Ukrainian Museum-Archives of Cleveland Displaced Persons Camp Periodicals Collection

ПРОБЛЕМИ

ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

ЗМІСТ

ЛИПЕНЬ 1947

Monthly supplement to the licensed weekly "On the Foreign Soil"
Supplement for May and June 1947
Displaced Persons Publications Authorisation Number US-E-6

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

The Problems
Ukrainian Monthly Review

Die Probleme
Ukrainische Monatsschrift

МЮНХЕН, ЛИПЕНЬ 1947

Редаґує Колеґія під проводом Михайла Добрянського

Адреса Редакції та Адміністрації
Die Probleme
Ukrainische Monatsschrift, München 13, Schliessfach 50

Ціна одного числа 4 нім. марки

Замість передмови

„Проблеми" є продовженням того ідейного напрямку, що його висловом були перші два числа півмісячника „На чужині", які появились в квітні 1947 р.

НАША ДУМКА

Черговий акт трагедії

Коли пишемо ці рядки, то наші думки й почування з тими нашими рідними братами, які сьогодні там на українській землі приносять найвищу жертву і тим засвідчують свою вірність і відданість Батьківщині. Без уваги на те, чи шлях, на який вони вступили, оправданий з погляду вищих вимог національної політики, і чи він доцільний з погляду визвольної дії, їх жертва велика. І ми клонимо голову перед нею.

Кривава пацифікація, що оце відбувається на західніх окраїнах українських земель — а почалася вона в другі роковини скінчення війни, неначе на глум засадам атлянтійської хартії — без сумніву стоїть у зв'язку з вислідом московської конференції. Після невдачі конференції спішним темпом переводять за залізною куртиною ліквідацію антикомінтернівських елементів, закріплюють позиції васальних урядів, усувають і нищать всі ті сили, які не хочуть включитися в процес тотальної советизації і поневолення.

Червона пацифікація українських окраїн була приготована довшою пропаґандивною кампанією проти українських повстанців. Пропаґанда була досить голосна. Червона стратегія вміє переводити того рода акції вповні т и х о і без розголосу, так була переведена в 1945 р. пацифікація Галичини при помочі восьми дивізій армії Енкаведе. Колиж в цьому випадку включено всі советські голосники, то в цьому є без сумніву укрита ціль: 1. компромітувати український визвольний рух, представляючи його як аґентуру всяких темних сил, 2. вмовляти в світову опінію, що українство належить до тих елементів, які постійно заколочують спокій і загрожують мирові (червона стратегія, тонко орієнтуючись у внутрішній ситуації «буржуазного» світа, знає, що тут є дуже поважний відлам, який щиро прагне мира і готов платити за нього всяку ціну), 3. в обличчі неясної ситуації, яка настала після невдачі московської конференції, психічно мобілізувати власні сили, загострюючи партійну «бдітельность» у рядах партії і армії.

Українська публічна думка апелює до світової опінії і звертає її увагу на ту трагедію, яка сьогодні відбувається на українських землях. В одній українській резолюції читаємо між іншим: «Ми звертаємось до цілого культурного світа, який вірить в ідеали гуманности, правди і справедливости з пламенним протестом проти . . . В цілому цивілізованому світі є багато організацій для оборони прав і свободи людини. Ми кличемо ті організації, в інтересі їх власних народів, поцікавитись ближче сьогоднішньою долею українського й інших народів, що опинились під режимом червоного тоталізму.»

Українська опінія має повне право апелювати до совісти демократичних народів заходу. Український нарід перший підняв чинний спротив проти наступу червоного тоталізму — не тільки в обороні власній, але й в обороні цілої Европи. І в цій боротьбі, яка вже триває 30 літ, український нарід приніс такі жертви, яких не має ніякий інший нарід в історії Европи — звиш 10 мільйонів людських жертв. Якщо б не ці жертви, не знати під чиїм пануванням була б сьогодні ціла Европа.

Коли з історичної перспективи аналізуємо ситуацію в Европі в 1918—1919 роки, то бачимо, що ціла центральна і західна Европа змучена війною, переживала тоді величезний фермент, а в різних країнах розгорялись вогнища соціяльної революції. З трудом конструктивні сили вдержували рівновагу силам революції. Це бачили в Кремлі стратеги світової революції. На переломі 1918—1919 були звідтам поведені рішучі намагання, щоб злучитись з червоною Мадярщиною Белі Куна, кинути поміст на захід і долити оливи до тих льокальних вогнищ революції, що тоді палахкотіли в різних країнах заходу, і розпалити світову революцію в Европі. Це не вдалося якраз тому, що армії УНР створили греблю перед навалою з півночі, а уряд західньої України в січні 1919 відмовився прийняти большевицьку поміч в війні проти Польщі. Сміємо твердити, що це врятувало тоді Европу перед заливом большевизму. В цьому є достойний вклад українських визвольних змагань до універсальної історії.

З цього і з цих мільйонових жертв народу випливають наші права, звертатись до культурного заходу .З цього теж випливають його моральні зобов'язання. Ті зобов'язання ще більші, коли зважити факт, що засади атлянтійської хартії по той бік залізної завіси зломані в найбільш брутальний спосіб. Але якраз за ті засади велась остання війна. Як довго вони не переведені в життя в ц і л і й Европі, так довго нема мира. Завдання міжнародніх чинників — знайти шляхи й засоби, щоб мирним способом вибороти здійснення тих засад.

Українське громадянство на еміґрації пережило дуже боляче останні події в краю. Стихійний вияв співчуття, акція протестів, маніфестації, богослуження — добре, що це все відбулось, бо воно свідчить, що наш загал, живучи на чужині не затратив психічного зв'язку з рідним краєм. Але наша реакція на події в краю не сміє вилитись тільки в формах солом'яного, хоч і як пламенного вогня. Мусять прийти тверді рішення і конкретні діла, але рішення і діла розумні і доцільні. Та частина народу, що опинилась на еміґрації, має можність вільно говорити. Цього найбільш примітивного права кожної людської спільноти не має український нарід на своїй землі. І цей факт накладає на нас обов'язок, від якого ніхто з нас не може звільнитися. Ми маємо бути речниками народу, що змушений мовчати. Ми му-

ємо сказати світові те, що наш нарід повинен сказати сам, але не може. І ми маємо багато дечого сказати.

Однак, чи ми здібні до цього в сьогоднішньому стані нашої організованости? Ледве. Бо як довго нема одного національного органу, який мав би мандат цілого громадянства заступати його на зовні, так довго ми не є чинником з яким хтонебудь схоче говорити. Це є аксіома, яку інстинктом вичуває кожний державний нарід. Хто з нас є покликаний бути речником цілого народу назовні, це всі ми знаємо. Трагедія народу на рідних землях і повага ситуації в загальному ставить перед усі відповідальні угрупування категоричну вимогу — створити такі умовини, щоб державний центр міг не тільки існувати але й діяти.

Протиукраїнська коаліція

Преса принесла вістку про військовий договір між СССР, Польщею та ЧСР в справі спільної акції проти українських повстанців. Таким чином маємо до діла з міжнародньою коаліцією, яка звертається проти українства. Ініціятори того протиукраїнського договору мали на увазі різні цілі, які хотіли осягнути таким порозумінням. Воно могло послужити їм притокою сконцентрувати більші військові сили в тому терені, що має важне стратегічне значення — вихідна база одночасно в трьох напрямах: на Польщу, ЧСР і Мадярщину. Сьогодні, після подій в Австрії і Мадярщині, виходить на яву, що ініціятори мають дальше йдучі пляни, хочуть зробити рішальний крок вперед, щоб віддати васальні держави під виключну владу комуністичних, отже москвофільських елементів, і тим остатočно закріпити в тих краях неподільну владу Кремля. Для такої акції скупчення більших сил в відповідному пункті має своє значення.

На основі плянів з Москви, Тіто організує балканський бльок (в зв'язку з тим вістка про приїзд Молотова до Югославії має глибший сенс). Треба припускати, що паралельно з творенням балканського союзу йде аналогічна акція на трикутнику СССР, Польща, ЧСР (пригадаймо вістку про відпочинковий побут Вишинського в Карльсбаді). Протиукраїнський заговір став вигідною маскою, щоб закрити військове порозуміння, яке напевно має дальші цілі, як поборювання українських повстанців.

Чому ж ініціятори вибрали якраз протиукраїнське вістря того договору, щоб задемонструвати його перед світом? В плянах червоної стратегії польсько-український фронт має особливе значення. Відомі є методи комінтерну — заогнювати національні конфлікти між ворожими народами ,а злагіднювати їх в відношенню до Москви, аж до повного усунення зі свідомости підлеглих народів почуття національних різниць супроти Москви. В плянах тієї стратеі тим остаточно закріпити в тих краях неподільсько-українського фронту, противно — його штучно підсилювати всіми засобами, бо перспектива якогонебудь польсько-українського замирення, яке могло б довести до створення 70-мільйонового бльоку двох народів, зверненого — відомо проти кого, зовсім не усміхається тій стратегії.

Сьогодні вже відомо позитивно, якою агентурою і в який спосіб був викликаний польсько-український конфлікт в рр. 1942—1944. Знаючи ціль червоної стратегії, ясно, чому в часі пацифікації Галичини перед двома роками польсько-українська прикордонна полоса залишилась поза тією акцією. Так само, коли відбувалась пацифікація Польщі в літі минулого року, вона теж не заторкнула польсько-українського пограниччя. Бо ця полоса має криватитись і ятритись, щоб затроювати атмосферу між двома народами. Ми, щоправда, чули про співпрацю між польськими й українськими повстанцями на тих теренах, але це справи не міняє, бо знаємо з досвіду останньої війни, яким тягарем падає партизанка на місцеве населення того терену, де вона діє. Отже незалежно від тої співпраці червона стратегія свою ціль осягала (в тому утверджують нас принагідні вістки з цього пограниччя) і гранична полоса досі кривавилась, щоб дальше заогнювати взаємини між двома народами. Коли сьогодні пацифікують і це пограниччя, то тому, що цього вимагає вища політика — забезпечити собі на всякий випадок повний спокій в запіллі. А щоб капіталізувати зерно ненависти, посіяне між двома народами, ініціятори пацифікаційної акції втягають до того уряд радянської Польщі та поширюють це порозуміння ще й на Чехію. В такий спосіб втягають до протиукраїнського воза ті елементи Польщі, які досі з різних причин ставились до українства індиферентно. В такому ж аспекті треба розуміти й участь Чехії в тому заговорі.

Червона стратегія веде свою політику з розрахунком на дальшу мету. Сьогодні ще завчасно говорити про ці речі конкретною мовою. Але мимо того треба з усім притиском звернути увагу, що від такого чи іншого уложення відносин на українсько-польськім пограниччю залежатиме в майбутньому більше, ніж ми сьогодні припускаємо.

З парадоксів нашого часу

Як подає „SPD-Mitteilungsblatt, Frankfurt" баварський міністр внутрішніх справ мусів видати характеристичний обіжник. Міністр суворо забороняє відмовляти німецьким утікачам і виселенцям права на гріб на місцевих громадських кладовищах, рівночасно забороняє закладати окремі цвинтарі для німецьких утікачів.

Історична місія українського православя

На другому місці цього числа подаємо кілька голосів з преси про ту боротьбу, яка сьогодні ведеться за панування над православним світом. Боротьба ведеться тонкими засобами, які не звертають на себе уваги ширшого загалу. Але тим не менше вона може мати далекосягле значення в дальшому розвитку боротьби за українську справу, тому українське громадянство повинно уважно слідкувати за тією ділянкою московської політики.

Почалось від того, що Кремль змінив своє дотеперішнє становище до православної церкви і леґалізував її в 1943 р. Ми схильні думати, що нова церковна політика Кремля і розв'язання Комінтерну (в цьому ж самому році) стоять у тісному внутрішньому зв'язку. Обі події були наслідком глибоко продуманої зміни методів большевицької роботи закордоном, зміни наставленої на нові перспективи, які мала дати червоній Москві перемога над гітлерівською Німеччиною, що тоді була вже безсумнівна. Крім того у церковній ділянці були поважні мотиви внутрішньо-політичного характеру. Нову церковну політику оцінили і в нас і в світовій опінії зовсім поверховно, бо зрозуміли її, як тактично-пропаґандивний маневр, що має демонструвати перед світом еволюцію радянського режиму на право і тим зробити його більш приємливим для капіталістичних союзників. Це було важне, щоб дістати від них можливо найбільшу допомогу в боротьбі з націонал-соціялістичною Німеччиною.

Тимчасом зворот радянської політики в відношенні до церкви це не тактичний маневр, а нова стратегія в боротьбі з релігією, що її основною метою є знищити ворога-церкву — більш доцільними засобами, як це було досі, але одночасно в максимальній мірі використати її для режиму так у внутрішній, як і в зовнішній політиці. Совєтський режим витягнув науку з того досвіду, який він зробив продовж 30-літньої боротьби з релігією. Показалось, що боротьба проти релігії, ведена шляхом прямої акції і фронтовою атакою з-зовні — не веде до бажаної цілі, бо скріплює ворога, гартує його на дусі і замість викорінити релігійні «пересуди» з душ мільйонів людей, вона тільки інтенсифікує релігійне почування мас. В висліді того не знищено релігії, а тільки зіпхнуто релігійне життя в катакомби підпілля і конспірації, жертви мучеництва освятили її в очах мас і очистили морально. Релігія дістала могутній ідейний застрик. Релігійна туга виявилась у підпільнім відродженні прерізних сект ,які в потенції могли б стати для режиму більш загрозливі як офіційна православна церква. Червоні володарі мусіли переконатись, що релігія це стихія, якої не дасться знищити ніякими репресіями.

В такій ситуації виринула діявольська ідея — заставити релігію й церкву служити червоному режимові, ідея зрештою не нова, бо має в Москві традицію сторіч, з тою тільки різницею, що давніше церква мала слушити білому цареві, а тепер червоному. Воєнні умовини дали нагоду для нової постановки церковної справи в такий спосіб, щоб якнайбільше замаскувати істотні цілі совєтської політики.

Одним рішенням про залеґалізування московської православної церкви Кремль розв'язав позитивно для себе цілий ряд питань:

1. осягнено бажаний пропаґандивний ефект на заході, де так публічна опінія як й урядові чинники виказують в відношенні до Москви дуже багато простодушної наївности; тим самим зроблено ще один крок, щоб дезорієнтувати захід щодо справжніх цілей московської політики в відношенні до нього;

2. внесено фермент, а навіть і розкол внутрі православних церков закордоном;

3. розбито одноцільність релігійного фронту в краю, бо в нових умовинах «упривілеєна» церква в силу логічної конечности мусітиме виступати проти сект, а секти знов проти неї;

4. виведено ворога з підпілля на явну сцену, де легше можна його контролювати і дбати, щоб не переріс визначених йому меж;

5. і найважніше — нова постановка уможливлює режимові використати церкву для себе, включаючи її в радянську систему, а одночасно дає змогу влізти в середину церковної організації, щоб її розкладати знутра, засіяти там зерна внутрішнього гниття і підірвати моральний кредит церкви в масах вірних.

А все те прикрито приманчивою ідеологічною надбудовою — ідеєю вселенського патріярхату в Москві. З наведених на другому місці голосів преси бачимо, як та ідея вже миклинує заколот в умах православних кругів поза межами СССР. В зв'язку з тим відкривається перед українським православ'ям нове завдання. З тою хвилиною, коли піднято на Кремлі старе гасло «Москва — третій Рим» (або в іншій формулці «Москва — природній центр православного світу»), мусить виступити хтось, хто підніме прапор оборони незалежности православних церков від Москви, всеодно — білої чи червоної, і тимбільше мусить виступити, коли по пануванню над православним світом простягає руку світовий штаб боротьби проти релігії взагалі. З історичного досвіду знаємо, що всяка опіка Москви над позамосковським православним світом це маска для московського імперіялізму для поневолення того світа.

Український православний світ має сьогодні найбільш даних на те, щоб підняти цей прапор. В цьому велика історична місія українського православ'я. Українське православне громадянство має найбільше досвіду в обороні церкви перед наступом червоного безбожництва, воно має за собою світлі традиції 30-літньої боротьби, воно має сьогодні обов'язок взятися за виконання цього завдання. Але передумовою того є таке збагачення релігійного життя серед того громадянства й таке внутрішнє усуцільнення, щоб провідна роля українського чинника в обороні незалежности цілого православного світа від червоного Кремля, вийшла як природна функція росту української духової сили.

На шляху до впорядкування

(Сн.) Чотири соціялістичні партії: Українська соціял-демократична робітнича партія (УСДРП), Українська партія соціялістів-революціонерів (УСР), Українська радикальна партія (УРП) і вкінці українська революційно-демократична партія (УРДП) склали спільне організаційне бюро для створення однієї соціялістичної партії. Подія позитивна на шляху до впрядкування нашого політичного світу.

Ми зокрема вітаємо перші почини і бажаємо скорого і повного успіху. Адже розвиток іде в тім напрямі, що його підкреслювали ми в програмовій статті п. з. «Український мир», як особливо корисний для оздоровлення наших унутрішніх справ. Ми дуже далекі від усякої претенсійности і не думаємо в'язати подій, що відбуваються в соціялістичнім середовищі, з порадами тієї статті, так неначе б вони і спричинили ті події. Рівнобіжність наших думок і того, що здійснюєтся в соціялістичнім світі, пояснюємо тим, що і одне і друге мають спільне джерело в українській тузі за єдністю і внутрішнім упорядкованим замиренням. З тих джерел родиться доосередня політична тенденція, і вона є знаком і сповненням часу. З тієї тенденції зродився національно-державний рух, що оформлюється в Українськім Національно-Державнім Союзі; з тієї ж тенденції родяться надійні зближення і кроки до злиття в соціялістичнім крилі. Усе, що суперечить тій глибокій українській тузі, усе, що хотіло б утвердити нинішній стан розбиття і розпорошення політичних сил народу; усе блискучо чи просто сіровідоремленське нині вже починає ставати несучасним, несвоєчасним, анахронічним, присудженим до повільного завмірання.

Значення доосереднього руху в нашім соціялістичнім світі корисне і для того ж світу і для всієї нації взагалі. Старші соціялістичні осередки — це були фактично партії минулого. Вони репрезентували кожна з окрема і всі разом нашу історію, її славні сторінки й її приниження. Ті осередки були фактично штабами без армій, без впливу на ширші маси, навіть без зусиль зв'язатися з ними, оформлювати їх по своїх засадах у своїх організаційних рямах. Вони і зовсім свідомі такого стану. За те ті штаби колишніх масових партій зберегли те, що зберігають штаби взагалі: знання світу, що серед нього сьогодні живе і діє українська еміґрація, навіть деякі зв'язки з тим світом. Ті осередки зберегли деякі конечні для тих зв'язків привички, виучку, політичну школу. Їм недоставало динамізму, отже і впливу на ширші маси.

Саме тим динамізмом і співзвучністю з деякими особливо молодими шарами нашого скитальства визначається наймолодша соціялістична формація УРДП. За те їй напевно недостає того знання европейського світу й того вишколу, що потрібний для діяння серед нього, якими визначалися штаби давніх партій. Сполука традиції зі сучасністю, знання з вольовим поривом, школи з молодістю, — дадуть повноту прикмет, потрібних для політичн[illegible] більшого засягу. Давні штаби з'єднані з молодим соціялістичним народом і його виразниками дадуть здібну провідну верству соціялістичного табору, запоруку його здорового оформлення.

Тут доходимо вже до місця, де корисність для групи збігається з корисністю для всієї нації. Об'єднаний соціялістичний світ покликаний політично оформити велику частину українського населення, одну з основних його продукційних сил: говорючи символічно — Донбас, себто шари робітництва безвласницького і без власницьких хотінь. Це справа з державного погляду першої ваги. Внутрішня слабість українського пролетарського соціялізму 1917—1920 років фатально відбилася на рішальних подіях днів революції і державного будівництва. Сьогодні справа буде куди важнішою. Адже в Україні міщанський елемент вийде обезсиленим. Із продукційних господарсько-рішальних сил, по наших містах до голосу прийдуть безвласницькі робітничі елементи. Хто ж оформить їх? Яких ідей носієм стануть вони? Думаємо, що саме призначенням упорядкованого соціялізму буде дати тому безвласницькому робітництву українську державну ідею і оформити його в ім'я власної соціяльної правди в своїм державнім домі. І хочемо рівити, що зосереджений соціялістичний світ виконає своє велике і почесне завдання.

Вкінці надійний почин в соціялістичнім середовищі не може пройти безслідно і без відгуку в другій, численнішій сьогодні частині українського продукційного світу, у дрібновласницькій стихії й її політичних надбудовах. Рух доосереднього оформлення розпочатий в тім середовищі Національно-Державним Союзом приспішиться і так наближатимемся до своєчасного і раціонального, відповідного до потреб нації й її продукційних сил політичного уладу. Події в лівім його крилі — це добрий матеріял для самозадуми і для відповідної ревізії дотеперішньої практично-політичної постави правих кіл. Ми певні, що і тут доосередні тенденції, зроджені з духа і потреб нашої доби, приведуть до усучаснення і зливання історичних осередків в один політичний табір — репрезентанта власницької, точніше дрібновласницької, селянської і міщансько-інтеліґентської стихії.

З ПАРАДОКСІВ НАШОГО ЧАСУ

В Рад. Союзі видано розпорядок про знесення кари смерти в СССР. Вся преса демократичного світу принесла цю вістку без коментарів.

*

„Darmstädter Echo" *подає таке оголошення: молода дама, занята в уряді, дає вечірні лекції демократії.*

Життя і наука

Шляхи і завдання української науки

Написав М. — І. — Ш.

Вільна Українська Академія Наук відбуває свої часті з'їзди. Дискутуються доповіді. Наукове Товариство ім. Шевченка оживає, піднімає свої, доброю заслуженою славою в широкім світі вкриті прапори. Що це за знаки: — може відродження української науки, або й української духовости взагалі? Чи тільки осінній шум і клекіт птиць, що збіраються відлітати за море?

Перед нами поважний еляборат одного з чільних представників нашого сучасного наукового світу: «Сучасні проблеми української науки». Шукаємо в ньому відповіді і знаходимо перемішані одні з одними і науково-планувальні мотиви і мотиви суспільної опіки. Отже що означає рух у науковім світі? Чи нове справжнє окрилення духа, чи тільки метушню для облегшення влаштування в нових умовинах, для виправдання вимог, що їх ставить науковий світ до нашого громадянства, головно за океаном?

В основі і того руху і тих вимог лежить переконання, що наука — це цінність. І тому добре роблять ті, що віддають свій час і силу науці, а громадянство повинно підтримувати їхню працю. Але всі люди і групи, що висували і висувають якінебудь вимоги до громадянства, завсіди підкреслювали і підкреслюватимуть вагу і цінність своїх зусиль. Одначе як часто такі запевнювання — це тільки омана і більш нічого. Сучасна наукова свідомість вимагає передусім повної чесности мислення зі собою. Тож питання цінности науки взагалі, і нашої сучасної української наукової праці на еміґрації зокрема — мусить стати темою того ж мислення і дістати ясну відповідь.

ЦІННІСТЬ НАУКИ.

Яка є міра цінности науки, які її критерії?

Можна сказати, що наука, наукова правда — це абсолютні цінності, незалежні від наших людських потреб, від приємности чи неприємности, від пожиточности. Це погляд дуже поширений під кінець дев'ятнадцятого і на початку двадцятого сторіччя.

Сьогодні було б нам трудно втриматися при тім погляді. Саме поняття абсолютної цінности дуже захитане позитивістичною критикою. В дійсності, так каже вона, ніколи не зустрічаємо цінности без почування розкоши росту, піднесення настрою, коротко — без приємного почування. Тож відділяти цінність від переживання і казати, що вона цілком незалежна від нього, це тільки самовільне припущення, ніде не стверджене досвідом. Для пізніших течій, як філософія життя, немає речі про таку незалежність. Наука, як і розум взагалі, дістають тут тільки інструментальне, прагматичне значення; розум, наука — це знаряддя волі до життя, чи волі до влади, знаряддя інстинктів, гонів, знаряддя життя взагалі, — а не якась самоціль і цінність у собі. Колись вважали науку служанкою богослов'я, тепер схильні вважати її служанкою життя.

Яка її роля в житті? Доходимо до другого критерія цінности. Наука організує суспільство і господарство нації. Це її призначення і міра цінности. Такий, назвім його, політично-економічний критерій цінности науки висуває позитивізм, прагматизм, особливо американського походження. Той критерій нечужий філософії життя, вкінці з тим критерієм знайомі і ми. Його особливо радикально пробували проводити в культурній політиці марксисти-большевики. Все, що спомагає будову комуністичного світу і владу пролетаріяту, цінне. Все інше — непотрібне. Є щось природне, самозрозуміле, близьке життю і його вимогам, навіть щось життєрадісне в наведених поглядах. Політично-економічний критерій має одну недостачу: він, як побачимо, однобокий.

На ґрунті позитивізму зродився ще один критерій цінности науки. Експериментальна психологія сформулювала явище т. зв. гетерогонії мети. Те, що було зразу тільки засобом, стає згодом ціллю для себе. Життя дає багато прикладів. Хід, біг — мають зразу тільки біологічне значення, як засоби втекти від небезпеки, або здогнати здобичу. Згодом стають вони ціллю для себе в прогулянці, ще більше в танцях. Подібно зір, слух — зразу справжні і виключні слуги життя і його фізіологічних потреб, стають самоціллю в зображеному мистецтві й музиці.

Таке сталося і з пізнанням. Його джерела часто практичні. Щоб вдержатися в боротьбі за існування, людина збирала й запам'ятувала досвіди, свідомо робила їх. Вона знала, де шукати добрих ягід, знала небезпечні від хижаків стежки і навпаки знала добру пору і добре місце власного здобичництва. Згодом витворилася приємна привичка громадити знання, навіть коли воно не давало безпосередньої користи. Зродилися в людині бажання, жажда пізнання, цікавість до науки. Сьогодні теоретичні галузі науки коріняться в тих продовж тисячеліть вироблених нахилах і прагненнях людини до пізнання. Вони цінні, бо вони дають приємність, заспокоєння духових потреб культурної людини.

Цей третій критерій вражає своїм, що так висловлюсь, занадто споживацьким характе-

ром. Від нього мається посмак витонченого духового розкошелюбства, гедонізму. Але ж дух — нечистий споживач. Він — саме він — це ж організатор життя, його суспільно-економічних справ, що вимагали для себе повного віддання науки. В ім'я чого, на яких засадах організує людина свою спільноту і своє господарство? Ясно: на засадах свого загального світогляду і розуміння життя. Таким чином доходимо до ще іншого підставового критерія цінности наукового пізнання: — цінне те, що дає матеріял і порядкові принципи світогляду. Важно, щоб той гієрархічний порядок мислей, які дає кожний світогляд, був по можливості певний, себто висловлений ясними і виразними понятями. Інакше: важно, щоб той світогляд якнайбільше приближався до філософії, це значить, щоб давав порядок науково оформлених і провірених мислей.

Аж тепер можемо збагнути, де та однобокість політично-економічного критерія цінности, що про нього вже була мова. То була чиста техніка для техніки. Вона мала служити життю, це підкреслювалося щоправда завсіди. Але дороги і напрямки життя різні і організація громадянства і господарства — поняття многозначні. Аж останній, світоглядовий критерій дає окреслений зміст і напрям життя даного часу, отже і визначає ясно цінність пізнань. Цінне не тільки те, що організує зовнішній світ, спільноту і її господарство, але і то в першу чергу те, що дає внутрішній порядок душі, властивого суб'єкта і спільноти і господарства. Тут зустрічається наука з релігією й мистецтвом, як суперниками, чи співтворцями в оформлювані духовости. Але мистецтво і релігія організують внутрішній світ з погляду почувальних і волевих сторінок душі. Наука в спільноті культурних ділянок є сторожем розумових прямувань, її патос скерований до загальної важности і конечности для всіх людей і всіх часів. Тим вона для рівноваги душ і життя така конечна.

УКРАЇНСЬКА НАУКА ДО 1919 РОКУ.

Спробуємо тепер підійти з погляду зазначених критеріїв цінности до двох наявних фактів історії української науки останніх часів. Перший факт — це її розцвіт під кінець минулого і на початку цього сторіччя. Другий — це упадок її значення і внутрі українського світу і поза ним за час поміж двома світовими війнами. Де глибокі причини тих явищ?

Українська наукова праця кінця дев'ятнацятого і початку двадцятого сторіччя наростає довкруги філології в ширкому розумінні й історіографії, як навкруги своїх осередків. А філософія й історіографія сповняли в ті часи незвичайно важну ролю в нашім житті і нашій боротьбі. Український нарід виховував тоді ясну свідомість своєї суті. Хто ми? Чи русини на заході, малороси на сході, як вмовляли в нас зацікавлені сусіди, і як думало і вірило багато із нас самих? У подрібнім схопленні те загальне питання звучало: діялект чи самостійна мова? Плем'я чи самостійний нарід? Расово-кровна спорідненість із західнім чи північним сусідом, чи навпаки — окремі расово-кровні основи, окремої оригінальної духовости, духовости, що її пречистим виявом є народня творчість, народні звичаї, побут? Інвентаризація скарбів української народної творчости в поезії й прозі, музиці, плястиці, вишивках, побуті; маґазинування тих скарбів у збірниках Наукового Товариства ім. Шевченка й інших виданнях, їх обробка і вкінці їх синтеза в монументальних творах з історією Грушевського в осередку — це велике зусилля, несене патосом боротьби за *своє національне «я»* і за признання його зовнішним світом. Українська наука й учені стоять тоді в перших пробоєвих лавах українського національного фронту. Вони оформлюють внутрішньо націю, вони виборюють признання її і з боку близьких ворогів і дальших байдужих чужинців.

Звідси повага науки, передусім унутрі українського світу, і звідси її реґулятивна сила. Вся українська духовість оглядається на науку; українська вченість творить етос, надає моральні норми духовій творчості. В обличчі авторитету Грушевського і Франка просто немислима аморальна й алогічна розперезаність публіцистики й літератури пізніших років.

Українська наука органїзує духовість рідної нації, дає непохитні підвалини її політичної свідомости, її загального світогляду, й моралі духової праці. Вона сповняє вимоги, що їх ставили два найважніші критерії цінности, другий політично-економічний, і четвертий: світоглядовий. Це джерела її розцвіту й авторитету.

Радикально змінилися умовини після першої війни. Своєю волею і своєю кров'ю українство знайшло себе духово й державно і одночасно здобуло признання для себе в широкім світі. Наукових арґументів уже не треба було; поважніші противники вже спинили свої після 1917—1920 років недоречні і смішні філологічні чи історичні докази на тезу «не було, нема і не буде». Зате створилися нові внутрішні й нові зовнішні фронти. Та тут українська наука або не вміла, або — під терором — не змогла включитися в них. І це початок її занепаду.

На заході наука продовжує працю давнішими дорогами. Але та проблематика вже не цікавить громадянство. Наука стає, говорячи словами Бекена з Верулягму, неплідною черницею, замкнутою в холодних мурах манастиря, що далі носить назву Наукового Товариства. Тільки деякі, більше періферійні комісії намагаються ще зберегти зв'язок із життям. Характеристична риса того періоду: найцінніші осяги тієї науки — це організація і розбудова музеїв. Учений-воїн української справи стає ученим сторожем пам'яток української землі і культури. Лицар стає музейним кустошем. На сході насильно зламано хребет українській науці. Трагічна доля проф. Грушевського, що намагався почерез війну і революцію перенести давні традиції української живої науковости, це видимий знак тієї переміни. Наука має йти на

службу клясі і партії. На початку двадцятих років свіжий, повен віри і завзяття комунізм пробував безкомпромісово проводити свій критерій цінности, що ми його обговорили, як другий. Та незабаром, як і в інших ділянках, комунізм пішов на вигідні для себе компроміси і примирився з існуванням і навіть деяким розвитком усіх, незв'язаних щільно з економікою і марксизмом, галузів знання, як клясична філологія тощо. Коли задля уподібнення до широкого світу і заспокоєння кіл, зв'язаних із традицією, можна було недавно привернути військові ступені і відзнаки, що на початку двадцятих років вважалися символами реакції й контрреволюції, то поскільки невиннішою уступкою минулому було послаблення тиску економічно-політичних вимог на духовість. До того приєднався ще один глибший мотив. У ті дальші від безпосередніх життєвих справ наукові ділянки мусіли ховатися ті, що їх тягло до вчености, але відстрашувала духова диктатура марксизму. Чесність не дозволяла їм ламати їхніх мислей в угоду партії, але бажання спокійної праці не пускало в бій. Ті люди певно залюбки поринали в дальші від життя, отже вільніші від тиску офіційної доктрини ділянки. Офіційні ж кола зрозуміли вигоду із такого нешкідливого для правовірної доктрини розгляду наукових прагнень. Вислід подібний що й на заході. Життя і — бодай незв'язана з економікою наука — розійшлися.

Які ж унутрішні мотиви діяли в тім українськім ученім світі? Яке оправдання знаходив він найчастіше півсвідомо, чи підсвідомо для своєї праці? Психологічно — це була солодка привичка, радісний спомин із великих «юних днів, днів весни» української науки. Так старші люди в ім'я примар минулого не бачать або забувають справи сьогоднішнього дня. На зовні звичайно виступала наука, як цінність сама по собі, звільнена від питання доцільности. Коли пригадаємо собі попередньо обговорені критерії цінности, завважимо знову радикальну зміну. До першої світової війни свій розцвіт завдячувала українська наука тому, що вона, згідно з другим і четвертим критерієм, організувала духовість і життя нації. Занепад її ваги в періоді між двома війнами спричинений тим, що українська наука в своїх основних світоглядових, українознавчих ділянках спирає свою роботу — хай пів чи підсвідомо — на першім і третім критерії.

І ніякий рух, і ніяка розбудова самих установ, комісій, з'їздів не змінить нічого в тім напрямі. Все це при такій внутрішній настанові не будуть знаки весняного буяння, але тільки милими пожовклими листочками колись живого дерева, широко розкинутими по життєвих шляхах та безсилими серед них.

УКРАЇНСЬКА НАУКА ТА ЕМІҐРАЦІЯ.

Те, що пережила українська нація в 30-их і 40-их роках нашого сторіччя, не дається порівняти навіть із найтрагічнішими подіями нашої історії. Такого систематичного наступу на українство, на самі його расово-кровні і духові первні, досі не було. Також такого систематичного, не зовнішнього, але духового тиску, не зазнавала нація ніколи. Тож і зміни зовнішні і душевні величезні.

До того ж, діється все те в добу, коли ввесь світ, його культура, його будуччина, знайшлися на роздоріжжі. Недавно стривожився світ европейської культури пророкуванням його упадку. В світлі розряду атомової енергії те пророкування приймає виразніші перспективи, а визволення звіря в людині підчас другої світової війни, приготоване теоріями, тільки викінчує ті апокаліптичні перспективи. Після другої війни світ знову ділиться на два табори і навіть не прислонює того поділу. Промови найвідповідальніших керманичів цілком виразно окреслюють ідейні і політично-господарські різниці двох таборів.

Отож небувала досі національна й особиста трагедія, і віщі заграви останнього суду — це зовнішня й унутрішня сценерія, що на ній відграваеться наша драма.

І ось питання: як позначилось все те на українській духовій праці і творчості? На українській науковій праці на еміґрації зокрема?

Мореплавці розбитого корабля, кинуті бурею на береги чужого світу, найперше роблять перегляд і перелік усього врятованого майна. Це цілком зрозуміла й потрібна справа. І нас ні трошки не дивує, що й українські науковці, зупинившися на чужих берегах, взялися за перелік того, що ще нам залишилося. В тім відношенні наша наукова праця має либонь найкращі осяги. Великі збірки світлин зруйнованої України й її столиці, широко закреслені анкетні досліди українського населення, побуту, політичних, релігійних, господарських умовин останніх передвоєнних років на основі пам'яті живих людей усіх майже лиць української землі — це дорогоцінні матеріяли для численних будучих дослідів.

Одначе і тут завважуємо деяку однобокість, що свідчить про небезпечну залежність від теперішніх привичок. Всі ті збірки і матеріяли торкаються неповторного минулого. Ні Лаври, ні Михайлівського, чи пак Дмитрівського Собору, ні людностевого стану зперед останньої війни не відбудувати. Всі ті речі мають цінність для історика і подекуди, і то з кожним роком меншу, для політика при евентуальних, сусідських переcправах перед світовими політичними трибуналами і світовою опінією. Ми привикли збирати недобитки. На цьому виросла велика українська вченість кінця 19-ого і початку 20-ого сторіч. Цим і починаємо нове життя на чужині.

Але саме воно вимагає дечого, чого не було колись, а значить що не вклалося в привичку. І того ми продовж двох років перебування в Німеччині не зробили. Осередок нашої науковости — українознавство в найширшім розумінні, знайшлося без найважнішого засобу: без книгозбірень. Усі вони залишилися по той бік засягу, поза залізною завісою, або у німецьких університетах східньої зони. Часто говоримо про будучі інститути українознавства. Де ж їх хоча б зачаткові, основні бібліотеки? Поки не

пізно, а це вже справді майже остання пора після прогаяння двох років, треба українським науковим осередкам зінвентаризувати те, що є в приватних руках і приватній опіці. Сьогодні в таборових скупченнях зробити це легше, взагалі можливо, — колись стане це недосяжною мрією. Мусимо переконати власників основних творів літератури і науки, мусимо переконати публічну думку, що ті рештки книжкових скарбів — не цілком приватна, але частинно національна власність. Найпотрібніші речі треба скопіювати машинково, раз, щоб взагалі не пропали, два, щоб створити так хай тимчасовий сурогат основних бібліотек. Наші предки переписували речі рукою, ми все ж у кращім становищі. Можемо машинково робити зразу п'ять відписів, на це засоби мусять знайтися. Але і мусимо признатися, що два роки порівнюючо спокійного і забезпеченого таборового життя пройшло в тому відношенні безплідно.

Значно сумніше виглядає справа, коли від музейництва і інветаризації перейдемо до тематики наукових зібрань, доповідей, критичних дискусій, що заступають недосяжні в наших умовинах періодичні видання. Маємо враження, подібне до вражень, що їх давали малярські виставки, враження загальної втечі від життя. Коли б хто хотів, прислухаючися до доповідей, або приглядаючися до образів, означити історичну пору їх постання, він міг би це зробити хіба завважуючи між образами портрети достойників УНРРА, або стверджуючи, що наукові з'їзди відбувалися по таборах тієї міжнародної установи... Видно смертельна тривога і туга сучасности не мутять спокою духових краєвидів наших мистців і наших вчених.

А життя і наш стан ставлять проблеми і вимагають їх рішення. Непорадно хотіти від науки того, що є обов'язком публіцистики, отже насвітлювання еміґраційних актуальностей і безпосереднього керівництва ними. Але коли та публіцистика має бути поважна і відповідати потребам нації, вона мусить мати в науці свого дорадника і довіреника. Їй так пекуче потрібні наукові праці, що з'ясовували б дотеперішні наші і чужі еміґраційні досвіди. Чи не має право наша спільнота вимагати таких праць від наших істориків, соціологів, психологів?

Світ наявно перебудовується: — в кожнім випадку ідейно. Про об'єднані держави Европи, далі про світову федерацію мріють уже не тільки політичні фантасти, але найтверезіші державні мужі. ОН — нині ще квола організація, все ж стає осередком світової опінії. Ідея абсолютної суверенности націй-держав тратить своє колишнє значення. Світ, наші сусіди думають катеґоріями більших господарсько-державних комплексів. Прометейська ідея, міжмор'я, чорноморська доктрина, все те блиски загальних світових ідей у нашім просторі. Скільки суворої наукової праці наших істориків, географів, демографів, правників, державознавців, економістів треба, щоб окреслити наше сучасне поняття самостійности — у згоді з тими світовими ідеями. Скільки наукових зусиль треба, щоб наша політична публіцистика і політика нарешті дістала солідний фундамент, а не ширяли тільки у сфері здогадів, інвенцій, імпровізацій. Включаючи себе в ті пекучі сучасні питання нації, наука перейме утрачене нею керівництво в духові, здобуде глибокий, а не тільки іспитово-формальний вплив на живу молодь, а її вимоги до суспільства дістануть моральне виправдання.

Таких проблем багато. Піднімемо ще деякі перші з краю. Два роки тому кинуто між нас необережне гасло: мовляв, українській ученості нічого в Німеччині робити. Треба за всяку ціну і то по змозі скоріше переходити на кращі наукові кочовища, найрадше за океан. Фатальне гасло, і тим фатальніше, що воно легко прийнялося, даючи виправдання вже дворічній дрімці. В новій формі СЕД-у (об'єднання соціялістичної партії Німеччини) відживає на наших очах злощасна для нас концепція німецько-російської співпраці задля впорядкування середущої і східньої Европи. Коли ж зважимо, що світ привик дивитися крізь окуляри німецької вчености на східньо-европейські справи, тоді зрозуміємо, яка небезпека чекає нас від нового видання давнього замислу, що кинув тінь на нашу історію і 1918 і 1942—1943 року. Підсилити серед самих німецьких учених існуючі ревізіоністичні тенденції в тій ділянці, перебороти ту концепцію в уяві широкого світу, доказуючи її безнадійність — знову тема, але і невідхильний моральний обов'язок української науки, її різних галузів. Чи не повинна була початися та праця, хоча б початкове розгортання її саме в Німеччині? Що зроблено за два роки? Чи усвідемлено собі проблему і обов'язок? Два роки! За мріями про далекі будучі інститути забуто, що саме та сьогодні переможена і принижена Німеччина була досі і може і далі хоч частинно залишиться кузнею світоглядових думок для всього світу. Чи не було б корисно, навіть конечно для наших учених, що на західніх землях через тісноту умовин, а на східніх через марксівський концентрак були відрізані від того духового процесу, познайомитися з ним ближче, пережити його саме на те, щоб ставувши до праці в нових, заокеанських — як хочете — інститутах не робити з них українських наукових хуторів, але створити в них установи співзвучні і співмірні з такими ж установами країн, де оселяться ті учені.

Сьогодні родиться нове еміґраційне «яблучко», що дотепно глузує з еміґрантського «бли-

---

»Слова не можуть мати ніякого відношення до діл, бо, зрештою, що це булаб за дипломатія? Слова — одна справа, а діла — друга. Гарні слова це маска для злих діл. Щира дипломатія є неможлива, як неможлива суха вода або дерев'яне залізо« — *оріґінальний вислів Сталіна.*

Цитовано з „The Real Soviet Russia" by David Dallin, New Haven, стор. 71.

скучого відокремлення». Ось його одна строфа:

Es ist alles vorüber,
es ist alles vorbei,
schon zwei Jahre in Deutschland
und nichts нє панімай

Хай це нове яблучко котиться собі по еміґрантських душах ,але воно не сміє стати піснею українського вченого світу! Навпаки, там саме воно мусить спинити свій веселий біг. Повна свідомість і розуміння світу і людей, духових прямувань, соціяльно економічних і політичних рухів — це те, чого слушно чекає еміграційна спільнота і чого слушно сподіється український материк від своїх учених, що вийшли в світ широкий на волю. Від сповнення того обов'язку залежить не тільки місце учености в спільноті, але залежить і доля духа, навіть саме життя тієї української спільноти.

Дмитро Донцов

Його роля в формуванні модерного українства

Написав М. Лагодівський

Стаття є частиною розвідки про проблеми української провідної верстви.

На переломі двох століть чотири великі українці — Драгоманів, Франко, Грушевський і митр. Шептицький — пробивали українському народові вікна в широкий світ і впроваджували його в модерну добу навого національного життя. Їх діло довершила щойно перша світова війна і визвольні змагання. Великий струс 1914—1920 років починає модерну добу в нашому житті, зокрема коли йде про стиль і духову атмосферу. В тих воликих роках зчезла загумінковість західньої України, хоч відгомін її ще довго будемо відчувати. Східна Україна вийшла з аполітичного українофільства й культурництва на широкі шляхи державної думки. Змінилась загальна атмосфера, відійшла безповоротньо в минувшину патріярхальність життя, запанував новий дух, почали творитись нові форми, з'явились нові суспільні типи. Але двадцять літ між двома великими проломами — ще замало часу, щоб остаточно скристалізувались нові форми і нові типи. Крім того діяли ще різні сили, власні і чужі, які впливали деформуюче на природній процес кристалізації модерної української духовости. Значення елементарної катастрофи в тому процесі мала для Східної України перемога большевизму. В західній Україні в тім же напрямі впливали різні чинники.

ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ.

Одним з таких чинників — і то може одним з найсильніших — була публіцистична діяльність Дмитра Донцова в західній Україні між двома світовими війнами. Без пізнання тієї індивідуальности не зрозуміємо вповні тієї доби галицького життя. Донцов був у наших умовинах без сумніву індивідуальність понад звичайну пересічність. Тому, серед усіх тих, хто в тому часі активно впливав на формування прилюдної думки, його вплив переважав, він надавав тон тому, що звичайно звемо духовою атмосферою, і витиснув свою печать на всьому духовому житті тих 20 років.

Він мав рішальний вплив на формування української націоналістичної думки того часу, але цей вплив був глибоко неґативний. Не можна уявити собі гіршого данайського дару для молодого ідейного руху, який почав тоді рости в Галичині й на еміґрації — для українського націоналізму, як подарована йому Донцовом книжка «Націоналізм». Проміжок між двома світовими війнами — це був історичний шанс українського націоналізму. Тут не місце розглядати питання, наскільки він використав той шанс і сповнив свою місію. У зв'язку з нашою темою треба тільки ствердити, що ідеологічна публіцистика Донцова, який хотів бути ідеологом того руху, була для націоналізму величезною перепоною в виконанні його історичних завдань.

ПОЛІТИЧНЕ КОЧІВНИЦТВО.

Духова структура Донцова незгармонізована і повна внутрішніх противенств та несподіваних скоків, як мало яка інша. Наверх виявилось це в політичнім кочівництві з одного табору до другого, і в зміні політичних переконань та ідеологій: від «поступової» соціял-демократії до «реакційного» гетьманства, дальше від монархізму до демократичного республіканства, а звідтам до тоталістичного націоналізму, і дальше — від націоналізму до консерватизму. В останній книжці «Дух нашої давнини» Донцов проповідує головні елементи ідеології Липинського, якого він більше як десять літ завзято поборював якраз за ту ідеологію. Сьогодні — як довідуємось — автор брошури «Школа і релігія», ізза якої міг ґратулювати йому сам герольд безбожництва Ярославський, став співробітником української католицької преси. Ще один доказ, як тонко уміє Донцов вичути конюнктуру.

Що було причиною таких перескоків, чи шукання правди, чи може інші спонуки? Донцов неначе талановитий купець на ринку, добре орієнтувався, який товар стає модний, на який артикул є найбільший попит, який крамом можна здобути якнайбільше розголосу для фір-

ми та морального і матеріяльного капіталу для її власника. Коли модним був соціялізм, він подавав на ідеологічний ринок соціялістичний крам, а громив націоналізм. Колиж конюнктура змінилася і модним ставав націоналізм, він став проповідувати націоналізм, а бив соціялізм; коли почала тріщати система тоталізму, на якому він спер свою доктрину націоналізму, він перший його покинув і переставився на позиції консервативних ідей. Він голосив не те, що в даних умовинах громадянству було потрібне, бо для реальних конечностей і потреб він не мав зрозуміння і конкретні питання та пекучі болячки національного життя збував загальниками, які можна було різно розуміти. А проповідував те, що було ефектовне, модне, чим захоплювалася безкритична маса і чим можна було викликати найбільше розголосу довкола своєї особи. Через те Донцов не проводив, а тільки зручно грав на настроях і захопленні модними гаслами.

БРАК ВНУТРІШНЬОЇ ПРАВДИ.

Головна риса, яка найсильніше вдряє при аналізі його писань — це брак внутрішньої правди в його творах. Немає там якоїсь одної центральної ідеї, з якої виходив би автор і якою хотів би порядкувати прилюдну думку, або до якої, як до основної цілі, він змагав і наставляв би волю інших. Брак внутрішньої правди — це та «Unechtheit» Донцова, яка мала такі катастрофальні наслідки для української молоді (це німецьке слово найвірніше віддає ту головну рису). В своїх писаннях (маємо на увазі головно його ідеологічні речі з його націоналістичного періоду) не виходив такий, яким був у дійсності, а те, що писав, було більше «Schein» як «Sein».

Здобувши зручною тактикою беззастережний вплив на молодь, він безоглядними методами дискредитував в її некритичних очах всіх інших, що могли тій молоді щось дати. І завдяки тому став безконкуренційним паном молодих душ і сердець. Ніхто інший ніколи досі в західній Україні не здобув такого становища. І тут він дістав великий шанс — стати виховником західньо-української молоді, створити новий тип українця, виховати нову ґенерацію й доконати великого діла — дати основи для нової української духовости. Але ніхто інший не розчарував так, як він.

ПРОТИВЕНСТВА ДУХОВОСТИ ДОНЦОВА.

Донцовщина (зн. Донцов і його школа) лягла тяжкою зморою на молоду ґенерацію західної України. Щасливий був, хто в час опритомнів і не дав великому магові причарувати себе. Щоб ту молодь виховати, треба було дати їй якийсь позитивний духовий зміст, якісь великі ідеї, якісь формуючі цінності, що будують характери і творять індивідуальності, треба було показати велику візію нової України. Натомість усе, що виходило з-під його пера, мало на собі відпечаток тих противенств, на які така багата була духовість Донцова. Ось кілька з них:

Націоналіст (тут вжито слово «націоналіст» не в значенню політичної доктрини, а на означення певної життєвої постави) повинен відзначатися тим, що в його відношенні до свого народу й батьківщини більше відданости і любови, більше пієтизму і пошани, як у ненаціоналістів. Тимчасом Донцов-націоналіст ставиться до українства мало що не з погордою. Ні тіні в його творах якогось інтимного ставлення до України. Україна — це для нього якийсь «Zwischending», а український нарід — нарід-бастард (про нарід-бастард була стаття Донцова в львівських «Шляхах» [1917], що викликала свого часу загальне обурення). Порівняйте ставлення до України в Шевченка й Липинського — з одної сторони, а в Донцова — з другої, і побачите два протилежні світи. Там з кожного рядка ви чуєте жар пристрасної любови до України і біль з приводу її горя. А тут, у Донцова — з кожної сторінки віє холод байдужости і погорда наче чистокровного пана до мішанця-бастарда. Це було щось інше, як Франкове «не кохам Русі», або Кулішеве «народе без пуття . . .» У них це голос одчаю, крик розпуки, що його викликувала батьківська любов до своїх земляків, любов, що веде і вчить, виховує, а тому по-батьківськи картає. А тут холод циніка.

Донцов ірраціоналіст з ідеології, але раціоналіст зі своєї власної суті. Його писання не являють, щоб у його душі горів вогонь творчої снаги, себто ті ірраціональні сили, які є джерелом творчости, які дають творцеві (однаково — поетові чи філософові) змогу з власних стимулів творити нові цінності, перетворювати чужий матеріял в горні свого духа на власні оригінальні ідеї і концепції. В його писаннях завжди можна вказати, звідки яку думку він перейняв. Стимули до творчости він діставав ззовні. Бо Донцов — раціоналіст своєю духовою структурою, але раціоналіст своєрідний — з погордою до раціоналізму. Тому з ресентименту до нього він ідеологічно звертався до ірраціоналізму і проповідував його в найрізніших варіянтах, не маючи власної системи філософічної думки. Найбільш яскраво виявився нетворчий раціоналізм Донцова в його книжці «Націоналізм». Третя частина цього твору, в якій автор хотів дати «українську ідею», отже щось позитивного, вийшла і змістом і об'ємом найбідніше. Місто того він дав лише безплодну критику дотогочасного українства і «доктрину» — теорію націоналізму, суху і без життя. Виповнити цю теорію живим змістом, зн. дати українську націоналістичну ідею — він не мав змоги, бо на це не дозволяв холодний, розкладовий і всеумертвлюючий раціоналізм його духа.

Донцов і Европа — це нове противенство. Він захоплювався Европою і взагалі окцидентом. Европу пропаґував на кожнім кроці і був гордий з того, що галицьку «колтунерію» вчив, що таке окцидент. Але того окциденту він не знав, бо був йому органічно чужий. Його духо-

ва структура східня, а не західня. Суттєвими ознаками західньої духовости є органічність, гармонійність і традиційність; а всі ці елементи чужі його світовідчуванню. (Коли він тепер проповідує традиційність, то це ще одно противенство його творчости.) Через те він не знав Европи і ставився до неї як типова людина сходу значить приймав без розбору все, що приходило з Европи й Америки, без уваги на те, чи воно було основним елементом европейської духовости, чи продуктом її розкладу. Ресентимент до сходу доводив його до захоплення Европою, але її він приймав тільки поверховно, ідеологічно, а не душевно.

ІДЕОЛОГІЯ АМОРАЛЬНОСТИ.

Всі ті, і ще інші, противенства Донцова це другорядні речі в порівнянні з основною справою — його ставленням до релігії. Відношення мислителя до релігії це той критичний пункт, на якому найкраще можна пізнати, чи він збагнув усю суть людської душі, чи проглянув до глибин усі таємні сили тієї душі, чи пливе тільки по поверхні, не знаючи, що діється в її глибинах. Адже він — той майстер, який має оформити цю душу, дати їй ясну постать, звести в гармонійну синтезу всі основні елементи людської душі — почування, волю, думку й ірраціональні сили, тому мусить їх знати і вміти до них поставитися, щоб оформити людину. Донцов плавав по поверхні, а скриті сили людської душі, які керують усею дією людини, були йому недоступні. Наглядним доказом тієї поверховности є його відношення до релігії.

Ставлення Донцова до релігії, до світа абсолютних цінностей є щонайменше негативне, щоб не сказати вороже. Яскраво неґативне становище до релігії зайняв в брошурі «Школа і релігія»*).

Оборонці Донцова виправдували цю брошуру його молодечим віком. Алеж його внутрішня еволюція пішля не в напрямі позитивного ставлення до моралі й етики ,а навпаки: коли в брошурі «Школа і релігія» ще є сліди якоїсь суб'єктивістичної етики, то в пізніших його творах і того нема; пізніше перейшов зовсім на позиції аморалізму.

В головному творі «Націоналізм» поставив Донцов тезу про аморальність націоналізму як один з головних стовпів націоналістичної ідеології і боронив її завзято, коли його за це нападали. Ця аморальність — рівнодушність і незаінтересовання в справах добра і зла, як її інтерпретували його учні — стала панівним тоном його творчости.

Перший раз в історії зах. України почали в поважних публікаціях і в передовім національнім журналі, в Літературно-Науковім Віснику, пропаґувати аморальність, як національну чесноту. Лишім будучим історикам розв'язати загадку, як це сталося, що цю аморальність прийняла за основу свого світогляду значна частина молоді того народу, якого силою і надією були досі якраз етичні цінності. Що ніяк не вдалося комуністичній пропаґанді, того доконав Донцов, що защепив галицькій духовості того рака, який розкладає її і нищить фундаменти народної сили ще до сьогодні. На це здобувся він у краю, який стояв у затяжній боротьбі на життя і смерть, і тільки з моральних джерел власного духа міг черпати сили до дальшої боротьби, — в краю, що безпосередньо сусідив з царством нігілізму і в обличчі його загрози міг спертися тільки на свої власні моральні сили. Донцов, як як ідеолога. А якщо бачив і мимо того голосив завдячував свою перемогу якраз аморальним течіям, що йому підготовили ґрунт. Коли ж він цього не бачив, то тим він дискваліфікував себе як ідеолога. А якщо дачив і мимо того голосив аморальність, то хай його за це судить історія.

СІВАЧ УКРАЇНСЬКОГО НІГІЛІЗМУ.

Wir sind die neue Jugend,
die an nichts mehr glaubt
und trotzdem Mut zu Arbeit hat.
Könnt ihr das noch überhaupt?

Так починався вірш одного німецького декадента. Вірш цей вжив Донцов як заспів для статті до української молоді, якій він вказував шляхи, що ними вона має йти. Стаття була достосована до того мотиву.

Рекомен думати таку напрямну для молоді могла тільки людина, яка сама в ніщо, поза своєю особою, не вірила.

Мабуть тільки тою порожнечею можна собі пояснити замилування Донцова в сильних ефектах. Якимись «ерзацами» хотів втишити власну духову пустку, тому любувався в макабричних образах, апокаліпчитиних візіях, малюнках страшного суду, картинах, де лилася кров, палали пожари і валилася земля. Символом його видавництва була голова вовка з отвертою пащею. Це гармонізувало з тамтими тонами і теж давало сильний ефект. Особливо вимовним в тім відношенні є його літературні сильветки, передусім Шевченка і Лесі Українки. Вони грубо тенденційні й суб'єктивні, а образ обох поетів викривлений дуже сильно, до непізнання. Якщо хтось хотів би витворити собі поняття про них, не знаючи їх творів, а тільки на основі його літературних критик, дійшов би до переконання, що це якісь демонічні постаті з посмаком сатанізму.

Історична заслуга Донцова в тому, що він послідовно видержав протимосковську лінію та освідомлював українське громадянство в тому, що таке большевизм — так кажуть його оборонці. Це правда, але заслуга в цьому сум-

---

*) Ось кілька цитатів з брошури „Школа і релігія": „Понура наука християнізму" (стр. 8), „віддати моральне виховання дітей до рук тієї інституції (зн. церкви), яка зазначила свій кривавий похід в історії димом від стосів інквізиції — міг би хіба божевільний" (22), християнська етика це „етика покори, рабського терпіння, непротивлення насильству та інших ослячих чеснот" (22), ця етика „має спеціяльною ціллю тримати на ланцюгу народні маси" (27), „Церква, як католицька так і православна, завше була і є заклятим ворогом всякої свободи" (28), „під тим зглядом, якщо існує яка різниця між православною і католицькою церквою, то хіба така, як між чортом і белзебубом" (30).

нівна, бо — і тут доходимо до того противенства, що мало найтрагічніші наслідки — Донцов одною рукою поборював большевизм, а другою щедро сіяв зерна, з яких плоди підготовляли ґрунт лише для перемоги большевизму, однаково, московського чи рідного українського. Тільки щастя Донцова в тому, що вибухла друга світова війна і не всі плоди його засіву встигли дозріти. Але руїна тисяч душ української молоді, в яких серцях засіяв зерно нігілізму, лишилась як сумна спадщина його рухливої діяльности.

МЕТОДИ ЙОГО БОРОТЬБИ.

Донцов був майстер пера. Тою зброєю орудував як добрий фехтун шпадою. Мав особливу методу писання: не переконував аргументом, ані силою своєї логіки, ані прегматичним викладом, тільки причаровував читача, заскакуючи його несподіваною фразою, часто такою загальною, що не мала змісту, але зате була ефектовна. Фасцинував його, придавлюючи його думку авторитетом цитати якогось світового автора, цитати звичайно вжитої в іншому сенсі ,як в оригіналі, а нерідко просто сфалшованої. Гіпнотизував читача сильними словами і зворотами та бравурою, з якою торощив противну думку, хоч бувало не мав при тому і крихітки слушности. І тим викликував у малокритичного читача переконання, що правда за ним, бо читач навіть не посмів припускати, яка зухвала неправда криється за тою бравурою.

Методи Донцова це типові, просто клясичні методи усякої масової пропаґанди, з усіми неґативними наслідками масової гіпнози, занику тверезої думки і здорового критицизму. Як терор ломить і розкладає волю людини, так знов масова пропаґанда розкладає розум, бо вбиває самостійність думання.

В методах боротьби не мав найменших скрупулів — ні етичних, ні громадських, ні товариських. Всі засоби були добрі, якщо вели до цілі, якщо ними можна було здискредитувати противника в публичній опінії, відібрати йому моральний кредит і громадський авторитет. Не тільки в ідеології проповідував аморальність, але й витривало практикував її в свої публіцистичній праці. В тім однім пункті він був «echt», був дійсно собою. Донцову припала та сумна чость, що він санкціонував аморальність у методах політичної боротьби серед нашого народу.

Він виборов у нас право громадянства для політичної фрази, він витворив цілу «школу» політичної дискусії, де замість логічної арґументації і прагматичного викладу всевладно панувала фраза, пуста і без змісту, але тим більше претенсійна і напушиста, де замість академічних форм і засад пристойности панував вічевий тон, тупет і лайка. Від нього виводить свій родовід ота типова орієнтальна нетерпимість для іншої думки, яка довела вкінці до політичного сектанства і доктринерства.

ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВОСТИ.

У висліді великого зриву, духового потрясення та ідеологічного перелому, що їх викликали визвольні змагання і світова війна, прийшло духове відродження західнього українства. Щезла загумінковість, обновилась національна психіка, затихли тони плаксивого сентименталізму і м'ягкосердности. Учасники визвольних змагань принесли нову поставу до життя. Це вже були не сумирні гречкосії, що своєї тіні бояться, а тверді люди з широкими горизонтами, що вміють постояти за своє право. Оборонці Донцова вперто твердять, що це відродження було його заслугою і наслідком його впливу — погляд невірний. Правда в тому лише, що він геніяльно вичував конюнктуру, тому включився в той процес і хотів ним керувати, але ані він його не започаткував, ані ним не проводив.

З тим обновленням прийшла пора на нове оформлення української духовости. Це було головно завдання, яке в ті часи стояло перед ідеоголами української національної думки. Великі роки 1917—1920 показали, що в українськім народі скривається величезна динаміка, що українська стихія — жива, буйна, бурхлива — пробивається з елементарною, первісною силою на поверхню життя. Але вони виявляли рівночасно її слабість, яка полягала в тому, що ця духовість: 1. неоформлена, 2. нема кому її вести. Це були головні причини великої катастрофи 1919—1920 років. Тому перед духовими провідниками стояло як перше завдання — дати українству нову форму, вказати йому його великий зміст і таким чином оформити нову українську духовість. Це був би рішаючий крок на шляху до витворення нової провідної верстви, на шляху до великої перемоги.

Донцов мав амбіції бути ідеологом модерного українства і часто за такого його вважали. Але він не бачив тих двох кардинальних завдань бо, як уже було сказано, він не мав зрозуміння для реальних потреб народу і тому не вів громадянства, тільки майстерною грою на уподобаннях, смаку й почуваннях своєї резонаційної маси (себто тих усіх, що були в засягу його впливу) вдержував себе на позиції божища тієї маси. Він не розумів духової ситуації ані України, ані Европи. Україна, яка не вижилася в модерній добі ні державно, ні цивілізаційно, хворіла на переріст стихійних сил і брак формуючих потенцій, тоді, як в Европі було навпаки. (Перший звернув на це увагу в прилюдних дискусіях М. Іванейко.) Зах. Европа виживалася на протязі тисячолітньої історії на всіх ділянках життя, внаслідок того хворіла і дальше хворіє на заник вітальних сил, тому шукала порятунку в духових течіях динамічного характеру, у всяких ірраціоналізмах, віталізмах, волюнтаризмах тощо.

На лікування наших недомагань Донцов поручав рецепти, виписані для хворих на зовсім інші хвороби. Тим ще доливав оливи до вогню. І без того бурхлива, українська стихія фермен-

тувала ще більше, а процес формування ставав ще трудніший. Замість упорядкування приносила донцовщина хаос думок, замість оформлення нової духовости, вона дала духове розхрістання і моральне розгнуздання. Очевидно, що та атмосфера духової джунґлі була вбивча для всіх тих громадських чеснот, які могли б витворити нову провідну верству. В кінцевім ефекті Донцов зробив усе можливе, щоб знищити моральний авторитет провідної верстви інтеліґенції в очах загалу, зокрема в очах молоді, а рівночасно утруднив формування нових провідницьких цінностей. Бо все нове, що творилось поза його впливом, він безпощадно торощив, якщо воно не хотіло піддатись його моральній деспотії. А в задушливій атмосфері тої деспотії не могли довго видержати ті люди, які бажали здорового життя духа, подиху свіжого воздуху, ясности форми і свободи творчої думки.

ВИЗВОЛЕННЯ БЕСТІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЮДИНІ.

Але є ще один аспект в оцінці Донцова, який видається мені найосновнішим. Його діяльність у цих 20-ти роках треба розглянути не тільки з українських, але й з загально-европейських перспектив.

Між двома світовими війнами — час короткий, але такий вагітний великими подіями в ділянці духа — відігралась найбільша трагедія в історії европейської людини. Довгі роки дрімав на дні душі тої людини демон зла, придавлений великими етичними потенціями европейської духовости. Довгі сторіччя жила европейська людина в межах певного духового порядку, який закріпився в висліді перемоги християнства. При допомозі тої релігії европейська людина перемогла демона зла, а з етичних основ европейської духовости черпала сили, щоб держати того демона в полоні.

Але розвиток модерної цивілізації пішов у такому напрямі, що одно за одним переставали діяти зв'язуючі начала, які держали людей і народи в рамах того порядку і були союзниками добра в обороні людини перед власним озвірінням. Так почався розклад европейського життєвого порядку. І в міру загального розвитку модерної цивілізації постійно слабли етичні потенції европейської духовости, але ще аж до кінця першої світової війни вдержувалась їх перевага. Між першою і другою світовою війною відбувся в Европі етичний перелом, найбільший в її історії. Визволилась бестія в европейській людині. Стиль і мораль боротьби в першій і другій війні є наочним образом того, який глибокий цей перелом і який його засяг.

Почалось на сході Европи, в країні нігілізму, де етичні сили християнства мали, в порівнянні з іншими християнськими країнами, найменший вплив на формування пересічної людини. Як довго вдержувався старий режим, який піддержував церкву і то тільки в інтересі власної шкури його носіїв і настільки, наскільки церква йому служила, так довго втримувалася етична рівновага. Коли ж він повалився, перемогла сила зла і Москва була перша країна в Европі, де висвободилась бестія в людині. Не тільки висвободилась, але і здобула всевладне панування над десятками народів великої імперії.

Звідтам пішли на захід ті тенденції, які їй це панування уможливили: 1. Нові безбожницькі віри підмінки релігії, які оформлювались як різного роду національно-політичні аморальні ідеології і мали тотальне наставлення захопити ц і л у людину і ц і л и й нарід під свою владу. 2. Режим диктатури і терору, який ломив право і нищив законність життя. 3. Стиль масовізму — нівеляція всього життя відповідно до н а й н и ж ч о г о типу. В кожній країні ці тенденції виявлялись інакше, інакше формувались і під іншими гаслами проводились в життя, в залежності від цілого ряду причин історичних, політичних, культурних тощо. Але всюди змагали до одного: визволити бестію в людині.

Цей великий процес не оминув і України. В західній Україні Донцов став, може і зовсім несвідомий того, знаряддям тої загально-европейської тенденції визволення бестії. В тім він був не одиноким знаряддям, але з-поміж усіх інших найактивнішим і найвпливовішим. В цім відношенні діло Донцова — велике на міру історичну. Бо він був тим, хто вагою свойого впливу переважив відношення сил і перерішив вислід боротьби за визволення бестії в українській людині. З того аспекту отверта паща вовчої голови на всіх виданнях Донцова дістає свій глибокий змисл, вона є вимовним символом його історичного післанництва в Україні.

З ПАРАДОКСІВ НАШОГО ЧАСУ

Ґвідо Шмід, австрійський міністр закордонних справ з часів „аншлюсу", відповідав недавно перед віденським судом за свою тодішню діяльність. В часі розправи він переповідав розмову, яку мав в 1937 р. з тодішнім амбасадором Великої Британії, Сер Невіл Гендерзеном. „Велика Британія, казав амбасадор, не може зрозуміти, чому Австрія як німецький край так дуже противиться аншлюсові з Райхом."

„Сер Невіл Гендерзен уже не живе. Якщоб не це, то він теж повинен би бути віднацифікований" — завважує з того приводу „Das neue Vaterland".

*

„Mittelbayerische Zeitung" довідується, що в Берліні можна здобути за 500 РМ свідоцтво зрілости а за 5000 РМ свідоцтво повного державного іспиту з філософії і медицини. Очевидно такі докторати дістається не на університеті а на чотній біржі, де докторськими дипломами так само торгують як міжзональними паспортами та дозволами на „Zuzug".

*

„Stuttgarter Zeitung" наводить лист одної німецької комуністки. Комуністка оповідає, що в 1940 році енкаведе в Берестю Литовському передало її ґестапові.

Крах російської демократії

З нагоди 30-річчя Лютневої революції в Росії

Написав В. Лісковицький

Початком демократизації російського феодально-станового суспільства й абсолютного самодержавства вважають реформу і розкріпачення селян в 1861 р. Перед російським суспільством і перед поневоленими націями імперії розгорнулися шляхи для перебудови життя неймовірно відсталої країни, перебудови на демократичних засадах. «Мужик» і «чумазий» пішли вгору: новонароджена національна буржуазія (купці і промисловці) перестали бути лише додатками до поміщицької господарки. В міру зростання їх кишені, Колупаєві і Розуваєві приходили до голосу, іноді дуже авторитетного, в питаннях не лише порядкування міст, але й у питаннях політичних. Діла державного порядку, внутрішні і зовнішні, не були вже монополією урядових дворянських сфер і їх канцелярій, — про ці діла вже почала дебатувати й преса, хоч і вельми «вірнопідданчо» і здебільшого «езоповою» мовою. З'явилися політичні партії — праві й ліві — і почали леґально й нелеґально свою акцію.

Антитези праці і капіталу, єдинонеділімської централізації і національно-територіяльної автономії, тотального цареславія і ліберального вільнодумства і т. ін. розбудили від сплячки російську інтеліґенцію. В її «обломовські мозки» засіяно модерні европейські ідеї. Акумуляція карбованців, інвестиції франків і фунтів, «чугунка» і фабричні гудки, — розколихали раніш темні інертні і безформні маси сермяжнолапотного селянства і зачухмареного робітництва, що ледве вилупилися зі сільського масиву. Розпродаж поміщицьких «вишневих садків» і «дворянських гнізд», селянське безземелля і аграрні розрухи, будова шляхів сполучення і портів, модерні акційні підприємства і робітничі страйки; розкіш імператорського Санкт-Петербургу, обжорство купецької «товстозадої Москви» (автентичний вислів Блока) і голодні холерні бунти на провінції, слав'янофільський великодержавний містицизм і громадсько-моральне повстання Льва Толстого, пережитки поганства в прикамських лісах і ідея соціялізму на Путилівському заводі, — все це створюло фермент і напруження, які шукали виходу з-під ледяної криги самодержавства азійського типу, але виходу в леґальних конституційних формах.

Міцний стусан російсько-японської війни, селянська жакерія 1902—1904 рр. ліберально-буржуазна фронда, інтеліґентська словесна баталія на банкетах і в дворянських і земських зібраннях і, головне, стихійний загальний страйк з жовтня 1905 р. захитали царський трон і його підпору — землевласницьку аристократію (дворянство). Навіть для них стало ясним, що той, хто сказав в 1861 р. «А», мусить далі сказати колинебудь і «Н» і т. д. Тоді імператор Микола II, що на початку свого царювання проголосив бажання конституції «бессмисленнимі мечтаніямі», — примушений був силою фактів «визнати за благо» для своїх підданців «дарувати» їм конституцію (17. 10. 1905 ст. ст.)

Так народилася в Росії Державна Дума і умовно задеклярована свобода слова, сумління, друку, зібрань. Царське слово, як відомо з часів Іванів III і IV та Олексія Михайловича, є «непорушне во віку», тому конституційні ґарантії царського маніфесту вирізьбили на мармурових таблицях в Тавричеському Палаці, де засідала Державна Дума. Це давало підставу ліберально-вірнопідданим росіянам твердити, що в Росії конституція існує не лише на папері, але й на мармурі. Лівіше ж настроєні маси «мастеравих» і «простонародья» розуміли конституцію в тому, щоб спинити поліційні привілеї «бити в морду» або «тащіть і нє пущать». Тому вони оцінювали височейше маніфестовану «демократизацію» трохи критичніше, і виспівували злободенні вулишні «частушки» під гармошку:

Цар для народа
іздал маніфест:
Мьортвим дал свабоду
Живих под арест

Але всупереч всяким намаганням чорносотенців всіх мастей повернути біг подій назад і «конституцію» вихолостати обов'язковими обіжниками міністерства внутрішніх справ і проти губернаторських «карательних атрядоф» і погромів, організованих «Саюзом рускаво народа» під гаслом «бий жидів і студентів!», не зважаючи на всю цю дику і криваву махинерію, народи Російської імперії з цього моменту свідомо пішли виразним шляхом боротьби за демократизацію державного устрою і суспільного життя. Цього процесу вже, здавалося, ніщо не могло зупинити: раніш чи пізніш російське самодержавство мусіло або реформуватися на справді конституційну монархію, або завалитися під ударами зовнішніх і внутрішніх сил. Інші азійські монархії, за типом подібні до російської, також втратили рівновагу: в 1908 р. турецький султан «реорганізувався» на конституційного монарха, в Персії почался боротьба за конституцію, в Китаї спалахнула 1911 р. революція.

Вища російська бюрократія явно не співчувала конституційним новинкам і —що найголовніше — не мала вмілостей і досвіду урядувати в парляментарно-демократичних умовах. Розуміється, такі адміністратори могли вести абияк державний корабель лише до хвилини шторму. Єдиний творчий російський прем'єр, Столипін, впав жертвою атентату з рук Багрова, агента його ж власної «охранки».

Коли ж міжнародні обов'язки, а ще більше безвідповідальні закулісні інтриги втягнули російську імперію в грандіозну війну без перспектив, вона зіткнулася з непередбаченими технічним труднощами. Очевидною для всіх стала відсталість російської самодержавної урядової системи і недостатність «демократизації всього її устрою. Від швидкого і ґрунтовного розгрому рятувала царську армію лише та обставина, що головні німецькі сили були зайняті на західньому фронті, де німцям не пощастило доконати пляну Шліфена і вони примушені були закопатися в землю та виснажуватися в запеклій позиційній війні.

Серед народу поширилися чутки про «зраду» в найвищих придворних колах. Щоб припинити ці чутки, було вишукано жертвенного козла «винного» полк. Мясоєдова — і розстріляно. Імператор, перебравши обов'язки «гавковерха», взяв на себе весь тягар відповідальности за провадження війни, — але не виявив на цьому місці ні стратеґічних, ні політичних вмілостей. Придворною політикою керував здібний сибірський селянин-конокрад Григорій Распутін, що самою своєю авантурною персоною і нахабною поведінкою найсильніше аґітував проти самодержавства. Всі були з різних причин незадоволені російським урядом і його бездарністю: посли — англійський і французький — за те, що царська армія ніяк не спромоглася перейти в генеральний наступ, хоч скільки амуніції постачали Росії західні алянти; російські монархісти прагнули зміцнення авторитету династії і усунення небезпеки революції; російська буржуазія провадила програму «війни до переможного кінця» і «вірности союзникам»; російські селяни бажали миру і землі; гноблені народи мріяли про хоч найменшу автономію. Кожен плянував осягнути свою мету властивими йому засобами: англійський посол організував придворну змову, щоб замінити «германофільського» імператора на «демократичнішого»; ортодоксальні монархісти жадали від Миколи II політики «твердої руки», хоч на це він зовсім не надавався; «кадетські» (прогресивно-буржуазні) кола вбачали порятунок лише в «справжній конституції» з відповідальним на ділі міністерством; а робітники і селяни прислухалися до запільної революційної пропаґанди соціялістичних партій.

Жадна пропаґанда ідей «самодержавія і православія» при таких умовах була не можлива. Патріотичний запал першого року війни давно розвіявся. Уряд не міг вже нічим виправдати протягання війни, що зробилася надто непопулярною. Царські сановники могли ще дотримувати порядку за «Сводом Законів», але були неспосібні до творчих ідей і активної рятункової акції в цей критичний момент, що вимагав саме найрішучіших дій. Перестарілість державної системи наияскравіше виявилася в неспроможності знайти прем'єра, який міг би намацати вихід з безнадійної ситуації. Нервове пошукування такої людини довели, нарешті, до міністерської «чехарди», тоб-то кінематографічно швидкої зміни керівних фігур російського кабінету. Досить було, щоб розв'язався один вузлик в мереживі урядового апарату, а все почало розповзатися, як стара панчоха, коли з неї витягнути нитку.

Таким каталізатором, що стимулював розгортання деструктивного процесу, був П. Мілюков, лідер «кадетської» партії, відомий російський професор-історик і редактор впливової газети «Речь». На останній сесії Державної Думи, яку уряд вважав тепер за потрібне скликати лише для затвердження бюджету, він виголосив гостру промову проти бездарних міністрів, що не спроможні були вести російський нарід до перемоги. Лейтмотивом його промови було запитання: «Що це? Дурість чи зрада? . . .» В його виступі російська ліберальна буржуазія — правий стовп невдосконаленої російської демократії — задеклярувала гостру вимогу здійснення своєї програми: конституційного (відповідального) уряду і переможної війни. Монархістичні кола почали реалізувати свою програму вбивством «святого чорта» Распутіна та вірнопідданчою делеґацією Гучкова і Шульгіна до Миколи II в його ставну з проханням (вимогою) зректися престола на користь свого брата в. кн. Михайла «для блага династії, держави і народа». Лівий стовп демократії — революційна інтеліґенція і робітництво Петербургу розпочало здійснення своєї програми — демократичної республіки — одвертою масовою акцією вуличних виступів з побиттям ненависних всім поліцаїв, т. зв. «фараонів». Вони спочатку намагалися супротивлятися, але розбіглися й поховалися, коли і салдати, тоб-то селяни передягнені в шинелі, приєднались до «забастовщиків». Здезорієнтований цар Микола II не мав ні ідей, ні сили духа для боротьби за свою владу, хоч мав ще в своєму розпорядженні цілий державний апарат, майже все військо і слухняну провінцію. Не передбачаючи, що з цього вийде, він підписав піднесений йому акт зречення; виявив цим свою власну людську лагідність і розв'язав цим актом процес революції. Бо те, що було перед цим актом, було лише дворянсько-буржуазною фрондою і голодними розрухами робочої маси, але це ще не була революція.

*

Хто не жив в Російській імперії в момент Лютневої «революції», тому неможливо уявити собі, яке враження справив на всіх цей цілком несподіваний акт самоліквідації самодержавного царя. Всіх зненацька заскочила вістка про те, що царя раптом не стало, а до влади прийшов Тимчасовий Уряд, обраний Комітетом Державної Думи. Бо в. кн. Михайло відмовився від влади «на користь народу», що мав би сам визначити форму державного устрою. Заскочила всіх, не тільки тих насправді вірнопідданих службовців корони, що розгубилися до стану прострації і не знали, що ж далі робити, — але також і революційно-демократичні кола, що їх довгорічні мрії зреалізувалися за декілька днів, майже без жадних зусиль з їх боку. Російським демократичним колам залишалося хіба відсвяткувати свою нетяжку перемогу — свій казковий скок

у «царство свободи». Це було урочисто й масово промітінговано по всіх містах і містечках з піднесеним співом «Марселези» (за відсутністю поки що власного революційного гимну).

Короткотривалий бльок ліберального дворянства і прогресивної буржуазії, втілений в першому кабінеті Тимчасового Уряду (прем'єр кн. Львов), дуже швидко розв'язався. Влада перейшла виключно в руки ліво-буржуазних кол (прем'єр Керенський), що за модою часу прибрали соціялістичну етикетку. Російський «третій стан», тоб-то праве крило демократії, бажало воно того чи ні, мусіло взяти на себе відповідальність і за переможне закінчення війни і за перебудову колосальної країни на демократичних засадах. Для недосвідченої і неорганізованої політично російської буржуазійної інтеліґенції і слабої економічно та звиклої до тоталітарної системи самодержавства російської буржуазії таке завдання, притім в скажених темпах воєнно-революційних обставин, виявилося одверто понад сили. І вона траґічно і вичерпно збанкротувала за вісім місяців, вступивши в гострий конфлікт з лівим крилом демократії (селяни і робітники) по основних питаннях: розподіл нетрудових земель між селянством і сепаратний мир з німцями.

Запровадження свободи слова, преси, зібрань і організацій не було досягненням російської буржуазії, а лише неминучим вислідом паралічу і розвалу старого імперського апарату. Не було кому забороняти салдатські комітети і совєти робітничих депутатів; враз зникла цензура. Російська буржуазія не спромоглася стримати навіть грошеву інфляцію і розгорнути військовий промисел для потреб перемоги (як, наприклад, зробила колись французька буржуазія під час своєї великої революції). Російська буржуазія, що звикла до «мановенія» царської руки, скоро затужила за владою твердої руки, але не виявила при тім достатнього характеру, політичної свідомости і жертвенности, коли кандидати на «російського Наполеона» — Корнілов, Колчак, Денікін, Юденіч і Врангель — намагалися повернути колесо історії назад, за рецептами кабінетних «лікарів з далекої відстані», тоб-то з Парижу, Лондону і т. ін. Пропагандивні виступи ставленика російської буржуазії — прем'єра Керенського — на захист старих, вже ґрунтовно здескридетованих царем гасел («війна до переможнього кінця», «спочатку заспокоєння, тоб-то Установчі Збори, а потім реформи»), — не зважаючи на несумлінні ораторські здібності, досягали просто протилежних наслідків. Не бачучи в красномовстві Керенського й інших «ораторів» жадного зрозуміння до насущних потреб і бажань народу, російська салдатська маса питання «за війну чи мир» проголосувала в неформальному, але цілком реальному плебісциті — власними ногами з фронту (дотеп Леніна). Найдовше тримали фронт українські вояки-селяни. Але коли поміщики землевласники повтікали зі своїх маєтків і повстала загроза, що через те багато землі запустує незасіяною, — то селяни самі почали восени 1917 р. рятувати ситуацію, «розбираючи» поміщицькі землі і засіваючи їх явочним порядком. Тим самим і другий козир — земля, що ним російська буржуазія могла б заманути за собою маси, — був нею втрачений безповоротно.

Червневий «генеральний наступ» на фронті, який обіцяно французькому соціялістичному міністрові, провалився; безплідні балачки «Передпарляменту» в серпні 1917 р. скінчилися нічим; в липні-серпні того ж року виявилася повна нездатність російсько» буржуазії зорієнтуватися в розв'язанні питань національно-територіяльної автономії пробуджених народів кол. імперії: раніш гноблені народи взялись приспішеним темпом до національного самовизначення. Тоді для кожної спостережливої людини стало ясно, що російська буржуазія, — праве крило російської демократії — зазнала краху і що лише питання днів, коли втратить владу. Справді, партії російської ліво-буржуазної інтеліґенції, тоб-то соціялісти-революціонери неспроможні були ні теоретично усвідомити рух подій, ні практично керувати ними. Російські есдеки, безнадійно доктринерські учні німецьких «катедер-марксистів», дивилися на життя крізь окуляри книжних теорій, обґрунтованих на зовсім іншому досвіді, — в той час, як російська стихія пливла широким бурхливим потоком поза традиційними формулами соціялдемократії.

Російські ж соціялісти-революціонери, що раптом виросли з законспірованих терористично-змовницьких гуртків на партію найчисленнішу і популярну своїми дзвінкими народницькими гаслами і авторитетом славних імен революціонерів-мучеників, — добре годилися для того, щоб розаґітувати маси революційними фразами і романтикою боротьби зі «старим режимом», — але вони також не були підготовані до ділової акції керування державою (а не лише руйнування держави, як вони робили досі). Без практичного досвіду в правлінні, без теоротичної перспективи, без достатніх і гідних кадрів, — вони також засуджені були на те, щоб плентатися в хвості подій і топитися в океані напівпорожніх балачок. Масам скоро обрид незрозумілий і неконкретний словесний інтелігентський розгардіяш, — і воні самі захотіли стати до діла. Але чи підготоване було ліве крило російської демократії (селяни й робітники) для перебрання на себе влади і відповідальности за країну і для того, щоб забезпечити всім громадянам їх основні людські демократичні права? Той, хто знає тодішній рівень освіти і громадсько-політичної розвинености селянських і робітничих мас Росії, — не міг би дати в жадному разі позитивної відповіді на ці запитання. Російські селяни і робітники в дійсності (а не в апологетичному зображенні Максима Ґорького!) не мали своєї керівної і репрезентативної інтелігенції, — занадто велика була прірва між «ґаспадамі», і «мужікамі» в Росії (в той час, як Україна вже мала свою селянську інтеліґенцію!). Одягнений в шовкову білизну репрезентант російського «сермяжнаво і лапатнаво мужічка» — есер Чорнов і виплеканий закордонкою політично-журналістичною

працею Ульянов (Ленін) в ролі репрезентанта інтересів російського пролетаріяту — були найліпшими наочними доказами непідготованости лівого крила російсько» демократії до перебрання влади від буржуазії. Гасло Леніна, щоб «кожна куховарка бралася за керівництво державою», було агітаційною максимою, спрямованою в її діловій формулці («всю владу робітникам і селянам!», «вся влада на місцях!») лише на те: 1. щоб нацьковувати сліпу, але колосальну енергію мас проти влади «експлуататорів» і «паразитів» тоб-то проти дворянства і буржуазі»; 2. щоб Ленін мав моральне право і реальну політичну можливість бути першим робітником серед робітників і першим селянином серед селян, тоб-то ніби їх захисником і керівником. Цей політичний маневр Ленінові цілком вдався. Коли він побачив, що маси лівої російської демократії пішли за ним, він схарактеризував це так: «Ми (большевики) уґаварілі Росію!» і дав наказ зброєю взяти владу в руки. Так сталася Жовтнева революція, тоб-то втрата російською буржуазією влади, а в слід за тим всіх її капіталів, майна і здебільшого навіть життя.

*

Політично безформна і малописьменна маса лівого крила російської демократії не могла відразу сама здійснювати всі різноманітні функції ідейно-провідного і адміністративного характеру в величезній державі. Ці обов'язки неминуче мусіла перебрати горстка інтелігенції правлячої монопартії большевиків, що вхопилися за владу всупереч всім, проти всіх і з наміром не віддати цієї влади за ніяку ціну. При таких передумовах не тільки дальший розвиток, але й просте збереження основних демократичних свобід було фактично неможливе, не лише небажане для правлячої олігархії. Дуже швидко були зліквідовані всі слабенькі, немічні паростки демократичних надбань в Росії з періоду 1861—1917 рр. З моменту розгону большевиками Установчих Зборів, в січні 1918 р. почалася агонія російської демократії. Спочатку позбавлено права свободи слова всіх «експлуататорів і паразитів» (в значінню, що чим далі, то все поширювалося); потім до цього дочекалися й пасажири «советської плятформи» — російські есери, а вкінці комуно-анархісти. Всяка «свобода слова» в період НЕП'у була лише потуранням для обивательського совєтського базікання. Не дивно, що мітичний Козьма Прутков опублікував в 1925 р. в одному з поширених російських столичних журналів свій посмертний і найгеніяльніший твір «О введенії єдіномислія в Росії», де чорним по білому доводилося, що «каждаму расійськаму дваряніну (мутатіс мутандіс-членові большевицької партії В. Л.) свойственно желать не ашібацца! і що «єдіномисліє» — то є найбільше щастя для всіх росіян. «Єдіномисліє» ж могло бути здійснене і збережене лише через визнання догми про непогрішність «вождя». Так в скорому часі і сталося. Мільйони підданих вождя народів втратили навіть право і можливість сумніватися в правдивість і справедливість його думок, слів і чинів; їм рекомендується тільки повторювати слова «вождя». Найхоробріші могли б насмілюватися мовчати, коли б це не було небезпечно.

Тисячі підпільних анекдотів поширювали на різні лади з уст у вуста підсовєтські «механічні громадяни» (вислів Максима Ґоркого), анекдоти про те, як зустрічаються і розмовляють в раю мерці Микола II і Ленін I. Вони свідчать про те, що паралель між самодержавством останнього царя — «революціонера», який сам себе повалив, і перших царів з «пролетаріяту» надто яскрава, щоб не впадала всім в очі. Різниця лише в ступені твердости руки колишніх і теперішніх властителів. Нині Росія має вже «єдіночаліє*) проведєноє сверху до нізу». Система ця є суцільною і одноманітною. Оскільки в середині власної країни нема з чим її порівнювати, то можна назвати її перед своїми підданими як завгодно: «найліпша демократія», «досягнутий соціялізм», «комунізм», «щасливе і радісне життя», «рай» або що. Справжня суть цього ладу викривається лише з порівняння його зі старими передреволюційними часами, коли російський нарід мав хоч початки демократичного розвитку (про це пам'ятають старі люди, поки не вимерли), або з порівняння з ладом західніх демократичних країн. Але таке порівняння небезпечне для підсовєтських громадян, бо викликує у них прагнення до того, що Микола II назвав на початку свого невдалого царювання «бессмиленими мечтаніями».

---

*) „Єдіноначаліє" російський переклад грецького слова „монархія".

З ПАРАДОКСІВ НАШОГО ЧАСУ

Американський тижневик „Time" (26. 5. 47) містить поруч себе дві картини:

Одна картина показує голодову демонстрацію в Відні, маси голодних віденців — зібрані на тлі цісарських палат — демонструють свою нужду. На переді несуть величезну таблицю „Hunger". На другій картині бачимо велетенську гору картопель, зісипаних коло місцевости Фолей в одному стейті ЗДА. Картоплі мають бути политі нафтою і спалені, щоб . . . не допустити до знижки цін картопель.

Зіставлення цих картин робить потрясаюче враження. До цього додає „Time" відповідний коментар, використовуючи вповні право свободи слова. Свій коментар закінчує: „Ця картина з картоплями напевно знайде дорогу до всіх тих країн, де сьогодні царює голод — до голодових дільниць Відня, Парижа й Атен, до колгоспів Росії. А подбають про це комуністи".

Ідея української соборности

Написав д-р Т. Олесіюк

Образ України — народньої і народоправної, України державної — в довгому та складному процесі відродження лише поволі та з великим трудом виринає із мряковини підсвідомих уявлень українського народу, приспаного лихою долею.

Українська національно-державна ідея, покликана до нового життя вогненним пророчим словом Тараса Шевченка, набирає глибини змісту гармонійности і величини форм завдяки відданій послідовній праці найкращих представників українських поколінь. Кирило-Методіївське Братство, Стара Київська Громада, Революційна Українська Партія, Товариство Українських Поступовців, братство Української Державности — ось найголовніші етапи цієї праці, що привела до правдивого чуда воскресіння української нації, до державного оформлення України в огні революційно-визвольної боротьби 1917—1921 років.

Українська Центральна Рада була тим будівничим, що своїми Універсалами, а споміж них особливо Четвертим Універсалом з дня 22 січня 1918 року, зреалізувала волю українського народу побудувати собі власний величній будинок української самостійної суверенної державности. Архітектонічно цей будинок державної України завершено було актом Трудового Конґресу з дня 22 січня 1919 року, про з'єднанн яв одне державне тіло, досі роз'єднаних історією частин України — Актом Соборности.

Акт соборности України, спричинився до повстання ідеї всеохоплюючої інтеґральної єдности цілої української нації, всіх її земель, в рамах єдиної Української Держави. Ідея ця, засадничо приналежна й усім іншим дозрілим народам, в кузні української душі дістала свій оригінальний український зміст і характер, дістала й оригінальний зовнішній вислів, незнаний в інших народів — Соборність.

Терміни «Соборність», «Соборна Україна», «Соборна Республіка» в актах державно-правного характеру вжито перший раз 28 січня 1919 року в ухваленому Трудовим Конґресом «Законі про форму влади в Україні», а також в проголошеному Трудовим Конґресом Універсалі до українського народу. З того часу уживання цих термінів стає все частішим та загальнішим, відповідно до того, як сама ідея соборности, що зразу ж була ентузіястично прийнята українською провідною інтеліґенцією, дістає серед українських народніх мас все більшого зрозуміння, поширення та здібности до еволюційного розвитку.

Поняття — «Соборність», «Соборна Україна» — увійшли до національно-державницької свідомости народу, без сумніву, під впливом понять християнського релігійного світогляду.

«Вірую . . . во єдину, Святу, Соборну і Апостольську Церков» . . . ця формула із Символа Віри, очевидно, стояла перед духовим зором тих будівничих української державної справи, які вперше вжили епітет «Соборна» в приміненні до поняття «Україна». Для них, так як нині і для всіх нас українців, в анальогії поміж Святою Церквою Христовою і святою для нас Україною, не було і не має нічого блюзнірчого, дивного, надуманого. Для всіх нас — справа привернення кожному українцеві і цілій народній спільноті тих наданих від Бога природніх прав на життя, розвиток, волю, на щастя й радість — є справа справедлива, отже свята і Божа. Тому то в справі національно-державного самостановлення України мусять зобавязувати і діяти тіж вічні Божі ідеї правди, добра, любови й краси, на яких побудовано і Христову Церкву.

Аджеж справа України не повстала ані у висліді насильницької волі якихось українських завойовників чи диктаторів, ані для династичних інтересів якихось українських володарів, ані через якісь хитросплетені міжнародньо-дипломатичні комбінації, ані через якесь месіяністичне самозадурювання українців у своїй, начеб надлюдській вищості, ані нарешті, через появу у них якоїсь людоненависницької ідеї світового пожарища. Справа України, це справа власне тих, до кого Христос звертався: «Прийдіть до мене, ви всі труждающіїся і обременні і я успокою вас» . . . Це справа тих, кого приспано і окрадено з імени, з чести, з волі, з добра духового і матеріяльного; тих, кого злими і гордими сусідами засуджено бути лише «тяглом у поїздах їх бистроїздних» . . . Це справа тих, на сторожі біля яких поставив Шевченко своє Слово . . .

Так розуміли і відчували, така була вся духовість найвидатніших будівничих державної України, так інстинктовно вірив і вірить увесь український народ. При такій вірі будова вистражданої, вимріяної соборної України, за аналогією та зразком святої соборної Церкви Христової є нічим іншим, як лише природним і законним реалізованням засад Божих в ділах людських.

Україна соборна — в нашому сучасному розумінні — це застосовання до українського народу, як реально існуючого історично-соціологічного факту, конкретних розв'язань універсальних проблем людської одинці й спільноти та їх взаємовідносин. Це українське рішення формули «ut omnes unum sint» (щоби всі єдністю були) на основі українського національного світогляду, історичної традиції та геополітичного становища.

Україна соборна — це вирішення всіх питань, що виникають із свідомости факту фізично-біологічної єдности української національної спільноти — із факту соборности української крови.

Україна соборна — це необзірний круг проблематики всієї духової істоти й творчости

українського народу, яко конкретного виявлення «Духа Божого, що лише, де хоче» в обставинах земського людського існування, обмеженого часом і простором. Оригінальність, самобутність, самоцінність українських форм виявлення вселенських ідей добра, правди і краси — це істота внутрішньо сконсолідованого, гармонійно «з'єдиненого соборного українського Духа.

Україна соборна — це всі проблеми природньо-географічного простору, на якому Божим провидінням присуджено українському народові перейти його історичний життєвий шлях. Оцінка природніх даних простору, історія опанования і оформлення його життям і життєвою творчостю минулих поколінь українського народу, синтез взаємочинности українського простору та української людини і намічення можливих та необхідних напрямних національно-територіяльного розвитку для майбутніх українських поколінь ,це найважливіші підстави до усвідомлення поняття української Землі.

Україна соборна — це найдоцільніше розвязання проблем суспільно-політичної структури українського народу на основах внутрішньо-національного братерства та солідаризму, опертих на ідеї соборности української крови, духа і землі. Справедливий внутрішньо-національний розподіл обов'язків і прав, розподіл дібр духових і матеріяльних; тверезе і доцільне встановлення напрямних розвитку українського народу; встановлення його історичного місця й посланництва в світі, — все це творить істоту соборности української нації.

Сюди належать: проблеми найдоцільнішої форми державного устрою та взаємного укладу чинників влади, населення й території. Проблеми гармонійного розподілу компетенцій керівного центру і самоуправних провінцій. Проблеми державно-політичної єдности української Землі. Проблеми побудовання сердечного порозуміння й тіснішого оборонного союзу України з іншими державами безпосередньо і життєво загроженими з боку тих самих небезпек — Україна, Прибалтика, Кавказ, Туркестан — евразійська прометейська Антанта. Нарешті всі проблеми міжнародньої співпраці України в побудованні й утриманні світового ладу й миру.

Живемо в страшній буремній добі, коли людський розум, сягнувши дещо до таємниць природи, зарозуміло й гордо пробує протиставитися Богові й його вічним та незмінним законам. Збунтований людський розум обертає всі свої сили на справи нищення здобутих загальнолюдських матеріяльних і духових цінностей, на нищення самого людства. Злобний Сатана направляє на цей самозгубний шлях цілі суспільства. цілі народи. На наших очах стався вже катастрофальний упадок поганської тоталітарно-насильницької держави. На наших очах станеться ще й упадок антихристового людоненависницького царства Сатани... Дорога соборної благочестивої України не з ними, не проти Бога, не проти правди, добра й краси, а з Богом, з його правдою, добром і красою.

Сучасні проблеми еміґрації

Написав д-р Мирон Зашківський

Покищо два роки минуло від закінчення війни в Европі. Та досі ні в Европі ні поза її можами не дійшло ще до встановлення справжнього миру і покищо не можна передбачити, коли це станеться. З перспективи двох минулих лит бачимо наглядно, що надто глибокі, не тільки національно-політичні чи господарські, але теж суспільно-світоглядові різниці перехрещувались в останній світовій війні, щоб з її закінченням перестали діяти зрушені нею сили.

Остання війна була не тільки війною у звичайному розумінні, одночасно була це і революція. Тому теж з її закінченням не скінчився процес ідеологічного проникання і не припинилась боротьба за остаточне закріплення того чи іншого світогляду. Боротьба за таке чи інше духове і суспільно-політичне обличчя світу триває дальше. У висліді тих зусиль світ станув перед обличчям складних проблем не льокального але глъобального значення.

Одною з тих важливих і складних проблем є питання сучасної еміґрації. Не тільки істотна причина різнонаціональних одначе однородних еміґрацій, але також їх масовість (в Европі і Азії) поставили справу сучасної еміґрації в ряді світових проблем. Це питання є предметом міжнародніх конференцій, воно теж не сходить зі шпальт світової преси.

Якщо мова про Европу, маємо тут до діла з двома групами еміґрації. Одна це еміґрація з Еспанії. Датується вона з часів громадянської війни, що її вже тоді вважали «головними маневрами» перед новою світовою війною. Міжнародньо-правне становище цеї еміґрації устійнене! її визнали за політичну еміґрацію і цього її характеру ніхто не оспорює. Наочним виявом її політичного характеру є факт, що вона має свій еміґраційний уряд, засадничо визнаний усіма великодержавами. Вслід за тим еспанська еміґрація має повну свободу рухів, вона тішиться моральною піддержкою з боку інших держав.

Друга група еміґрації — це еміґранти з різних країв середньої і східньої Европи. В склад цеї групи входять еміґранти різних національностей. Вони розкинуті по різних краях західвнь

ньої Европи, але головна маса живе на теренах Німеччини й Австрії, у трьох західніх окупаційних зонах.

У відрізненні від першої групи, політично-правне положення цеї другої еміґрації досі ще не устійнене. Для належного зрозуміння цього стану слід мати на увазі два моменти. Перший — Америка й Англія вели війну проти двох тотальних держав в Европі — націонал-соціялістичної Німеччини і фашистської Італії. Очевидно інше становище займали вони супроти большевизму, коли починаючи з кінця червня 1941 р., Совіти найшлись у спільному з ними протинімецькому фронті. Америка й Англія — головно Америка — вірили, що в Совітах відбуватиметься постепенний процес еволюції в напрямі демократизації, в найгіршому випадку думали, що на всіх звільнених територіях нерадянських буде привернений знов демократичний устрій і відбудуються демократичні держави. Другий момент — большевики були свідомі того, що після війни стане актуальною справа повороту їхніх громадян до краю, і що тут можуть виринути для них чималі неприємності. Тому теж заздалегідь постаралися вони забезпечити себе від цього рода несподіванок. І тому одною з постанов ялтанської конференції була справа повороту советських громадян до краю.

Коли ж військова окупаційна влада зустрінулася з фактом, що велика частина чужинців із зайнятих Совітами країв відмовилася від повороту до рідних країн, то це було для них незрозумілою несподіванкою. Це їхнє незрозуміння було тим більше, оправдане, що від повороту на батьківщину відмовилися з власної спонуки не тільки особи насилу вивезені до Німеччини на роботи, але теж подавляюча більшість вояків помічних армій, які спільно з алиянтами боролися проти німецького чи італійського ворога ,як теж особи, які цілими роками мучились у концентраційних таборах, і яких уже в ніякому випадку не можна було обвинувачувати в співпраці з ворогом.

Оба вище згадані моменти не залишились без впливу на положення еміґрації; перед нею стало рубом питання примусової репатріяції. Чинники, яким на цьому залежало, повели сильну безпосередню і посередню акцію за примусовим поворотом усеї еміґрації. Вони видвигали теж заміти, що, мовляв, частина еміґрації відмовляється повертати до краю під впливом пропаґанди деяких еміґрантських кругів. Вважаємо, що цей заміт неоправданий. Те, чи хтось рішається вертатися до краю, чи ні, є настільки серйозною і відповідальною справою, що тут всяка пропаґанда була би не тільки недоцільна, але й шкідлива. Хто рішається стати еміґрантом-скитальцем, мусить робити це виключно з власної спонуки, з власного внутрішнього переконання. Так теж слід дивитися на сучасну еміґрацію.

Деякою новістю для сучасної еміґрації є її назва — Діпі (displaced persons — переміщені особи). Та тут є деяка неясність, бо з часом еміґрацію в американській зоні поділено на дві групи, на тих, що їм признали статус Діпі і тих, які формально не є Діпі. Першими, якщо йдеться про американську зону, опікується УНРРА, других зрівнали щодо прохарчування і праці з німецьким населенням. Поза цим деяка частина еміґрантів живе в незайнятих краях (напр. Бельгія, Швайцарія і ін.), до яких цей поділ загалом не стосується. У чужій пресі та в заявах деяких офіційних кругів говориться про Діпі й утікачів.

Так чи інакше досі не устійнили ще міжнародньо-правного положення сучасних еміґрантів. Інакше було з еміґрацією після першої світової війни. Тодішніх еміґрантів визнали за осіб без державної приналежности і видали їм т. зв. Нанзенівські пашпорти, які давали їм змогу вільно порушатись не тільки на терені даної держави, але теж і в переїзді до інших держав. Назагал сучасна еміґрація обмежена не тільки під оглядом свободи руху, але теж відносно громадсько-політичних прав. Її громадська діяльність дозволена, і це не всюди в рівній мірі, на гуманітарно-суспільному і культурному полі; політична діяльність не дозволена.

Як відомо, з кінцем червня ц. р. закінчує свою діяльність УНРРА, та досі ще не устійнено наскільки і в якій формі новостворена організація ІРО (International Refugees Organisation) перебере опіку над Діпі, чи тільки над ними, чи загалом над утікачами. Нерозв'язана теж досі справа переселення еміґрантів. Не зважаючи на доволі численні, на загал прихильні голоси чужої преси та прихильні заяви різних авторитетних осіб, справа масового переселення не рушає з місця. Розв'язка проблеми сучасної еміґрації є дуже складна і важка. Очевидно, найкраща розв'язка була би, коли б усунені були ті причини, які її спричинили, бо тоді наступила б автоматична самоліквідація еміґрації. Та як довго існують ті причини, міродайні чинники повинні подумати про можливо найдоцільнішу її розв'язку.

Передумовою такої розв'язки є: 1. Піддати всю еміґрацію під опіку якоїсь окремої міжнародньої організації — з включенням до неї, принаймні з дорадчим голосом, представників поодиноких національних груп. Ця опіка над еміґрантами могла б в кожному разі тривати так довго, поки вони евентуально не стануть повноправними громадянами даної країни. 2. Устійнити правно-політичний статус для всіх еміґрантів, без чого вони є до деякої міри люди «поза правом». 3. Переселити еміґрацію з перелюдненої Німеччини, Австрії та Італії до країв, де ця еміґрація зможе бути суспільно корисна, тоб-то де вона матиме працю, як властиве джерело прожитку. З гуманних і психологічних оглядів слід по можності переселювати еміґрантів цілими однонаціональними групами. Скрутне положення еміґрантів не можна використовувати для того, щоб її без розбору призначати тільки до найтяжчих родів праці. 4. З уваги на те, що серед сучасних еміґрантів є чимало дуже цінних працівників, репрезентантів національних культур, не тільки в ім'я добра цих

народів але теж в інтересі загальнолюдської культури, слід забезпечити їм сприятливі умовини для дальшої творчої праці, розбудови вільно» національної культури.

Сучасна еміґрація, як це вже ми згадали, складається з різних національних груп. Кожна з них живе своїм окремим життям, кожна має своє національне обличчя та свої аспірації. Та є один спільний для них усіх чинник, що лучить їх в одну цілість вороже наставлення до поневолення людської особовости і це без огляду чи йдеться тут про поневолення окремої людини, чи поодиноких людських збірнот, національних або релігійних. З'ясовуючи це становище позитивно, слід ствердити, що ціла еміґрація стоїть на становищі цих високих ідей, що лягли в основу т. зв. Атлянтійської Хартії, цього міжнародного кодексу, що його завданням має бути — упорядкувати міжнароднє життя на нових засадах, щоб на їх підставі закріпити тривкий мир. Якщо сьогоднішнє міжнародне життя було б побудоване по думці цього кодексу, не було б ніяких еміґрацій.

Кожна еміґрація є випливом нездорових відносин,, є наочним покажчиком, що у світі «щось не в порядку». Це твердження відноситься теж до сьогоднішньої еміґрації. Тільки той, хто сам колинебудь був примусовим еміґрантом (в наслідок ненормальних політичносуспільних відносин в рідному краю) може зрозуміти. які важкі і болючі є переживання кожного еміґранта. Идеться тут не тільки про матеріяльні, але перш за все морально-психічні переживання. І мусять бути важливі глибоко-ідейні причини, які спонукують цілі маси людей рішатися стати еміґрантами-скитальцями.

Сучасна різнонаціональна еміґрація це неповинна жертва останньої війни, що її розпутали непочитальні вожді нац.-соц. Німеччини. Та положення німців, а навіть німецьких переселенців — хоч яке воно важке сьогодні — всежтаки краще від положення сучасних еміґрантів. Бо німці живуть на рідній землі, серед своїх рідних та земляків, мають «ґрунт під ногами». Натомість сучасні еміґранти це люди, яких зла доля вигнала на чужину, які втратили все, крім одного, віри в слушність своєї справи та в людську совість.

Усі еміґрантські групи, без огляду на їх національну приналежність, свідомі свого дуже важкого положення. Водночас вони свідомі теж своєї важливої, історичної місії — бути носіями та подвижниками великих, вселюдських ідеалів, що за них стільки крови пролито в останній війні. Цим самим вони свідомі й того, що тут не йдеться тільки про їхню справу. Сьогодні поодинокі частини світу так сильно пов'язані між собою, що те, що діється на однім континенті, не може бути без наслідків для всіх інших частин землі. Засада «моя хата скраю» — перейшла вже безповоротньо до минулого.

Сила вселюдських ідей лежить у їхній загальності і виключності. Або вони діють завжди і всюди, або, звужені тільки до якогось часу чи до якоїсь частини людської спільноти, мусять знидіти, стати пустим звуком і зчасом зробити місце новим, іншим ідеям. Тому теж можна сміло твердити що сяка чи інша розв'язка проблеми сучасної еміґрації буде найкращим покажчиком, як виглядатиме майбутнє обличчя світу: чи він буде побудований на засадах християнської моралі, на засадах пошани людини і її свободи, на справжньому звільненні людини від нужди та страху, чи на запереченні тих засад. Вона теж буде мірилом, наскільки у світі діє ще те, що називається людською совістю, наскільки є загальне розуміння сучасних суспільно-світоглядових процесів та наскільки є готовість і реальні сили піддержувати одні — позитивні, та протиставлятися другим — розкладовим. Хочемо вірити, що світ вибере цей другий шлях!

Від Редакції: Ця стаття написана ще два місяці тому. Містимо її з огляду на засадничий характер порушених у ній питань.

АТЛЯНТІЙСЬКА ХАРТІЯ

Президент З'єднаних Держав Америки і прем'єрміністр Черчіл як заступник Його Милости уряду З'єднаного Королівства, стрінувшись на спільній зустрічі, вважають за потрібне подати до відома деякі спільні засади національної політики їх країв, такі засади, на які вони опирають свою надію на краще майбутнє світу.

1. Їх краї не змагають ні до територіяльного ні до будь-якого іншого побільшення.

2. Вони не бажають, щоб дійшло до будь-яких територіяльних змін, що були б незгідні з вільно висловленими бажаннями заінтересованих народів.

3. Вони визнають право кожнього народу вибрати собі таку форму правління, під якою він хоче жити, і вони бажають, щоб право суверенности і самостійности було назад віддане тим, що їм воно насильно забране.

4. З належним узглядненням їх існуючих зобов'язань вони будуть намагатись сприяти тому, щоб усі держави — великі й малі, переможці й переможені — на рівних умовинах мали доступ до світової торгівлі та до сирівців світу, яких вони потребують для свого господарського розвитку.

5. Вони бажають довести до найповнішої співпраці всіх націй — в тій цілі, щоб передусім запевнити для всіх кращі умовини праці, господарський добробут і соціяльне забезпечення.

6. Вони надіються, що після остаточного знищення тиранії націонал-соціялізму настане мир, який дасть можливість усім націям жити безпечно у власних кордонах і запевнить, що всі люди в усіх країнах могтимуть ціле їхнє життя жити вільно від страху і нужди.

7. Такий мир має уможливити всім людям користати без перепон з водних шляхів на морях і океанах.

8. Вони вірять, що всі народи світу так з реалістичних як і духових спонук мусять прийти до того, щоб закинути вживання сили. А що на майбутнє не можна зберегти мира, якщо нації, які загрожують або можуть загрожувати народам поза їх кордонами, розпоряджатимуть збройними силами для війни на суходолі, морю, або в повітрі, — вони вірять, що розброєння таких націй має основне значення, заки повстане більш загальна і тривка система безпеки. Вони будуть теж піддержувати і спомагати всі інші практичні заходи, які можуть зменшити невиносні тягарі зброєння для миролюбних народів.

Френклін Д. Рузвелт.
Вістон С. Черчіл.

14 серпня 1941.

Подвійне коло

Оповідання Юрія Яновського

Зі збірки „В е р ш н и к и“ передруковуємо це оповідання Юрія Яновського, бо вважаємо потрібним, шоб наша читацька громада звернула на нього особливу увагу. Оповідання заслуговує на те, щоб його спопуляризувати серед українського громадянства а зокрема в кругах молоді. В ньому поетичною інтуїцією збагнув письменник найглибшу причину трагедії України і змалював її в драматичних картинах, які краще вияснюють джерела нашої недержавности, як цілі підручники історії — *Редакція*.

Лютували шаблі, і коні бігали без вершників, і Половці не пізнавали один одного, а з неба палило сонце, а гелгання бійців нагадувало ярмарок, а пил уставав, як за чередою, ось і розбіглися всі по степу, і Оверко переміг. Його чорний шлик віявся по плечах. «Рубай, брати, білу кість!» Пил спадав. Дехто з Андрієвого загону втік. Дехто простягав руки, і йому рубали руки, підіймав до неба вкрите пилом і потом обличчя, і йому рубали шаблею обличчя, падав до землі і їв землю, захлинаючись передсмертною тугою, і його рубали по чім попало і топтали конем.

Загони зітнулися на рівному степу під Компаніївкою. Небо округ здіймалося в гору блакитними вежами. Був серпень 1919 року. Загоном добровольчої армії генерала Антона Денікіна командував Половець Андрій. Купу кінного козацтва головного отамана Симона Петлюри вів Половець Оверко. Степові пірати зчепилися бортами, і їх кружляв задушливий шторм. степу. Був серпень нечуваного тембру.

«Сюди веди!» І підводили високих степовиків, і летіли їхні голови, як кавуни (а під ногами баштан із кавунами, і коні зупинялися коло них), дехто кричав скакав скажено і, мов у сні, нечутно, а цей собі падав, як підрубаний661 бересток, обдираючи геть кору й гублячи листя. «Шукай, куме, броду!»

Висвистували шаблі, хряскотіли кістки, і до Оверка підвели Андрія. «Ахвицер? Тю-тю, та це ти, брате?!» Андрій не похнюпився, поранену руку заклав за френч і зіпсував одежу кров'ю. «Та я, мазепо проклятий!» «Ну, що? Допомогли тобі твої генерали?»

Високий Андрій став іще вищий, Оверко бавився шликом, мов дівчина чорною косою, вони були високі й широкоплечі, з хижими дзьобами й сірими очима. «А жити тобі хочеться? — питав Оверко. — Коло нашої Дофінівки море собі грає, старий батько Мусій Половець у бінокля видивляється, чи не йде скумбрія, пам'ятаєш, ти й бінокль з турецького фронту привіз?»

Андрій розстібнув на грудях френч і підніс високо в гору поранену руку, ніби гукаючи своїм болем на поміч, а це він тамував кров з пораненої руки. «Ну й цирк!» —гукнули Оверкові хлопці, неподалік заїржав від болю кінь, кружляючи на місці, спека й задуха упали на степ, і на обрії стояли блакитні вежі південного неба.

«Петлюрівське стерво, — сказав Андрій, — мать-Росію продаєш галичанам! Ми їх у Карпатах били до смерті, ми не хочемо австрійського ярма.» Оверко засміявся, підморгнув козакам, зупинив хлопчака, що вихопив на Андрія шаблю. Хлопчик став колупати з досади шаблею кавуна, спека дужчала й дужчала, Андрій не опускав руки, кров текла в рукав, він стояв перед братом Оверком, готовий до всього. «Що тобі оце згадується? — допитувався переможець. — Одеса чи Очаків?» «А згадується мені, згадується батько Половець і його старі слова» . . . Оверко перебив, подивився на південний захід. «Майстро віятиме, — сказав він, — колиб дощу не навіяв» . . . «І його старі слова: тому роду не буде переводу. В котрому браття милують згоду.»

«Ну й цирк! — гукнуло Оверкове козацтво. — Крові з нього, як з бугая, це я так рубонув, ну вже й ти, от тобі хрест, що я, а що наш йому одповість, звісно що, гуляй, душа, без тіла, а тіло без душі.» «Цирк? — перепитав Оверко. — Рід наш великий, голови не щитані, крім нас двох іще троє рід носять. Рід — це основа, а найперше держава, а коли ти на державу важиш, тоді рід хай плаче, тоді брат брата зарубає, он як!»

«Ну й цирк! » — гукнули чорні шлики, а Андрій став одбілюватись на сонці, мов полотно, спечно було в степу коням і людям, з південного заходу намірився віяти майстро. «Роде мій, роде, прости мене роде, що я не милую згоди. Рід переведеться, держава стоятиме. Навіки амінь.»

«Проклинаю тебе моїм руським серцем, ім'ям великої Росії-матінки, од Варшави до Японії, од Білого моря до Чорного, проклинаю ім'ям брата і згодою роду, проклинаю й ненавиджу в мою останню хвилину» . . . «Та рубайте його, козацтво!» — скрикнув Оверко, і поточився Андрій, і заревли переможці, і дмухнув з південного заходу майстро, і стояли нерухомо башти степового неба.

А над берегом моря походжає старий Половець, дивиться в бінокль на море, виглядає вітру чи хвилі, шукає на воді буйки над сітками, і йому згадується син Андрій. «Добрий бінокль привіз, Андріє.» Над морем устав силует підпрапорщика російської армії, поверхстрочного вояки за віру, царя і отечество, героя Сарикамиша й Ерзерума. Та з моря наближалася шаланда, видко було дружні вимахи весел, на хвилю і з хвилі, на хвилю і з хвилі. Хмарка одна кублилася на заході над близькою Одесою, і нхто не сказав би, що в ній гримлять громи та заховано блискавки, хібащо старий Половець, хіба може той досвідчений рибалка, який поспішає до берега. Шаланда добре помітна. Половець лягає на землю й дивиться з

землі. В шаланді п'ятеро. Видко, що «Ластівка». На кормі людина без кашкета. Троє ознак збігається. Далі буде: «Чи є у вас скумбрія зелена?» — « А вам ночі мало?» Половець зійшов до води, підкотив штани, повернув носа шаланди в море, притримав за корму, потяг її до себе, люди позіскакували, відбувся діялог, з човна вивантажили важкі пакунки, старому Половцю згадалися контрабандитські справки сина Панаса. «Може динаміт?» — Ще дужче за динаміт!» — засміялися гості, шаланду виволокли на берег, Іванів товариш пізнав, осміхнувся до старого. «Рибалиш, гвардія, а твій Іван з біляками б'ється?» — Яка я гвардія, я рибалка.» — «Чубенко, поясни йому, що тепер він червона гвардія, хоч хоче, хоч не хоче.» Іванів товариш узяв Мусієву руку: «Денікінців обдурили, французів обпливли, друкарня тут, шрифт є, пролетаріят всіх стран, соєдіняйсь», — та ляснув старого по руці, аж берег загув. Хмарка над Одесою ворушила крайками крил, зривався вітрець, море почорніло. Половець прислухався до плескоту хвиль об камінці, «рокрить, невеличка заворушка буде на вісім балів, майстро зірвався десь із ненаших гір.»

«Майстро десь зірвався», — сказав Оверко Половець і оглянув степ, обставлений блакитними вежами неба. Чорношличники взялися до кишень порубаного ворога, серед бойовища стримів на списі жовтоблакитний прапор, над степом здіймався південно-західний вітер.

Здалеку закружляв вихор, веретеном устав догори, розквітнув під небом вигнутий стовп пилу, пройшов шляхом, затьмаривши сонце, перебіг баштан, прогув бойовищем, і полетіло вгору лахміття, шапки, падали люди, кидалися коні. І смерч розбився об купу коней і трупів, упав на землю зливою задушливого пилу, вітер одніс його далі, і, наче з хмари дощ, хилився він під подувом майстра.

Казацтво чхало і обтрушувалось, коні іржали, і зза ліска вискочили вершники з чорним прапором, розгорнулися, пропустивши наперад тачанки, «до зброї! по конях! кулемети! махновці!», а тачанки обходили з флангів, четверики коней гризли під собою землю, тачанки підскакували над землею, мов фури демонів, і строчили кулемети.

У пилюці, як у тумані, блискали постріли, груди розривала спека, майстро дмухав нерівно й гаряче, пробігли верхівці раз, другий, «наша бере й морда в крові», «тримайся», «слава», одчайдушний свист, далекий грім провуркотів, «робигрязь!» — почулася команда Панаса Половця, раптом зупинились кулемети, раптом завмерли постріли. Майстро рівно односив пил. Оверкові чорні шлики падали під кінське копито, шаблі блищали в руках, бій закінчився раптом, як і почався.

Оверко Половець сидів під колесом тачанки просто на землі, голова в нього була розкраяна, він дивився собі в ноги, затуляв долонею рану, він ще не вмирав, крізь рану не пролазило його могутнє життя, і Панас Половець підійшов із револьвером у руці, придивляючись до Оверка.

«Зустрілися, браток! — трусонув волоссям, що спадало аж на плечі, — там і Андрій лежить, чиста шуточка, а я собі сиджу в лісочку й чекаю, доки вони кінчать битися, а вони й кінчили — один мертвий, а другий кволий, ну що — України тобі хочеться?»

Оверко не підвів очей. На коні, чорний від пороху, під'їхав чотирнадцятилітній Сашко Половець. «Дай, я його домучу!» — «Дурню, це Оверко.» Сашко зблід, зіскочив з коня, підійшов до брата, взяв його рукою за підборіддя й підвів йому голову. «Оверку, горе моє», — сказав він голосом старої Половчихи. Оверко виплюнув йому в обличчя кров з рота й застогнав.

«Махновський душогубе, — тихо сказав Оверко, дивлячись собі на ноги, — ненька Україна кривавими сльозами плаче, а ти гайдамачиш по степах із ножем за халявою.» Панас стояв кремезний, мов дуб, і реготав. Сашко витирав з обличчя братову кров і хапався за зброю.

«Іменем батька Нестора Махна, — реготав Панас,—призначаю тобі суд і слідство. За вбивство рідного брата Андрія — утопити в морі, за підтримку української держави на території матері порядку анархії — одрубати голову.» Оверко ще виплюнув жменю крові, хмара на південному заході катастрофічно росла, майстро поволі переліг на грего — протилежний вітер, грего підганяв хмару з усіх боків, він тирлував її, збивав до-купи, мов отару, і чувся приглушений гуркіт, сонце палило, «дайте пити», — сказав Оверко.

Обвів очима ноги, що стояли густо перед ним, в ньому закипіло зло уключ, він спинив його і мовив: «Пам'ятаєш батькову науку? Тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду.» Прогуркотів грім близького дощу. Панас Половець замислився, «рід наш рибальський, на морі бувальський, рід у державу вростає, в закон та обмеження, а ми анархію несемо на плечах, нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття?»

«Проклинаю тебе»... «Почекай проклинати, я, вільний моряк батька Махна, даю тобі хвилину, а ти подумай собі і поміркуй, здохнути завше встигнеш, чи правду я кажу, хлопці, здохнути він устигне, та може він нашим буде, ловецького Половецького роду, завзятий і проклятий, дарма що по просвітах в Одесі на театрі грав та вчительську семінарію пройшов, правду я кажу, брате?»

«Проклинаю тебе великою ненавистю брата, і проклинаю тебе долею нашою щербатою, душогубе махновський, злодюго каторжний, у бога, в світ, у ясний день»... Оверко не зводив очей і не бачив своєї смерті, вона вилетіла з Панасового маузера, вибила Оверків мозок на колесо, блискавка розколола хмару, слідом ударив грім, «дощем запахло хлопці, по конях!» За кілометр повстала сіра мисока пелена, там ішов дощ, до сонця підсувалися хмари, степ потемнів, земля ніби здригалася, чекаючи дощу, грего рівно дмухав у височині.

А над берегом моря походжає старий Поло-

вець, він думає думу, дивиться в бінокль, щоб не прогавити когось чужого, а в береговій печері йде робота. Чубенко там за старшого, здоровий за трьох, так тими руками машину гне, що не встигаєш і папір підкладати. А паперу ціла купа, на весь берег вистачило б курити, і є собі по-нашому, а є такою й он такою мовою, для французьких матросів та грецької піхоти. хто зна, по якому вони там говорять, на всіх треба настачити, бо знову ж — ревком. Гострі рибальські очі побачили далеко над берегом у напямку Одеси — людину. У біноклі вона стала солдатом. Із степу показалася друга постать. У біноклі вона стала солдатом.

Рибалка обдивився, чи добре замасковано небезпечну печеру, підійшов далі по березі, заходився коло сіток на приколах, солдати наближалися. Над Одесою йшов дощ. Пересип був у мряці, на рейді диміли крейсери й міноносці, солдати наближалися. Грего посівав море дощем, тільки чомусь не видно патруля, може він потім приїде машиною або моторкою. Стара Половчиха десь в Одесі на базарі, хіба з тої риби проживеш, солдати наближалися. Вони йшли рівним військовим кроком, вони сунулись як на магніт. Половець для чогось помацав свої кощаві руки. Рін був середній на зріст і завжди дивувався, коли велетні-сини оступали його, мов бір, солдати наближалися. Це були іноземці і один з них підійшов перший. Половець удавав, що нічого не бачить, — «по якаму ти з ним говоритимеш?» Солдат підійшов щільно-чорнявий і тендітний, — «по якому ти з ним говоритимеш?» «Скумбрії зеленої, почув Половець. — «А вам ночі мало?» — не думаючи, одповів паролем рибалка, серце в нього з радощів закалатало, як замолоду, він обняв солдата, над Одесою спускалася завіса прикрого дощу, море було аж чорне.

«Закопати треба, — сказав Панас Половець, спинаючи коня коло мертвого Оверка, — клятий був босяцюра.» Дощ дрібно сік, дві тачанки поставлено нащільно поруч, між тачанками напнули ковдру, сам Половець, узявши шанцеву лопату, копав там притулок двом братам. Піт котився, як дріб, він був важкий і дебелий — цей четвертий Половець, колишній моряк торговельного флоту й контрабандист.

Сашко скулився на тачанці коло кулемета, він забув за дощ, йому мріялося, що рука старої Половчихи його за чуба, навкруги берег, та навкруги море, і можна скупатися й не чекати кулі, і сітки сохнуть на приколах. Та таке недосяжне рибальське життя, та так нахне море, та й чого він взагалі пішов, а Панас його не жалує, ну, та назад хай чорт лисий ходить, а не він, Сашко — таке кляте Половецьке насіння!

Панас сопів, викидаючи з ями землю, він грався лопатою, як інший вилкою, «ну, здається, хватить!», «хай не кажуть, що я рід зневажив!»

І похорон відбувся. Дощ напинав свої вітрила, над степом зрідка пробігав вітер, добрячий дощ пронизував землю. По обличчі в Панаса Половця бігли дощові краплі, збоку видавалося, що він слізно плаче коло готової могили, у всього загону теплі дощові сльози, це була страшна річ, щоб отак плакав гірко цілий військовий загін, а дощ не вгавав.

І тоді за дощем з'явилося мариво: розгорнувся здалеку червоний прапор кінного загону інтернаціонального полку на чолі з Іваном Половцем. Ляснули перші постріли, а Панас уже сидів на тачанці, крутив на всі боки кулемета, Сашко подавав йому ленти, тачанки пішли в розтіч, кінночтики розбіглися вмить, «здавайся! кидай зброю! червоні! червоні!» Та тікати було нікуди, Іван Половець заганяв їх на опішену кінноту, заганяв їх на кулі, і треба було вмерти або здатися. І Панас заплакав од безсилої люті. Він скочив на чийогось коня, кінь під ним упав, він на коня з тачанки, «хлопці, за мною! Махновці не здаються!», спробував пробитися крізь Іванів фланг, загубив половину людей, а дощ лив безперестанку, коні сковзалися, Іван Половець посилив натиск, і махновці здалися.

І дощ, витрусивши безліч краплин, посунув свої хмари далі, збирав до себе всі випари, і перешиковував хмаровище, відганяв хмарки тендітні, оболоки прозорі, залишаючи темних, плідних, дощовитих, надійну підпору й силу.

Панас Половець стояв перед братом Іваном та його комісаром Гертом, усі кулі поминули Панаса, він стояв геть увесь заболочений, розхристаний, без шапки, довге волосся спадало на шию, високий і дебелий стояв він перед сухорлявим Іваном.

«От де зустрілися, Панасе», — сказав Іван і перемовився кількома словами з Гертом. Полонених зігнали в купу, стали збиратися звідусіль переможці з інтернаціонального полку, сонце проглянуло зза хмар, заблищав навкруги рівний степ, і потроху відносилися слідом за хмарами блакитні вежі степового неба.

Панас мовчки стояв, дивлячись кудись у небесний простір. Сашко підійшов, сів коло нього на землю, обличчя у нього біле й увесь час смикалось, «та тут і Сашко», — посмутнів, а Панас раптом закричав з усієї сили: «Проклятий байстрюче, підземна гнидо, вугляна душе! Наймит Леніна й комуни, кому ти служиш, комісарська твоя морда?!»

«З тобою мова буде потім, — сказав Іван, — а я служу революції, інтернаціоналу», — і, ще перемовившися з Гертом, мовчки підійшов до купи полонених, оглянув їх уважно, розглядаючи кожне обличчя, мов машинну деталь на браковці, пройшовся раз і двічі й почав говорити.

«Ребята, — сказав Іван, — от і скінчилася ваша служба у зрадника й бандита батька Махна. І з вами говорить брат вашого Половця, а обоє ми з ним рибалки, батьки наші рибалки й увесь рід. Слова мої прості й некрасиві, та ви зрозумієте мене й так, бо скрізь по степах судяться зараз дві правди: правда багатих і правда бідних. Відступаю я перед кривавим царським генералом Денікіним, пробиваюсь на Київ, і відступаючи, б'ємо ворогів, не даємо пощади. От і ви, серед вас є певно й обдурені

бідняки, ми закликаємо вас, бо ви з нами одного горя, — ставайте поруч битися за правду бідних. Бідняки й трудящі будуть з нами, і всі, як один, до перемоги, хай живе радянська влада, Червона Армія!»

Герт подав команду, трохи людей одійшло ліворуч і стало, а решта пішла купою геть, нешвидким кроком пішла геть, всі очі дивилися на них і панувала мовчанка. Купа одходила далі й далі, вони прискорювали кроки, дехто став підбігали, один вирвався з купи й побіг, за ним другий, третій, уся купа побігла, як отара овець, побігла щосили, не оглядаючись, тікаючи од смерті. Тоді Іван Половець наказав приготувати кулемети. За його знаком кілька кулеметів почало стріляти, і кулемети спинилися, коли завдання було виконано.

Панас не чекав собі милості, він бачив, як залинули його вояки, що їх він збирав зерно до зерна, а інші з них стали не його. У нього промайнуло в голові дитинство й дитячі роки на шаланді, і нічні влови, і запах материної одежі, неосяжний простір моря. «Це — близько смерть», — подумав і звернувся до Івана з тим словом, що чув його від Оверка: «Чи чуєш, Іване, тут вже двоє загинуло а тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду.»

«Рід наш роботящий, та не всі в роді путящі. Є горем горьовані, свідомістю підкуті, пролетарської науки люди, а є злодюгш й несвідомі, вороги й наймити ворогів. От і бачиш сам, що рід розпадається, а клас стоїть, і увесь світ за нас і Карл Маркс.»

«Проклинаю тебе, — закричав Панас в агонії, — проклинаю моєю останньою хвилиною!» Він вихопив спід френча маленький браунінґ і пустив собі в рот кулю, трохи постояв нерухомо, став гойдатися й розхитуватись, скрутився, як сухий лист, гримнув об землю, і розлетілася спід нього мокра земля.

«Стріляй і мене, — сказав Іванові клятий Сашко, — стріляй, байстрюче.» «Бісової душі вилупок», — промимрив Іван та взяв Сашка за чуба, що виглядав спід шапки по махновському звичаю, став скубти, як траву, а Герт осміхнувся.

На степу під Компаніївкою одного дня серпня року 1919 стояла спека, потім віяв рибальський майстро, ходили високі, гнучкі стовпи пилу, грего навіяв тривалого дощу, навіть зливи, а поміж цим точилися криваві бої, і Іван Половець загубив трьох своїх братів.

Духове обличчя сьогоднішньої Франції

Подаємо переклад статті Рене Прево, написаної для „Bayerische Rundschau". Повоєнна Франція переживає затяжну політичну кризу, яка підкопує її великодержавне значення в світі. Але не зважаючи на те, інтелектуальна еліта Франції дала в різних ділянках культурного життя докази такої живучости і творчости, які започаткували нове відродження французького духа. Хай це буде й епігонство, як дехто каже, і тільки відгомін минулого, проте під оглядом духового життя Франція вибивається сьогодні на перше місце в Европі.

Ред.

Французьке чудо раз-у-раз наново стає подивугідною дійсністю — від коли перший раз довершила його геройська дівчина Жанна. Воно повторилось над Марною, а потім в часі гітлерівської війни, після провалу, що його вважав за остаточний навіть старенький маршал Петен, який перед 30-ти роками врятував Верден. Але чуда не діються отткам собі. Вони заложені глибше в Божому порядку світа. Бог не імпровізує. Франція, яка вже нераз стояла над пропастю, знов піднімалась угору в рішальних хвилинах своєї історії. Після наглого заломання, після періоду душевного розгублення і нового спротиву вона піднімається знов і переживає сьогодні духове новонародження, одне з тих, яких мало знає історія.

Воно трискає з усіх джерел французької духовости, глибоко християнської в заложеннях і універсальної в цілях. Ця духовість охоплює все, що в ділянці гуманістичних ідеалів і противенств суцільної філософії стало сучасне й актуальне. З ниток страшного сьогодні вона пряде неясне ще майбутнє. Від християнства до комунізму ,почерез літературні гасла екзистенціялізму і сюрреалізму, та інші ще «ізму» — ново спалахкотіла віра Франції змагає вгору по шляху европейського терпіння.

В европейській сім'ї народів Франція є прямим нащадком клясичного і християнського Риму. Щораз наново виринає в духових течіях Франції безсмертне ядро-зерно римської республіки і її державної мудрости. Це не припадок, що французькі провінції не витворили реґіональної культури, як це є в німецьких краях. Французький дух віддавна спрямований на загальнолюдське; закорінений в конкретньому шукає абстрактного, абстрактним є теж французьке відчуття батьківщини і поняття «patrie», яке має подвійне коріння — християнську Жанну д'Арк і раціоналістичну революцію. Оба ці елементи об'єднуються знов сьогодні і це має дивно плодючу силу. У провідних постаттях Франції розквітають соки з тих двох корінів. Теорії, дискусії домагання дуже розбіжні, але саме життя раз-у-раз знаходить свою міру і порядок, який випливає з чуттєвих підстав а не з бюрократичних наказів. Французьку духовість опановує постійний «діялог» між традицією і поступом та рівновага між ними.

Анре Жід, один з найвидатніших умів Франції, присвятив недавно ,на висотах своєї зрілости, одну розвідку цьому діялогові. Її кожний прочитає з великою користю.

Процес мислі молодої Франції вийшов з твердої боротьби за свободу духа, з боротьби за прецизність, вільну від усякої романтики і фрази. Це не є розмова між правим і лівим в політичному сенсі, тільки це розмова — глибша і більш вітальна — між традицією віків та вільною думкою і критичним духом, якого ціллю є науковий поступ людства. Це продовження давнього діялогу між клериком Абелярдом і духовими авторитетами того часу, дискусія великого Паскаля і великого Монтеня. Це стиль клясичної проповіді Буссета в боротьбі зі світським абсолютизмом і поступовістю Декарта. В XVIII ст. переходово перемагає абстрактна «ratio». Але духова рівновага не була ніколи довго заламана. З Шатобріяном і Лямартіном переможньо вертається релігійна думка і розростається в велику романтичну повінь. Навіть Мішелє і Віктор Гюґо ведуть з релігійним відчуттям боротьбу проти всякої ортодоксії. Останнє півстоліття принесло знов підйом католицького духа в французькій літературі — Гюісманс, Пеґю, Поль Кльодель, а як противага до того — майстер творчої критики Поль Валері.

Після чотирьох літ здавлення всякого свобідного вислову отой французький діялог знов вилився в широку ріку. Він уже залишив за собою літературну трійцю Кльодель-Жід-Валері і тепер розігрується діялог між «екзистенціялістами» (Марсель, Сартр), «еволюціоністами» (Лянжевен), «спіритуалістами» (де Шоржен) і марксівськими геґеліянцями (Ерве).

Сильний сьоогодні у Франції марксизм, в ньому знайшов свій сучасний вислів старий раціоналізм Вольтера. Він живе спільними надіями мас та вірою в поступ науки і розуму, він ставить себе проти ірраціоналізму групи мислителів нововідродженого християнства, групи «гуманістичного соціялізму», в якої осередку стоїть Жан Лякруа. Оця інеолоктуальна еліта згідна з лівими соціялістичними групами щодо конечности господарських реформ і соціяльної справедливости. До цієї групи належать провідні особистості сьогоднішньої Франції, в тому числі таємний голова резістансу, Жорж Бідо. Цей рух поділяється на два відламами довкруги двох часописів «Aube» і «Esprit», цей другий веде Моннієр і йде слідами великого поета Пеґю, що згинув у першій світовій війні. Основним ядром його «персоналістичної доктрини», яка частинно базується на Кантовім ідеалізмі, є християнська любов як соціяльна сила і спонука до дії. Бічну лінію того гуманістичного соціялізму творить «християнський екзистенціялізм» Ґ. Марсея, який нав'язує до данського філософа Кіркеґарда.

Поль Деніель підводить у паризькім журналі «Etudes» підсумки оживленої боротьби ідей у Франції: прийшла пора створити новий світогляд — як це зробив колись Тома з Аквіну або Геґель, — а саме з блискучих осягів і відкрить, які збагатили науку за останніх 50 літ і покищо існують як фрагменти. Але чи сьогодні духові течії доросли до того завдання? Марксизм — найбільш рухливий. Він хотів би дати енциклопедію людського знання, але такі амбіції ведуть його до упрощення проблем, а воно проходить осторонь трагічної повноти людської дійсности. Екзистенціялізм присвятився знищуючій критиці передусім лібералізму і марксизму. Але чи може створити етику або метафізику таке вчення, яке спірається на запереченню всякої гієрархії вартостей?

Християнський рух у Франції намагається звести до одної позитивної синтези людські надії марксизму і ясновидючу розпач екзистенціялізму. Але необхідно, щоб він здобувся на відвагу сприйняти все багатство модерного світа і його невідхильні здобутки, поступ науки, метафізичне зглиблення і соціологічні пізнання. Новий світогляд мусить сприйняти модерний спосіб мислення і його духа спільноти. Це дає величезні надії але рівночасно ставить велику відповідальність.

АТЛЯНТІЙСЬКА ХАРТІЯ

Оригінальний текст

The President of the United States of America and the Prime Minister, Mr. Churchill, representing his Majesty's Government in the United Kingdom, beeing met together, deem it right to make known certain common principles in the national policies of their respective countries on which they base their hopes for a better future for the world.

1. Their countries seek no aggrandizement, territorial or other.

2. They desire to see no territorial changes that do not accord with the freely expressed wishes of the peoples concerned.

3. They respect the right of all peoples to choose the form of government under which they will live, and they wish to see sovereign rights and self-government restored to those who have been forcibly deprived of them.

4. They will endeavor, with due respect for their existing obligations, to further the enjoyment by all States, great or small, victor or vanquished, of access, on equal terms, to the trade and to the raw materials of the world which are needed for their economic prosperity.

5. They desire to bring about the fullest collaboration between all nations in the economic field with the object of securing, for all, improved labor standards, economic advancement and social security.

6. After the final destruction of the Nazi tyranny, thev hope to see established a peace which will afford to all nations the means of dwelling in safety within their own boundaries, and will afford assurançe that all the men in all the lands may live out their lives in freedom from fear and want.

7. Such a peace should enable all men to traverse the high seas and oceans without hindrance.

8. They believe that all of the nations of the world, for realistic as well as spiritual reasons, must come to the abandonment of the use of force. Since no future peace can be maintained if land, sea or air armaments continue to be employed by nations which threaten, or may threaten, aggression outside of their frontiers, they believe, pending the establishment of a wider and permanent system of general security, that the disarmament of such nations is essential. Thev will lighten for peace-loving peoples the crushing burden of armaments.

Franklin D. Roosevelt
Winston S. Churchill

August 14, 1941.

Ернест Бевін

Написав Еллен Мікія

Переклад з Reader's Digest.

Ернест Бевін, самоосвітник, голова робітничого союзу, Його Кролівської милости державний секретар закордонних справ — це після Черчіля найбільш маркантна і найсильніша індивідуальність в англійській політиці. Йому суджено оформлювати політику кабінету Етлія так у ділянці закордонній, як і внутрішній. «Етлія звуть премієр-міністром, Морізен думає, що він премієр, а Бевін є премієром». Оця поговірка може перебільшує справу, але віддає переконання загалу.

Коли лейбуристи прийшли до влади, то вже мали у справах внутрішньої політики досить досвідчених людей, які виказали свою вартість в кабінеті Черчіля. Однак небагато лейбуристів мало досвід у закордонній політиці. Етлі мав намір зробити Бевіна міністром фінансів. «Дайте мені на п'ять літ державний скарб — казав Бевін — і я зміню країну так, що ніхто цього вже не заверне». Та коли новий кабінет міністрів вернувся з королівської палати, Бевін вже був міністром закордонних справ. Король і Черчіль переконали Етлія, що Британія потребує твердого і неуступливого діловика, щоб довести до компромісу, який назвуть миром. Черчіль думав, що зпоміж лейбуристів найбільш надається на це Ермі Бевін. Він був певний, що його товариш з часу війни поведе закордонну політику дальше по тій лінії, яку він устійнив. На ділі генеральна лінія Бевіна мало відрізняється від лінії Черчіля-Ідена. Коли Бевін виголосив свою першу промову, як міністр закордонних справ, консерватисти голосно аплодували, а його товариші-лейбуристи невдоволено мовчали.

Основною тезою так Бевіна, як і Черчіля є одне: не можна дозволити нічого такого, що загрожує комунікаційні шляхи британського «комонвелсу» й імперії.

Іменування Бевіна міністром закордонних справ було несподіванкою для англійців, бо досі вони привикли до того, що Бевін або погрожував страйками або їх організував.

Вбогість визначувала його життєву карієру. Мати була селянка, а батько, сільський робітник, помер ще перед народженням сина. В шостому році став Ернст Бевін круглим сиротою. В одинадцятім році забрали його зі школи на хутір. Працював тяжко сім днів на тиждень за шість пенсів. По двох роках покинув господаря і пішов до Брістоля. Працював як послугач в ресторані, в склепі, розвозив пиво. А в неділі вчився на соціалістичних курсах для дорослих.

В Брістолю три четверті робітників на доках були безробітні, а інші працювали за найнижчу платню. Бевін з товаришами заснував комітет охорони праці, і сам став безплатним секретаром. В надвечір'я Різдва 1908 р. вивів безробітних на місто демонструвати. Стали мовчки перед церквою і демонстрували своє убожество. Пралат перервав проповідь, а священики пішли з вимогами в користь робітників. Бевін зорганізував допомогову акцію.

В 1922 р. 14 спілок транспортних робітників об'єднались і вибрали Бевіна генеральним секретарем. Унія тих спілок є сьогодні одною з найбільших робітничих організацій світа, має 1,100.000 членів.

Коли Черчіля запитали, чому взяв Бевіна до уряду, він відповів, що вважає його найбільш талановитою людиною в британській індустрії. Черчіл був переконаний, що лише Бевін зможе змобілізувати робітництво для потреб тотальної війни. Ставши міністром праці, Бевін дістав у свої руки абсолютну владу над 25 міліонами робітництва. Такої влади від часів Кромвеля після не мав ніхто в Англії. Робітники йшли без спротиву на працю туди, де він їх посилав. А коли закінчилась війна, загально визнали, що заслуги Бевіна для побіди — перші після Черчіля.

Два роки перед війною Черчіл в опозиції до консерватистів Чемберлена, за те, що вони занедбували дозброєння Англії, організував ряд інформаційних вечорів. Серед гуртка запрошених був Сітрін, лідер конґресу трейд-юнійонів і Бевін. А щоб цей останній не мав за свої зв'язки з консервативним політиком клопотів зі своїми товаришами, брав участь таємно. Але вже тоді дійшло між ними до повного зрозуміння. Черчіл, передбачаючи розвиток подій, знав, що прийде війна і нарід покличе його до проводу. На цей випадок він хотів мати трейд-юньйони і їх лідерів по своїй стороні.

Бевін один із перших став приятелем большевицької революції. Але пізніше основно змінив свої погляди. На це вплинули: обмеження особистої свободи в большевицькій системі, а ще більше непевність Бевіна до англійських комуністів за їх постійні намагання просякати в профсоюзи й підкопувати його авторитет.

В часі війни Бевін завважив одного разу: «Я працюю радше для капіталізму, ніж для соціялізму». В цьому є дещо правди. Він уявляє собі майбутній суспільний устрій побудований 1) на співпраці працедавця з робітничими масами, але працедавця свідомого своїх обов'язків для піднесення життєвого рівня робітника, 2) на поступовому безболісному усуненні з майбутнього господарського устрою всіх мотивів погоні за зиском.

Бевін має на верху свого велитенського тулуба, що важить 250 фунтів, голову в дуже живим умом. Він, хоч самоосвітник, але надзвичайно освічена людина. Англійську мову калічить в несамовитий спосіб. По повороті з Москви запитали його, чи говорив там по російськи. «Де там, к чорту! Я навіт по англійськи невмію».

«Ціллю моеї закордонної політики є, — ска-

зав одного разу, — щоб я в Лондоні на двірці Вікторія купив білет і міг їхати, куди захочу, без пасу і візи». Але це завелике упрощення.

Завдання Бевіна — допасувати повоєнні спроможості Британії до нових умовин. За своїх 65 років він пережив поступовий відступ імперії з позицій світової потуги, господарської та політичної на третій план — після ЗДА і СССР. Він гостро бачить, що його малу країну, тісно заселену, можна зранити в кожній атомовій війні. Тому він послилено шукає такої системи безпеки, яка забезпечувала б мир. Хоч він намагався більше, ніж хто другий дати Організації Об'єднаних Націй духа життя, мимо того, вважає, що ця будова дуже нетривка. Майбутній мир — на його думку — має бути побудований на основі соціяльного добробуту, а не на базі формулок про політику сили і стратегічні кордони. Хоч він продовжує обороняти ці ідеали, проте приватно признає, що сучасний імпас у світовій політиці змушує його відступити від тих великих цілей та грати політику сили, як завжди робили його попередники.

З ДУМОК ЦИНІКА

Кожна політична партія гине через те, що вкінці задавиться своєю власною брехнею.

Поступ полягає головно в тому, що на місце старих клопотів приходять нові.

В найблищій війні воюватимуть атомовими бомбами, а в слідуючій вже тільки списами.

Війна і мир: від 1469 р. перед Хр. досі було на землі 3.120 літ війни а тільки 291 літ мира. В Европі було від 1919 року сімнацять воєн, а в решті світа девять. — Так обчисляє часопис „The Forum" Johannesburg.

А в Азії правлять коляборанти

(Скорочено за лондонським тижневиком «Ікономіст»)

В Европі винищено рід квіслінґів і коляборантів, за те в багатьох азійських країнах, не зважаючи на перемогу аліянтів над Японією, еск-коляборанти ликують, або їх пам'ять шанують. Причиною того стану є те, що японці піддержували — у своєму власному інтересі революційно-націоналістичні сили в Азії — за виїмком Китаю. І хоча ті сили зірвали союз з Японією, коли вона валилась, то мимо того вони, від Індії аж по Філіпіни, створили дивне ускладнення для побідних аліянтів.

У 1941 році в Азії на схід від Гіндусу та на південь від Сибіру були тільки три незалежні держави — Японія, Китай і Сіям. Зате в Індії, Бірмі, Маляї, Індонезії, Індо-Китаю та Філіпінах західні держави вдержували до певної міри своє панування. Коли їх заняла Японія, то це все були поневолені краї. Й очевидно, було в її інтересі обіцяти незалежність підлеглим народам та проголосити визвольну війну за звільнення їх від колоніяльного панування. Що більше, факт, що японці вже воювали з Китаєм, заставив їх використовати ворожі настрої проти Китаю, які заіснували, від коли китайська іміґрація до сусідних країв створила була меншинні проблеми серед місцевого населення.

В ніякій з вищезгаданих країн, не виключаючи й Філіпін, місцеві національні круги не мали впливу на політику. Не бірменці, але британці рішали, чи бірмський шлях має бути відкритий, чи замкнений; явайці не мали голосу, коли голяндські правителі рішали перевести економічні санкції проти Японії після того, як японські війська вступили до південного Індо-Китаю, так як аннамійці не мали голосу в справі французького рішення — дозволити на це вступлення. Господарська політика в Філіпінах, що її повели американи проти Японії на підставі декрету президента ЗДА, була дуже непопулярна серед населення з уваги на філіпінські торговельні інтереси: в Японії дуже живий попит на філіпінські мінерали — залізо, мідь, манґан і хром, зате в Америці не можна було збути цього.

Нема причини вірити, що котранебудь з підлеглих країн південно-східньої Азії була би підняла господарську акцію проти Японії, якщо про це мали б рішати місцеві національні провідники. Тому міри, що їх застосували західні держави в імені тих народів, були приняті пасивно, бо народи рахували на те, що ці держави зможуть принайменше охоронити їхні краї від інвазії і знищення за те, що наказали їм перервати торговельні зв'язки з великою морською і мілітарною потугою. Та з ходом часу виявилось, що ні американці, ні британці, ні голяндці не могли оборонити тих країв, які вони втягнули у свою політику. Їхні безуспішні зусилля зорганізувати спротив стягнули тільки воєнні страхіття на місцеве населення. Єдина країна, яка не зазнала знищення в наслідок великого наступу японської армії, був Сіям, бо його уряд відразу капітулював і перейшов на бік напасника.

Японці не вспіли здобути собі популярности ні в одній зі згаданих країн. Це треба приписати перш за все поведінці їхніх військ. Незалежно від того, що робили японські політики і про-

паґандисти, щоб з'єднати для себе азійські народи в боротьбі зі заходом, вони були нездібні змінити характер армії, вишколеної так, щоб вести війну з якнайбільшою безоглядністю та поводитися з усіма не-японцями як з нижчими істотами. Всюди, чи це людина з вулиці чи з джунґлі — все було обурене зухвалістю, жорстокістю і захланністю японських вояків. Що більше, японці не могли принести хоч трохи добробуту окупованих країв, хоч це обіцювала їх пропаґанда.

Всеж таки японці притягали народи до себе тим, що піддержували націоналістів, наставлених ворожо до західніх держав. Японці розуміли добре, чого англо-саксонці так часто не розуміють, а саме — яке пониження в тому, що народові не признається національної незалежности, розуміли, що значить нарушення національної чести, яке відчуває головно освічена частина поневоленого народу. Цей стан національної зневаги має тенденцію розятруватись аж до того ступня, що перестають діяти розумові міркування і зневажений нарід реаґує без огляду на страти. Тому японці дозволяли окупованим народам зберігати всі зверхні признаки суверенної влади.

Висліди такого політичного підходу до війни можна бачити сьогодні у політичному наставленні лідерів, які або активно співпрацювали з японцями, або заняли невтральну поставу.

В Індії в кругах Конґресу дивляться на помершого С. Бозе як на національного героя, а індійським воякам, які вступили до його армії, щоб боротися під японською командою, віддають прилюдно пошану. У Бірмі ніодин з тих політиків, які залишились були льояльними для Британії в час війни, не має сьогодні більшого політичного впливу; два найповажніші кандидати до влади є Аунґ Сан і У. Сау. Перший організував бірмську національну армію, щоб боротися по стороні японців, але пізніше в останній фазі війни нав'язав таємні зв'язки з британцями і звернувся проти японців. Другий це той, що його англійці були інтернували на початку війни за таємні зносини з Японією. У Сіямі протияпонська партія прийшла до влади щойно тоді, коли Японія валилась, одначе ні волос з голови не впав у Пібуля Сонґґрема, який виповів війну Англії і Америці; його згадують, як державного мужа, що збільшив територію Сіяму і охоронив сіямців від марева такої війни, яка знищила Бірму. В Індонезії ставленник Японії, Соекарно, є дальше президентом республіки, а люди, вишколені японцями, творять ядро її армії .На Філіпінах щоправда усунули тих, які стануди були отверто по стороні японців, але при останніх президентських виборах вийшов не Осменья, який по смерти Квезона очолював повстанчий філіпінський уряд у Вашинґтоні, але Роксас, якого постава підчас війни була дволична, а його окруження це політики, що пішли на компроміс з окупантами. Тільки в Індо-Китаю націоналізм доволі вільний від про-японського минулого, а це тільки тому, що там французи пішли на співпрацю з Японією, через те аннамійці шукали помочі в Китаю.

Те, що дає азійський терен, це справді дивний образ, зі становища заходу ледве чи приємний. Але краще, коли можемо признати, не обманюючи себе самих, що для кожної з цих країн остання війна була передусім боротьбою між сторонніми потугами, яку місцеві патріоти мали право використати відповідно до нагоди, щоб здобути національну незалежність.

ЛИСТИ З АНГЛІЇ

Подаємо декілька виїмків з листів, які дістаємо від наших приятелів з Англії.

ЧИ ВАЛИТЬСЯ ІМПЕРІЯ?

В Британії ніхто поважно не думає, що імперія розлітається. Дефетистичні поголоски й алярми про упадок британського світа походять від ворогів британської імперії. Між ними на першому місці Комінтерн і його підголоски — комунізуюча лівиця Партії Праці (около ¼ членів партії), фабіяністи (ліберально-соціялізуюча школа Бернарда Шова, Джода і Пристлея) зманірована частина ліберальної інтеліґенції тощо. Дальше — американські ізоляціоністи, ґрупа Воллеса, американська компартія і її попутники. Врешті поширюють ці поголоски незорієнтовані люди тут і за океаном, які некритично плещуть язиками те, що почують від других. Буде Вам цікаво знати, що про власну кризу британці довідались від американських кореспондентів.

Справа в тому, що Комінтерн усилено намагається сторпедувати американсько-британську дружбу. Червоні аґенти пробують скомпромітувати В. Британію в Америці (і на цілім світі), а Зєдинені Держави знов у Британії. На сучасні труднощі (але не кризу!) англійський народ задивляється реально і тверезо. В часі бурської війни і в рр. 1918—1919 тут було куди крутіше. Але імперія це розлетілась і сьогодні вона не розлітається.

Теперішний уряд, неприготовлений до завдань, які його зустріли, зробив вправді кілька імпорських помилок (найважніші — відступлення з Египту, обіцянки Індії). Але египетську справу скоро залатали. Забезпечили Суезький Канал, створивши зєднане королівство Трансйорданії та Іраку і визволивши (від Франції). Сирію та Ливан, які тепер находяться під британською опікою. Крім того треба тямити, що багатство Єгипту полягає в бавовняних плянтаціях, а вони є переважно власністю британців.

Крім того урожай на плянтаціях залежить від позему води в Нілю, а британці якраз це контролюють, бо мають в своїх руках і Білий Ніль (Кенія) і Блакитний Ніль (Абисинія), а до того ще велику греблю в Асуані і другу в Хартумі.

З Індією справа інша. Ані тут ані в Індії ніхто не вірить що індуси можуть порозумітись з магомеданами. Британці мають тільки дві можливості: або залишитись в Індії, або тікати і то чим скорше. Оскільки залишаться, то це просто: на всі болячки є стара рецепта — магараджа, дервіш і баядера та сто тисяч війська на 350 міліонів населення. Оскільки вийдуть, то одно певне — буде домашня війна, а за нею комунізм, голод, пошести і розбій. І цього другого всі є свідомі: і британці і індійці. Конґресовою партією командує Неру, людина міцна й відважна, духовим вождем індійців є по старому Ґанді, але справжнім мотором конґресу за занавісою є Патель, непримиримий ворог комуни й магомедан. Який буде фінал індійської гри, трудно вгадати. Одно певне: британський уряд не допустить до внутрішньої війни і не впустить туди комуни. Я особисто припускаю, що в 1948 р. або скоріше британці запропонують Індії приступити до британської спільноти народів, а Індія прийме запрошення. Треба пам'ятати, що єдиний матеріяльний зиск з Індії для Англії це зворот коштів корабельного фрахту. Індія не платить податку до британського скарбу, як це було колись за бабушки Вікторії.

Справу комплікує сусідство Індокитаю, де йде поважна боротьба проти Франції. Початком був рух молоді націоналістичної інтеліґенції, але згодом хитрими прийомами взяли гору комуністи. Тут сподіваються, що Віетнам буде зліквідований ще в цьому сезоні, а тоді й Бірма успокоїться. Інші британські колонії дістають якраз тепер одна за одною самоврядування, чверть- і півавтономії та інші уряди. За час останньої війни в цілій імперії не було ані одного протибританського повстання. Домінії — це незалежні держави, короновані республики. Єднає їх разом не батіг, а спільне походження, кров, мова й особливо інтерес. А в інтересі британці розуміють таки інтерес.

Отже імперія не розвалюється. Тим не менше відбуваються досить швидко внутрішні зміни в межах імперії, а метою їх — Common wealth, британська спільнота народів.

Британські люди єднаються і гартуються якраз в небезпеці й боротьбі. Сучасні обставини вже викликали річеві голоси за коаліційним урядом. В усякому разі тут спокійно і розважно. Паніки я не бачив навіть після Дункерки в 1940 р.

В загальному кажучи, пересічний англієць не інтересується політикою в такій мірі, як люди на континенті, бо англійці довір'яють своїм представникам, крім того вони завжди бачать, що політика більше залежить від освіти, знання і досвіду ,як від настрою і бажання.

В закордонній політиці нема поважної різниці між консерватистами та лейбуристами. Одні і другі йдуть природнім шляхом рівноваги для утримання світового миру й Pax britannica. Бевін є в першу чергу британцем, а потім лейбуристом. Тому консерва часом його чеше, але зрідка. В закордонних справах вона домагається тепер трох речей: 1. розумного полагодження справи Індії (але хитруни — власної рецепти не дають), 2. тіснішої спілки зі ЗДА і 3. виразнішої постави відносно Рад. Союзу.

На варштаті тепер, окрім «топіків» є британський блок західніх держав. Засадничо він уже існує: В. Британія, Франція, Голяндія, Бельгія — уже мають якесь тісніше порозуміння.

На европейське безголов'я тут істнують різні концепції і рецепти: одною з них є план рівносильних блоків — західний (уже згаданий вгорі), скандинавський (Данія, Швеція, Норвеґія, Фінляндія), латинсько-середземноморський (Італія, Еспанія, Портуґалія і евентуально Франція). Східно-европейський блок має тут чималу нову літературу — маса усяких діяґрамів, мап, брошур, зібрань, відчитів і. т. п.

Питаєте, як прийняли заяву Трумена в справі Ґреції і Туреччини? День 12 березня пройшов спокійно, хоч деякого часу вичували люди, що в повітрі висить якась сензація. На тім ґрунті прийнято справу цілковито прихильно, хоч гордість цього народу була в деякій мірі зачеплена. Для англійського загалу виступ Трумена був приємною несподіванкою. За винятком місцевих попутчиків Комінтерну — слабих, але за те дуже голосних — уся британська опінія прийняла рішення американського президента позитивно. Критичних уваг я не зустрів. Близький Схід і Середземне море були віддавна британською сферою. І тут заболіло. Але гордий нарід є заразом народом добрих купців: підсумувавши усі «за» і «проти», вони побачили користь і підтримують американське потягнення.

ДАРБІ І ПОЛІТИКА.

А тепер дещо про британців. Пишу свідомо «британці», хоч тут є англійці, шотляндці і валійці, але всі вони почувають себе одною нацією. Що ж торкається їх характеру, то просто неможливо окреслити це в кількох реченнях. Навіть після року перебування між ними я не є певний, що знаю їх наскрізь. Основний ідеал британця «my home my castle» мій дім це моя твердиня. І його серце скрите за грубою стіною цієї твердині. Мусите мати особливу вдачу, щоб проломитись крізь цю стіну. Це не значить, що вони без чуття, вони навіть романтики, але в ніякому разі не сентименталісти. В загальному ввічливі і готові до помочі.

Про поляків думають нерадо, бо вважають їх жертвою англійського самолюбства і короткозорости англійської політики.

А українці? Для англійського загалу — за виїмком експертів міністерства закордонних справ — це незнаний екзотичний нарід. В останньому місяці прийшли сюди Діпі, між ними теж

українці. Побачимо, яке враження вони викличуть.

В останніх днях можна було завважити деяке зденервовання через мадярську історію. Але як прийшли кінські перегони (Дарбі), а при тому ще французький кінь, як переможець, то це була така велика подія, що відсунула в тінь усе інше. Всі шпальти всіх газет писали тільки про Дарбі, не було місця на політику. П'ять мільйонів фунтів заанґажоваю в цю імпрезу. І коли несподівано французький Pearl Diver вийшов переможцем, всі співали Марселезу з найбільшим захопленням. Всюди рев мегафонів, всюди галасливі юрби елегантних дам, все кричить, галасує: «Дарбі! Дарбі!» Екстра видання щоденників з величезними наголовками тільки про Дарбі. Не можете собі цього уявити. Дарбі для англійця це щось в роді олімпійських ігрищ. І якими пустими і далекими видаються тоді справи Мадярщини, Ірану, або питання політики сили. «Хай ними журяться наші політики.» Що тоді залізна куртина? Цікавіша є пурпурова куртина на королівській льожі.

В статтях про питання замирення в Греції я звернув увагу на деякі нотки характеристичні передусім для англійської ментальности. Греки — кажуть англійці — нічого не роблять, тільки політикують, весь день базікають про політику; виглядає, неначе політика була б їх професійним заняттям і то одиноким, а при тому оте їхнє лінивство. А тут — зовсім інакше: політику віддано в руки дуже кваліфікованих мужів, які знають, як братися за державне діло. Весь тиждень займаються важкими проблемами ,а на вікенд ідуть над річку ловити рибу і спокійно та терпеливо дивляться, «чи бере». Рибацькі товариства тут дуже популярні. Чи не думаєте, що рибацький спорт це відповідний тренінґ для політики? Бо в обох випадках вимагається витривалости, самоопановання і досвіду. Найбільші рибалки закидують вудку там, де ніхто не сподівається, і витягають кита. Лорд Сесіл був одним зі стовпів імперії, а написав тільки дві речі: підручник для любителів вудки і передмову до «провідника для рибалок».

На тимчасом досить. Здоровлю . . .

БОРОТЬБА ЗА ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ

(Пресовий монтаж)

РЕЛІГІЯ — ЗАСІБ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ПРОПАҐАНДИ.

Швайцарський часопис «Schweizer Vaterland» пише:

Друга світова війна дала почин до нової церковної політики Рад. Союзу. Російський уряд наказав відкрити першу православну церкву в Москві. Негайно після того в наміренні советської батьківщини відбулися торжественні богослужения, вони були сфільмовані і вислані закордон до союзних і невтральних країн. Таким чином російська православна церква вже згори дістала напрямні: 1. служити советській державі і 2. демонструвати закордоном свободу релігії в Рад. Союзі. Давній патріярхат, що його розв'язав цар Петро І, покликано знов до життя. В такий спосіб відновлено стару традицію, а для противаги і контролі створено при церковнім правлінні уряд для справ церковного культу.

При помочі московського патріярхату радянський уряд поставив програму: 1. з'єдинити слов'янські народи під патронатом православної церкви як «їх прарідної церкви», 2. вселенське православ'я поставити під провід Москви. А щоб з'єднати для себе всі слов'янські народи, зручно відогріто цю стару ідею і прикрашено її новими революційними і «народньо-демократичними» гаслами. До одного з тих гасел належить і таке, яке інтензивно пропаґується в католицькій Західній Україні, а саме: «національною церквою слов'янського народу є тільки православна церква, з московським патріярхатом на чолі». В слід за тим католицьку церкву в Україні прилучено насильно до православної після того, як арештовано католицьких єпископів і майже 2000 священиків.

А тепер приходить черга на католицьку Хорватію. Процес і засуд єпископа Степаніча був початком широко закроєних приготувань для злуки хорватської католицької церкви з сербською православною. Цю останню зв'язують щораз тісніше з російською, чого зверхнім виявом є подорож сербського патріярха Гавриїла до Москви. До такого зближення прийде — по всякій правдоподібності — теж між болгарською православною і російською, щоб і болгарську церкву підчинити вкінці московському патріярхові.

Метою нової церковної політики Рад. Союзу є «справославити» всіх католицьких слов'ян, а потім поставити всі знівельовані слов'янські церкви під провід московського патріярха. Тому советська церковна політика змагає до того, щоб зривати ті нитки, які в'яжуть католицьких слов'ян з Римом. Бо радянський уряд свідомий того, що йому не вдасться впрягти католицьку церкву до свого воза. Через те католицькі церкви для нього непридатні.

Також на Близькому Сході виразно можна спостерегти ті нові тенденції російського панправославія. В здійсненні тих ідей співпраця світських і церковних кругів в Москві так тісно сплетена, що зовсім затирається межа між державою і патріярхатом.

ФАНАР ЧИ КРЕМЛЬ?

Хто пануватиме над російською еміґрацією.

Серед російської еміґрації в західньо-європейських краях повстав церковний спір по смерти митрополита Евлогія, що резидував у Парижі. Спір приняв назверх форму догматично-правних питань, але в дійсності змагання йде за те, чи російська православна церква на еміґрації має бути зв'язана з Рад. Союзом, чи ні.

Як довго советський режим не допускав у себе релігійної діяльности, митр. Евлогій — актом, що виповідав послух Москві — підчинив себе юрисдикції вселенського патріярха Фотія II в Царгороді. Мимо того в Парижі існувала і дальше група диссидентів, яка визнавала себе залежною від московського патріярха. В 1942 р. (пише «Universitas») в наслідок патріотичної постави релігійної частини населення в часі війни прийшло до замирення між советським режимом і православною церквою в Москві (як бачимо на Заході на знають, що оте «замирення» це тільки зручний маневр режиму, призначений на те, щоб робити відповідне враження в демократичних країнах Европи й Америки — зам. Редакції). Після того з Москви вислано до Парижа митр. Николая, якому вдалося привернути митр. Евлогія знов до зв'язку з Москвою.

Фанар (як зветься резиденція царгородського митрополита) заявив, що ніяк не погоджується з такою постановою і що надальше він вважає себе зверхником російської церкви в зах. Европі. Евлогій хотячи вийти з неясної ситуації, в яку попав, хотів звільнити себе з залежности від царгородської юрисдикції і перейти під зверхність Москви, але на його просьби не відповідав ні наслідник Фотія II, Бен'ямин, ані його наслідник вселенський Патріярх Максимос.

В міжчасі, в 1943 р. Евлогій зложив заповіт, в якому на випадок смерти назначив як тимчасового свого наслідника митр. Володимира з Ніцци, про якого було відомо, що має тісні зв'язки з Москвою. По смерти Евлогія Фанар видвигнув на його наслідника якраз Володимира, а Москва прислала до Парижа митр. Григорія з Ленінграду і архиєпископа Фотія з Орла. Вони в характері повновласників митр. Алексея в Москві настановили патріярха Серафима деканом духовенства православної церкви закордоном. Новий екзарх зараз по інтронізації звернувся з посланням до вірних російської церкви в зах. Европі, в якому закликав до єдности. Його піддержала Москва телеграмою до Володимира, в якій підтверджено неважність заповіту Евлогія, а рівночасно видано йому дору-

В той спосіб спір ввійшов у таку стадію, з якої трудно знайти вихід. Серафима, за яким
чення підчинитись владі Серафима.
стоїть Москва, визнають ті круги російської еміґрації, які хочуть виявити свої симпатії до Рад. Союзу, а Володимир, як сторонник Фанару, спірається на тих російських еміґрантів, які в відношенні до Москви зайняли неприєднане становище.

«Universitas».

ЧЕРВОНА МОСКВА — ТРЕТІЙ РИМ.

В часі, коли розгорівся спір між Москвою і Царгородом за наслідство митр. Евлогія в російській еміґрантській церкві, появилася в органі болгарської православної церкви «Народен Пастир» знаменна стаття, що вказує, яка велика гра йде тепер за панування над православним світом. Англійський тижневик «Теблет» подає зміст тієї статті під наголовком «Повстає нове папство»:

Більша частина статті — читаємо в «Теблеті» — присвячена критичному аналізові інституції Вселенського патріярхату в його теперішньому стані. Автор подає відомі причини занепаду реального значення і влади царгородського патріярха, з якого давньої величі залишилась тільки тінь. Йдучи за втертими шаблонами старих болгарських аргументів, він бачить головну причину того занепаду в тому, що патріярхат зідентифікувався з шовіністичними інтересами й вимогами греків. «На партіяршім престолі не засідали безсторонні ґєрархи, тільки люди, які почували себе й були радше грецькими єпископами в Царгороді ніж вселенськими патріярхами» — каже автор статті, протоєрей П. Ікономов.

Дальше накреслює він план реформ, які треба було б перевести, щоб вселенський патріярхат став такою інституцією, яка дійсно репрезентуватиме православні церкви. Треба завважити, що в цьому він іде за зразками які дає папство. Суттєвою в тому є думка, що майбутнього вселенського патріярха повинен вибірати спільний синод православних церков, який нагадував би колеґію кардиналів. Будучими патріярхами повинні бути греки або росіяни, болгари, румуни або поляки. Така зміна — на думку автора — заставила б врешті турецький уряд визнати держителя цього престола як вселенського патріярха зн. найвищого владику православної церкви.

А вкінці піддає він зовсім нові думки, які наводимо дослівно: «Право екстериторіяльности, яким втішається католицька церква, повинно бути визнане за вселенським патріярхом. Коли б турецький уряд відмовився йому це признати, тоді нема вже ніяких перепон, щоб перенести осідок вселенського патріярха до Москви, столиці найбільшого і найбагатшого православного краю».

«Теблет» закінчує заввагою: не маємо ніяких даних, щоб відповісти собі, чи це напівурядовий пробний балон, чи вияв ревности «Народнього Фронту» (блок радянофільських партій — зам. Ред.). Але сам факт, що такі думки з'являються на сторінках офіціозу болгарської церкви, має свою вимову.

ЛЕНІН ПРО РЕЛІҐІЙНЕ ПИТАННЯ.

Наведено на основі книжки: „Communism To-day or Red Fascism" by Raymond T. Feely, University of San Francisco, стор. 17—20.)

Атеїзм є невіддільною частиною марксизму. Тому партія клясово свідомих марксистів мусить вести пропаґанду в користь безбожниц-

тва . . . Комуністична партія Рад. Союзу руководиться переконанням, що тільки продумане і доцільне керування всім соціяльним та економічним життям мас може довести до знищення релігійних пересудів . . . Одно з найбільш важливих завдань культурної революції в відношенні до широких мас це завдання послідовно і невідхильно поборювати релігію.

Релігія це опіюм для народу. Релігія це свого рода духова отрута, що в ній раби капіталу топлять свою людскість і бажання приличного життя . . . Маркс сказав: «Релігія це опіюм для народу.» І це вугольний камінь цілої філософії марксизму в відношенні до релігії.

«Релігію треба вважати приватною справою» — в цих словах висловлюють звичайно соціялісти своє становище до релігії. Але ми мусимо окреслити значення тих слів докладно, щоб оминути непорозумінь. Ми вимагаємо, щоб релігію вважали приватною справою поскільки йдеться про державу, але в ніякому разі не можемо вважати релігію приватною справою, якщо йдеться про нашу власну партію.

Для партії соціялістичного пролетаріяту релігія не є приватною справою . . . тому партія не може ні на хвилину вважати приватною справою питання боротьби проти опіюма народу — проти релігійних пересудів.

Як Ленін розуміє «приватність» релігійного питання з погляду держави, видно з наступного цитату з того ж самого твору: «Подруге, такий журнал має стати органом воюючого атеїзму. Ми вже маємо департамент, а вкінці теж і урядові інституції, які дбають про це діло.»

Що означає на практиці твердження Леніна про те, що для держави релігія є тільки приватною справою, стане ясно, коли пригадаємо собі, що в радянській системі держава і ввесь її апарат є безвольним знаряддям всемогучої партії.

---

*

«Universitas» подає:

В приявності патріярха Москви відбулось в Ленінграді торжественне відкриття теологічної Академії і теологічного семінаря. Були присутні теж представники державної влади.

*

«Nouvelles de France» (2. 5. 1947) повідомляє:

Патріярх російської церкви в Китаю, архиєпископ Віктор, був арештований в жовтні 1946 під замітом, що він комуністичний агент. В наслідок протесту уряду Рад. Союзу китайська військова поліція випустила архиєпископа на волю.

УРЯДОВИЙ ПОГЛЯД КРЕМЛЯ.

Офіціоз радянського уряду, присвячений справам закордонної політики писав з приводу створення патріярхату в Москві:

«Вибір патріярха і створення святішого синоду нівечить усю клевету про переслідування релігії в СССР, а з другої сторони підтверджує, що в часі війни російська церква станула рішуче по стороні народу і держави, обороняючи батьківщину перед ворогом. Таким чином провалилась ідея хрестоносного походу. В тій справі не змінилося становище радянської влади, тільки противно — новий стан справи виникнув в наслідок змін, що відбулись у самій церкві. Вона відмовилась від реакційних традицій, від цареславства і контрреволюції, а зробилась корисним просовєтським чинником.»

«Вайна і рабочий клас», 15. 11. 1943.

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ Й ЖУРНАЛИ.

АРКА, місячник, журнал літератури, мистецтва і критики, Виходить у співпраці з видавничою комісією МУР-у. Додаток до „Української Трибуни. Ч. 1. Липень 1947, 4° стор. 32.

Друк: С. Слюсарчук, Мюнхен, Розенгайтерстр, 46 а

ПРОБЛЕМИ

ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

ЗМІСТ

Ч. 2 ЖОВТЕНЬ 1947

Monthly supplement to the licensed weekly "On the Foreign Soil"
Supplement for July and August 1947
Displaced Persons Publications Authorisation Number US-E-6

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

The Problems
Ukrainian Monthly Review

Die Probleme
Ukrainische Monatsschrift

Ч. 2 МЮНХЕН, ЖОВТЕНЬ 1947

РЕДАҐУЄ КОЛЕҐІЯ ПІД ПРОВОДОМ МИХАЙЛА ДОБРЯНСЬКОГО

Адреса Редакції та Адміністрації:
Die Probleme.
Ukrainische Monatsschrift, München 13, Schliessfach 50

Ціна одного числа 4 нім. марки

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Друге число нашого журналу появилося зі значним спізненням в наслідок катастрофального браку електричного струму в Мюнхені, де друкується журнал. Брак струму унеможливлює нормальну працю друкарень.

Належність за журнал просимо слати складанками поштового чекового уряду (Zahlkarte) на адресу: Bayerische Vereinsbank, Muenchen, Max Weberplatz, Konto Nr. 200 — з заввагою: fur Zeitschrift „Die Probleme" Konto 471437, — або поштовим переказом на адресу: Die Probleme, Muenchen 13, Schliessfach 50.

Наших приятелів і прихильників просимо поширювати наш журнал. Просимо надсилати нам адреси осіб, що цікавляться справами, які порушує наш журнал. Їм вишлемо оказові примірники.

Маємо ще невеликий запас 1. числа. Хто хоче його набути, просимо поспішитись з замовленням.

Всіх тих, які до тепер не вирівняли рахунку за 1. число „Проблем", прохаємо це негайно зробити. Незаплачені рахунки підкопують існування журналу.

Видавництво журналу „Проблеми"

В цьому (2) числі на стор. 9, в лівій гранці стрічка 24 згори (її безпощадною...) має йти за стрічкою 26 (історичної...)

ДРУК С. СЛЮСАРЧУК, МЮНХЕН

ПРОБЛЕМИ

ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

Ч. 2. МЮНХЕН ЖОВТЕНЬ 1947

НАША ДУМКА

ПЕРСПЕКТИВИ і НЕБЕЗПЕКИ

ДЕЩО З ПРОБЛЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІЯЛІЗМУ

В українських кругах ведуться тепер живі дискусії за і проти соціялізму. В зв'язку з тим наші приятелі висловили бажання, щоб ми зайняли становище до цеї проблеми на сторінках нашого журналу.

Перш за все питання: чи така дискусія корисна? Вона була б корисною, якщо дискутанти 1. не мали б ніяких задніх думок: або за всяку ціну боронити власні партійні позиції і власну доктрину, або морально дискредитувати противника і його ідею, 2. потрапили б звільнитися від демагогії пустих фраз, 3. здобулися б на громадську відвагу — дискутуючи в дусі fair play зі своїм ідеологічним противником — спільно з ним шукати нових форм для української політичної думки і правильного шляху її майбутнього розвитку та реалізації. При таких передумовах дискусія про соціялізм викликувала б позитивний фермент і штовхала б думку до творчої праці. На жаль, покищо так не є, і нотки вузько-партійної ексклюзивности разять вухо і замість вияснити проблему, роблять злу кров.

Ми не належимо до тих, що кажуть: або — або, і вимагають зараз рішатись: або засудити український соціялізм, як зрадництво національній ідеї, і взятись зараз його поборювати, або, з другої сторони, нап'ятнувати націоналізм, як попутника Франків, Гітлерів і інших де-Ґолів. Ми є тої думки, що в вахлярі українських політичних доктрин повинна бути заступлена українська соціялістична думка. Ніхто не може з повною точністю предвидіти майбутнього розвитку подій. Може прийти така хвилина, що вимагатиме витягнути з українського політичного арсеналу якраз соціялістичну концепцію, щоб на певному етапі посунути вперед державну справу. Але саме про те йде, щоб ми мали українську соціялістичну концепцію, а не тільки соціялістичну пропаґанду.

Раз-у-раз чуємо: весь світ іде сьогодні на ліво, соціялізм — ідея майбутнього. Є навіть один німецький місячник під наголовком „Століття соціялізму." Але на ділі становище соціялізму в світі, а передовсім в повоєнній Европі занадто складне, щоб цю проблему полагодити кількома многонадійними окликами. Це правда, що низка країв виразно еволюціонує на ліво. Але чи з того слідує, що й майбутня вільна Україна теж піде на ліво? Дуже сумніваємося, що більше — ми певні, що вона радше піде на право, ніж на ліво. Бо погляньмо, які краї еволюціонують на ліво: краї 1. з високорозвиненим переспілим капіталізмом, 2. з високим життєвим стандартом, 3. з далеко посуненою суспільною диференціцією. Ці краї пройшли вже всі етапи капіталістичної системи господарства, яка дала їм і високий життєвий рівень, і широку соціяльну диференціцію.

Україна є в зовсім іншому положенні. Вона не зазнала ані одного з цих процесів. Навпаки — Україна від 30 літ проходить процес всеохопної соціялізації, проводженої найбільш брутальними засобами тотальної деспотії. Іменно соціялізації. Нічого не поможе прихильникам соціялізму, відкидаючи радянську систему, дискредитувати її, приліпивши їй етикетку державного капіталізму. Всі — соціялісти і несоціялісти — свідомі того, що московський большевизм зробив ідеї соціялізму якнайгіршу прислугу, коли підняв прапор соціялізму і взявся його в себе здійснювати. Але нічого не поможе п'ятнувати його як державний капіталізм. Від того він не зміниться. Існуюча в Рад. Союзі суспільно-господарська система це одна з форм соціялізму, що виріс на спеціяльному ґрунті і в спеціяльних історичних умовинах. Це радше державний соціялізм особливого московсько - азійського типу, але все таки соціялізм. „Державний капіталізм" — це contradictio in adjecto, бо суттю капіталістичної системи господарства є: 1. приватна власність (приватний капітал), 2. вільна форма господарювання (конкуренція), 3. вільне формування цін на основі законів подачі і попиту, 4. вільний розподіл суспільного дорібку. Ніодного з тих елементів нема в радянській системі, а навпаки, там є головні елементи соціялістичного ладу і соц. господарства: 1. усуспільнення засобів продукції (в даному випадкові всі засоби удержавлені), 2. плянове господарство, 3. не вільний а кермований розподіл суспільного дорібку, 4. суспільна нівеляція. А до того ще приходять суттєві елементи марксизму: боротьба кляс, базована на ненависницьких комплексах, революційні методи здійснення соціялізму і диктатура пролетаріяту. Отже Україна вже мала ту сумну честь, що винесла на собі весь тягар експериментів соціялістичного, та ще й всеохопно-соціялістичного, ладу. І має його правдоподібно досить.

Але мимо того всього, ми є тієї думки, що в гамі українських політичних сил повинна грати теж і соціялістична нотка. Бо навіть при дуже далеко розвинених приватновласницьких нахилах українського робітника (що є вродженою рисою української людини) буде певна частина українського робітництва, що вважатиме соціялізм за найбільше відповідну політичну програму для себе. І якраз через те ми заінтересовані в тому, щоб українська соціялістична доктрина була під кожним оглядом конструктивною ідеєю. А досвід з років 1917-1920 каже звернути особливу увагу на її конструктивність з погляду державного будівництва.

Сьогодні на заході соціялізм має прихильну кон'юнктуру (на сході це інакше), хоч можна припускати, що вона повільно хилиться вниз. Сьогодні соціялізм стає модним гаслом теж і в нас. Його хочуть вважати якоюсь універсальною панацеєю на всі хвороби нового часу. Але саме сьогоднішня ситуація соціялізму в країнах, де він дійшов до значення, виявляє всі його слабі сторінки. В Англії, у Франції, в Італії — головні країни соціялістичного впливу — соціялізм переходить затяжну кризу так під оглядом соціяльним, господарським як і політичним. Слідкування того процесу може дати багато теж і для українського політичного досвіду. Головна причина слабости соціялістичних партій в тому, що та суспільна верства, на яку вони спираються, змагаючи стати новою провідною верствою в народі, не має першої і найважнішої передумовини для

цього: почуття відповідальности за цілість народнього життя і підпорядкування або хоч узгіднення клясового інтересу з вимогами загально-державними.

І ще один момент, який в оцінці соціялізму вважаємо найбільш сутєвим. Кожний суспільний рух має свою власну закономірність, яка визначує напрям і характер його розвитку. Капіталізм змагає до якнайбільшого лібералізму і якнайширшої свободи господарського життя та невтручання держави, націоналізм — до якнайдальше посуненої автаркії і відмежування від чужих впливів та посторонніх сил, а соціялізм виявляє тенденцію до щораз більшого „поглиблення" соціялізму і до тотального охоплення всього життя, до всеохопної перебудови цілого життя людини і громадянства у всіх його ділянках — господарській, соціяльній, політичній, культурній — на зразок власної доктрини. Власна „стихія" соціялізму, яка має свою власну логіку розвитку, пре його до розбудови соціялістичного ладу і в глиб і вшир, і жене його до соціялістичного тоталізму.

Але ця тенденція не є небезпечна для громадянства так довго, як довго існують серед того громадянства ще інші суспільні сили, які протиставляються тій стихії. Тоді в процесі боротьби двох протилежних тенденцій приходить до здорового вирівнання що забезпечує внутрішню рівновагу громадянства, хоронить його перед екстремами так в один як і в другий бік та ґарантує свободу одиниці. (Сьогодні Англія дає дуже інтересний приклад такої боротьби двох тенденцій; покищо трудно передбачити чим це скінчиться). Всюди там в Европі, де соціялізм прийшов або приходить до влади, він застав цілу низку вільних від держави громадських сил, які ступлюють його вістря і гамують його гін до тотального всеохоплення. Ці сили — традиції індивідуальної свободи, станові, професійні, самоврядні об'єднання, безліч громадських організацій, церква, прилюдна опінія, різні імпондерабілії, що витворилися в атмосфері европейського гуманізму — наростали століттями в умовинах ліберальних устроїв західно-европейських країн, коли функції держави і її апарату були зведені до мінімальних меж. В тих умовинах соціялізм мусить іти на компроміси. І ми сьогодні бачимо, як далеко еволюціонувала нпр. німецька соціял-демократія, бачимо, як соціялістичні рухи різних країн шукають *modus vivendi* з церквою, яку досі поборювали.

Зовсім інакша ситуація витворюється, коли соціялізм перемагає в країні, яка не перейшла ліберально-капіталістичного етапу — нпр. в будьякій країні східньої Европи. Там нема н і я к и х громадських сил, там нема й громадянства, а тільки затомізована маса безправних людей. В умовинах царського режиму не могли витворитись ніякі сили вільні від держави, бо все тотально здавлював молох всемогучого державного апарату. Тому — коли в 1917 році почали там заводити соціялізм — мусіло скінчитися тим, чим скінчилося. Це історична неминучість, яка стає зрозуміла, коли усвідомити собі її передпосилки і середовище, в якім вона творилася. Соціялізм, здійснюваний в умовинах, де йому не протиставиться ніяка інша сила, доходить до соціялістичного тоталізму, а коли це діється на сході Европи, то він тоді ще приймає сильну закраску традиційної азійсько-московської деспотії.

А, здається, не треба доказувати, що совєтський режим пішов ще дальше від царського, щоб не допустити до наростання будьяких вільних громадських сил. Під його владою навіть того нема, що було за царату — підпольного політичного життя, де, хоч в злиденних умовинах, але все таки наростали якісь зав'язки будучих громадських сил. І коли в майбутній вільній Україні якась партія схоче заводити новий соціялістичний лад, то вона в силу історичної конечности піде старими втертими шляхами — в напрямі до тотального всеохоплення життя в рямах одної доктрини, отже в напрямі до поневолення загалу громадянства, без уваги на те, як гарно звучали б голошені гасла і писані програми, бо логіка життя сильніша від усіх доктрин. Піде тим шляхом незалежно від доброї волі того чи іншого соціяліста-демократа тому, що туди пхатиме її внутрішня стихія, але не буде сил, що могли б тій стихії протиставитися. В тому небезпека для українського соціялізму. Ми не знаємо, чи українські соціялісти свідомі тієї небезпеки, а якщо так, то які засоби вони бачать, щоб майбутній український соціялістичний рух на рідних землях не пішов старими, втертими вже, шляхами. А боїмось, що спокуси в тому напрямі можуть бути великі. Ми бачимо тільки один вихід, щоб оминути тієї небезпеки — станути на позиції християнського соціялізму. Тільки соціялістична доктрина, перепоєна християнським етосом, матиме ті внутрішні гамульці, які в виду відсутности вільних громадських сил, будуть здержувати розмах стихії.

Сьогодні в цілому світі йде перевірка дотеперішніх ідейних фундаментів соціялізму. Щораз більше соціялістичних діячів добачує, що ідеологічний конкубінат з ортодоксальними марксистами зі сходу доведе соціялізм або до банкротства або в сліпу вулицю без виходу. Одночасно вони починають розуміти, що дотеперішнє відношення соціялістичної доктрини до релігії — холодно-невтральне, а в більшості вороже — це вода на млин большевизму і підготовка ґрунту для його перемоги. Коли лідер баварських соціял-демократів бере участь в католицькім з'їзді і там складає заяву, за яку ціла заля гремить гучними оплесками — то це знак часу. Колись у Франції вибухла кріза уряду за те, що міністр закордонних справ, соціяліст, в часі побуту за кордоном відвідав захист сиріт, який вели французькі католики, сьогодні французькі соціялісти співпрацюють з католиками в одному уряді. Це теж знак часу. Він має свою вимову, яка каже, що старі ідейні заложення в нових умовинах вже не вистарчають. Треба бажати, щоб та свідомість не залишилась чужою для українських соціялістів.

Як уже сказано: ми вважаємо потрібним існування української соціялістичної доктрини. Але хай вона буде дійсно українська і поступова не тільки на словах але й по змісту. Є щось, що робить соціялізм Англії специфічно англійським і по формі і по змісту. Чимсь теж відрізняється німецька соціялістична доктрина від французької і т. д. Ми хотіли б, щоб українське соціялістичне вчення мало специфічно український характер, і щоб воно йшло з духом часу і в парі з потребами українського життя. Зокрема ми бажали б, щоб український соціялізм зрозумів, що сьогодні є в світі тільки два великі орієнтаційні пункти, два полюси, довкруги яких кристалізується віра, почування і воля всіх людей і народів земного ґльобу — червоний нігілізм і християнство (разом з іншим релігіями світу). Кожна громадська сила мусить рішатись, по котрій стороні бар'єри вона хоче станути. Хто відтягає рішення, або думає, що може зберегти невтральність, той несвідомо допомагає силам червоного нігілізму. Цього рішення не може оминути й український соціялізм. Принагідні реверанси в сторону релігії і церкви це початок доброго звороту. Але за формальними заявами повинна піти основна перевірка підставових ідеологічних позицій українського соціялізму. В зв'язку з тим йому треба буде з'ясувати наново своє становище до таких питань, як відношення до Маркса і марксизму, до релігії і церкви, до національного питання, до приватної власности і питання клясової боротьби.

Ми сподіємося. що розвиток піде в такому напрямі, що український соціялістичний рух стане творчим чинником в боротьбі українського народу за власну національну державу. — *мд*

ТИСЯЧОЛІТНІЙ СПІР

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМА ВИМАГАЄ ОСНОВНОГО ВИЯСНЕННЯ

На іншому місці реферуємо дотеперішній хід польсько-української дискусії. Тут хочемо вказати на основну проблему, яка мусить бути вияснена, якщо поважно беруться обі сторони за упорядкування польсько-українських взаємин (в чому ми не сумніваємося). Обі сторони доцінюють вповні потребу порозуміння. Щоб воно було можливе, а раз заіснувавши, стало тривким здобутком обох народів, а не тільки кон'юнктурним епізодом (як часто бувало) — треба основно вияснити сутні причини дотеперішніх невдач у всіх спробах польсько-українського порозуміння. Ця справа не тільки трудна, але й тонка, вимагає великого такту і річевого підходу до теми, зокрема від польської сторони вона вимагає певної дози цивільної відваги — сказати своєму громадянству інколи терпку правду.

Підкреслюємо якраз цей момент, бо з ходу дискусії вичуваємо у польської сторони нехіть чи побоювання встрявати в минуле польсько-українських взаємин. Очевидно, таке побоювання не тільки зрозуміле, але й оправдане, бо минувшина польсько-українських взаємин дуже своєрідна і тому існує небезпека, що встрянувши туди в невідповідний спосіб, можна б натворити більше лиха чим добра. Але мимо того ми вважаємо, що польсько-українська загадка скривається якраз у тій минувшині. І хто її правильно розгадає, знайде ключ потрібний для розв'язки майбутнього польсько-українських взаємин. Ці відносини — це важка болюча рана, яка на рідних землях кривавить до сьогодні.

Недавно газети принесли вістку про погроми українців в Польщі. Коли це згадуємо, то — борони Боже, не на те, щоб робити докори польським учасникам дискусії, або кликати до відповідальности польське громадянство, бо ясно здаємо собі справу з того, хто є дійсним виновником. Це згадуємо, щоб вказати, що рана спливаюча кров'ю це не фраза для викликання враження, а сумна дійсність.

Лікар, коли береться лікувати тяжку хронічну рану, мусить заглянути в нутро організму, щоб збагнути її сутню причину. А тут входять до уваги аж два організми. Треба чутких і обережних рук, треба не тільки великого знання справи, але й великого серця, щоб доторкаючись рани, її дійсно гоїти, а не тільки прикривати профіляктичними плястрами.

І ще один момент хочемо підкреслити: серед українського громадянства нема двох думок про потребу порозуміння. Тут громадська думка одностайна. Зате в польському таборі інакше: поляки мають не тільки Ґетриха, але й Цат-Мацкевича, який видає сьогодні в 1947 р. спеціяльний орган (Lwow i Wilno), щоб боронити польських претенсій до Галичини і Вильни. Коли Ґетриха за його польсько-українські маячення можна збути поблажливою усмішкою, яка випливає більше зі співчуття до бідної людини, ніж з обурення, то Цат-Мацкевич, один з найвизначніших польських публіцистів, це проблема в польсько-українських взаєминах, яка вимагає свого вияснення.

Крім того й сама дискусія між головними учасниками польсько-українського діялогу наткнулась несподівано на різкий скрегіт: коли польський журналіст соціялістичного табору Бєльський виступив в українськім „Нашім Життю" і просто та отверто поставив етнографічний принцип, як платформу для полагодження польсько-українського спору, то вслід за тим виступив головний учасник дискусії, ред. Грабик і заявив дві речі: 1. польське громадянство здезавуало Бєльського, 2. етнографічний принцип можна ще різно розуміти.

Все це показує, яка трудна польсько-українська проблематика. Але якраз тому вона мусить бути вияснена в цілій ширині, бо, як ми вже згадували в попереднім числі, майбутнє обох народів залежить від того, як вони зуміють полагодити тисячелітній спір.

УКРАЇНА в ОН

(З приводу виступів Вишинського і Мануїльського)

Коли в 1945 р. Україна стала членом ОН, то це був акт міжнародної справедливости. П'ятьдесять чотири народи всіх континентів, рас і культур признали український нарід рівноправним членом великої сімї народів і визнали його право суверенности. Приняття України до ОН це логічне завершення довгого історичного процесу. Триста (без одного) років тому створив великий гетьман Богдан українську державу, навязуючи до державних традицій Києва і Галича. Весь час існування козацької держави Україну вважали в тодішнім політичнім світі суверенною нацією. І память про це жила в Европі ще довго після того, як Москва насильно знищила гетьманську державу, зламавши тим природнє право українського народу.

Державними актами 22 січня 1918 р., 1 листопада 1918 і 22 січня 1919 р. український народ на основі права про самовизначення відновив свою державу на всіх землях України. Українська нація стала знов суверенною. Її суверенність визнав навіть умандатований представник радянської Росії в Берестю Литовськім. Не зважаючи на те Москва напала Українську Народню Республіку й окупулала Україну, настановляючи там своїх сатрапів, що сліпо виконують накази Кремля. Одним з таких намісників-сатрапів є Дмитро Мануїльський, близький довіреник Сталіна і член президії Комінтерну. Він сьогодні „репрезентує" Україну в ОН

З духа права на самовизначення постала суверенність України. З того самого духа вийшла думка про створення Ліґи Націй, якої продовженням є ОН. Отже логічно і справедливо, коли Україна як суверенна нація стала членом ОН. Це була конечність як вислідна історичного розвитку. Цю конечність відчував Молотов, коли ставив внесок на приняття України до ОН. Бо занадто багато важить український потенціял в межах СССР, щоб Молотов міг був протиставитись тій історичній конечності.

Але одночасно з приняттям України до ОН, починається диявольська гра Кремля проти неї.

Оце після дуже довгої перерви українська справа знов стає актуальною проблемою світової політики. Цього не можуть не бачити на Кремлі. Тому звідтам рішення — здискредитувати цю проблему в очах цілого світа. Коли enfant terrible теперішньої сесії ОН, Вишинський, якому секундує Мануїльський, зробив український мандат своїм мячем у грі з противниками, то укритий сенс цього — компромітувати українську справу взагалі, а зокрема перед тими, що з нею можуть мати в майбутньому до діла. Ця гра на терені ОН придумана рафіновано і зручно її там проводиться. А паралельно з

(Докінчення на стор. 32)

ПОХВАЛА УКРАЇНИ

Написав Юзеф Лободовський

Цей вірш, що появився в польськім тижневику „Вядомосці“ в Лондоні, містимо як вступ до нашої дискусії про українсько-польські проблеми.

Редакція

I.

Тобі, Україно, співаю, тобі ці похвали
в піснях, що чарівно шумлять, наче хвилі, що зарокотали
тужним голосом, словом дзвінким, розбурханим ритмом.
Як крила, що в неустанну тріпочуть молитву, —
віддих твоїх вітрів засмаглий, пахучий;
як над тобою громи — громи тисячкінно гримучі;
жевріеш у сріблі зір, мов візантійський образ,
гарячкою палиш уста, і любов твоя дика, недобра,
синів чоловічих жене у тривогу бурі і вихру.

Голоси, що гудуть над тобою, в серцях нам іще не затихли,
бунт і опір зустрівши, кличуть схопити меча.
Ось пишно на губи лягає мови твоєї парча,
дзвінкіші від міді Горація плинуть пісні твої,
Опадають ритмічніш, ніж куті в мармурі шати,
в звуках тих розкидаєшся вся, і мужицька, і по-пански багата,
і не знаєш, осліплена світлом: це троянди чи солов'ї?

Тебе медомолошна, і бурякова і пшенична,
тебе хвалю, Україно, щоденна в муці одвічній,
заплакана сирото, мачухо власним дітям,
салдатко, в касарнях чужих кольбами штовхана бита,
Складаю тобі, що від літ так голосиш в нестямі,
цей ритмом крови моєї виколисаний гексаметр.

Нащадок твоїх синів, що смаглі, із степу прийшовши,
віддих його принесли на шляхетське Мазовше,
і в вияловілі піски — не чорнозем — вструмилися кров'ю,
зриваюсь на голос твій з невтишеною любов'ю
і піснею повертаюсь, тривожний, тремкий, як немова:
— Будь, отчизно моя найперша,
поворотна отчизно, здорова!

II.

Наслухують господарі, за махоркою серед акацій:
хвилину тиша триває, аж хору озветься гук,
ще десь дівчина перебіжить, дикого степу Грація:
що тоді ти? — Мелодія звук!

На серця упаде Мелодія, іскор викреше гнів,
зіниці розкриє ширше, збудить заклять примару,
в кузнях свячені ножі з твоїх лемешів —
чим тоді? — Кров'ю, пожаром.

Нічні мелодії стихнуть, кров охолоне в грудях,
солов'їні горляночки місяць замінить у флейти натхненні,
на світанні зеленіша станеш, як виноградна Бурґундія,
полум'яніша від Андеґавенії.

Сонце ще є — зброєков старезний, цупкий,
що чорну руду землі перековує в злото пшениці,
на темну бронзу твій вітер осмалює лиця,
і горді, як в сокола, очі мають твої юнаки.

І, мов би визив степам, церкорне барокко
вдаряє в небо, могутнє, наче Осанна,
просторами степів твоїх злотосиніх пливе широко
дика музика, тугою п'яна.

Защо ж тебе перед світом хвалити ще далі?
Благословеннішу землю знайти понад тебе не сила
тоді, як пливуть голоси в пісень твоїх інтервалі,
мов архангельські крила.

Мов три Маги святі, Полудне, Захід і Схід
зносять вугілля і сіль, манґан, залізо і цину...
Ах, може багатства ті всі якраз не дають цей світ
змінити їм в Україну!

III.

На листках цих блідих, що дано їх не всім прочитати,
в здавлених цих словах, сповнених гімну і молитви,
з правом, законом своїм, живе Держава багата,
на нові готуючись битви.

Змовники там на нову все збираються раду
духи крилаті злітають в мене на віче,
іянгол, осміяний вами, приходить, як амбасадор,
Божий посол, тож і з гордістю, більшою вдвічі.

Зате, що підніс я в хвалі те, що знало у вас лиш наругу.
і славу тих, хто в неволі, без страху визнав,
немає нікого між вами, хто мавби більшу заслугу
щоб його назвала отчизна.

Владарі всі дочасні, що присуд їм виніс час,
з серцями, які не спалило причастя духа,
ось в похвальних моїх словах,
всупереч вам і без вас
родиться Унія друга.

IV.

Пірваний вихром призначення, батько колись мій спочив
в чорній козацькій землі, серед спечних Кубанських степів,
прахом сплативши своїм довг еміґрантський країні.
Так я до сивих порогів вертаюся піснею нині,
вдаряю в трун спорохнілих суки ґудзуваті,
мов би хотів я дві батьківщини об'єднати
веселкою перемиря, хоч сам — роздертий навпіл.

Але ти, Україно, листків цих сердечний біль,
листків, що універсалом бути хотіли б
а відлітають під вітром, мов голуби білокрилі,
колись, як щасливіші дні у твій край завитають,
прочитаєш, як в мить перед боєм молитву читають,
і сином признаєш своїм, як не нині — в прийдешніх днях,
поета, що ляхом був, та славив тебе в піснях.

Переклав С. Гординський.

Примітка перекладача: Юзеф Лободовський — один з передових сьогочасних польських поетів молодшої ґенерації. До війни видав він кілька збірок поезій м. і. „Розмова з отчизною“ і „Демоном ночі“. Обі збірки

ЛІПШЕ ПІЗНО ЯК НІКОЛИ

Сто літ українсько-польських взаємин в Галичині

Написав д-р Степан Баран

Страх перед правдою. — Знищений наклад першої книжки про українсько-польські взаємини

В 1878 р. появилась у Львові накладом автора, о. Степана Качали, обширна (около 300 сторінок друку великої вісімки) політична студія в польській мові: «Polityka Polakow wzgledem Rusi», дуже мало відома тодішньому поколінню, а вже зовсім невідома теперішньому, і то як українському, так і польському. Твір о. Ст. Качали, довголітнього українського посла до галицького сойму і до австрійської палати послів та визначного політичного і суспільного діяча другої половини мин. століття (помер у 1888 р.), не дійшов до рук читачів, головно польських, для яких був призначений. Згадану книжку видав автор у великому, на ті часи, накладі двох тисяч примірників у ціні, здається, одного австрійського ґульдена і передав її до розпродажі львівським книгарням. В кілька днів пізнійше її в цілості одного дня викуплено і . . . знищено. Збереглося всього 20 чи 30 примірників, які о. Качала сам взяв з друкарні і розіслав кільком бібліотекам та своїм особистим знайомим. Був оправданий здогад, що закупив її хтось з тодішніх польських маґнатів, неприхильно настроєних до українських еманципаційних змагань. А рішальний голос у Галичині мала тоді виключно польська шляхта, що, примирившись у 1867 р. з Габсбурською династією, одержала повноту влади в краю, і то фактично майже безконтрольної, за ціну її льояльности супроти династії і австрійської монархії.

Автор «Polityki Polakow wzgledem Rusi» не мав уже охоти робити другий наклад своєї книжки, коли поляки перший наклад самі знищили. Не бажали, щоб правда про польсько-українські взаємини дійшла до свідомости їхніх співгромадян. І така струсина політика поляків дотично польсько-українського питання є характеристична ще й донині. Відчував її і о. Ст. Качала, що як посол галицького сойму чув там заяву польського посла ґрафа Лешка Дунін-Борковського, що «niema Rusi, jest tylko Polska i Moskwa». Це було незабаром після заяви царського міністра внутрішніх справ ґрафа Валуєва, що «не било, нет і бить не может нікакава украінскава народа».

А о. Ст. Качала був у 60 і 70-тих рр. мин. ст. одним з нечисленних ще тоді свідомих українських діячів, що послідовно поборювали тодішню пануючу серед нашого громадянства москвофільську течію. Ставився він прихильно до поляків, думаючи, що в них знайде опору і поміч у його акції для поборювання в Галичині москвофільського руху, грізного не лише для українців, але і для поляків. Своїм пропольським і протимосковським наставленням попав о. Ст. Качала в неласку т. зв. святоюрців (крилошан зі св. Юра у Львові), що в його часах стояли при кермі наших національних справ, і були промосковського наставлення. При одних з виборів до австрійського парляменту святоюрський виборчий комітет не поставив о. Ст. Качали кандидатом на посла і тоді поляки для демонстрації проти москвофільських святоюрців вибрали о. Ст. Качалу послом до парляменту у виключно польській виборчій окрузі. Та у своїй політичній діяльності о. Качала не знайшов ніякого зрозуміння у польської сторони, що по суті стосувала до нашого народу політичну рецепту ґрафа Лешка Дунін-Борковського. І він зневірився в цьому, чи поляки взагалі колинебудь зрозуміють вагу української проблеми і підкреслював це у своїй книжці.

Цілими століттями поляки не хотіли зрозуміти українців

Зневіра о. Качали, в успішний розвій польсько-українських взаємин, уґрунтована і його власною життєвою практикою, знайшла свій вислів у наведеному там цитаті о. Теодозія Бродовича, останнього архіпресвитера греко-кат. капітули в Луцьку на Волині з кінця 18-го століття: «Cokolwiek bys czynil, Rusinie, nigdy przez Polakow zrozumianym nie bedziesz». Незрозумілими залишились польсько-українські договори українських гетьманів з Польщею з 17-го стол., Зборівська угода Богдана Хмельницького з 1649 р., Гадяцька угода Івана Виговського з 1658 р., чуднівська угода Юрія Хмельницького з 1660 р. і Підгаєцька угода Петра Дорошенка з 1667 р. Що більше, польська сторона не думала навіть про їх виконання. І давня практика йшла дальше своїм утертим шляхом також по розподілах Польщі з кінцем 18-го стол. на вужчому галицькому терені, до якого на півтора століття обмежилися на практиці польсько-українські взаємини і взаємні порахунки. Заогнились вони відразу ще в 1848 р. скасуванням панщини та проголошенням кон-

---

багаті українськими мотивами, згадаємо такі поеми як „Ніч на Волині“, „На смерть повішених українців“, „Пісня про голод“, „Вільна земля“, „Кінь отамана Лободи“ і ін. Власне, отамана Лободу вважає поет своїм предком, і атавізм походження та прожиті в Україні молоді роки витиснули свою незатерту печать на змісті і стилі його поезії. Можна його вважати чільним представником тієї „Української школи“ в польській поезії, що її започаткувала в першій пол. минулого століття поезія Мальчевського, Залеського, а передусім Словацького, з романтизмом якого в Лободовського багато спільних рис. Поет сприймає Україну більш стихійно-біологічно, а менш як момент історичний, і це є, власне, той відступ, що ділить його від поетів українських, в свідомості яких Україна вже оформилася з первісного хаосу біологічних сил у ту будову, що її називаємо державою.

ституції в Австрії. Наші політичні чинники з 1848 р.: краєва політична організація «Головна Руська Рада» і 39-членна парляментарна репрезентація — обидві їх очолював єпископ д-р Григорій Яхимович, пізніший галицький митрополит — видвигнули домагання поділу Галичини і створення зі Східньої Галичини й Буковини окремого коронного краю з власним соймом у Львові, окремим намісником та українською адміністрацією цього краю. Це залишилось основним політичним домаганням австрійських українців аж до 1914 р. І проти нього завжди виступала польська сторона, що бажала задержати цілковиту гегемонію над українцями в Галичині.

Перший український соборник в Галичині

Безвиглядність положення українського народу на дальшу мету в Австрії при відомій польській аґресії добачував добре о. Василь Подолинський, греко-кат. парох на Лемківщині, один з наших світліших політичних умів мин. століття. Він написав у 1848 р. ширшу політичну студію в польській мові «Glos przestrogi» (Голос остороги), що друком у важніших виписах появилась аж по першій світовій війні за Польщі на сторінках львівського «Діла» і потім окремо. Зміст її був знаний і деяким нашим провідним людям з доби 1848 р. Але о. В. Подолинський пішов значно дальше від наших тодішніх провідників. Він розважив чотири можливості розвязки української проблеми в Галичині в сучасності та в майбутньому. Злуку Галичини з Польщею відкинув він відразу на основі сумного досвіду, що Польща і в майбутньому буде змагати до латинізації і польонізації українського народу. Шкідливим він уважав і т. зв. «шварцґельберство», себто беззастережну злуку з Австрією з огляду на загрозу германізації. Відкидав він і концепцію створення в Австрії окремого галицького народу, бо вона не життєздатна, а такий нарід не остоїться перед польським та московським напором. Єдина концепція, що врятує західну українську вітку перед національною загладою, це створеня власної суверенної соборної української держави, що обняла б всі українські етнографічні землі. Тільки така держава забезпечить нашому народові повний його розвій у всіх ділянках. Так скромний священик з лемківського села є першим українським державником і соборником, що голосив ідею, яка здійснилася щойно 70 літ пізніше.

Невдалі спроби порозуміння. — «Нова ера» і її невдача

Були спроби українців в Галичині, де довгі десятиліття скупчувалось усе українське життя, найти після царського указу з 1876 р. шлях до політичної співпраці з поляками. Такої співпраці з огляду на спільну для українців і поляків московську небезпеку шукав у галицькому соймі ще 1869 р. український діяч Юліян Лаврівський, віцемаршал галицького сойму. Друга спроба, т. зв. нова ера, вийшла в галицькому соймі в 1890 р. від Юліяна Романчука, довголітнього політичного провідника галицьких українців, пізнішого (до 1918 р.) віцепрезидента австрійського перляменту, хоч домагання українців були мінімальні. Не було там навіть згадки про домагання з 1848 р. щодо поділу Галичини, як теж не було і згадки про демократизацію публичного життя, ані про якінебудь соціяльно-господарські реформи. І з такої, більше як скромної, пропозиції угоди ні в 1869, ні в 1890 р. не вийшло нічого. Польська сторона не хотіла поступитись українцям навіть на дрібниці. З нової ери Юліяна Романчука не вийшло нічого і сам посол Романчук, як і тодішні українські народовці, не зискавши ніяких уступок, і тих найдрібніших, перейшли вже 1892 р. до опозиції проти всевладного тоді галицького намісника ґрафа Казимира Баденія, що фактично очолював польський табор. Щоб зломити цю українську опозицію, яка щораз більше зростала та кріпшала, намісник К. Бадені перевів у 1897 р. т. зв баденівські вибори до австрійського парляменту в Галичині з масовими арештами українських виборців і численними трупами. При помочі нечуваного терору, масових виборчих зловживань і проливу крови він не допустив до вибору українських послів. У хвості польської політики плентався ще якийсь час посол Олександер Барвінський зі своєю маленькою групкою, але й він остаточно зневірився і на старі свої роки і він і його маленька група християнських суспільників перейшли до найгострішої опозиції проти поляків.

Інтервенція австрійського уряду в користь порозуміння

І була ще одна спроба польсько-українського замирення в Галичині, вже під пресією віденського центрального уряду, з огляду на грядучий австрійсько-російський збройний конфлікт. По скасуванні виборчих курій до австрійської палати послів і введенні загального таємного безпосереднього голосування в цілій Австрії зросло значно українське парляментарне представництво у Відні (31 послів) і згаданий пос. Ю. Романчук зайняв місце віцепрезидента парляменту. Українці розпочали ширшу і зорганізовану боротьбу за демократизацію публичного життя в Галичині, де мали вже поважну і зорганізовану політичну силу. Ця боротьба прибрала широкі і дуже гострі форми, що нераз таки на добре непокоїли центральний уряд та навіть династію у Відні. До рішального голосу у Східній Галичині в польському громадянстві попри польську поміщицьку шляхту прийшла тоді народово-демократична партія (вшехпольська). Вона ставилась дуже вороже до українців (під впливом Романа Дмовського політично схилялась до царської Росії) і в Галичині висувала галицьких москвофілів проти українців.

По кількалітній боротьбі на терені галицького сойму й австрійської палати послів прийшло, за інтервенцією центрального уряду, з кінцем 1913 р. до польсько-українського порозуміння в справі зміни виборчої соймової ординації і кра-

свого статуту. Українська посольська репрезентація під проводом д-р Костя Левицького за ціну її згоди на поширення краєвої автономії (що було неґацією основного постуляту Гол. Руської Ради з 1848 р.) одержала поважні уступки від польської сторони: українську курію в галицькому соймі для самостійного вирішування українських культурних потреб, українську секцію в Краєвій Шкільній Раді, яка мала кермувати самостійно українським народнім, фаховим і середнім шкільництвом, та згоду на оснування українського державного університету в Галичині, врешті пост заступника намісника і співучасть українців у державній автономній адміністрації краю. В половині березня 1914 р. ухвалено в галицькому соймі нову виборчу ординацію і поширення автономії краю, що незабаром, у червні 1914 р. одержало цісарську санкцію, після чого розв'язано старий сойм. На вересень 1914 р. розписано нові вибори до галицького сойму. Вони не відбулися, бо у вересні 1914 р. Галичина опинилась уже в російській окупації. Умова про український університет мала увійти в життя в осені 1915 р. шляхом окремого цісарського розпорядку. Цей факт був причиною окремого письменного і устного демаршу російського амбасадора у Відні, який іменем і на доручення царського уряду заявив австро-угорському міністрові закордонних справ у Відні, що оснування українського державного університету в Галичині російський уряд буде вважати за причину до війни і тому остерігав Австрію перед цим кроком. Та і з порозуміння д-ра Костя Левицького не вийшло буквально нічого, хоча воно, не розвязуючи цілости польсько-української проблєми, могло дати реальну підставу до ширшої польсько-української співпраці на галицькому відтинку, до якого тоді звужувався практично польсько-український спір. Польська сторона, яка й надалі залишилася при владі, не поробила й тоді, аж до розвалу Австрії в листопаді 1918 р. навіть ніяких підготовчих заходів для здійснення згаданої угоди.

Нова сторінка історії. — Українська держава в Галичині. — Польське повстання у Львові

Восени 1918 р. стара Австрія розвалювалася. Українці скликали на 18 жовтня 1918 р. конституанту у Львові, зложену з українських членів австрійської палати послів і палати панів, з українських вірилістів галицького сойму (ними були греко-кат. митрополит і два єпископи) і українських послів до галицького й буковинського соймів та по трьох представників українських партій. Як член цієї конституанти мав я там доповідь про політичне положення українців в Австро-Угорщині і в існуючій вже за Збручем гетьманській Українській Державі. У висліді свого реферату поставив я внесок створити з українських етнографічних земель Австро-Угорщини окрему республіку, яка у відповідній хвилині переведе злуку з Українською Державою над Дніпром в одну соборну державу. Так конституанта й вирішила. Новостворена держава одержала назву Західно-Української Народньої Республіки, у якій національним меншинам забезпечено національно-культурну і віроісповідну автономію. В два тижні пізніше, 1 листопада 1918 р., створена на конституанті Національна Рада, як законодавчий орган, обняла владу у Львові і в Східній Галичині та північній Буковині. Незабаром створила вона уряд, Державний Секретаріят, до якого увійшов і я, як державний секретар земельних справ.

Та вже 2 листопада 1918 р. поляки у Львові підняли повстання проти української влади. По трьох тижнях українці уступили зі Львова. Збройна боротьба між військами українським і польським за Східну Галичину ішла аж до половини липня 1919 р., коли Українська Галицька Армія перед переважаючими польськими силами, скріпленими дивізіями армії Галера з Франції, перейшла за Збруч. Східна Галичина опинилась під польською окупацією і щойно 15 березня 1923 Рада Амбасадорів у Парижі признала Східну Галичину як складову частину Польщі, не зважаючи на протести еміґраційного уряду західньої области УНР. Ще передтим, у березні 1921 р. в ризькому договорі зі Совітами одержала Польща північно-західні українські землі по лінію, що залишилась польсько-советським кордоном аж до вибуху світової війни в 1939 р.

Нова Польща пішла старими шляхами

На південному сході нової Польщі знайшлися великі українські етнографічні простори. Творили вони добру третину обширу цілої Польщі з шістьмільйоновим українським населенням, що польське державне громадянство набуло проти виразної волі. Перед новою Польщею виринула відразу українська проблема в цілости та в повній її гостроті. Забувши дуже болючу науку історії, що нехтування українською проблемою привело історичну Польщу до розвалу й розподілів та змело її на півтора століття з політичної карти Европи, в українській справі і нова Польща пішла старими шляхами. За практичну політичну основу взято «струсину політику» і українську проблему в дійсності трактовано як неіснуючу. Ще перед вирішенням правно-державної приналежности Східної Галичини в користь Польщі Радою Амбасадорів у Парижі (до цієї дати Східна Галичина в міжнародньо-правному значенні була тільки під окупацією Польщі) польський сойм ухвалив окремий закон з вересня 1922 р. про самоврядний устрій воєвідств. Там були окремі постанови про обмежену автономію трьох східно-галицьких воєвідств, львівського, станиславівського і тернопільського, з окремими національними куріями — польською та українською — у воєвідських соймиках тих воєвідств, з незначними законодавчими завданнями. Знайшлась там теж і окрема постанова про оснування українського державного університету — без подання місцевости. Всі ті постанови на основі згаданого закону мали бути введені в життя найпізніше до трьох літ.

Був це закон на експорт для загораниці з наміром з'єднати собі Раду Амбасадорів, мовляв, самі поляки з доброї волі дали автономію українцям у Східній Галичині з додатком українського державного університету. Про якусь автономію північно-західних українських земель, давніше російських, не було там ніякої згадки. Вони припали Польщі на основі ризького мирового договору і там поведено відразу польську асиміляційну політику. Експортовий закон зробив своє, поляки одержали дозвіл на інкорпорацію Східної Галичини до Польщі — і то без ніяких застережень. Свого закону з вересня 1922 р. про автономію трьох східно-галицьких воєвідств і про український державний університет не тільки до трьох літ, але взагалі ніколи, не здійснили. Що більше, не старались робити навіть найменших заходів до цього. Польща перетворилася в типово-поліційну державу, при чому розвязку української проблеми взяли у свої руки другий відділ польського міністерства закордонних справ і польська державна поліція. Відомо, з яким вислідом.

«Нормалізація» і її невдача

Перша Українська Парляментарна Репрезентація з листопадових виборів 1922 р. з Волині, Полісся і Холмщини (галицькі українці ті вибори збойкотували) в польському соймі й сенаті хотіла співпрацювати з поляками лояльно. Очевидно, за ціну якихось уступок. Говорили про це з премієром Сікорським і зазначено це і в соймі в інавґураційній промові голови УПР, посла з Холмщини Антона Васиньчука. Не вийшло з того нічого. Екстермінаційна політика пішла з іще більшим розгоном і всюди шаліла щораз більше поліційна сваволя. Польсько-українські взаємини на терені Сх. Галичини, при кінці й на північних від неї теренах, щораз більше заогнювались. Тюрми були переповнені українськими політичними вязнями. Врешті, на зразок сусідів зі сходу і заходу, створено величезний ізоляційний табір у Березі Картузькій на Поліссі.

Ті ненормальні над міру відносини треба було знормалізувати. Цієї нормалізації піднялися до спілки міністер внутрішніх справ Косцялковський і молодий тоді український політичний діяч, Василь Мудрий. Літом 1935 р. з їх почину розпочалась т. зв нормалізація. Не передбачено там ніяких конкретних політичних уступок. Була це виключно нормалізація поліційної системи з деяким притупленням надто гострих її кантів. Політично була це ridiculus mus — смішна миш. Та й до цього по польському боці не було доброї волі. Яка ж безконечно велика ріоюячпьгєг жім вiнинж умовою гетьмана Виговського з 1658 р. — союзу трьох держав, Польщі, Литви і Руси, чи хочби між угодою голови Української Парляментарної Репрезентації д-ра Костя Левицького з 1913 р. про допущення українців до співволодіння в Галичині, — а нормалізацією соймового віцемаршала Василя Мудрого з 1935 р., навіть уже без доторкнення суті польсько-української проблеми. Хіба ж можна порівняти тут слона з мухою? Одно правда: ні зі слона з 1658 р., ні з мухи у 1935 р. не вийшло нічого. Ні історична Польща ні версальська Польща не хотіли і не вміли розвязати польсько-української проблеми.

Зате 1939 р. розвязали її Рібентроп і Молотов розподілом Польщі. І те, що на схід від Сяну й Буга забрав собі «батько народів» у вересні 1939 р., залишилося при ньому, але вже з формальною апробатою сучасного варшавського уряду. Лінія Керзона, себто в загальному лінія Сяну і Буга, стала державним кордоном між Польщею і УССР чи радше СССР. На схід від цієї лінії нема вже поляків, на захід нема зовсім українців. Ця операція була не добровільна і дуже болюча.

І ще одна безуспішна спроба

Пригадується мені одна подія з кінця 1938 р. Українська Парляментарна Репрезентація в Польщі рішила поставити українську справу як державну справу Польщі вже не в межах утемперованої поліційної нормалізації. Сенаторові Володимирові Децикевичеві (був віцепрезидентом галицького намісництва) і мені доручено виготовити проєкт територіяльної автономії всіх українських етнографічних земель у Польщі зі соймом у Львові й окремою для них адміністрацією. До скодифікованого проєкту додано вироблену мною обширну мотивацію.

Проєкт автономії і мотивацію в грудні 1938 р. за підписом віцемаршала сойму В. Мудрого і нас, 14 послів, внесено на руки маршала сойму проф. Маковського. Ми знали, що цей проєкт не прийде під меріторичні наради сойму з формальних причин — брак потрібної кількости посольських підписів, вимаганих соймовим реґуляміном. Своїм внеском хотіли ми звернути увагу польських міродатних чинників і всього польського громадянства на буквально життєву вагу розвязки української справи для самої Польщі розвязки у формі окремого державного закону про національно-територіяльну автономію. Та сталось інакше. Польські міродатні чинники не тільки промовчали зовсім факт зголошення в соймі згаданого проєкту, але тої самої ночі на телефонічний наказ Варшави поліція зробила ревізії у всіх видних діячів УНДО (Українське Національ-Демократичне Обєднання) в цілій Галичині, шукаючи за відбиткою нашого соймового внеску. Пресі в цілій Польщі видано гострий наказ не містити під загрозою конфіскати й інших репресій якунебудь згадку про наш проєкт. І вся преса мусіла про це мовчати аж до окупації Польщі німецькими й совєтськими військами. Українську проблему потрактовано як неіснуючу. А вона таки дальше існувала та як бачимо — існує і досі, і там у Польщі у боротьбі з УПА, і тут на еміґрації на сторінках еміґраційної преси.

Дух Заґлоби

На суттєву і рівночасно й основно життєву для обох народів польсько-українську проблему дивилось польське суспільство назагал очима Сенкевичівського Заґлоби з «Огнем і мечем», а на події зперед 1939 р. у новій Польщі очима краківського «Курієра Ілюстрованого», найбільш шовіністичного і найбільш поширеного в Польщі щоденника. Як мало було у поляків поважного підходу до цієї преважної справи! І як мало поляків нею цікавилось, а ще менше її справді знало! Не було і таких, як колись у Галичині єзуїт о. Ян Бадені, що на сторінках католицького журналу «Przeglad Powszechny» у Кракові в 90-тих рр. мин. стол. описав безпристрасно початки українського політичного радикального руху в Галичині; небагато було і таких учених як проф. д-р Ян Буяк, що дав поважний опис української культурно-освітньої і господарської організації в Галичині з початків цього століття у двотомовій праці «Galicja»; до білих круків належав проф. Станіслав Віткевич, що мав відвагу схаї її безпощадною віроісповідною і національною рактеризувати всі спроби відновлення давньої історичної політики на українських землях з експансією — як «slupy dawno minione», бо українці доросли до повного самостійного життя без польського патронату. Виїмками без впливу і значіння були теж і люди того типу, що Адольф Бохенський.

Поворот до стану з 1939 р. неможливий

По шістьсот роках Польща знову майже стовідсотково національно-польська держава на просторі від Одри по Буг, відзискавши на заході землі, які національно втратила була перед століттями. Чи можлива тепер, у сучасних умовах, restituto ad integrum — привернення до первісного стану польського державного володіння на сході аж по кордонні стовпи з 1 вересня 1939 р., слід поважно сумніватися. Це можна б зробити хіба новим великим збройним походом, який мало правдоподібний, і в остаточному висліді таки залишився б безуспішний.

Реальний політик рахується з фактами. А факти нині того роду, що шістьсотлітні безперивні зусилля польської політики для цілковитого опанування українських земель в цілості перекреслені. Сама географічна карта ілюструє затрату польської експанзивної енергії. В початках 17 стол. польська влада короткий час сягала поза Дніпро в Чернигівщину і Полтавщину, сучасна ж Польща має свої східні кордони в Перемишлі. На схід від цього міста поляків нині вже нема і Польща на сході вернулася, в загальному, до своїх вихідних місць з часів Казимира. Признаю, що це може бути болюче для неодного сучасного поляка, для якого східні «креси» були непорушною і безсумнівною складовою частиною Польщі, коли не в границях з 1772 р., то на всякий випадок у границях з 1 вересня 1939 р. Не диво, що ця величезна зміна польських кордонів на сході, а ще більше цілковите вичищення українських і білоруських теренів з польського етнічного елементу, донедавна ще державно польських, потрясло до глибини польську психіку. В першу чергу тут на еміграції. Болюча лекція історії не всіх поляків навчила політичної тверезости. Зате більше зачали вони говорити, чи радше писати на еміґрації, про польсько-українську проблему. Тим викликали вони і дискусію по українській стороні.

Потреба польсько-української дискусії

Про українську проблему почали писати поляки в рр. 1945-46 в Італії (ред. Враґа), опісля в Лондоні, а оце тепер і в Німеччині. Діяпазон їхніх висновків широкий — від крайнього, по суті негативного вшехпольського ред. Єнджея Ґертиха з Лондону, до крайнього позитивного ред. Бєльського з Мюнхену на сторінках «Нашого Життя» в Авґсбурзі. Між тими двома крайностями є різні відтінки, залежно від політично-партійної приналежности автора. Досі в сій справі забрали голос ред. Белясевич, інж. Адам Добошинський, д-р Клявдій Грабик, ред. Станіслав Твардзіц, ред. Лясковський, ред. Васютинський і, один з перших, д-р Войцех Залеський.

Мабуть писали й інші, але їх статей не довелось мені читати. На кожний випадок на цю тему появилось досі на еміграції чимало статтей, як ніколи в передвоєнній добі, коли такі статті могли мати і деяке практичне значення. Характеристичне і те, що між авторами переважають недавні ще члени польського народово-демократичного табору, а є між ними і такі, що належать до нього й нині.

Всі автори мають те спільне, що доцінюють вагу польсько-української проблеми, та розвязки польсько-українських взаємин. І різно її розвязують. Ред. Ґертих стоїть на старих вшепольських позиціях. Границі Польщі з 1939 р. для нього недоторкальні. Не признає в тих границях навіть назви «українець», бо Українці, на його думку, якщо взагалі існують, то десь за Дніпром у межах УССР. Очевидно, з Ґертихом не можна навіть спорити. Його писанина знову нагадує Заґлобу, що роздаровував кожному Нідерлянди.

В протилежності до новочасного Заґлоби стоїть ред. Єжи Бельський. Він заявляється за державною суверенністю України на всіх її етнографічних землях. Обем і форму свого сусідського співжиття вирішать між собою обі суверенні держави — польська й українська. Це й покривається зі становищем українців. Інші польські дискутанти в більшій чи меншій мірі обстоюють границі Польщі з 1939 р., з конечними змінами польської політики супроти українців, признаючи їх існування в тих границях і неможливість їхньої асиміляції. Поза тим признають конечність існування суверенної української держави, чи пак спільної польсько-української держави. Білим круком серед польських дискутантів є ред. Бєльський, що зриває з дотеперішньою політичною романти-

кою і в польській політичній ментальності робить відважно справжній Kaiserschnitt.

Зріст зацікавлення українською проблемою

Точний і подрібний плян, як мають виглядати в майбутньому польсько-українські взаємини, нині ще годі подати. Хто це робить, мусить оперувати наразі багатьома невідомими. А цього не зробить реальний політик, для якого зовсім невідомі або ірраціональні моменти не можуть бути основою реальних рахунків. Для нас, українців, вистачає, що є зацікавлення по обох сторонах проблемою розвязки польсько-українських взаємин. Що більше: що остаточно знайшлися і такі білі круки, як ред. Бельський. Зокрема це цікавить мене. Вже близько пів століття беру участь у громадській та політичній роботі і як журналіст, громадський діяч, як адвокат-оборонець у політичних процесах, врешті як довголітній парляментарист мав я нераз нагоду підходити зовсім близько і у життєвій практиці до польсько-української проблематики і за Австрії і опісля за Польщі. Особисто доцінював я завжди конечність добросусідського наладнання польсько-українських взаємин, це хочби з уваги на величезну небезпеку наїзду зі сходу нових Джінґісханів. Для мене зоологічна національна ненависть була зовсім незнана. І так залишилось у мене й до нині. Тому я цінив і ціню кожну спробу хочби звуження польсько-українського спору. Я пізнав особисто польський політичний світ і майже усіх його замітніших діячів. Не кажу вже про польських премієрів і численних міністрів. І з дива не міг я вийти, коли пізнав їх крайню незнайомість української справи та повне її легковаження, а навіть відсутність якогобудь ширшого зацікавлення нею. І це у поляків належало майже до доброго тону. Практичну розвязку української проблеми вони віддали поліції, прокуратурі, судам і всякого роду Косткам Бернацьким, а це вело у приспішеному ході до польської тоталітарної диктатури.

Не беруся нині писати рецепту на загоєння польсько-українських ран. По недавній насильній операції обидва вже зовсім сепаровані орґанізми повернуться поволі до здоровля, коли промине занесена іззовні чужа загрозлива тоталітарна недуга. При її терапії мусимо стосувати староримську засаду — suum cuique tribuere, neminem laedere, nemini facere iniuriam — кожному віддати, що йому належне, нікого не зневажати і нікому не чинити кривди. Дві суверенні держави, українська і польська, у злуці й союзі з теж загроженими східною навалою сусідами, ближчими і дальшими на ґрунті християнської европейської культури та життєвих вимог сучасности знайдуть і схему надрядної організації для спільної оборони і влаштування нового власного життя.

Дуже пізно розпочалась, покищо, тільки дискусія над розвязкою польсько-української проблематики. Але ліпше пізно, як ніколи — каже польська приповідка.

МАТЕРІЯ І ДУХ

В ЗАСАДАХ УКРАЇНСЬКОЇ МІЖНАРОДНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Написав В. Лісковицький

Чим далі тим ширші кола українського громадянства починають цікавитися питаннями україн. зовн. політики. Якщо перед революцією 1917 р. ставлення таких питань взагалі вважалося передчасним, то в момент революції і визвольної війни в 1917 — 1923 рр. проблеми української міжнародньої політики виринули во всю широчінь перед українською громадською думкою і захопили її зненацька. Ледви чи буде помилкою сказати, що серед інших ділянок нашого державного будівництва за тих часів сфера наших міжнародньо-політичних зносин була найслабішою. І тому найактуальнішим чинником довелося бути в цьому ділі не нашим дипломатам, політикам, полководцям, промисловцям, науковцям, — а хоровій капелі О. Кошиця. Це парадоксально, але факт цей визнано всіма.

За минуле чверть століття серед наших вихованих революцією і еміґрацією кадрів зявився вже не один десяток людей, що фахово займаються політичними питаннями, зокрема міжнародніми і то не лише теоритично, а в міру змоги й практично. Крім того наші наукові, мистецькі і взагалі інтелектуальні діячі з року на рік все щільніше входять у властиву їм ролю репрезентантів нашої нації і посередників між нею і іншими націями. Тому голос нашої політичної і культурної еліти став все чутнішим на світовому базарі ідей і теоретичних змагань. Нема сумніву, що ми будемо зростати і далі. Цілком ясно ,що прийде момент, коли узурпаторська «репрезентація» України на міжнародньому форумі буде примушена зійти зі сцени, уступивши місце законньому представництву українського народу.

Незалежно від часу, коли це має наступити, нам треба пильно готуватися до цього моменту. Треба звернути увагу особливо фахівців та політичних діячів на те, що питання міжнародньо-політичного становища України і перспектив її майбутніх звязків найменше розроблюються в нашій теоретичній літературі, хоч політично дозрілий читач вже потрібує й шукає

таких матеріялів. Студії і пресові статті в цій ділянці стосуються переважно або перемелювання історично-спогадової тематики або кон'юнктурних оглядів сучасности і то здебільшого в нейтральному тоні, в космополітичному аспекті, а не з погляду українських інтересів і потреб.

Перше ж, ніж аналізувати і висвітлювати минулі, сучасні й майбутні взаємини України з тою чи іншою державою, здається доцільним усвідомити ті головні і незмінні засади, що формували і формуватимуть наші міжнародні взаємини і що не змінюватимуться, не зважаючи на всякі кон'юнктурні питання. Такі географічні і етнопсихологічні фактори, що їх завжди треба мати перед своїми очима і дослідникові і практичному політикові, будуть предметом розгляду в даному нарисі. Ці чинники є тим важливіші в наш час, що ми досі ще не маємо суверенної української держави. Т тому ми позбавлені реґулярної української дипломатичної акції, хоч міжнародньо-політичні стосунки української нації і вияви її міжнародньої думки і чину наявні, незалежно від того, що нація наша перебуває в колоніяльному стані і територія її окупована.

I

Географічні підстави української державности

З погляду своїх потенціяльних можливостей Україна належить до країн с е р е д н ь о ї потужности, як за своєю територією — 720 тис. клм. кв., так і за чисельністю свого населення — 49,9 міл осіб (Ів. Тесля: «Наша батьківщина», Львів, 1942, ст. 9). В цьому відношенні Україну можна порівнювати з такими державами як Франція (536 тис. клм. кв. і 39,99 міл. насел.), Велика Британія (242 тис. клм. кв. і 47,63 міл. нас.), Еспанія (505 тис. клм. кв. і 25,87 міл. нас.), Італія (310 тис. клм. кв. і 45,38 міл. нас.), якщо брати ці країни без колоній. Можна порівнювати Україну також і з такими державами, що хоч і займають терени ширші ніж українські, але мають менше людности, ніж Україна, як наприклад: Канада (9569 тис. клм. кв. і 11,41 міл. населення), Мехіко (1969 тис. клм. кв. і 19,57 міл. нас.), Арґентина (2797 тис. клм. кв. і 13,51 міл. нас.), і Бразилія (8511 тис. клм. кв. і 41,35 міл. нас.).

Приклад незалежного існування суверенної міжнародньої політики зазначених держав підтверджує, що за своїм територіяльним і населенським показником Україна є спроможна до незалежного державного буття. Разом з тим, за цимиж своїми обєктивними показниками сили, Україна не є великодержавою, як наприклад З'єднинені Держави (9376 тис. клм. кв. і 136,47 міл. нас.), Велика Британія разом з її домініями і колоніями 38.855 тис. клм. кв. і 544,42 міл. нас.), і навіть Франція з колоніями 12.555 тис. клм. кв. і 110,04 міл. нас.). Тому цілком самостійну великодержавну міжнародню політику Україна могла б провадити лише при умові накопичення й посідання активностей великодержавної культурно-політичної традиції, якою розпоряджають не тільки Велика Британія і Франція, але також Італія і Еспанія. Останні три країни, втрачаючи в моменти воєнних поразок або внутрішніх криз-заломань свою питому великодержавну вагу, все ж таки потім відновляли повністю чи частково свою політичну суверенність, в силу набутої вже культурно-політичної традиції. Те саме можна сказати і про Німеччину, що охоплювала, разом з Австрією, перед останньою світовою війною терен 680 тис. клм. кв. з 90,03 міл. населення і мала тенденцію і підстави відновитися, як великодержава, що її вона втратила в наслідок програної війни 1914—1917 рр. Нині стиснена на значно меншій території з великою втратою людности і матеріяльних ресурсів, німецька нація в силу властивих їй культурно-політичних традицій (накопичення знань, умілостей, звичок, опінії у чужинців, звязків і т. п.), виявляє здібність і волю до швидкого піднесення хоч із ще меншою перспективою стати великодержавою, ніж в 1939 р.

Співзалежність України від східного Середземноморського басейну

Треба зважати однак на те, що всі ці, порівнювані з Україною держави мають перед нею перевагу в посіданню відкритих світових морських звязків, в той час, як Україна спирається на замкнений чорноморський простір, що робить її долю залежною в значній мірі від долі тієї держави, яка опікується водними виходами з Чорного моря на світові шляхи. Кожного разу, коли народи Східньо-середземноморського басейну підносилися і активно діяли в чорноморському просторі, підносилася й Україна. І навпаки, з занепадом державности й активности цих народів занепадала й Україна. На підтвердження цієї думки можна привести декілька пригадок з історії. Розквітові античної Геллади і грецьких колоній на Чорному й Озівському морях відповідає могутність скито-української держави. Перемога ж Риму, з перенесенням політичного й культурного осередку в західне Середземноморя приводить до поразки Мітридата VI Евпатора. Так само зміцнення Візантійської імперії збігається в часі з утворенням і розквітом держави Київського Великого Князівства. Занепад же Візантії тягне за собою знесилення й України: капітуляція Царгороду в 1453 р. майже одночасна хронологічно з припиненням черги князів у Києві (1470 р.). Навпаки, розбудова Османської імперії зі столицею в Істанбулі приводить до піднесення української козаччини і тим спричинюється до утворення Гетьманської Держави, що її Туреччина й Крим підтримували проти Польщі і Москви. Занепад же Туреччини і ліквідація кримського ханства (1783) хронологічно збігається з занепадом козацької Гетьманщини і Запорізької республіки та повною ліквідацією навіть автономії України (1775 — Запоріжжя, 1784 — Гетьманщина). Пробудження ж в XIX—XX ст. арабських і турецького народів на близькому Сході; проведення Суезького каналу, що пере-

сунуло світовий транзит по шляху «Европа-Індія» до Східньо-середземноморського басейну, а особливо експлуатація в XX стол. нафтових теренів в Азії — пожвавили і Чорноморсько-озівський басейн, який з XIX стол. виявляє яскраву картину національного самовизначення й усамостійнення в Румунії, Болгарії, Сербії, Македонії, Туреччині, Україні, Криму, Грузії, на Дону й Кубані.

Північні сусіди України, нації як балтійського басейну (Польща, Тевтонський Орден, Литва), так і біломорсько-балтійського (Великий Новгород, Псков), або біломорсько-надволжанського (Булгарія, Хозарія, Золота Орда, Московщина) своїми впливами і тиском воєнно-політичним, економічним і культурним завжди паралізували державне будівництво українського народу і обмежували або зовсім спиняли його національне самовизначення.

Оскільки світовий історичний процес виявляє тепер спрямування до актуалізації Східно-середземноморського басейну, то є підстава вважати, що вже створюються знову сприятливі умови і для піднесення ролі України, як складового чинника цього простору.

Україна в системі міжнародніх шляхів сполучення

Залежність українського морського виходу від долі і чину Східно-середземноморських країн зменшується в новіші часи через те, що Україна включилась у систему модерних суходолових і повітряних шляхів, які можуть цілком перетворити її незмінне досі закуткове положення на краще. Так з Закавказзям і Іраном вже повязують Україну залізниці, що при їх дальшому продовженні перетинатимуть Афганістан і сполучатимуть Европу через Україну з Перською затокою і з Індією. Так само залізниця в східному напрямі вже сполучає Україну через Царицин з Середньою Азією, а звідти буде сполучувати Україну через Памір з Індією і Тибетом, а через Сін-Дянь з Китаєм. Ці нові шляхи сполучення в корені змінюють дотеперішні міжнародні транзитні звязки України, модернізуючи стародавні «Дербентські ворота» та «міжуральсько-каспійську» браму, що лише в незначній мірі колись рівноважили затисненість українського Чорного моря Боспорсько-дарданельською горловиною.

Далеко ґенеральнішої реконструкції набудуть міжнародні сполучення України після влаштування через її територію міжнародніх повітроплавних ліній: Европа—Іран—Індія і Европа—Туркестан—Китай. Москва чинить сильний спротив такому ділу в спосіб тотально-автаркічної самоізоляції СССР, ліквідації тресту «Укрповітрошлях» та інш. Коли цей стан зміниться, Україна, що її перетинає пряма повітряна лінія з трикутника Лондон-Париж-Берлін до трикутника Кабул-Делі-Калькута, включиться до повітряних звязків світу.

Все це незрівняно збільшить питому вагу України в майбутніх міжнародніх обєднаннях і взаєминах. Усе діло полягає лише в тому, хто це буде використувати: чи самі українці, чи сторонні чужі потуги!

Природні багатства України не змушують до імперіялістичної політики

З огляду на природні ресурси і взагалі продуктивні сили, Україна належить до країн, що мають підстави спиратися в міжнародніх відносинах на власні можливості, а не на чужу протекцію й допомогу. Україна має: густе, фізично сильне, плодюче й працьовите населення, першорядні сільсько-господарські ресурси (101 міл. сотнарів пшениці, 70 міл. сотн. жита, 44 міл. сотн. ячменю, 31 міл. сотн. вівса щороку), високоякісний власний камяний вугіль (70 міл. тон щороку) і залізо (13 міл. тон) з потужною металюрґією (6,7 міл. тон чавуну, 5,4 міл. тон криці), манґан (1.037 тис. тон), алюміній (40 тис. тон), сіль (1.391 тис. тон), власна нафта (5 міл. тон та необчислені перспективи роменської і приозівської нафти), поліметалі, водна електроенергія (7 міл. кіловатів з перспективою значного збільшення).

Нестача потрібної кількості власного лісу, текстильної сировини і її виробів, шкури і її виробів, а найголовніше — нафти, може покриватися довозом, бо торговельний баланс України має всі підстави бути завжди активним.

Тому нема жадних причин, що спонукували б нас прагнути захоплювати колонії, щоб забезпечити виживлення свого народу (як напр. це може бути для голяндського, бельгійського, японського і т. д. народів), або змагати до пригноблення інших націй, щоб забезпечити свому народові напівпаразитарне сите існування коштом експлуатації праці поневолених народів (високий стандарт життя імперіялістичних країн за рахунок жебрацького рівня їх колоній).

Очевидна невигода відвертости північно-східніх і північно-західніх кордонів України, при сучасній техніці, яка перемагає гори й океани, вже не є чинником безнадійно несприятливим для України, в порівнанні з іншими країнами. В випадку природньої незахищености кордонів будуються, звичайно, укріплені смуги (лінії Мажіно, Зіґфріда, Сталіна), але й вони вже не можуть бути тепер непрохідними перешкодами, так само, як Ляманш або Середземне море, Карпати або Альпи, Дніпро або Одра. «Непрохідні захистні кордони» вже явно стають спадщиною минулого. Тому ця несприятлива особливість географічного положення

Істина скрізь проста: всяке ускладнення походить із комбінації непомірно великої фантазії і непомірно слабої компетентности.

✦

Немає епохи, яка не здавалася б учасникам переходовою, а найближчим потомкам — відносно сталою (дальші покоління судять залежно від вироблених школою схем).

Із афоризмів В. Державина

України, дуже важлива в минувшині, тепер чим далі все більше буде рівноважитись для України сучасними технічними досягненнями. В недалекому майбутньому цей природний чинник відограватиме в ділі самозахисту України дуже малу ролю.

II

Ідеалістичний світогляд українського народу

Взагалі значно більшу ролю в формуванні поведінки народу відограють духові чинники, ніж природні обставини оточення. Теоретичні досліди і практика громадського й особистого життя довели людство до усвідомлення, що дух обєктивно існує і має примат над матерією. Прикладаючи цю істину до ділянки політичної, підставово стверджуємо формотворчу чинність ідей на аморфну (неорганізовану) суспільну масу. Визнаємо також іманентний розвиток ідей, їх рух у сферах духового світу, за окремими законами останнього, тоб-то незалежно від еволюції явищ природи і чинности законів існування матерії. Нагадати ці загальні істини для нас важливо через те, що ідеалістичний світогляд є властивий для всього українського народу в масі, на що є багато переконливих доказів з історії нашого народу. Ось тому явища етнопсихологічного порядку є засадничими для формування політичної акції народа, яка відповідала б спрямуванням, що закладені в його душі Господом Богом від народження. Що ж до явищ матеріяльного порядку, в тому числі і законів економічного розвитку людства, то вони, за світосприйманням властивим для українців, є факторами привласними (акциденціями), що лише ускладнюють і затемнюють перед людськими очима процес розвитку проявів духа, не маючи сили змінити істотно ні їх загального спрямування, ні їх питомої суті (субстанції).

Комплекс правди-справедливости як підстава міжнародньо-політичного мислення

Основною етнопсихологічною засадою устрою душі українського народу, що є найважливішою для формування специфічної для нього міжнародньо-політичної лінії поведінки, вважаємо комплекс (сполучення уявлень-почуттів-прагнень) правди-справедливости. В інших національно свідомих народів спостерігається інші, властиві для них комплекси, наприклад, у москалів: комплекс сили, у поляків: комплекс чести.

У кожньої окремої одиниці її національний комплекс може проявлятися міцніше або слабіше або прихованіше. Крім того, той же комплекс може бути спрямований в доброму або в злому напрямку, як сила творча або як сила руйнуюча. Український комплекс правди-справедливости, доведений в окремих одиниць в п о з и т и в н о м у напрямі до крайніх меж, дає феномен надзвичайно високого ідеалізму, надсвітовости, миротворчости, удуховлености, самозречення від будької влади над людьми. (Найяскравішим прикладом такого прояву основної української етнопсихологічної риси був філософ-відреченець матеріяльного світу, блаженний праведник Григорій Сковорода. У одного італійського фронтового кореспондента, що був в Україні в 1942 р., від цієї домінантної риси в українській національній вдачі склалося враження про українців, що це люди-янголи.) Цей же комплекс, доведений в окремих індивідуумів в н е г а т и в н о м у напрямі, теж до крайніх меж, дає феномен надзвичайної натуги свободолюбства, заперечення й одкидання будь-якого насильства, будької влади над собою, а тому й найгострішого критицизму, образливости, самозахистної войовничости, протиурядовости, антиавторитарности, самоізоляції, відчуження, яке виглядає часто і навіть діє як деструкція, взаємопожирання, анархізм, аполітичність, протигромадськість тощо. Для пояснення цього вияву української етнопсихології треба згадати не тільки про схильність українців до артільности, до коперування всякого рода (а не до слухняности адмініструванню). Треба також згадати своєрідні засади демократії Запорізької Республіки; не можна при тім забути й зовсім свіжий приклад анархічного свободолюбства Нестора Махна і нарешті шкода було б нагадувати про всякі, достатньо нажаль відомі, деструктивні прояви духовости української маси тут, на еміграції, в нашому ж середовищі.

Подібним робом комплекс сили у москалів, спрямований в п о з и т и в н о м у напрямі, дає в суспільному життю феномен величезної державно-творчої сили, а спрямований в н е ґ а т и в н о м у напрямі — давав і дає крайні прояви диктатури і терору. Так само у поляків комплекс чести дає в позитивному напрямі романтичний і високопатріотичний героїзм, а в неґативному напрямі бундючну хвастливість, вперту зарозумілість і т. д.

Українські взаємини з іншими націями основані на ґрунті правди-справедливости

Ця встановлена і незмінна основна етнопсихологічна засада устрою душі українського народу (комплекс правди-справедливости), в застосуванні до складання норм української міжнародньої політики визначатиме її — хочемо ми того чи не хочемо, корисно це для нас, чи навпаки — в таких спрямуваннях.

1. Український нарід будує свої взаємовідносини з іншими націями на ґрунті правди-справедливости і то не на словах тільки але й на ділі, тоб-то, як кажуть, по щирості, одверто, без ошуканства або крутійства, без насильства, а лише прагнучи взаємної згоди, домовлености обох договірних сторін, на підставі їх власних бажань. Таке наше поступовання, як природне і тому неминуче, проявлялося неодноразово в актах наших зносин і договорів з чужинцями. Договори козаків з поляками завжди мали з нашого боку добру інтенцію довіря до контраґента і намір дотримати зі свого боку умов договору. Так само пертрактації козаків і Богдана

Хмельницького з королівськими комісіями виявляли психологічно різний підхід обох сторін до матерії договору і дальшої реалізації його. Перебіг і обставини переяславського договору Б. Хмельницького з Москвою також яскраво засвідчили особливості української постави в міжнародніх відносинах. В переговорах козацької старшини з Петром I і Катериною II є багато яскравих рис незмінної української етнопсихології. Так само договір Секретаріяту Української Центральної Ради з Російським Тимчасовим Урядом виявив діяметральну різницю в світоглядах обох учасників. Переговори Української Центральної Ради в 1917 р. і уряду гетьмана Скоропадського з московським Совнаркомом ще раз підтвердили, що зміна урядів і навіть режимів не впливає істотно на підхід до справи представників різних націй. Варшавський договір УНР з урядом Польщі і дальша доля цього договору наочно виявили природу обох народів, що діяли в цім міжнароднім акті. Московський договір з грудня 1919 р. між українськими націонал-комуністами (боротьбисти) і російськими большевиками яскраво зобразив довірливу українську етнопсихологію і підступну московську.

Проти імперіялізму і поневолення

2. Український нарід не потрібує і не прагне підкорення собі інших націй або захоплення територій, що їх заселено людьми інших націй. Доказом цього можуть бути численні історичні згадки, коли навіть при успішних воєнних операціях і при дуже сприятливій міжнародній кон'юнктурі ні сам український нарід, ні його державний чи громадський провід не прагнули завоювати чужі землі або пригнобляти інші народи. Так українська нація не культивувала в себе, навіть за найстаріших часів, рабовласництва за рахунок чужих народів і не затримувала в себе примусово військово-полонених для невільної праці. Совєтські сучасні масові концентраційні табори — типова вигадка московської духовости. Ставлення ж українців до чужонаціональних ранених, полонених і увязнених завжди було прикладом людяности і високого морального чуття. Навіть перемагаючи Візантію, грецькі колонії, Польщу, Молдаву, Крим, Москву, — українські військові вожді не захоплювали ні чужої території, ні чужої людности. Так, наприклад, гетьман Конашевич-Сагайдачний стояв побідно під Москвою, але ніяких територіяльних або інших компензат від неї не зажадав. Так само, коли він переміг турків під Хотином, він не вимагав від Туреччини ні контрибуцій, ні зміни кордонів. Богдан Хмельницький, тотально перемігши польське панство і короля Польщі, так само не жадав від них польської території і навіть не пішов тріюмфатором на Варшаву. «Знай, ляше, — по Случ — наше!» — так він визначив справедливі етнонаціональні кордони своєї держави від польської. Гетьман Виговський, погромивши вщент московське військо під Конотопом, не вимагав від Москви жадних компензат територіяльних або грошових за спустошення від розпочатої і програної москалями війни. Українська Центральна Рада, повернувшися в 1917 р. до Києва, також не вимагала від московського Совнаркому відшкодувань за розпочату ним і програну війну.

Українському духові відповідають не льокальні бльоки але вищі добровільні союзи

3. Український нарід визнає за припустиму лише єдину форму обєднання народів — федеративну, на засаді добровільного і не сфальшованого узгодження самих федерованих народів. Близьким до цього було сфедерування українського народу з білоруським і литовським в XIV стол. «Федерування» з Польщею в XVI стол. мало в собі вже всі ознаки насильства з боку репрезентантів Польщі. Союз з Москвою 1684 р., що розглядався козаками як військова спілка на рівнорядних засадах обох договірних сторін, був віроломно і передумано-злочинно обернутий москалями на підкорення собі «безмозґлих хахлів». Ідею обєднання всіх словянських народів вважала українська політична думка Кирило-методіївських братчиків можливою лише в формі рівноправної і добровільної федерації цих народів — в той час як москалі бажали обєднання словян лише в формі підкорення собі інших споріднених народів. Це ми яскраво спостерігаємо в прикладі московського цареславного панславізму, що нині перетворився на червоний «пролетарський» панслявізм або «пансовєтизм», який діє за московським гаслом «нє абманеш — нє прадаш!» . . . Так само стара польська імперіялістична доктрина «від моря до моря». Вимога української провідної інтеліґенції і українських селян в 1917 р. лише рівноправної, братської, щиро-федеративної сполуки з російським і з іншими народами колишньої російської імперії — була виявом незмінної української етнопсихології, що її москалі не могли і не хотіли ні зрозуміти, ні згодитися з нею. Цілком добровільне сфедерування обох Україн, УНР і ЗУНР, в 1919 р. в Соборну Україну, хоч і залишилося досі більше морально-політичним актом, було найліпшим проявом матеріялізації української ідеї правди-справедливости в сфері громадсько-політичних відносин. Російські большевики використали це самовизначення української духовости в своїх власних інтересах, для соборного уяремнення всіх українських земель. Нарешті існування міжнародного обєднання «Прометей», що в ньому українські діячі поклали багато праці, своєю формою вільного федерування свобідних сил народів, що їх пригноблено московсько-большевицьким імперіялізмом, знову нагадує нам цю саму віковічну властивість української національної психології.

Тому на майбутнє, в звязку з швидким наростанням світових звязків народів, духові українського народа відповідатимуть н е л ь о к а л ь н і військово-оборонні або, ще менше, аґресивні союзи, а лише вищі добровільні сфедерування націй світу, до чого зараз є вже цілком ділові проєкти і започаткування.

РЕСЕНТИМЕНТИ І ПОЛІТИКА

ХВОРОБЛИВІ ОБТЯЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПСИХІКИ І БОРОТЬБА З НИМИ

Написав М. Лагодівський

Ресентименти, якими обтяжена українська психіка, це головна внутрішня перепона на шляху нашого політичного відродження. Ресентименти не є спеціяльністю українців. Майже кожний нарід має в якімсь відношенні свої власні комплекси, які обтяжують його психіку. Боротьба з українськими ресентиментами є одним з перших завдань національної педагогії. Ми вважаємо, що українська публіцистика доконче повинна присвятити цій проблемі більше уваги, щоб її якслід виснити, а після того устійнити шляхи й засоби лікування. *Редакція.*

Що таке ресентименти

Ресентимент це одна з тих хворіб національної психіки, які ослаблюють відпорність народу, зокрема утруднюють, а інколи й унеможливлюють плекання провідницьких чеснот і владної постави. З-поміж тих ресентиментів найсильніше діє серед нас і найбільш поширений комплекс меншовартости — почуття нижчости української людини супроти інших людей і тісно з ним зв'язане почуття кривди. Далеко не всі українці обтяжені тим комплексом, але така поважніша частина, що це витиснуло свою печать на цілій національній психіці.

Ресентимент — це обтяження психіки людини (або спільноти) такими психічними комплексами, які мають хворобливий характер. Це всі ті свідомі або підсвідомі сили нашої психіки, які затемнюють наш ум, або духовий зір, викривлюють або придавлюють здорові сили психіки, ослаблюють волю або обмежують свободу її рішення в якім небудь напрямі. Сюди належать: комплекс меншовартости, комплекс кривди, почуття ненависти до ворогів і жадоба помсти, ресентимент галицької молоді 30-тих років до старшого громадянства, ресентимент між «східняками» і «галичменами», православними і греко-католиками та багато інших.

Політика ресентиментів

Кожний ресентимент незвичайно небезпечний для народу передусім в ділянці політичній. Провід, який веде політику ресентиментів, — політику, яка намагається заспокоїти якийнебудь з ресентиментів свого громадянства, — скорше чи пізніше заведе нарід до катастрофи. Бо ресентименти роблять нарід невільничо залежним від певних хворобливих уявлень і не дають змоги наставити політику на одиноко правильний шлях — доцільність в ім'я державного резону, без огляду на якінебудь упередження. Політика ресентиментів знищила Німеччину, так само Польщу, на американській політиці супроти Аргентини, кермованій ресентиментами проти фашизму, скористав тільки Рад. Союз. Французи терплять на т. зв. комплекс безпеки супроти німців. Зате в англійській політиці не видно ні сліду якогось ресентименту. Найбільш наочно виявляється це в її поступуванні супроти переможеного. З-поміж усіх союзників проти Наполеона Англія заняла найбільш помірковану поставу, те саме супроти Німеччини в 1919 і сьогодні. Поблажливість Англії супроти переможених бурів здивувала цілий світ. Коли бурські генерали по програній війні з'явилися в Лондоні, то англійці привітали їх на вулицях столиці такими оваціями, що генерали були дивно заскочені і не знали, як це розуміти. Але сьогодні навіть англійці починають хворіти на комплекс малого народу.

В психологічній війні нервів і в усякій пропаґандивній акції ворог легше доходить до цілі, коли вміє використати ресентименти противника. Граючи відповідно на струнах тих комплексів, він може настроювати психіку противника на потрібний йому тон і осягнути бажаний відгомін. Бо ресентимент сила сліпа і нерозумна, але така, що згори пересуджує реакцію. Ворог, орієнтуючись докладно в ресентиментах противника, може майже зі стовідсотковою певністю передбачити, в якім напрямі піде реакція противника на дане потягнення, і тому, бажаючи осягнути в його таборі певний ефект, знає, які засоби треба для цього застосувати.

Ось кілька прикладів.

Протиукраїнський ресентимент у поляків довів їх в 1918/19 рр. до того, що вони прийняли тезу: волімо на сході Росію, як Україну. Тому зробили все можливе, щоб знищити українську державність, і це їм вдалося. А наслідки: сьогодні мають ту Росію в Варшаві, Кракові, Познані і Ченстохові.

Зручною грою на ресентиментах — протиукраїнськім у поляків і протипольськім в українців ворог викликав польсько-українську боротьбу в рр. 1942—1944. В часі останньої війни в певнім моменті ворожий стратег, що діяв на українських і польських теренах німецької окупації прийняв рішення, що для певних політичних цілей треба викликати польсько-український конфлікт. На двох різних пунктах пограниччя були скинені дві малі парашутні групи, які в близьких відступах часу — тут помордували поляків, а там знов українців. Акція була переведена в такий спосіб і в таких обставинах, щоб викликати якнайяскравіший ефект. В акцію відразу включились патріотичні підпільні організації обох народів, щоб реванжуватись, а парашутні групи були стягнені, бо вже були більше непотрібні. Грудка снігу була кинена, лявіна покотилась з елементарною силою, хоч по обох сторонах були люди, які ясно здавали собі справу з того, хто започаткував акцію й на чию користь вона йде. Але всі сили політичного розуму були безсильні проти пристрастей ресентименту.

І ще один досі майже незнаний факт — приклад, як майстерно можна використовувати рівночасно різні ресентименти. Польська паци-

фікація в Галичині 1930 р. відбилась сильним відгомоном у світовій пресі і дуже пошкодила польській опінії закордоном. Але польський уряд був рішений продовжувати пацифікацію. Отже виринуло як найважніше питання, як заткати рота світовій пресі. Загально відомо, як дуже вона вразлива на пункті протижидівських виступів. Тому були зааранжовані в кількох галицьких селах дітвацькі в своїй примітивності протижидівські виступи. Вони були переведені руками українських сільських хлопців. Їх якслід використано закордоном і ефект був такий, якого собі бажали аранжери: пацифікація проводилась рік-річно дальше, але світова преса мовчала, наче води в рот набрала.

Не меншу шкоду приносять ресентименти в ділянці внутрішньої політики. Вони дають необмежені можливості для демагогії. Для людей, жадних влади, вони дають змогу вигравати їх в боротьбі за владу, тому кожний конструктивний політик змагає до того, щоб вилікувати громадянство від хворобливих комплексів.

КОМПЛЕКС МЕНШОВАРТОСТИ

Його ґенеза і причини

З-поміж усіх комплексів найсильніше вкорінилось у нас почуття меншовартости. Цей ресентимент — неначе рак, що гризе національний організм і ослаблює його сили. З ним, як сказано, в'яжеться комплекс кривди. Щоб зрозуміти, звідки вони взялись, спробуймо вдуматися у психологію сирітки. Бо між одним і другим багато спільного. Відколи загал українського народу почув себе в положенні сироти, відтоді почав наростати комплекс меншовартости і кривди. А це сталося, коли він стратив козацьку провідну верству, що була останньою дійсно провідною верствою народу, бо ділом — зі шаблею в руках — боронила свого народу і землі. Це була головна причина цього комплексу. А були ще інші:

Український нарід в порівнянні з іншими народами пролив найбільше крови в обороні перед зовнішніми ворогами. А відомо, що в боротьбі гине найцінніша — шляхетна, владна, активна ,ідейна кров. Завелика втрата людей того типу ,які є носіями владної постави, вплинула на поширення комплексу меншовартости. Загал бачив, що в життєвій конкуренції народів, наш нарід відстає і це закріплювало його в помилковім переконанні, що він меншовартний, як інші.

Рабське виховання, яке проводив на українськім народі кожний окупант, робило теж своє і причинилось до того, що такі якраз переконання проникали в психіку українських людей.

Під впливом такого «виховання» українці забували свою велику минувшину, великі діла і подвиги своїх предків. Бо окупанти робили все можливе, щоб утруднити правдиве пізнання великої минувшини, а ще більше, щоб знання про неї не доходило до широкого загалу. Це мало важкі наслідки у формуванні психіки. Українець став «Іваном без роду» й «Іваном без долі». Винниченко в одній з повістей малює таку картику з життя, яка може служити як показова лекція — один з засобів боротьби проти того комплексу: В ресторані часто зустрічалися два знайомі інтеліґенти. При столі вели розмову про українську історію. Кельнер, що їх обслуговував, «малорос», принагідно прислухувався тим розмовам. Під їх впливом він переродився. Велике враження зробило на нього оповідання про українських гетьманів. Свідомість, що ми мали великих людей і своїх володарів, випростувала його моральний хребет. Щезло в нього почуття нижчости, зовсім інакше почав ставитись до москвинів — гідно, з почуттям самопошани і по-пански.

Терор і насильство як джерело комплексу

Всяка форма терору — без уваги на те, чи її вживає своя чи чужа влада — витворює в підлеглих почуття меншовартости. Деспотичне виховання в школах, деспотичний режим у вихованні дітей в родині, деспотія в бюрі або в заводі сприяє витворенню того комплексу. Бо всяке насильство над людиною нищить в неї почуття власної гідности, ослаблює амбіцію (волю чимсь бути), розвиває рабські нахили і спихає її вниз, замість підносити вгору. Скільки є родин таких, що в них альфою і омегою виховання дітей є пасок і прут! А скільки ще таких учителів! А скільки терору в громадському житті, терору в найрізніших його формах! Боротьба проти застосування в нашому житті терору в будьякій формі — це один з головних засобів у боротьбі за оздоровлення національної психіки.

Сторіччями жило наше селянство в неволі панщини і кріпацтва. Сторіччями деформувалась народня психіка під батогом польського або московського поміщика (двох найгірших панів в Европі, бо ніде інде неволя селянина не була така важка). З вільної людини — кметя і козака — ставав кріпак-невільник. Той мерзенний режим сторіччями нищив у кріпаків почуття власної гідности. А сьогодні ту роботу продовжує колхозна система. В сприятливих часах з того закріпаченого простолюддя виходила нова інтеліґенція. Але вона не мала до чого нав'язувати, бо старі вищі верстви були фізично винищені, а їх рештки відійшли від нас. Тому вона не мала живих взірців, згідно з якими могла б себе оформити і до яких місіла б підтягнутись. В кожнім іншім народі була тяглість вищих форм народнього життя, там з роду в рід передавались ті всі прикмети, які уможливлюють виростити почуття власної гідности, ірівночасно — погорду, нехіть та відразу до всіх виявів рабської постави.

А мусимо знати річ основну: ніяка спроба національного виховання не вдасться так довго, як довго не будуть реставровані підстави, на яких вона має спиратись — почуття особистої гідности, чести і самопошани, і як довго не будуть викорінені рештки рабських навичок і культу рабства. І то в першу чергу серед тих кругів, які надають тон у національному житті, серед інтеліґенції. А в цім відношенні ще багато праці треба виконати.

Культ рабства і неволі

Мусять уже раз замовкнути похоронні акорди, що досі надають тону нашим національним торжествам, серед яких переважають панахиди і могили. Після одного такого національного свята казали мені селяни: «Все тільки ховають тую Україну та й ховають. А коби вже раз воскресили!» А коли ж втихнуть пісні про кайдани й неволю? Майже на кожнім концерті пописуються хори піснею, яка має такий дивний кінець: «Султани звеліли ще дужчі кувати кайдани». Пригадую враження, яке вона залишає. Пісня втихла, хор зійшов зі сцени і концерт скінчився, а кінцевий акорд «кайдани», підкреслений немов доцільно сильним тоном, дзвенить ще довго і ранить душу. Чому не знайшовся хтось, щоб доповнив пісню ще одною думкою, яка не разила б національної амбіції, наприклад думкою того змісту: але завзяття і боєвий дух козаків був сильніший від султанського заліза, тому козаки перемогли, слава козацькій хоробрості, яка несе визволення рідним братам. Тоді пісня не ранила б душі, а навпаки, скріплювала б віру в українську людину і підносила б на дусі.

Інший приклад: довгі літа співали по наших церквах: «Боже великий єдиний, Русь-Україну храни», величаву пісню-молитву, що могла стати всенаціональним гимном, пісню гідну великого народу. Спершу викинули з пісні «Русь», наче б стара київська Русь не нам належала. Так власними руками помагаємо москвинам; вони якраз переводять ударну кампанію і з усіх радянських голосників вмовляють в український нарід, що Київська Русь не належить до української історії. А потім пісня постійно затихала, аж взагалі замовкла, а на її місце лунає тепер у церквах: «Боже здійми з нас кайдани, не дай загинуть в ярмі». Страшна пісня. В мені буриться все. Чи на те йдемо до церкви, щоб нам і там пригадувати кайдани? Чи в тій атмосфері панахид, могил і кайданів мають виховатися вільні люди, люди владної постави, майбутні будівничі держави? Найбільше поширені пісні дають найкраще відзеркалення загального стану душі народу. Вони виразніше як що інше віддають те, чим просякнута народня психіка. Тому приглянься уважніше до того, що оце відзеркалюється в піснях. Але з другої сторони — пісня це один з головних засобів у формуванні психіки, тому не може бути байдужою справа, чи в нас співають про кайдани, чи про волю, честь і славу. В цім відношенні впадає в очі характеристичне явище: затихають наші стрілецькі пісні, повні поезії й краси, такі природні й живі, а одночасно такі боєві і бадьорі. На їх місце приходить або пісня-пропаґанда, або пісня-стогін рабів, пісня, в якій чути бразкіт кайданів . . .

Український нарід був відомий в давнину, як нарід купців і войовників, отже нарід панів, пізніше в середні віки нашої історії, аж до кінця XVII віку був знаний в цілій Европі, як нація козаків, людей, які понад усе цінять свободу, отже знов нація панів. Самі українці вважали себе вільними людьми, вільним народом, який не з мусу, а добровільно, з власної волі прийняв протекторат царя. Це був фундамент національної ідеології, на якому наші предки спирали категоричну вимогу і до царя і до всіх інших — трактувати їх як вільних людей і вільний нарід. Який декаденс національних амбіцій, коли ми сьогодні на концертах і в церквах оспівуємо кайдани і ярмо! Геть з культом рабства і неволі! Українці завжди були людьми вольними, які понад усе цінили волю і прагнули бути панами на своїй землі. Були і будуть.

Лікування комплексу меншовартости

Лікування комплексу меншовартости мусить увійти до головних завдань національного виховання. Але це справа складна і розрахована на довгий час. Переродити психіку народу з нині на завтра неможливо. В короткому часі це вдалося б тільки тоді, якщо цілий нарід пережив би якесь велике історичне піднесення або ґрандіозний перелім з гіршого до кращого. Або якщо хоч одна українська ґенерація могла б виконувати владу на своїй землі. Бо влада — найкращий і найбільш радикальний лік на комплекс меншовартости. (Але горе народові, якщо влада попаде до рук рабів.) Боротьба з тим комплексом мусить провадитись шляхом затяжного лікування. Найкращі знавці української психіки і досвідчені педагоги мусять спільно випрацювати пляни боротьби з комплексом меншовартости. Він так закоренився в душі пересічного українця, що нераз не усвідомляємо собі його існування і часто не бачимо причин цілого ряду явищ, які з нього якраз походять. Бо він ввійшов навіть у сферу підсвідомого.

Основне питання — з чого починати? Бо треба знайти властиву основу, звідки зачати лікування. А щоб до того дійти, призадумаймось над кількома проявами щоденного життя.

Нехіть до широкої сцени життя

Зверніть увагу на той звичай, як українці збираються в церкві. Передня частина церкви майже порожня, а притвор набитий людьми так, що не можна пропхатися вперед, бо наші люди волять стояти ззаду у притворі, в тіні, під хорами, біля дверей, або й перед церквою, але не в переді церкви, де просторо, ясно і багато місця. Чи не є це типовий образ нашої постави взагалі?

Або замилування наших людей до підпілля і підпільної акції. Існують навіть тенденції зіпхати все національне життя в підпілля. В різних випадках підпілля є виправдане зовнішніми умовинами. Хоч коли зважити, як прецизно видосконалені засоби модерних поліційних систем з одної сторони і як багато наївности в тих, що конспіруються з другої сторони, тоді побачимо, що втеча в підпілля як засіб охорони перед поліційними очима ворога тратить зовсім своє значення, тим більше, коли зважити, що в наслідок занепаду моралі, поліція тим легше може проникнути в чуже підпілля. Гін в

підпілля в нас неначе підсвідомий. Він так дуже поширений, що навіть коли можна перевести якусь акцію явно, то мимо того її воліють перевести конспіративно, в підпіллі. Бо звичайно українець ліпше чується в підпіллю як на поверхні життя.

Звичай стояти в церкві в притворі і гін до підпілля виводиться правдоподібно з одного джерела, з одного комплексу. Це втеча з широкої сцени життя, нехіть вийти на поверхню життя ,на світло денне, страх перед тим, щоб станути до змагу з противником на отвертім полі бою і на очах цілої громади та під її контролею, страх перед широкими фронтами боротьби і широкими горизонтами, тому нахил до підпільної акції в підземеллі і замилування до партизанки. Коли є до вибору, чи творити реґулярну армію, чи йти в партизанку, багато українців волить те друге, бо партизанка — це теж підпілля. Вона діє в тіні, укрито, таємно, з нею зв'язана менша відповідальність.

Це постава в повному значенні того слова антидержавна. З такою поставою держави не збудуєш. Якщо б у великі роки визвольних змагань усі ті українські люди, які воювали проти ворога в сотках партизанських відділів, вступили були до реґулярної армії під команду одного державного уряду, Україна була б напевно перемогла, бо це була б величезна сила.

Брак певности в виступі і брак віри в свою спільноту

За такою поставою криється брак певности у виступі і брак віри в себе та у свою національну спільноту. Звідси вона виводиться. Пересічний українець не чує твердого ґрунту під ногами, бо він не має переконання, що за ним і його справою стоїть тверде право і об'єктивна справедливість, не відчуває, що за ним правда тверда, об'єктивна, вічна.

Так тяжко мстяться старі помилки. Модерне українство прийняло по обох боках Збруча аморальні ідеології, тут націоналістичну, там соціялістичну, а це відучило нас сприймати Україну як категорію етичну. В політичнім думанні ми відвикли основувати наші національні права і домагання на твердих фундаментах етики. Якщо українець знов навчився б думати в політиці етичними категоріями, то він в логічній консеквенції мусів би прийти до твердого переконання, що за українською справою стоять непорушні закони Божі і людські, стоїть правда, але не суб'єктивна правда, бо суб'єктивна правда — це ніяка правда, а стоїть за нею об'єктивна, вічна правда. Така свідомість мусіла б дати українській людині почуття певности себе, віру в свою справу і в свою національну спільноту, бо ця спільнота є носієм отих вічних правд. Така свідомість дала б зовсім іншу поставу й іншу динаміку в обороні нашого права — такого права, за яким стоїть санкція вищої справедливости.

Тут завдання для українських мислителів, політиків і педагогів — покласти тверді етичні фундаменти під національний світогляд модерного українця. Старинна Україна такі фундаменти мала; треба, щоб вони відродились, привалені століттями і присипані забуттям нащадків. Треба, щоб ввійшли в свідомість кожнього пересічного українця і помогли йому випростувати хребет. Треба, щоб він знав, що Україна — велика ідея, ідея з конкретним змістом, що це не тільки велика минувшина, але й велике майбутнє, бо така минувшина зобов'язує до великих завдань.

Народи як і люди не живуть на те тільки, щоб жити; вони мусять чимсь виправдати своє існування, виправдати в маштабах універсального, значить дати щось великого не тільки самому собі, але й іншим народам. Україна має велике завдання: здійснити заповіт св. Андрія, даний їй на київських горах, і тим уможливити на широких просторах сходу Европи життя, гідне людини, і відродити в людині гідність тої істоти, яка створена на образ і подобу Божу.

Український гуманізм як лік проти комплексу меншовартости

Це можливе тільки в українськім світі, бо тільки дух і стиль український може ґарантувати умовини життя, що гідне людини. Це відчуває кожний чужинець, коли попаде в справжнє українське середовище. Ось вам вимовний приклад для цього: одна польська урядова комісія мала прослідити причини, чому українізуються польські колоністи в Галичині мимо всіх державних протизаходів; і коли запитали одного мазура-колоніста, чому він говорить по-українськи, а його діти теж, він відповів їм: «Бо щойно на цій землі я відчув, що я справді людина».

В тому наша надія. В тому сила України. І в тому її великий шанс в майбутньому. В цілій Европі, змученій спідленням і здичінням людини, яке їй принесла хвиля нігілізму зі Сходу (бо відтам черпав гітлерівський режим надхнення, зразки і методи), щораз голосніше виявляється туга за піднесенням людини, туга за людськими умовинами життя. Ця туга доведе до відродження гуманізму в Европі. Україна якраз завдяки тій чарівній силі, яку відчув польський мазур, зможе зайняти одно з передових місць в грядучому ренесансі Европи.

Але той український гуманізм мусить відродитися вже сьогодні серед нас самих у щоденному житті. Той гуманізм може стати одним з головних засобів у боротьбі з комплексом меншовартости. Бо на той комплекс хворіють тільки такі з-поміж наших людей, які не чують себе повноцінною людиною. Тому українці, які розуміють нещастя, що походять з комплексу меншовартости, повинні впливати на інших, щоб створювати таке середовище і таку духову атмосферу, де українські люди почували б себе справді людьми. Всюди, починаючи з родинного середовища і школи, повинен віяти дух пошани для людини і визнання її основних прав, повинна діяти тенденція підносити, а не знижувати людську гідність. Українець повинен відчувати, що передусім свої трактують його як людину, а не раба-наймита, суб'єкта без усяких прав і амбіцій. Він повинен бачити, що серед

своїх він може почувати себе як серед справжніх людей.

Під тим кутом треба писати популярні підручники матерям, а ще більше батькам про те, як вони мають виховувати своїх дітей, щоб не тільки тіло було здорове, але й дух. Не одній дитині вже батьки засіяли зародки комплексу меншовартости або не розвинули а, противно, знищили в її душі ті підстави, які мають дати їй в житті певність виступу й довір'я до власних сил.

Під тим же кутом треба підручників для українських педагогів і всіх тих, що мають відношення до виховного діла і взагалі до молоді. Школа й організації молоді можуть мати рішальний вплив на плекання українського гуманізму, на піднесення української людини і пошану для її гідности. А це головні засоби проти комплексів.

Під тим кутом треба підручників для українських шефів — шефів товариств, установ, бюр, фабрик. Кожен шеф тому, що має підлеглих собі людей, може виконати велике виховне завдання. Він може, з титулу свого становища, розвивати в своїх підвладних рабські нахили або протилежні; може в своїм середовищі консервувати комплекс меншовартости, або його викорінювати. Людина, яка звикає держатися гідно супроти власного шефа-українця зможе легше прийняти гідну поставу перед чужинцями, навіть коли вони належать до володарів цього світу.

З одної крайности в другу

З одної крайности легше скочити в другу крайність, як зберегти здорову середину. Тому нераз бачимо, як людина, відчуваючи в собі комплекс меншовартости, хоче його позбутись, але вибирає найгірший спосіб: шляхом бунту проти комплексу, перескакує в протилежну скрайність до особистого або національного гохштаплерства. Це метода, яка хоче встидливо закрити рану плястром і закричати хворобу магічними приговорами, замість взятись до ґрунтовного лікування. І одна й друга крайність рівно небезпечна, бо одна й друга засліплює ум і розкладає волю.

Українська історія як засіб проти комплексу

Одним з засобів проти ресентиментів, зокрема проти комплексу меншовартости, може бути наша власна історія. Але для того завдання мусить змінитися ставлення загалу до своєї історії та ставлення до України взагалі. Україну уявляє собі більшість наших людей зі становища сироти-безбатченка: Україна — бідна мати, ненька-небога, вивела своїх діток при битій дорозі, хто захоче, той скубне, хто захоче, скривдить безкарно. І нема кому постояти за неї, безталанну. Кругом усе злії люди та нелюди. — Так якось вирвалось гетьманові Мазепі оте крилате слово про «чайку-небогу» і чомусь так сильно вкоренилось воно у свідомості пізніших поколінь. Може мудрий гетьман ще щось більше сказав про Україну? Чому ж саме та «чайка-небога» припала нащадкам так дуже до смаку? Бо вона підходить якраз під смак сирітки-безбатченка.

Погляд звичайного інтеліґента на історію України оформлений теж на підложжі того ресентименту. Минувшина нашого народу видається йому якась така бідна, невдачна й нещаслива, що він вкінці не знає, що з нею почати — чи прийняти її і будувати на ній, чи відкинути. Він неначе встидається її, хоч боїться голосно це сказати. Він не чує в ній подиху чогось великого. Правда, та величність часто мала трагічний характер, але в кожному трагізмі скривається якась велич. Він не бачить тих великих проблем, які доля ставила українському народові для розв'язки на його історичному шляху, нераз це були проблеми світового маштабу. І якраз багатство проблем, що ними виповнена наша минувшина, робить її такою цікавою не тільки для українця, але й для чужинця.

Тим часом чужинці краще за нас добачують велич нашої історії.

Німецький історик Фальмераєр каже про нашу Київську Русь: Київ був осередком світового порядку в його слов'янськім виданні.

Ганс Е., молодий німецький вчений, в якого я жив в часі берлінських студій, вернувшись одного дня з бібліотеки, каже мені з захопленням: «Я сьогодні вичитав, що це якраз ваші українці европеїзували Росію. Та це ж осяг на універсальну міру!»

Мій приятель, старий Сава К. — не старий, а давній (не любив, коли про нього казали старий), бо в його молодому серці жила ціла наша давнина — переповідав мені розмову з одним віденським лікарем, що його оперував. «Я, казав лікар, дуже ціню українську націю. Я подивляю культурні потенції вашого народу. Українська мова була два повні століття дипломатичною мовою на цілому сході Европи. Другою дипломатичною мовою в Европі була тоді тільки латинська!»

Великий Вольтер казав про українців: це нація козаків, які понад усе цінять свободу. Чи можна зробити якомусь народові кращий комплемент?

Філософ Гердер казав про Україну з захопленням: «Та ж це майбутня Геллада!» Чи можна бути кращої думки про будучність якогось народу?

Навіть Берестечко, яке через польське насвітлення стало для наших людей символом погрому, може бути елементом будуючим. Бо там теж творились великі діла нашої історії. Поперше, не було там погрому, полковник Богун випровадив з польського окруження всю реґулярну армію козацьку, а це великий чин, подруге, той же Богун в ролі наказного гетьмана показав себе в усій величі військового ґенія, був начальним полководцем і генеральним фортифікатором, політиком і дипломатом в одній особі, дав невмирущий приклад гідної постави вожда в ситуації ,яка виглядала безнадійно. Потретє — Берестечко дало нащадкам «світлий

спомин геройства двісті непримиренних» — як це назвав один польський історик.

Тут не місце доказувати велич нашої історії, ані вичисляти великі діла наших предків, ані дошукуватись цікавих проблем в українській історії. Я хочу звернути увагу на те, що наша історія може бути одним з головних засобів в боротьбі з нашими ресентиментами, на зразок згадуваного вже Винниченкового швайцара. Але цю історію мусять нам показати в правдивому світлі наші історики, письменники, публіцисти. А найперше Україні треба «обмити лице», як казав Юрій Липа, а ще перед тим обмити власні руки, коли підходимо до неї.

Ресентименти — це неначе колода на ногах бігуна або пута, що зв'язали крила птахові, коли він хоче піднятись до лету. Це колода й пута, які ув'язнюють психіку даної спільноти в рамах певних хворобливих уявлень і не дають їй розмахнутись до нового змагу. Вони придавлюють її вниз тоді ,коли треба піднятись психічно вгору. А нове національне відродження може прийти тільки в таких умовинах, коли динаміка народнього життя наставлена вгору — на постійне підвищування рівня, здобування щораз нових позицій, на піднесення, на нову творчість. В такім спрямуванні народньої динаміки якраз ресентименти є поважною перешкодою, тому вони такі небезпечні.

Основна причина німецького провалу

Написав д-р М. Зашківський

I.

Остання війна була кривавим змаганням не тільки армій, але теж світоглядів та суспільно-політичних систем. На бойову арену виступили три табори: 1) демократичний, репрезентований західньо-европейськими потугами та З'єднаними Державами П. А., 2) націонал-соціялістичний, чи пак фашистівський, репрезентований Німеччиною і Італією (у великій мірі теж Японією), 3) большевицький, репрезентований Радянським Союзом.

У висліді несповна шестилітнього кривавого змагу дійшло до повного провалу націонал-соціялістичного (фашистівського) табору. Насувається питання, чому цей табор, а зокрема чому саме націонал-соціялістична Німеччина дізнала такої поразки, що просто перестала існувати як держава. Адже націонал-соціялісти були свідомі того, що їхні «революційні» гасла скорше чи пізніше мусять довести до збройного конфлікту з демократичним світом. Тож захопивши владу в свої руки, вони почали зброїтися та на всі лади приготовлятися до війни. Цілий державний апарат наставили вони на воєнну підготовку, так, що з часом Німеччина перемінилась була в одну велику казарму і в одну велику фабрику зброї. А всеж-таки остаточний вислід мобілізації усіх її духових і матеріяльних сил не увінчався успіхом.

Шукаючи за причинами повної програної Німеччини, можнаб навести цілу їх низку. Та нема сумніву, що головною, засадничою причиною програної було наскрізь фальшиве заложення націонал-соціялістичної доктрини, та побудованої на ній системи правління.

Націонал-соціялізм зродився був як реакція проти нездорових внутрішніх відносин у ваймарській республіці. Первісним його гаслом була боротьба з крайно-лівими течіями, головно з сильно поширеним у тому часі комунізмом. Та поборюючи комунізм, націонал-соціялісти перебрали від нього не тільки його методи боротьби, але опісля теж його організаційні форми. Коли порівняти внутрішню організацію, що її ввели у себе большевики, з цією організацією, що її впровадили в Німеччині націонал-соціялісти, то побачимо великі подібности між обома системами.

Націонал-соціялісти прийняли засаду однопартійности. Тут-же слід завважити, що у системі однопартійности ні правне становище, ні тим більше фактична роля партії ніяк не подібні до ролі та правного становища політичної партії у демократичних державах. У тотальній системі партія є безпосереднім носієм влади, вона має великі державно-правні прерогативи, вона є не під- але надрядним чинником у відношенні до державної влади, точніше кажучи, до державної адміністрації. Так теж було і в націонал-соціялістичній Німеччині. Властива державна адміністрація в гітлерівській Німеччині була тільки зовнішним виконним органом всесильної націонал-соціялістичної партії та її «фірера». Кожний державний функціонар мусів сліпо придержуватися напрямних і постанов партійного проводу, бо в противному випадку мусів рахуватися з неприємними для себе консеквенціями. Навести хочаби випадок з львівським віцегубернатором д-р Бавером, який за свою, до деякої міри окрему, політику заплатив життям. В націонал-соціялістичній дійсності діяла подвійна адміністрація, одна зовнішня, для посторонного світу, друга внутрішня, партійна, яка мала рішальний голос тимбільше, що стояла у тісній співпраці з політичною поліцією.

Не менша подібність існувала теж щодо розбудови поліційного апарату. Націонал-соціялісти вважали, що найбільше доцільним засобом правління є фізичний примус, тому теж розбудували широку та складну сітку поліцийного апарату — тайна державна поліція, служба

безпеки, поліція безпеки і ін. Формально поліція була включена до міністерства внутрішніх справ, одначе головний шеф поліції був самостійний, не підлягав компетенції міністра, але безпосередньо партійному проводові. Поліція, зокрема політична, мала широкі прерогативи не тільки у відношенні до сірого громадянина, але теж супроти державних функціонарів, не виключаючи і війська. Вона, як це вже було зазначено, встрявала в усі важніші справи державної адміністрації. Тайна поліція була паном життя і смерти кожнього громадянина, не говорячи вже про ненімців та чужинців. Націонал-соціялізм увів у життя окремі поліційні суди ,які, не вязані якиминебудь правилами судового поступовання, засуджували тисячі людей, головно чужинців, на смертні кари. Про інші методи терору, от хочби концентраційні табори, не говоримо, бо це вже добре знані справи. Загалом про погубні наслідки цеї поліційної системи не приходиться багато говорити, бо вони очевидні. Тільки режім, який боїться власної тіні, хапається за цього роду засоби правління, які скорше чи пізніше мусять довести до краху.

Вкінці ще один чинник — військо. Теж на військо простягався вплив всесильної націонал-соціялістичної партії. У демократичних державах військо є понадпартійним чинником. Найвищі військові пости обсаджують тут найрадше особами, незвязаними з ніякою партією, але людьми, які завдяки своїм фаховим здібностям найкраще надаються на них. Та націонал-соціялізм пішов іншим шляхом. Не безпартійність, але приналежність до партії, а в кожному разі щонайменше прихильне наставлення до неї було міродайним для настановлення на відповідальні військові становища. Що більше, провід націонал-соціялістичної партії, хотячи забезпечити себе перед усякими неприємними для нього можливостями, створив окремі партійні військові частини, які під кожним оглядом були більше упривілейовані, ніж частини загального війська (Вермахту). Воєнна практика виявила погубні наслідки цього поділу збройної сили, що показалося наглядно, коли німецька армія перейшла з наступу до відвороту.

Так виглядав політичний режім, що його створив націонал-соціялізм. Багато дечого перебрав він з чужого взірця і в тому й була його слабість. Европейське середовище не було сприятливим ґрунтом для цього рода системи.

Та не в політичному режімі лежала головна причина провалу націонал-соціялізму.

II.

Найслабшим місцем націонал-соціялістичної ідеології було відношення націонал-соціялізму до чужого, ненімецького світа. Німці відомі з того, що вони ніколи не грішили надто великою вмілістю зеднувати собі прихильність інших народів. У відношенні до інших народів вони виявляли завсіди велику дозу зарозумілости і штивности. Такою теж була їхня дипломатія.

Та те, до чого додумались ідеологи націонал-соціялізму, та опісля переводили в життя його подвижники, було вже справжнім божевіллям. Спершу націонал-соціялістичні ідеологи, устами свойого вождя, видвигнули гасло — зединення всіх німецьких земель без якогонебудь посягання на чужі землі. Підчас кампанії за прилучення Судетів до Німеччини Гітлер заявив був: «Не хочу мати ніодного Чеха, але теж не хочу, щоби хоч один німець належав до Чехословаччини». Як показала практика, сталося зовсім інакше!

Коли-ж націонал-соціялісти перевели в життя гасло зединення всіх німецьких земель, видвигнули вони новий клич — життєвий простір (Lebensraum), що було вже явним імперіялізмом.

Одночасно, щоб німецьке громадянство приготовити до виконання цього гасла, націонал-соціялісти створили міт про панівний німецький народ («Herrenvolk»). У німецького громадянина, а зокрема у німецьку молодь впоювали переконання, що тільки німецький нарід є поновартісним, висококультурним народом, та що ця його духова й фізична вищість випливає з приналежности до ґерманської раси. Натомість інші народи є меншевартісні або зовсім безвартісні, тому й німецькому народові припала історична місія — перебрати провід над іншими народами, стати новою порядкуючою силою в Европі, а то й в цілому світі.

Націонал-соціялісти поділили чужі народи на 3 категорії. Перша — це народи, що вправді не дорівнюють своїми вартостями німецькому народові, але все-таки здібні мати свою державу (це головно народи ґерманського і в части романського походження). Друга категорія — це маловартісні народи, без потрібних моральних даних на те, щоб мати свою державу. Їм призначували ролю бути робучою силою для вищої німецької нації. Це головно словянські народи. Вкінці третя категорія, яким націонал-соціялісти відмовили якихнебудь вартостей, а вслід за тим і права на життя (жиди, частково і цигани). З таким наставленням до чужих народів націонал-соціялісти вибралися на завоювання Европи.

Коли сягнемо до сторінок історії, то побачимо, що великі народи, які поширювали своє панування на чужі краї, старалися виправдати цей свій розріст якимись загальнолюдськими мотивами, а то й інтересами даного краю, але не видвигали явно своїх власних, егоїстичних спонук. Вони старалися по можливості не дразнити місцевого населення, навпаки, з'єднати для себе якщо не усе населення, то принайменше якусь його частину. Так зокрема поступала Англія, яка завдяки цій зручній тактиці зуміла розбудувати світову імперію. Англійський імперіялізм основується на засаді компромісового узгіднення інтересів власних з життєвими інтересами других народів. Алеж навіть такий зовсім йому протилежний тип імперіялізму, як московський — і той розумів, що не можна явно й отверто говорити про свої егоїстичні цілі. Російські комуністи розуміли добре, що значать приманчиві кличі, звернені до інших народів. Тому теж видвигнули вони гасло рівно-

сти всіх народів цілого світу, включно з т. зв. колоніяльними народами. А що бойовим авангардом комунізму вважають вони пролетаріят, тож видвигнули і друге приманчиве гасло «пролетарі всіх країн єднайтеся!» Не можна заперечити, що ця пропаґанда є зручним засобом для імперіялістичних планів комунізму.

Англійська та американська політика в часі останньої війни зрозуміла як слід, яку велику вагу мають для остаточного висліду війни її моральні спонуки та її цілі. Вона була свідома того, що перемогу матиме та сторона, яка має не тільки сильну зброю, але в першу чергу сильні ідеї, які можуть здобути людські серця других народів. От саме на цьому підложжі зродилася відома Атлянтійська Харта. У згаданій Харті говориться, що обі держави (Англія і ЗДА) не прямують до збільшення своєї території, що вони визнають за народами право надати собі такі форми правління, як цього вони собі бажають, що мають бути привернені суверенні права усім народам, яким ці права насильно загарбано і т. д.

III.

Нічого подібного не бачили ми у німецьких націонал-соціялістів. У своїх імперіялістичних задумах поставили вони явно ставку виключно на власні, німецькі сили. На опінію чужих народів ,на їхні настрої, вони зовсім не звертали уваги і тих настроїв не доцінювали. Коли Німеччина почала війну з Рад. Союзом, появилася була з цього приводу відозва Гітлера. Цю війну він оправдував виключно німецькими інтересами. Поза короткою згадкою про обіцяну свободу релігії для підсоветських народів, не було в ній ніяких інших обіцянок чи кличів політичного, соціяльного чи навіть культурного характеру.

З часом самі націонал-соціялісти побачили свою помилку. Вони зрозуміли, що теж у відношенні до чужих народів треба видвигнути якесь позитивне гасло. І ось націонал-соціялістична пропаґанда додумалася до такої пропоґандивної чічки у формі ідеї «Нової Европи». Та нігде і ніколи не сказала націонал- соціялістична пропаґанда, як саме має виглядати ця «Нова Европа». Не диво, що европейські народи вкладали в цю фразу такий зміст, який давала їм фактична політика та поведінка німців.

Націонал-соціялістичні ідеологи створили міт про панівний німецький нарід, знов-жеж націонал-соціялістичні юристи, що працювали над кодифікацією нового ґерманського права, прийняли в його основу тезу: «Правом є те, що хосенне для німецького народу, безправ'я — що йому шкодить». До чого мусіло довести практичне застосування цих засад — не важко вгадати.

Головний ідеолог націонал-соціялізму, Розенберґ, у свойому творі «Mythos des XX. Jahrhunderts» каже, що вся чужа земля, на яку вступив німецький вояк, стає німецькою, тобто німецькою не тільки у державно-політичному, але й приватно-правному розумінні. Ця засада лягла в основу німецької акції виселювання. Все движиме і недвижиме майно виселеного переходило на власність чи в посідання німецьких колоністів. Що ця акція мусіла викликати страшну лють у місцевого населення — річ самозрозуміла. Вигнані зі своїх господарств селяни ставали найбільш активними підпільниками. Тут німці розпутали сили, які сьогодні вдаряють по них у цей самий спосіб.

Не менше драстичною була теж справа примусового вивозу чужинців на роботи до Німеччини. Зокрема методи, що їх примінювали німці на сході, пригадували часи, коли татари схоплювали людей в ясир. Ще більше драстичною, але й злощасною таки для самих німців, була поведінка з полоненими. З початком німецько-советської війни німецькі комунікати постійно подавали вістки про масовий полон. В скорому часі німці мали кілька міліонів полонених. Здоровий розум вимагав, щоб з цими полоненими обходитися якнайкраще. Але зоологічна ненависть до чужинців не дозволила на це. Отже супроти полонених, головно зі сходу, застосовано засаду масового винищення шляхом виголодження. Не диво, що пізніші воєнні комунікати рідко коли згадували про полонених...

Щоби в очах чужого населення викликати респект до «панівного» німецького народу, націонал-соціялісти ввели повне відокремлення німців від місцевого населення. Німцям заборонено було вдержувати приватні взаємини з місцевим населенням; для них були зорганізовані окремі, добре виряджені, крамниці і ресторани, вони мали окремі поїзди, чи вагони, окремі трамваї і т. д. Очевидно, німцям було це до вподоби, але водночас це була найуспішніша пропаґанда проти них.

Займаючи широкі простори з різним чужоземним населенням, головно на сході, німці старалися опертись тільки на власних силах. Вони вводили там чисто-німецьку адміністрацію, німці займали всі відповідальні пости. Місцеві люди працювали тут тільки як технічні, помічні сили. Це вимагало цілої армії урядовців. Не диво, що на відповідальні пости попадали напів-грамотні, або морально безвартісні одиниці, які з часом ставали справжньою язвою для місцевого населення. Все це викликувало щораз то сильнішу реакцію населення, скріплювало підпільні акції, які з кожним днем прибирали на силі. У відповідь на це німецька поліція, а то й військо, проводило безоглядно репресії, які тільки загострювали положення, збільшували хаос та неспокій.

Вкінці ще на один момент слід звернути увагу. Коли почалася німецько-советська війна, народи зайнятих німцями територій хотіли організувати на них своє вільне життя, та свої військові частини. Та німці не хотіли на це ніяк погодитися. Коли ж опісля сильно роздутий німецький воєнний фронт почав тріщати і не було його чим латати, намагалися вони всякими способами поповняти свої ряди ненімцями, навіть носилися з думкою проголосити загальну примусову мобілізацію. Та тепер з того нішо путнього не могло вийти, бо в міжчасі німецька дійсність викликала в місцевого

населення скрайно вороже наставлення до німців і воно звернулося проти них щораз більш активно.

Так то крайній національний шовінізм та національна зарозумілість, що їх виплекав націонал-соціялізм, поставили ввесь світ проти німців, не виключаючи і їхніх воєнних союзників. Не дивно, що серед чужих народів був загально поширений погляд, що німці спеціялісти у робленні собі ворогів. По програшу у першій світовій війні німці поруч ворогів мали теж і приятелів, які виявляли їм свої симпатії (напр. Голяндія, Швеція та ін.). Після цеї війни німці зовсім осамітнені. Саме в цьому повному осамітненні їх трагічне положення. Не рахуючись зовсім з посторонньою опінією, нехтуючи чужими народами, довели до того, що всі народи поставлені тепер проти них.

Та бувби це шкідливий шовінізм, коли хто небуть після злощасного націонал-соціялістичного експерименту, добачував би у німців тільки злі сторінки, а ніяких добрих. Ніхто не може заперечити, що в історії німці внесли великий вклад у скарбницю европейської культури. Вони, хочби завдяки їхній чисельності, є в Европі чинником, над яким не можна перейти до денного порядку. Нема сумніву, що скорше чи пізніше дійде до національного, культурного та політичного відродження німецького народу. Та це відродження не може відбутися під ідеологічним прапором скомпромітованого націонал-соціялізму, з його поділом народів на німців «іберменшів» і ненімців — «унтерменшів». З останньої програної війни, зі свого повного провалу та осамітнення німці мусять зробити далекойдучі висновки, якщо не хочуть, щоби подібна, чи може ще гірша історія повторилася.

ТОЛЕРАНЦІЯ І РОЗУМ — РЕЧІ ПОТРІБНІ...

Написав Василь Бродич

Релігійна справа була все одною з найбільш дразливих і тонких струн людської душі. Вона до деякої міри перевищала навіть справу національну, маючи ширший обрій і дальшу мету. Тому підхід до цієї справи повинен бути дуже осторожний, щоб ніжна струна людської душі, заторкнена посторонньою рукою не забриніла фальшиво, а то й не порвалася зовсім.

Вже третій рік живемо на вигнанні, в чужій країні, серед різних чужинців, збиті, столочені в тісних кошарах таборів, без права свобідного виїзду, в більшості без нормальної праці. Живуть побіч себе люди різних характерів, навиків, фахів, станів, а навіть світоглядів та громадського виховання. Не диво, що кожний день приносить багато непотрібних, а то й шкідливих скреготів. Люди доброї волі і глибшої думки стараються, як мога злагіднювати ті скреготи, ставлячи перед очі загалу дальші цілі, більш важні і гідні більшої витрати енергії.

Живе по таборах і дві релігійні групи українців: уніяти і православні. Пригнала їх на чужину одна і та сама національна трагедія, присвічує їм один і той самий національний ідеал, жде одна і та сама еміґрантська доля, чи — в ідеальнім випадку — один і той самий поворот у свобідну батьківщину.

Здавалось би, що в таких обставинах не буде місця на релігійну нетолеранцію. Здавалось би, що ті два українські віровизнання житимуть поруч, не присікаючись до себе та не роблячи речей прикрих для ока й вуха не тільки свідомих українців, а й сторожких та й спостережливих чужинців.

На початку еміграційного життя справді так було. Страх за фізичне збереження себе й своєї родини відібрав був людям охоту до релігійної дрібничковости, нетерпимости і підзорливости. Обидва віровизнання готові були кожночасно помагати українцям, без уваги на те, чи вони православні, чи католики. На те маємо багато доказів і вони послужать колись за документ, що ми вже в 1945 р. були досить зрілим і розумним народом. Дедалі справа почала псуватися. Вплинули на те всілякі обставини — від невідрадного еміґрантського життя починаючи, на нетолерантних короткозорих одиницях кінчаючи. Люди почули себе, раптовно і неоправдано, загроженими в своїх релігійних переконаннях, (точніше не так у своїх, як у переконаннях своїх знайомих), а там і побачили загрозу для свого віровизнання взагалі. Слідом за тим почалася „оборона". Колись, де не було священика одного віровизнання, всі ходили на Богослуження другого, співали разом і „Христос Воскрес" і „З нами Бог, розумійте язици", і „Боже великий єдиний", — і не було з цього ні віровизнанням і народові шкоди. Тепер, дехто вважає, що ліпше не піти на ніяке богослуження, як піти до церкви другого віровизнання!

Чи це добра підготова до тяжкого еміґрантського життя в пампасах Арґентини, пралісах Бразилії, чи борах Канади?..

Бувають випадки, що уніятські священики

якогось табору заявляють у часописах, що вони не вітали українського православного владику з нагоди його відвідин у таборі.

Бувають і — маємо прикру надію — будуть бувати.

Трапляються православні проповіді про те, що українцями є тільки ті, які кажуть „бачити", а не „видіти", ставлять „ся" після дієслова, а не перед ним, слово „свобода" наголошують на складі „бо", а не на складі „да".

Да, да!..

А там — „idiже ність болізни, ні печали, но жизнь безконечная" — два великі українці, Митрополит Шептицький і Митрополит Липківський, тільки похитують розумними головами.

І не пригадує собі Митрополит Шептицький, щоб жиди дорікали своїм рабінам за те, що вони вітали його при нагоді приїзду в якесь галицьке містечко, або щоб хтось із українців негодував на нього за те, що Митрополит прикладав пальці до тори... А зате пригадує собі, що протест проти ревіндикації православних храмів на Холмщині стрінувся з признанням і православних і католиків — очевидно, не враховуючи сюди ніяких непоміркованих одиниць. Пам'ятає він, що православні владики, втікачі з окупованої большевиками України, прийняли без страху за своє віровизнання, його гостину і каплицю для своїх Богослужень.

Так само не пригадує собі Митрополит Липківський, щоб колинебудь говорив проповіді про вплив наголосу на національну приналежність. А зате пригадує собі, що хотів відвідати 1920 р. Митрополита Шептицького, вважаючи його в першу чергу за українського патріярха. Він пам'ятає добре і мило згадує, що на Великдень 1920 р. заповнили галицькі уніяти половину Собору св. Софії в Києві, вдячні Богові, що позволив їм вислухати в християнському храмі великоднє Богослуження.

Не зважаючи на те все, ніхто не буде заперечувати, що Митрополит Шептицький не хотів бачити всієї України уніятською, католицькою, а Митрополит Липківський автокефальною, православною.

В бриґаді УСС був у р. 1919-20 військовим духовником о. Осип Каровець, ігумен чина св. Василія Великого. Він не побоявся стати з православним священиком до спільної відправи на гробі отамана повстанців, а потім, на просьби селян, відправити парастаси і на інших гробах. Пів року пізніше він зайняв римо-католицький костел у Браїлові і там відправляв Богослуження для християн. На його розумні і щиро християнські проповіді ходили й уніяти, і православні, і римо-католики.

Все це тільки дроби з численних прикладів толеранції і розуму — речей, таких потрібних у тяжких часах для нації.

Чи маємо ми ці речі забувати в час може найтяжчий, який колинебудь переживав наш народ?!

Живемо на міґрації покищо в німецькому світі. Який той світ не був би, все ж таки в ньому чимало гідного уваги, а то й гідного наслідування, На жаль ми дуже часто не беремо собі чужого за приклад, а навіть не цікавимося тим. Ми все були мудріші і ліпші від сусідів (у нашому власному понятті!), то й не навчились брати добрі зразки від сусідів.

А навчитися могли б і тепер чогось...

Німці видають кілька християнських журналів, де поміщують свої статті і католицькі і протестантські автори. Католицький журнал мюнх. дієцезії „Kirchenzeitung" помістив недавно статтю про православну церкву, як про єдине в нинішні часи забороло християнської моралі та етики на сході.

А ми?

Чи була бодай спроба видавати спільний український християнський журнал?! Чи помістив би котрийсь із українських конфесійних журналів таку статтю, як мюнхенський католицький журнал?

В однім і другім випадку — ні!

Бо в нас люди мають амбіцію бути більше папські, як сам Папа римський, і більше патріярші, як сам Патріярх царгородський.

Вести реальну політику, в ліпшім значенні цього слова — ідеал кожнього практичного політика. Практична політика не забава, не »мистецтво для мистецтва«, вона ставить своїм завданням служити живому життю народа, здобуваючи йому нові фундаменти для розвитку матеріяльних і духових сил, для поступу на дорозі добробуту, сили, щастя. Ніякий практичний політик не схоче робити зі свого народа мученика ідеї, розпинати його на хресті якоїсь абстрактної теорії, жертвуючи його живими реальними інтересами для якоїсь доктрини. Але з другої сторони не досить мати охоту, але треба мати в самих обставинах змогу вести таку реальну політику, то значить здобувати дійсні реальні вартості свому народові, не окуповуючи їх ціною народньої чести і гідности, або зрадою основним підставам народнього життя.

Михайло Грушевський, 1909.

Психологія революційної товпи

Написав Гюстав Ле Бон

В соті роковини народження французького вченого даємо виїмок з його творів. Розважання Ле Бона про психологію революційної юрби такі актуальні, наче вони вчора написані. Подаємо їх українському читачеві, бо вони дають ключ, щоб розуміти неодну загадку, яку ми оглядали власними очима в часі останніх бурхливих років. Ле Бон— основоположник нової науки про психологію маси. Його найбільше відома книжка це „Psychologie des foules“ (психологія мас), появилася 1895 р., до 1921 мала 27 видань, переложена на різні мови. Досліджуючи психологію маси, Ле Бон черпав матеріяли з французьких революцій, а повстання паризької комуни переживав сам особисто. Але закони людської психіки всюди однакові, таксамо й закони психології маси. Тому твори Ле Бона це необхідний помічник, щоб зрозуміти кожний масовий рух. Інтересно пригадати, що гітлерівська влада заборонила в Німеччині „Психологію мас“. Щойно тоді звернули люди увагу на разячу подібність між гітлерівською пропагандою і описом масової демагогії в творі Ле Бона з 1895 року.

Редакція.

1. ЗАГАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ТОВПИ

Яке б не було походження революцій, вони досягають повного ефекту лише тоді, коли захоплять душу більшости. Бо вони є наслідком психології товпи. Хоч я вже в іншій праці досить докладно розглянув психологію колективу, мушу одначе нагадати ще й тут її головні закони.

Людина, являючись частиною товпи, дуже відріжняється від людини ізольованої. Її свідома індивідуальність зникає зовсім в несвідомій душі товпи. Матеріяльний контакт не конче необхідний, щоб одиниці дати склад думки товпи. Щоб його створити, досить загальних пристрастей та почувань, викликаних певними подіями.

Наскоро зформована колективна душа є дуже специяльним сполученням. Головною рисою її є те, що вона перебуває цілком під впливом несвідомих елементів, які підлягають особливій логіці, а саме: колективній логіці.

З інших характерних рис товпи треба ще згадати про її безмежну легковірність, її перебільшену сентиментальність, повну нездібність передбачити та недоступність її для розумової аргументації. Настирливі упевнення, духова зараза, повторювання та авторитет є майже єдиними засобами переконати товпу. Дійсність та досвід не мають жадного впливу на неї. Можна примусити товпу зробити все, що хочемо. В її очах все є можливим.

З огляду на надзвичайну чутливість товпи, її почування, лихі чи добрі, завжди страшенно перебільшені. Ця чуттєва перебільшеність ще дужче зростає в епохи революцій. Найменше підбурювання штовхає товпу до скажених вчинків. Її легковірність, така велика в нормальні часи, зростає ще більше; найнеймовірніші оповідання приймаються за щиру правду.

Всі ці риси показують, що людина в товпі спускається на дуже низький щабель цивілізації. А ставши дикуном, вона виявляє його хиби і його гарні риси: вибухи жорстокости, та разом й ентузіязму й героїзму. З інтелектуального ж боку товпа завжди стоїть нижче від окремої людини. З морального ж та чуттєвого — товпа, навпаки, може бути вища від окремої людини. Товпа може так само легко зробити злочин, як і акт саможертви.

Характери осіб зникають в товпі, а її вплив на одиниці, з яких вона складається, дуже великий. Скупий стає щедрим, скептик — віруючим, чесна людина — злочинцем, боягуз — героєм. Силу прикладів таких змін дає наша Революція.

Ставши членом якогось жюрі або парляменту, колективна людина видає вердикти або голосує за такі закони, про які в ізольованому стані їй напевно й не снилося.

Найхарактернішим наслідком впливу колективу на індивідууми, що його складають, є обєднання їх почувань та бажань. Ця психологічна єдність дає товпам велику силу. Сформування такої єдности думки походить найбільше з того, що в натовпі почуття, жести та вчинки дуже заразливі. Прояви зненависти, люті чи любови приймаються й повторюються товпою в туж мить.

Звідки ж беруться ці загальні почуття й бажання? Вони розносяться пошестю, але для започаткування тієї пошести необхідним є один вихідний пункт. Цю ролю виконує ватажок. До розгляду його діяльности в революційних рухах ми зараз приступимо. Товпа без ватажка — сотворіння аморфне, нездатне до жадної акції.

Знання законів, що кермують психологією товпи, є необхідне, щоб зрозуміти події нашої Революції, зясувати собі поводження революційних зібрань та ті дивні зміни в людях, які брали в них участь. Під впливом несвідомої сили душі колективу, вони казали найчастіше не те, що хотіли сказати, і голосували за те, за що ніколи не подали б голосу.

Хоч закони колективної психології й бували відгадані інстинктом державних мужів, проте мусимо сконстатувати, що більшість урядів їх не знала і не знає ще й досі. Від цього незнання багато з них і впало так легко. Коли бачиш, з якою легкістю, якимсь невеличким повстанням, були скинуті деякі уряди, особливо Люї Пилипа, то небезпека іґнорування психології колективу стає особливо ясною. Маршал, що у 1848 році командував військом, якого було більше ніж треба, щоб оборонити короля, напевно не знав, що як тільки допустити товпу змішатися з військом, воно, паралізоване підбурюванням та революційною заразою перестає виконувати свої обовязки. Він не знав і того, що

товпа страшенно чутлива до престіжу, і щоб вплинути на неї, треба розгорнути силу війська, яке зразу загальмувало б ворожу демонстрацію. Він не знав так само й того, що всяка товпа мусить бути зразу ж розігнана. До цього всього доходили досвідом, але в той час не зрозуміли ще тої науки. Підчас-же Великої Революції про психологію товпи ще й не думали.

2. ЯК СТАЛІСТЬ ДУШІ РАСИ ОБМЕЖУЄ ХИТАННЯ ДУШІ НАТОВПУ

Народ, зрештою, може бути прирівняний до товпи. Він має певні риси її характеру, але хитання цих рис обмежене душею раси. Ця остання зберігає певну сталість, незнану недовговічній душі товпи. Коли народ має прадідівську душу, усталену довгим минулим, вона завжди панує над душею товпи.

Народ відрізняється від товпи ще тим, що він складається з ряду груп, де кожна має різні інтереси і різні пристрасті. В товпі, в повнім розумінні цього слова, наприклад на народнім вічу бувають навпаки одиниці, які можуть належати до соціяльно різних категорій.

Народ видається часом таким же метушливим як і товпа, але не треба забувати, що за його метушливістю, за його ентузіязмом, його насильствами та руїнництвом непохитно стоять консервативні інстинкти, які підтримує душа раси. Історія Революції та наступних часів показує, як консервативний дух запанував над руїнницьким. Не один режим, розбитий народом, був згодом ним же й реставрований. На душу народа, себто на душу раси, не так легко вплинути, як на душу товпи. Способи впливу тут посередні і вимагають довшого часу (часописи, конференції, промови, книжки і т. інше). Зрештою елементи переконування зводяться завжди, до тих вже описаних нами вище: упевнення, повторювання, авторитет та зараза.

Духова зараза може охопити в мент цілий народ, але найчастіше вона розповсюджується поволі від групи до групи. Так пропаґувалась Реформація у Франції.

Народ далеко важче сколотити, як товпу. Хоч певні події — образа національного почуття, загроза ворожого наступу та інше — можуть його підняти враз. Подібні явища були сконстатовані кілька разів підчас Революції, особливо в епоху нахабного маніфесту, який кинув Герцоґ де Брюнвік. Цей останній дуже мало знав психологію нашої раси. коли кидав свої погрози. Він не тільки пошкодив справі Люї XVI, але й своїй власній ,бо його виступ поставив на ноги проти нього цілу армію.

Цей раптовий вибух расових почувань помічається, зрештою, у всіх народів. Наполеон не зрозумів зовсім їх сили, коли робив наступ на Еспанію та Росію. Легко розпорошити нетрівку душу натовпу, але все є безсиле проти сталої душі раси. Відомо, що російські селяне були байдужими, грубими та дуже затурканими, а проте, на першу звістку про ворожий наступ, вони зовсім змінилися.

Поміж характерними рисами народньої душі треба взяти на увагу ще те, що вона у всіх народів і по всіх віках переповнена містицизмом. Народ завжди віритиме, що вищі створіння, божества, уряди або великі люде, мають силу переміняти речі по своїй волі. Ця містична сторона викликає у нього сильну потребу боготворити. Йому треба фетиша: особу або доктрину. Ось через що, загрожений анархією, він вимагає спасителя Месію.

Так само як товпа, лише повільніше, переходить народ від боготворення до зненависти. Герой такої епохи може дочекатися прокльонів. Ці зміни у народній оцінці політиків зустрічаються в усіх народів. Історія Кромвеля дає нам чудесний приклад.[1])

3. РОЛЯ ВАТАЖКІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ РУХАХ

Усі відміни товпи: однородна і змішана товпа, зібрання, клюби та інше, є, ми вже це часто підкреслювали, аґреґатами нездібними ні до єдности ні до виступів доти, доки вони не знайшли собі пана, який ними кермував би. Я вже показував у іншому місці, наводячи певні психологічні досвіди, що несвідома душа товпи видається звязаною з душею ватажка. Цей останній дає їй єдину волю і вимагає від неї абсолютного послуху.

Ватажок впливає на товпу особливою суґґестією і від неї залежить і його успіх. Багато досвідів показують, як надзвичайно легко загіпнотизувати колектив.

Відносно до впливу ватажка, товпа то зберігає спокій, то впадає в лють, стає злочинцем або героєм. Ці ріжні суґґестії можуть мати часом раціональний вигляд, але мають тільки сповид раціональности. Товпа звичайно не піддається жадним доказам; єдиний спосіб вплинути на неї, це утворити відповідний настрій, впливаючи на її уяву.

Історія Революції показує на кожній сторінці, з якою легкістю товпа іде за найбільш протилежніми імпульсами різних своїх ватажків. Ми бачимо як вона з рівним захопленням плеще тріюмфові Жирондистів, Ебертистів, Дантонистів та терористів, як і їх послідовному упадкові. Можна, зрештою, бути певним того, що товпа ніколи нічого не розуміла у всіх тих подіях.

З боку мало помітно ролю ватажків, бо вони звичайно працюють з укриття. Щоб краще її зрозуміти, треба досліджувати її в сучасних подіях. Тоді констатуєте, з якою легкістю ватажки викликають величезні народні рухи. Ми не кажемо тут про страйки поштовиків та сажотрусів ,які можна пояснити незадоволенням затруднених, але про такі події, в яких товпа зовсім незаінтересована. Наприклад те народне заворушення, яке викликало кілька соціялістичних ватажків серед паризького населення на другий день по виконанню присуду над анар-

[1]) Скинувши династію й одкинувши корону, він був похований як король серед королів. Два роки пізніше його тіло витягли з могили і відтята катом голова його була причеплена на воротях парламенту. А зовсім недавно поставлено йому пам'ятник.

хістом Ферером в Еспанії. Ніколи французька товпа про нього до того й не чула. В самій же Еспанії та подія зійшла майже непомітно. А в Парижі підбурювання кількох ватажків вистарчило, щоб кинути справжню народню армію проти еспанського посольства, щоб його спалити. Треба було частини ґарнізону, щоб його врятувати. Енергійно відкинуті військом, повстанці обмежились тим, що спустошили кілька крамниць та збудували кілька барикад. Ватажки ж на цім ще раз показали свій вплив на товпу. Зрозумівши, що спалити чужоземне посольство було б дуже небезпечно, вони загадали на другий ранок мирну маніфестацію, що було так само слухняно виконано, як і бурхливе повстання. Не треба кращого прикладу, щоб показати, яку ролю відограють ватажки і як піддається їм товпа.

Історики, від Мішле до Оляра, які виставляли революційну товпу як самостійний чинник без провідників, і не підозрівали яка її психологія.

Куди йде південна Америка

Написав Жорж Рез

Передаємо цю статтю з лондонського місячника „Верльд Ревю", що має півтора мільйона накладу. Українське громадянство повинно знайомитись з проблемами інших континентів, бо сьогоднішнє політичне думання це думання ґльобальними маштабами й европейські справи зв'язані нерозривно з основними питаннями інших континентів. Крім того південна Америка викликує серед нас живий інтерес ще з огляду на можливості переселення.

Редакція

Клопоти з назвою — Европейці не знають Америки

«Ми всі латинці» — кажуть громадяни Буенос Айресу і Сантіяґа, а люди з Монтевідеа погоджуються з ними. Але чи дійсно можна говорити про Перу, Мехіко, або Колюмбію, як про латинські краї? Чи не переважають у цих краях індійські впливи? Дискусія про правильну назву продовжується, хоч не довела досі до одної устійненої назви. А в практиці втерся вислів, який не має ніякого зв'язку з дійсністю. Одне певне, що наші поняття про новий світ, про брак традицій в американців і про подібність всіх неанглосаксонських народів в Америці — витворюють небезпечний міт. Через ті упрощення не знаємо дійсного розвитку цих різних країн. Ось преса і політика часто говорять про «південно-американський бльок». Але чи дійсно існує такий бльок? Чи є дійсна єдність між краями південної Америки, або між краями, що говорять по-еспанськи? Без сумніву в часі воєн за незалежність (1810—1826) була дійсна єдність інтересів та почувань. І хоч вона тривала коротко, проте ці візії ще сьогодні живі і ними можуть одушевлятись навіть дуже низькі душі. Ніщо дивного, що від того часу постійно відживають спроби відновити ту єдність, яка тоді так нагло спалахнула.

Чи може прийти об'єднання з півночі? Вклад ЗДА в розвиток цивілізації південної Америки

Ніяка країна не змагала так послідовно до об'єднання південної Америки як ЗДА. Їм присвічувала ідея з'єднення цілої західньої півкулі, а їх подивугідний розвиток причинявся тільки до скріплення тієї політики, що її першим речником був Монро а Рузвелт повів її багато дальше. Результатом тієї політики — так господарським як і політичним — був акт, підписаний в Мехіку 1945.

Але довгі роки політика Вашинґтону була, по заслузі, відома, як політика «долярової дипломатії». І ще навіть тепер капіталісти північної Америки цікавилися передовсім новими ринками в південній Америці та зисками, які можна з них здобути. Експлуатація ресурсів їх сусідів інтересує їх постільки, поскільки це корисне для їх ґешефтів. Але мимо того було б несправедливо приписувати пан-американській політиці ЗДА тільки егоїстичні мотиви. Незалежно від скептицизму багатьох европейців в тій політиці є певна доля ідеалізму. Люди часто пеpeочують факт, що уряд ЗДА разом з різними філянтропійними товариствами північної Америки видав у минулому мільйони долярів на будову доріг, шкіл, на боротьбу з малярією, на розбудову природніх багатств в різних краях південної Америки. Цей вклад надзвичайно причинився до того господарського і суспільного поступу, що його сьогодні бачимо від Мехіка до Чіле і від Уруґваю до Перу. Навіть діяльність північно-американських торговельних спілок в ділянці гігієни і житлових умовин, хоч часто має посмак опікунства старшого — це конечний крок вперед до піднесення життєвого рівня мас. А Пан-американська Повітряна Спілка зв'язала тісніше зі собою 22 республіки західньої півкулі, пов'язуючи в кількох годинах краї, між якими подорож тривала давніше тижні і навіть місяці.

Коли подивляємо в Вашинґтоні велетенські розміри палати Пан-американської унії й оглядаємо, як гордо повівають на вітрі прапори 22 республік, могли б ми повірити, що панамериканська єдність — це дійсність. Так само, коли ви їдете пан-американськими автострадами, що перехрещують цілу Америку, ви не можете опертись могутньому враженню від цього здобутку. Але досить переїхатись по краях на

південь від рівника, щоб побачити, що не тільки пан-американське, але й південно-американське об'єднання далеке від дійсности.

Для цього є причини не тільки географічні (з Нью-Йорку до Буенос Айресу понад 6.000 миль) але й політичні та господарські. Майже всі промисловці Аргентини й Чіле жахаються тої хвилини, коли індустрія північної Америки починає заливати південно-американські ринки своїми виробами. Перу щораз більше тривожиться на вид того, як нафта і мідь мандрують на північ. Аргентина відмовляється коли Вашинґтон хоче насильно накинути їй його політичні ідеї.

Інтелектуальні та правлячі верстви південної Америки переконані про культурну і моральну вищість їх латинської цивілізації. В їх очах спосіб життя в ЗДА є без порівняння нижчий від їхнього стилю. Ця еліта — глибоко католицька — говорить по-еспански, її друга мова французька — до сьогодні править в усіх краях південної Америки. І хоч вона свідома потреби тісних економічних взаємин зі З'єднаними Державами, ніхто не прийняв би об'єднання з півночі.

Соціяльна революція. — Вплив Радянського Союзу

В тому самому часі відбувається в південній Америці соціяльна революція, яка не має прецеденсу. Продовж останнього десятка літ щораз приходять до значення робітничі маси і починають грати з дня на день важнішу ролю в політичному житті майже кожної країни. Зустріч з трейд-юніонами південної Америки та розмови зі звичайними громадянами виявляють, що вплив З'єднаних Держав між робітництвом південної Америки — другорядний. Воно радше звертає свої очі в сторону Радянського Союзу. Але тільки віддаль робить цей «земний рай» таким привабливим. Працюючі маси того підконтиненту в більшості неграмотні і без політичного досвіду, очікують від московського комунізму здійснення своїх найбільш диких мрій. Поруч впливів північно-американських і німецьких (які ще досі мають свою силу, хоч Німеччина побита) треба від сьогодні узгляднювати теж і російські елементи, якщо хочемо правильно оцінити південно-американські відносини.

Мехіко і Перу. — «Америка мусить перестати дивитися на Европу»

Поруч З'єднаних Держав є тільки три країни в Америці, які мають реальний вплив назовні. Перша з них Мехіко, де дуже ревно переведено соціяльні реформи. Це одинокий край в Америці, який поставився просто й щиро до проблеми індіян. Значні успіхи уряду Кардени і його наслідників у зрівнянні обох елементів — еспанського й індіянського — серед населення країни мали сильний відгомін в сусідніх краях.

Дехто натякав, що Мехіко змагає до перегруповання і переорієнтації держав середньої Америки. Це неправдоподібне, бо мехіканці занадто зосередились на свої внутрішні проблеми, щоб морочитись змаганнями за провід в об'єднанні латинської Америки. Але незалежно від того мехіканські провідники робітничого руху мають значний вплив на трейд-юніони південної Америки.

Здається, що те, від чого відсувається Мехіко, Перу хоче взяти добровільно на себе. Один з найінтеліґентніших мужів цілої Америки, Гая де ля Торре, голова А. П. Р. А.*), підняв боротьбу за об'єднання спершу еспансько-індіянських країв, а недавно (після того, як змінив ворожу поставу до ЗДА) за єдність усіх трьох Америк.

Де ля Торре подорожував довгий час по Европі. Сьогодні його партія грає поважну ролю в перуанськім уряді. На його думку, Америка мусить перестати дивитися на Европу; прийшов час «думати континентами», а перший крок до цього — здавлення всіх тих моральних і матеріяльних перепон, що ділять континент внутрі. Одначе авторитарна постава його партії відчужила багатьох симпатиків, а невигідне географічне положення Перу обмежує вплив де ля Торре.

Кожний край південної Америки свідомий того, що народ, який бажає взяти провід в акції континентального об'єднання, мусить мати корисне положення як географічне, так і господарське. А крім того — найважніше — мусить мати довір'я всіх сусідів. Бразилію загально люблять і поважають, але через її мову вона відпадає від цього змагання. Одинокий край, який поважно входить до уваги в цій справі, це Аргентина. Тому сьогодні її сусіди так уважно прислухуються до того, що діється в Буенос Айресі.

Аргентинська проблема

Аргентина — це дійсно сьогодні проблема. Це enfant terrible американського континенту. В Боґоті, Лімі чи Сантіяґо, не згадуючи вже про Вашинґтон, не можна вести ніякої поважної розмови, не заторкнувши Арґентини. Найбільш опановані мужі, здається, тратять міру в осудах, які звичайно переборщені, а то й зовсім дикі. В Буенос Айресі або «все в найкращім порядку», або «там править терор фашистів». Але в загальному, абстрагуючи від різних проявів занепокоєння і зависти в відношенні до «більшого брата» з півдня, найбільш поширене почування — це подив.

Об'єктивні умовини Аргентини найбільш приятливі серед усіх країв південної Америки. Все населення, за виїмком кількох тисяч — біле. Країну можна в багатьох відношеннях порівняти зі ЗДА. Земля багата, і хоч Аргентина має тільки 15 міль. населення супроти 140 міль. в ЗДА, спосіб життя обох — подібний. Тут і там те саме зухвале багатство, та сама безжурна постава до майбутнього, той самий контраст між переповненими містами і порожними велетенськими областями. Аргентина має один шанс перед ЗДА — вона щойно починає свою карєру

*) Alianza Popular Revolucionaria Americana.

великої модерної держави. Щобільше, це одинока нація в південній Америці, яка не є залежна від ЗДА в своїм удержанні. Не тільки її культура европейська, але її найбільш сутеві зв'язки, це зв'язки з Англією і другими краями західньої Европи, а від тепер і з Бразилією. Зріст індустріялізації, що її спомагає уряд Перона, ще скріплює її незалежність супроти північного колоса. Сьогодні, коли бачимо в Буенос Айресі процесії чужих торговельних місій, то стверджуємо, що Аргентина стала одною з найбагатших житниць світу. Тому не диво, що вона видержала в 1944-45 р. могутній натиск з боку ЗДА. Не зважаючи на їх погляд про авторитарний характер аргентинського режиму, сусідні краї радше вдоволені з того, що чують, як «сильніший брат» голосно говорить те, про що вони тільки пошіптують.

Для малих південно-американських республік притягаюча сила Аргентини значна, а з її боку видно свідоме зусилля не бути глухою на заклики з-поза краю. Але в останньому часі уряд Перона став дуже мовчазний у взаєминах зі своїми сусідами і може було б завчасно ставити гороскопи майбутнього розвитку, бо це залежатиме в великій мірі від міжнародньої ситуації. Варто підкреслити, що недавно оголошений п'ятирічний плян звертає пильну увагу на військові справи й на розбудову дипломатичної та консулярної служби. З цього, як також зі зросту активности Аргентини в ОН, можна вносити, що вона схоче грати важливішу ролю в міжнародніх взаєминах, а зокрема між краями південної Америки.

Диспропорція між людиною і природою, проблема простору

Питання повітряного транспорту завжди тяжило на внутрішніх американських взаєминах. Тому, коли недавно з'явились на повітряних шляхах південної Америки чотиромоторові Даґлеси, це зробило враження на пересічну людину. Але, на жаль, людські взаємини не порушуються так швидко, як чотиромоторові літаки. Сантіяґо віддалене 3.000 км від Тіера дель Фюеґо (оба в Чіле), де недавно відкрили нові джерела нафти. Подорож залізницею з Буенос-Айресу до Ріо-Жанейро триває шість днів і ночей. Щоб переїхати автом через ЗДА треба найменше чотири дні. А що ж тоді говорити про величезні простори південної Америки, де є тільки пустарі і пущі? 312.000 миль доріг різної якости південної Америки це досить скромний здобуток в порівнянні з 2,800.000 миль першорядних шляхів у ЗДА, що займають половину менший простір. До того фантастичні Кордилієри творять природню перегороду і тягнуться понад 5.000 миль через південну Америку.

Величезний континент має менше ніж 100 міль. мешканців, з них кілька мільйонів індіян не переконані ще в конечності модерних держав і переваги білої раси. В цих умовинах диспропорція між людиною і природою є справді завелика. Єдність південної Америки не видержала б перед проблемою простору. А до того ще війна і націоналізм — двоєдиний бич Европи, вертається, щоб затроювати життя в новому світі. Треба ще додати, що сьогодні націоналізм —замість заникати, зростає в силу що раз більше в різних краях південної Америки.

Тріюмф методів д-ра Шахта

Це трагедія для европейця з 1947 р. глядіти, як південна Америка повторяє европейські помилки з-між двох світових воєн. Знаходимо тут ту саму іґноранцію й недовір'я між сусідами, безплідне суперництво і ту саму погоню за автаркією, — тільки зі ще більш незугарними засобами. Британські торговельники відійшли, а З'єднаним Державам не вдалося узгіднити господарство південно-американських країн. І як наслідок того, кожний окремо, незалежно від своїх сил, намагається будувати велику індустрію, яка усунула б потребу всяких імпортів. Всюди постає текстильна індустрія, розшуки за нафтою, вугілям, залізною рудою ведуться з гарячковою енергією. В Перу, Чіле, Бразилії, Аргентині започатковано металеву індустрію. Ніхто не турбується ані коштами ані ринками збуту, рахуючи на те, що надвишку забере або сусід або хтось дальший. Аргентина вже підготовляє власну продукцію тяжкої артилерії, літаків і танків. Другі зараз підуть її слідами. Вже всюди можна завважити прояви господарської війни — обмеження імпорту, підмоги для експорту, контроля обміну і т. д. Плянова господарка всюди при владі, хоч замаскована під різними формами.

Клопіт в тому, що господарства південної Америки не доповняють себе взаїмно. Чіле, Пе-

---

Сталінова династія

Неодин з тих, який між двома світовими війнами був знаний як „професійний революціонер", дістав останню свою політуру в Ленінськім Інституті в Москві. Сьогодні їх уже не переслідують. Давніше вони втікали перед поліцією, сьогодні їх боронить кордон урядової охорони. Ці Ленінові учні зробили добру кар'єру. Кожного разу, коли вони приїздять на московський аеродром, їх витають як голов держави, орхестра грає не тільки інтернаціонал, але й їх національний гимн. Тіто і Кардель (Югославія), Дімітров (Болгарія), Ракоші (Мадярщина), Ґотвальд (Чехія), Анна Павкер (Румунія), Тольяті (Італія), Мао-Тсе-Тунг (Китай), Го-Чі-Мінг (Індо-Китай) - все це колишні учні Ленінського інституту, члени одного „ордену", всі вони належать до однієї династії, яка тісніше зв'язана з собою ідеологічними в'язами ніж давніші династії, засновані на посвояченні крови.

Die Weltwoche, Zuerich.

ру й Аргентина — це краї тваринної господарки. Від недавна Венезуеля має монополь в вивозі нафти. Але тепер Перу дуже активно експлуатує свої велетенські джерела. Аргентина вже покриває 70% запотребування з власних джерел. Чіле якраз тепер приступає до експлуатації нафтових піль в Тієра дель Фюеґо, які мають бути безмежні. Це саме відноситься до текстильної індустрії.

Легко критикувати безуспішну і руїнну автаркію. Але треба нагадати, що більшість з тих країв, позбавлена кораблів, відтята від Европи і від ЗДА, з нерозвиненою індустрією, часом забідна, щоб виживити власне населення — в часі війни зі страхом гляділа на неминучу кризу. Але від коли світове положення виявляє познаки поправи і доцільна виміна господарських дібр запевнена, ніяка з держав південної Америки не має охоти закинути дальшу розбудову індустрії, яку започаткувала з такими великими жертвами.

Нездійсненна мрія

Сьогодні нема сприятливих умовин для об'єднання американського континенту ні під оглядом ідейним ні господарським. В Вашинґтоні це знають і тому думають: раз таке об'єднання неможливе без нас, то краще щоб взагалі його не було. Якщо Аргентина візьметься за завдання, яке не вдалось З'єднаним Державам, то з місця наткнеться на поважний спротив Вашинґтону. Уряд ЗДА ніколи не допустить до створення бльоку еспанської Америки, що звертався б проти них і міг би загрожувати безпеці північної Америки.

Коли Перон здійснить величезну програму іміґрації, положення Аргентини можливо буде змінене. Але сьогодні, не зважаючи на руїну старого світу, Аргентина — хоч як бажає повної незалежности — ще не забула своїх початків. Тому не треба прив'язувати завеликої уваги до її флірту з Рад. Союзом, ані до активности аргентинських делеґатів в ОН. В обох випадках вона не хоче дразнити Вашинґтону тільки зробити на нього враження.

Люди менш боялися б старости, якби знали, що надзвичайне довголіття означає можливість побачити відродження мод та ідей своєї ранньої юности.

Із афоризмів В. Державина

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ДИСКУСІЯ

На сторінках української і польської еміґраційної преси йде жива дискусія на тему українсько-польських взаємин, при чому деякі українські публіцисти помістили статті в польській пресі („Кроніка"), а польські в українській („Наше життя"). Сьогодні маємо цілу низку статей з обох сторін так, що вже можна зробити хоч загальну їх оцінку та подати підсумки.

Провідною думкою згаданої пресової дискусії є: І) причинитися до відпруження назагал донедавна сильно напружених відносин та створити атмосферу взаємного довір'я 2) найти шляхи, які довели б оба народи до тривкого порозуміння та співпраці, що запевнило б обом свободолюбивим народам певну і кращу майбутність. Очевидно, у сьогоднішній політичній дійсності ця дискусія має більше моральний, скажім, більше теоретичний, чим практичний характер, але це ніяк не зменшує її ваги, якщо дивитися на неї під кутом майбутнього. Сам факт цього рода дискусії є позитивним явищем, і так оцінюють його обі сторони.

Дискутанти обох сторін згідні в тому, щоб дискусію вести зовсім щиро й отверто, без захованих думок, бо тільки в площині отвертости і щирости можна осягнути засаду „ clara pacta claros faciunt amicos". Так отже у підході до згаданої дискусії та її форми є однозгідність між обома сторонами, і якщо дискутанти справді у всіх пов'язаних з нею справах придержуватимуться справді принятої ними засади, то дискусія буде дійсно інтересна і вартнісна. Бо засада отвертости і щирости виключає фразеологію, що нею звичайно прикривається інші цілі, або нагинається факти для укритих задумів. З другого боку — ясне і щире ставлення справи виключає всякого роду кон'юнктурність, чи навіть особисті шкурні інтереси.

Дальше дискутанти погоджуються в тому, щоб у дискусії не видвигати взаємних жалів та обвинувачень, бо це мусіло б тільки розгострити обопільні взаємини і звести нанівець цілу дискусію. Та, як вказує дотеперішній хід дискусії, дискутантам не вдалося зберегти цієї засади, обі сторони виступили з цими чи іншими обвинуваченнями з ближчого минулого. Це зрештою річ вповні зрозуміла, бо польсько-українські взаємини були в минулому насичені такими важкими національно-політичними, соціяльними і релігійними обтяженнями, що дискутантам важко здержатися від таких чи інших обвинувачень. Тут слід мати на увазі одну обставину: поляки були в польсько-українськім спорі стороною сильнішою, тому вони створювали ситуації і впливали на їх дальший розвиток. Українцям, як стороні слабшій у цім спорі, залишалось тільки реагуваси на потягнення противної сторони. Крім того поляки були з деякими перервами державно-пануючою нацією, вони теж були пануючою нацією у соціяльному розумінні, що очевидно ставило українців в відношенні до них в гірще положення, і не могло залишитись без впливу на збірну психіку. Тому до обвинувачень і певного роду недовір'я з українського боку польська сторона повинна підходити з більшим зрозумінням. З уваги на намічену благородну і далекосяглу мету не є доцільне робити собі взаємні інкримінації тимбільше тоді, якщо вони спираються на недостовірних інформаціях. Зрештою є деякі справи, які сьогодні надто свіжі, щоб їх можна було розглядати об'єктивно.

Натомість було б побажаним, щоб у того рода наболілих справах обі сторони давали собі взаємно правдиві, вичерпуючі інформації. Це причинилось би до висвітлення цього чи іншого закиду. В ході дискусії висвітлено між іншим справу інструкції Ріббентропа, довкола якої повстала була легенда про українське повстання в Галичині 1939 р., як теж польські інкримінації відносно участи українців (зокрема дивізії Галичина) у варшавській кампанії.

Дальшою справою, яка в дискусії знайшла однозгідність та яка зрештою лягла в основу пресової дискусії — це справа у к р а ї н с ь к о — п о л ь с ь к о г о п о р о з у м і н н я. Обі сторони однозгідно за потребою такого порозуміння та вважають, що воно є ключевим

питанням для обох народів. Потреба українсько-польського порозуміння випливає для обох сторін з цих міркувань: І) Україна і Польща лежать між двома потенціяльно — сильними імперіялізмами, Росією і Німеччиною, яким оба народи зможуть протиставитися тільки спільними силами; 2) сьогоднішній розвій господарства та техніки вимагає об'єднання поодиноких держав у більші такі чи інші бльоки.

Дискусія виявила по обох боках однозгідність відносно потреби українсько — польського порозуміння і співпраці, але в питанні, на яких саме засадах могло б дійти до такого порозуміння, є поважні розбіжності. Одною з цих засад — це справа українсько — польських кордонів, при чому для української сторони це є важливе питання, а для польської тільки фраґмент.

Українські дискутанти стоять на становищі етнографічного принципу і тому приналежність західньо — українських земель до України вважають за одну з основ українсько — польського порозуміння. Це становище спрецизоване ясно в статті ред. Романа Ільницького (Час. ч. 23). Воно звучить:

„Визнання засади, що ЗУЗ мають бути відділені від Польщі, стверджене у Ялті Сполученими Штатами і Вел. Британією — творить для української політики поважний арґумент. Вона буде ним послуговуватися так як послуговувалася досі Берестейським Миром, Актом Соборности і рішенням Ради Амбасадорів про право ЗУЗ на автономію. Треба думати, що Ялта вже востаннє потвердила український, а не польський характер цих земель".

Погоджуємося з засадою, ред. Р. Ільницького, але не приймаємо його арґументації. З міжнародніх договорів визнаємо тільки такі, в яких була заступлена законно висловлена воля українського народу.

Натомість польська сторона, в особах редакторів Кл Грабика і Януша Лясковського, стоїть засадничо, якщо мова про східні польські кордони, на становищі ризькомого миру. Це своє становище згадані польські публіцисти оправдують не недоторканістю відносних постанов ризького договору, але неґацією умови Ріббентропа-Молотова з 1939 р. та умови тимчасового польського уряду з СССР з 1945 р.

Торкаючись справи східніх кордонів ред. К. Грабик пише:

„Поминаємо обставину, що які небудь взаємні заяви в цих справах під теперішню хвилю слід вважати за теоретичну дискусію, що не має ніякого практичного значення. Але, коли б навіть було інакше, не можемо складати нікому ніяких заяв, доки існує в цій справі стан створений насамперед договором Ріббентроп — Молотов з 1939 р., а опісля умовою тимчасового польського уряду з СССР з 1945 р., які це два акти творять головну й інтеґральну причину нашого негативного відношення до ситуації створеної на сході Польщі. Признання сьогодні яких небудь прав, чи претенсій до Львова і східніх земель Річипосполитої, отже теж прав народу і Незалежної Самостійної Української Держави до цих теренів, було б з нашого боку перекресленням нашого дотеперішнього становища супроти цього фактичного стану, якого не признаємо й не апробуємо" (Кроніка ч. 18)

Або другий приклад: згаданий редактор завважує, що границі ризького трактату не змінило „само життя", але договори Ріббентроп-Молотов і Ялта, яких „обставини і моральні підстави напевно не можуть бути призраком для шануючого світу вільних народів". Признаємо слушність, але це саме треба сказати і про ризький договір.

Дальшою, здається, найбільше засадничою проблемою, що її видвигнули дискутанти — це справа форми майбутніх українсько-польських взаємин. Теж і ця справа виявила розбіжність, не довела ще до обостороннього, ясного її з'ясування.

Українська сторона стоїть на становищі, що основою до справжнього українсько - польського порозуміння та встановлення на його основі тривких взаємовідносин — це взаємне признання самостійности і незалежности обох народів, тобто признання з боку польського незалежної української держави на засаді етнографічного принципу, і навпаки, з боку українського незалежної польської держави. Щойно оба народи (разом з іншими) зможуть створити бльок держав для узгіднення, господарських, політичних, культурних справ.

Перший польський дискунтант ред. Я. Лясковський, що стоїть теж виразно на становищі ризького договору, завважує до цього свого становища ось що:

„Це не значить, щоб ми вважали, що не можемо дійти до порозуміння що до справ границь з відповідною репрезентацією українського народу. Одначе порозуміння може бути ділом виключно поляків і українців без жадної чужої інтервенції" (Кроніка ч. 23).

Натомість інакше дивиться на цю справу польський публіцист Єжи Бєльський. В статті, вміщеній в „Нашому Житті" ч. 30. він пише:

„На вступі треба зазначити, що становище всієї вільної польської думки в справі ялтанського пакту одностайне. Ні в якому разі польська політична думка не може навіть посередньо апробувати вчинене насильство. Це одначе цілком не означає впертого дотримування ризької угоди, тобто стану „статус кво анте беллюм", який не відповідає зміненим умовам, що випливають з найбільшої історичної завірюхи — нової европейської дійсности. Ніякий трактат не буває вічний тим більше так конюнктуральний, як нещасний трактат ризький, що був наслідком заломання східньої концепції Йосифа Пілсудського. Не був він вислідом далекозорої політичної думки, або добре зрозумілої дійсности, але вислідом боязливої короткозорости, що виходила з фальшивих основ і помилкової оцінки совєтської політики".

На марґінесі дискусії в справі границь, деякі польські дискутанти, в підшукуванні за арґументами для піддержання своєї тези, послуговуються своєрідною діялектикою. Ось напр. відповідаючи на запит ред. А. Чарнецького, чому поляки апробують нові польсько-німецькі границі, а інакше дивляться на справу українсько-польських границь, ред. К. Грабик заявляє, що ці (б. німецькі) терени поляки заняли як рекомпензату за східні терени. Але з поняття рекомпензати вихо дить, що можна мати тільки одну річ, або ту, яку ми дістали, як рекомпензату, або ту, за яку дали нам рекомпензату, а не обі нараз.

Підчас першої нашої еміґрації представник консервативних гетьманських кругів, Пилип Орлик, і представник запоріжської демократії Кость Гордієнко склали якраз 210 літ тому назад у квітні 1710 року відомий компроміс — Орликову Конституцію, що хоч тоді не здійснена, осталася „вікопомною Війська Зопоріжського й всего народа славою і памяткою". Тоді й ці „духи" гетьманці й ці „козаки нетяги", що проти „гетьманського самовладства" повставали, були всі однакові по духу, і лицарі і патріоти.

Сьогодні й для такого компромісу й для переведення його в життя реальних даних значно більше. Але чи є сьогодні в нас той дух, що був тоді у предкій наших?

Вячеслав Липинський 1920

Польська сторона видвигнула вже давніше проєкт т. зв. „Межиморя“, не прецизуючи точніше ні його форми, ні суті. Не диво, що теж польські дискутанти вкладають в цей проєкт різний зміст. І так ред. К. Грабик у своїй вже цитованій статті каже, що „існує тісна співзалежність незалежности Польщі і України, не виключаючи навіть евентуальних федеративних пов'язань. Зновжеж у статті „Шлях веде простий“ полемізуючи з „Українською Трибуною“, яка твердить, що єдиною системою співжиття міг би бути „союз суверенних народів сходу і північного сходу Европи“, заявляє ось що:

„З нашої сторони висунули ми сьогодні програму „Межиморя“, яка передбачає саме союз суверенних народів сходу і північного сходу Европи, збудованого на засадах взаємного признання і розсудливої розв'язки на етнографічно спірних теренах з далекойдучою господарською і політичною співпрацею“.

Отже ця друга концепція передбачає створення не союзної держави, але союзу держав.

Інакше ставить цю справу ред. Я. Лясковський, у цитованій нами статті він каже:

„Нашого ціллю є створити спільну державу. Не тільки польську державу, але прямо державу-союз, що буде власністю і добром народів — польського, українського, білоруського і литовського. В рямах цієї держави дійдемо напевно до порозуміння в граничних справах, які не будуть важні.“

Отже у концепції ред. Я. Лясковського це щось в роді федеративної держави.

Ще інакше ставить цю справу ред. Єжи Бєльський. „Тут насувається питання, каже він у цитованій нами вже статті, чи визнання Польщею етнографічного принципу має бути обумовлене згодою України на якусь форму міждержавного союзу обох країн, напр. якась унія, або федерація, чи вступом до регіонального бльоку Европи?

„Не вагаюся висловити погляд, що налягання з польського боку на зв'язок між тими проблемами було помилкою. Відмовлення Польщі від етнічно-українських земель творить передумову, без якої не може бути плідної співпраці обох сусідних народів. Ця, безумовно, з польського боку болюча хірургічна операція розріже раз на завжди чиряк, який, затроює відносини між обома народами, і відкриє нову сторінку в їх історії.

„А чи вступ України до можливої федерації міг би вважатися вільним і нічим не вимушеним рішенням, коли б він залежав від повернення Україні інтегральної частини її етнографічної території. Чи таке ставлення справи не викликало б в українській психіці і так уже перечуленій, різних комплексів і чи не відбилось би це на майбутній долі обох народів. Зрештою всілякі міжнародні спілки й союзи не багато варті, якщо вони не випливають із справжньої спільности інтересів... Історія кількох останніх десятиліть знає натомість дуже вимовні приклади природних союзів, не зафіксованих точними формулами якихось трактатів, але які виявилися міцнішими від усяких урочистих договорів.“

Становище ред. Бєльського зовсім правильне. Не формальні, але природні факти, тобто такі, які є побудовані на повній обосторонній добровільности, та які є випливом свідомости спільних життєвих інтересів, можуть перетревати не тільки часи миру, але теж час збройних конфліктів.

Нема сумніву, що з проблемою українсько-польського порозуміння є зв'язана ціла низка друго чи третьорядних питань і деякі з них заторкнули дискутанти в ході дискусії. Та є одне, на нашу думку, важливе питання, що його тільки принагідно порушили дискутанти з обох сторін, а саме акція Керенського, який пропагує ідею союзу вільних народів у границях будучої демократичної Росії. Вважаємо, що цієї акції не можна собі легковажити. Саме ця акція творить той трикутник Україна — Польща — Росія, який в історії обох народів, українського і польського мав такі далекойдучі, і, скажім отверто, такі болючі вияви.

Вкінці слушна є заввага ред. Котовича, що це не справа журналістів, щоб остаточно рішити про українсько-польські взаємини. Безспірним правом, а то й обов'язком журналістів є причинитися до демобілізації неприхильних настроїв та тим підготовити грунт для психічного наближення, що і є першою і головною передумовою для всілякого справжнього тривкого порозуміння.

До польсько - української проблематики ми ще нераз повернемось.

М. К.

Наївні люди уявляють, начебто ототоження сили й права робить їх сильнішими. Проте сама лише розумна сила творить право, як ґарантію супроти власного евентуального нерозуму, а одверте порушення права — це скрізь верх нерозуму.

◆

Тяжкість режиму не в тому, хто править, і навіть не в тому, хто контролює правлячих, а в тому, якою мірою держава втручається в суспільне господарське і культурне життя одиниць та їхніх більш-менш приватних groupовань. Відтак, хоч тяжкий режим може бути висококультурним, зате легкий режим не може бути антикультурним. Висновки самозрозумілі.

◆

Передбачати рух історичних подій булоб б не так уже й тяжко, якби не постійний та потужніший за всяку уяву чин необачної наївности мас і безмежного самозасліплення вождів; ексцеси людського нерозуму годі передбачити.

◆

Загальновідомий софізм, що кожен нарід вартий свого державного ладу (чи то свого уряду, чи то свого проводу), означає якраз ніби всяка меншість відповідає за перші-ліпші гадки та вчинки відповідної більшости, незалежно від сутности й ступня принципових розходжень між більшістю й меншістю.

◆

Невірно, ніби людина не бачить своїх власних хиб: навпаки, саме тому, що вона болісно їх сприймає, але неспроможна усунути, вона з тим більшою ревністю переслідує ті самі хиби в своїх ближніх. Це дає їй свого роду моральну компенсацію.

Із афоризмів В. Державина

(Докінчення зі стор. 3)

тим іде друга гра — довкруги УПА. Greuelpropaganda московських підголоскі внамагається звязати її з усякими темними силами, щоб в той спосіб дискредитувати перед публичною опінією світа саму ідею визвольної боротьби українського народу.

Ця гра Кремля на дискредитування України в світі ставить перед усі відповідальні чинники українського життя на чужині осьтакі завдання:

1. Усвідомити ширшим кругам українського громадянства укриті цілі московської гри.
2. Перемогти всі вузько-партійні егоїзми, яких яскравим висловом є існування „партійних держав“ і „партійних урядів“ на еміграції — перемогти на те, щоб врешті все українське громадянство на чужині сконсолідувалось довкруги одного законного державного центра.
3. Допомогти цьому центрові поставити якслід пропаґанду української справи.

ЗМІСТ 1. ЧИСЛА

НАДІСЛАНО до РЕДАКЦІЇ

В. Січинський: Чужинці про Україну. Пяте видання Авґсбурґ, 1946.

П. К. Боярський: Українська внутрішна політика ОУН. Женева 1947.

Ватра; орган пластової і громадської думки, травень червень 1947.

Українська школа на еміґрації ч. 1. Авґсбурґ жовтень 1947.

Казакия, Июнь, Брюссель 1947.

На сліді, журнал пластового юнацтва ч. 2.

Українське Мистецтво, 2. Альманах Української Спілки Образотворчих Мистців. В тексті 60 ілюстрацій і 4 колірові таблиці.

ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

В попередньому числі журналу трапились такі друкарські помилки, які зміняють текст, або роблять його незрозумілим. Просимо Читачів справити їх в такий спосіб:

стор.	гранка	стрічка					
2	ліва	10	знизу	має звучати:	В плянах тієї стратегії лежить не допустити до зліквідування польсько-українського фронту		
5	права	20	знизу	замість:	зображеному	має бути:	зобразному
6	ліва	5	„	„	виховував	„ „	виковував
6	„	7/8	„	замість:	філософія	має бути:	філологія
„	„	20	„	„	1919	„ „	1939
7	„	29	згори	„	розгляду	„ „	розряду
7	права	29	знизу	„	лиць	„ „	околиць
10	„	34	„	„	являють	„ „	виявляють
11	права	13	згори	„	що защепив	„ „	— защепив
„	„	22	„	має звучати:	ідеолог повинен був знати, що большевизм		
„	„	26	„	замість:	дачив	має бути:	бачив
„	„	27	знизу	„	рекомен думати	має бути:	рекомендувати
„	„	33	„	„	könnt	„ „	kennt
12	„	24	згори	„	ідеоголами	„ „	ідеологами
14	„	26	згори	„	дал свабоду	„ „	— свабоду
„	„	після 31 стрічки	„	вставити:	негласними вказівками таємної поліції		
32	ліва	18	знизу	замість:	патріярха	має бути:	екзарха

ПРОБЛЕМИ

ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

ЗМІСТ

Ч. 3 ГРУДЕНЬ 1947

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

THE PROBLEMS Ukrainian Manthly Review || DIE PROBLEME Ukrainische Monatsschrift

Ч. 3 МЮНХЕН ГРУДЕНЬ 1947

Редагує Колегія під проводом Михайла Добрянського

Адреса Редакції та Адміністрації:

Ukrainische Monatsschrift „Die Probleme"
(13b) MÜNCHEN 13, HESS-STRASSE 132 a/II
або München 13, Postschliessfach 50

Умови передплати в Німеччині:

місячно	4·—	РМ
квартально	12·—	„
піврічно	24·—	„
річно	48·—	„

Умови передплати для закордону:

місячно	6·—	РМ
квартально	18·—	„
піврічно	36·—	„
річно	72·—	„

При гуртових замовленнях понад 10 чисел даємо 20°/₀ рабату

Ціна одного примірника 4 нім. марки.

Всі **вплати** треба надсилати звичайним поштовим переказом на адресу адміністрації журналу або поштовою складанкою чекового уряду.

При пересилці грошей треба завжди зазначити докладно на яку ціль вони призначені. Адресу вплачуючого треба виписувати виразно та докладно, по можності друкованими літерами.

Заграничні передплатники можуть вплачувати передплату в нім. марках через своїх земляків в Німеччині. Українці, що є вже за кордоном, можуть теж зголошувати свою передплату. До часу відкриття наших рахунків в інших краях, посилатимемо наш журнал на кредит.

Про всякі **зміни адреси** прохаємо негайно повідомляти адміністрацію, рівночасно подаючи і свою дотеперішню стару адресу.

Приймаємо передплату від тих, що виїздять з Німеччини

Надсилайте нам адреси осіб, з Німеччини і з закордону, що цікавляться справами, які порушує журнал „Проблеми". Їм вишлемо зразкові числа журналу. Подбайте, щоб „Проблеми" появились в продажі в книгарні чи кіоску Вашої місцевости.

Шукаємо заступників на поодинокі місцевості та табори.

ВИДАВНИЦТВО „ПРОБЛЕМИ"

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ І ЖУРНАЛИ

Календар-альманах на ювилейний 1948 рік (1648—1848—1918), Авґсбурґ - Мюнхен, 1948. Накладом Ґуртівні паперу в Авґсбурзі. Вел. 8°, стор. 208.

Теок: **Карикатури з літератури.** В-во „Скоморох", Мюнхен 1947, стор. 64.

Проф. В. Дубровський: **Туреччина між молотом і ковалом.** Український Морський Інститут. (На правах рукопису, цикльостиль), 1947.

Д-р Тиміш Олесіюк: **Сіра Україна.** Український Суходоловий Інститут. (На правах рукопису, цикл.), 1947.

Лев Биковський: **Іван Шовгенів,** біо-бібліографічні матеріяли. Український Морський Інститут. (На правах рукопису, цикл.), 1947.

Лев Биковський: **Бібліотека Української Господарської Академії** (1922—1947). (На правах рукопису, цикл.), 1947.

Арка, журнал літератури, мистецтва і критики, чч. 2—5, Мюнхен, 1947.

Господарсько-кооперативне життя, Авґсбурґ, листопад 1947.

Козакия, ч. 6, 1947. Брюссель.

Д-р М. Кулицький: **Карта південно-східної Европи.** 1:4,000.000.

ЗМІСТ 1. ЧИСЛА

ЗМІСТ 2. ЧИСЛА

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Вступаючи в другий рік видавання журналу „Проблеми", прохаємо наших дотеперішніх передплатників, читачів і прихильників вислати передплату на 1948 рік. Всіх дотеперішніх довжників прохаємо вирівняти залеглості.

Подобається Вам наш журнал, то приєднайте нам бодай одного передплатника.

Authorized by EUCOM Hq. Civil Affairs Division, July 14th 1947, Authorization AG 387. 7 GEC-AGO
Supplement to the weekly „On the foreign soil" for October-November. Druck Holzmann, Bad Wörishofen

ПРОБЛЕМИ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

Ч. 3. МЮНХЕН ГРУДЕНЬ 1947

НАША ДУМКА

Актуальність української справи

Вислід другої світової війни витворив такий стан, що українська справа стає актуальною проблемою міжнародньої політики. Це покищо потенціяльна актуальність, зн. вона не виступає ще на поверхні життя, про неї прилюдно ще не говорять, але вона висить у воздусі. Можна припускати, що при дальшім розвитку світових подій вона стане дійсно актуальною в повному значінню того слова. Цей стан і можливости його дальшого розвитку повинно усвідомити собі українське громадянство на чужині, а передусім його провідні кола. Бо цей стан української справи ставить перед нами цілу низку завдань, до яких ми зовсім неприготовані.

Довгі десятки років, а може й століття, українська справа не була так актуальна, як це стає сьогодні. Взагалі від часу дипломатичної діяльности Орликів в Европі, які зуміли заінтересувати політичний світ українською справою, ця справа не була досі проблемою в ширшому маштабі, яка виходила б поза межі держав безпосередньо нею заінтересованих, зн. тих, що мали таку чи іншу частину української землі під своїм пануванням.

Українською справою інтересувались: Австрія, царська Росія, версайська Польща, червона Москва, гітлерівська Німеччина. Але в с і вони займались тим питанням тільки з боку неґативного і змагали радше до того, щоб йому скрутити голову, ніж його позитивно розв'язати. Навіть Австрія, яка ще найбільш можливо ставилась до українців, рада була позбутись тієї проблеми, бо вона ускладнювала австрійській короні розв'язку польського питання.

На мировій конференції в Версаю українська справа взагалі не мала місця. Для неї не було там кон'юнктури, бо центральною проблемою для переможців з І світової війни було питання, як забезпечитись перед німецькою загрозою. Тому вони потребували сильної Польщі і „єдиної-неділимої" Росії. Там виринула тільки східньо-галицька справа, яку навіть піддержувала англійська дипломатія проти Польщі і Франції, але тільки як атут у розгрі з французами, який вона потім продала їм за уступки в мало-азійських концесіях.

Між двома світовими війнами українська справа була внутрішнім питанням Польщі і червоної Москви. Всі спроби витягнути західно-українську справу на форум Ліґи Націй — не доводили до нічого. А внутрішніми справами Рад. Союзу ніякий зовнішній чинник активно не інтересувався.

Друга світова війна принесла такі засадничі зміни, що поставили українську справу в зовсім нове становище. Головними фактами в тім напрямі є: 1. розбиття двох великих потуг — Німеччини й Японії; 2. нечуване поширення Рад. Союзу на захід; 3. аґресивна активізація большевизму; 4. політичне відродження Близького Сходу; 5. приняття України до Об'єднаних Націй.

Розгляньмо ближче кожну з тих позицій.

1. Розгром велико-німецької потуги, що оце відбувся на наших очах, ставить українську проблему в зовсім новий уклад політичних сил в Европі, такий уклад, якого досі ще не було. Шоб цей стан собі яксліднаглядити, треба пригадати — хоч у найгрубшому зарисі — гру великих потуг на европейському континенті в минулому.

Продовж кількох останніх століть уклад політичних сил на нашому континенті залежав в останній інстанції від постави В. Брітанії супроти Европи. Бо найважнішим питанням британської політики була справа безпеки островів перед можливою загрозою з континенту. Тому В. Брітанія приняла такі засади европейської політики, які робили б Европу для неї безпечною і кілька століть з успіхом ті засади проводила в життя. Вони почали кристалізуватись тоді, коли взагалі зачала формуватись велико-державна політика В. Брітанії — за панування Єлисавети (1558—1603). З того повстав т. зв. закон рівноваги сил, який змагав до того, щоби вдержати рівновагу між всіми головними потугами в Европі. Такий стан на континенті робив його нездібним до виступу на зовні (проти Англії), зн. забезпечував В. Брітанію перед усякими небезпеками, а крім того давав їй надрядне становище арбітра в усіх европейських конфліктах.

В наслідок діяння такого закону (він діяв неначе автоматично) В. Брітанія завжди зверталась проти найсильнішої потуги в Европі і її ліквідувала — так було принайменше досі. За Єлисавети брітійська політика двічі мобілізувала Европу проти Еспанії, яка в тому часі була найбільшою потугою в Европі, і її розбила. Після знищення еспанської потуги Франція Людовика XIV стала передовою силою і свідомо посягала по геґемонію над цілим континентом. Тому В. Брітанія поставила знов проти цієї потуги майже цілу Европу і звела її до рівня середньо-великої держави. XVIII століття — це доба европейської рівноваги і доба росту брітійської імперії. Аж Наполеон І захитав цю рівновагу і вирушив на здобуття цілої Европи. І знов проти него змобілізувала англійська дипломатія всі сили в Европі. Вислід відомий — Наполеон помер як в'язень на острові св. Олени.

В процесі боротьби проти Наполеона виринула Росія як перша потуга в Европі. Олександер І був на віденськім конґресі головною особою і предметом подиву за визволення Европи від „узурпатора". Але з тою хвилею В. Брітанія звертається проти Росії. Період від віденського конґресу до берлінського це час тонкої політично-дипломатичної боротьби між В. Брітанією і Росією. (Характеристичне, що ні в тому періоді, ні пізніше, ніхто з брітійських політиків не підніс думки про поділ Росії). Постання бісмарксівського Райху (1871) перервало цю боротьбу. Райх знов захитав европейську рівновагу і Росія стала для В. Брітанії чинником потрібним для противаги Німеччині, щоб реставрувати рівновагу сил. А коли вільгельмівська Німеччина зросла до тої міри, що вже не можна було вдержати рівноваги, В. Брітанія звернулась проти неї, а вислід — відомий.

Теж на тлі версайських переговорів ясно бачимо, яка роля припадала Росії в системі імперіяльної політики В. Брітанії. Росія, як потуга, лежала тоді на лопатках, розложена маразмом царського режиму і спаралізована революцією. Але ні анґлійська, ні французька політика не допускала навіть думки про поділ Росії. Бо „єдина-неділима" була їм дальше по-

трібна, щоб противажити Німеччину, якої вони найбільше боялись, в усякому разі більше боялись, як большевизму, якого тоді на заході не знали й його загрози не доцінювали. В наслідок того ні Англія, ні Франція не піддержали національних тенденцій східно-европейських народів, які змагали до поділу Росії. В Версаю брітійська дипломатія доложила всіх зусиль, щоб реставрувати европейську рівновагу, і не допустила до надмірного скріплення французьких впливів, навіть коли в тій цілі треба було піддержати побиту Німеччину. Це доводило до безмежної люті „старого тигра" (Клеманса) в часі версайських переговорів, але В. Брітанія досягла свого. Коли в поверсайській Европі Франція грала в певнім відношенню передову ролю, то це ділялось за згодою Лондону. — Зріст гітлерівської Німеччини знов захитав европейську рівновагу. І знов показалось, як дуже В. Брітанія потребувала „єдиної-неділимої". Коли з початком 1939 загострився польсько-німецький конфлікт, і здавалось, що евентуальний німецький похід проти Польщі буде початком гітлерівського наступу на Рад. Союз, то В. Брітанія повела широку дипломатичну акцію в користь Рад. Союзу. Ця акція була така маркантна і недвозначна, що спровокувала одну українську газету у Львові написати статтю під характеристичним заголовком: „Сталін повинен поставити Чемберленові пам'ятник в Москві". І знов в наслідок неначе автоматично діючого закону В. Брітанія виступила проти тої европейської потуги, яка захотіла бути ґеґемоном на континенті, і змобілізувала проти неї вже не саму Европу, але цілий світ. — Неподільна Росія (всеодно, якої краски) була потрібна не тільки В. Брітанії, але й Франції, яка від 1870 має особливий комплекс страху перед сильною Німеччиною, тому завжди шукала когось, ким могла б її шахувати.

Аналогічно виглядала справа в Азії, де була заінтересована не тільки В. Брітанія, але ще більше З'єднані Держави. Там ролю Німеччини відіграла Японія. Для обох анґло-саксонських потуг рівновага сил на Далекім сході була найбільш бажаним станом. Обі вони піддержували серед азійських держав ту, котра в даному часі була слабша. Напр., на початку японсько-російської війни (1905) ЗДА підтримували Японію, бо здавалось, що вона слабша; але з хвилею, коли Японія перемогла, ЗДА змінили свою політику і вже в часі мирових переговорів японсько-російських піддержували Росію. З І світової війни Японія вийшла як світова потуга і в слід за тим явно проголосила свої претенсії до панування над великоазійським простором. Це очевидно не могло залишитись без реакції з боку анґло-саксонських потуг. І як в Европі для противаги Німеччині потрібна їм була „єдина-неділима", так в Азії потребували її для противаги Японії, бо сам Китай був до того за слабий. Ясно, що в тому світі не могла зродитись навіть теоретична думка про поділ великої Росії.

Сьогодні не існує велико-німецька потуга, не існує теж японська. І цей стан потриває, по всякій правдоподібності, довший час. В наслідок того обі анґло-саксонські потуги, (які від довшого часу опреділюють уклад політичних сил на світі) — перший раз в історії — зустрілись безпосередньо з московською потугою. Це подія переломового значіння для розвитку майбутніх взаємин в Европі. Вона приневолила обі західні потуги перевести основну ревізію їх дотеперішньої закордонно-політичної системи. Цей безпосередній стик двох протилежних світів і спричинена ним ревізія дотеперішніх положень західних потуг створює зовсім нові шанси для актуалізації української справи, як політичної проблеми.

Українська громадська думка повинна ясно усвідомити собі, яке значіння для нашої справи мало існування сильної центрально-европейської потуги. Воно стояло на перешкоді актуалізації української справи, бо воно робило „єдино-неділиму" потрібним елементом для збереження европейської рівноваги. І кожна нова сила, яка сформувалася б в середній Европі, мусить мати такі самі наслідки, — зн. вона автоматично мусить піднести значіння неподільної московської потуги на сході Европи. Отже ліквідація німецької велико-держави тут, а японської там, впливає позитивно на зрушення української справи з мертвої точки.

2. Черговий чинник, який діє в тому самому напрямі — це надзвичайне поширення московської потуги на захід. В висліді II світової війни попало під панування червоної Москви 11 нових народів (крім тих, що були до 1939), а коли врахувати частину Австрії та Німеччини, то це є тринадцять народів. Це створює в світі нову проблему — проблему визволення поневолених Москвою народів. Коли після І світової війни українські еміґранти стукали до совісти різних міжнародних чинників у справі свого народу, то це був голос „вопіющого во пустині". Бо кого обходила якась там Україна? Тимбільше, коли ще певно невідомо, чи та Україна — дійсність чи мрія якихось фанатиків, чи чужа інтриґа. Тимбільше, коли її голос заглушувало безліч голосників червоно-московської пропаґанди, замаскованих під усякими милозвучними фірмами про права людини, оборону мира, співпрацю народів тощо.

Тепер це справа трохи інша. Сьогодні все те, що діється за залізною куртиною на „новоздобутих" теренах, відбивається сильним відгомоном у цілім світі. Сьогодні визволення Москвою поневолених народів — це справа, яка доскулює і пече навіть сильних світа цього. Пече не з огляду на якісь великі взнеслі ідеали, а з огляду на їх власну шкуру. Бо кожному ясно, що те, що стрінуло Україну передучора, а Польщу, Румунію, Болгарію іт. д. — вчора, може його зустріти завтра. Тому питання визволення майже 20 народів, поневолених Москвою — це реальна проблема, а українська справа є її нерозлучною частиною.

3. До кінця II світової війни большевизму не відчували в світі як загрозу, поминувши поневолені до 1939 народи, якими одначе ніхто не цікавився. Большевизм вмів добре маскуватись, а крім того мав змогу відвертати увагу світової опінії від себе на фашизм, а різні інтернаціональні мафії йому в тому успішно помагали. Большевицька підлазка і зручність маскування йшли так далеко, що багато споміж найбільш міродайних людей західніх потуг щиро вірили в добру волю Сталіна співпрацювати з заходом.

Сьогодні ті ілюзії вже скінчились. Самі обставини зняли з большевизму маску і він станув перед цілим світом зі своїм правдивим обличчям. Сьогодні вже нема змоги відвертати увагу світової опінії на Гітлера і фашистів, бо їх уже нема, зрештою цілий світ уже знає, що Гітлер був тільки учнем Сталіна. Чого не припускав би ніхто два роки тому, те стає сьогодні дійсністю — держави починають зривати дипломатичні зв'зки з Рад. Союзом. Небезпеку большевизму усвідомлюють собі вже на цілому світі. Це усвідомлення в дальших наслідках теж впливатиме позитивно на актуалізацію української справи.

4. Знаємо з досвіду історії, що політична активізація простору Малої Азії впливала завжди корисно на розвиток української державности (диви напр. статтю Лісковицького в попередньому числі). Сьогодні Близький схід стоїть в осередку заінтересувань світової політики. На це зложились такі чинники: а) політичне відродження арабських народів, б) спрямування головного вістря совєтської експанзії на південь, в) роля малоазійської нафти.

Особливо ця остання точка має рішальне значення. Хто має під своєю контролею головні джерела нафти, той має запевнене панування над світом. З'єднаним Державам уже тепер не вистачає — перший раз в історії — власної нафти, власні джерела на вичерпанню (обчислено, що вони вистачать ще на 12—15 років), а консумція нафти в ЗДА в пропорції до скількости населення — найбільша в світі. Голова американської нафтової місії до М. Азії заявив: „Точка тяжкости світової продукції нафти пересунулась з Карибського заливу на Близький схід", де нафтові джерела найбагатші в світі. Тому в той простір звернули свої очі всі потуги світа. В наслідок того там зосередилась майже вся головна політична проблематика. Близький схід — сьогодні найбільш запальне місце в світі. Україна є безпосереднім сусідом того простору. А це має своє значення, зокрема для питання про актуальність української справи.

5. Приняття України до ОН — в противенстві до чотирьох вище наведених чинників — не впливає безпосередньо на актуалізацію української справи, але мимо того в певнім відношенню її сприяє.

Коли творилась організація ОН і туди приймали

у першу чергу народи, які причинились до перемоги над гітлерівською потугою, то не можна було не прийняти України, яка в боротьбі проти гітлерівського наїзду принесла найбільші жертви споміж усіх народів. Рівночасно Молотов, що поставив внесок на прийняття України, мав на увазі свої цілі. Але незалежно від того, які цілі мала в тому Москва, і незалежно від тої гри, яку вона веде з Україною на форумі ОН (про що була мова в попередньому числі), прийняття України до ОН — навіть, коли тією Україною є тільки УССР — має велике значення для української справи в такому сенсі: а) воно означає інтернаціональне визнання права суверенности за українським народом (при чому зовсім друга справа, що те право на українській території потоптане в найбрутальніший спосіб червоним окупантом), б) воно впровадило Україну на арену міжнародної політики і цілий політичний світ зживається з думкою, що такий чинник існує (при чому знов — у зв'язку з нашою темою — друга справа, хто репрезентує той чинник і як використовує український мандат), в) в міжнародних взаєминах діють деякі комплекси і привички, які нераз сильніші від договорів і постанов міжнародного права — сюди належить в першу чергу право прецеденсу і страх перед новим партнером; Україна, війшовши до ОН, перестала бути чужим і незнаним партнером, а стала відомою політичною величиною, крім того створився корисний для нас прецеденс.

Ми старались виказати, що українська справа „висить у воздусі" і, що вона завтра може стати реально-актуальною проблемою. В зв'язку з тим існує небезпека, що нові можливости знов зустрінуть нас неприготованими — тим разом вже не з чужої вини, тільки з нашої власної. Але цим питанням займемось в однім з чергових чисел. Сьогодні тільки найважніше з того: корисний розвиток міжнародних взаємин може пропасти марно для української справи, якщо українська політична еміґрація не матиме одного державного осередка, який одинокий матиме право говорити іменем українського народу, згл. кожний хто говоритиме, дістане від него мандат. Такий осередок — законний державний центр — існує. Але як довго є серед тієї еміґрації кола, які ради партійного егоїзму, або зле зрозумілих амбіцій, або з якихось інших нам ближче незнаних спонук будуть поборювати той центр і для конкуренції йому творити свої партійні „всеукраїнські політичні центри" і свої партійні „уряди", так довго українство не стане поважним політичним чинником в світі.

Саме тепер ідуть усильні заходи в тому напрямі, щоб тому центрові дати ширшу громадську базу і тимсамим дати йому змогу діяти. Постава політичних угрупувань до тієї акції буде показником, наскільки проводи тих угрупувань розуміють найістотніші завдання української політичної еміґрації. Тут мають вони нагоду показати українському громадянству не словами, а ділом, чи вони спроможні бути носіями нашого державного будівництва. (мд)

КОМІНФОРМ

ПСИХІЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ СВІТОВОГО КОМУНІЗМУ

В Варшаві на з'їзді дев'яти компартій постав Комінформ: нова прибудівка до Комінтерну*). Яке буде відношення Комінформу до Кремля, це ясне з того факту, що при його народженню акушерами були Жданов і Маленков — два найближчі співробітники Сталіна. Світова опінія згідна в тому, що це спроба відновити Комінтерн. Українська публічна думка правильніше оцінила. Для нас не має сумніву, що „розв'язання" Комінтерну 22. травня 1943 — це була тільки гра, призначена на те, щоб робити враження на наївних „буржуа", які в справах европейського сходу, виявляли нераз жалюгідну іґноранцію. Комінтерн не перестав існувати і діяти 22. 5. 1943 і діє по сьогоднішний день без перерви. Хто говорив колинебудь інакше, то це або куплений аґітатор, або по дитячому наївна людина. Проголошення Комінформу це тільки спроба вивести Комінтерн з конспірації на денне світло.

Нам важно з'ясувати собі, які мотиви спонукали Кремль до цього. Бо якщо йдеться про той буржуазний світ, до якого Кремль в часі війни так облесно залицявся, то на нього варшавський факт зробив сильне враження і протверезив неодного наївного політика демократичного заходу. На нашу думку рішальними моментами для Москви могли бути ось такі:

1. Треба знов створити ясне становище — передусім з огляду на всі ті елементи в світі, які Кремль вважають своїм орієнтаційним пунктом. Вони були в великій мірі здезорієнтовані кількалітньою грою Кремля, тимбільше, що та гра дала притоку до різних дуже поширених поголосок про те, що большевизм „еволюціонує" на право, (а багато тактичних потягнень в Рад. Союзі могло навіть давати „тверді" аргументи в руки тих, які повірили в еволюцію), що там переміг націоналізм і Кремль закинув пляни про світову революцію і т. д. Але Сталінові більш залежить на тих елементах, як на вічно хитаючихся нейтральних колах безжурного світа, котрі тільки виглядають з Москви ще одного „доказу" на еволюцію большевизму і зітхають за ще одним блефом Кремля, який втишив би їх розложену совість. І тому не зважаючи на те, яке враження викличе Комінформ, Кремль дає ясний пароль своїм союзникам по всіх краях, кидаючи визов цілому некомуністичному світові. Кремль не має вже ніякої потреби грати в піжмурки і може скинути маску. Тимбільше, коли виявилось, що компартіям в західних краях не вдасться прийти до влади демократичним шляхом.

2. Створення ясного становища після проголошення Комінформу мобілізує психічно маси потенціяльних союзників червоної Москви. Психічна готовість „пролетарських мас" грає основну ролю в стратеґії Комінтерну. З цього погляду дістають свій глузд і галасливі виступи Вишинського в нарадах ОН. Світова опінія, шукаючи за істотними причинами того галасу, яким Вишинський наповняє залі засідань в Лейк Саксес, прийшла до переконання, що цей крик і тупет має закрити внутрішню слабість Рад. Союзу. Ми думаємо, що головна причина якраз в тому, щоб психічно озброювати союзників Кремля — всіх тих, які ненавидять капіталістичний лад і мріють про розправу з ним. Треба вміти уявити собі душевне задоволення і підйом тих людей, коли вони слухають демагогічні виступи Вишинського з Ню-Иорку, або погрози основників Комінформу з Варшави.

3. Закінчився період неґативної політики в буфорних державах за залізною заслоною — період ліквідації решток опозиції проти радянської системи. Лідери опозиційних сил або загибають в тюрмах, або повисли на шибеницях, або були приневолені втекти на захід. Терен вичищений і приготований, щоб почати позитивний етап систематичного насаджування справжньої радянської системи в тих краях. Але большевизація буфорних держав вимагає зводностайнення пляну. Тому в Варшаві компартії тих держав створили „Комінформ". Крім пропаґандивних він має теж і оперативні завдання в рамах нового етапу большевизації середньої Европи.

*) Лондонський тижневик „News Rewiew" приніс вістку, що Комінформ заложено в маленькім місточку на Шлеську при співучасті Молотова.

Отже головна ціль Комінформу — мобілізація сил для наступу, для аґресії, мобілізація психічна по цей бік залізної заслони, матеріяльна по той бік. Для порівняння як багато людей ще не розуміє суті большевизму, наводимо погляд делеґації парляментаристів Лейбор Парти до Москви. Один з учасників, посол К. Zillacus пише в „New Statesman and Nation" (1.11. 47):

„Шо нам сказав Сталін про Комінформ це, я вірю, правдиве. А саме це... акт самооборони і взаємної допомоги комуністичних партій в тих краях, де вони мають особливо відповідальні завдання".

І дальше К. Zillacus переконує своїх читачів, яке трудне положення компартій в Італії та Франції, де їх повикидали з уряду, тому вони мусять спільно боронитись.

Як бачимо, багато ще наївних на світі. Там мобілізація, тут демобілізація. На щастя, українське громадянство має в тій справі тверезий погляд. **(мл)**

Пам'яті Юрія Клена

(4. 10. 1891 — 30. 10. 1947)

Особливо боляче відчуваємо смерть великого поета. Ненадійна втрата вдаряє нас тимважче, що Юрій Клен відійшов саме в розгарі творчої праці, далеко не сказавши того всего, що він міг сказати свому народові. Він відійшов саме в такому часі, коли українство стоїть напередодні нового самоусвідомлення і нового оформлення власного обличчя. Якраз на порозі такого етапу український нарід потребує духових провідників, що були б вістунами нового відродження, що своїм віщим зором вказували б йому шлях у мандрівці шукань, що своїм творчим словом розпалювали б тугу за новим об'явленням української правди. Таким провідником у сфері духа був Юрій Клен. Сповнений великих візій про нову Україну, запліднював інших іти за ним і промощувати шлях для здійснення тієї України. Нам тимбільше боляче з приводу його смерти, що нам ввижається та сама Україна — „втілення справжньої людяности, справжньої моральности і величі духа".

Нижче містимо статейку про творчість Юрія Клена. З шан. автором не погоджуємося в оцінці впливу „Вісника" на формування світогляду поета. Ми вважаємо, що динамічність, вольове активне наставлення до життя, боєвий дух і т. п. — все це був дух часу України після визвольних змагань; цей дух не обмежувався до „Вісника", ані не був ним створений, ним жила ціла повоєнна ґенерація.

Редакція

Вражає в творчій біографії Юрія Клена, як пізно він дебютував. Коли не згадувати зовсім дрібних публікацій, Юрій Клен як поет дебютує в віці коло сорока років; його дебют у прозі припадає на останній рік його життя — отже на другу половину шостого десятка. Не можна серед інших причин не вбачати в цьому впливу того гуртка однодумців М. Зерова (т. зв. неоклясиків), в якому творчо сформувався поет. Вимоги до поезії і до техніки вірша були там піднесені на таку височінь, що виключали всякі недоробленості і легкі імпровізації. У двадцяті роки нашого сторіччя в історію української літератури вписує себе О с в а л ь д Б у р г а р д т як провідний майстер поетичного і прозового перекладу. Оригінальний поет Ю р і й К л е н народжується тільки в тридцятих роках, коли поетові довелося покинути Україну, попрощавшися зі своїми київськими друзями і знайомлячися з новими людьми і новими повівами.

Не можна недоцінити ролі „Вісника" в формуванні Юрія Клена. Тільки техніку вірша приніс поет з „неоклясичної" школи. Світовідчування його поезії — це світовідчування „Вісника" з його гаслами імперіялістичної, волюнтаристичної романтики. З гнівом і болем попрощавшися зі своєю підсовєтською батьківщиною в поемі „Прокляті роки", поет у віршах, що згодом увійшли в збірку „Каравели", виступає співцем конкістадорів і завойовників, будівничих держави і відважних воїнів, людей, що їх полонить життя, і що вони вміють те життя загнуздати. Напоєна фарбами, сповнена мужньої снаги, глибоко емоційна Кленова лірика динамічна і карбована, може більше, ніж лірика інших поетів, що гуртувалися навколо „Вісника", відповідала програмі журналу. Це було повне заперечення квієтизму, рівности, сентиментальности і млявости, які перед тим дехто вважав за типові ознаки українця. Це було передчуття близьких катастроф і заклик зустріти їх у бойовій готовості. Це був захват повнотою життя і усвідомлення того, що найповніший вияв повноти життя — боротьба, смертний бій.

Вже в поезіях „Каравел" звучать і інші мотиви. Мотиви неістотности, несправжности видимого світу. За світом явищ поетові розкривається світ сутей. Мотиви експансії заступаються мотивами прозирання таємних сутей. Динаміка фізичного руху — заглибленням у приховане внутрішнє. Виразні вже в таких поезіях як „Символ" або „Софія". Ці ідеї зроджують згодом ґрандіозний задум великої епопеї „Попіл імперій", що лишилася, на жаль незакінченою. Тут на автобіографічній канві мав бути показаний вир історичних подій нашого сторіччя, а за тим строкатим миготінням осіб, поезій і гасел мала бути виявлена внутрішня істота нашої сучасности, як її вбачав поет: ставання л ю д и н и, справжньої людини в усій величі її етичних норм, і як один з виявів цього ставання людини — ставання України, бо Україна для поета передусім — втілення справжньої людяности, справжньої моральности і величі духа.

Тією ж ідеєю одуховлення і прозрівання в матеріяльному його справжньої суті були пройняті і ті кілька оповідань, які написав Юрій Клен безпосередньо перед своєю загибеллю. Ці оповідання — незвичайні в нашій сучасній прозі своїм своєрідно-параболічним характером, своєю оповідністю, що спирається на чітку сюжетність і розлогу епічну фразу. Проза Юрія Клена — це тільки початок. Він не зовсім ще розкрився навіть як поет. Ше менше розкрився як прозаїк. Він загинув на шляху сповнений творчих задумів. Він умів вбирати в себе впливи й умів перебирати їх; лишав їх за собою, йдучи власним шляхом.

Переклади Освальда Бургардта, „Прокляті роки", „Каравели", „Попіл імперій" і оповідання Юрія Клена назавжди вписані в історію української літератури і в душі українців. Поет є серед тих, хто веде і приведе нас до здійснення величної мрії його „Софії" і „Символу". Його важкий камінь лежатиме в підвалині держави.

Ю. Ш.

„Der Allgäuer" пише: як повідомляють штокгольмські часописи, уряд Рад. Союзу відкликав свого посла зі Швеції й арештував його — за те, що посол поводився за приязно супроти дипломатів західних держав. З тих же причин відкликано совєтського посла з Ослько. Постає новий стиль в дипломатії.

„Bayerische Rundschau" повідомляє, що мр. Гавзер, представник центральної американської допомогової акції перебув в Німеччині шість тижнів. При тому журнал підкреслює з признанням, що мр. Гавзер весь час свого побуту в Німеччині жив тільки на харчевих картках. В висліді такого життя стратив на вазі 24 фунти.

Україна

поема **Юрія Клена**

1

Зеленими горбами бовваніла,
Вночі широким степом шелестіла,
Молилась до Перуна і Сварога
І ще не знала, де твоя дорога.
Хозарин кликав до свого полону,
В діяспору жидівського закону,
І вабив печеніг в роздерті шатра,
Де палахкотіла жаром жовта ватра.
Б'ючи у мідь своїх потужних дзвонів,
Звав марно Рим тебе у папське лоно,
І для вина, що серце звеселяє,
Зреклась ти Магометового раю.
Аж кроком нечутним, сумна і строга,
У тьмяних ризах з золота старого,
До тебе підійшла, не звівши вії,
Немов леґенда тиха, Візантія.
Вона, свята, облудна і безкрила,
Тебе цісарським пурпуром покрила.

— — —

В варязькім панцирі, в добу жорстоку
Ти дихала спокійно і ґлибоко,
Та інколи, піднявши заборолo,
Вдивлялася в тривожне виноколо.
З юнацьким завзяттям, з веселим криком
Стрічала половців у полі диким
І, навалом татарських орд зім'ята,
Прийняла долю хижу і прокляту...
Віки минали в темних сновидіннях.
Мов щире золото з берез осінніх,
Спадали всі твої оздоби,
І рвав лахміття ранньої жалоби
Шалений вітер. Все те за тобою
Пливло у безвість чорною рікою...

— — —

Де хвиля б'є об скелі круторогі
І шумом криє зрадницькі пороги,
Де дме над островом дніпрянський вітер,
Вирощувала ти спізнілі квіти
Жорстокости, геройства і посвяти
І ткала з них собі багряні шати.
Ніякий чар часи ті не відкличе,
Шо гураґаном прогули по Січі.
Гучним і буйним бенкетом Богдана
Ти завершила коло, Богом дане.
Відтак повстань твоїх страшні заграви,
Шо відблисками спалювали трави,
В воді баюр московських догасали,
Мов сонце стомлене і вже змирщале.
Воскреслим полум'ям старої слави
Ти спалахнула в чорні дні Полтави,
Коли тебе причарував навіки
Король звитяжений, останній вікінґ.
І, стиснутий Петром в обіймах владних,
Хрустів кістяк твій в пестощах нещадних.
Знесилена від голоду і спраги,
Несите черево чухонських багон
Тоді людським ти набивала падлом.
І час гатив тебе важким вагадлом.
З твоїх кісток, що в твані скам'яніли,
Із тіл, що на морозі зачапіли,
Складався підмурівок, на якому,
Немов болот примара невідома,
Між нетрів дебряних, де мох і глиця,
Повстала в чадній млі нова столиця.
Поволі брякла, мов велика туша,
Ненависна киргизам і інґушам,
Ґрузинам і корелам осоружна,
Імперія пажерлива, потужна.
Росла, росла і вогких надр туманів
Під свист сибірських тайґ, під дзвін кайданів,
Під шум вкраїнських грабів і каштанів.

2

А Ти, Ти зріла, мов зерно,
Шо спіє в лоні невідомім,
Шоб повернув колись стерно
Керманич в ґрізний день залому,
Якого ждали ми давно.
І він прийшов в грозі і громі,
І гніву Божого вино
Плеснув із чаші ангел сьомий,
Змішались люди і вовки,
І стала кров дешевим плином.
Ніхто в ті прокляті роки
Не знав, де звір, а де людина.
Дихнувши хаосом ночей,
Хтось сплутав постаті і форми
І стер всі зариси речей.
Завили вихорі і шторми.
Зірвавшись з ланцюга, у скок
Пішла задихана плянета,
В пекельний вплутана танок
(Лиш крик у пітьмі: Де ти? Де ти?).
І ось серед уламків, брил,
В клубках розідраних туманів,
В первіснім танці диких сил
Неясну постать зір доглянув.
Мара укохана віків
Вже прибирала образ зримий,
Шо вже яснів, синів, горів,
Та прослизнув марою мимо.
І голубів вночі лиш слід,
Який поволі в небі танув.
Летів не сніг, а білий цвіт,
І все поглинув вир туманів...
Тоді підвівсь столапий гад,
Робив собі з злочинців добір
І, всю тебе повивши в чад,
Почав кігтями дерти здобич...
Тоді ж, у час програм, конвенцій,
Вітавши хмару сарани,
Під шум нарад і конференцій
Усі зійшлись твої лани,
Твій скарб, і скот, і степ ділити.
І знов (на літа чи віки?)
Зчорнілий край, дощами змитий,
І над полями вітряки...
Знов невідкличність і руїна...
О, казнь незримої руки!
О четвертована Вкраїно!

3

В нестямі божевілля
Який страшний ясир
З Полтавщини й Поділля
Стягав тоді Сибір!
Розвіявши по нивах
Полову мертвих мрій,
Гноїли в колективах
Весну твоїх надій.
І духом чумних лілій,
Шо зжерті пістряком,
Пашів простір сплеснілий
Порослим бур'яном.
Де порожньо і голо
Сірів безбарвний лан,
Шугав безчолий голод.
За п'ятирічний плян,
Згадавши дні татарські,
За владу всіх рабів,
За „щастя пролетарське"
Твій темний люд згорів.
Немов колоди в струпах,
Шо ваблять мокрих птах,

Здувались чорні трупи
В некошених житах.
Жах смерти у підвалі
Моторами ревів,
І кулі розбивали
Коробки черепів.
І брякли мертві лиця
— Пухкі опуки щік —
У смрадній сукровиці,
Мов в'язки стиглих фіґ.
І був це час покосу,
Бо кат потів, як віл,
І в дар богам приносив
Копиці мертвих тіл.
Селянські канібали
Ловили дітваків,
Могили розгрібали
І крали з трун мерців.
Ночами стрекотіли,
Мов коники в степах,
Невтомні скорострілі
Та цвів Молочний Шлях.
І, як перед віками,
В холоднім димі сел
Над скорбними ланами
Плеяди і Орел...
Шо обри, що татари!
Шо лютий печеніг!
Тож не були почвари,
Бо і Батий беріг
Твої церкви й святині:
Вівтар і златоглав.
А нині, нині, нині
Дівоцтво розтоптав
Твоє сучасний варвар
І душу загноїв.
Вже має чорна барва
Над згарищем років
— Понурий прапор смерти,
І вже з джерел віків
Снаги нам не зачерти.

4

Прийми цілунок —
Полин терпкий.
Смертельний трунок
Із чаші пий.
Блукай, безвіро!
Поки страждань
Не сповниш міру,
Нуртуй у хлань.
Прямуй крізь муки,
Крізь хирі дні,
У шал розпуки.
Гаси вогні
І в ніч одчаю
Сама палай,
І біль без краю
До дна пізнай.
Простуй крізь жертви,
Крізь сохлий цвіт
В простори мертві
Десятків літ.
Крізь смерть і сором,
В нещадний вік.
Лісам і горам
Звіряй свій крик.
Прийми наругу,
Влий в шал поем
І вічну тугу
Живи вогнем.
В жару невгаснім
Свій гнів гартуй
І долю власну
З уламків куй.
Шпурляю тричі
Закляття це
Тобі у вічі,
Тобі в лице.
Ідучи в далеч
Під звук фанфар,
Шо їх заграли
У громі кар
Всі сурми туги,
Всі труби згуб,
Дійдеш потуги.
І бурий зруб
Надій безлистих
Повстане знов
Шатром барвистим.
І свіжа кров,
Одягне журби
В безсмертний міт,
В вісон і пурпур
Стобарвних літ.

5

Все, що гуло
В надрах запілля,
Все, що росло
В криках безкрилля:
Стлумлений гнів,
Шо клекотів
В жерлі віків,

Розпачу рев,
Марне горіння,
Шумних джерел
Дзвін і кипіння,
Помста і сказ
Вибухли враз
Шалом екстаз.

Крила пожеж
Там, над віками.
Простір без меж
Тут, перед нами.
В блисках вогнів
Колом зацвів
Обрій років.

В віддалі днів
Труби рокочуть.
Крики птахів
Грози пророчуть.
Шо це дзвенить,
Шо це шумить
В ранкову мить?

Чуєш, іде
В громі бурі,
Чуєш, гуде,
Б'є вже у мури,
Дме нам у скронь
Вихор, вогонь
Божих долонь!

6

Тобі, праматір, шлю привіт
З років, що час їх порохом укриє.
Та що тобі пісні цих клятих літ
І чорний жах, що вовком виє!

Це нам стерні глухий простір
І без кінця безрадісні блукання.
Тобі ж, тобі краса далеких зір
І злота заграва світання.

Це нам іти крізь сум років,
Крізь біль наруг, крізь ніч гірку неслави,
А Ти в крилатім шумі прапорів
Колись зустрінеш буйний травень.

З полів незнаних чужини
До тебе вітер долетить, мов спомин
Про наші в муках виплекані сни,
І днів давно забутих гомін.

Та що Тобі, Тобі до них,
Шо йдеш крізь дні прекрасні і суворі
До дальніх мет, невидано-ясних,
Прямуючи в нові простори!

По нас, забутих на землі,
Хай час пройде важким, залізним плугом.
Майбутнього крилаті кораблі
Уже стоять на рейді кругом.

Прозора височінь дзвінка,
І дужий вітер дме в шумкі вітрила,
І вже чиясь невидима рука
Ворота в далеч відчинила.

Ми відійшли в глибінь віків,
Ми, мов жорстока пісня, відлунали,
І чорні груди зораних степів,
Шо їх роздерло гостре рало,

Колоссям вкрилися густим.
Благословенний дощ скропляє жито,
До сонця пнеться все стеблом тремким,
Шоб жаром дихати і жити...

7

Пурпуром древнім весна одягає лани наддніпрянські.
(Верби шумлять на горбах; в полі тополі гудуть).
У багряниці старій нас вітає прадавня столиця.
(Сонце тресвітле вгорі, вітер і спів на землі).
Слава золоту бань, що крізь темні дерева нам мріє.
(Дзвоном високих церков ширше росте височінь).
Слава Тобі, о життя, що не має ні меж, ані краю.
Доля на шальки кладе муки, і щастя, і біль.
Бо, врівноваживши все, премудрий закон обертає
Тугу дочасну, терпку в радість, безсмертну в віках.

XI. 1938

Жорстокі дні

(зі збірки Юрія Клена „Каравели")

Жорстокі дні із криці й люті
У багрі зроджені роки,
І сонце, з міді куте,
Шо в невідомі світить нам віки.

Скажені вихорі, що кришать гори,
З глибинних надр — підземний грім,
І порох метеорів,
Розбризканий у гніві золотім:

Так нас доба вітала на порозі
Ше не початого життя...
Так блиски передгроззя
Серцям крізь чорний дим років жагтять.

Вітри, немов крізь спалені простори,
Крізь душі гомоном гули,
Та не зійшли нам зорі,
Шо трьох Царів у темряві вели.

Благословенні дні прокляття й кари!
Це ж ми, гартовані в снігах,
Завіяні в пожарах,
Загравою засвітим у віках.

Несіть гарячий попіл у майбутнє,
Безсмертний жар вражінь —
І вславить Незабутнє
Колись співець майбутніх поколінь.

1939

Молитва

(Закінчення поеми Юрія Клена „Прокляті роки")

Тож помолімося за полонених,
Які у морі бурянім пливуть,
Та ще за страждущих і угнетених,
Які шукають марно світлу путь,
За всіх в снігу зажива погребених,
Які шляху додому не знайдуть.
Над ними Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

Ше помолімося за всіх, кому
Вже не судилося узріти світла,
Шо їх я думкою не обійму;
За всіх, кому зруйновано їх житла,
Кого безжально кинули в тюрму,
Шоб радість їм ніколи не розквітла.
О, тільки дотиком легеньким рук,
Позбав їх, Господи, страждань і мук!

Помолимось за тих, що у розлуці
Помруть, відірвані від рідних хат;
Помолимось за тих, що у розпуці
Вночі гризуть залізні штаби ґрат,
Шо душать жаль у невимовній муці,
За тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

Помолимось за тих, кому на герць
Піти не вистачить снаги і сили,
За всіх отих, кого гірка, як смерть
Недоля під ярмо важке схилила,
Хто чашу горя п'є, налиту вщерть,
Вславляючи життя своє немиле;
За тих співців, які за хліб і чай,
Виспівують нам пекло, наче рай.

Бо, може, жереб їх з усіх найгірший:
Вони вславляють тиск чужих долонь,
На самоті ж їм груди дишать ширше:
Як ніч овіє пахощами скронь,
Вони складають потай п'яні вірші,
Де плаче сонце... й кидають в огонь.
Не вчує світ: весна крізь ті канцони
Ридає так, що на душі холоне.

Тож ревно помолімося за всіх,
Кого сувора доля не пригорне,
Хто не зазна ні радости, ні втіх,
За всіх, кого нещадно чавлять жорна,
Кому завмер у горлі криком сміх,
Чиї неясні дні, як ночі, чорні.
Ти, Боже, їх у темряві не кинь,
Благослови їм шлях серед пустинь.

Що дають нам Листопадові роковини

написав **М. Добрянський**

Тому тридцять років, без одного, в ночі на 1. листопада молодий старшина Степан Паньківський вивісив на львівській ратуші український прапор.

І каже мемуарист про цю подію: „Ранком 1. листопада на вулицях міста дивний настрій. Люди глядiли на гордо повіваючий прапор, їх очі блестіли з радости, а самі дивувались, бо сталось щось велике”.

Це справді сталось щось велике. Постанова західно-української конституанти про створення незалежної держави з українських земель Австро-мадярської монархії — стала цього дня доконаним ділом. Цього дня Галичина пережила одну з найбільших хвилин своєї історії. Подібну хвилю великого підйому мусіли пережити наші предки 1245 р. на вістку про блискучу перемогу короля Данила над ворожою коаліцією під Ярославом. Ця перемога продовжила існування галицько-волинської держави на сто років. І ще раз переживали галичани подібний підйом в 1648 р., коли гетьман Богдан прийшов до Галичини.

Чи 1. листопада був дійсно великою подією? Доказом правдивости історичної величі є леґенда, яка твориться на тлі даного історичного факту. Леґенда твориться не на замовлення, а стихійно в душах людей природи, що не читають книг ані газет, в душах людей святої простоти і наївности.

Мені оповідали: є січень 1919. В горах Закарпаття далеко від людей і шляхів живе собі село Тюшка. Живе, як жили наші села тисячу років тому. В селі тільки один молодий ґазда письменний. В селі віче в такому стилю, як відбувались наші віча в княжих часах. Тюшка вибирає посланика до Галичини. Вибрали саме того письменного і додали йому двох кремезних парубків, щоб боронили його в дорозі від вовків. Старші селяни кажуть йому: „Йди туди, де повстало руське царство, а в столиці проси, щоб не забули нашої Тюшки прилучити до руського царства”.

Сьогодні і подія 1. листопада і 10 місяців української держави в Галичині і збройна боротьба за неї — це вже історія. Вже й історичної перспективи досить, щоб знайти в тій історії те, що для нації з її минувшини є для її майбутнього найцінніше: ідейний зміст, який збагачує духа нації, і історичний досвід, який збагачує її політичний розум.

Дух нації і її політичний розум — це те найважніше, від чого залежить успіх народу в боротьбі за своє право. Коли є вони оба, то — згідно зі старою українською приповідкою: буде дружина, то буде і злато — знайдеться ще й третій необхідний елемент: фізична сила (зброя народу). Ці три елементи — дух нації, її розум і її зброя — рішають про майбутнє народу.

18. жовтня і 1. листопада 1918 р. воскресла ідея української державности на Західних землях. Передвісниками того воскресення були УСС. Блеск події 1. листопада притьмарив другу подію, якої не можемо забувати, як і 1. листопада — це державний акт 18. жовтня 1918. Цього дня конституанта Західньої України проголосила українську державу на українських землях Австро-Мадярщини. Тим актом встановлено українське державне право на західньо-українських землях. Ця подія переломової ваги. Бо держава це не тільки акт сили, але й акт права. Без 18. жовтня не було б 1. листопада, а без них не було б акту Української Національної Ради від 3. січня 1919 про прилучення Західньо-української держави до Української Народньої Республіки.

Пригадаймо собі в якому стані була Галичина, коли 1772 війшла в склад Австрії. Проходжу в думці історичний шлях Галичини від 1848 до 1918. Якщо б в історії діялись чуда, можна б сказати, що це було чудо. Але чуда в історії не бувають. Там тільки причина і наслідок. Акт 18. жовтня і чин 1. листопада були наслідком невпинної жертвенної муравлиної праці двох генерацій. Так отже 1. листопад усвідомлює нам одну з таємниць історії — таємницю відродження народу. Він учить нас, що ця таємниця — річ осягальна, вчить, що народ, в якому ще не завмерла іскра Божа, народ, який заслужив собі своїми добрими ділами ласку в Бога, може відродитись, коли вся його воля спрямується в тому напрямі і коли серед нього знайдуться люди, які в любові до меншого брата — як галицька інтеліґенція XIX стол. — зуміють принести дрібні жертви для народу, а в хвилині потреби й велику жертву.

Так отже Листопадові Дні 1918 дають нам відродження ідеї української державности в Галичині, встановлення державного права Західньої України, тріюмф ідеї української соборности і віру в відродження народу.

А що дають для політичного досвіду? Це питання незвичайно важне. Народ, якого провідна верства не вміє або не хоче користати з досвіду минулого, мусить відстати в життєвій боротьбі. Перед українським народом нераз стояли питання подібні до тих, що стоять перед ним сьогодні і стоятимуть завтра. І з того, як наші предки розв'язували ці питання можемо навчитись, що треба робити, щоб не повторювати помилок минулого. Без того будемо кожний раз починати історію наново і наново поповнювати старі помилки і — що найстрашніше — платити за них головами і кров'ю найцінніших людей.

Є в українській історії періоди, які є неначе криницею політичного досвіду народу. З них можна черпати той досвід обома руками, щоб ним збагачувати політичний розум нації. До таких періодів належить і доба визвольних змагань 1914—1923. Коли мова про політичний досвід, то цей десяток літ незвичайно цінний передусім тим, що тоді український народ в ці-

лому, і його провідні люди й керівні чинники зокрема, власним розумом самостійно вирішували проблеми, що їх перед ними ставила історія. І з того, **як** вони бачили ті проблеми, і **як** вони їх розв'язували, для нас велика наука.

Основне вивчення доби визвольних змагань дає нам суверенне панування над цілою українською проблематикою. Воно дає відповідь на безліч тих питань, які нас мучать і не дають спокою; а серед них питання найважніше: чому в тій великій добі визвольної боротьби український народ не міг вдержати своєї держави? Різні люди дають різні відповіді. Але правильна відповідь буде щойно тоді, коли вона виходить з основного пізнання української минувшини, або принайменше пізнання доби визвольних змагань. Тому головне бажання, яке можна висловити при нагоді роковин великих історичних подій, — не тільки святкуймо, але вивчаймо великі події минулого.

Листопадові події (18. жовтня і 1. листопада) впровадили галичан у соборну сім'ю української нації. Бо без тих подій не було б ані акту 3. січня, ані 22. січня 1919. До всеукраїнської громади прийшли західні українці із власним добутком: з власною, майже з нічого, на швидку руку створеною і на тогочасні умовини добре упорядкованою, державою. Країна, яка перенесла на собі весь тягар світової війни, на заклик своєї влади змобілізувалась на 80%. Десятки тисяч людей, змучених чотиролітнім побутом на найтяжчих фронтах пішли в ряди УГА, щоб боронити свою державу. Завжди, коли згадуємо УГА, з якої галичани можуть бути горді по всі часи, треба пригадати, що коли ця армія мала зброю, чоботи й муніцію, то це була заслуга зазбручанських братів, їх щедрий дар для Галичини — світлий доказ соборности, не тільки декларативної, але й соборности діла.

Сьогодні український народ об'єднаний соборно — там на рідних землях в одностайній поставі супроти ворога-окупанта, тут — об'єднаний спільною долею, спільними турботами і спільною працею. Так ми вийшли в новий період соборности — соборности щоденної праці. Тим створюємо нову атмосферу, яка має бути підготовою для нових діл всеукраїнського маштабу. Об'єднані духом соборности, йдемо на зустріч майбутньому.

На сірому тлі наших буднів відрадним і будуючим проявом був факт, що листопадові роковини були святом не тільки галичан, а святкувала їх ціла українська спільнота. Для автора цих стрічок найбільш радісним моментом з цьогорічних роковин була Богослужба, яку в Бад В. в навечер'я 1. листопада відправив православний парох для українців-придніпрянців, щоб вшанувати пам'ять листопадових подій. Ми справді стали соборною нацією. І коли доложимо зусиль, щоб це об'єднання національної спільноти не трісло в наслідок затій ворожих аґентур, або в наслідок нерозуму малих і низьких душ спосеред нас, можемо з ясним поглядом глядіти в майбутнє — з вірою, що нас об'єднаних в соборній українській громаді навіть врата адова не одоліють. Тоді, як каже поет:

„станемо плечима до плечей
і світ відчинемо як двері"...

ОБ'ЄДНАНІ МИСТЕЦТВА (ОМ)

САМОСВІДОМІСТЬ, ІДЕОЛОГІЯ, ПОЛІТИКА

написав **М. Шлемкевич**

Одне за одним оформлювалися продовж минулого року мистецькі обєднання: письменників у Мистецькім українськім рухові (МУР), діячів сцени в Обєднанні мистців української сцени (ОМУС), пластиків в Українській спілці образотворчих мистців (УСОМ), музик в Обєднанні українських музик (ОУМ). В липні цього року всі ті мистецькі об'єднання створили на з'їзді в Берхтесґадені надбудову Обєднаних мистецтв (ОМ). Рівень з'їзду, коли порівнювати зі з'їздами з-перед півтора року, вищий. Знак, що різні людські припадковості відходять у тінь і речниками виступають ті, що мають право ними бути. Доповіді від кожного обєднання, мов стрункі колюмни, піддержували загальний рівень дискусій.

Критична самосвідомість

Приємно вражав ріст критичної самосвідомости, що зайняла місце самовдоволення, шкідливого для мистецького досконалення. Претенсійність екце-мистців зробила місце сумній і твердій правді, що наша творчість покищо не доросла ні до потреб унутрішнього, ні до вимог зовнішнього світу. В доповіді представника МУР-у було таке ствердження червоною ниткою. Речник музик підкреслив неспівмірність між музикальністю народу і вбогістю напр. хорового репертуару, що десятками років не міняється. Деякі точки того репертуару своєю постійністю залишають позаду найбільші успіхи світових майстрів. Такі рекорди є покажчиком творчої слабости. Подібно і репрезентація перед світом тієї мистецької галузі, що здавалося б має найбільші дані і можливості, особливо коли пригадати тріюмфи капели Кошиця, сьогодні незадовільна. Маємо багато хорів, але одного справді репрезентаційного немає. Такі ж критичні і тверезі голоси було чути з приводу виставки української

пластики в Мюнхені. Не маємо ще чим імпонувати, навіть особливо зацікавлювати. Якась провінціональна екзотичність загороджує нам дорогу до европейської публіки й свідомости.

Такі отверті ствердження свідчать про повагу у ставленні мистецької проблеми, про здоровіше підсоння сучасної праці у порівнянні з недавнім реклямовим самозахопленням. Герої того останнього стишуються. На щастя!

Мистецтво і політика

Одна з доповідей мала за осередню проблему питання мистця і громадянина. Дискусія кілька разів поверталася до тієї, видно, пекуче теперішньої теми. Голосів, що хотіли б блискучого відокремлення мистця від громадських справ, не було чути. За те знайдено два формулування: „мистець і громадянин" чи „громадянин у мистецтві". Обидві можливості з'ясовувалися на прикладі одного з сучасних письменників, що іноді виступає в часописних полеміках, коли йдеться про важні хиби нашого життя. Питання стояло, чи не краще було б йому за той час викінчувати свої широко задумані твори й творчістю формувати нового духа нації. Отже „мистець і громадянин" чи „громадянин у мистецтві"? Друга формула звільняла б мистця від обов'язку безпосереднього встрявання в буденну суєту, залишаючи йому глибший віддих для будуччини. Формула переконлива, хоча при ближчім розгляді вона в н а ш і м с у ч а с н і м с в і т і має свої слабини.

Характеристично, що ця проблема була порушена і дискутована. Видно — пробуджена свідомість її важности. Знову здорова риса з'їзду і його тематики. І доброю заслугою треба визнати доповідь того музики, що поставив це питання в усій ширині.

Казав Платон, що творець може не знати, де будинок управи і де суд і куди йде дорога на базар. Люди вважають його божевільним, але вони не знають, що він вітхненний. Одначе і Платон називав це ненормальним станом і хотів, щоб і вітхненники Ероса знижувалися до людських справ і займалися ними. І в нашім нинішнім житті є речі, що від них не втекти навіть і „громадянинові у мистецтві". Вони вимагають від нього ясної постави. А було б дуже прикро, коли б „громадянство у мистецтві" ставало залізним листом, що дозволяв би займати в житті недостойне громадське становище.

Є ситуації, де мистці мусять бути насторожені. Ось прикро вражає, коли ті самі імена прикрашають постійно політичні часописи різних напрямків. Хай усі ті часописи високого інтелектуального і морального рівня, то все ж не все в порядку, коли один і той самий письменник співпрацює в часописах, що себе рішуче поборюють. Бо тоді люди, що думають, мусять ставити собі питання: що це значить? чи це аполітичність, чи понадпартійність, чи безпартійність, чи може попросту безхребетність, прикрита гаслами свободи? Ті терміни перекидувано в дискусіях установчих зборів ОМ; промовчано дискретно той останній термін.

Пристойніше, а все ж немило вражає і недоцільною виглядає співпраця тих самих осіб у низці літературних журналів, що останніми часами почали з'являтися, як додатки до політичних часописів. Пристойніше: завдяки деякій віддаленості від злободневних політичних пересправ, а все ж... Усе те разом пригадує ярмарковий рух на наших передміських дорогах. Їдуть ґазди-власники підвод зі своїм майном на базар. Там, усяка зелень, і усяка твар, січка для коней і пахучі спілі яблука в полові, пашені підсвинки, золоті кукурудзяні насінники в косах, капустяні головки, птиця з підв'язаними крильми і верескливі поросята. А ззаду на розворі бідні підсусіди, що пішки пустились на торг. Так партійні господарі їдуть своїми тижневиками і поганяють, а на літературних сторінках або на додаткових розворах присілися письменники і мистці: птиці з підв'язаними крильми, іноді в прикрім, дуже прикрім товаристві...

Таку їзду на всіх розворах називають понадпартійністю. Скоріше треба б назвати такий стан неполітичністю, що досить дивна серед мистців політичної еміґрації. Як оцінить колись критичне єуспільство таку поставу, можна здогадуватися по історії одного слова. В старинній грецькій демократії вибір громадянина на якийсь пост обов'язував. Не вільно було відмовлятися від уряду, як сьогодні не вільно відмовлятися від військової служби. Одначе ясно, що й тоді людські вдачі були різні. Одна людина цікавилася громадськими справами з любови до них, друга з почуття обов'язку , третя тільки під зовнішнім примусом, залюбки втікаючи при першій можливості в затишні доми й сади. Людину, свідомого і активного громадянина називали „політікос", політичною людиною, а його протиставлення була людина, що нині назвали б ми її „приватником", тоді ж називали її словом, що означало приблизно те саме без особливого посмаку, яке воно має сьогодні, отже таку людину-приватника називали „ідіотес". У сучаснім значенні того невинного колись слова чується присуд сторіч.

Ми свідомі всіх труднощів, що випливають із правного стану. Концесію на друк дістало фактично тільки п'ять тижневиків. Усе інше має залежні від тих тижневиків ліценції. Але мусимо вірити, що ліценціяти і керівні кола, які гуртуються навкруги тижневиків, це громадяни, що розуміють вагу незалежного мистецтва і тому пішли б на якусь розумну комасацію усіх додатків, передаючи їх у розпорядження МУР-у чи ОМ. Тоді на місце сучасного роздробу, дійшли б ми до одного, найбільше двох, але справді репрезентативних видань і з огляду на зовнішнє оформлення і на зміст. Це припинило б трохи смішний стан, коли в щораз то нових журналах знаходимо одні й ті самі прізвища. Ліценціяти мали б сатисфакцію свого вкладу в українську культуру, а на тих журналах замість „додаток до та-

кого то тижневика" — стояло б „додаток до тижневиків (перелік), у розпорядженні МУР-у, чи ОМ". Тижневики повинні б згори зректися в користь ОМ усіх своїх прав, себто не могли б після того, як котромусь із них не сподобається якась стаття, відкликати свою частку. Вони могли б тільки в своїх літературних сторінках вести дискусію з небажаними для них статтями. Так жеж даючи пожертви на студентський стипендійний фонд, громадянин не ставить окремих політичних, чи інших вимог до стипендіятів, лише вимогу солідної праці. Невже наші ліценціяти і кола, що їх вони фірмують, мали б менше вироблення ніж пересічні громадяни-жертводавці? Або може українське мистецтво — це менша справа, ніж окремий стипендіят?

Зосередження не означало б замкнутих дверей для різних думок і для оригінальних початківців чи напрямків, що щойно пробиваються. Саме на те, опріч одного репрезентаційного журналу, залишилися б літературно-мистецькі сторінки в тижневиках і періодично або неперіодично містили б нові „несальонові" ще праці людей „бурі й напору", співзвучних з духовістю тижневиків. То ж мали б ми наш своєрідний Люксембурзький палац чи Лювр, де знайшли б достойне місце — згідно з ідеологією МУР-у і ОМ — різні напрямки, поскільки дадуть досконалі, завершені твори. І мали б ми ще кілька літературно-мистецьких сторінок в різних тижневиках з ясним окремим обличчям. Це було б щось у роді виставок т. зв. „незалежних", себто неканонізованих ще мистців Парижа. Таким чином комасація уможливила б і належну репрезентацію з одного боку, і потрібну в духовій творчості диференціяцію з другого. І що важне: такий стан звільнив би мистців і критиків від немилої і двозначної їзди на кількох розворах одночасно. Виграли б і репрезентативність і характерність духової творчости...

Одним із найпекучіших завдань ОМ стає перевести переговори з окремими ліценціятами задля здійснення такої конечної реформи. З'їзд радів, а мистці-пластики були горді, почувши слова голови Лондонського комітету з приводу появи першого числа „Українського мистецтва". Один такий журнал, так було сказано, більше помагає при всяких зустрічах із чужинцями, ніж кілька політичних меморіялів. Стільки разів згадувалося підчас нарад з'їзду про обов'язок репрезентації. Ось єдиний шлях до його виконання.

Ідейні основи Об'єднаних Мистецтв

Дискусії на тему політичности мистця залишилися в сфері теорій і бажань, не виходячи в практичну площину, хоч саме тут — як бачили ми вище — проблема незалежности мистецької творчости вимагає практичного встрявання ОМ. За те в питанні про самі основи ОМ думки дивним-дивом кружляли головно навколо практичних справ, промовчуючи ідейні підстави об'єднання мистецьких об'єднань. Говорилося про потреби взаємодопомоги, про подібність професійних інтересів, про спільну репрезентацію тощо, а про глибокі внутрішні мотиви постання ОМ не доводилося почути. Ми переконані, що наші мистецькі об'єднання знайшли шлях до спільної надбудови саме завдяки потребам душ і часу, а не тільки під тиском більше зовнішніх припадковостей. Хочемо вірити, що тим глибше коріння має та душевна потреба, чим тяжче було виявити її в свідомій програматиці. Подібно твір мистця кориниться в серці, і тим дужче вражає, чим менше надуманости в ньому. Але ґенеза твору, в нашім випадку — об'єднаної організації, з душевних глибин не звільняє від потреби ясно усвідомити собі суть твору і події.

Безумовно професійні й репрезентаційні побуди співділяли в постанні ОМ, але і раніше існували в нас і мистецько-професійні справи і репрезентаційні проблеми. Чому ж тоді вони не оформлювалися в якісь своєрідні ОМ? Чи це може аж сучасні мистці зрозуміли те, чого не розуміло нпр. попереднє покоління, що вдоволялося нез'єднаними спілками окремих галузів мистецтва? Коротко, чи створена в липні ц. р. організація ОМ — це чистий припадок, чи конечність, закладена в прямуваннях наших душ і нашого часу?

Підійдемо до цієї проблеми, усвідомлюючи собі суть мистецтва. Де його джерела й устя; що є його невідмінним предметом?

В науці наша увага скеровується, як звичайно кажемо, на речі й події. Точніше: наука починає від світу змислових даних, світу приймань. В своїй обробці тих даних вона означає їх по можливості ясними і виразними, в ідеальнім випадку математичними, поняттями, далі складеними з них осудами і виведеними з тих осудів висновками. Завдяки такому пізнанню дістаємо змогу повертатися до тих змислових приймань, себто дістаємо змогу спричинювати події, створювати речі тоді, коли бажаємо і там, де нам треба. Отже починаючи сприйманнями, шляхом їх наукової обробки повертаємося до них, але вже активно, а не пасивно. Таке значення кличів новішої доби: ставати володарями природи, віддано слухаючи її мову, або таке ж значення іншого, також модерного гасла: знання то сила.

Попробуймо аналогічно схопити суть мистецтва*). Його вихідною точкою не є як у науці речі й події, себто змислові відчування й їх сприймальні сполуки, але світ почувань, зворушень душі, світ пристрастей, радостей і страждань, любови й ненависти, туги і заспокоєння. Це предмет усякого мистецтва. Змислові дані, зорові, слухові, дотикові й їх повторення в спогаді, або — як звичайно кажемо — образи, це тільки засоби задля схоплення, задля означення й передачі іншим тих почувальних переживань. У цьому погоджуються майже всі естетичні теорії від Канта по наші дні**). Таким чином мали б ми

*) Докладніше про це в більшій праці: М. Шлемкевич: Філософія. Вид. Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові 1934, § 4.

**) Порівн. статтю-фрагмент із книжки Курта Сахса: „The Commonwealth of Art" (Спільнота мистецтва) в „Amerikanische Rundschau", зш. 13, 1947, ст. 54.

з одного боку світ почувань, як предмет і вихідну точку мистецтва. В науці те місце займали речі і події, себто змислові приймання й їх повторення в пам'яті. Знаками, що ними схоплюємо ті переживальні змісти в мистецтві є образи: словно-пам'ятеві в літературі, звуково-часові в музиці, кольорово-простірні в плястиці, отже змислові дані. А сенс і ціль усієї мистецької творчости подібні до сенсу і цілі наукової праці. Там у науці через точне означення речей і подій дістали ми змогу повторювати їх залежно від бажання і потреби. Тут подібно — оце мистець, глибоко зранений болем, висловлює своє переживання низкою образів. А ми завдяки цим образам, під їх впливом повторюємо в наших душах подібні зворушення, що дали побуд до творчости мистця. В обидвох випадках маємо замкнуте коло. В науці праця починалася від змислових даних (речей і подій), що їх досліджував учений, означуючи їх поняттями, осудами. Мистецький процес починається переживанням мистця, що передає свої почування образами, а ті викликують у споживачів подібні до авторових душевні переживання. В обидвох випадках стоїть один поруч одного **даний світ**, що його маємо схопити, означити і **система знаків**, що ними означаємо, схоплюємо той даний світ. В науці тими знаками були поняття, в мистецтві — образи в найширшім розумінні.

Приклади наглядніше з'ясують ті бліді схеми. Змислові дані, як явища блискавиці, грому, після наукової обробки й означення максвелевими рівнаннями, стали вихідною точкою сьогоднішньої електротехніки. В бажаних місцях і в бажану пору засвічуємо лямпи, поруxуємося електричними поїздами. Маємо замкнуте коло: змислові дані, їх обробка і наукове означення і поворот за допомогою тих означень до того ж роду змислових даних світла і руху.

Подібно в мистецтві. Поет пише: „Десь клюють та райські птиці Вино-зелено, Розпрозорились озера. — Тінь. Давно. Косарі кують до сонця — Полум'я квіток — Перса дівчини зпросоння: — Син, синок!" І йдеться тут не про самі образи, себто змислові дані, повторені пам'яттю чи складені уявою. Нам неважно, чи справді клюють райські птиці, чи вони взагалі існують. Нам байдужі косарі і квіти і сонна дівчина. Нам важний поранковий настрій, важний почувальний зміст, що його пережив поет і передав нам відповідно підібраними образами. Знову замкнуте коло: почування мистця, образи, що намагаються висловити те почування, — і аналогічні почування в наших душах, викликані тими образами.

Оця загальна схема допоможе нам зрозуміти і впорядкувати в мислях багато із порушених на установчім з'їзді ОМ проблем, і дасть можливість підвести ідейні основи під самий факт створення ОМ.

Можемо уявити собі дві крайності. Одна така: людину приголомшують її власні переживання. Вони вщерть заповняють її свідомість і вона не всилі знайти опанованого, досконалого вислову. Це звичайні речі нпр. в епохи „бурі і напору". До завершеного мистецького твору тоді не доходить.

Можемо уявити собі другу крайність. Людина так засвоїла техніку, творче ремесло, що навіть при висохлих ріках почування ще далі вишукано римує, докладно кладе кольор коло кольору на полотні, блищить технічним опануванням музичного інструменту. Та це лише штукарство, в кращім випадку порожня віртуозність, але не мистецтво.

Справжнє мистецтво, як виходить із попередньої схеми, постає серед гармонії між світом знаків-образів і світом переживань. Та гармонія рідко буває повна. Є культурні фази, що головну увагу звертають на знаки-образи, і навпаки, є фази, що в мистецтві шукають передовсім поглиблення, витончення, збагнення таємниць душі, її почувальних змістів.

Подібно в інших ділянках. В науці в першу фазу переднє місце займають окремі дисципліни і гносеологія (теорія пізнання), як їх філософічна підбудова. Та остання скидається, як образно й дотепно порівнав Поль Валері, на велику змию, що починаючи від хвоста пожирає сама себе. Вкінці залишається ще тільки голова і перед змиєю постає проблема, як умістити в своїй пащеці свою власну голову.

В мистецтві тій фазі відповідає усамостійнення і свідоме відгороджування мистецьких галузей одна від одної. Письменство, плястика, музика шукають тільки себе самих, хочуть повної самовистарчальности. Тож зосереджуються на своїх особливостях, на своїх Differentiae specificae, на засобах вислову, що в кожній галузі інші (слово, кольор, тон). Тоді плястика втікає від змістових значень, які призирливо називаються літературщиною. Головним завданням маляра стає добре розміщення кольорових площин. Деякі твори імпресіонізму й пізніших напрямків позбуваються всякого зв'язку з життєвими почуваннями. Вони стають, як висловився французький історик, мистецтвом ока, що пожерло голову; ми додали б — пожерло й серце. Музика реально звільняється від усякої програматики і хоче бути тільки слідуванням оригінальних звукових сполучень і ходів. В літературі її знаряддя — знак-слово розбивається на свої складові частини, зокрема на звук і значення, і деякі крайні течії хотіли б визволити поезію від значення, роблючи з неї тільки сполуку безглуздих словозвучань. Деякі вірші Семенка можуть бути ілюстрацією таких намагань.

Така фаза — це час особливих удосконалень мистецької техніки, час добування із мистецького засобу-образу нежданих і непередбачуваних можливостей вислову. Тим ті фази незвичайно корисні для мистецтва, поки не попадають у наведені вище крайності, або не вдоволяються самозакоханою віртуозністю.

Ми саме виходимо з доби, що головну увагу звертала на технічні знаки мистецтва й майстерне орудування ними. Для нас та доба мала особливе значення. Вона була високою школою мистецтва і вивела його з своєрідної загумінковости й молодечої безпорадности. Ми вже

й починаємо так оцінювати — іноді може й не зовсім слушно наше мистецьке недавноминуле, нпр. новоклясику двадцятих і тридцятих років. Може треба б нам той погляд і ту оцінку із літературної ділянки перенести на мистецтво взагалі і подібно поставитися до наших справді великих плястичних і музичних осягів. В тій, що так скажемо, технічній фазі українське мистецтво опанувало вповні своє ремесло і дійшло в ньому до майстерства. Але це ще не все.

Світ і ми разом з ним виходимо з тієї в нову фазу, не техніки, але почувального змісту*); не знаків, але суті. Спільною для всіх галузів мистецтва суттю, як знаємо, є почувальні глибини. Подібний процес завважуємо і в цитованій ділянці науки. Мислення не вдоволяється вже тільки висиджуванням перед власною з'явою в ґносеологічнім дзеркалі, і науковість не заспокоюється своїми окремими методами і пізнаннями. Дух прагне до нових зваг, до загального світогляду, до метафізичних синтез. Мистецтво знаходить ім'я для предмету своєї туги. Воно й у нас дискутується. Мистецтво хоче суцільних емоціональних синтез і називає їх — великим мистецтвом. Воно хоче пристосувати набуте в високій школі технічне знання до схоплення рідних почувальних глибин. Входимо в нову добу: глибинну не поверховну, душевну не технічну. Вага із засобу-знаку пересувається на те, що має бути означене: на почувальні переживання.

Це рівнобіжне явище до того, що діється в інших ділянках культури і цивілізації. Про науку була мова. Подібно в суспільно-економічній і політичній ділянках проминає час блискучого відокремлення кляс, автаркії держав, і їх взаємної невпинної боротьби. Світ і тут шукає великих синтез у солідарності і співпраці кляс унутрі держав і співпраці держав у спільних надбудовах. Об'єднані Нації (ОН) — це ще тільки блідий світанок. Панамерика дістає поранкові рум'янці. Европа тужить і шукає.

Після того ясно, Об'єднані мистецтва (ОМ) тому, скажім, двадцять років були б чимсь ненормальним у нас. Сьогодні це вияв сучасних прямувань, що їх знаходимо навіть півсвідомо. Це організаційний вияв звороту від зовнішностей техніки, від того, що ділить мистецькі галузі одну від одної — до спільної, людської душевної суті всього мистецтва, отже до спільної його бази. Це зворот до духової спільноти, до туги і тривоги душі, до тієї суті, що її виявити в науковім мисленні — головне завдання філософії, виявити в образі — головна ціль мистецтва. ОМ це сучасна конечність.

Відповіді на новій площині

Тепер можемо повернутися до питань, поставлених на з'їзді ОМ, і дати яснішу відповідь.

Де причина того, що наша мистецька творчість не вдоволяє нашого світу і не цікавить чужинців? Ми жили останньо технічною фазою і були в ній добрими учнями. Але і найкращі учні майстрам, західньому світові, не могли імпонувати. У нас же самих осяги викликали подив, та не гріли, не запалювали. Нашому мистецтву останніх часів при всій технічній виробленості недоставало української і взагалі людської глибинности, бракувало того вогню, що його протиставив Франко найкращій словесній одежі. Слова — полова, але вогонь в одежі слова, або загальніше: не такі важні засоби виразу, образу, як те, що вони висловлюють, себто емоціональні зміcти життя, — це клич, кинутий патосом душевної, як назвали ми, фази. Микола Вороний, до котрого були адресовані ті рядки, мав слушність для свого часу: наше мистецтво входило в свою технічну, словесну, образну фазу. Але Іван Франко зберігає слушність з погляду наших днів і на його творах можемо робити цікаві експерименти. Оце в них скрізь досить, іноді аж надто, невибагливу словесну одежу зворушує і хвилює велика душа поета. І навпаки, нас уже томить і нудить досконале мистецьке ремесло, крізь яке прозирають дрібненькі душі.

Нашому мистецтву останніх часів недоставало при всій технічній досконалості української і взагалі людської глибинности. Звідси така перевага на наших малярських виставках речей етюдного характеру. Львівські і пізніші дискусії про національне мистецтво і зроджені серед них починання залишилися занадто на поверхні фолькльору, для нас милого, як спогад молодости, для чужих цікавого як екзотика, але ні для нас, ні для них не відкриття нового людського світу в українській душі.

І друга проблема, поставлена на початку, тепер вирішається легше. „Мистець і громадянин" чи „громадянин у мистецтві"? В однім із попередніх розділів, стоючи на базі нинішніх умовин, мали ми застереження щодо тієї другої, приманливої формули. Тепер в обличчі нової фази можемо пристати на неї без застережень. Техніка, засоби, знаки мистецтва, себто образи — ідейно байдужі. Вони можуть служити добру і злу, правді і брехні однаково. Тому для технічної фази небезпека розворної їзди на різних возах завсіди близька. Для мистецтва життєвих глибин така небезпека мала, бо ті глибини ідейно окреслені. Мистець стає провідником у духові, а не поплентачем у громаді. Проблема „мистець і громадянин", чи „громадянин у мистецтві" блідне в обличчі Божественної комедії, Фавста, Героїчної симфонії, Неофітів — Марії.

Припустім, що сензуалізм має слушність, коли йдеться про зміcти духа. Хай дійсно нічого немає в духові, що не ввійшло б у нього ззовні, як змислове відчування. Хай справді наш людський світ культури і цивілізації твориться тільки із того ззовні даного матеріялу речей, подій, економічних відносин, хай! Але все ж він, той наш людський світ твориться

---

*) Ідеться не про сюжетний зміст. Він належить до системи знаків, символів, образів. Те, що має бути символізоване, означене в мистецтві, — це почувальний зміст, властивий предмет мистецтва.

на основі якогось вибору, якихсь рішень, на основі о ц і н о к тих речей і подій душею. Ті оцінки і рішення проводить душа почуваннями. Тож там, у почувальних темрявах зародки нових епох і нових світів. І звідси вага мистецтва, як виразу тих почувальних глибин, звідси його світотворче або руїнне значення. Звідси й тривога і зацікавленість свідомого суспільства тим, що діється в наших мистецьких колах і звідси надії в зв'язку із постанням ОМ, якого внутрішню суть пробували ми збагнути цими короткими натяками.

Наші широкі степи посів ворог, але нашу душу зранену і просвітлену останніми трагедіями, винесли ми в світ далекий. У наших мистців вироблені попередньою фазою й удосконалені засоби і вміпість. Це передумови великого мистецтва. І наша спільнота, що стративши землю стає спільнотою духа, нетерпляче чекає від мистців справжнього об'явлення.

Батьківщина тоталізму

ЯКИМИ ДОКТРИНАМИ БОЛЬШЕВИЗМ РОЗКЛАДАЄ ЖИТТЯ

написав **М. Лагодівський**

Гармонія і рівновага є суттю европейського життєвого порядку, а розвиток в ритмі органічного життя — його динаміка. Тому змагання до вирівняння противенств, до гармонійного узгіднення всього багацтва життєвих різностей є основною тенденцією історичного розвитку Европи. Тим відрізняється европейська духовість від інших великих культур сучасного і минулого. В зіставленні з тим, бачимо, яким далеким від Европи є всяке змагання до тоталізму, до одностайного зоднороднення всього життя, до підведення всіх сил під один стригунець, до механічного вирівнювання всього після одного шаблону. Ці тенденції органічно чужі Европі; вони прийшли сюди як наслідок кризи европейської духовости.

Батьківщиною всякого гону до нівеляції є Московщина. Звідтам прийшли тенденції тоталізму до Европи. В Московщині тоталізм такий давній, як давня її історія. Сьогодні залишаю на боці причини, які на це склались, вияснення їх відкладаю на пізніше. Сьогодні хочу звернути увагу на те, як майстерно зібрав московський геній разом усі доктрини, які атомізують життя, розкладають усі природні суспільні організми і нищать усі сили, що споюють разом людей і творять спільноти. Під тим оглядом сьогоднішній режим в Рад. Союзі довів оцю вмілість московського народу до верхів досконалости. В цім відношенні він унікат у всесвітній історії.

Перегляньмо, якими доктринами червоний московський режим розкладає життя.

Нація і держава два найвищого порядку організми суспільного життя. Проти нації звертається доктрина інтернаціоналізму, яка не визнає природнього поділу людства на окремі народи, тільки хотіла б вимішати все в однім спільнім кітлі, щоб не було народів, тільки одна маса. Коли практика цього режиму йде інколи на компроміс і робить уступки національному принципові, то це тільки тактичний маневр, який має улегшити осягнення цілі — здійснення інтернаціоналізму.

Проти держави, а докладніше кажучи проти самої ідеї держави, як природної форми людського життя, звертається ленінська теорія про відумирання держави. Ця теорія каже: розвиток продукційних господарських сил ітиме неминуче в такому напрямі, що всі політичні функції держави (влада) будуть постепенно замінюватись господарсько-адміністративними функціями. Це означатиме постійний процес завмирання держави аж до стану бездержавного порядкування господарським процесом. Абстрагуймо від того, що тій теорії суперечить сьогоднішня ленінська дійсність, і що в самій теорії є противенства. Важне те, що сьогодні виховують в тій теорії десятки мільйонів молоді і кажуть їй в неї вірити як в догму — на те, щоб паралізувати державні амбіції поневолених народів.

Кляса це природня форма об'єднання людей, зв'язаних спільним способом праці, спільним почуттям інтересу, спільним відчуттям чести і побутових звичаїв та спільною традицією. Клясові різниці — поскільки вони не роз'ярені до стану ненависти — можуть бути позитивним стимулом суспільного поступу. Але проти кляси звертається доктрина про безклясове громадянство. Вона має вбити всяку клясову свідомість і взагалі знищити існування кляс, як форм суспільного життя. Вправді режим пропаґує нераз клясову свідомість і роздуває клясові противенства, але тільки з тактичних зглядів, щоб осягнути певний неґативний ефект, напр., при помочі ненависницьких енергій пролетаріяту знищити клясу буржуазії. Ця доктрина допускає лиш одну клясу — робітничу, але це тільки в теорії, в практиці нищить і ту клясу. Бо раз робітництво не має змоги мати власні органи, незалежні від апарату держави і партій, які над ним тотально панують, то воно вже не є клясою і тільки масою невільних людей.

Родина це основний суспільний організм, це пра-клітина всякого громадянства і пра-образ всякого державного ладу. Кожний суспільний організм вищого порядку складається не з одиниць, а з родин. Чим більше споєна родина, тим сильніша споєність і тривкість нації, бо зв'язуючі начала крови — найсильніші з-поміж усіх. Родинна спільнота це те середовище, де вирощуються і плекаються найважніші чесноти громадського і державного життя. Тому режим звертається проти родини і доктриною

і практикою. Він творить таке законодавство і таку систему праці, які розбивають родину і взагалі її нищать. В тім режимі родині призначено тільки одну функцію, привести на світ дітей — не для батьків і народу, а для держави.

Сила і свобода селянина — в його закоріненні в землю. Зв'язок людини з землею це творча сила, що будує осілу культуру і стає джерелом фізичної та біологічної сили народу. Зв'язок селянина з його власною землею робить його незалежною людиною. Тому доктрина про соціялізацію землі звертається проти того зв'язку. Вона відриває селянина від землі і робить його плебеєм, рабом на фабриках збіжжя.

Сила і свобода робітника — в його вільнім диспонуванні власною робочою силою, в вільнім виборі місця праці і в праві на вільне об'єднання для оборони інтересів працюючих. Сталінська доктрина труда все це йому відбирає: робучою силою робітника розпоряджається самовільно держава, вона приковує його до місця праці, якого він без її дозволу не може змінити; вона позбавляє його права на вільну професійну організацію. А стахановська система намагається висмоктати з робітника максімум робучої сили коштом зужиття його біологічної субстанції. Робучу силу робітника вважає ця система — на зразок капіталізму — товаром, який оплачує не в міру життєвих потреб робітника, а після засади якнайдешевше купити якнайбільше товару. Під цим режимом робітник не має ані сили, ані свободи, він стає рабом держави.

Сила і свобода інтеліґента, в його праві на свобідне висловлення думки і свобідне формування духової творчости. Тому режим сковує цупко в кліщах терору всяку думку, яка не походить від него. Цим він взагалі вбиває саму думку. Інтеліґент без свободи думки і без свободи духової творчости не є інтеліґентом, тільки слугою, який під примусом віддає режимові плоди свого ума, позбавленого власної думки.

Релігія є природною потребою людини. Трапляються виїмки — одиниці безрелігійні, але в історії ще не було народу без релігії. Зв'язуючі начала релігії мають особливе значення в творенні суспільних організмів. Вони є джерелом низки ірраціональних сил, необхідних в творенні громадянства і спільноти. Релігія піддержує природний вроджений людині гін до досконалення. Безбожницька доктрина режиму звертається проти релігії і спихає людину на рівень звірячого існування. Спільне віровизнання зближує й об'єднує людей, ця доктрина це унеможливлює. Вона — перший раз в історії людства — організує держави і народи для боротьби з релігією і з церквою.

Теж ідеї зв'язують людей. На ґрунті спільного визнання ідеї творяться об'єднання людей, спільноти і духові держави. Тому доктрина історичного матеріялізму звертається проти всяких ідей. На місце ідей, духових сил, що запліднюють людину до творчости, режим приносить лозунги, що гіпнотизують людину і вбивають творчість.

Осілість є одним з чинників, які зв'язують людей. Люди, що довше перебувають на одному місці разом, зживаються і творять громаду. Тому режім завів таку систему, де люди постійно в русі; ніхто довше не буває на одному місці, як 3-4 роки; хіба, що хтось беззастережно відданий режимові. Кочовиками стала маса сколективізованого селянства, в номадів перемінились цілі, колись осілі народи.

Приватна власність дає людині забезпеку її життя і помагає їй бути вільною. Тому режим в ім'я доктрин соціялізації позбавляє її права власности. Селянинові відбирає землю, ремісникові його станок, купцеві його магазин, робітникові його вільну робучу силу, інтеліґентові його думку і переконання, батькам їх дітей. А всім разом відбирає їх щоденний хліб, виділюючи їм з ласки державний пайок.

Почуття безпеки теж допомагає людині бути вільною. Тому режим відбирає їй те почуття. Він систематично дбає, щоб кожна людина посеред тих, які чимнебудь рухливістю, ініціятивою, самостійністю думки, бажанням проводити тощо, вибиваються понад сіру пересічність маси, — перебула якийсь час в тюрмі і безпосередно на власній шкірі зазнала систему енкаведе. В той спосіб режим дає кожному відчути, що його „воля" це тільки ласка режиму, яку він кожної хвилі може забрати.

Яка задоволена людина, коли зустріне знакомого! Яка щаслива, коли має щирих приятелів! Але в умовинах того режиму краще не зустрічатись ні зі знакомим ні з приятелем. Бо навіть з найневиннішої зустрічі може вийти лихо, або йому через вас, або вам через нього. Ніколи не відомо, чи один з нас уже не став підозрілий для режиму і тяжке око енкаведе вже звернуло на нього увагу. Але через зустріч може впасти підозріння і на другого. Тому краще не бачити приятеля і краще не пізнати знакомого на вулиці.

Думка — це скарб людини. Думка відрізняє людину від скотини. Думка — творчий акт, бо думка думку родить, обмінюючись думками люди багатіють духово, як, обмінюючись товарами, багатіють матеріяльно. Думка — приятель людини. Тому режим звертається навіть проти самої ідеї, що людина може мати якусь власну, навіть утаєну, ніколи не виявлену думку. В умовинах життя під тим режимом, думка стає з приятеля ворогом людини. Бо режим має такі рафіновані засоби, що вміє підглядати й найтайніші думки людини. Тому геть думку, якщо людина хоче існувати.

Серце — це другий світ для людини, кращий і багатший за світ зовнішний. Серце — джерело великого натхнення, одушевлення, захоплення, любови, подиву до чогось великого, взнеслого, дорогого, святого. Але в умовинах того режиму ворогом людини стає і серце, бо воно може пірвати людину до такого жесту, що може її погубити. Тому під тим режимом серце мусить мовчати, щоб людина могла зберегти своє існування.

Думка і серце — два елементи, що роблять з людини істоту подібну на образ і подобу Бо-

га, в світі, де панує той режим, непотрібні, щобільше — небезпечні. Жах, коли собі це усвідомити! Думка каменіє, коли подумати, що в таких умовинах живе понад 200 міл. людей.

Людина подібна там до зеренця піску в пустині. Вона відірвана від ґрунту, позбавлена всіх природніх зв'язків з другими, не має ні родини, ні приятелів, ні знайомих, не має ні ближчих ні дальших, які творили б з нею якусь спільноту, суспільний організм, громадянство, де вона могла б знайти поміч і оборону. Як зерно піску в пустині, безсильна порошинка, здана на ласку всесильних вітрів, так людина в тім світі самітна й безсила як ота порошинка — здана на ласку й неласку режиму. В тих умовах одинокий її рятунок — зробитись такою незамітною серед маси піску, щоб навіть дуже гострий зір сторожів режиму її в тій масі не запримітив. Тоді вона, зіпхнута на дно життя, ограблена з усього, що те життя робить цінним і дорогим, що дає йому якийсь глузд, зможе ведена інстинктом фізичного самозбереження — існувати, як довго не змеле її велитенська машина тотального терору.

Той режим, що в такий різкий спосіб заперечує природу і вічні закони життя, несе сам у собі зародки власного знищення. І ніщо не поможе, що він так запопадливо намагається нищити в самих основах наростання якихнебудь вільних громадських сил. Той страх, який жене його на ту руїнницьку роботу ради власної безпеки, і той страх, який він сіє серед мільйонів поневолених, погубить його. Бо страх вбиває всяку творчість, а кожна провідна верства, коли перестає бути творчою, тоді почала копати свій власний гріб.

Роля Візантії в упадку української державности

н а п и с а в д-р **П. Ісаїв**

Вступні завваги

Наша історіографія дошукувалася причин занепаду української державности, зокрема в княжих часах, у різних зовнішніх моментах (близькість степу і кочових народів, положення напроти брами народів і на шляху з Азії до Европи, татарські напади, відсутність природних оборонних границь) та внутрішніх (український індивідуалізм і партикуляризм, неупорядковане наслідство престолу, недостача пошани до своїх авторитетів, великі багатства України, що приманювали її могутніх сусідів тощо). Безперечно, всі ті моменти мали свій погубний вплив, та все ж таки були ще й інші безпосередні чи посередні причини, що зрушували основи української державности, одначе на них не звернула наша наука досі відповідної уваги. До тих причин належить в першій черзі політика Візантії супроти України, при чому, маю на увазі не її відкриті війни з Україною, бо ці не дуже послабили українську державу, але візантійський п о л і т и ч н и й вплив на внутрішні українські відносини, до чого візантійські цісарі часто використовували грецьку церковну єрархію, що довгі віки держала в Україні найвищі церковні достоїнства.

Відразу застерігаюся: якщо вказую на неґативний політичний вплив Візантії на Україну, то я зовсім не заперечую інших користей, які мала Україна від Візантії, не заперечую високої вартости візантійської культури, що двигнула високо українську творчість в ділянці мистецтва, будівництва, письменства й науки, я зовсім не неґую величезної вартости християнської віри грецького обряду, що підняла високо мораль і етику українського народу, поглибила українське духове життя і поширила та підвищила світогляд і кругозір українського народу. Коли вказую, як візантійські цісарі, подібно як згодом московські царі, використовували церкву для своєї політики, чи зазначую, як деякі грецькі єрархи пильнували грецьких політичних інтересів в Україні, то тим я зовсім не оцінюю грецької віри як такої. Ці речі слід вміти виразно відмежувати, щоб не було непорозумінь, подібно, як вміють їх відмежувати чехи й поляки; до них латинська віра приходила здебільша з Німеччини і свою віру вони високо цінять та люблять, одначе це не стоїть їм на перешкоді вказувати, що та сама Німеччина, яка несла їм світло правди й віри, одночасно поборювала їх державність.

Слабо висвітлена сторінка історії

Політична роля Візантії в історії України досі дуже слабо висвітлена з двох причин. Поперше, українські літописи дають для того дуже мало матеріялу, бо вони, як це доводить тепер наукова критика джерел, пройшли двічі сувору цензуру під тим оглядом в зв'язку з боротьбою за церковні впливи в Україні. Як виявляють найновіші досліди, українські князі спочатку всупереч намаганням Візантії, не хотіли підчиняти української церкви візантійському патріярхові, а держали тісний зв'язок з болгарським, тоді від Візантії незалежним, патріярхом, як теж шукали зв'язків з Римом. Коли ж згодом вдалося Візантії підчинити собі українську церкву і осадити греків на митрополичому й епископських престолах, а часто і на становищах ігуменів у манастирях, то ця грецька єрархія подбала, щоб в історичних джерелах затерти всі некорисні для Візантії тенденції й факти, а на їх місці повставляти різні леґенди і перекази, що часто грішать анахронізмом чи іншими суперечностями. Вдруге сцензуровано українські джерела на півночі, куди вони помандрували через перші татарські напади і де проявилися тенденції зір-

вати залежність московських єпископів від Києва, а держати зв'язок просто з Візантією, а згодом взагалі унезалежнитися і від Візантії.

Подруге, політична роля Візантії в Україні може виразно виступити щойно в зв'язку з історією нашої церкви, а ця досі ще не зовсім досліджена. Треба пам'ятати, що властиво ми дотепер не маємо всієї наукової історії української церкви, написаної з українського становища, а написана українцем „Geschichte der Union" єп. Пелеша досі не діждалася українського перекладу і сьогодні вже перестаріла. До двадцятих років нашого сторіччя писали історію нашої церкви московські православні вчені, як єп. Макаров, чи вчений Голубинський, що вважали Москву за правну спадкоємницю Візантії, управнену до зверхности над українською церквою і нерадо досліджували ті моменти, що були некорисні для Візантії, але й вони звернули вже увагу на різні неясні і затушовані місця в наших літописах. Михайло Грушевський не досліджував самостійно історії нашої церкви, а подав висліди московських учених зі своїми критичними заввагами. Щойно російський історик Покровський, а передовсім український вчений Степан Томашівський (його „Історія Церкви в Україні" на жаль доведена тільки до кінця XII в.) кинула нове світло на багато фактів, а вказаним ними шляхом пішли інші наші вчені, як проф. Микола Чубатий та покійний Теофіль Коструба, а з московських Таубе. Висліди їх дослідів, інколи просто ревеляційні, дають змогу авторові цих рядків проаналізувати під політичним кутом видвигнені ними факти і відшукати та пов'язати часто поперериваную лінію візантійської політики супроти України. Докладніше з науковим апаратом роблю це в окремій розвідці. Тут же в рямках малої статті можу дати тільки загальний образ заторкненої проблеми.

Візантійський цезаропапізм

Щоб зрозуміти візантійську політику супроти України і використовування до тієї цілі церкви, треба наперед усвідомити собі взаємовідносини церкви і держави в східньому римському цісарстві. Візантія була до IV віку малим містом і нічим незамітним маленьким єпископством. Щойно коли цісар Константин Великий зробив її другою столицею цісарства і коли згодом вона стала столицею східньо-римського цісарства, східньо-римські цісарі, ривалізуючи з Римом, намагаються підвищити якнайбільше гідність єпископа в Візантії і своїми впливами доводять до того, що вселенські собори справді ступнево це роблять і врешті надають царгородському єпископові титул патріярха та друге місце в церковній єрархії, тобто зараз по римському папі.

Завдячуючи своє підвищування цісарям, візантійські єпископи, а опісля патріярхи, ступнево піддавалися волі цісарів, а цісарі, підвищуючи візантійську церкву і даючи їй охорону та піддержку, з притаманним собі орієнтальним нахилом до самовладдя і самодержавя, підкоряли своїй владі церкву та узалежнювали її від себе. Дійшло до того, що за багатьох цісарів і патріярхів властиво головою церкви були не патріярхи, а цісарі, які рішали своїми декретами навіть справи чисто догматичні (наприклад, рішення в справі почитання ікон). Через те і за всякі революції чи бунти проти цісаря виключали у Царгороді з церкви.

Така злука світської влади з церковною, хоч захитувала повагу церкви і не сприяла двигненню моралі й етики громадян, то у зовнішній державній політиці давала ті користі, що уможливлювала експансію візантійського імперіялізму з допомогою церкви на інші народи та давала змогу проникати і діяти серед інших народів знутра. Тут вистане згадати, що, нпр., кандидата на митрополита в Києві — обов'язково все грека — визначував завжди сам царгородський цісар, а патріярх тільки його висвячував. З того можна зрозуміти, чому в мирних договорах після переможної війни з сусідами Візантія все вставляла відповідну точку і про залежність церкви побитого краю від Царгороду.

Край, що зв'язував свою церкву з Царгородом, не мав піддержки від своєї церковної єрархії у розбудові і зміцненні своєї держави вже хоч би тому, що та єрархія була здебільша грецька, а через те чужа й байдужа до державних справ даного краю, та щонайменше була пасивна і не давала ніякої корисної державнотворчої ініціятиви і не виявляла в тому напрямі особливих зусиль, як це робили звичайно місцеві походженням ріднонародні вищі духовні.

Ще й інше було джерело пасивности грецького духовенства в суспільно-державних справах навіть у рідному краю. Грецька церква виросла за піддержкою і під боком абсолютної світської цісарської влади, імперіяльної назовні і навнутр, з нахилом до тотального охоплення всіх суспільно-державних справ, яка не бажала, щоб церква мішалася в східньому цісарстві до політичного і державного життя та її від того життя відсувала. Послушна цісарям церква замикалася тільки в своїх стінах і зверталася до аскези, залишаючи всі турботи про долю ближніх могутній всепроковтуючій світській державній владі.

Зовсім інакше укладалося відношення церкви до держави на заході. Західня церква формувалася й організувалася тоді, коли світська влада була зовсім в занепаді, коли ґермани своїми ударами й проникаванням знутра зовсім розсадили і послабили, а врешті повалили західно-римське цісарство. У тих переходових часах сильна була тільки одна церква, і своєю моральною силою, і своєю організацією. „Хвилі варварів розбиваються об мури церкви, як морські хвилі об береги" — писав тоді св. Амврозій. Силою факту церква мусіла перебрати на себе багато функцій держави — судівництво, достави збіжжя до Риму й Італії, всю суспільно-харитативну діяльність, частково забезпеку ладу й порядку, а згодом взагалі папа став головою світської церковної держави. Найвища світська влада, цісарство, оформилася за ініціятивою, допомогою і коронацією папи поза Італією, наперед у Франції (800 р.) а опі-

сля у Німеччині (862 р.). Коли між папством і цісарством розпочалися спори й боротьба, папи, щоб послабити силу цісарів, сильно побуджують і через церковну місцеву єрархію піддержують тенденції серед народів до власної народної держави*). В тій цілі коронують найвизначніших князів на народніх королів і короною, що з нею зв'язане походження влади від Бога, надають їм такого великого авторитету, що всі інші князі і князики приневолені загальною опінією слухати їх і їм підкоритися. Ідея власної народньої корони, як нпр., ідея угорської корони країв св. Стефана, чи ідея чеської корони св. Вацлава стали могутнім обєднуючим державотворчим чинником майже на ціле тисячеліття і діяли активно аж до першої світової війни. Вся єрархія була все місцева, народня і брала живу й ініціятивну участь у всіх суспільних і державних справах, тимбільше, що часто високі духовні мали свої князівства, де виконували світську владу (нпр. німецькі духовні князівства). Але в устрою візантійського цісарства це було нелегкою справою.

Відмінний підхід до суспільного життя проявився також у манастирях. Східні манастирі заглиблювалися передовсім в аскезі і проводили свій час здебільша на молитвах, постах, самобичуванню чи безсонню. Праці віддавалися настільки, наскільки це було потрібне безпосередньо для їх власного манастиря. Східні монахи складали тільки три обіти: чистоти, убогости і послуху.

Західні ж монахи додавали ще й четвертий обіт — праці, фізичної або умової, для добра загалу, для добра своїх ближніх („ora et labora”) і через те більшість свого часу проводили на праці для суспільних потреб: корчували ліси, осушували болота, вели сільське господарство, городництво, садівництво, займалися всіми родами ремесла, лікуванням, шпиталями, аптеками, переписуванням книг, всіми родами мистецтва, архітектурою тощо. Взагалі західня церква заспокоювала дві треті тих суспільних потреб, які сьогодні має в своїх руках держава, і через те була куди більше носієм державнотворчих елементів, як церква візантійська.

Щойно на тлі зображених відмінних тенденцій і підходу до життя в обох церквах буде зрозуміла візантійська політика щодо України, якщо йдеться про церковні справи, як також церковна політика українських князів.

Візантійська політика супроти України

Візантійське цісарство, маючи на Криму свої колонії, та хотівши зберегти свої впливи на побережжі Чорного моря, намагалося постійно послаблювати українську державу ззовні і знутра, щоб таким чином зменшувати всяку загрозу для себе з півночі. До цієї мети прямувала Візантія такими засобами: 1. постійно спонукувала степових кочовиків до нападів на Україну; 2. піддержувала, а навіть зручно ініціювала міжусобиці українських князів, що доводили до поділу української держави; 3. намагалася підкорити українську церкву візантійському патріярхові і всякі інші українські церковні тенденції безпощадно поборювала; підкоривши врешті її, осаджувала на всі вищі державні становища тільки греків і з їх допомогою з одного боку приводила Україну до внутрішнього послаблення, а з другого витягала з України великі гроші і багатства; 4. грецька єрархія в Україні перешкоджувала об'єднальним українським тенденціям, зокрема поборювала ідею української корони, яку видвигали на західній зразок деякі українські князі — поборювала таку ідею вже хочби з релігійних мотивів, щоб не допустити до зв'язків України з західньою церквою і її впливів в Україні; 5. не дбала, а навіть перешкаджала у розвитку українських високих шкіл, щоб українці не мали високоосвічених духовних, бо ці мали б претенсії до митрополичого й єпископських престолів, а греки не мали б виправдання, чому осаджують своїх людей на ті становища, а не місцевих.

Відсутність українських культурних вогнищ, відсутність університетів, а навіть катедральних і часто манастирських та парохіяльних шкіл, які так гарно процвітали на заході завдяки західній церкві, згодом після переходу українських земель під литовсько-польську державу, дуже сильно заважили на тому, що Україна втратила свою вищу провідну верству на користь західніх сусідів, ту верству, яка одинока в тих часах могла бути державнотворчим чинником.

В рямках цієї журналістичної статті годі докладно розглядати всі вищевказані напрямні візантійської політики. Тут щонайвище можна кожну напрямну зілюструвати одним-двома прикладами.

Напади кочовиків і Візантія

Вже 880 р. частина печенігів прорвалася крізь хозарську державу й осіла на чорноморських степах. Візантія відразу використовує їх для своєї політики. Вона спонукує печенігів нападати на Ігореві купецькі валки, як теж перешкаджати Ігореві взяти в свої руки гирло Дніпра. Це й довело до війни Ігоря з Візантією 941 р. Хоч Візантія в договорі зобов'язалася забезпечити Святославові вільний поворот в Україну з Болгарії, то проте намовила печенігів заступити йому дорогу і в боротьбі з печенігами згинув той небезпечний для Візантії володар. Коли пройдемо всі дальші напади печенігів, чи згодом половців на Україну, то рідко котрий відбувся без моральної співвини Візантії. Не помагали Україні в тому навіть подружжя українських князів з дочками половецьких ханів. Цю політику схарактеризував дуже добре сам візантійський цісар Константин Багрянородний у своїм історичнім творі так: „Коли візантійський цісар живе в мирі з печенігами, то ані Русь, ані турки (хозари) не можуть нападати на Візантію”. Кочовими ордами Візантія постійно шахувала двох північних суперників Русь і Хозарію.

*) Це зрештою з різних мотивів робили й тоді, коли ще папи з цісарями жили в згоді і співпрацювали з собою.

Прихована рука

Вплив Візантії позначався не менш і на княжих міжусобицях, дарма, що сліди в тому напрямі дуже затерті. Є підстави думати, що син Володимира Великого, Святополк, збунтувався проти свого батька за спонукою Візантії, яка хотіла спаралізувати задум Володимира Великого — інтервен'ювати в Болгарії на користь царя Самуїла, ворога Візантії. Подібно смерть трьох братів Святополка Окаянного (сина грекині!) з його руки, і то передовсім двох з них синів болгарині (Бориса і Гліба), що були престолонаслідниками, була заарaнжована зручно Візантією, яка нав'язала тоді стислий союз з польським князем Болеславом І Хоробрим, що дав свому зятеві Святополкові визначну допомогу в боротьбі з братами. Куди певніше знаємо, що Мстислав Тьмутороканський розпочав боротьбу з Ярославом Мудрим за підшептом Візантії. Коли Мстислав розбив Ярослава і Ярослав утік до Новгорода, Мстислав не загорнув всієї України, а тільки запропонував братові поділ України на дві частині, бо цього якраз вимагали інтереси Візантії. Хоч Ярослав спершу відкинув цю пропозицію і збирав нове військо, то по двох роках прийняв її, коли побачив, що за Мстиславом стоїть візантійська імперія, а водночас її союзник Болеслав Хоробрий. Поділяючи Україну вздовж Дніпра, цього важного „шляху від варяг у греки", Візантія блискуче досягла своєї мети. Вона не тільки поділяла велику державу на дві частині, але й загороджувала шлях у Візантію; доки на задніпрянщині володів візантійський союзник Мстислав, так довго ніхто не міг вжити того шляху проти Візантії.

Таких ілюстрацій візантійського встрявання у внутрішні українські справи можна б навести багато, йдучи далі хронологічно. Але й цього досить.

Між Римом і Візантією

Візантія пильно дбала про те, щоб церкву сусідніх країв підчинити візантійському патріярхові, а потім використовувати для своїх цілей. Українські князі, усвідомляючи собі візантійський цезаропапізм і бачучи його церковну політику в інших сусідніх краях, особливо в Болгарії, в попередніх десятках літ, не хотіли зв'язувати українську церковну організацію з візантійським патріярхатом, дарма, що сам східній обряд їм більше подобався і в тому обряді християнство самочинно поширилося в Україні. Вже Ольга переговорювала 959 р. з Оттоном І, згодом цісарем римським німецького народу, в справі прислання релігійних місіонарів в Україну. Ці переговори продовжує син Ольги, Ярополк, до якого навіть прибуло посольство від Апостольської столиці. Сам Володимир Великий, як показують найновіші досліди, прийняв християнство не з Візантії, а з західньої Болгарії, яка тоді була сильною незалежною державою і мала свій окремий патріярхат в Охриді, що був в тісних зв'язках з Римом. Одночасно Володимир Великий нав'язав тісні зв'язки з Апостольською столицею, бо аж чотири рази обмінявся посольствами з Римом, з великою парадою спровадив до Києва прислані папою мощі св. Климентія (колись теж папи), навіть церкву Десятинну назвав спершу церквою св. Климентія. Дуже можливо, що папа навіть коронував Володимира Великого; на те вказують такі факти: Володимир Великий на своїх грошах відбитий в короні; до Володимира прибуло від папи те саме посольство, що коронувало в Мадярщині короля Стефана; в Україні закріпився погляд, що тільки рід Володимира має право до княжого престолу тощо. Якщо до коронації не дійшло, то напевно Володимир Великий таку думку плекав і вживав заходів для її реалізації.

Сильна українська держава й ідея української корони були дуже небезпечні для Візантії. Тимто вона доводить до бунту синів проти Володимира (бунт Святополка, а частково й Ярослава), а далі до братовбійної міжусобиці. Своїх цілей досягає Візантія остаточно у виступі погреченого Мстислава Тьмутороканського проти Ярослава Мудрого. Коли Мстислав розбив Ярослава, Візантія за своїм же посередництвом довела до миру, в якім не тільки поділила Україну на дві частині (диви вище), але теж приневолила Ярослава підчинити українську церкву візантійському патріярхові. Тоді то візантійський цісар поставив митрополитом України грека Теопемпта, що зараз же наказав у богослужбах поминати візантійського імператора на першому місці. Коли Мстислав помер і Ярослав об'єднав Україну та зміцнив її, відразу рішив вести війну з Візантією, помагаючи болгарам.

Та митрополит Теопемпт щиро працював, щоб не допустити до інтервенції Ярослава Мудрого на Балкані тоді, коли Візантія вела з Болгарами війну й ліквідувала їх незалежність.

Щойно по сімох літах дійшло до війни Ярослава Мудрого з Візантією (1043).

1051 р. зірвав Ярослав Мудрий церковну залежність України від Візантії: „В літо 6559 (1051) постанови Ярослав Илариона митрополитом, Русина, святій Софии, собрав епископи". Зв'язок з Царгородом зірвала Україна три роки раніше, як дійшло до церковного розколу між східною і західною церквою за Керулярія (1054 р.).

Ярослав Мудрий помер 1054 р. три місяці перед виступом Керулярія. Після церковного розколу Керулярія в Україні повстали дві течії серед духовенства і світських: одна, що стала виразно по боці папи, на чолі зі св. Теодосієм Печерським, пізнішим ігуменом Степаном і князем Ізяславом, а друга — прихильна до візантійського патріярха, якій проводив св. Антоній Печерський і князь Всеволод Переяславський, жонатий з грекинею. Коли Ізяслава вперше прогнано з Києва, Візантія осадила на митрополію грека Юрія. В часі другого вигнання — Ізяслав, виславши свого сина Ярополка з жінкою Іриною до Риму, визнав себе через них ленником Апостольського престола та прийняв із рук папи Григорія VII римську королівську корону. Оту велику ідею української корони й окремої української церковної про-

вінції, що могли зберегти єдність і цілість української держави на цілі віки, знищила Візантія з допомогою своїх духовних і з допомогою Ізяславових братів Святослава і Всеволода, які й в особистому інтересі виступили проти Ізяслава: Ізяслав, коронуючи себе, хотів забезпечити престіл тільки свому найстаршому синові Ярополкові, та взагалі тільки свому родові, а Святослав і Всеволод виступили в обороні сеніорату, зберігаючи таким чином право до київського престола для себе. Ізяслава мабуть замордовано. Спадкоємець Ізяслава і його великої ідеї, української корони, теж коронований, згинув згодом на Волині від скритовбивчої руки.

Ще кілька разів пізніше українська церква намагалася скинути залежність від Візантії, та одночасно створити політичну єдність держави за західніми зразками. Вже зараз таки за князя Всеволода (90-ті рр. XI в.), коли цей зразився з різних причин до Візантії, митрополит Єфрем нав'язав зв'язки з Римом і увів навіть суто західнє свято теплого Миколи, одначе різні політичні події не дозволили довго зберегти церковну незалежність від Візантії. Подібно пів століття згодом, тобто 1147 р. собор українських владик зірвав з візантійським патріярхом та більшістю голосів (проти двох північних — новгородського та смоленського) поставив митрополитом українця Клима Смолятича (1147—1155), давши йому благословення мощами папи Климентія. Але зорганізовані прихильники Візантії не признали Клима митрополитом і за допомогою суздальських князів (цього пізнішого третього Риму) прогнали його по 7 роках, а на митрополію повернулися греки. (Треба пам'ятати, що не тільки митрополичий престіл обсаджувано греками, а часто і деякі інші єпископства, а то й ігуменати манастирів, особливо, як треба було зломити західні чи самостійницькі церковні тенденції українського духовенства.)

В ході віків

Вистачить і тих фактів, щоб збагнути ролю Візантії в упадку української державности. Найболючішими і найпогубнішими ударами Візантії було ,на мою думку, нищення єдности української держави, зокрема ідеї української корони і ідеї окремішности української церкви з власною (не-грецькою) патріотичною церковною єрархією, які могли причинитися до виведення України з удільного розбиття, як це було в Польщі, Чехії, Франції чи інших краях, і які могли створити великі культурні вогнища — університети. Упадок Київської держави спричинили не тільки суздальські чи татарські напади, але й не менше довголітня підривна робота Візантії.

Що більше, та нищівна робота не дозволила оформитися тим державним підвалинам, на яких згодом, за козацьких часів, можна було б відбудувати українську державність. Якщо в литовсько-польській добі українська вища провідна верства, що одинока тоді мала матеріяльні й інтелектуальні засоби для творення держави, перейшла в польський табір, то відповідальність за це в першій мірі несе грецька єрархія в Україні, що не створила українських культурних вогнищ і через те згодом почерез польські єзуїтські школи й університети штовхнула українську верхівку в обійми західної культури, подаваної польськими руками, а враз з тим і в обійми польської віри й народности. Якщо навіть гетьман Богдан Хмельницький спершу не мав ще відваги воювати з польським королем, а тільки з польськими „королятами", якщо Хмельницький всупереч своїм намаганням не зміг закріпити ідеї української спадкової монархії, якщо козаки Ждановича пішли за волею московського царя і бунтувалися проти свого гетьмана, чи якщо згодом велика частина народніх мас стала по боці чужого царя Петра І, а не свого гетьмана Мазепи, то корінь цього лиха бере свій початок у знищенні Візантією ідеї власної рідної української законної корони, через що український народ добачував у польській чи московській короні законну, Богом дану, а тодішньою церквою, опінією й ментальністю освячену владу, і її ставив вище, як своїх некоронованих церквою провідників, щодо яких з вини Візантії не перебрав у спадку ніякої традиції.

Якщо „третій Рим" став таким вірним спадкоємцем „другого Риму" не тільки в церковних справах, але й у політиці супроти України, то пішов в тому напрямі вже втертими Візантією шляхами.

Цих кілька вглядів у давноминуле може зберегти від погубних помилок українське майбутнє.

З парадоксів нашого часу

„Wirtschaftszeitung" зі Штутгарту приносить кілька протоколярних звітів про будні жінок з міста Ессен. В одному з них читаємо: „Майже цілий день сходить мені на те, щоб вистоювати в чергах і зварити „п'ять-хвилинну зупку". Всяка домашня робота стає маловажньою річчю в порівнянні зі здобуттям харчів. На очах занепадаю, не можу вже більше опанувати себе, плачу навіть при найменшім подразненні. В останніх чотирьох тижнях я знов стратила на вазі 10 фунтів і тепер важу 88 фунтів при моїй висоті 1.67 м. Мій лікар приписав мені чверть літри молока денно, але я вливаю його до нашої спільної зупи. Як сказано, майже весь час зуживаю на вистоюванні в чергах. За чотири головки салати я стояла цілий ранок. А в суботу стояла 7 годин, за яриною і картоплею на неділю. Недавно після три годинного стояння в черзі за рибою я омліла і тільки при помочі двох мужчин доволіклася до хати. Наші ощадності ми вже давно зужили на закуп дорожчих харчів. Заробіток мого чоловіка далеко не вистарчає на прожиток. Мій син постійно голодний, дає додаткові лекції за крімку хліба. А одного разу як я кудись на хвилю вийшла, він з'їв весь наш приділ кислої капусти. Використовую вже навіть лупини з картопель, сушу їх, перемелюю і даю до зупи. Часто вечером, щоб наситить, випиваю одну або півтора літри кави, тоді ранком маю набрякле лице. Ніччю часто не можу спати від голоду".

„Süddeutsche Zeitung" принесла коротку вістку: На кордоні Голяндії і Німеччини зіпсулося понад 10.000 тонн харчів — ярини й овочів. Голяндські експортери і фармери звезли до кордону великі маси харчевих продуктів, щоб їх продати німцям. Але компетентні уряди не могли порозумітись про спосіб заплати за ці продукти. Торги ішли так довго, що продукти зіпсулись і треба було їх знищити.

КОМІНТЕРН

СВІТОВИЙ ЗАГОВІР ПРОТИ СВОБОДИ І ДОБРОБУТУ НАРОДІВ

написав Spectator

Передісторія Комінтерну

2. березня 1919 постав в Москві III Інтернаціонал — Комінтерн. Перший Інтернаціонал заснував Карло Маркс в Лондоні 1864 р. На конґресі в Газі він розколовся, бо від соціял-демократії відлучилось крило анархістів під проводом Бакуніна. 1876 Інтернаціонал розв'язався. 1889 постав II Інтернаціонал, як міжнародній союз соціял-демократичних партій. Війна 1914—1919 розколола II Інтернаціонал на два табори, а по війні вони знов злучилися на конґресі в Берні в 1919 р. Але в тім же році II Інтернаціонал дістав грізного конкурента, Ленін створив т. зв. Комуністичний Інтернаціонал.

Комінтерн має свою передісторію. Підготовку до створення нового Інтернаціоналу розпочав Ленін на 2. З'їзді російської соціял-демократичної партії в Лондоні 1903 р. В питаннях тактики прийшло до такого загострення протиенств між Леніном і противною групою, що це довело до розламу. Група Леніна мала більшість — звідси назва „большевики". Від цього з'їзду починається безоглядна і безпощадна боротьба Леніна проти меншовиків, прихильників еволюційної тактики, боротьба за радикалізацію соціял-демократії і за зреволюціонізування марксизму. З фанатичною заїлістю вів Ленін свою боротьбу в II Інтернаціоналі. На конґресі в Штутґарті завзято й безоглядно поборював Бебеля. Від 1908 року починає низку поїздок по Европі, всюди намагається впливати на соціял-демократію в напрямі загострення і радикалізації методів боротьби. На нарадах Інтернаціонального соціялістичного бюра в 1908 і 1909 веде боротьбу проти Кавтського.

Всюди і при всякій нагоді використовує кожне розходження, кожну ріжницю думок, щоб довести до розколу і відділити опозицію, що стояла під його проводом. Передовсім сильно зактивізувався він в тім напрямі на нарадах Інтернаціонального бюра в Цюріху 1911 р.

З вибухом війни його арештувала австрійська поліція, але за інтервенцією австрійських соціял-демократів він вийшов на волю й переїхав до Швайцарії. Коли вибухла війна, він кинув гасло: „Імперіялістичну війну перемінити на війну громадянську". На міжнароднім соціялістичнім конґресі 1916 його вплив зріс уже до тої міри, що він міг провести свою резолюцію проти „соціял-пацифістів". В літі 1917 Ленін переїхав зі своїми найближчими співробітниками зі Швайцарії до Росії. Німецький генеральний штаб, знаючи, що Ленін поставив ставку на програну війну Росії, бо її програна це провал царату і початок революції — погодився на переїзд Леніна через німецьку територію, в запломбованім вагоні.

Підготовка світової революції

По повороті до Росії Ленін розпочав конкретну підготовку до створення комуністичного інтернаціоналу. Покинувши II Інтернаціонал, перевів обширні переговори з різними групами лівої опозиції в соц.-дем. партіях. Вислідом цих розмов був конґрес в Москві 2—7 березня 1919, де було заступлених 19 країв. На конґресі створено Комінтерн — зговорення комуністичних партій для підготовки світової революції. Коли за висловом Леніна комуністична партія це не партія в звичайному розумінні того слова, тільки військова організація, то Комінтерн це генштаб тих військових організацій.

Комінтерн зразу приступив до розкладової роботи в широкому міжнародньому маштабі. Ленін писав з того приводу: „Між чужинцями, що знаходяться в Росії, поведено пропаґандивну роботу і створено низку закордонних груп. Десятки членів тих груп вишколено і введено в основні завдання нашої політики. Сотки тисяч полонених повернули в Німеччину, Мадярщину й Австрію і понесли туди бацилі большевизму". Головний натиск в акції Комінтерну покладено на „безпосередній зудар пролетаріяту з буржуазною державною машиною", а засіб до того — страйки і повстання.

На II конґресі Комінтерну (липень—серпень 1920 р.) видно було поступ большевицької пропаґанди, бо було вже 37 країв заступлених. Конґрес занявся передовсім розглядом причин, чому не вдалися спроби большевицьких революцій в таких країнах як Мадярщина, Німеччина, Італія, Австрія та Корея. В осередку дискусії тема — треба вміти поєднати засоби нелеґальної боротьби з леґальною. Членам Комінтерну доручено: 1. брати участь в парляментарнім житті своїх країв, 2. вести розкладову роботу в таборі соціял-демократії, 3. під охороною посольських привілеїв і під плащиком роботи в профсоюзах вести підготовку революції. „Цілий світ мусить бути доведений до стану кипіння — за всяку ціну і всяким способом". Така резолюція свідчить про те, який патос панував на конґресі.

Після того як невдались перші спроби викликати большевицьку революцію в Німеччині, Австрії, Мадярщині та Італії, Комінтерн наново організує підривну роботу в різних краях Европи, змучених і виснажених війною. Особливу атвиність виявив він в Італії, де в рр. 1920—21 було безліч заворушень і понад 2900 страйків.

Третій конґрес Комінтерну (червень—липень 1921) припадає на час господарського банкротства военного комунізму. Це початок Неп-у. Обов'язком усіх компартій світу є піддержати російський большевизм за здійснення соціялізму — це основний тон на всіх на-

радах Комінтерну. Ударне гасло того з'їзду: створити єдиний фронт пролетаріяту не шляхом переговорів з проводами лівих партій, а проти них, знизу, шляхом порозуміння з самими масами.

Четвертий конґрес (листопад—грудень 1922) доручає аґентурам Комінтерну приготовитись в якнайдальшій мірі до нелеґальної роботи; в зв'язку з тим видає директиву: всюди, в усіх важніших організаціях і в війську мати свої ком-ячейки. Перший раз дискутується питання про інтервенцію червоної армії в інших країнах для піддержання комуністичної революції. Як головне знаряддя підривної роботи поручає конґрес масові страйки.

П'ятий конґрес (червень—липень 1924) дискутує як головне питання — невдачу революційних спроб в Гамбурґу і в Болгарії. В висліді аналізи комуністичної роботи закордоном конґрес приймає постанову про потребу большевизації компартій закордоном, що значить, свідоме наставлення партії на завдання, які ведуть до здобуття мас і підготовки пролетарської революції. (На практиці це означало, що Кремль обсадив усі важніші пости в закордонних комуністичних партіях своїми людьми, московськими большевиками). Крім того основно розглядається питання про національні визвольні війни і колоніяльні повстання. Конґрес визнає їх елементами світової революції. Ударне гасло: де можна, діяти леґально, де не можна — нелеґально.

В виконанні директив конґресу вибухає в 1925 р. комуністична революція в Китаю. Підготовка перевороту в Болгарії не вдалася. Жахливий вибух в катедрі в Софії, де згинуло 211 людей, а понад 600 ранених, був ділом сьогоднішнього диктатора Болгарії Дімітрова. Але король чудом спасся від смерти і це спаралізувало заговірників, бо смерть короля мала бути гаслом до революції. Того ж року вибухає повстання в Марокко і заворушення в Сирії. А в міжчасі господарський стан Рад. Союзу щораз більше погіршується і в Москві ставлять зовсім отверто на світову революцію, як на одинокий вихід із кризи. На XIV з'їзді ВКПб в грудні 1925 говорив Зіновєв: „В наслідок відсталости нашого господарства і техніки ми не зможемо поконати наші внутрішні труднощі, якщо нам не прийде з допомогою світова революція". В наступному році вибухає в Англії генеральний страйк, фінансований Комінтерном; п'ять мільйонів робітників страйкувало 10 днів. Революція в Китаю поширюється. В 1927 р. вибухає револьта в Відні (пожар палати справедливости), показуються перші прояви комуністичної пропаґанди серед неґрів в ЗДА. В 1928 р. — акція серед колоніяльних народів: повстання в Персії та в Афґаністані, заворушення в Судані і Калькуті, Креті, Македонії та Арґентіні.

„Визов до боротьби на життя і смерть"

Особливе значення має шостий конґрес (липень—вересень 1928). Засадничо на конґресі не булоніщо нового, але в 44 засіданнях зроблено підсумки з досвіду в підривній роботі. Здобутий досвід сформульовано прецизно і ясно до найдальших дрібничок. Так повстала програма Комінтерну. В 1. пункті кажеться: „Комінтерн це об'єднання комуністичних партій різних країв в одну комуністичну світову партію. Як провідник і організатор революційного руху світового пролетаріяту, як носій принципів і цілей комунізму Комінтерн бореться... за диктатуру пролетаріяту, за побудову світового союзу соціялістичних совєтських республік". Конґрес займався обширно питанням майбутньої війни і прийняв тезу Леніна про переміну імперіялістичної війни в громадянську: „Пролетаріят імперіялістичних країв має боротись в цій війні не тільки за провал власного уряду, але теж активно змагатись за перемогу влади совєтів. Революційна боротьба пролетаріяту можлива тільки терористичними методами: „Здобуття влади пролетаріятом — це не буде ніяке мирне ‚завоювання' готового апарату буржуазної держави. Здобуття влади пролетаріятом — це насильне знищення сили буржуазії і розторощення машини буржуазної держави". В справі визвольних рухів поневолених і колоніяльних народів конґрес доручає комуністам включатись у боротьбу за національне визволення. „В майбутній війні треба використати так кожний конфлікт між імперіялістичними державами, як теж і війну імперіялістів проти Рад. Союзу, щоб мобілізувати маси в колоніях і втягнути їх в рішальному моменті до боротьби проти імперіялістів". З приводу постанов конґресу писала московська „Правда": „Наша програма кидає цілому світові отвертий визов до боротьби на життя і смерть!"

Очевидно, що за такими словами пішли й відповідні діла. Після VI конґресу спостерігається в цілому світі посилення підривної роботи комінтернівських аґентур. В 1929 р. доходять комуністичні заворушення в Мехіко до вершка. В Берліні 1. травня лилась кров на вулицях. В Колюмбії вибухло большевицьке повстання. Громадянська війна в Китаю шаліла дальше. Револьта вибухла в Австрії, Еспанії, Афґаністані. 1930 рік приносить розрухи в Індії, поширення революції в Китаю, комуністичну акцію в Фінляндії, револьти в Перу і Бразилії, загострення в Еспанії. В 1931 р. вибухає громадянська війна в Еспанії, повстання на Мадейрі, заворушення в Швеції. Збільшену активність виявляють аґентури Комінтерну в Південній Америці, де в різних краях приходить до заворушень і кривавих виступів. В 1932 р. повстання в Сальвадорі, неспокої в Манджурії, револьта в Бомбаї, комуністична революція в Чіле, революційний фермент в Сіямі, розрухи в Бельгії, Бразілії і в Ірляндії, повстання в Нікараґуї, криваві заворушення в Німеччині, демонстрації в Лондоні.

І так іде в тім самім напрямі і в 1933 і 1934 рр. і дальше. Комінтерн безнастанно випробовує свої сили, підсичує „революційний вогонь" мас і пробує, в якому місці можна роздути світовий пожар.

Тактика троянського коня

В липні—серпні 1935 відбувається VII конґрес Комінтерну. Цей конґрес має ще більше

значення ніж попередній. Головною подією для Комінтерну був у міжчасі прихід Гітлера до влади й закріплення націонал-соціялістичного режиму в Німеччині. Комінтерн кидає гасло боротьби проти світового фашизму і мобілізації всіх протифашистівських сил в одному фронті. Звідси виходить зовсім нова тактика. Знаємо, як відносився Ленін і комуністи до II Інтернаціоналу. Але не зважаючи на те, в 1934 р. розпочались переговори Комінтерну з II Інтернаціоналом, в висліді тих розмов прийшло в різних краях до створення „єдиного людового фронту". VII конґрес схвалив оці спроби й на їх основі побудував зовсім нову систему праці комуністичних аґентур. Комінтерн закинув засаду ізоляції і виключности комуністичних партій і приняв ідею спільних бльоків з іншими угрупованнями для боротьби з фашизмом. Закинув тактику розкладу робітничих організацій знутра і почав шукати порозуміння з іншими соціялістичними партіями. Рівночасно Комінтерн поширив базу для своїх партій, на конґресі проголошено, що Комінтерн змагає охопити під проводом пролетаріяту селянські, дрібноміщанські і взагалі всі працюючі елементи в організації „людового фронту" для боротьби з фашизмом.

Але „людовий фронт" став тільки заслоною для зовсім нової, а для Комінтерну суттєвої роботи. Новий генеральний секретар Комінтерну Дімітров назвав цю нову роботу „тактикою троянського коня". Дімітров говорив: „Товариші! Ви пригадуєте собі старинний переказ про здобуття Трої. Троя схоронила себе в непереможні мури перед наступом ворожого війська. Наступаюче військо втратило багато жертв і мимо того не могло здобути міста, аж при помочі троянського коня вдалося йому вдертися у саме „серце ворога". Отже суть цієї тактики — замасковане проникання комуністів до всяких ворожих організацій, щоб опанувати „їх серце" і розкладати їх знутра. Конґрес доручав комуністам належати до гітлерівського „фронту праці", до „Гітлер-юґенд", БДМ і інших, так само казав вступати до фашистівських і півфашистівських організацій інших країв. Спеціяльну увагу звернув так цей конґрес, як і з'їзд КІМ-у (Комінтерн молоді), що відбувся цього ж року, на націоналістичні організації молоді. З'їзд КІМ-у остерігав, щоб не повторити помилок з Австрії, де комуністи втягали молодь тільки до нелеґальних організацій, обмежуючи тим самим терен свого впливу. На з'їзді виступлено проти недоцінювання комуністичної праці в рамах фашистівських організацій. А бажаючи улегшити собі доступ до націоналістичних організацій молоді і працю своїх аґентур в тих осередках, конґреси Комінтерну і КІМ-у остерігали „навіть перед найменшим легковаженням національних почувань". Крім того такою тактикою Комінтерн змагав до розладування атмосфери недовір'я до комунізму і до морального роззброєння противника. Такою тактикою осягнув він те, що пізніше в різних протестантських сектах в ЗДА запанували просовєтські настрої, а в англіканській церкві знайшлись ревні оборонці Радянського Союзу. Рахуючись з небезпекою війни, Комінтерн звернув пильну увагу на військову ділянку і перебрав на себе завдання плянової праці серед чужих армій та підготовку диверзійної акції в запіллі евентуальних противників Радянського Союзу.

Організація Комінтерну

VII конґрес був останнім явним конґресом Комінтерну. Чи після того відбувались якісь тайні конґреси — невідомо, але треба припускати, що так. З закріпленням націонал-соціялізму в Німеччині і зі зростом фашистівських тенденцій в Европі, на Кремлі мусіли передбачувати, що може прийти до війни або між гітлерівською Німеччиною (табором фашизму) і західніми потугами (табором капіталізму), або до гітлерівської інтервенції проти Рад. Союзу. В однім і другім випадку Рад. Союз стане перед особливими завданнями; а тоді відповідальність Кремля за підривну роботу Комінтерну в світі могла б йому в'язати руки. Тому від VII конґресу Кремль щораз більше маскує існування Комінтерну, тимбільше, що цього вимагала теж і нова тактика троянського коня. Всі конґреси відбувались очевидно в Москві.

Начальним органом Комінтерну є Конґрес, а виконавчим ІККІ (виконавчий комітет Ком. Інтернаціоналу). Комінтерн ділиться на секції, кожна комуністична партія має там свою секцію. Секції творять секретаріяти на основі територіяльного принципу, зглядно споріднених завдань. Серетаріятів (до VII конґресу) було вісім: 1. скандинавський, 2. польсько-балтійський, 3. балканський, 4. західно-европейський, 5. північно-американський, 6. південно-американський, 7. східний (далекий, середній і близький схід), 8. колоніяльних народів. ІККІ був інституцією постійною, яка постійно урядувала в Москві і ділилась на такі відділи: організаційний, фінансовий, пропаґанди, політичний, закордонний, військовий, спецвідділ. Спецвідділ (відділ для розвідки) був обсаджений старшинами Червоної Армії, а його шефом був шеф політичного відділу в КЦ ВКП(б). Всі керівні станиці Комінтерну були тісно пов'язані з апаратом радянського уряду (головно міністрів закордонного і військового) і підчинені під Політбюро, яке хоч не формально, але по суті було найвищою вирішною інстанцією для цілого Комінтерну. Переконувань совєтської пропаґанди, що Комінтерн є незалежне об'єднання комуністичних партій світу, ніхто поважно не брав. Слово „партія" вжите тут свідомо на те, щоб маскувати властивий характер тієї організації. Кожна комуністична партія це тайна військово-терористична організація, яка тільки в однім секторі своєї діяльности виступає явно. Але тут заторкуємо питання про методи праці Комінтерну. Цій справі буде присвячена друга стаття.

З парадоксів нашого часу

„Дена" повідомляє, що в Мюнхені один військовий інвалід і його наречена вже двічі жертвували свою кров для трансфузій хворим, щоб при помочі додаткових приділів за трансфузію зібрати дещо харчів на своє весілля.

Двопартійна система ЗДА

написав **Мирон Зашківський**

Партії без політичної доктрини

Зі зростом політичного значення З'єднаних Держав Північної Америки в світі зросло теж загальне зацікавлення їхнім внутрішнім, зокрема політичним устроєм.

Та для належного розуміння цього устрою не вистарчить знати конституцію ЗДА, права президента держави, центрального уряду, або стейтових урядів, але треба теж пізнати підстави та форми існуючої там партійної системи, що є немов доповненням конституції.

Помилявся би той, хто в політичних партіях ЗДА шукав би аналогії чи подібности з европейськими партіями, бо вони побудовані на зовсім відмінних основах. В той час, коли партії европейських народів мають за свою основу певний світогляд, тобто ту чи іншу суспільно-політичну доктрину і достосовану до неї політичну програму, нічого подібного не має в існуючих двох партіях ЗДА — республіканській і демократичній. Ні одна зі згаданих партій, як це завважує американський публіцист Г. Аґар у своїй праці про партійну систему в ЗДА, не заступає якоїсь політичної доктрини, не репрезентує якоїсь точно окресленої суспільної кляси. Натомість обі партії творять радше машину, що є призначена до того, щоб правити краєм та забезпечувати державну цілість і національну єдність. Кожна з них мусить, якщо хоче існувати і сповняти своє завдання, достосуватися до головних тенденцій публічної опінії на загально-національній основі, натомість в реґіональних рамцях кожна з них мусить рахуватись з настроями більшости цеї чи іншої частини великого краю.

Тут очевидно насувається питання, в чім же є ріжниця між обома згаданими партіями, з яких кожна має ці самі завдання, чи пак цю саму „програму". Та заки приступимо до з'ясування цього питання так, як його насвітлює цитований нами Г. Аґар, хочемо подати декілька важніших даних з історії обох згаданих партій.

Гемільтон і Джеферзон — творці двопартійної системи

При колисках обох американських партій, які опановують політичне життя найсильнішої сьогодні потуги в світі, стояло двох великих державних мужів ЗДА — Александер Гемільтон і Тома Джеферзон. Оба — співробітники великого Вашінґтона, оба — визначні особистости, що репрезентували два протилежні полюси, на які в самих початках поділилось політичне думання нової Америки. Гемільтон (1757—1804), міністр фінансів в рр. 1789—1795, засновник Національного Банку, лідер „партії федералістів", є творцем сьогоднішньої республіканської партії. Джеферзон (1743—1826) автор „деклярації про незалежність", третій з черги президент ЗДА, юрист і дипльомат, був першим лідером „республікан" — партії, яка пізніше приняла назву демократичної партії.

Гемільтон, син шотляндця і гуґенотки, вже в ранній молодости став речником прав колоній проти Англії, відзначився в походах, а потім в політичнім життю. Це сильна, владна натура, що вірила в сильну державу, яка має гамувати ненаситну стихію мас. Він став одним з творців З'єднаних Держав. Оборонець сильної влади боронив одночасно інтереси посідаючих верств і великого капіталу. Сфедеровані стейти зробив він одноцільним господарським організмом, сильним і споєним супроти закордону. Свідомо піддержував велику фінансієру і змагав до розбудови великого промислу.

Його політиці протиставився міністер закордонних справ Джеферзон з непохитною вірою в доброту людської вдачі, в незнищенним оптимізмом людини просвічення і з непереможною відразою до всемогучої державної влади. Джеферзон, як посол З'єднаних Держав в Парижі, брав чинну участь в ідейній підготовці великої революції. Вернувшись до Америки, зустрівся він з сильною тенденцією до всемогучої держави, яка мусіла б здавити всі ті права людини, які лягли в основі французького перевороту. З пристрастю справжнього ідеаліста поставився проти тієї тенденції. Станув в обороні фармера, якого новий розвиток був би зіпхнув до рівня міського пролетаріяту. Апелюючи до інстинкту свободи піонірів-фармерів, виповів боротьбу грізному для них сузірю — великого капіталу, індустрії і сильної централізованої влади в ім'я самоврядування громад і стейтів.

Коли партія Джеферзона захоплювалась якобінськими шапками і трикольором французької революції, партія Гемільтона мріяла про сильну владу на зразок англійської конституції. В тім величезнім ферменті і змаганню двох таборів зберіг Жорж Вашінґтон строгу невтральність. Коли Джеферзона вибрали президентом (1800), він зумів знайти золоту середину і поєднати обі протилежні тенденції згідно з потребами широкого загалу і держави. Як державний муж, Джеферзон потрапив нераз іти проти власних ідеалів, коли цього вимагала державна конечність або воля більшости. Його державно-творчій вмілости завдячують ЗДА те, що два засадничо різні світогляди, які знайшли найяскравіший вияв в особах двох лідерів — Гемільтона і Джеферзона, перемішались і злились в одно. А той новий світогляд став власністю цілого народу й обох головних партій, які через те стали вже не речниками такого чи іншого світогляду, а оборонцями інтересів держави та інтересів загалу. Крім того, як кожна партія, стали тереном та інструментом політичної боротьби за владу.

Основником демократичної партії був Тома Джеферзон і його однодумці, які підчас другої президентури Вашінґтона створили політич-

ний союз і в 1801 р. прийшли до влади. Знов же основником республіканської партії був — Олександер Гемільтон, разом зі своїми прихильниками, які в час урядування двох перших президентів були правлячою групою. Перша група, тобто демократів, спиралась головно на засаді землеволодіння — тобто її прихильники рекрутувались головно з шарів хліборобства, включно з великими землевласниками, одначе в її рядах були теж техніки і ремісники з міст. Друга група — республіканців — гуртувала в своїх рядах промисловців, банковців і торгівців, а в части і урядовців, тобто спиралась на кола, що в'язали свої інтереси з посіданням фінансового капіталу. Та ця засада партійности по суспільним верствам не завжди, або не в цілому краю, мала застосування. Деколи американське громадянство поділялось не по суспільним, але по територіяльним угрупуванням, що в дійсності перекреслювало першу засаду. Так напр. було підчас громадянської війни у 1861—1865 рр. В той час республіканська партія, що у війні південних стейтів проти північних обстоювала засаду єдности, з'єднала цим для себе фармерів північної і середущої Америки, які опісля довший час голосували тільки на кандидатів республіканської партії. Подібно було з муринами, для яких перемога півночі над півднем означала визволення з невільництва. Натомість в південних стейтах здобула для себе впливи демократична партія. Та все ж таки цей територіяльний партійний поділ американського громадянства не став основою партійної будови. Бо ось останніми часами ми бачимо противний образ. При виборах президента в 1928 р. за республіканським кандидатом на президента, Гувером, голосували всі південні стейти, які підчас громадянської війни заприсяглися були не голосувати на республіканців, знов же всі стейти середущого заходу і майже всі північні стейти голосували останніми часами за демократичним кандидатом на президента, Френкліном Рузвелтом.

Політичний компроміс — головне завдання партій

Цих кілька завваг дає нам змогу краще зрозуміти істоту американської партійної системи. Коли якийсь народ, каже Г. Аґар, розколений горизонтально, тобто по лінії клясового поділу, виринає небезпека суспільної революції. Коли ж він розколений вертикально, тобто по територіям, повстає небезпека, що якась частина відділиться від цілости, або загалом цілість розпадеться на куснї. Ця друга небезпека грозить передусім великим державам. Такі небезпеки переживали теж ЗДА, нпр., у 1813/14 роках (війна з Англією), у 1832/33 рр. (сепаратистичні рухи в південній Кароліні), в 1850 р. (сепаратистичні погрози 9 південних держав), в 1861—1865 рр. (громадянська війна). Та, виключаючи цей останній випадок, всі інші конфлікти вдалося залагодити шляхом політичного компромісу. І саме завданням двох великих американських партій є довести до таких компромісів ще заки назріє кріза, а в кожному разі, заки дійде до катастрофи. Тому теж засадничою ціхою американських партій є велика гнучкість та дипломатична зручність у розв'язанні спірних та складних питань. А в тому американські партії не є ніякими політичними, суспільно суцільними групами, що були б зв'язані стисло окресленою партійною програмою, але доволі вільним об'єднанням інтересів.

Щоб зрозуміти суть американської партійної системи, каже Г. Аґар, слід мати перед очима два головні моменти. Перший — величезний простір ЗДА (около 8,000.000 кв. км.), з питомими ріжницями та протилежними інтересами поодиноких теренів, другий — політичну структуру ЗДА з її поділом влади на незалежні від себе — законодатну владу (Конґрес) і виконну владу (президент держави і центральний уряд, згл. уряди поодиноких стейтів). Перший момент криє в собі небезпеку щодо територіяльної цілости, другий — щодо гармонійного співдіяння двох головних державних органів — законодатного і виконного. І саме завданням загально-державних американських партій є забезпечувати гармонійне співдіяння законодатної і виконної влади та зводити до спільного знаменика всі протилежні інтереси поодиноких частин величезного краю і великого громадянства.

Завданням кожночасно -правлячої партії є зрівноважувати протилежні інтереси і стремління, будь вони реґіональної чи загальнодержавної натури, щоб ніякий з тих інтересів не уявляв собою виключної і цілковитої перемоги одної сторони над другою. Знов же завданням кожночасної опозиційної партії є слідкувати за тим, чи правляча партія не нарушує вищезгаданої рівноваги, тобто, чи вона не діє проти інтересів більшости. І тому її завдання — виступити з такою програмою нових компромісів, яка припала б до вподоби якнайбільшій кількості осіб чи груп, невдоволених політикою уряду, але яка, по можності, не відпихала б і тих груп, які вдоволені цією політикою. Тобто, опозиційна партія не проповідує іншого світогляду, не хоче радикальної зміни політичного чи суспільного устрою Америки, і хоча здебільша в виборчій кампанії послуговується різкими і бойовими гаслами, то справді бажає тільки нових компромісів і привернення нарушеної рівноваги.

Ця засада компромісів, що є істотною ціхою американської партійної системи, є певною охороною прав меншости. У справах, що торкаються рівномірно всіх теренів ЗДА, американський народ підчиняється волі більшости. Одначе, щодо тих справ, в яких інтереси поодиноких теренів чи звички їх населення розходяться, ніяка частина краю не прийме диктату більшости. І саме узгіднення та компроміси, які в діяльності обох партій відограють таку важливу ролю, дбають про те, щоб такі ситуації не повторювались. Завдяки цій системі ніяка група не може одержати всього, чого вона хоче, і ніяка програма не може бути стовідсотково переведена в життя. І це є найкраща забезпека перед будь-якою всевладою.

Засада узгіднювання і компромісів і випли-

ваюча з того засада охорони меншости не залишилися без впливу на конструкцію американського Конґресу. Сенатори і посли мусять походити з цього стейту, який вони заступають, а посли звичайно навіть з тої округи, що їх вибирає; тим то вони й дійсно заступають в Конґресі свої стейти, міста й округи. Вслід за тим Конґрес противиться всім спробам приймати одноцілі рішення у цих справах, які куди краще можна залагодити шляхом окремих відмінних постанов для поодиноких стейтів, і противиться вимогам послідовности там, де є можливі і доцільні тільки компроміси. Загорілий реформатор, каже Г. Аґар, насторожить проти себе Конґрес, а коли б навіть йому вдалося перебороти консервативне наставлення Конґресу, то, здається, він скоріше доведе до розколу народу, аніж переведе свої реформи в життя.

„Третя партія"

Та це не значить, немов би існуючі американські партії не були здібні чи готові на якінебудь реформи. Навпаки, у взаємній конкуренції обі великі загально-державні партії, республіканців і демократів, перевели цілу низку потрібних реформ на різних ділянках політичного і суспільного життя. І тільки цьому великому практичному змислові та реальному підходові до різних життєвих проблем слід приписати цей стан стабільности і тривкости внутрішніх відносин, що його бачимо в ЗДА. Та все ж таки нові ідеї чи нові методи промощували собі шлях серед американського громадянства тим чином, що їх спершу видвигала та пропаґувала якась „третя партія". Ці „треті партії" мали тільки льокальний характер, їхні впливи обмежувались до якогось міста, стейту, в найкращому випадку до певної групи стейтів. Їхнім завданням було звернути увагу американського громадянства на нові ідеї або пляни, чи подати свої проєкти щодо розв'язки цих чи інших державних проблем. Якщо нові ідеї, пляни чи проєкти, що їх видвигнула якась нова партія, найшли одобрення з боку загалу і здобули популярність серед американського громадянства, тоді одна чи друга загальноамериканська партія, або й обі нараз, перебирали ці ідеї і проводили їх як свої. Так було напр. з „народньою партією" (Populist Party), яка в 1892 р. виступила з дуже сильною критикою існуючих відносин та видвигнула була цілу низку реформ (напр. колективні умови, 8-годинний день праці, податкові реформи, тощо). І хоча „народня партія" не стала загально-американською партією, то все ж таки вона мала великий вплив на оформлення програми обох великих американських партій. Багато з голошених „народньою партією" ідей і плянів переняли були демократи, а там де їм не вдалося перевести їх у життя, зробили це опісля республіканці.

Льобі, громадські комітети, національні конвенти

Другим чинником, завдяки якому нові ідеї просякають у політичне життя Америки — є окремі суспільні групи, що мають вплив на партії, зглядно на членів Конґресу. Є це т. зв. „льобі" (lobby) і громадські комітети (citizens commitees). Перші мають свій осідок здебільшого в Вашінґтоні, а назва їх походить від слова lobby, що означає кулюари (коридори) парляменту. Другі є розкинені по цілому краю. Льобі є різні, напр. фармерів, робітників, фабрикантів, тощо. І саме завданням Конґресу є по можності поєднати різні, здебільша противні собі інтереси поодиноких льобі, зглядно відкинути такі вимоги, які противляться загально-державним інтересам. В той час, коли льобі стараються впливати на послів або сенаторів, члени „громадських комітетів" стараються впливати безпосередньо на громадянство та за його поміччю робити відповідний натиск на партії. Окреме становище займає тут „Комітет політичної акції" (Political Action Commitee — PAC) американського професійного союзу Конґресу Індустріяльних Організацій C. I. O. (Congress of Industrial Organisations), який повстав підчас президентських виборів у 1944 р. Цей комітет є комбінацією між льобі і громадським комітетом для пропаґанди серед громадянства. Остатньо читаємо в американській пресі, що теж друга професійна організація — „Американська Федерація Праці" (American Federation of Labor) рішила створити „Виховну і Політичну Лігу Праці" (Labor's Educational and Political League).

Все ж таки властивою формою американської партійної системи є — двопартійність. Одна з двох загально-державних партій є так довго при владі, як довго вона має за собою більшість американського громадянства, в той час друга виконує ролю опозиції. Втратить правляча партія довіря більшости громадянства, опозиційна партія приходить до влади, а досі правляча партія займає місце опозиційної. Ця зміна роль приходила при нагоді політичних потрясень або в наслідок господарських кріз. І так напр. по першій світовій війні відбувся радикальний зворот американської публічної опінії від демократів у сторону республіканців. Коли ж опісля затяжна господарська кріза з мільйонами безробітних охопила ЗДА, у висліді виборів у 1932 р. республіканці мусіли знову перейти до ролі опозиційної партії. Знов же по другій світовій війні відбувся цей самий процес, що по першій світовій війні — демократи, як досі правляча партія, уступили своє місце республіканцям.

Треба звернути увагу на ще одну своєрідність американських партій, а саме на т. зв. „Національні Конвенти". Це партійні зібрання, що в них беруть участь делеґати даної партії з усіх округ; там намічують кандидата на президента держави та встановляють виборчу програму. Від часів президента Джексона кожний президент має дві ролі. Він є головою держави, а водночас головою даної пар-

---

З парадоксів нашого часу

„Süddeutsche Zeitung" (ч. 68) подає за „Юнайтид Прес": Гірошіма, японське місто, що його знищила атомова бомба в 91 %, святкувало танцями на вулицях, фаєрверками та спортовими змаганнями другі роковини спущення атомової бомби.

тії. Як голова держави він є репрезентантом і символом національної єдности, як голова партії він підлягає критиці противної партії.

Неписана конституція

Як бачимо американська партійна система є доволі складна і для европейців мало зрозуміла, але повчальна. Та обставина, що американські партії не різняться між собою якоюсь політичною доктриною, чи радше чітко означеною програмою, може викликати сумніви щодо постійного определілення її членства. Можна би вважати, що супроти такого стану речі, важко говорити про трівку приналежність членів до одної чи другої партії. Та воно не так! Навпаки, одна і друга партія має своїх вірних приклонників, які трівко зв'язані зі своєю партією і які свою партійну приналежність чи орієнтацію не в'яжуть з кожночасною кон'юнктурою. Ця партійна відданість основується на різних чинниках історії, традиції, реґіональних особливостях, родинних зв'язках, громадянській честі, почутті для „нашої сторони", тощо.

Як це ми вже згадували, серед загалу американського громадянства буває часом радикальний зворот довіря і симпатій в сторону одної чи другої партії. Та ці радикальні зміни громадської опінії в користь котроїсь партії не нарушували в нічому основних засад політичної і суспільної структури ЗДА. Вони відбувалися без внутрішніх потрясень чи кривавих заворушень, які траплялися у багатьох інших краях. Тому теж американці дивляться на існуючу в ЗДА партійну систему як неписану конституцію, що є органічним доповненням до писаної конституції та трівкою запорукою національної єдности і громадянської свободи — основи демократичного устрою.

КОЗАЧИЙ РУХ

написав **проф. д-р В. Авілов**

Козачий народ це східний сусід України. Але наше громадянство замало познайомлене з основним питанням козачого руху. Це наслідок тої нівеляційної політики Москви, якою вона намагалася нехтувати і закривати національні рухи поневолених нею народів. Автім спільна доля й однакові змагання тих народів повинні сприяти їх взаїмному пізнанню і зближенню. Тому ми містимо статтю, яку дістали з кол козачого руху. Містимо не тільки на те, щоб впровадити наших читачів у проблематику козачого руху, але теж тому, щоб дати вислів нашому прихильному ставленню до визвольних змагань козачого народу. —Ред.

В XV віці поза межами московської держави, мимо волі і бажання московського народу та його керманичів, по течії рік Дону, Уралу, Терека, Волги і на берегах Озівського та Чорного морів, утворились вільні, незалежні козачі республіки, які мали всі ознаки, властиві кожній державі: власну територію, свій нарід, свою державну владу. Незалежність козачої державности, згідно з безспірними історичними документами, виявлялася не тільки в наявности власної території, влади й народу, а й у незалежності дипломатичних зносин, в повній незалежності оголошення війни і заключення миру, в наявності своїх, козачих народніх інтересів, у своєму, козачому способі розуміння їх.

Козацтво має цінний життевий досвід вирішувати самим народом відвічні завдання побудови життя і державного буття на справжніх основах свободи, рівности і братерства, втілених у саму істотність козацтва. Козацтво — це не книжний, теоретичний, а життєвий, практичний шлях шукань і досягнень форм людської спільноти на основах справжнього демократизму, форм, до котрих почали наближатися у своїх філософських вченнях і трактатах передові вчені й філософи тільки в XVIII віці, тобто, значно пізніше того, як козачий нарід перевів у життя ідеали народоправства, утворивши трудове суспільство, соціяльну громаду і державну організацію на основах, які тепер для багатьох народів являються, покищо, недосяжним ідеалом.

Ці вільні козачі республіки протягом усього свого незалежного життя яскраво усвідомлювали свою племінну та духову єдність, завжди і скрізь виступали спільними силами на захист своїх суверенних прав.

Незалежність і недоторканість козачої державности визнавались усіма сусідними державами і, насамперед, могутніми тоді Туреччиною, Польщею і московським царством.

Ці козаки завжди ясно і свідомо почували свою політичну і соціяльну окремішність від інших народів, в тім числі й від народу московського. Це вільне козацтво завжди протиставило себе „російському", „росіянам", „великоросіянам", Росії, і ніколи не вважало себе часткою московського царства, або частиною московського народу. Всі зносини Москви з козачими республіками, Москви, яка також визнавала повну самостійність козачого народу, провадились через відділ чужоземних справ, посли й громадяни цих республік трактувались як чужоземці й користалися в Москві правом недоторканости. З перших же часів козачої історії у козаків проявляється висока народня козача самосвідомість, свідомість своєї козачої природи, своїх законів, прав, звичаїв, традиції. В той час не було й не могло бути поміж козаками будької „російської свідомости", бо в XV, XVI і XVII віках ніякої „русскої" в розумінні „російської" свідомости не було, а була лише „московська". Російська свідомість могла утворитись і утворилась (і то не тільки у керівної верстви і частини інтеліґенції) за

часів і в наслідок існування російської держави, тобто після XVII віку. Подібно до того, як тепер в СССР утовкмачується „советское" усвідомлення.

Згідно з свідченням самих російських істориків (Карамзін, Погодін, Плевой, Устрялов, Пудовалов та інші), козаки завжди, впродовж усієї своєї історії, протиставили себе „росіянам". Причини такого протиставлення не в соціяльно-економічних різницях, а в різниці походження та природи козаків і москалів. Згадані історики вважали козаків **окремим** народом, а й по російських школах до половини XIX віку вчили про козаків, як про окремий нарід. Верзія походження козаків від москалів з'явилася вперше тільки в 1834 р. і автором її був В. Броневський, який одержав від російського уряду завдання змайструвати цю верзію, щоб потім причесати козаків під загальну московську зачіску. Коли б козаки були справді одного походження, одніеї природи з москалями, то вони після свого двісталітнього примусового перебування в складі російської держави, після систематичної русифікації їх, мусіли би злитися з московським народом, як це сталося з Новгородцями, Псковцями, Вятичами та іншими. А козаки зберегли свою ідеологію, свою психологію, свою національну самостійність, свій внутрішній світогляд, окремий і відмінний від світогляду московського, свої традиції, свій побут та свій окремий народній характер і, всупереч спільності мови, є **окремим** від москалів **народом**.

Козачий народ, продовж усієї багатовікової, історії, відзначався особливим вільнолюбством, усвідомленням своєї народньої гідности і гідности особи кожного свого члена. Козаки були людьми з твердим і незалежним характером, ніколи не визнавали рабства, не мирились із насильством, самоправством або кабалою. Свою свободу й незалежність козачий нарід рішуче відстоював при спробах ворогів козацтва позбавити його свободи й суверенности, яскравим свідоцтвом чого є вся його героїчна історія.

Із закріпленням московської держави, з поширенням її деспотичних державних форм, з їх політичною й соціяльною нерівністю, з поширенням московсько-російського імперіялізму, московські царі почали відверту війну проти вільного й свободолюбного козацтва. Морем крови й насильствами знищили вони козачу державність і козаче народоправство. Після відвертої війни козачого народу з царем Петром І-им, після фізичного знищення ним більше половини козачого населення, козацтво було примусово втягнуте в рямки Московії, переіменованої потім на Росію і російську імперію.

Російський уряд вжив усіх заходів до того, щоб до решти зросійщити козаків, вимести з їхньої свідомости всяку думку про відновлення козачої держави. Але не дивлячись на двісталітній період всебічного російщення — як у школі, в церкві, в мистецтві, в армії, так і в усіх галузях щоденного життя — козачий народ не втратив прагнення до волі й незалежности.

З перших же днів російської революції, козаки в усій своїй масі виявили своє неухильне змагання до самостійного державного життя, до відродження й утворення своєї козачої державности на здавна козачих землях, рясно политих кров'ю і потом своїх батьків, дідів і прадідів.

Поруч із іншими народами бувшої Росії, козаки зразу ж пішли шляхом повного самовизначення і відродження своєї державної незалежности. Без усякого дозволу чи санкції кого б то не було, без усяких еволюцій від автономізму чи федералізму, козачий народ зразу ж відродив усі інституції своєї козачої народньої влади. Був утворений Військовий Круг-Парлямент, Військовий Отаманат, Конституція, Уряд, відроджувалось своє історичне козаче право, відкидалося все чуже, зайшле. Отже, козачий народ не лише проклямував своє право, а відразу ж переводив його в життя.

Ідучи своїм історичним шляхом, різко відокремлюючись від руїнницької стихії російського большевизму, яка нестримно наступала на козачі кордони, 10. грудня 1917 року Військовий Отаман А. М. Каледін і Військовий Уряд оголошують незалежність Дону, яку цілком ствердив скликаний Військовий Круг, утворений з вільно вибраних представників козацтва. Те ж саме роблять і інші козацькі землі.

Як і стара російська влада, нова влада в особі большевиків не захотіла визнати виходу козаків із складу російської держави. І хоча в країні не були ще стверджені всі „досягнення великої безкровної" революції, нові керівники Росії виповіли війну відродженій козачій державності й козачому народоправству. Після тимчасового поневолення большевиками козачих земель, загальне й поголовне повстання козачого народу викинуло окупантів за межі козачих країв.

І знов козачий народ виявив свою тверду волю жити на своїй землі, під своїм козачим законом. Скликані, після звільнення, козачі народні представництва, Військовий Круг і Рада, знов підтвердили проголошену незалежність, про що з усією ясністю говориться в першому пункті Конституції Дону: „Всевелике Військо Донське є самостійна держава, основана на началах **народоправства**".

Одночасно все козацтво неухильно прагне до об'єднання всіх козачих сил, об'єднання всієї козачої території в одне ціле. Це прагнення було висловом справжньої волі народу, виявленої вже в 1917 році заснуванням „Совета Союзу Козачих Військ", а опісля „Юго-Восточного Союзу", „Доно-Кавказького Союзу", і накінець „Союзу Дона, Кубані, Терека, гірських і степових вільних народів", і в утворенні Верховного Козачого Парлямента й Уряду. Цю волю свого народу козаки тепер оформлюють в одній Козачій Державі, з простою і зрозумілою для кожного козака назвою — **Козакії**.

Прагнення до відродження козачої свободи й незалежности не було виявленням волі будь-

якого окремого козачого угрупування або партії, чи зрештою, будьякої частини козачого народу, а було вільним, непримушеним волевиявленням у с ь о г о козачого народу, в особі вільно вибраних народніх представників, які з усією виразністю висловили очікування й прагнення всіх козаків у козачому представничому органі, Військовому Крузі-Парляменті. Козачий Парлямент відродив усі атрибути своєї народньої влади: Конституцію, прапор, гимн, герб, свою монету і т. д.

За свої народні ідеали, за своє невід'ємне право жити на своїй козачій землі, під своїм козачим законом, згідно із своїм старовинним козачим звичаєм, козачий народ прийняв накинуту йому Москвою війну. За ці святі ідеали вільнолюбне козацтво змагалось понад три роки, змагалося з величезним героїзмом і з напругою всіх фізичних, моральних і матеріяльних сил. Не знаючи ніколи рабства, насильства, деспотизму, тоталітаризму, козаки провадили боротьбу за своє найсвятіше — за своє народнє козаче життя...

Але, не зважаючи на всі героїчні зусилля, не дивлячись на рішучий спротив, козацтво було подолане чисельною перевагою фізичної сили московської орди. Одначе ні саме козацтво, ні його славна Армія, ні органи його державної влади не капітулювали перед ворогом. Вони були примушені залишити межі своєї батьківщини і на далекій чужині продовжували всякими можливими засобами й методами боротьбу за звільнення закріпаченого козачого народа. Не примирився з чужинецькою владою козачий народ там, на наших просторах, усіми засобами ведучи боротьбу за своє визволення. Скільки не було проти нього вжито репресій, переслідувань, висилок, всяких експериментів „найдемократичнішою" московською владою! Але ніщо не могло й не зможе подолати непереборну волю гордого й свободолюбного козака.

Друга світова війна 1939—1945 рр. принесла знов багато жертв, недостач і випробувань многострадальному козачому народові з боку обох противників, що боролися на наших козачих просторах. В розгорнутих подіях цієї війни, козаки завдяки сліпоті бувших гробокопателів козацтва, які були наставлені чужинецькою владою на чолі керівництва козаків, стали об'єктом чужинецьких дій і чужинецьких не козачих цілей. І знов тепер наш козачий народ стікає кровю та сльозами, знов терпить неймовірні страждання й недостачі, знов продовжує нести свою чергову Голготу, знов, і котрий раз у своїй історії, несе свій важкий страшний хрест.

Тепер, докладно вивчивши велике минуле козачого народу, з його безприкладним героїзмом і впертістю в досягненні своїх народніх ідеалів, виразно усвідомивши всю минулу справжню історію козацтва, минулі події, які залишили трагічний відбиток у житті й його майбутньому розвитку, проаналізувавши всі помилки в минулому, перевівши ґрунтовну переоцінку всіх цінностей, представники козачого народу, які дотримувалися засад відвічности козачої державности й законного права, всі ці представники і всі ці політичні партії й угрупування об'єдналися в одно ціле — Козачий Народній Рух (КНР), який репрезентує все козацтво в цілому і всі його політичні і культурні сили, сповнені непоборної волі вивести свій народ з трагічної дійсности, вирвати його з кощавих обіймів московського імперіялізму, відродити його традиційну козачу державність і вивести свій народ на шлях власної історичної самобутности.

Але розкидане фізично козацтво не розплилося духово. Воно не вмерло й не вмре, а збереже свою незмінну волю до боротьби за своє козаче право і свою козачу правду. І коли тепер козачий народ, під примусом зовнішнього насильства стратив свою волю й незалежність, то чести своєї не загубив і ніколи, при ніяких обставинах, не схилиться перед насильством, не вклониться червоному ідолові. А коли залишилась і збереглась наша народня честь, наша козача правда, то всі козаки глибоко вірять, що будуть скинуті ланцюги рабства і насильства.

Де Ґоль в боротьбі за владу

н а п и с а в **Жан Лярен**

З лондонського місячника „World Review" даємо скорочений переклад статті про де Ґоля. Де Ґоль став — у зв'язку з внутрішньою кризою Франції — предметом загального заінтересування світової опінії. Сьогодні ця стаття тим для нас інтересна, що вона появилась ще перед виборчою перемогою де Ґоля і тому вільна від тої газетної сензаційности, з якою світова преса тепер підходить до де Ґоля. — Р е д.

Коли зродилась »містика« Ґолізму...

В хвилині щирости сказав одного разу Шарль де Ґоль: „Я не є для малих авантур, я — для великої бурі". І не легко можна буде втихомирити бурю, яку він тепер розпутав у Франції. Заснувавши своє „Об'єднання Французького Народу" (Reassemblement du Peuple Francais), він виступив до боротьби за владу. Його безпосередні політичні цілі вже сьогодні очевидні. Він змагає до того, щоб уневажнити нову конституцію, а впровадити іншу, яка відібрала б владу від парляменту і передала її одній особі — президентові республіки. Він хоче покласти край партійній політиці і в той спосіб визволити Францію від комунізму. Він бажає, щоб нову державу оснувати на принципі персонального провідництва й очистити її від чужих ідеологій.

Люди говорять про загадковість де Ґоля. Але досі цілі і заміри де Ґоля не були загадкою, вони зроджені з його інтимної віри в те, що доля Франції нерозлучно сплетена з його судьбою і що тільки сильний провід зможе перевести ті реформи, до яких змагають там, за каналом. Кілька років перед війною писав де Ґоль, коли ще був мало знаним офі-

цером: „Люди не можуть існувати без проводу так, як не можуть жити без їди, води і сну. Ці політичні створіння потребують організації, яка дає порядок, дисципліну і блеск“.

Ця ідея була постійно в голові генерала, коли він в 1940 р. через ніч став символом французького резістансу. В важких роках, що прийшли опісля, його ідея знайшла відгомін в головах тих молодих людей, які в головній кватирі в Карлтен Ґарден спорили з тими, що від них залежала тоді доля світа. Ці молоді люди, як і їх провідник, твердо вірили, що Франція потребує зовсім нової системи і форми правління. Це були дні, коли зродилася „містика“ ґолізму, прикрашена всіми оздобами реальної епіки життя. Один американський глядач писав тоді: „Де Ґоль вийшов на сам вершок великого історичного хвилювання“.

Коли де Ґоль вернувся до Франції, він думав, що вона його — з тілом і душею, і вірив, що всі французи признають сліпо його владу. Хоч він став символом визвольної боротьби Франції, то боролись теж і інші, а їх погляди про майбутнє не завжди згоджувались з його поглядами. Комуністи, які також пішли в ряди резістансу, коли Росія впуталась в війну, бачили в нім свойого природнього ворога, бо він уявляв собою такий тип француза, якого вони не можуть знищити: традиціоналіст, що твердо закорінився в історії і гордий з християнських чеснот старої Франції. Французи признали де Ґолеві, що йому по заслузі належиться, але їх здоровий розум і критична розважність не піддались гістерії моменту.

В міжчасі відновили діяльність передвоєнні партії, а з ними одна нова, MRP. За де Ґоля було багато ґаласу. Але „довгий аспараґус“, як його звуть популярно, пішов слідами давнього Чінчіната. Він оповився в свою зранену гордість і відійшов.

Його відхід зробив для нього більше, як місяці пропаґанди. Знов почала діяти „містика“. Люди дивувались: „Що думає де Ґоль? Що він хоче?“

Чого хоче де Ґоль

„Об'єднання“ існує вже досить довго, щоб зробити перший перегляд. В Парижі влаштовано головну кватиру, а в кожному департаменті Франції заложено обласні станиці. Завчасно ще оцінити майбутню силу нової організації, хоч без сумніву перша пропаґандивна кампанія принесла йому багато прихильників. Навіть у скептично наставленому Парижі зголошуються що тижня сотки людей. Практично RPF не є політичною партією в загально принятому значенні цього слова, воно приймає членів з усіх партій, за виїмком відомих коляборантів і комуністів. Коли члени підписують заяву вступлення, вони не дістають нічого конкретного, вони повинні вдоволитись блискучим портретом генерала і ґаслом „святого завдання відбудови“. Вони не знають, куди вони йдуть, знають, що їх веде де Ґоль і що вони йдуть за ним. В політичній партії лідери можуть мінятися, але основні принципи залишаються ті самі. В „Об'єднанню“ такої певности немає.

Коли де Ґоль поставив себе на чолі руху, заявив, що „Об'єднання“ буде діяти в межах існуючих законів, а одночасно як першу ціль поставив усунення конституції. В цьому є деяка непослідовність. Але це не є злочин змагати до зміни писаної конституції, зокрема, коли її народження супроводжала така велика нехіть з боку багатьох людей. Одна третина населення голосувала за конституцією, малощо менше проти, а третина здержалася. Якщо писана конституція не діє, треба викинути її до коша. Але де Ґоль має щойно доказати, що вона не відповідає потребам краю. Сьогодні ніхто з французів не скаже, що вона добра, за виїмком комуністів, які були її хресними батьками. Слаба сторінка руху де Ґоля в сьогоднішню пору полягає в тому, що він, критикуючи конституцію, не поставив своєї позитивної пропозиції. Він хоче позбавити парлямент (а разом з ним і партії) права вибирати і вести екзекутиву, але він ще не пішов так далеко, щоб ясно окреслити, як він уявляє собі вибір екзекутивної влади. Він тільки робить неясні натяки на американську систему вибору президента. Ця неокресленість дає його ворогам атути проти нього.

Хто є в штабі де Ґоля

Люди в окруженню де Ґоля це пристрасні ідеалісти, віддані де Ґолеві як своєму лідерові. Це майже все молоді люди, які пройнялись думками генерала про те, що велич Франції може забезпечити військова витривалість і змагання до переваги в світових переправах. Тільки дехто між ними має політичний досвід — це може бути добре, але й зле. Жак Сустель, генеральний секретар, має 35 років, це відомий антрополог. Інший це 30-літній журналіст Діомед Катру, син генерала Катру, амбасадора в Москві. Сюди належить Жак Бомель, що має 29 років. Анре Мальро, головний пропаґандист де Ґоля, повістяр, має в своїм життєписі епізоди співпраці з Чанкайшеком і участь в еспанській громадянській війні — по стороні червоних. Але він відійшов з того табору і сьогодні його ім'я це червона плахта для французьких комуністів. Одинока особа в окруженню де Ґоля, яку й передше знали в ширших політичних кругах, це Ґастон Палевскі, колишній політичний дорадник маршала Ліотея і керівник кабінету прем'єра Рено. Він мав великий вплив за кулісами політичного життя і — кажуть — навіть керував своїм шефом. Він приклонник правих поглядів. Палевскі — один з тих таємничих людей, які не показуються прилюдно на сцені, а мимо того рішають про долю цілої нації.

Хто піддержує рух де Ґоля

Де Ґоль це мішанина Жанни д' Арк, яка спасла Францію, Наполеона, який дав їй славу, сльози і закони, і мужів типу Тієра, які намагались, інколи з успіхом, закріпити її стабільність, втихомирюючи протилежні сили. Скоріше або пізніше йому вдасться об'єднати всі сили, що не погоджуються з комунізмом. Де Ґоль як безкомпромісовий ворог комунізму — це борець в очах багатьох французів. Він апелює до незалежної думки дебелих селян, які відкидають усі наглі зміни, усі спроби усунення приватної власности і католицької Церкви, а хотіли б зберегти своє право — держати власні ощадности в панчосі, якщо їм цього забажається. До нього мають довіря теж і середні верстви. Вони видять, що зріст комунізму загрожує їхнім позиціям. І хоч вони в неодному не погоджуються з генералом, то всетаки хотіли б бути з ним, коли прийде до великої розправи, бо знають, що це одинокий їх шанс. А передовсім де Ґоль об'єднує всі ті елементи, для яких комунізм — це чужа ідеологія, яка, якщо принялась би, поставила б Францію з її великою традицією, культурою і національним життям під чобіт Москви.

Де Ґоль відтягне, як і досі, багато прихильників з рядів „Республікансько-народнього руху“ Жоржа Бідо. Бо його політика, хоч чесна і з добрими намірами, була продовж останніх місяців все інше тільки не тверда і ясна. Завдяки компромісам з комуністами в справі конституції цей рух втратив багато приклонників і його лідери сьогодні в клопітливім положенню. Навіть і від соціялістів він може дещо здобути. Всі ті соціялісти, які не погоджуються на співпрацю з товаришами Моріса Тореза стануть в майбутньому по стороні де Ґоля, а їх політичний розум і досвід вийде йому тільки на користь.

Якщо сьогоднішні державні інституції Франції не принесуть їй поправи, прийде до кінцевої розправи між „Об'єднанням“ і комуністами. Ці останні не мають ніяких ілюзій в тім відношенні. Вони знають, що мусить прийти, і підготовляються, щоб не бути заскоченими.

Як демократичний лідер, де Ґоль має деякі поважні недомагання. Він упертий і нетерпимий. Любить, спалахнувши гнівом, зірвати дискусію і завжди вимагає, щоб інші його зрозуміли, хоч сам робить замало зусиль, щоби бути ясним. Він блискуче пише, з него добрий мислитель, але злий бесідник. А його вплив на маси більше походить з гордої і суворої постави та наказуючого тону, як із дійсної приязні. Його містика разить у XX століттю. Але рівночасно треба підкреслити його змисл для обов'язку і його непохитний патріотизм.

Вкоротці Франція мусітиме рішати. Французи завжди брали політику поважно. Сьогодні вони потребують цього більше як коли. А їх ясна логіка і здоровий розум вказуватимуть їм шлях.

Сила, маса, ідеологія

написав **Д-р Віляр Фіоля**

Подаємо уривки із книжки Д-р Віляр Фіоля: **Людина й соціяльне середовище"** — Париж, 1940. Автор еспанець, його погляди, як сам він зазначає в передмові до французького видання, постали на основі трагічних досвідів еспанської громадянської війни 1936—1939 і початку другої світової війни. Характеристичне в книжці шукання доріг до загально-важних розумових основ пізнання і діяння, логіки і моралі, в протилежності до ірраціоналізму, з його відмінами: алогізмом і аморалізмом, що проповідувалися і здійснювалися в житті. Наслідок: „світ смертельно поранений за свій брак моралі" (X).

Одначе це не зворот до давніх думок. Автор одночасно, як виразно видно з нижче наведених уривків, не признає всесильности інтеліґенції, він відкидає той раціоналізм, що хотів згори обдуманими плянами перебудувати світ по своїй волі, — і тим викликав реакцію життя проти себе і спричинив сучасну моральну, соціяльну і політичну кризу.

Деякі думки, що їх подаємо, напр., про культ сили, або містику маси, про гекатомби і страту часу, незвичайно цікаві й пекуче актуальні для нас і нашого життя.

Сучасний стан

Сучасний стан світу виявляє такі характеристичні риси:

1. Брак вищого критерія оцінки й брак дисципліни людських дій привів до анархії цінностей. Різні критерії в площині розуму, що їх не можна звести один до одного, бо не маємо конечної вищої норми; — неминуче приводить до тріюмфу сили, як останнього і найвищого засобу переконання;

2. Зудар між державами, і внутрі кожної країни зудар між соціяльними клясами — неминучі. З огляду на ту нашу свідомість, акція в ім'я людства, і разом із нею мир і добробут, в'яжуться нерозривно одне з одним і вимагають об'єднаної дисципліни. А що її немає, люди не знаходячи ні формули, ні дороги, що нею йшли б, передають справу того об'єднання силі. І то в усіх ділянках, в усіх питаннях, і в усіх розмірах; у великих речах і дрібних, в індивідуальних справах, як і колективних, в народніх і міжнародніх.

3. Сучасне безсилля людей, що висловлюється невдачею всіх їхніх зусиль, також дає як вислід відклик до сили;

4. Все те доводить до найбільшої катастрофи, коли візьмемо під увагу, що люди звертаються до сили, щоб рішити конфлікти, які вимагають розв'язки проказаної розумом і мораллю. (Ст. 193).

Це стан, що дає явище, видне навіть для поверховного пригляду, — явище великого значення, що віщує згубу, а саме: неспроможність державних урядів зарадити політичним і суспільним недомогам через невистачальність конституцій, що з них беруть вони свою владу. Цей факт загрожує суспільну певність тих, що в горі, загороджуючи шлях законности тим, що в низу. І одні і другі не довіряють нічому тільки силі, і тому то світ кидається в диктатуру, себто в заперечення демократії, таким чином відхиляючися від єдиної дороги рятунку. (Ст. 194).

(...моральний упадок нашої доби, підкреслений виразним знаком смерти" — це)

— різниця між матеріяльним і науковим поступом нашої цивілізації та її моральною мізерією. Нестерпний для життя брак рівноваги між матеріяльною і моральною дійсністю, тоді як привернення рівноваги привернуло б здоров'я світові. Брак рівноваги, що вказує велич зла й потребу виняткового зусилля на те, щоб одужати. (Ст. 195).

Боротьба кляс. Містика маси.

Порушення природньої дійсности..., порушення, що в нашу добу дійшли до вершка і зокрема виявилися в зловживаннях капіталізму, викликали у своїх жертв рух до єдности, який намагається створити, при слабості кожної людини зокрема, страшну силу: силу числа, силу маси. Як оборонна реакція на зловживання, до речі дуже грубі зловживання проти громадськости, з'явилася боротьба кляс, одна з відмін боротьби за життя.

Люди, позбавлені своїх основних і природніх прав, бачать у масі єдиний рятунок, бо той рятунок вимагає зусилля куди більшого за можливості відокремлених одиниць. Люди чекають його від сили спротиву і наступу, що її має маса. Та особливша сила, справді величезна, представляє для людей не тільки те, чим вона дійсно є, але й усе те, що вони пробують обороняти, включно з тим, чого їм з різних причин бракує... Маса символізує для людей привернення людської гідности, здобуття прав, основу щастя, соціяльну структуру, забезпечену справедливість. Із того, що людина-масовик, згідно із своєю вірою, бачить у масі і чого сподівається від її дій, зродилася містика, що приписує масі здібність осягів, техніки, керівництва, всемогутність у всіх справах і задля всіх справ, все те, чого на жаль, вона не має. Ще один випадок із численних, де потреба і біль створили віру.

На жаль маса, та без сумніву поважна сила, є сліпа, як і всі природні сили. Маса може відмовитися від праці, спинити промисл, знищити фабрики; та ледве чи вона змогла б успішно провести якусь справу. Маса так як ріка, що то брак у ній води спиняє млин, але коли вона стане в поводі, руйнує його. Маса через саме повздержання — могла б зробити війну неможливою; але вона ніколи не змогла б збудувати мир. Конструктивне діло, ініціятива, керівництво і техніка не залежать від числа, але прямо від індивідуальности, на основі її природних прав. Одинока користь, що її дає сила маси, походить із самого факту її існування; та користь у тому, що маса остерігає, чи повинна остерігати, свідомих і відповідальних людей. Така осторога — це найвиразніший доказ, що йдемо неправильною дорогою і що ми повинні виправити нашу помилку... Єдине добродійство маси випливає з її спромоги давати осторогу.

Поза тією осторогою, що має характер діягнози, маса на основі конечних законів свого формування і діяння, не може зродити нічого опріч труднощів і розчарувань. Її сила неминуче здана на те, щоб втопитися в анархії або в диктатурі.

Коли не виправимо помилок, коли не почуємо, або не зрозуміємо якслід остороги маси, коли розум не встряне, тоді маса проведе до кінця свою розкладову роботу і знищить усе, добро і зло. Цивілізація мусітиме починати свій цикл наново, виходючи із нищих ступенів, (що їх давно пройдено), до яких вона завернеться через помилки в керівництві. Але зараз після болючої гекатомби й утрати часу, що зв'язана з нею, людські завдання мусітимуть орієнтуватися відповідно до тих самих дійсностей, які сьогодні вимагали б тільки деяких поправок, завдяки котрим — при пошануванні того, що здорове і пожиточне в наших установах — можна б багато скористати часу й уникнути численних болів. (Ст. 211—213).

Банкротство ідеологій

Ясно, що царювання ідеологій проминуло, так як це колись сталося з царюванням релігій. Але банкротство ідеологій опріч незвичайно доброї сторони несе з собою й руїну цілком іншого значення: руїну віри в суверенність, свободу і право людини керувати своїм життям і спрямовувати його по своїй волі. .

Вкінці помилка людини була в тому, що вона вірила в можливість, без труднощів і небезпеки діяти по своїй волі, себто діяти слухаючися свого забагу, або своїх вірувань і ідеологій, що значить своєї інтеліґенції.

Очевидно вона може так діяти, вона й діяла так, але за ціну припізнень і ухилів, що можуть привести до небезпеки її індивідуальне і громадське життя.

Чому? Бо вся людська діяльність, незгідна з власною людською природою, шкідлива. Вона спричиняє щонайменше страту часу у формуванні людини, а іноді смертельне ризико, евентуальність досить ясна для сучасних людей.

Таємниця життєвости, плідности таких різних і різноманітних релігій і ідеологій докладно в тому, що вони в більшій чи меншій мірі збігаються з вимогами розумної природи. Коли всі вони вміщують у собі щось із добра, коли — як це утверджує народня проникливість — всюди є трохи правди, то це саме тому, що всі гіпотези в деяких точках збігаються з розумною дійсністю.

Провірмо найславніший з прикладів. Велика таємниця тривалости християнства в тому, що через усі своєрідні гіпотези, воно по своєму пізнало й шанує найпевніші розумні особливості. (Ст. 215—216).

Ми могли б продовжувати нашу критичну роботу, обсліджуючи ті дві ідеології, що сьогодні виявляються найнебезпечнішими для людства: комунізм і нацизм; і могли б робити ще далі, тепер уже легко, з усими ідеологіями, що ділять людей, і з усіми системами, які ними вихваляються: з лібералізмом, марксизмом, демократією і з усіми так званими правими концепціями...

Царювання ідеологій проминуло. Людина не зважаючи на свою особлившу інтеліґенцію і свій розум, не може діяти тільки по своїй волі. І індивідуальну і колективну поведінку визначає їй природа, її ж власна природа, розумна природа.

Починається нова ера: ера признання розумних дійсностей. (Ст. 217).

Після з'їзду ЦПУЕ

З'їзд делеґатів ЦПУЕ, хоч бурхливий і довший на один день, як передбачено, виконав свою роботу — ухвалив майже одноголосно статут і вибрав подавляючою більшістю не тільки голову ЦПУЕ, але теж і цілу Управу. За новим статутом голова має мати за собою 2/3 голосів, а мав 44 на 48; члени Управи, що мусять бути обрані більшістю голосів, мали не менше двох третіх.

Цей вислід нарад з'їзду був до деякої міри несподіванкою і то тим більше радісною, що повстав на підкладі замирення всіх політичних груп між собою. Листу кандидатів взагальному устійнено ще перед вибором комісії-матки та перед ухвалою статута. Розмови й торги йшли однако тим разом, в противенстві до першої частини з'їзду в Реґенсбурзі, між самими делеґатами, дарма що вони поділені були, а той виступали по своїй партійній приналежности. Кандидат, якого не піддержувала жадна партія, не міг вийти, хоч він мав би не знати які ділові прикмети. З цього приводу і склад Управи такий, що її ділова працеспосібність виглядає меншою за стару. За те моральний капітал, з яким нова Управа ЦПУЕ приступає до праці, є безперечно дуже великий і повинен легко допомогти замирити пристрасти й незгоди, не тільки по вищих ланках, але теж і по таборах.

Об'єднання партій на громадсько-допомоговій ділянці — це в наших умовинах — незвичайної ваги справа. Після об'єднання Цесусів — це друга з черги подія в житті нової еміґрації, що каже з піднесеним чолом дивитися в наше майбутнє. Молодь дала добрий початок і зрештою для кожного тямущого політика виразне мементо, мовляв, коли старші політики не змінять метод дії, то скоро остануть без нарибку.

Після того, що сталось на з'їзді, можна з великою дозою правдоподібности говорити про створення одного диспозиційного політичного осередка, що про нього говориться на всі лади від літа 1945 року, а для якого ніяк не можуть знайти спільної мови за виймком взаїмних обвинувачень. З такого підходу, як хто критично не дивився б на склад Управи ЦПУЕ — сам факт, що вона зродилася зі зговорення вчора здавалося непримиримих груп, має велике значення. Бо треба сподіватися, що згодом, коли партії зможуть вижитися на свойому політичному форумі — дійде до цього, що органи громадсько-допомогових аполітичних інституцій, як ЦПУЕ, будуть вибирані за діловим принципом, а не за партійним. На сьогодня і того вистарчить. Про понадгрупове ведення справ в ЦПУЕ дає ґарантію дотеперішний, вже випробуваний провід ЦПУЕ в особах Голови Мудрого і його першого заступника, Проф. Вєтухова. Позатим позитивним слід вважати, що до Управи війшло аж трьох керманичів з молодших річників (біля тридцятки).

Куди більшої ваги, є прийняття статута, ми сказали б, взірцевого статута для нового типу організації нашої еміґрації. Бо статут, що його дбайливо фахівцями підготовано та ділово на з'їзді передискутовано, кінчить з дотеперішньою формою наших громадських організацій — товариства, опертого на зголошених і зареєстрованих членах. Новий статут — це українська самоуправа на чужині, яку обірає безпосередньо чи посередньо кожний еміґрант, та яка піклується моральним і фізичним захованням всіх українців, що живуть в даній країні. Повищі устійнення такі на око прості, а все ж таки ми на них довго чекали.

Завданням організації поставлено виразно на першому місці — з а с т у п н и ц т в о і р е п р е з е н т а ц і ю, на другому — п о р я д к у в а н н я г р о м а д с ь к о г о ж и т т я цілости еміґрації (ст. 14 а.), а щойно на дальшому місці б е з п о с е р е д н ю д о п о м о г у. Програма отже наскрізь позитивна. Спершу й на першому місці оборона інтересів, влаштування еміґрації і її добробут, а тільки згодом для тих, що мимо повищих заходів, не зможуть самі дати собі раду — для тих щойно безпосередня допомога.

В згоді з таким поділом і таким наголошуванням поодиноких завдань стоїть теж фінансова частина статута, яка наложенням обов'язку платити річну національну вкладку кожній повнолітній особі та 1 % від обороту українських підприємств — дає тверду базу для праці всім орґанам Представництва.

Поставлення справи, здається, правильне і здорове. Треба сподіватися, що воно найде відгук і поза Німеччиною і причиниться до оформлення союза всіх громадсько-допомогових комітетів української нової і старої еміґрації.

А. М

З парадоксів нашого часу

„Дена" повідомляє: при розсліді обставин серед яких в Дюсельдорфі відбувся зудар трамваю з вантажним автом, в котрому завинив кондуктор трамваю, — виявилося, що зудар стався в наслідок недоживлення кондуктора.

Ґльоси до преси

Президент і політичні партії

В польськім тижневику „Львів і Вильно“, що виходить в Лондоні пише Цат-Майкевич:

„В польськім народі зле діє селекційний апарат. Не вміємо ставити відповідних людей на відповідних місцях... Тому правдивим щастям нашої історії є те, що найвищий уряд заняла людина так відповідна на своїм місці, як президент Август Залеський... Авторитет президента Залеського йшов постійно вгору і сьогодні вже всі розуміємо, що він став дійсно віссю цілої нашої політичної структури. Нема території, нема війська, нема матеріяльної сили, але залишилась інституція президента Річипосполитої, це є щось, довкола чого в відповідній хвилі буде можна знов в!дбудувати державу. Якщо та інституція була б в руках людини малодушної, без характеру, то могла б легко стати ще одним чинником розкладу і самоліквідації. Пан Август Залеський має дві чесноти, які рідко в нас зустрічається на високих постах — має волю і силу характеру та політичну інтеліґенцію.

„... Але народ має ще інші засоби для дії, а саме політичні партії... В наших умовах вони мають незвичайне значення для нас. Тому це не є тільки журналістична недискреція, а вияв журби за майбутнє Польщі, якщо хочемо довідатися, що діється внутрі тих партій“.

Коли читаємо ці стрічки, то розуміємо, що значить мати хочби двадцять літ власну державу. Поляки за час існування самостійности Польщі навчились думати по — державницьки. Тому вони доцінюють вагу інституції голови держави на еміґрації. А в нас існування законного державного центру і його голови ще для різних людей, а навіть і для деяких партій є проблемою. Коли ж ми навчимося думати державницькими категоріями?

Кінець ще одного блахмана

Большевики мають одного великого союзника, якому головно завдячують всі свої успіхи, а саме людська наївність. Майже всі їхні гасла є образовані на використання людської наївности, на обдурення. Підчас першої світової війни вони пустили були змученим народам приманливе гасло — „геть з війною, геть з мілітаризмом“ — на те, щоб з часом самим збудувати найбільш мілітарну державу в світі. Подібним блахманом було гасло — „самоозначення аж до відокремлення“, яке було тільки хитро придуманим засобом проти національно-визвольних змагань поневолених народів б. Росії. І було чимало серед цих народів людей, які не за страх, але за совість взяли це облудне гасло за щиру правду і своєю наївністю допомогли збудувати нову велику тюрму народів.-

Та здавалось, що 30-літня большевицька практика розоблачила всі скриті пляни большевиків. Та це так тільки здавалось, бо ось підчас другої світової війни, коли большевики побачили, що вони не видержать гітлерівського напору без допомоги „гнилого заходу“ — прибрали позу вовка в овечій шкурі. І знову пустили блахмана — оден у формі розв'язання комінтерну, другий — у формі привернення в СССР релігійної свободи. І знову чимало людей, цим разом поза межами СССР, повірило в щирість большевицьких вождів. Згадати б хоча відомий виступ єпископа англіканської Церкви в Кентбері (Англія),

Та ось сьогодні небезпека минула, німецький тоталізм лежить розчавлений, тож немає потреби скривати справжні наміри, ставити в сумнів чистоту комуністичної лінії. Про відновУ Комінтерну вже багато говорилося і писалося.

Та на цьому не кінець, бо ось орган совєтської комуністичної молоді „Комсомольська Правда“ опублікував постанову Центрального Комітету Комсомолу, згідно з якою комуністам заборонено відвідувати церкви і взагалі мати будь-яку справу до релігії. Їх завдання полягає в тому — пише совєтський часопис — щоб допомогти викорінити „релігійні забобони“ і всеціло підкреслювати, що релігія суперечить науці і матеріялістичному світоглядові. Для членів Комсомолу, мовляв, недопустимо вірити в Бога і заховувати релігійні звичаї.

Зновже ж московське радіо з 3. 11. ц. р, подало, що Сталін одержав листа, якого підписало понад 25 мільйонів членів Комсомолу, в якому м. ін. сказано, що „наша молодь бачить усі маніфестації бруду і гнилизни буржуазної культури“. Лист цей теж скерований проти церкви.

Очевидно, рішення про віднову Комінтерну, чи новий наступ на релігію, може розчарувати тільки наївних, для ненаївних вони не є нічим новим!

Чи не надто оптимістичне переконання

В одній з своїх статей, вміщених у щоденнику „Ню-Йорк Трібюн“ відомий американський публіцист Вальтер Ліпман висловив переконання, що большевики програли вже „холодну війну“, та що вони є свідомі тієї своєї програної. Саме вислідом цеї свідомости є — повстання нового комуністичного інтернаціоналу, винищування опозиції в краях, що опинилися в совєтській сфері впливів, та аґресивне наставлення большевицької політики.

Натомість американці, каже Ліпман, не є свідомі большевицької програної і аґресивні, войовничі виступи совєтських дипломатів і політиків вважають ознакою сили совєтів. Тому Ліпман перестерігає американців, щоб вони правильно оцінювали теперішнє положення Европи і дійсний розподіл сил, та щоб виступали самопевно, конструктивно і великодушно. Тепер треба дійти до порозуміння, яке дозволить вилікувати Европу й світ, зменшити напруження та закінчити паніку.

Шкода, що Ліпман не сказав яким способом можна б дійти до порозуміння і замирення, коли друга сторона собі такого замирення і відпруження не бажає. Саме в той час, коли Ліпман пише, що „критичний момент холодної війни вже минув і наступ Совєтів уже припинений“ — з Франції та Італії приходять вістки про криваві комуністичні заворушення, в яких були вбиті і ранені, масові страйки, палення правої преси, підпалювання будинків тощо. Чи ті, і їм подібні революційні акти можна вважати тільки проявами безсилля і розпуки, як це думає Ліпман, сумніваємося.

Такі погляди, як їх тепер висловлює Ліпман, панували в західніх державах і по першій війні. Та чи і на скільки вони були правильні, показав дальший розвиток подій. Сусідуючі з Совєтами народи, які дорого заплатили за ці оптимістичні погляди, мають, іншу думку на ці справи. Вони вважають, що не психічна демобілізація, але навпаки — свідомість загрози та психічна мобілізація є найкращим засобом для оборони перед комуністичним наступом.

Кінець словацької автономії

Большевицька акція не минула і Чехословаччини. Вірні своїй тактиці, що не можна робити всего нараз, але частинами й етапами, комуністи звернули своє вістря покищо головно на Словаччину, маючи в тому піддержку празького уряду. Вслід за масовими арештами серед словаків, що їх переведено під замітом „державної зради“, празький уряд по довших дискусіях сімома голосами проти п'ятьох уповажнив прем'єра Клемента Ґотвальда (комуніста) перевести реорганізацію автономного словацького уряду в Братиславі.

Заступник прем'єра Словаччини Зденек Фірлінґер зажадав, щоб до нової конституції прийняти постанову, що Словаччині можна буде відобрати кожної хвилі признані їй автономні привілеї. Очевидно, така постанова була б дуже на руку комуністам у приборканні сильних протикомуністичних настроїв на Словаччині, тож можна сподіватися, що таке внесення вони вповні піддержать.

Національна преса не поділяє становища більшости членів празького уряду. Вона свідома того, що в даному випадку не йде про оборону національних чи державних інтересів, але про поглиблення і закріплення комуністичних впливів у Чехословаччині. В зв'язку з тим висловлює вона оправдане побоювання, що після чистки у Братиславі прийде з часом черга на подібну чистку у Празі.

ПРОБЛЕМИ

ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

ЗМІСТ

Ч. 1-2 (4) **СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ 1948**

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

THE PROBLEMS — Ukrainian Manthly Review || DIE PROBLEME — Ukrainische Monatsschrift

Ч. 1 - 2 **Мюнхен Січень - лютий 1948**

Редаґує Колеґія під проводом Михайла Добрянського

●

Адреса Редакції та Адміністрації:
Ukrainische Monatsschrift „Die Probleme"
(13b) MÜNCHEN 13, HESS-STRASSE 132 a/II
або München 13, Postschliessfach 50

Умови передплати в Німеччині:

місячно	4·— РМ
квартально	12·— „
піврічно	24·— „
річно	48·— „

Умови передплати для закордону:

місячно	6·— РМ
квартально	18·— „
піврічно	36·— „
річно	72·— „

При гуртових замовленнях понад 10 чисел даємо 20°/₀ рабату

Ціна одного примірника 4 нім. марки.

Всі **вплати** треба надсилати звичайним поштовим переказом на адресу адміністрації журналу або поштовою складанкою чекового уряду.

При пересилці грошей треба завжди зазначити докладно на яку ціль вони призначені. Адресу вплачуючого треба виписувати виразно та докладно, по можности друкованими літерами.

Заграничні передплатники можуть вплачувати передплату в нім. марках через своїх земляків в Німеччині. Українці, що є вже за кордоном, можуть теж зголошувати свою передплату. До часу відкриття наших рахунків в інших краях, посилатимемо наш журнал на кредит.

Про всякі **зміни адреси** прохаємо негайно повідомляти адміністрацію, рівночасно подаючи і свою дотеперішню стару адресу.

Приймаємо передплату від тих, що виїздять з Німеччини

Надсилайте нам адреси осіб, з Німеччини і з закордону, що цікавляться справами, які порушує журнал „Проблеми". Їм вишлемо зразкові числа журналу. Подбайте, щоб „Проблеми" появились в продажі в книгарні чи кіоску Вашої місцевости.

Шукаємо заступників на поодинокі місцевості та табори.

ВИДАВНИЦТВО „ПРОБЛЕМИ"

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ І ЖУРНАЛИ

Богдан Лончина: **Камо грядеш?** Розважання на світоглядові теми. 1947, Бібл. Хр. Шляху. 8°, 27 стр.

Громадянка, орган Об'єднання українських жінок закордоном, ч. 8, 9, 10, 1947.

Студентський Вістник, журнал Центр. Союзу Українського Студентства, ч. 1. 1947.

Сьогодні, Література - Наука - Мистецтво.

Господарсько-кооперативне життя.

The Ukrainian Quaterly, Vol. III, Nr. 4.

ЗМІСТ 1. ЧИСЛА

ЗМІСТ 2. ЧИСЛА

ЗМІСТ 3. ЧИСЛА

На 4 стор. цього числа в 25 стрічці лівої гранки замість: нову думку має бути: нову думу.

Подобається Вам наш журнал, то приєднайте нам бодай одного передплатника.

Authorized by EUCOM Hq. Civil Affairs Division, July 14th 1947, Authorization AG 387. 7 GEC-AGO
Supplement to the weekly „On the foreign soil" for January-February 1948. Druck Holzmann, Bad Wörishofen

ПРОБЛЕМИ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

Ч. 1–2 МЮНХЕН СІЧЕНЬ–ЛЮТИЙ 1948

НАША ДУМКА

Обезкровлення українського народу

Одним із найбільших злочинів в історії є рішення червоного Кремля фізично винищити український нарід. Перед тим злочином — жахливим і гігантським у своїй потворности — бліднуть усі інші злочини, сповнені колинебудь в історії. Здається, коли зібрав би разом усі великі злочини зроблені проти збірного людського життя — напр. винищення картагенського народу Сципіоном, вирізання саксонської знаті Карлом Великим, різню сербів на Косовім полі, вирізання чеської шляхти і дикий злочин абісинців на живому тілі 30 тисяч італійських полонених під Адуа — все це разом взяте не дорівняло б потворности Кремля довершеним проти самого життя поневолених ним народів, а в першу чергу проти біологічної субстанції українського народу.

Дещо дорівнюють тим потворностям злочини гітлерівського режиму. Людські жертви гітлерівських таборів обчисляють на кілька мільйонів. Це страшна цифра, але вона — мала в порівнянні з тими мільйонами, які має на своїй совісті Кремль, бо вони йдуть у десятки мільйонів. І коли злочини націонал-соціялістичного режиму видаються світовій публічній опінії найбільшими в історії, то просто тому, що світ не знає більшовицької дійсности. Гітлерівський терор був дикий і примітивний, тому такий яскравий і голосний. Натомість більшовицький терор має за собою довшу школу, а крім того користає з широкого в тім відношенні досвіду царських часів. Він осягнув високий ступінь досконалости і рафінесси, а до того ще майстерно вміє маскуватись та відвертати від себе увагу.

Гітлерівські злочини супроводив крик протестів і обурення по цілому світі, більшовицькі відбуваються в атмосфері тиші. А коли хто й пробує протестувати, то інтернаціональна мафія заглушує той крик або намагається в очах публічної опінії скомпромітувати тих, що бачать речі такими, як вони є в дійсности, і тому протестують.

Модерна кримінологія знайшла новий термін на означення злочину проти живої субстанції народу: геноцидія — злочин проти життя цілої збірноти-роду, проти якоїсь кляси, верстви, спільноти або народу. Кремлівський злочин геноцидії кидає понуру тінь на цілу найновішу сторінку історії українського народу. Той нарід, який поширив світло Христової правди по безмежних просторах східної Европи і заніс це світло аж ген до Москви, той нарід, який дав „Руську Правду" і тим створив на сході Европи в давнині умовини, гідні людського життя, який дав московському народові і мову, і культуру, і тисячі культурників, які в 17—18 стол. европеізували Московщину, а навіть дав йому (поневолі) свою назву, нарід, який продовж тисячеліття репрезентував на сході Европи культуру і духові цінності окциденту, — той нарід став сьогодні предметом найпотворнішого злочину, який знає людська історія, злочину свідомо придуманої і рафінованої геноцидії.

Стихією московської історії є своєрідна форма націоналізму, який шукає свого здійснення в територіяльнім поширенні — в імперіялізмі. В цім відношенні не має значення, який режим править у Москві — князь, цар, чи пролетарський „батько народів". Тому змістом московської історії по сьогоднішній день є імперіялізм. Той гін московської експансії зустрів в українськім народі найтвердіший спротив. Століття тривали, заки він його переломив. А коли Москва завоювала українські землі, вони стали для неї найтвердіщим горіхом. Всі спроби розкусити і стравити той горіх не вдалися. Тому, коли Москва вдруге опанувала Україну, після невдачі визвольних змагань 1917—23, на Кремлі викристалізувалася думка, яка колись зародилась у злочинній голові царя Петра І. — зліквідувати український нарід фізично. Така думка могла постати тільки в атмосфері того нігілізму, що його суттю є релігія зла, яка стала духовим підложжям большевизму. Плян фізичного винищення українського народу це не привид хворої уяви, а понура дійсність. Такий плян справді існує і діє різноманітними шляхами вже майже чверть століття. Він проводиться в двох різних сферах — сфера духового життя народу з ціллю затроїти і розложити духа народу, — і сфера фізичного існування з ціллю спустити якнайбільше крови з живого організму народу та створити такі умовини, щоб зломити його біологічну силу й відпорність, і тим його знищити.

Дух, кров та зв'язок людини з землею — ці три елементи разом дають життя і силу народу. Наступ Кремля на знищення нашого народу відбувається на тих трьох фронтах. Сьогодні хочемо зосередити нашу увагу на той фронт, на якому іде боротьба на знищення нашої біологічної субстанції, української крови. Бо в цій боротьбі доля нашого народу рішається якраз на тому фронті. Модерна тотальна боротьба — в протилежности до давних часів, коли криваві змагання між народами відбувалися на окраїнах їх життя і втягали та евентуально фізично нищили тільки вищі верстви, — сьогодні охоплює усю цілість народу аж до найнижчих низів. Не таке загрозливе, хоч як страшенно болюче, знищення народного духа, бо дух може відродитись коли його зародки збережуться в оазах еміграційного життя, і закорінення в землю може зародитись при догідніших умовинах, але знищеної крови уже нічим не дасться заступити. Вбитого життя не можна воскресити. Коли збережеться фізична субстанція, все інше прийде в процесі відродження.

Прийшла пора, що на ту ділянку треба звертати більше уваги ніж ми робили досі. Під тим оглядом наш балянс другої світової війни застрашаючий. Треба ствердити надзвичайний в нашій тисячолітній історії факт: український нарід поніс в останній війні, яка — за висловом американського журналіста Едгара Снова — була „війною за Україну", найбільші жертви споміж усіх народів, так в абсолютних числах як і в процентовім відношенні найбільші на протязі його історії. Одиноко жидівський нарід дорівнює нам щодо відсотків втрат. Але яка ж без порівняння ліпша від нашої його загальна ситуація!

Щоб не бути голословним, хай говорять числа. Редакційне бюро „Британської Енциклопедії", відомої з достовірности своїх даних, обчислило військові втрати поодиноких народів в цій війні, як слідує:*)

Рад. Союз	7,500.000	(3,9%)
Німеччина	2,850.000	(3,4%)
Китай	2,200.000	(0,6%)
Японія	1,506.000	(2,0%)
Вел. Британія	305.770	(0,65%)
Брит. спільнота	452.570	(0,1%)
Італія	300.000	(0,7%)
ЗДА	295.904	(0,22%)
Франція	200.000	(0,5%)

*)Бюро подає абсолютні числа, відсотки обчислили ми самі.

Радянський Союз має, як з цього зіставлення виходить, найбільший відсоток втрат. А коли узглянімо спеціяльну політику Москви в відношенні до людського потенціялу України (про що буде мова нижче), то мусимо прийняти, що українські воєнні втрати в межах Рад. Союзу і процентово і в абсолютних числах — найвищі.

Кремль дістав у цій війні в особі Гітлера видатного союзника для нищення біологічної субстанції українського народу. Гітлер з огляду на свої імперіялістичні замисли на Сході боявся біологічної переваги східноевропейських народів, а крім того мріяв про заселення України німцями і з тих міркувань його режим в Україні ревно помагав Сталінові в нищенні людського потенціялу України.

Щоб здати собі справу з усіх людських втрат України в часі останньої війни, мусимо взяти до уваги такі факти: червоний терор в Галичині, масові вивози і масові розстріли в перші дні війни, терор в придніпрянській Україні і шал евакуації; дальше, всі акти гітлерівського терору — режим Коха на правобережній Україні, шал ґестапівського терору і масових розстрілів на Волині, погоня за галичанами на Придніпрянщині, яких ґестапо виловлювало і вистрілювало як собак, жертви партизан, повстанців і цивільного населення, терор масових арештів і розстрілів у Галичині, почнаючи з осени 1943; дальше, протиукраїнська політика в червоній армії — на найтяжчих відтинках фронту (під Ленінградом, Сталінградом, Севастополем, при переході через Дніпро в 1943 р., через Карпати) кривавились в першу чергу українські полки. Один німецький старшина оповідав про одну з таких битв: „Нашим стрільцям аж руки мліли при скорострілах від безнастанного вогню, а проти нас сунули в безконечній черзі слабо озброєні маси за масами, яких гнав на наші скоростріли терор комісарів. Перед нами росли гори трупів". Дальше — за відступаючими німцями приходила нова хвиля терору побідного Енкаведе і нова мобілізація. Вкінці: масова гибіль полонених червоної армії в німецьких таборах, які в більшости складались з українців, що в наївнім довір'ї до Европи в перших місяцях війни здавались в полон, бо не хотіли воювати в обороні більшовицького „раю". Скільки жертв у людях потягнуло це все, того ніякий статистик не обчислить. Тут можна тільки приблизно оцінювати, проаналізувавши кожний з тих актів. Ми оцінюємо українські жертви другої світової війни на приблизно п'ять мільйонів людей.

Але на тім не вичерпуються людські втрати України. Мирний час між двома світовими війнами не був періодом мира для України. В тому часі йшла в Україні затяжна боротьба на життя і смерть. Ще довго після 1920 року лунав відгомін збройних змагань, а повстання вибухали періодично аж до 1926 року. Більшовицький режим не мав ще виробленої системи в боротьбі з поневоленими народами. Українізація — перший прояв нового пляну: звільнити тиск, хай національні елементи, яких терор воєнного комунізму змусив пірнути в масу, вийдуть з укриття, хай виявлять себе і свою спроможність, щоб режим побачив, яка їх сила, і знав, як їх ліквідувати. Вони вийшли на поверхню життя і ще раз дали світові доказ великих вітальних сил і культурних потенцій українського народу. Стара інтелігенція, якої не зміг винищити воєнний комунізм, доповнена свіжими молодими й повними розмаху кадрами, що їх дало село, знайшла в своїй культурній праці оперття й піддержку в масі селянства.

Кремль відповів погромом 1929 року і колективізацією. Почав діяти новий плян, плян геноцидії проти українського народу. Десять літ тотального терору! Хто оцінить усі культурні втрати українського народу в тих „проклятих роках"! А хто обчислить людські жертви? Вони не менші, як жертви другої світової війни. Терор охопив тотально всі ділянки життя від верхів до найнизших низів. Культуротворчу верству інтелігенції ліквідовано, або заслано, що на одне виходить. Національно свідома молодь була знищена. Національні елементи в війську й адміністрації виловлені і ліквідовані або заслані. Найбільш тверда і відпорна частина селянства — „куркулі" — фізично винищені. Штучно зорганізований голод, який потягнув пару мільйонів жертв, зломив опір селянського загалу проти колективізації. Масовий терор єжовщини счетвертував ряди української інтелігенції і кваліфікованих робітників, заганяючи сотки тисяч до концлагерів, щоб воєнній індустрії дати дешеву робучу силу.

І коли так десяткована і четвертована Україна змогла в часі другої війни виявити стільки живучости і в спротиві проти обох окупантів, веденому в найрізніших формах аж до збройного спротиву включно, і в організуванні фундаментів власного життя в умовинах воєнного терору — то це доказ великої біологічної сили того народу.

Ця сила звертає на себе увагу ще більше наглядно, коли усвідомимо собі, що не тільки в нашому часі але і в минулих століттях український нарід скривавився в такій великій мірі, як ніякий інший нарід в Европі. Проходимо в думці історичний шлях одного народу за другим — в тім відношенні український нарід одинокий в трагічности його історії. Ніякі татари не орали ясиру ні з поляків, німців, французів, але український нарід кілька століть сусідував з тими татарами. Вправді це сусідство дало одну з найбільш героїчних сторінок нашої історії — лицарські подвиги козаків і лицарську поезію, козацькі думи — але з другого боку дало теж і ясир. Це був впродовж трьох століть періодичний спуск крови, якого не знає ніякий другий нарід. Ця сторінка нашої минувшини ще чекає свого історика, тому ми не маємо навіть в приближенні образу, скільки молодої, тому найціннішої, крови коштували нас ясирі. Знаємо, що вони йшли в сотки тисяч і мільйони людей.

Візьмім іншу сторінку історії: доба після полтавської катастрофи. Рік-річно цар Петро витягає з України при допомозі своїх сатрапів десятки тисяч козаків — будувати нову столицю на фінських болотах, копати канал здовж Ладозького озера, будувати укріплення над Каспійським морем, копати канали між Волгою—Доном. По кільканадцять літ тривали ці роботи. Більше як третина козаків залишила там свої кости, а решта верталась додому каліками з відмороженими руками й ногами — так оповідає історик. Або війни Петра І: 1721 починається війна з Персією. Щороку, аж до 1725, цар витягає з України десятки тисяч козаків. А кілька літ пізніше знов копання укріплень над Каспійським морем і знов 20 тисяч козаків і 10 тисяч селян мандрує, по теперішньому кажучи, „в Казакстан", а потім знов 20 тисяч козаків і т. д. і т. д. І знов каже історик: щонайменше половина тих людей згинула при праці серед найтрудніших умовин і злиднів, рештки вертались каліками. Такою політикою висмоктування живої людської сили з України і нищення її Петро хотів „прибрати Україну до рук", щоб зломити її опір. А рівночасно грав ролю оборонця українських „народніх мас", „гноблених" козацькою старшиною. Ця політика обезкровлення була страшним ударом проти України тим більше, що тоді український нарід не числив навіть 10 мільйонів людей. Мимо того кілька десятків літ пізніше починається ґрандіозний процес мирного здобування чорноморських степів українським хліборобом.

Та факт найбільшого в нашій історії спуску крови з українського народу залишається фактом, який тяжитиме довго на майбутнім розвитку нації. Тут завдання для українських учених — дослідити науково, які саме наслідки тягне за собою обезкровлення України, на те, щоб українська державна політика мала влегшену роботу, коли їй прийдеться змагатись з тими наслідками.

Цей факт ставить уже сьогодні рубом проблему перед нашою громадською думкою. Досі ми жили в тім переконанні, що українська біологічна сила це невичерпальне і незнищальне джерело народньої сили, це той найпевніший і найтвердший фундамент, якого ніяка історична катастрофа не зможе захитати. Сьогодні, після десятилітнього шалу червоного терору (1929—39), який знищив національно найактивніші елементи, і після гекатомб другої світової війни, в яких згинула найцінніша українська кров, наша біологічна субстанція дуже поважно надщерблена.

Але ще не є так трагічно, щоб ми поділяли чорний песимізм тих, яким ввижається марево загибелі народу. Від такого песимізму ми якнайдальше віддалені. А людей, що може під впливом еміґрантських зли-

днів, бачать світ чорнішим, ніж він є на ділі, мусимо піддержати на дусі і кріпити їх віру в Україну. З другого боку ми не погоджуємось зі струсиною тактикою людей, що не мають відваги отвертими очима глядіти просто в вічі дійсности, а теж не поділяємо поверховної легкодушности тих, яким море по коліна і які, мовляв, усе шапками закидають.

Гураґан більшовицького терору і хуртовина II світової війни коштують нашу націю життя біля десять мільйонів людей. Це жахлива цифра. Закривати очі перед нею — було б злочином супроти майбутнього України. Ми бачимо, як сьогодні кожний нарід старається показати іншим, які жертви він приніс на спільному жертівнику. Це саме повинні зробити й ми. Справедливо осудили б нас наші нащадки, якщо ми не зуміли б подати цього факту до відома публічній опінії світу і здобути з цього всі моральні права для української справи. Це наш обов'язок супроти тих десять мільйонів героїв та мучеників, і ніякі обставини ані виправдування не можуть звільнити нас від того відповідального обов'язку.

Бо ці мільйони не згинули виключно тільки за нашу справу, а за справу свободи в с і х н а р о д і в, за право на людське життя в с і х л ю д е й. Жиди, що теж стратили мільйони людей, можуть бути прикладом, як ставити цю справу. Ми свідомі того, які великі можливости мають жиди, а які скромні маємо ми. Але якщо в тому напрямі не буде сконцентрованого зусилля всіх українських чинників, якщо дальше будемо себе взаїмно паплюжити на всіх роздоріжжях еміґрантської скитальщини, то й тих скромних можливостей не використаємо і — крім неслави на чесне досі ім'я українське — нічого не осягнемо.

Це завдання на зовні. На внутрішнім секторі — поминувши згадані вже проблеми в площині науки — факт жахливого обезкровлення України ставить перед усі політичні чинники нашої еміграції категоричний імператив максимального ощаджування й охорони субстанції українського народу. Наша батьківщина і наш народ в неволі. Завданням політичної еміґрації є побудувати таку концепцію визвольної політики, яка уможливлювала б максимальне осягнення мети при мінімальній затраті людського потенціялу. Ощадність субстанції народу, що стоїть у боротьбі — це найвища вимога до кожного національного проводу, це мірило його почуття відповідальности. Коли в часі віденського конґресу Метерніх у словеснім двобою з Наполеоном закинув йому, що він розтратно нищить у боях людське життя народів, Наполеон відповів: „Але французи такого закиду мені не зроблять". Найкращим прикладом ощадности субстанції народу є англійці. В часі наполеонських війн, що тягнулись понад чверть століття, В. Британія втратила всього тільки сто тисяч людей.

Кожна втрачена одиниця це — в обличчі страшного обезкровлення народу — втрата подвійно болюча. Тому всі допомогові організації повинні створити одну але сильну організацію, яка зробить усе можливе, щоб українські люди на скитальщині не знидили серед еміґрантських недостатків і нужди, щоб у моральнім і фізичнім здоров'і діждались хвилі, коли зможуть вернутись на батьківщину.

Рівнобіжно з тим ідуть завдання в моральній площині. Ніяка катастрофа народу не є страшна для його майбутнього, коли серед тих, що остали, є ще активна постава і воля до життя. Зокрема факт обезкровлення України вимагає активної постави. Ми не закриваємо очей перед дійсністю: вона страшна, але не безвиглядна. Мимо всіх ударів є шанси перед українським народом. Ми віримо в Україну і в майбутнє українського народу. Цю віру скріплює нам ціла історія України, хоч як трагічна ця історія.

Більше як 1.000 літ, — бо від скитів до останніх татарських нападів у 17 стол. — стояв український нарід у боротьбі з навалою кочовничих орд з азійських степів. (Котрий із західньо-европейських народів мав подібну долю?) Але це не знищило народу. В міжчасі він здобувся навіть на таку світлу добу державного життя і культурної творчости, як доба Київської Руси, доба, що досі є окрасою цілої історії східньої Европи. Після жахливих спустошень Менлі Гірея (15—16 століття) прийшов стихійний підйом і похід українського плуга на степи України, вслід за тим прийшло культурне відродження, а потім державне будівництво Хмельницького. Після великої руїни другої половини 17 стол., що була наслідком змови Андрусівського договору, і після Петрового терору — новий підйом, новий розмах хліборобської кольонізації на схід, а в міжчасі такий культурний подвиг, як европеїзація Московщини українськими культурниками (факт — скрупулятно закриваний перед світом московськими істориками). А після тотального гнету Миколаївсько-Валуєвського періоду знов новий підйом в 1917 р. Це каже нам вірити, що по сьогоднішній руїні прийде нове відродження.

Завданням усіх тих, що творять громадську думку, — поширювати віру в Україну. Ця віра повинна бути така сильна, щоб нею були пронизані всі духові прояви українського життя закордоном; щоб та віра дійшла до всіх закутків земного глобу, де тільки живуть українські люди, до пралісів Канади і в степи Арґентини, в підземні шахти Бельгії і до передмість Нюйорку; щоб вона кріпила на дусі людей, хоронила їх перед зневірою і розпукою ностальгії — аж до того моменту, коли настане день Божого гніву, день заслуженої кари на злочинців і день тріюмфу української правди. Цей день нехибно прийде, бо „Gottes Mühlen mahlen langsam, aber sie mahlen".

(мд)

22 СІЧНЯ

Є бувші люди й минулі події, що до них стосується давня латинська засада: de mortuis nil nisi bene — про те, що вмерло, або не говорити, або говорити добре. Та є особливості, що хоч померли, то все ж діють серед нас, і є події, що хоч проминули, все ж живуть у нас. До них не відноситься латинське правило; для них було б навіть щось образливе в тій вибачливості, що її воно вимагає. Супроти тих осіб і подій зобов'язує одне суворе: nil nisi vere — тільки правда! Такими подіями є ті, що в'яжуться з датами 22-го січня 1918 і 1919 рр.

22. січня 1918 — день проголошення Центральною Радою в Києві 4-го Універсалу про українську самостійність.

Україна тоне в мутних хвилях анархії, ширеної розгромленими і розкладеними російськими арміями південно-західнього фронту, що через Україну, граблючи майно і руйнуючи рештки державного ладу, котяться на північ. Зі сходу і півночі вже наступає нова народня московська сила: хмари т. зв. мішочників, які пруть в Україну за борошном, і новий політичний оформитель тієї сили — большевизм. Українська державність, що народжується, стиснута тими двома зустрічними стихійними московськими рухами. Українська державність ще й духово не упевнена. Оце окремі люди і цілі фракції баламутяться і приєднуються до заманливих гасел червоної Москви. Оце навіть чільні керівники української політики нерадо роблять останні висновки з українського розвитку та з ходу подій. Вони по душі федералісти. Самостійниками стають під тиском історичних умовин, щоб могти бути партнером у переговорах із чужими потугами, які зі зброєю в руках стоять на землях України.

В таких трагічних зовнішніх і внутрішніх обставинах народжується і 4-им Універсалом проголошується світові у к р а ї н с ь к а с а м о с т і й н і с т ь.

Критика 20-их і 30-их рр. вперто зупинялася на всіх слідах слабости, що їх можна знайти в універсалі, отже на тих місцях, де автори його признаються, як то вони не з власної волі і української туги, але з конечности стають на шлях самостійности, або де вони неначе виправдуються за свій учинок. І ми, згідно з засадою, поставленою вгорі, не пробуймо зменшувати ті слабости, чи цілком замикати очі на них. Але, також згідно з тією засадою не сміємо зу-

пинитися на їх ствердженні. Мусимо зрозуміти це як сліди породових болів. Навпаки, мусимо схилити чоло перед величчю хвилини, коли не зважаючи на жахливі умовини війни, анархії, незрілости душ, все ж таки ідея, що її виростило в своєму лоні удруге відроджене українство 19-го і 20-го сторіч, пробилася на світ. І мусимо зберегти пристойність і справедливість у відношенні до покоління діячів, що йому припало призначення засвітити ясне світило на високій вежі. Не такі важні непевність і хитання сторожів вогню, як важний факт, що багаття зайнялося і не гасло вже ніколи в українській свідомості.

В тому світлі рокітливо плили хвилі 1918 р., а його кривавий епілог мав на своїх прапорах гасло оборони ідеї 4-го Універсалу.

Те світло не признавало тодішних державних меж. Воно опромінило західню Україну, тоді австрійську провінцію. Там починається подібний процес, який проходила східня Україна 1917 р., починається унутрі українських душ боротьба консервативної ідеї австрійської федерації й нової, самостійницької, якої носієм стає Українське Січове Стрілецтво. Цей процес знайшов своє вирішення в акті 18. жовтня і чині 1-го листопада 1918 р., в акті самостійности Західньої Української Республіки, отже в подіях однозгідних і рівнобіжних до 22. січня 1918 р., які уможливили найвищий осяг нового українства: акт з'єдинення двох українських самостійних республік.

22. січня 1919 р. — це синтеза політичних вершин попереднього року: 4-го Універсалу й акту 18. жовтня. Знов і зовнішні і внутрішні умовини трагічно тяжкі. За те події відбуваються, бодай у державно-національному відношенні, у повній ясності. Рік тому білі армії з заходу, червоні зі сходу стискали Україну в кліщах, а на західніх її землях стояла велика невідома щодо замислів і плянів: армія осередніх держав. На початку 1919 р. заговорили давні і завсіди ще сучасні неминучості української історії. З заходу перла нова польська сила, зі сходу оновлена більшовицькою революцією московська. Зародок будучого Андрусова 20-го сторіччя: Рига. Унутрі вперве яскравіше зарисовуються східньо-західні, придніпрянсько-галицькі невирівняності, до того часу прикриті спільними, далекими від життєвих конкретностей, мріями про соборність.

І знову, помимо питоменних усьому людському слабостей, як золота копула національного собору, вистрелює в небо, як завершення дотеперішніх українських мрій і дій: акт соборности.

— — —

І самостійність і соборність, здійснені і нездійснені, залишилися для українства ідеєю, себто завданням будуччини, але й живою дійсністю одночасно. Бо хоча незабаром на мапах цього світа не стало держав, створених актами 22-го січня 1918 р і 18-го жовтня 1918 р., і об'єднаних актом 22-го січня 1919 р., то в душах наших ті держави живуть і в душах наших діє їх праведний закон. І що з того часу не стояло б у наших паспортах під рубрикою „державна приналежність", чи було там написано: Совєти, Польща, Чехословаччина, Румунія, бездержавник, чи запроторенець-діпіст, у паспортах наших душ з того часу і по нині написано нестертими літерами: Українська Народня Республіка, створена і об'єднана названими актами.

Громадянство тієї держави морально зобов'язує сучасних українців і сьогодні. Бо ж урочистості свята 22. січня мають значення не порожнього обряду, і не щирого спомину тільки. Це манифестація свідомости тих зобов'язань; манифестація, за котрою мусить іти згідна з нею життєва постава і згідні з нею діла.

•

„Я вважаю визволення від „песього обов'язку" супроти Московщини незвичайно важним і цінним. Роздумуючи над тим моментом, я думаю, що недаремно пролилася кров тисячів розстріляних українських інтелігентів і молоді, коли вона принесла чи закріпила духове визволення від найтяжчого і найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно принятого духового чи морального закріпощення. Я скажу різко, але справжніми словами: це духове холопство, холуйство раба, якого так довго били по лиці, що не тільки убили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі і холопства, його апологетом і панегіристом... Таким холопством вважають ту вірність, ту службовість не за страх, а за совість, глибоку й непоборну, поколіннями виховану, яку українське громадянство виявляло в одних частях менше, в других більше супроти державних, культурних і національних інтересів Росії".

Михайло Грушевський
з приводу акту 22. січня 1918.

Оркестра без нот і дириґента

Кілька завваг до дискусії про пресу

„Де ви, сучасна старшино українська, що новітньою зброєю духа — пресою і книжкою — володіючи, силою свого духа нову віру українську творите? І яку нову думку вашу сучасний грамотний народ український прочитавши та діла ваші побачивши, за свою прийме і з нею голови свої на боротьбу, на смерть за Україну понесе?" — писав Вячеслав Липинський, звертаючись до українських журналістів на еміграції в 1922 році.

Коли в Києві шалів терор воєнного комунізму, прийшли чекісти до Сергія Єфремова і зажадали: „Видай зброю!" Єфремів сидів саме за столом і писав. Встав і подаючи своє перо чекістам, сказав: „Оце моя зброя".

Преса це дійсно зброя, „зброя духа". Така зброя сильніше б'є, як гармати і бомби. Громадянство не повинно вимагати від своєї преси нічого іншого, як тільки одного: щоб вона була доброю зброєю народу в обороні його загроженого життя духового і фізичного. Підкреслюємо: зброєю народу, а не засобом внутрішньої громадянської боротьби одної групи чи партії проти іншої, або навіть зброєю в особистих порахунках між поодинокими людьми.

Справа української преси стала проблемою. В тому є якийсь парадокс, бо преса це саме той орган громадського життя, який має розв'язувати проблеми. В цьому числі містимо основну статтю М. Шлемкевича про пресу, статтю, яка сягає до основ, з яких треба розглядати сучасну кризу української преси. Крім того хочемо на цьому місці висловити кілька думок до дискусії про проблеми української преси — з погляду практичних вимог сьогоднішнього дня.

Що бракує сьогоднішній пресі?

Передусім бракує одної-єдиної професійної організації, яка охопила б усіх українських професійних журналістів без огляду на їх політичні переконання. Як довго нема такої єдиної і для всіх авторитетної організації, нема того органу, який міг би успішно впливати на формування українського пресового відтинка.

Вільна українська преса на чужині це майже чи не одинока сьогодні зброя, яку наш нарід має для оборони своїх прав. Тому їй припадає незвичайно відповідальне завдання — тимбільше, що інші органи національного життя, напр., школа, наука, книжкові видавництва, театр, мають трудніші умовини праці, ніж мали в краю. Одинока преса має тут умовини ліпші від тих, що їх мала дома, бо не має тут найбільшого ворога преси — цензора.

Наша вільна преса закордоном це здобуток історичного значення. Саме тому спадають на цю пресу завдання історичного маштабу. І тому в добі найстрашнішого поневолення батьківщини не вільно її вживати на внутрішню громадянську війну. Це не значить, що ми за мертвою тишиною; навпаки, хай буде боротьба

ба і змагання, але таке змагання, що будує і скріплює національну спільноту. Хай змагаються світогляди й ідеології, щоб внутрішнім змістом і багатством їх політичних, соціяльних і культурних програм здобували прихильників і признання загалу. Така боротьба вийде тільки на добро загальній справі, бо з неї викристалізується об'єктивна правда українського життя і збагатиться його зміст.

Наша преса на чужині це одинокий сьогодні виразник української національної думки. Що дає наша преса, тим мусить жити еміґраційне громадянство і тим мусить заспокоювати свої духові потреби. Тому з пера українського журналіста разом з чорною фарбою мусить спливати на папір якийсь духовий зміст. Він мусить чути на собі обов'язок творчости — бути творчим у площині політичної думки значить не тупцювати на місці, перелицьовуючи черговий раз старі, інколи вже зовсім спорожнілі й вилинялі гасла, тільки йти вперед в шуканню причин наших національних катастроф, в шуканню розв'язки найбільш наболілих проблем, іти вперед в пізнанню політичної дійсности, в пізнанню сутніх сил, які кермують народами, що рішатимуть про майбутній розвиток світа, йти вперед в шуканню щораз кращих шляхів для здійснення національної мети, спрямовувати думку читачів на нерозв'язані ще проблеми національного життя і тим заставляти їх до співпраці у творчому процесі, змагатись з інерцією маси — одним словом: вести і політично виховувати.

В сьогоднішній українській пресі, яка так гарно розвинулась, — що свідчить про організаційний хист витих, які її творили серед дуже трудних технічно-матеріяльних умовин, і про громадське вироблення загалу, що цю пресу піддержує — переважають відосередні тенденції над доосередніми. Це наслідок нашого недержавного життя, але це загроза на майбутнє. При відсутности інших органів національного життя, що могли б координувати всі громадські прояви і невтралізувати відосередні тенденції, така преса може стати — коли розвиток піде дальше в тім напрямі — чинником розпорошення громадянства. Сьогодні кожний пресовий орган це окрема республіка, яка не визнає над собою ніякого надрядного чинника, за виїмком своєї партійної влади (а партії в більшости теж не признають над собою нікого). В такій ситуації наша преса нездібна перевести якусь акцію загально-національного засягу. Таких акцій, що чекають ще свого розгорнення, багато. Одна з перших, яку повинна була виконати преса — спопуляризувати необхідну конечність консолідації цілого громадянства довкруги одного законного державного центру. Це завдання досі не переведене в діло. Преса має в тому свою пайку вини.

Преса поділена сьогодні на два табори: куківський і протикуківський, які не знаходять спільної мови з собою. В обох таборах діють різні сили — доосередні, які сприяють об'єднанню, і відосередні, які йому перешкоджують. А якщо преса станула б одностайним фронтом проти всіх відосередних сил, то вона зробила б велике діло: витворила б відповідну атмосферу, без якої не може прийти до всенаціонального об'єднання. А воно мусить прийти, і то якраз серед еміґрації в Німеччині, де найбільше насилення політичного думання. Ми бачимо, як із еміґраційних середовищ у Німеччині той двоподіл переноситься — наче пошесть — на всі інші осередки українського життя закордоном. Сьогодні вже всюди — в Бельгії, у Франції, в Англії, в Америці — маємо той самий двоподіл. Яка це вимріяна нагода для всіх темних сил, що хочуть нам шкодити!

Замість взаємно себе обвинувачувати на сторінках преси і доказувати, хто більший, а хто менший демократ, або хто ліпший, а хто гірший націоналіст (з чого посторонній обсерватор, який про Україну не знав би нічого більше, як те, що йому подає наша преса, мусів би прийти до переконання, що в нас нема ні добрих демократів, ні добрих націоналістів) — подбаймо першзавсе, щоб виястити і собі самим і зовнішньому світові ті незвичайно складні умовини, серед яких жив наш нарід в останніх трьох десятках літ. Бо досі галичанин не знає, як жили, як боролись і який досвід при тому здобули придніпрянці, а вони знов не знають, в яких умовах жили галичани. Отже чи можна дивуватись чужинцям, коли вони в наших справах мало визнаються?

Зробім це, виходячи з одиноко допускального становища, зі становища нашого національно-державного інтересу, не зважаючи на такі чи інші уподобання сильних світа того. На наших очах закінчився один великий етап в історії Европи і в історії українського народу. Політична еміґрація повинна зробити підсумки пройденого шляху. Але ці підсумки будуть тільки тоді правильні, коли в оцінці минулого піднесемось понад вузько-партійний еґоїзм. Тільки закинувши партійні мірила зможемо оцінити, що було правильне, а що помилкове. Вміти признатись до помилки — це велика політична чеснота. Помиляються навіть великі державні мужі могутніх народів; ніщо дивного, що й ми робили помилки. Нема в нас політичної групи, яка не мала б за собою помилок, але нема й такої, яка мала б тільки самі помилки. Подумаймо, скільки зискали б морально серед нашого громадянства — скажім наприклад — соціялісти, якщо б вони здобулися на громадську відвагу і признались до помилок з 1917—1920 років, або націоналісти, якщо б хотіли признати свої помилки. Це можна сказати про кожний політичний рух. Еміґрація — це саме нагода для перевірки нашого духового і політичного арсеналу, нагода для переведення загального іспиту совісти. В цьому полягає політичний поступ, який є передумовою здійснення національної мети. Хто має це все зробити, як не зробить того наша вільна прена?

Ми глибоко переконані, що об'єктивне й річеве виснення всіх тих проблем, а зокрема вияснення умовин з часу II. світової війни, коли наш нарід опинився між молотом і ковалом двох потужних і рівно нам ворожих сил — може викликати в кожного чужинця доброї волі тільки респект до нашого народу.

Без сумніву преса має право критики. Це її привілей. Але з кожним привілеєм зв'язані певні обов'язки. Усяке суспільство так довго годиться з привілеями якоїсь групи, як довго вона виправдує їх якимись обов'язками. Привілей прилюдної критики вимагає, щоб та критика була справедлива і доброзичлива, щоб була диктована почуттям національно-державного інтересу, щоб була позитивна і тактовна. Це обов'язки кожного привілею на критику.

Цей привілей критики підносить журналістичне звання на один з найвищих щаблів у гієрархії тих звань, які виповнюють громадське життя. Перед журналістом відкриті всі двері — до міністерських кабінетів, до державних канцелярій, до лідерів партій і державних мужів, до міжнародних конференцій і т. д. Всюди в демократичнім світі шанують журналістичне звання і шанують журналістів. Але передусім журналіст сам мусить шанувати свій фах і себе самого. Тут доходимо до самої суті нашої справи. Серед українського журналістичного світу не виробилось ще досі почуття станової чести. Не винні тут виключно самі журналісти. Заник почуття станової чести це складна проблема не тільки українського, але взагалі модерного світа. Колись, коли живе ще було відчуття органічности суспільного життя, кожний людський колектив боронив солідарно свойого доброго імени, своєї чести. Колись, коли швець обманув клієнта, давши йому неповноцінний товар, ґільда виключала його зі своїх членів, щоб не приносив неслави спільноті. Так було в усіх станах. До наших часів тільки деякі звання зберегли були почуття станової чести. Сьогодні, в добі масового деклясування, те почуття взагалі затратилось. Але воно не сміє пропасти серед українських журналістів. В першу чергу серед нас мусить відродитись почуття станової чести, бо без того замовкне совість журналіста, замовкне й почуття національної чести. А тоді журналіст стане ляндскнехтом, який продаватиме своє перо тому, хто більше заплатить...

Якщо б свідомість упривілейованого становища стала власністю всіх сьогодні активних журналістів, вона піднесла б тон і рівень української преси. Ми перестали б писати „на коліні", а пригадали б собі, як радив колись Марко Аврелій — писати так, „наче б твоє писання було останнім твоїм словом у житті". Тоді й тон пресових полемік — без них не обходиться ніяка вільна преса — став би вибагливіший

і шляхетніший. Навіть бувши вигнанцями, еміґрантами й діпістами, можемо дозволити собі на люксус пристойного тону в полеміці. Тоді навіть у суперечці будемо ставитись з пошаною до противника, а це зобов'язуватиме його до того самого. В висліді того піднесеться загальний тон у всіх людських взаєминах.

Ці завваги диктовані турботою за добре ім'я українського журналіста. Ми спостерігаємо, що критичні кола серед загалу читачів стають щораз вразливіші на пункті недоліків нашої преси. Це здоровий прояв, з ним не можна не рахуватися.

Закінчуючи ці наші думки, хочемо підкреслити, що ті недоліки, на які ми вище звернули увагу, не відносяться до всієї української преси на чужині; є серед неї журналісти, є і пресові органи, які в такій же мірі, як і ми, розуміють історичне завдання сьогоднішньої преси і мають ті самі бажання. Але вони з різних причин не надають тону в оркестрі української преси, їх — нажаль — приглушують інші тони. Шкода, що та оркестра грає без нот і без дириґента. Ми бажали б, щоб вона здобулась на великі симфонії і на нові великі думи українські.

До тих, що розуміють...

PRO DOMO SUA

В листах і розмовах поруч із признаннями дістаємо поради. На одну із них вважаємо потрібним відповісти, особливо тому, що йде вона від наших щирих приятелів. Вони тривожаться тим, що „Проблеми" „може занадто поважні", „може занадто трудні", „занадто філософічні", взагалі „занадто". Ці ствердження хочуть вказати нам, що рівень „Проблем" не зовсім сходиться з рівнем бажань сьогоднішньої широкої публіки, а це може відстрашити читача від журналу.

Зразу мусимо завважити, що кожна цінна книжкова, журнальна і також часописна поява зберігає завсіди якусь відстань, якусь дистанцію між собою і т. зв. широкою публікою. Кожна така поява дає щось нове, невідоме загалові. Цим новим, невідомим не є друкований мішок наповнений сензаціями. Кожна цінна поява дає інший підхід, нове насвітлення подій і речей, як вислів іншої, нової життєвої постави. І це є різниця між книжками і журналами, що повинні з'являтися, і тими, що їх непотрібно. Часопис, що тільки підлещує людині, догоджуючи її духовому лінивству, вкінці нудить цінніші одиниці зпоміж читачів.

Ми не збіраємось догоджувати ні фальшивій амбіції, ні духовому лінивству. Є щось образливе навіть для української праці і творчости в тій вічно повторюваній вимозі приступности, легкости, популярности. В руках наших людей бачите різні німецькі, англійські, французькі журнали, зокрема поширені огляди, як „Neue Auslese", „Amerikanische Rundschau" і інші. Статті, реферати і змісти книжок подавані в тих журналах ні трохи не легші від статтей „Проблем", навпаки часто значно тяжчі. До того ще треба взяти до уваги, що предмет тих чужих журналів дальший для нашого читача і чужа мова все таки додає деяких труднощів. Одначе ті журнали купують наші люди, переглядають, читають. І кожна людина, що хоче називатися інтеліґентною, себто „такою, що розуміє", зовсім добре мириться з конечними труднощами тієї лектури. Вона знає, що треба якогось зусилля, щоб засвоїти собі дещо зі змісту тих статтей, що іноді саме те зусилля стає мірою цінности статтей, а переборені перепони стають джерелом духової насолоди.

Чому відношення до української книжки, українського журналу і часопису мало б бути інакше? Чому українське друковане слово мало б бути тільки легкою інтелектуальною юшкою і дешевенькою розвагою, а не зусиллям досягти найвищого і найпотрібнішого: пізнання себе самого. Для нас ясно, що такі духові зусилля не є справою всіх і кожного. Але так само ясно для нас, що перед нашою еміґрацією, яка називає себе сіллю національного українського світу, його субстанцією, — напевно є тисячі і тисячі людей, для яких питання культури духа і політики це справи перші на потребу. Адже для збереження свободи духа і свободи політики вони вийшли з краю в скитальство. Для них це не питання післяобідного задріму або насонної вечірньої лектури, але справа життя і смерти. Оце для тих людей призначені „Проблеми". Ми переконані, що серед української еміґрації є їх тисячі, і в вірі в ті тисячі, в повній співпраці з ними і для них, хочемо далі шукати освідомлення і освітлення наших минулих і прийдешніх шляхів.

Маємо надію — Читачу, що Ти належиш до тих, що розуміють...

— — —

Сьогодні ми є свідками тріюмфу наддемократії, в якій маса діє безпосередньо, без закону і накидає громадськості свої бажання і свій смак силою матеріяльного тиску. Було б помилкою розуміти нову ситуацію так, неначе масі вже остогидла політика і вона довіряє спеціяльним особам її виконування. Так було колись і це була ліберальна демократія. Тоді маса була переконана що — не зважаючи на всі помилки і хиби, політики все таки кінець-кінців трохи більше розуміються на громадських справах, ніж вона. Сьогодні навпаки, маса вважає своїм добрим правом скрізь просовувати свої покутні мудрості й надавати їм сили закону. Сумніваюся, чи була коли в історії епоха, в якій маса так безоглядно правила б, як у наш час. Тому говорю про наддемократію.

Те саме дістеться в інших ділянках, особливо в інтелектуальній. Може я помиляюся, але письменник, беручи перо до руки, щоб писати про предмет, про який довго роздумував, не може позбутися свідомости, що пересічні читачі, які ніколи не займалися тими питаннями, читають його не на те, щоб чогось навчитися, але навпаки, щоб його осудити, коли він не погоджується з мілкостями, які у них в голові... Для сучасности характеристичне те, що пересічна душа цілком свідома того, що вона пересічна, але вона настільки безсоромна, що виступає в обороні прав тієї пересічности і намагається скрізь ті права утвердити. В північній Америці кажуть: — бути інакшим, це непристойно. Маса нищить усе, що інакше, визначне, особисте, особливо здібне і добірне. Хто не такий, „як усі", хто не думає „як усі"; наражається на небезпеку, що його усунуть геть. А ясно, що „усі" це саме не є всі. Нормально „всі" це була єдність, що складалася з маси і тих, які інакше думають, особливої провідної верстви. Сьогодні „всі" це вже тільки маса.

Це той потворний факт нашого часу, представлений без прикраси його брутального вигляду.

Ортеґа І Ґассет

Переклад із німецького видання „Der Aufstand der Massen", ст. 9—10., Stuttgart 1947.

З парадоксів нашого часу

Берлінський кореспондент лондонського „Daily Telegraph" повідомляє:

Британські урядники в Німеччині, які наглядають переведення чистки німецьких нацистів, попали в незручне положення. Обвинувачені в приналежності до гітлерівської партії, бувші службовики британських фірм в Німеччині, предложили судам посвідки своїх фірм, що вони стали членами партії на доручення тих фірм. Одну з таких посвідок предложено кореспондентові. В ній посвідчає управа одної відомої лондонської фірми, що керівник німецької філії став членом партії на основі інструкції з Лондону. Директор тієї фірми заявляє в посвідці, що він ставився неґативно до гітлерівського режиму, але мимо того дав таке доручення, щоб вдержати торговельні взаємини з Німеччиною.

Над домовиною Великого Гетьмана

слово **Самійла Зорки**

Входимо в ювилейний 48 рік — триста літ від виступу великого Гетьмана, виступу, яким розпочався найбільш імпозантний період державного будівництва під проводом Гетьмана Богдана. Буде великий здобуток для майбутнього державного будівництва, коли українське громадянство закордоном використає ці роковини, щоб збагатити наші державницькі традиції і пізнати на прикладі великих Богданових років весь внутрішний процес будови держави. Можна теж піти по лінії найменшого зусилля і вдоволитись хронікарським пригадуванням окремих подій, боїв, переговорів тощо. Але тоді великі роковини проминули б для нас безкорисно, бо збудувати українську державу самим тільки сьогоднішнім розумом нашим, без досвіду державницьких зусиль в минулому — неможливо. Зокрема це відноситься до досвіду, що його українська нація здобула незвичайно дорогою ціною в Богданових роках.

З книжки „Україна на переломі" В. Липинського передруковуємо оповідання автора про останні хвилини великого Гетьмана і надгробне слово над його домовиною, яке виголосив Самійло Зорка, секретар Гетьмана.

В хвилину, коли важилась доля держави — пише В. Липинський — коли прилучались до неї північно-західні „руські землі" (добровільне прилучення Пинської землі до української держави)*, коли йшла за ці землі послідна боротьба з Польщею, коли мав бути підписаний союз зі Швецією і цим самим залежність від Москви мала бути зліквідована — агітація проти династичних плянів старого улюбленого Гетьмана викликувала страшне, катастрофальне замішання в рядах старшин, на єдности і дисциплінованости якої досі вся козацька держава спиралась. „Тут уже створились дві партії" доносить свому королеві шведський посол Лілієнкроне.

Старий Гетьман зразу просьбами хоче відвернути катастрофу... Коли ж це не помагає, коли старшина дальше проти дідичности гетьманства агітує, коли сварка і роздвій між нею перекидаються вже до військ козацьких на фронті, коли ізза цих сварок посол шведський не може справи союзу шведсько-українського до кінця довести, — Гетьман видає наказ полковника Лесницького і ще чотирьох видатніших старшин опозиціоністів казнити...

За цією гризотою від свободолюбивої старшини спала на старого Гетьмана незабаром ще страшніша гризота від козацької „черні". Побачивши, що старшина свариться між собою, не чуючи вже над собою її сильного проводу, а зачувши натомість, що вона не по волі старого Гетьмана поступає, „чернь" козацька зараз же проти своїх полковників на польському фронті збунтувалась. Начальний вожд на цьому фронті, Жданович, сам більше занятий тим, що в Чигирині, а не на фронті діялось, замість бунт здавити нещадно, як це давніше по наказам Гетьмана робилось, тепер почав відступати і, покинувши союзника України Ракочого, сам рушив до Чигирина. Зараз же після того „чернь" двох своїх полковників убила, а через московського агента Желябужського, який тоді енергійно між військами козацькими вештався, просила сказати цареві, що вона „царю служити хоче, а своєї старшини, що рушила в похід проти волі царської, слухати вже більше не буде".

До Гетьмана ця вістка про бунт у війську і про злочинну непорадність Ждановича наспіла 24. липня (1657). „Зрада козацька — пише самовидець цих подій Лілієнкроне — так сильно вразила Гетьмана, що, наказавши викликати до себе полковника Ждановича і страшним гнівом запалавши, він був пораженний ударом, пролежав п'ять днів без мови і на шостий день в Бозі спочив". 27. липня, у вівторок, в 3-ій годині пополудні помер в Чигирині Гетьман Богдан Хмельницький. Вічна трагедія українська: тупий егоїстичний анархізм нездатної до самоорганізації старшини і зрадливість темної „черні", та їх безглузда боротьба між собою — убили найбільшого державного мужа, якого колинебудь мала Україна.

Довго ховало Військо Запорозьке свого Гетьмана. Похорон відтягали мало не цілий місяць так, неначе осиротіле тогочасне покоління боялось зі своїм Провідником на віки розстатись. Останки Богдана Хмельницького зложено зразу в Чигиринській церкві, але, що Гетьман, як пише Величко, „будучи породи шляхоцької руської", хотів, щоб його в ріднім гнізді поховали, то домовину з Чигирина до Суботова перевезено. Похорон відбувся в Суботові 23. серпня.

Те покоління, що Богдана Хмельницького ховало, ще розуміло, кого воно втратило. Якась велика туга і неспокій за будуччину почуваються майже в усіх згадках тогочасних про передчасну смерть Великого Вождя. В суботівській церкві був після похорону вміщений під балдахимом портрет Гетьмана з написом, який вичисляв заслуги того, що „непереможений в боях, щасливий найшов кінець, бо з Сина своєї Отчизни став її найдостойнішим Батьком". Старий секретар гетьманський, Самійло Зорка, один з тих, що наміри і думи Гетьмана найбільше знали, виголосив на похороні промову, яка видко настільки добре загальний настрій тогочасний віддавала, що її копії старанно в Україні зберігались, і що її Величко цілу з великим пієтизмом до свого літопису вписав.

„Милостиві Панове Полковники — казав Зорка — і вся Старшино зо всім Військом Запорозьким, і вся Річпосполито Українська! Прийшлось тепер нам по веселих прошлих часах сумних слухати тренів (плачів) і рясними сльозами обливатись, коли Гетьмана нашого Богдана Хмельницького, воістину од Бога нам даного Вождя, через смерть невблагану скошеного, ось на катафальку смертнім оглядаємо і останні послуги йому віддаємо.

„Помер, несмертельну по собі оставивши славу, цей добрий Вождь наш, за котрого головою не тільки ми, але і вся Малої Руси Річпосполита*) — при щасливих успіхах довгі літа жити безпечно обіцювати собі могла. Помер той, котрому спільно з Вашмостями Милостивим Панством, при правді своїй за вольности і стародавні права свої ворогів наших — Савроматів Польських, скрізь свою скору допомогу давала. Помер той, од котрого гармат і мушкетів не тільки пресвітла Сарматія, але і бурхливого Евксинопонту замки і фортеці, а в р. 1621 і самі навіть Царгородські, порохом мушкетним окурені, дрожали і тряслися мури. Помер накінець той, котрого ділом оживлені, не могли вже цілком вмерти старожитні права і вольности українські і всього Війська Запорозького.

---

* В дужках подаємо наші пояснення. — Ред.

*) Мала Русь або Малороссія — назва надана Галицько-волинській Державі візантійською Церквою. В часах Гетьмана Хмельницького літературна назва України. — Ред.

„Не стає мені часу на вичислення чеснот і діл Ваших лицарських, котрі Ви, при від Бога собі данім Вожді і Гетьманові Хмельницькім за повреджені і потоптані Поляками, братами своїми, старожитні права і вольности стоючи, в багатьох місцях з великою відвагою хвалебне доказали. Хай людською мовою про ці діла Ваші лицарські розкажуть поля і долини, вертепи і гори; розкажуть, яким Ви мужнім, геройської відваги повним серцем за вольности свої стояли і воювали. І що при всемогучій допомозі Божій, на Жовтих Водах, під Корсунем, під Пілявою, під Збаражем, під Зборовом, під Берестечком, під Білою Церквою, під Львовом і Замостям, під Нестерваром і Баром, під Кам'янцем Подільським і Жванцем, під Батогом і Охматовом і на інших багатьох місцях, яких не вичислю, Ви доказували і доказали.

„До Тебе зі скромною моєю мовою звертаюсь, милий наш Вожде! Древній Руський Одонацаре, славний Скандербеґу, Гетьмане Славного всього Війська Запорозького і цілої козакоруської України, Хмельницький Богдане! До Тебе говорю, тепер між чотирма дошками окутаного і мовчазного, а якого мови перед тим і ординансу сто тисяч нас слухало і на кожний знак Твій готовими ставало. Чому так скоро став Ти мовчазним Гарпократом? Беручи приклад з німого Аттиса, промов до нас, братів своїх, як він, хоч одно слово, і **научи нас, як маємо ми без Тебе жити і поступати** з сусідніми друзями і ворогами нашими. Бож той німий Аттис короля, свого батька, од смерти з рук його власного жовніра словом своїм перестеріг. А Ти ж, доброї бувши мови, **скажи і дай нам пересторогу, аби ми не були звойовані і побиті ворогами нашими...**"

„Заповітом своїм — як пише інший тогочасник — радив Гетьман Богдан Хмельницький Війську Запорозькому, щоб воно поступало так, як він хотів і поступав..."

Тими словами Богданового сучасника закінчує В. Липинський свою книжку. Останні дні життя великого Гетьмана віддзеркалюють вічну трагедію України: в рішальних хвилинах історії політичний провід українського народу розєднаний і поділений на кілька таборів. А незгода серед провідних верхів деморалізує народні низи і вони йдуть за підшептами ворожих аґентів, які намагаються вбити клин незгоди між низами і верхами. Тоді одні і другі дозрілі до того, щоб стати жертвою зовнішнього ворога, а разом з ними жертвою стає й ціла Україна.

Можливо, що сьогодні стоїмо перед подіями, які рішатимуть про долю України на століття. І знов сьогодні, подібно як в останніх днях життя великого Гетьмана, українське громадянство поділене на кілька таборів. А новий Желябужський киринить зі зграєю своїх аґентів і каламутить воду, щоб не допустити до об'єднання. Хай же згадка про останні, такі трагічні, дні великого Гетьмана і слово Самійла Зорки, яке ще сьогодні проймає до глибини душі — потрясуть совістю всіх тих українців, які своєю короткозорістю, малодушністю і партійно-сектантським егоїзмом утруднюють діло об'єднання народу довкруги одного державного центру.

Проблема культури і творчости

написав **Михайло Маркович**

Поняття замкнене в слові „культура", можемо цілковито змістити в зрозумілому слові „творчість".

А що таке творчість?

Кажучи про творчість, маємо на думці той світ, що його творить людина; світ, що його початки губляться в тайні всебуття. Виділення окремого світу, визнаного за твір людини, спонукало, як відомо, уяву античних поетів до створення міту про Прометея, а в нашій християнській добі поглиблює віру в співпрацю людини з Богом в тій царині, признаній людям на правах автономії.

Виразне усвідомлення тої окремішности людського світу потрібне для встановлення вихідного пункту культури-творчости. А саме, основна стихія людського світу це дух, як підмет творчости, і кажучи про творчість (культуру), треба мати на думці плекання цього духа, що виявляється в творах і живе в них. Мова, йдучи за явищем, звичайно охоплює його в цілості, тому називає творчістю однаково духовий процес творчости, як і його висліди. Цей факт не повинен затемнювати проблеми духовости тим, хто розуміє, що духові вартості, заворожені в творених речах, „живуть" тільки через те, що впливають знову на людей, підтягаючи їх на вищий рівень творення.

Тому найважніший продукт культури це людина з її духовістю. Людина, якщо має бути вічна, не може бути абияка. Вона несе на собі відповідальність за майбутнє того світу, що його має творити з Божого благословіння. Культуру слід розглядати з пункту зору людини. Людини шукаємо в її творах. Ступінь „культурности" думки даної епохи можна пізнати з її дбайливости за вартості людини.

З цього виходить, що культуру не можемо обмежувати до науки, філософії, літератури та мистецтва. Це був би ідеологічний примітив.

Примітивом називаю думку, що треба дбати лише про ті ділянки, в яких виявляється творчість індивідуальної геніяльности одиниці. Бо ця думка зв'язана з іншою, а саме, що в усіх інших ділянках, в яких індивідуальність затрачується в збірній творчості, одиниця не несе за неї відповідальности, а тому рівень її „культурности" — це справа для „культури" байдужа.

Людина всюди та сама, все, що вона витворює, є її творчістю. Людський світ — це твір не тільки індивідуальної геніяльности. Проблеми культури супроводять людину, щоб вона не робила і ким би вона не була.

Ці проблеми діляться здебільшого на п'ять груп:

а) справи внутрішнього життя з обов'язками супроти Бога й себе самого. Тут є місце для культури релігійного та етичного духа, почувань, сумління, характеру, обичайности та чести;

б) культура духових справ, зв'язаних з діянням, себто культура волі, витривалости, мужности і доцільности розумної боротьби та праці в усіх ділянках: у політиці, у праці громадській, економічній, фаховій;

в) культура розумової праці, пізнання в усіх дисциплінах науки, культура філософічної та літературної праці;

г) культура уяви та естетичних почувань (поезія, мистецтво, товариське життя);

ґ) як окремий відділ слід було б виділити справи виховання молодого покоління, справи, в яких повторюються всі згадані вище аспекти культури зі спеціяльним пристосуванням до завдань освіти та виховання.

З того суцілу не можна виривати окремих фраґментів, як виключних ділянок культури, з двох причин:

а) у психічному житті панує закон органічної інтеґральности (все в усьому). Не буде доброго мистецтва, коли мистець не підсилить своїх здібностей (г) культурою духовою (а) та розумовою (в) та культурою праці (б),

б) вирішний у цій справі той факт, що душа одиниці це твір громадянства, в якому все органічно між собою пов'язане та все зазнає взаємних впливів. Не створимо гармонійної цілости з людського світу, коли будемо надто високо підносити рівень мистецтва або філософії, залишаючи одночасно культуру громадянських понять та почувань на рівні дикунської обичайности. Якщо нашим ідеалом має бути людина повна та гармонійна, то такої людини не виховає громадянство неповне та негармонійне. Це великої ваги проблема в царині виховання.

З цим поняттям щільно зв'зана справа стилю, в якому ми творимо свій світ. Винаходи перших рухів життя устійнюються в утриваленні цього життя через автоматизацію рухів. Кожній зжитій групі людей буває притаманний спільний ритм рухів, що ґармонізує це життя. Ця згідність та автоматична повторність витворює спільні риси стилю однаково в духовій культурі одиниць як і в витворених взаєминах та речах. Від того дужчає життя та виростає структура світу даної групи. А підтягає її вгору винахідливість індивідуального генія. Цей геній — даний людині, як це відчували люди скрізь і завжди, від Бога. Цей геній — дитина рідного стилю, творить в його рамах, з нього зачерпує надхнення, розвиває цей стиль. Не міг би відбудувати нічого свого, якби не шанував вже збудованого; не був би творцем, коли б не достосовувався до стилю, що створився віками.

Отак зусиллями праці та геніяльности людини постає людський світ, що його називаємо у відрізненні від природи — цивілізацією.

Цивілізацією називаємо формальний образ окремих типів об'єктивної культури. Це образ, що охоплює зі статистичного боку світ, створений людьми, згідно з основними ознаками, спільними для споріднених культур. Існують цивілізації — латинська, візантійська, жидівська, туранська та інші. Внутрі кожної з цих цивілізацій кожний нарід дороблюється через культуру власної індивідуальної цивілізації.

Кожну живу культуру в її об'єктивних осягах слід вважати за національну цивілізацію. Треба, щоб ця цивілізація мала в добрій культурі живих сил народу своє джерело, яке наповнювало б її високовартісним дорібком усіх суспільних шарів та всіх реґіонів. Треба, щоб ця цивілізація мала на своєму обличчі не тільки рум'янець життя, але й чітку різьбу національної індивідуальности.

Коли розглядаємо проблеми культури з погляду зусиль підмету творення — людини та національної збірноти, то розуміємо конечну потребу логічного відрізнення цеї творчої динаміки від річевого надбання, що його охоплює поняття цивілізації. Не все в цьому надбанні наш власний твір. Національні культури користають із привілею виміни, що невпинно відбувається між надбаннями різних культур. Амбіція кожної культури — давати іншим якнайбільше. Але, щоб брати від інших, треба на це заслужити власною культурою. Не все буває засимільоване в культурі.

Поганський нарід, прийнявши хрищення, ввійшов до круга християнських цивілізацій. Але це була справа формальна, доки нарід не здобув цього добродійства внутрішньо своєю релігійною культурою. Що Прометей викрав з неба вогонь — на користь культури — це була поетична метафора. Але коли мова йде про електричність, яка завжди існувала в природі, то вже чужі відкриття та електрифікаційні винаходи можна засвоїти тільки плекаючи відповідні науки. В хліборобському господарстві можна ввійти в добу тракторів, але це буде формальність, доки людина не придбає відповідної культури, щоб належно обходитися із цим надбанням цивілізації. Таким чином проблема культури вимагає відповіді на питання: **як?** Меншу вагу має питання що? Хай би нарід і не мав усього, що мають інші, хай би був бідний з огляду кількости надбання, але нехай те, що має, буде добре якісно, себто добре засвоєне, позначене питомим народові стилем та гармонійне.

„Культура" — це поняття майже так само широке як „життя". Бо це справді життя, лише вищої категорії; життя, що ним керує людська воля творення. Як біологія не може не тільки створити життя, але й відкрити тайни його динаміки, так і культурологія не може мати на оці тільки поодинокі процеси творення; мериторичній цілості не може дати ради. Завдання її влегшує те, що вона знає вихідний пункт primum mobile, spiritus movens, людину — одиницю з її творчою душею, розширену в особовий підмет вищого ряду — в нарід.

Культурологія може обсервувати життя народу, обсервуючи людину. Публіцист, культуролог, обсерватор і побудник творчої волі свого народу, не сягаючи філософічно до метафізичних початків і цілей існування народу, мо-

же ствердити, що мета культури даної національної збірноти — це створення особовости народу в об'єктивній формі його цивілізації. Зберегти рівний пульс народу в ритмі свідомої праці, удержувати національне „я" у вічному горінні, дати цьому „я" видиме для світу обличчя — ось завдання культури.

Цих завдань, як я вже сказав, не можна заздалегідь означити. Можна тільки випунктувати декотрі пункти погляду на цей світ, як це я зробив вище, як робить різьбар, що мріє про велику статую з одної брили. Хай кожний відлупує те, що йому потрібне, щоб побачити свій нарід.

Я хотів показати, що існує тільки один пункт зору, з якого треба дивитися на цілість, а саме треба стати на становищі національної доцільности. Культура добра тоді, коли через повну людину витворює виразний суціл національної особовости, такий стрільчастий, щоб прапор його національної культури було видно з висот европейської цивілізації.

ЕКЗИСТЕНЦІЯЛІЗМ

ЕКЗИСТЕНЦІЯЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ЖИТТЯ ТА УКРАЇНСЬКА ДУХОВІСТЬ

написав проф. д-р О. Кульчицький

Бажаємо звернути увагу ширших кіл українського громадянства на модну нині в Европі духову течію екзистенціялізму. Робимо це зовсім не тому, що ми підпали під вплив одностороннього гасла „европеїзації" української думки, бо ми свідомі, що такі гасла в практиці містять в собі небезпеку модности в духовій ділянці.

„Нова філософія, новіша філософія, найновіша філософія..." „Пощо так дуже сперечатись про першенство помилки?.. пише Ренан. Цінність екзистенціяльної філософії зовсім не в її „новості". Можна сумніватися про „новість" мотивів екзистенціяльної думки і навпаки добачати в екзистенціоналізмі старі філософічні ідеї, можна навіть саме в цій старості поодиноких екзистенціяльних ідей находити ґарантію їх стійкости, що оперлася напорові часу. Не в оригінальності, новості, ані модності справа. Новістю в екзистенціялізмі є не його провідні думки, але те, що Паскаль називає disposition de materies — уклад, упорядкування тематики і проблем. І саме це впорядкування ідей, їх пов'язаність із собою та з духовою і матеріяльною ситуацією світа, запевнює екзистенціялізмові його значення для всіх — і зокрема для нас, що відчуваємо тягар сучасности на наших скитальських плечах особливо важко.

—

Екзистенціялізм в його німецькій формі (про французьку не маємо наміру тут говорити) є філософічним напрямком, що його головними заступниками є Гайдеґер і Ясперс, а його корифеєм данський філософ Кіркеґард. Розвинувся він в 30—40 р. нашого сторіччя та своїм впливом перейшов далеко поза межі кіл спеціялістів, проникаючи в літературу та публіцистику. Екзистенціялізм бажає бути філософією виключно людського буття, залишаючи багато філософічних проблем, незв'язаних безпосередньо з тією тематикою, поза колом свого зацікавлення. Основною його ідеєю, із якої виводить теж свою назву, є розрізнення в сфері людського буття двох його способів („модусів"): існування й екзистенція.

Під існуванням розуміє екзистенціялізм такий рівень і таку форму людського життя, що в ній для пояснення людської поведінки, починів і дій не виходимо поза обсяг поняття життя в біологічному розумінні того слова. Кожна проблема життя визначується на цьому рівні одиноко і виключно координатами біологічно-життєвих, біотичних тенденцій, гонів і намагань. Буття людини має однак на думку екзистенціялістів ще іншу, радикально відмінну форму: „модус" екзистенції, постать буття незалежного від біотичних меж і мет, буття, що цьому біотичному існуванню протиставиться з антагонізму до нього та з його переможення щойно виринає. Характеристика цього екзистенціяльного способу („модуса") людського буття творить саме головну тему екзистенціяльної філософії. Для орієнтації можемо покищо на вступі стільки сказати про нього: екзистенція являється постаттю духового життя, яка виникає з перемоги над біотичним існуванням.

—

Оце відвернення від біотичного існування людини і перехід чи радше перескок на рівень екзистенції являється, за екзистенціяльною філософією, закінченням емоціональних процесів, які є засновані в самій структурі біотичного існування та розвивається під впливом деяких ситуацій, що їх екзистенціяльна філософія називає „метовими ситуаціями" життя. З'ясовання оцих ситуацій подрібною виклиивою аналізою буденщини життя займається та частина екзистенціяльної філософії, що її Гайдеґер назвав „аналітикою людського існування". Основоположним поняттям, до якого вона в своїй аналізі умовин та даностей існування доходить, є поняття „людської покинености" (die Geworfenheit). Йдеться тут про ствердження невіддільної від самого життя обставини, що існування людини по своїй суті являється супроти невблаганих вимог дійсности станом беззахисности, станом бентежної відчужености в обличчі загрозливостей світа. Оця „покиненість" людини виникає на гадку екзистенціяльної філософії з цієї кардинальної да-

ности нашого існування, що воно відбувається в часі і є тим самим піддане його залізним метафізичним законностям. Підбудовою аналітики людського існування являється тому аналіза часовости у ньому.

Оця аналітика людського існування, що її представлення саме починаємо, творить з одного боку продовження, з другого боку протиставлення „філософії життя", як її розуміє напр., Берґсон. Час для екзистенціялістів, як і для Берґсона, не є низкою моментів теперішности, що залишається поза нами на лінії минувшини та приходить до нас із напрямку майбутности. Час, що його справді переживаємо, не є тим математичним часом побіч і поза собою існуючих пунктів часовости, але психологічним часом тривання (durée). Наша теперішність не є математичним пунктом, що відмежовує минувшину від теперішности, але є сполукою минувшини, що як пам'ять сягає в теперішність, її обумовлює і її уроблює, і майбутности, що як надія, чекання, сподівання, плянування прийдешнього — вже в теперішності живе і майбутність в певній мірі згідно з нашими бажаннями оформлює. Із тієї аналізи часовости, що її екзистенціялісти від Берґсона переймають, зробив однак Берґсон наскрізь відмінні і наскрізь оптимістичні висновки:

Прийдешність, — що в теперішності зроджується із минувшини саме тому, що вже в собі минувшину містить і що є її використанням з допомогою пам'яті для плянування і оформлювання будучого, виростає понад минувшину, — не являється ніколи повторенням минувшини, але її перевершенням. Життя в Берґсона покривається з поняттям élan vital — життевого розгону, що йде в прийдешнє шляхом évolution creatrice — творчої еволюції, та, перевищуючи минуле, творить нове і неповторне. Коли берґсоністи глядять на часовість з боку прийдешности, що виринає з теперішности, екзистенціялісти скупчують свою увагу на минувшині, наскільки вона обумовлює і визначає теперішність.

Усі даності минувшини, духової і матеріяльної натури, складаються все наново на якусь окреслену ситуацію, що в ній мусять діяти для втримання нашого існування. Оця космічна ситуація людини у космосі, історична — людини в нації, суспільна, — людини в групі, особиста — людини в колі її близьких інтимних справ творять в дуже невеликій, а то буває і в ніякій, мірі непересувальні рямки нашого існування, що обручем даностей, колом засталого затискають спроможності нашого протидіяння. Навіть тоді, коли вдасться нам нашу життєву ситуацію в дечому змінити, її в більшій або меншій мірі опанувати, звільняємось тільки з тиску даної ситуації, щоб попасти в нову. Можемо отже подекуди звільнитися із тиску ситуацій, ніколи із ситуаційної обумовлености нашого існування взагалі. „Ситуаційна обумовленість" являється простим наступством обставини, що минувшина сягає в теперішність, частинно її визначаючи — тобто являється простим вислідом часової структури нашого існування.

Життєва ситуація людини являється при усьому чимсь цілком відмінним від життєвого положення тварини. Тварина живе у с в о м у співсвіті (Umwelt), людина у ч у ж о м у для неї світі. Довкілля тварини — її співсвіт це загал тих вирізків дійсности, що для тварини мають значення як захист і сховище, гніздо для потомства і терен можливої добичі або сфера небезпек, що з огляду на них вона заздалегідь заосмотрена належними органами, якщо йде про органічний бік життя, та чудесними в свому діянні і певності інстинктами — по психічному боці життя. „Людська дитича" Мовглі, безпомічна, безрадна серед джунґлів природи, являється — побіч могутности слона, сили льва чи тигра, скорости зайця, забезпечености їжака чи черепахи — „недостатньою істотою" (як сказав Гердер) — серед чужого і ворожого світа. Тільки людське існування є „існуванням, що в ньому свідомо йдеться про нього самого" — тільки людське існування не є інстинктивною самозрозумілістю, як існування усіх інших організмів, але є свідомою турботою, є низкою насичених жахом, сумом, нудьгою і розпукою дій, що їх супроводить невідступна тінь смерти. Що людське існування є і мусить бути „турботою" в супроводі тих почуттів, це невідхильно виникає з „покинености" людини в світі, з її недоспосіблення до ситуаційної обумовлености взагалі, з її безсилости супроти особливих, т. зв. межових, ситуацій зокрема.

— — —

Межові ситуації це ситуації, що в них людина зупиняється на межі свого існування, своїх життєвих спроможностей. Вони від людського існування невіддільні, бо виникають із його ситуаційної обумовлености та загрожують існуванню як випадковість життя, провина, боротьба, терпіння — та вкінці смерть. Саме в цих ситуаціях бентежна відчуженість людини в „несвойому" світі виявляється з особливою силою і, переходячи через ґаму почуттів від почуття лячности аж до розпуки, викликує особливо в конфронтації з гадкою про смерть те внутрішнє потрясення, що являється зворотом від існування до екзистенції.

Почуття лячности, острах перед світом являється особливим згущенням бентежної відчужености від світа, якого інакше як „турботою" людина, як недостатнє єство, подолати не може. Всі ми, пише Рільке в своїй поемі „Велика ніч", являємось приїжджими вночі у велике місто, що його вулиці й контури будівель губляться в темряві, що в ньому шумить невидна нашим очам ріка, що в ньому бовваніють у темряві ночі дерева парків, — а за ними чорніють тільки відгадувані в далечині гори...

Від „незасвоєного" на наш бік „неперемовленого світа" межових ситуацій, що „в ньому речі не завдають собі труду, щоб бути нам зрозумілими", настає на нас, як нам здається

в якийсь незрозумілий спосіб із усіх боків загроза. Видається немов би жах потрясав цілим нашим відношенням до світа... Коли ж питаємо, що є предметом цього жаху, відповідаємо: предметом жаху є „ніщо". Лячність і ніщо взаїмно собі відповідають (Кіркеґард). Почуття лячности є при тому чимсь іншим від почуття побоювання. Побоювання відноситься завжди до чогось, почуття лячности до „невідомо чого", в суті речі до „нічого" чи „нічогости"...

Слабшою від жаху концентрацією почуття відчужености людини у світі є почуття нудьги, що його знов не треба утотожнювати з занудою. В зануді щ о с ь нудить нас, в нудьзі м и нудимось. Обі постаті цього почуття є виявом браку заінтересування, вживаючи того слова в етимологічному значенні — „бути з чимсь, бути посеред чогось" (inter-esse). Оце почуття життєвої нудьги, що „хвилює в пропастях існування та закутує речі, людей та нас самих у дивовижню байдужість" (Гайдеґер), являється рушійною силою людського діяння: неспокою. На початку була нудьга. Щоб утекти від неї, щоб її уникнути, людина шукає розваги і насолоди. Безугавно змінює поле своїх пошуків (система полезміни, „Wechselwirtschaft" Кіркеґарда), щоб свою погоню за розвагою закінчити станом глибокого життєвого суму (Schwehrmut) якого історичним усібленням являється, за Кіркеґардом, постать Нерона. Сум, типова мелянхолія, постає з переконання про даремність „полезміни". І знов треба відрізнити дві постаті споріднених, але відмінних почуттів: неокреслений життєвий сум і окреслену журу, що відноситься до визначеного предмету.

Crescendo життєвого суму доводить до почуття „розпуки" — загального, всеохопного сумніву в доцільність і потребу існування. Почуття розпуки, типовий пункт розвиткової лінії почуттів, що мають своє джерело в почутті бентежної покинености людини у світі, це вже однак кризовий пункт, перехід людини з площини існування на площину екзистенції. В розпуці не тікаємо від предмету нашого почуття чи від його безпредметовости як в нудьзі чи сумі, — навпаки, розпука охоплює свій предмет, активно схоплює і втримує його в осередку своєї свідомости і саме через те викликує той психічний „шок"-потрясення, що започатковує екзистенцію. Найчастіше діється це в обличчі думки про останню і конечну із метових ситуацій — думки про смерть.

Величезне значення, що його має думка про смерть для пробудження екзистенціяльної настави, дається замкнути в рямках інтерпретації середньовічної формули „hora certa, hora incerta".

Суттевістю людського існування, що кристалізується довкола вісі „турботи", існування, а що його почотом являються почуття жаху, нудьги, суму і розпуки — є невіддільна від самого існування думка про його край, про смерть, про певність смерти — „mors certa". Екзистенціяльне відношення до смерти починається щойно в менті, коли пізнаємо смерть, як конструктивну частину життя, коли звідсіля виростає завдання — зробити свідомість смерти плідною в формуванню самого **життя**. Нагадуємо при тій нагоді екзистенціяльне розуміння часовости і майбутности, як сили, що оформлює теперішність.

Коли гадка про край нашого майбутнього існування, гадка про смерть стає формативною силою теперішности, тоді виринає перед нами конечність плянування нашого життя з метою — відрізнити в ньому суттєве від несуттєвого і здійснювати в обмеженому смертю прийдешньому тільки те, що суттєве. Якщо ж усвідомимо собі ще, що hora incerta, що кожна мить може бути останньою, виникають із цього ствердження ще й більш далекосяглі консеквенції: „Так жити, щоб життя у кожному менті могло закінчитися, не заперечуючи свого глузду", виповнити кожний мент таким змістом, щоб він не був загрожений можливістю смерти, — тобто виривати з часовости кожний момент і виповнити його змістом, в нашому принаймні розумінні, невмірущим, перетворювати момент, як сказав Кіркеґард, на точку, де проникають себе взаїмно вічність і час. Якщо ми зискали таку наставу супроти часовости, ми покинули межі існування і вступили на площину екзистенції.

Вище переведений розгляд людської щоденности, „що творить в екзистенціяльній філософії аналітику людського існування" (Гайдеґер) веде щойно до справжньої „онтології людського буття" — до поняття екзистенції. Саме тоді, і щойно тоді, коли ми переходимо через межові ситуації випадковости нашого життя, провини, боротьби, терпіння і вкінці смерть — із розплющеними очима, коли почот почуттів лячности, нудьги, суму і розпуки осягає відповідно високий ступінь інтензивности, потрібний, щоб визволити потрясення внутрішнього переставлення, виринає неразі і наразі із несуттєвости існування — суттєвість екзистенції, як другого відмінного „модуса" (способу) людського буття. Доходить тоді до „відштовхнення" існування, що в ньому „йдеться про нього самого, про саме існування", а на його місце появляється, особливо в обличчі гадки про межову ситуацію смерти, інший рід буття, в якому йдеться про наше відношення до чогось, що переступає і перевищує межі біотичного існування, а що може мати різні постаті і форми — від ідеалу лицарськости Дон Кіхота аж до релігійної ідеї Бога в Кіркеґарда. Чим би не було це „вище" потойбічне буття — завжди воно являється супроти біотичного існування „позамежовим", являється його „трансценденцією", хоча в своїх змістах буває на стільки різноманітне для різнородности суб'єктів, що позитивно його визначити не можна. „Екзистенція є тільки відношенням до трансценденції, або її не має" — пише Ясперс. Наше буття перестає бути турботою про існування і відношенням до себе самого, а стає відношенням до трансценденції, до чогось вищого від існування, при чому це переживання „чистого відношення", як каже Рільке, набирає характеру остаточности й абсолютности, що

його не має ніяке із переживань нашого існування. Тим робом відштовхнення існування в обличчі межових ситуацій, переживання нашого відношення до вибраної нами самими транценденції і характер остаточности цього переживання стають конститутивними прикметами поняття екзистенції.

Залишаючи на боці можливі критичні міркування відносно цієї „двоповерхової" концепції людини, людини в її існуванню і людини в її екзистенції, ставимо собі наприкінці питання: які є можливости та які вартости її реалізації в межах української психічної структури?

Якщо екзистувати значить „входити в межові ситуації життя", то який народ мав би більше даних чим українці — переходити на площину екзистенції? Чи життя українця не є і не бувало, більше як життя синів інших народів, низкою межових ситуацій випадковости, боротьби, терпіння і провини — чи наша історія не розвивалась більше як кожна інша в тіні дерева смерти?

А якщо так, то не тільки можливости реалізації екзистенціяльної концепції людини в українців, але і її вартість для нас є більше чим очевидні. Для дійсности українського народу — „українського" не тільки в сенсі географічному, але теж в метафізично-екзистенціяльному сенсі постійного виставлення на небезпеки „межовости" існування — для тієї дійсности екзистенціяльна концепція життя була б магічною формулою т р а н с ф о р м а ц і ї т е р п і н н я і н е д о л і н а е н е р г е т и к у т в о р ч о с т и і г е р о ї к и.

На жаль, діяння „межових ситуацій" із цим почотом почуттєвих реакцій, що їх супроводять, — творять тільки частину, а саме об'єктивну,назверхню частину суцілу умовин, потрібних для появи в людині екзистенціяльної настави. Не тільки, — як це виходить із вище наведеного вислову Ясперса — треба, щоб людина, у якій має пробудитися екзистенціяльна настава, входила в межові ситуації, але треба, щоб вона входила в них і з р о з п л ю щ е н и м и очима. Тільки тоді межові ситуації являються справді межовими, коли людина у с в і д о м л ю є собі вповні їх „межовість", коли знає, що вони від самого існування невіддільні і для нього суттєво прикметні, і коли вповні здає собі справу з їх трагічної невідхильної поваги. А далі: до суб'єктивних умовин витворення екзистенціяльної настави належить „рішеність" покінчити з буттям типу біотичного існування, рішеність „відштовхнути" існування, щоб придбати цією жертвою екзистенцію. Якже ж мається справа з цими суб'єктивними, у структурі підмету заснованими, передумовами екзистенціяльного переживання, якщо йдеться про українську психічну структуру?

Вузькість рямок цієї статті не дозволяє нам ширше обґрунтувати наших завважень відносно цього питання. Мусимо на жаль обмежитися тільки до виявлення нашого погляду, що дві прикметності українського ставлення до світа, а саме і л ю з і о н і с т и ч н и й український о п т и м і з м, та „і д и л і ч н а" настава в відношенні до життя протиставлятимуться витворенню екзистенціяльного переживання. „Ілюзіоністичний" оптимізм українського „якось то буде" к а ж е саме з а п л ю щ у в а т и очі на межовість ситуації нашого існування, а „малахійська" ідилічна схильність замикатись в магічному чотирокутнику дитячої колиски, канарейки, та квітки на віконниці — непомірно утруднює „відштовхнення" існування. Хоч як назверхні умовини українського життя штовхають українську духовість на шлях екзистенції — внутрішні структурні даності цьому процесові не сприяють.

Останнє наше твердження треба однак в дечому обмежити. Відстань поміж екзистенціяльною концепцією людини а ідилічно-ілюзійним типом українського переживання зменшується — навіть щезає, коли в цій концепції поробити певні, здається нам, необхідні критичні поправки. Коли п о б і ч екзистенції, що полягає на відштовхненню існування та в и н и к л о м у і з ц ь о г о відношенню до трансценденції — прийняти можливість екзистенції, що в ній відношення до трансценденції, любов трансценденції, являється чимсь первісним і даним, чимсь, що виникає не з відштовхнення, але з природного органічного п е р е в и щ е н н я існування, справа відношення української психіки до екзистенціялізму представляється інакше. Така на нашу думку зовсім можлива постать екзистенціялізму, що не означає собою відвернення від світа, але його перевищення і доповнення, як напр., у вченню св. Франца Асизького, а в нас Сковороди, не тільки може пробудити в українській духовій структурі глибокий резонанс, але на її ґрунті може теоретично дальше розвинутися і практично здійснитися.

Поворот московського феодалізму

н а п и с а в **В. Лісковицький**

Три форми примусу — три системи організації

Існує*) два способи керування людьми. Перший полягає в фізичному примусі дюдей до слухняности через залякування їх тілесними карами, ув'язненням, кайданами, смертю. Розподіл права застосувати цей метод поміж багатьма, декількома особами, або зосередження його в руках одної найвищої особи нічого не змінює в суті самої методи — фізичного примусу людини, щоб вона боялася за своє життя.

Другий спосіб керування людьми полягає в примусі економічному. Людина, щоб жити, повинна працювати, або в якийсь інший спосіб здобувати собі кошти для існування. Рушійним мотивом вчинків лю-

*) З технічних причин статтю скорочено на половину. — Прим. Р е д.

дини є вже не страх, а розуміння свого власного інтересу. Тоді для керівників суспільства залишається лише спрямувати економічні засоби цього даного суспільства так, щоб вони спонукували членів цього суспільства до найактивнішої діяльности в інтересах власних, прислуговуючися тим самим і користі загалу. Такий економічний спосіб організації суспільства є кращий за спосіб мілітарно-терористичний, бо він прогресивніший і гуманіший. При економічному примусі виробничі сили суспільства і його добробуту зростають незрівняно швидше, ніж при способі фізичного примусу, бо при останньому нема могутньої рушійної сили власного інтересу. Духовий розвиток людства також іде темпами, незрівняно жвавішими, ніж за рабо-кріпацької системи, бо люди відчувають себе вільними, їх свідомість, прагнення освіти й культурна творчість підносяться на щаблі, незнані й неможливі за попередніх часів. Розкинуті сили людського духа й утвердження моральної гідности особистости перемінюють життя суспільства.

Про третю форму примусу — морального або психічного, покищо не доводиться говорити, як про окрему систему організації суспільства, бо не було досі в світі такої нації, що її життя і праця були б побудовані виключно на усвідомленні громадянами своїх обов'язків і на повномірному виконанні їх без жадного примусу, фізичного чи економічного. Ця третя форма — примусу переконуванням покищо залишається додатковою до обох попередньо названих систем, з яких кожна в різних формах і в нерівній степені вживає психічного примусу для полегшення свого механізму керування людьми.

Першою й єдиною спробою керування виключно методами морального (психічного) примусу було короткотривале урядування Української Центральної Ради і її Генерального Секретаріяту в 1917 р.

Але проти українських мрійників підняли меч самозванні „брати" з півночі — москалі. Духова нерозвиненість московського „прастова рускава челавєка", примітивізм моральних і громадських уявлень рязанських і орловських сермяжних і лапотних мас, вбогість індивідуальної самосвідомости північних лісовиків, споконвіку слухняних царських „холопів" — дали можливість горстці безоглядних політичних авантюрників і фанатичних доктринерів зловісної теорії перманентної „клясової боротьби" збройно захопити владу в жовтні 1917 р. Нечисленна й одірвана від свого народу російська інтеліґенція, що хотіла керувати своїм народом західньо-европейськими методами й дириґувати революцією за взірцем Великої французької революції, — опинилась безповоротно за бортом. Російська буржуазія виявилася занадто слабою духом і матеріяльними ресурсами, щоб підтримати й організувати перехід від фізично-примусових форм старого режиму до форм економічно-примусових, демократичних. Тим самим вона підписала собі смертний присуд і перестала існувати, як суспільна сила.

Соціяльний відворот на кілька століть назад

За тим моментом російське стомільйонове суспільство було відкинене в соціяльному відношенні на декілька століть назад, на рівень московського князівства часів татарського панування. Зовнішні ознаки цієї катастрофічної деґрадації були настільки явними, що годі було б їх недобачити й недоцінювати ні тоді, ні тепер. Грошове господарство — нерв системи економічного примусу — перестало існувати через фантастичну інфляцію. Гроші залишилися лише символом недавно переживаного Росією і ще недорозвиненого, переходового капіталістичного ладу. Оскільки економічний примус перестав існувати, — утворилася пустка, що її раніш чи пізніш мала заповнити якась інша система організації суспільства.

Найміцнішим суспільним складником колишньої царської Росії була, несумнівно, аристократія-дворянство, за своєю чисельністю, освіченістю, становою свідомістю, традиціями й спаяльністю, мілітарним і цивільним службовим вишколом, достатнім маєтковим забезпеченням, міжнародніми родинними і культурними зв'язками і, нарешті, звичкою до панування й командування простим народом. Примушене залишити свої поміщицькі маєтки народові, російське дворянство пережило в 1917 р. раптову і тяжку кризу політичного розвалу й безперспективности. Викинуте з урядових посад, позбавлене матеріяльних засобів і не маючи в розпорядженні навіть звичного інструменту влади — меча (війська), російське дворянство, несумнівно, примушене було або зійти з політичної сцени і рятуватися еміґрацією (до чого воно частково і вдалося), або пристосовуватися до нових обставин в ролях звичайних службовців нового ладу. На цьому й скінчилася б зміна долі російського дворянства, коли б Московщина мала ту соціяльну силу, що могла б замінити пустоту після краху недоношеної російської буржуазії, і якунебудь суспільну систему, що в її формах можна було б налагодити економічний і психічний примус наново. Але прояви такої нової сили і винаходу такої нової системи не можна було сподіватися на тому рівні суспільного розвитку, що на ньому перебувала тоді Московщина.

Ззовні допомога не могла прийти, бо західно-европейські народи менше цікавилися станом скрахованої Росії, ніж африканськими колоніями Німеччини.

Селянство успішно рятувалося серед загального хаосу, перейшовши на систему натурально-господарських відносин, живучи в ізоляції самовистарчального сільського господарства і забезпечуючи себе від нестачі міської продукції натуральним безпосереднім крамообміном хліба, сала, яєць, масла тощо на одяг, взуття, цвяхи, гас, сіль, цукор, і т. ін., що їх „недорізані буржуї" з міст і „спекулянти"-посередники возили на села. Диктатура сільського господаря над черевом міста найнаочніше виявилася в переводі всіх кооперативно-торговельних розрахунків в добу військового комунізму на „наймодернішу" валюту „соціялістичної" республіки — „аржаний рупль" (житній карбованець). Але селянство не було це на стільки освічене, організоване й ініціятивне, щоб взяти на себе провід суспільством і його реорганізацію.

Міський пролетаріят, всупереч марксовій доктрині, також жадним способом не міг взяти на себе це важке завдання, бо він в масі своїй був недозрілим навіть до розуміння своїх клясових прав і обов'язків, просто неосвіченим і некультурним, не згадуючи вже про відсутність серед російських робітників діячів здатних мислити маштабами державних мужів.

Повернення до умов натурального господарства неминуче тягнуло за собою швидку деґрадацію всіх видів промисловости (за вийнятком кустарного промислу) й повну депролетаризацію „соціялістичної" країни. Важка металюрґійна промисловість перейшла в повному розумінні слова на виробництво „запальничок" з приватної ініціятиви самих робітників.

Отже пролетаріят в бувшій Росії не міг ні об'єктивно, ні суб'єктивно бути джерелом нового післяреволюційного правопорядку і основоположником нової системи організуючого суспільство примусу. Між тим пустота не могла тягнутися безконечно. Народ, наляканий хаосом кінця 1917 року і безвихідністю ситуації, прагнув будькакої твердої влади, бодай „більшовицької", бо краще мати „lex dura, sed lex", ніж безодню анархії і повного хаосу народнього господарства.

Хто і як збудував систему східного тоталізму

В таких випадках кожен, хто візьме в руки керівничу ломаку, може стати новим і бажаним пастирем для здезорієнтованої отари. Тому колосальною країною взялася правити в імені неіснуючого російського і байдужого до неї всесвітнього пролетаріяту, революційна більшовицька інтеліґенція непролетарського різночинного і різнонаціонального походження, з незавжди світлим минулим, але з необмеженими претенсіями на світле майбутнє, — інтеліґенція, що виринула з конспірації або нагло, як на пожежу, повернулася з еміґрації. Це була та революційна, руйнуюча суспільна отрута, що палаючи ненавистю до всього старорежимного, хотіла і вміла в найдосконаліший спосіб винищувати старий світ „да аснавания". Всіх було зрівняно не лише правно, але й економічно на поземі прожиткового мінімуму люмпен-пролетаріяту. Лише селянство ощасливлене правом дев'ятирічного користування своїми післяреволюційними наділами землі, забезпечене було примітивно ситим існуванням, на взірець царських „тяглих крестьян" московського

великокнязівства 15 століття. Але це було руйнуванням, революцією. А хто ж і як почав будувати те, що ми бачимо нині в системі східного тоталізму?

Аристократія (дворянство) найсвідоміша й наймогутніша соціяльна верства російського суспільства зробила дві спроби опанувати ситуацію — двома різними тактиками. Частина, що була прихильна до компромісу з західно-европейською буржуазією і до співробітництва з нею (духовні нащадки тих, що робили реформу 1861 р.), намагалася зламати більшовицький хаос мечем за допомогою держав Антанти (Корнілов, Денікін, Юденіч, Колчак, Врангель) і потерпіла в цьому невдачу з різних причин. Головною серед них було те, що ця „спроба генеральної реставрації" була надто одвертою, брутальною до населення і явно назадницькою на фоні свого загального гасла: „Спочатку перемога над більшовиками, а потім реформи!"

Друга частина прихильників фізичного примусу не вважала доцільним з погляду тактики йти одвертою реакцією проти народ. револ. стихії. Вона вважала за зручніше поплисти на поверхні струму революції, забезпечивши за собою найголовнішу передумову влади за системи фізичного наставства — силу меча (в'язниця, каторга, страх смертної кари). Інакше кажучи спертися на національні внутрішні сили (а не на зовнішні), щоб через них найпевніше побудувати бажаний суспільний устрій. Бо блькування з европейською буржуазією вимагало ґрунтовних уступок системі економічного примусу, що є органічно чужою для чистого февдального мислення. Так духовні нащадки оприччини Івана Грозного і терористів, що покарали імператора Олександра II смертною карою за запровадження в Росії буржуазно-капіталістичної реформи 1861 р., — дійшли до визнання неминучости поглиблення антибуржуазної т. зв. Жовтневої революції безжальними і тотальними методами.

Нова оприччина, добір кадрів нової аристократії, нові методи керування масами

20. грудня 1917 р. Фелікс Дзержинський, польсько-російський дворянин, за згодою Леніна, заснував всеросійську „Чрезвичайну комісію для боротьби з контрреволюцією й спекуляцією". Ишлося про ґрунтовну чистку „челавєка", тобто натуральну ліквідацію збанкротованих і нездатних для дальшої творчої дії решток старого, ліберального, боягузливо-егоїстичного, дворянсько-буржуазного ладу, що не хотіли самі вмирати. Ишлося також про добір кадрів нової чекістської аристократії, що мала б в собі достатньо моральної відваги й розумових здібностей, щоб безоглядно йти шляхом фізичного примусу для побудови крицево-міцної держави і щоб в цій державі посісти місце провідної верстви. На послугах для початку були кадри колишньої царської жандармерії і охранки і втаємничені провідні мужі з старих дворянських родів. Але двері для вступу до лав нової аристократії були відчинені і для всіх, хто бажав будувати „нове життя" старим методом фізичного насильства, тобто терору, безоглядно поборювати економічний метод організації суспільства, як „капіталістичне свинство", і головне — не боявся проливати кров свою і чужу. Найбільшу пошану в надрах нової аристократії мали ті, хто не лякався глянути в вічі смерті в момент критичного випробування своєї відданости конспіративній ідеї відбудови модерного „справедливого" і „гуманного" февдального суспільства. Хаос революційної стихії збільшовизованих мас мав бути подоланий методами революційної конспірації й терору. Керівництво „челавєком", тобто масами селян, робітників і технічної інтеліґенції, мало спиратися на використанні трьох наймогутніших інстинктів людини: страху смерти, голоду й статевої пристрасті.

Марксова теорія про неминучість і виправданість запровадження „диктатури пролетаріяту" для потреб революційної перебудови світу була найбільше використана, щоб обґрунтувати доцільність існування й дій ЧЕКА — ГПУ — НКВД. Ця теорія була визнана аксіомою, доктриною нового „соціялістичного" режиму. Визнано було, що є важливим самий факт запровадження диктатури і те, хто її застосовує, а не назва диктатури „пролетарською" або ще як-небудь. Якщо розагітованим масам хочеться, щоб це називалося „соціялізмом" або„ диктатурою пролетаріяту", — то хай так і називається. Але кожний маштаб, найменований „соціялістичним" треба допроваджувати до його найкрайнішої міри — „до безчувствія", як казав Ленін. В такий спосіб у найправовірнішого соціяліста згасне віра в ідеали соціялізму, і маси в повній темряві суспільного зневірення слухняно прямуватимуть під канчуками погоничів до мети, що її знають погоничі, а не маси. Сама ЧЕКА гордо найменувалася „мечем диктатури пролетаріяту", або „хребтом пролетарської революції", а на емблематичних нашивках на рукавах чекістів з'явився меч на тлі совєтського серпа й молота. Суспільство було приголомшено масовими актами „червоного терору", оголошеного нібито для порятунку революції від контрреволюції. Особливо пригнолюючо діяли на психіку совєтського обивателя і навіть самих комуністів специфічні методи „меча диктатури пролетаріяту": невідомо за чиїми наказами і на підставі яких прав, таємно вночі заарештовувалися сотки людей і зникали без сліду й вістки, бо смертні екзекуції відбувалися не прилюдно (як за старого режиму), а в невідомих льохах Чрезвичайок, раптовим пострілом в потилицю (для гуманности!), трупи закопувалися невідомо коли й де, а заслані на каторгу вивозилися так далеко й ізолювалися так старанно, що морально вмирали для всього свого оточення, в тому числі і для своїх рідних. Страх „таємної смерти" виявився значно ефективнішим за вплив прилюдного смертного скарання, яке могло б до того ж ще й підбурювати маси до протестів проти страт.

Справжня суть нового режиму

В короткому часі лицарі февдального способу керування суспільством досягли основної своєї мети: реальна влада шляхом фізичного примусу перейшла до їхніх рук. Так звана „совєтська власть" зберігалася як показова для зовнішнього світу „найдемократичніша" форма держави. Вона відогравала в цій державі ролю не більшу, ніж „земщина" за часів Івана Грозного, керма ж урядування держави була в руках „оприччіни". „Соціялістичне" найменування держави, як також і всі її „конституції" відогравали не більше як пропаґандивну ролю перед власним населенням і маскувальну ролю перед зовнішнім світом. Поки справжній уряд перебував у глибокій конспірації поза мурами февдальних фортець ЧЕКА-ГПУ-НКВД, на Лубянці, Мироносицькій і інших славетних осідках анонімних творців і керманичів нової державности, не відогравало історичної ролі, як буде називатися велика суцільна „Патьомкінская дєрєвня" від Збруча до Камчатки. Доцільним було те, що ця назва забезпечувала видимість „соціялістичної" ідейності маріонеткового совєтського уряду і обіцяла гарантію досягнення наймодернішого й найбажанішого суспільного ладу. В усякому разі це давало можливість панівній чекістській новій аристократії правити населенням, не афішуючи покищо суті свого методу урядування, або, краще сказати, заховуючи його в гекатомбі „соціялістичного будівництва" і в тумані більшовицької пропаґанди пролетарської революції. „Ви думаєте, що ваш уряд — то є Григорій Іванович Петровський, голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад?.. Не він, а ми — є ваш уряд! Петровський не має права нічого зробити без нашого дозволу!" — так казали з погордою деякі чекісти-слідчі ув'язненим українцям підчас допитів в хвилину припливу одвертости. Це не був жарт. Така була справжня суть „нового прижиму", як казали селяни. (Докінчення буде)

З парадоксів нашого часу

Новочасні єрихонські труби

В совєтській Росії не люблять нічого індивідуалістичного. Не люблять теж індивідуалізму в музиці. Тому змагаючи розвинути неіндивідуальну культуру у творчість винайшли механічну оркестру. Новий музичний інструмент називається „еміретон". Цей електричний інструмент заступає цілу оркестру живих музикантів. 10 „еміретонів" заступає щонайменше 150 бубнів і труб, їх сила звуку така велика, що переходить всяку людську уяву. — Rheinischer Merkur

Орган громадської думки

(ІДЕЇ ДО ФІЛОСОФІЇ ПУБЛІЦИСТИКИ)

написав **М. Шлемкевич**

Стало вже нудною правдою, що публіцистика та її предметний вираз: преса — це одна з найбільших світових потуг. Цій правді відповідають слова папи римського, одного з недавніх, про апостола Павла: коли б він — припустім — жив сьогодні, був би публіцистом. З нею погоджується і відомий випад Фр. Ніцше: — мовляв — теперішні люди туманіють завдяки часописній лектурі... В кожнім випадку публіцистика виросла у величезну силу чи то в добрі, чи то в злі.

Публіцистика і політика

Ріст впливу публіцистики це рівнобіжне, функціонально зв'язане явище з розширенням змісту того, що окреслюємо поняттям нації. Колись нацією в повнім того слова значенні була тоненька плівка, що її творили володар, його родина, придворні. Згодом те поняття включає щораз глибші суспільні верстви. Сьогодні поняття нації зливається з поняттям народу. Звідси горда назва, що її вже починають уживати для вільних народів з демократично-республіканським уладом, назва „королівськог народу" або „народу-царя".

У княжій Русі-Україні нацією були князь і його дружина. Одночасно до співучасти у владі, себто до входу у націю, голоситься боярство. В державі війська запорізького нацією, себто повноправними громадянами і співучасниками влади, є козаки, а внутрішню суть соціяльно-політичних натуг цієї держави можна окреслити як тиск народу за вступ у ряди нації, себто у ряди козацтва. Третя українська держава це вже „народня республіка", держава народу, де владу справляє його ж найвища верхівка, народня інтеліґенція, на основі загального вибору. Народ стає нацією, нація зливається з народом. Ці ствердження важні незалежно від республікансько-монархійних дискусій і зударів. Сьогодні, зокрема в українськім світі, питання республіки чи монархії це питання форми правління або більше технічне питання. І в однім і в другім випадку не зміняється факт зрівняння нації і народу. Це питання конституції зближеної до американської чи англійської, але і тут і там суто народовладної. Це питання народньої республіки чи народньої монархії.

Відповідно до такого розвитку, колись рішала в державі думка володаря, дружини, бояр. Її можна було виявити і оформити на вузьких нарадах. В другій державі рішала думка гетьмана, булави, іноді загальної т. зв. чорної ради, але завсіди ще думка обмеженої верстви, що наявно ставала замкнутою суспільною клясою. Сьогодні рішає думка народу, точніше думка інтеліґенції, що виростає на ґрунті всіх кляс: селян, робітників, урядовців і т. д.

Головним органом, де виявляється, згущується, і навпаки де створюється, кристалізується і формується ця сьогодні рішальна сила, ця народня думка, — стає преса, публіцистика. Оце джерело їх сучасного значення. Преса, публіцистика формулює зачатки народньої думки в її різноманітному багатстві. В такім уже більш окресленім і згущенім виді вона передає ті думки до загальної дискусії, до оброблення й оформлення. В критичнім млині ті думки дістають щораз ясніші і виразніші риси і щораз об'єктивнішу цінність. Вони вкінці стають зеркалом, що відбиває народні погляди в їх уже зведеній до кількох типів різнородності.

Для здорового функціонування сучасної держави такий вияв того, що можна назвати об'єктивним розумом народу, конечний. На згідності з ним полягає об'єктивна розумність влади, а згідність її з народнім розумом це й є основа народовладства. Внутрішньою суттю всіх виборів, зборів, віч, нарад і т. д. є вилущити з хаосу настроїв і особистих гадок по можливості загальний, уже устійнений осад народньої мудрости[1]). Варстатом, де перемелюється, очищується від усіх припадковостей і остаточно виявляється народня думка, є преса.

Звідси великий респект, який всі справді свобідні народовладні держави виявляють перед пресою, як органом вільного формування громадської опінії. „Громадська думка — читаємо в органі американського управління в Німеччині[2]) — це вітер, що напинає вітрила на човні історії і переганяє його через струю доби". Звідси і відклик до слів еспанського мислителя Ортеґа і Ґассет: „Іноді може дійти до стану, коли взагалі громадська думка не існує. Але природа не терпить порожнечі, тож порожнє місце, що постає через брак громадської думки, займає брутальна сила. В крайності та брутальна сила виступає як намістка публічної опінії. Коли б ми хотіли якнайзагальніше висловити закон публічної опінії в формі гравітаційного закону історії, тоді прийшли б ми до формули, яка годиться з давновідомою, достойною і слушною, але банальною правдою: не можна правити проти громадської думки"[3]). Обережніше ту правду можемо висловити так: не можна, принайменше розумно, отже і на довшу мету, правити проти раціональної пересічі, що створюється в суспільстві і висловлюється щораз ясніше і виразніше його свобідною публіцистикою.

Оце правна основа політичного значення преси, і великої поваги, що в свобідних суспільствах зазнають її чільні публіцисти. Звідси таке зближення політики і публіцистики, дуже часто до злиття в одній особі. Після того зрозумілішими будуть нам слова про апостола Павла, цитовані на початку. Сьогодні будуючи церкву, себто спільноту віри із розкиданих громад, апостол Павло був би в подібнім становищі, що політик, який із окремих душ, переконуючи їх і приєднуючи для своїх задумів, творить свої політичні органи: товариства, клюби, партії.

Після всього сказаного стають зрозумілі, парадоксальні на перший погляд слова Ніцше, що так часто виявилися проти волі автора пророчими. Де настає порожнеча і місце свобідної громадської думки займає брутальний диктат, там дійсно знову ж преса стає органом отуманення суспільства, себто органом наказної пропаґанди, аґіткою, що має заслонити правду. Приклад недавньої Німеччини і куди яскравіший приклад совєтів справді підтверджують слова німецького філософа.

Справою совісти українства на еміґрації стає добре передумати і проаналізувати ситуацію і внутрішню цінність своєї преси. Чи є вона органом формування громадської опінії, вилущування тієї раціональної пересічі, зрілої до того, щоб бути основою політичної дії; чи деякі об'яви не свідчили б про те, що й у нас іноді прокидається охота спихати пресу на рівень засобу отуманення суспільства, особливо коли в боротьбу з поглядом супротивника вводиться не свій, яскравіший і правдивіший, гостріший погляд, але брутальну силу, що — як каже цитований еспанський філософ — намагається заступити громадську думку.

Коли говоримо про значення преси в політиці й одночасно бачимо його в виявлюванні раціональної пересічі, що творить ядро громадської думки, то це ніяк не треба розуміти як заперечення всякої ориґінальности, блиску, таланту в публіцистиці. Навпаки, ориґінальний талант дає виразніший, яскравіший вислів мислям, він виявляє різкості, навіть крайності. А тоді пересіч стає гармонією великих натуг, а не тільки чистою нулькою, або дрібною рівновагою дрібних напружень.

---

[1]) Порівн. „Українська синтеза або українська громадянська війна", вид. „Життя і мислі", ст. 41-42-43.

[2]) „Die neue Zeitung" ч. 95, 28. 11. 1947, ст. 4.

[3]) там же і нім. вид. есп. твору „Der Aufstand der Massen", 1947 § XIV.

Публіцистика в духовій культурі

Не менше значення і ще може цікавіше місце займають сучасна публіцистика та її вияви — журнали і часописи — в площині духа. Вже сам зовнішній вигляд сучасного репрезентативного щоденника чи тижневика діє естетично. Добре складений часопис, з відповідно розміщеним матеріялом, добре підібраними і графічно виведеними заголовками, з добірними ілюстраціями — це своєрідна мистецька композиція. Над нею в належно поставлених редакціях і друкарнях працюють мистці-фахівці. Коли в нашій пресі ця сторінка залишала і залишає ще багато до бажання, то це наслідок матеріяльної убогости незалежної української преси, або як підчас війни чи сьогодні наслідок дуже тяжких технічних умов. Але і у нас смак у тому напрямі виробляється і наші вимоги до редакцій і видавців ростимуть і віримо — заспокоюватимуться ними.

Коли вже мова про мистецтво, то і змістово сучасні журнали, мистецькі сторінки і додатки до щоденної чи тижневої преси відограють величезну ролю. Вона подібна до ролі політичної преси. Як там, так і тут, в зударі різних поглядів, критичних аналіз, естетичних студій витворюється і оформлюється смак суспільства і разом із тим усвідомлюється стиль доби. Сьогочасний журнал заміняє колишні дискусії. Він має перевагу над дискусіями тому, що в тривкій формі писаної розправи слабне, а то й зникає обрахована тільки на хвилинний ефект оздобність і афектованість промов, а місце блискучої іноді, але звичайно слабшої змістово імпровізації займає докладна продуманість і прецизність мислі і відповідального вислову. Сьогодні трудно думати про літературно-мистецьке життя й розвиток без дискусійних журналів.

Не менше значення журналу в ділянці науки. В коротких оглядах, передачах змісту, у витягах, уривках, критиках знайомиться учений і зацікавлений наукою світ із найновішими творами. На основі такого знайомства рішаються окремі працівники чи любителі науки простудіювати той чи інший твір. В журналах випробовуються нові задуми, нові відкриття й ідеї, передискутовуються, виправляються, насвітлюються критично з різних сторін і аж тоді появляються в зрілішому, більш упевненому вигляді в окремих творах. В журналах у формі причинків, додатків і т. п. збираються матеріяли для будучих великих наукових будівель. Коротко: науковий журнал це необхідний нині варстат наукової праці, своєрідна лябораторія, місце співпраці і духових зустрічей.

Досі говорили ми про журнали, зокрема про журнали з окресленим літературним, мистецьким, науковим обличчям. Перехід до часопису творять мішані типи журналу, якого зразок мали ми в нашім довголітнім і заслуженім „Літературно-Науковім Віснику". Сучасний добре редагований щоденник або тижневик (тип особливо впливовий і гарно поставлений у Франції) це простора сцена, де виступають усі ділянки духа: політика в вужчім того слова розумінні, література, мистецтво, наука, філософія, також економіка, техніка, фізкультура, усе в устійненім порядку. Таким діяпазоном, всеохопністю людських зацікавлень, сучасний часопис функціонально споріднений із загальним світоглядом. Адже під світоглядом розуміємо порядок мислей наукових, мистецьких, релігійних; порядок, з погляду якоїсь осередньої ідеї. Часопис із виразним ідейним обличчям і добре заступленими ділянками духа і життя — стає речником світогляду того середовища, в якому зроджується й яке висловлює.

Преса, зокрема щоденник чи тижневик, найвпливовіші і найбільш поширені її з'яви, є акумуляторами думок, осередок згущення і вислову, синтетичними намаганнями підкорити різноманітність життя і мислей якійсь одній ідеї, одному задумові, в рямах одного порядку. Але тим дістає преса ще й деяку подібність до синтетичних тенденцій в ділянці мистецтва, яких яскравим виразом є сцена, театр. Театральна вистава — це своєрідна синтеза мистецтв у рямах одного задуму, одного переживального змісту. На театральну виставу складається і поезія (мистецтво слова і мислі), і плястика, яка сьогодні так сильно співдіє в оформленні вистави, в створенні відповідної декорації, в розміщенні і вигляді дієвих осіб, далі музика (слова і співу), хореографія і т. п. Коли залишимося в дотеперішнім образі і снуватимемо порівняння далі, тоді сцена-кін це сторінки часопису. Сьогодні і та сцена хоче бути рухомою як сторінки, що обертаються залежно від бажання читача. Актори це автори статтей часопису. Режисер це головний редактор, що компонує в ім'я якогось задуму цілість.

Ті аналогії можемо виводити далі. Вчений, мистець, що творять у самоті, мають більше посередній зв'язок із широкою публікою, народом. Вони творять для вужчих кіл. Учена доповідь, авторський вечір не є сьогодні найзвичайнішими зустрічами творця зі споживачем. Часопис і театр зустрічаються з публікою і промовляють до неї безпосередніше. Народний тижневик і аматорська вистава це ж найзвичайніша культурна розвага нашого селянина в „Просвіті" рідного краю і нашого еміґранта в таборових скупченнях. І знову пригадуються слова цитованого вже Фрідріха Ніцше: довкола творців нових цінностей кружляє світ, але довкола акторів кружляють людські базарі. Ту думку можемо, пристосувавши до наших міркувань, висловити так: довкола великих мислителів і мистців кружляє світ, незримо кружляє він, але мистцям сцени і часопису, акторам і редакторам, плеще нарід і серцем і мізком повертається до них. Вони — театр і часопис — стали сьогодні духовим сонцем, що за ним повертаються соняшники людських душ.

Тому доля і недоля славних акторів і редакторів такі подібні. Признання, оплески, ясне світло рампи або свідомости, пахучі китиці й світючі очі, задивленість і заслуханість, але і камінь кинутий у голову редактора, як колись пляшка, що в Шекспірівськім театрі летіла на сцену з рядів публіки в актора, що їй не догодив. Актори і редактори часто стають володарями сердець і мірою того, що має бути і що цікаве й важне. Але і актор і редактор мусять щодня наново здобувати славу й оплески і наново документувати і виправдувати свої претенсії і признання. А ласка народу їздить на бистрих конях і іноді залишає позаду свого вчорашнього облюбленця. Звичайно коротко і тільки винятково поза смерть сягає слава актора і редактора, у протилежності до мислителя і письменника, що у них найчастіше аж смерть одчиняє двері загального признання і пошани.

Тимто і суспільне становище обидвох служителів духа має деякі подібності. Треба порівняти напр. недавнє ще відношення непохитних у своїй чеснотливості матрон до зірок сцени й екрану. Була в ньому цікава суміш отвертого негодування і пильно прихованої заздрости. Розгляньмося навкруги нас. Чи не відчуваємо чогось подібного в поставі мистців, зокрема поетів, консервативних у своїй задивленості в минулі дні романтичного культу, — мовляв — тільки poeta nascitur! — чи не відчуваємо чогось подібного в поставі поетів супроти редакторів, журнальних критиків? Або ще інший приклад, відношення правовірного вченого, для якого немає поважної думки нижче 10 аркушів друку й 10 відсилачів на сторінку, до публіциста. В усіх тих життєвих випадках перед нами строката китиця почувань, в якої запаху змішані і заздрість за блиск, живу славу і безпосередній вплив, і погорда родовитого, але збіднілого і сьогодні трохи обезціненого пана до багатого парвен'ю-приходимця.

Безпосередність у відношенні до народу дає і в ділянці театру і в ділянці преси ще один паралельний наслідок, а саме особливо широко розіп'ятий діяпазон вмілостей і знання. І серед ученого і мистецького світу є ступні, є ціла ґєрархія перших зір, і блідших, залежних від них плянет і трабантів, і вкінці непевних метеорів. Але все ж є якісь ясніші, вужчі межі. В театрі і пресі — який простір: Заньковецька, Садовський, Курбас — артисти, актори, але так само без найменшої надуми і сумніву титулують самі себе і люди так титулують звичайних сільських аматорів, що ледве повертаються на сцені. І подібно і Драгоманов, і Франко і Грушевський і Липинський — це також публіцисти, але й так називають у нас і так самі себе величають і автори маленьких новинок, передаваних у редакцію відкритими карточками. І це природне явище, коли зважити, діяпазон зацікавленої публіки. Наукою безпосередно цікавляться невеликі кола вчених, учителів, коротко вищі кола інте-

лігенції. Велике — хай простять нам уживання цього, занадто часто невтишеною тугою проказуваного слова, — велике мистецтво зрозуміле для широких мас за допомогою критики, журналів. Але, як було сказано, panem et circenses, духового хліба і мистецької розваги у формі часопису і театру хочуть усі без різниці інтелектуального розвитку. Звідси повідь дилетантства, навіть спекуляції на тім загальнім хотінні, на тій всенародній тузі.

Публіцистика в українській духовій культурі

В українськім світі духа місце публіцистики особливше. В Німеччині чи Франції світогляд нації, бодай від 19 сторіччя, оформлюється головно в високих науково-навчальних осередках: академіях, університетах. Носії філософії тих народів, — повторяємо — бодай із 19 ст., це найчастіше професори філософії. І Кант і Фіхте, Шелінґ, Геґель, також Шопенгауер, аж навіть і до філолога-філософа Фрідріха Ніцше, чи сьогодні Гайдеґера і Ясперса, займали довший чи коротший час університетські катедри. Франція 18 сторіччя, Франція Руссо і Вольтера, але й учених енцикльопедистів, в 19-ім, особливо в другій половині, ввійшла в те саме русло, і вже найблискучіше ім'я її мислі наших часів, Анрі Берґсон — це професор. Але й непрофесорські великі постаті, як Оґюст Конт, це в кожнім випадку типові вчені.

В нашім світі не зовсім так. Коли говоримо про український світогляд, думаємо для давніших часів про Сковороду. До нього — здається — можемо прикласти цитовану думку про апостола Павла. Коли б Сковорода жив сьогодні, він був би правдоподібно промовцем і публіцистом. В новіші часи подібно. Творцями світогляду, що в його підсонні живемо, є постаті як Драгоманов, Грушевський, Франко, Липинський, Липа. Може за винятком, і то частинним, тільки одного Грушевського, все це більше публіцисти, ніж учені, і цікаво: ні один із них не філософ по фаху. Україна мала і має і заслужених філософів по фаху, але вони залишалися звичайно ученими вчителями й істориками філософії, а не творцями світогляду і вчителями життя.

Як пояснити таке цікаве явище? Може причиною його тільки наша молодість, брак тяглої шкільної традиції, яка на заході йде від монастирської схолястики аж до сучасних університетів. Просто ми не мали ще наших свобідних філософічних катедр в українських університетах. Може звідси слабість впливу вченого, що так скажемо катедрального, світогляду на наше життя. Може... Одначе пригадаймо, що і ті наші слов'янські сусіди, які були в кращім становищі і могли свобідно плекати філософію в своїх багатих академіях і університетах, як напр. росіяни, поляки, чехи, були й є в подібній до нашої ситуації. І в них найвпливовіші світогляди йшли від письменників і публіцистів, а не вчених професорів. Імена Герцена, Чернишевського, Добролюбова, чи коли треба й Льва Толстого, що став із мистецького письменника письменником публіцистом, свідчать про те ясно. Хто з учених професорів філософії міг би зрівнятися з названими у світоглядовім впливі? — Поляки мали також видатних вчених на філософічних катедрах, що їх прізвища можемо знайти в енциклопедичних історіях філософії. Та на життя і живу мисль Польщі їх вплив слабий, в кожнім випадку не може навіть рівнятися з впливом якогось Бжозовського, Фельдмана, Дмовського, отже знову більшого формату публіцистів. Чеську філософію репрезентує в світі ім'я Масарика. Де в ньому кінчається вчений професор, а де починається публіцист, не легко сказати.

Ті пригадки і порівняння можуть підказати ще інше припущення. Може це не тільки наша молодість причиною такого рішального впливу публіцистики в нашім житті. Може це не так історична тимчасовість, як може це якась своєрідна неминучість нашої духовости. Може саме в тій рішальній ролі публіцистики виявляється і виявлятиметься особливо наше українське прагнення поєднати мислення і діяння, прагнення до постійної близини духа і життя, виразником якого був і Сковорода і були наведені вище новочасні публіцисти. З того погляду незвичайно цікава була б психологія нашого так часто осуджуваного мрійництва. І воно не буває мрійництвом Пер Ґінтівського типу, мрійництвом розгубленим у фантастичних казках. Українське мрійництво пронизує життя, просвітлює його. Це не так втеча в казку, як уведення казки в життя. Наша щира революція 1917 року може бути великою історичною ілюстрацією цієї прикмети духа.

Після всього, знову обережно оминаючи всякі категоричні утвердження, могли б ми подумати: чи не залишиться у нас за публіцистикою більша роля і значення навіть за те, яке здобула вона в широкім світі? Коли сердечна туга і мрія українства не в сфері абстрактних цінностей, але в цінностях здійснюваних і переживаних, і коли згідно з тим тема українського мислення це щастя справедливого і одночасно гарного життя[1]), тоді публіцистика буде й далі правдоподібно осередньою і рішальною силою тих шукань і прагнень. Вона ж у своїм, непринаженім дрібними справами і дрібними представниками призначені, є ніщо інше як кожноденне намагання о з м и с л и т и ж и т т я.

Криза української публіцистики

Трагічна доля життя, рівнобіжно трагічна доля нашої преси. Злети життя, одночасно злети української публіцистики і його кризи це її кризи. Одну із найглибших ми переходили в роках перед останньою війною, підчас неї, і оце сьогодні ледве починаємо одужувати. Кажемо, що та 'остання' криза одна із найглибших, бо вона, як бачитимемо, спричинена не тільки зовнішніми встряваннями, але й внутрішніми побудами.

Постає питання: чи публіцистика співвинна в кризі духа останніх часів, чи навпаки її заломання це тільки відгомін того загальнішого заломання? Сьогодні після довгого і то кількакратного позитивістичного перевишколу, ми обережні і маємо особливо загострену критичну увагу, коли йдеться про причинові зв'язки. Саме тут так легко зробити логічну помилку, що проти неї виступав ще Девід Юм у 18 сторіччі, помилку неправильного висновку із часового слідування: post hoc, ergo propter hoc. Із того, що якесь явище йде після іншого, не можна робити висновку, що перше є причиною другого. Ото ж було б занадто відважно обвинувачувати нашу публіцистику за ту інтелектуальну і моральну кризу, що її переживало головно західне і еміграційне українство поза совєтським кордоном в роках поміж двома світовими війнами. І хоча з попереднього ясно, яку 'велику і рішальну ролю приписуємо публіцистиці, зокрема в нашім світі, і хоча не можемо заперечити факту, що в публіцистиці 30-их рр. найвиразніше, навіть найголосніше позначилася та криза, то все ж не вважатимемо публіцистики першою виновницею. Вона була в функціональнім зв'язку з життям, отже відзеркалювала його кризу і з свого боку впливала на неї. Її засоби вислову — стаття, фел'єтон, нарис — одні з найлегших, то ж найскоріше вона виявила недугу. Вона не відкидала її, тільки прийняла отвертим серцем, і тим вона не так спричинила, як підсилила і поглибила її.

Як зазначено вище, ця криза мала зовнішні і внутрішні причини. До зовнішніх треба зарахувати найперше чужий натиск, головно на сході, натиск тоталітарної комуністичної диктатури. Свобідна публіцистика замовкла. Не зразу! 20-ті рр. це ще бій, що виявляв іноді особливе напруження, навіть горді виклики, героїчні зваги, за котрі їх авторам доводилося йти в заслання або на смерть. Не письменник Хвильовий, але в першій мірі публіцист Хвильовий, мусів пустити собі кулю в лоба. І хай скільки страшних жертв принесла в ті роки українська культура, найяскравіші з них: смерть публіциста Хвильового і заслання, а може й смерть режисера Курбаса. Знову публіцистика і театр перша боєва лінія сучасного духа.

В Західній Україні і в пресі еміграції, розкинутої по Европі, при всіх поліційно цензурних пакостях не відчувалося такого тиску. Звідси добрий рівень її, признаваний навіть ворогами. Війна 1939 р. змінила й ті умовини. Цензура німецької влади накинула тим

[1]) Характеристичне явище: прикметники добрий і красний в сучасній літературній мові, у вищих ступнях мають однакову форму: кращий і найкращий. Українська паралеля до елинської калокаґатії...

кільком органам, що мали змогу появлятися, нестерпні рями, а іноді накидала навіть і зміст. Це спричинило відхід від публіцистики дотеперішніх їх представників. Можемо в пам'яті пройти орган за органом, наші щоденники, тижневики, місячники 20-их і 30-их років. Чільні керівники різних політичних партій, організацій були одночасно редакторами, або дуже близькими співробітниками пресових органів свого напрямку. Від 1939 р. справа радикально міняється. Представники виразних соціяльно-політичних ідеологій усуваються в тінь. Преса з конечности стає тільки, або майже тільки інформаційною пресою, і то знову ж з конечности досить однобоко інформаційною, з трудом, але все ж таки зберігаючи рештки своєї достойности. Більше можливостей свободи, за те малі можливості ліценцій і паперу мала літературна і мистецька журналістика, що далі старалася нести прапори високого рівня.

Разом із зовнішніми причинами сьогодні на еміґрації поволі зникають і їх наслідки. До публіцистики повертаються її колишні відомі представники і разом із молодими, свіжими силами створюють нову публіцистичну еліту. Глибші наслідки і тяжчі до переборення мали внутрішні причини кризи. Послаб пафос правди, або цілком і то свідомо відкинуто його. Зовнішним виявом того була наша софістика 30-их років, що найголосніше виступила в публіцистиці. Схарактеризувавши панівну верству нашої духовости того часу назвою, взятою з давньо-грецької історії дозволяють численні подібності.

Як давня грецька, так і наша софістика мала два виразніші обличчя. Одне, це — що так висловимось — грайливий скептицизм. Його представники не вірять у якусь непорушну правду духа і життя. Вони тільки граються блисками мислі, як штукарі світючими м'ячиками. До кожного явища вміють підходити з одного і другого, а то третього і четвертого і т. д. боків. Для них усі ствердження релятивні, а мірою їх цінности вкінці є не правдивість чи помилковість, але блискучість, несподіваність, що ошелешує і дивує, вигідність, корисність і то часто в найнижчім матеріяльнім того слова значенні.

Друге обличчя тієї софістики це ірраціоналізм, прийнятий неначе якесь об'явлення молодою і впливовою, публіцистичною і політичною течією націоналізму кінця 20-их і 30-их рр. Мілка критика могла б бачити в тім духовім русі тільки моду, принесену з чужини. Але з відстані 10-ти років мусимо спокійніше і справедливіше оцінити його. Були там природні, з українських потреб часу і з українського духа постали риси. В тому ірраціоналізмі був слушний бунт проти інтеліґентщини, відірваної від життя і прагнень народу, проти перецінки розумових програмок, що ставали іноді в рішальні революційні роки дорожчими життя. Отже була в тому русі тривога, щоб провідна верства не порвала зв'язків із почуваннями і прямуваннями народної душі, отже щоб вона тим самим не відрізувалася від джерел своєї сили. Значить, був це зворот до життя, щироукраїнська туга за його близиною.

Але ті здорові основи і зачатки занадто скоро викривилися модними і цілком уже неприродними для нашої духовости крайностями алогізму і аморалізму. Для української публіцистики вони означали підрив власного коріння. Алогізм, себто піддання розумової праці під диктат пристрастей, означав відмову від політичного завдання і обов'язку публіцистики, що ми спробували накреслити його на початку цієї статті. Ми бачили в публіцистичній праці шукання того, що назвали ми об'єктивним розумом народу, шукання тієї вирішеної вже в душі народу розумної пересічі, рівноваги узгіднених чи вирівняних гадок. Передумовою таких шукань є спільна база однієї, для всіх однакової та обов'язкової логіки. Відречення від неї це тим самим відречення від такого шукання спільної мудрости, або хоч приблизної узгідненої середньої точки для різноманітности поглядів. Тоді залишається тільки єдиний шлях до єдности: диктат, духовий примус. Переконування уступає місце перекрикуванню, перекривлюванню думок і слів, всьому вишуканому духовому теророві, що практикується в такій програмово алогічній публіцистиці занадто ревно.

Аморалізм — друга, більш життєва сторінка того ж викривленого ірраціоналізму, — освячував такі засоби в публіцистиці, таку волю до влади за всяку ціну. Одночасно він поривав зв'язки із найкращими традиціями дотеперішньої української творчости особливо в публіцистиці, що непохитно і незрадно шукала доріг до вічної мрії українського життя: краси, з'єднаної з правдою-справедливістю.

В обох напрямках софістики знайшли вираз репрезентативні тоді політичні появи нашого світу. В софістиці грайливого скептицизму заспокоювалася дотеперішня еліта ліберальної демократії, що випускала зі своїх рук поводи життя. В софістиці алогізму і аморалізму знайшов вираз нетерпеливий гін до влади нових молодших шарів суспільства, що хотіли перестрибнути через усі інтелектуальні недостачі і моральні перепони.

Наша еміґраційна преса, як і все наше життя, з трудом переборює обидві тяжкі недуги. Для історика сучасної духовости це незвичайно цікава тема, цікава й одночасно приманлива, коли бачиш повільне, але неминуче розпрозорювання захмарених обріїв, неначе заповідь нових днів ясних і погожих.

Внутрішня криза нашої публіцистики ускладнилася ще одним чинником, і то економічного характеру. В ті критичні 20-ті і 30-ті рр. вперве в історії української публіцистики виступив приватний капітал у постаті підприємця й організатора преси. Досі знала українська преса приватний (світлий приклад Євгена Чикаленка і його відношення до київської „Ради") і громадський капітал (напр. відношення львівських банків до „Діла") у формі мецената, що залишав редакції духову автономію і редакторам достойну свободу. Новий приватницький капітал у своїм молодечім ще, не-окультуренім розгоні дивився на пресу як на засіб зарібку і піддав її законам базару, отже попиту і подачі. Це обнизило рівень і достойність преси та її працівників. Вони часто під прикрим тиском капіталу переставали бути виразниками шукання правди й боротьби за неї, а ставали тільки зарібниками, що робили те, що подобається базарові і що робить виріб поплатним. Такий стан тільки поглиблював аморалізм і алогізм, описувані раніше. Він діставав у тих теоріях своє оправдання і навпаки, платив тим теоріям данину, реклямуючи їх. Результат: новий тип редакторського спеца, що може писати і друкуватися всюди без огляду на напрямок часопису, але тільки з огляду на менші чи більші можливості спокою і заробітку.

На еміґрації

Така спадщина, славна і неславна, що її унаслідили ми і принесли з собою в нові, цілком нові умовини скитальства. Сьогодні ускладнився стан хіба проблемою обмеженого числа концесій. Це питання зв'язане з побутом у Німеччині та ще зв'язане з браком паперу в післявоєнній Европі, отже з тимчасовими моментами. То ж не мусимо на них довше зупинятися. Вони виявляють деякі цікаві сторінки. Напр. більші німецькі паперові концесії, як і у нас, в приватних руках, малі концесії віддані партійно-політичним організаціям. Між тими двома чинниками велася боротьба під гаслами: політична чи інформаційна преса. Гасла не точні, бо німецька преса приватних концесіонерів виявляє дуже живу політичність, тільки деяку пристойну відстань від нинішніх партій. Отже питання повинно звучати: непартійна політична, чи партійна політична преса. Шляхом анкеток і запитів можна устійнити, що величезна більшість читачів схиляється саме до нинішнього стану непартійної політичности великих часописів. Доказ переситу партійним диктатом, доказ відвороту від нестримної тенденційности і вічної аґітки, від всевладства інтересу, пристрастей, і доказ шукання свобідних і ясних мислей і свобідної постави до подій. Опріч того все це може бути і доказом того, що нинішні партії, ті трохи полинялі відблиски минулого, не заспокоюють туги німецького народу. В таких досліджуваних, масово-психологічних рухах можна знайти багато повчального і для психології нашого недосліджуваного читацького світу. В кожнім випадку й у нас занадто ясно покладений партійно-політичний натиск без якоїсь дистанції вже починає непокоїти і нудитиціннішого читача. Важне мементо для нашої публіцистики і для нашої політики.

Симптоми одужування можна бачити в тому, що сьогодні ніхто з публіцистів не поклоняється отверто тому ірраціоналістичному пантеонові, що йому стільки живих жертв і кадила принесла українська журналістика в 30-их рр. Також священослужителі грайливого скептицизму щезли в обличчі суворої дійсности. Саме в сучасній демократичній пресі знаходимо патос правди, утрачений нею в 30-их рр. Одначе те, що вростало в наш духовий ґрунт довгими роками, не викорінюється продовж року, двох. Привички діють ще півсвідомо чи підсвідомо, немов примари минулого. І арґументація деяких статтей наших часописів дає проречисті зразки того, як викривлюється правда і калічиться логіка під диктатом пристрастей і сліпої партійної волі, ненависницьких комплексів, згущених у довголітній безоглядній боротьбі.

Лікування тих привичок і комплексів приспішується, а то взагалі уможливлюється, виведенням їх на денне світло. На жаль, у нас немає об'єктивного судді з терпеливістю й деякою вибачливістю, що є зрілим плодом розуміння. Коли б якийсь орган преси спробував навіть доброзичливо вказувати ті — хай мимовільні — хиби і прогріхи, зараз зродився б підзор, що він тенденційний. А тоді найспокійніша критика замість зтишувати, поглиблювала б озлобленість і інтелектуальну курячу сліпоту, спричинену нею. Грецька софістика знайшла критика і переможця в „академічній" у буквальнім розумінні філософії Платона і вкінці в школі Аристотеля. Наша публіцистична софістика, що була прологом і супровідним явищем політики сили, подібно як старинна, яка дала ідеологію діям Алькибіяда чи Критія, чекає ще на своєрідну аналізу своїх оманних доказів, на наше „пері софістікон еленхон".

Тут доходимо до дивних парадоксів нашого життя. Є у нас вельмиповажні високі наукові і навчальні установи, Вільна Академія Наук, Наукове Т-во ім. Шевченка, і особливо Український Вільний Університет. Недавно в однім із часописів чули ми, а в розмовах чуємо часто, закид кинутий у бік тих установ, і знову ж зокрема під адресою університету, що вони — мовляв — непрактичні, бо не дають своїм студентам життєвої підготови і заправи. Закид цілком неслушний. Було б смішно безнадійне намагання напр. нашого університету суперничати голіруч, без кабінетів і лябораторій, із німецькими, французькими чи англо-американськими політехніками, мед-інститутами тощо. Воно було б і зовсім недоцільне з погляду потреб нації. Ті науково-навчальні високі установи мають бути **свобідними**, у протиставленні до духово невільних подібних установ в окупованій батьківщині, отже мають бути свобідними **інститутами українознавства** в найширшім розумінні, для всього світу, в першу чергу для понадмільйонової маси української еміграції, розкинутої по всіх краях. Вони мають бути для давніх і сучасних еміграційних хвиль „світилом во тьмі" скитальства і „скарбником слова", сторожем українського логосу, що — як віримо — є завдатком і початком своєрідної культури і цивілізації. Зберегти той логос на вигнанні, як Божу дитину, перед переслідуваннями сучасних Іродів, щоб повернувшися туди, в рідний край, той логос міг дати спокій і державу українського духа, — це найпочесніша місія названих вище установ.

А тепер рядом із тим кілька нових стверджень. Маємо шість тижневиків у самій американській зоні. Організується преса англійської зони. Є вона в Австрії, Франції, в Англії. Не говоримо про пресу давніших еміграційних хвиль. Маємо низку літературно-мистецьких журналів, чи додатків. Організується науковий журнал. Ці органи вже сьогодні дають постійну працю кільком десяткам людей і одночасно зосереджують при собі кількасот співробітників. Пригадаймо на цьому місці ще раз важливу, просто рішальну ролю, яку відограє нині публіцистика в житті нації. А після того спитаймо, яку підготову дістають наші публіцисти для своєї відповідальної праці? Відповідь сумна. В наукових установах не було досі в краю, і не має сьогодні на еміграції дослідних інститутів преси, громадської думки, де поглиблювалося б самопізнання нації, знаходжене в її живичку: пресі. Немає у нас ні катедри публіцистики, де будучі редактори, журналісти, могли б набувати теоретичних пізнань для їх фаху.

Оце парадоксальність ситуації. Бо саме тими з журналістикою зв'язаними клітинами, наші вищі науково-навчальні установи дали б доказ своєї **практичности в дійсно потрібнім напрямі і доказ своєї близини життя і його потреб**. Як приспішилося б одужання нашої публіцистики і нашої духовости взагалі, коли б редактори і журналісти знали, що їх статті в спокійних залях семінарів безпристрасно, науково аналізуються з погляду логіки і змісту. Як інакше виглядало б багато-багато з загонистих статтей, коли б їх автори знали, що перед найцікавішою для них публікою вчених і студентів не укриється ніякий фальшивий логічний стрибок або змістове викривлення думок противника.

Однією з найчастіших тем наших сучасних публіцистичних суперечок є поняття демократії. Як добре було б, коли б воно розробилося в університетських історичних, правничих, соціологічних семінарах, коли б у дослідних секціях наукових товариств мали ми зібрані дані і спостереження щодо нашої демократії в таборових самоуправах і їх надбудовах аж до ЦПУЕ включно. Як інакше виглядало б може навіть саме життя в наших скупченнях, коли б їх керівники знали, що їх поведінка спокійно і безсторонньо досліджується і аналізується науковою установою. А все це справи першої ваги. Це той організаційний вишкіл і ті організаційні привички, що з ними маємо повернутися в рідний край, щоб принести йому або початки дійсного свобідного і впорядкованого державного ладу, або анархію духа і життя.

Важливість усіх порушених питань не меншатиме з часом, навпаки вона ростиме з кожним днем і місяцем. Сьогодні ми ще скупчені головно в Німеччині, але всім нам ясно, що незабаром розбредемось по всьому світу. Сьогодні порозумітися нам легко, зійшовшися, зустрінувшися. Незабаром такі безпосередні зв'язки порвуться. А пам'ятаймо, що ті зустрічі і зв'язки заступали нам на чужині рідну землю, яка колись лучила нас в єдність. Незабаром тільки друковане слово стане ланкою, що в'язатиме нас в спільноту духа, тільки друковане слово, себто в першій мірі преса, публіцистика. Вона буде — що так скажемо — нашою батьківщиною на вигнанні, основою нашої спільноти, що стане тільки спільнотою духових зв'язків.

Закінчення

Філософію окреслюють іноді як самопізнання духа. Коли підзаголовок цього конспекту має мати оправдання, то саме тим, що це спроба усвідомити значення і призначення сучасної, зокрема української публіцистики. Пізнай себе — могло б стояти гаслом цієї спроби, скерованим до представників нашої публіцистики; пізнай і тільки в тім пізнанні знаходь основи самопошани і відповідальности.

Ми нарід в мандрівці по чужих світах. Але в душах несемо свій власний світ. І нам повинні бути досить байдужі титули чужого світу. Хай будемо вуглекопами в Бельгії, сільсько-господарськими помічниками у Франції, текстильними робітниками в Англії, пастухами в Арґентинських пампасах, чи помивачами тарілок з панських столів по нюйорських ресторанах. Все це неважно. Все це 8 годин праці. А тоді повертатимемось до себе самих і ставатимемо знову українськими вченими і публіцистами і письменниками зі свідомістю, що нами тримається той незримий, але єдиноцінний для нас духовий світ.

Колись у Молодому Театрі в Києві перед початком вистави виходив з поясненнями перед спущену занавісу Лесь Курбас у костюмі паяца. У тій прекрасній появі був гордий виклик довкіллю. Хай — мовляв — бачать у нас тільки паяців, але ми, мистці сцени, свідомі нашого призначення бути зеркалом життєвих глибин і виявниками душевних таємниць людини. Так само не важно, кого в нас бачитиме світ, чи підмітачів вулиць чи вантажників чужих багатств, але важно чим ми будемо в нашім світі духа, і чи в ньому достойно сповнятимемо почесні обов'язки, що їх короткими натяками, на які дозволяють сторінки журналу, усвідомити було першою і останньою ціллю цього нарису.

Ідеї – сильніші за гармати і бомби

написав **Мирон Зашківський**

I

„Гармати — це дещо, ідеї багато, гармати й ідеї — це все", таку влучну сентенцію сказав хтось ще підчас першої світової війни. Цим хотів він сказати, що в збройному конфлікті вирішальним чинником є не так зброя, як саме ідея. Згадану думку висловлено в тому часі, коли великий реформатор през. Вудров Вільзон мріяв про нову систему міжнародного співжиття, щоб, як він висловлювався, „усім народам принести мир і безпеку і зробити світ дійсно свобідним". Ці свої бажання сформулював він у відомих 14 точках.

Ця декларація Вільзона була, послуговуючись сучасною воєнною термінологією, справжньою атомовою бомбою, очевидно не в технічному, але в моральному розумінні. Проголошуючи своїх 14 точок Вільзон дав морально-ідеологічне обґрунтування, чи радше оправдання війни Америки і її союзників проти осередніх держав. Своєю декларацією він стверджував, що цю війну Америка веде не з якихнебудь еґоїстичних, але загальнолюдських спонук.

Під моральним тиском цієї ідеології почав зразу тріщати внутрішній, а потім воєнний фронт осередніх держав, які не могли виступити з подібними ідеями. Ні відомі австрійські „мерзери", ні німецькі велетні-гармати „берти", що обстрілювали Париж з віддалі 130 км, не могли охоронити осередніх держав від програної.

Та коли опісля по закінченні війни переможні держави приступили до побудови світу на проголошених през. Вільзоном засадах, то вже з самого початку станули вони перед великими труднощами і перешкодами. Одним великим недомаганням в побудові нового світу було те, що визволені з дотеперішньої неволі народи унаслідили по своїх гнобителях дві крайнє шкідливі речі: **національну нетерпимість та імперіялістичні тенденції.** Отже і не дивно, що нове національно-політичне обличчя світу та міжнародне співжиття далеко відбігало від Вільзонових засад. Це найкраще відчули ми — українці!

Та все ж таки, коли порівняємо тодішній повоєнний політичний стан з тим, який заіснував після другої світової війни, то він тоді куди краще відповідав поняттю свободи і демократії. У висліді першої світової війни чимало народів, зокрема в Европі, осягнуло повну незалежність, тобто власну державність; права т. зв. меншин були узгляднені в окремих міжнародніх зобов'язаннях, у висліді чого Союз Народів не замикав своїх дверей перед їхніми оправданими скаргами, політична еміґрація мала признане право азилю і повну свободу рухів. Відношення тодішнього культурного світу до большевизму було вповні неґативне.

Жахливі методи масового терору, що ним послуговувався московський більшовизм, находив рішучий і одноцілий осуд цілого культурного світу.

Оформлене по першій світовій війні міжнародне життя, що знайшло свій вияв у створенню Союзу Народів, як міжнародного об'єднуючого і порядкуючого чинника, натрапило і на інші великі ускладнення. Одним з найбільших ударів, що їх зазнав Союз Народів, а вслід за тим і цілий новостворений політичний стан, було те, що ЗДА відмовились від участі в цій міжнародній організації. А треба усвідомити собі, що ЗДА вже тоді займали панівне становище в світі, тому їх відмова від Союзу Народів не могла віщувати нічого доброго. З хвилею, коли опісля чину, могло здаватись, що це причиниться до стабів члени Союзу Народів прийнято переможену Німеччину, могло здаватись, що це причиниться до стабілізації міжнародніх відносин. Та ці сподівання теж не оправдалися, бо коли Гітлер захопив владу, він, бажаючи мати свободу рухів у своїх майбутніх аґресивних плянах, легкодушно вивів Німеччину з Союзу Народів. Це було дальше захитання престіжу Союзу Народів.

Ситуацію, що витворилась по виході Німеччини, зразу використовують більшовики. Згідно зі своєю облудною тактикою вони прикидаються великими миролюбцями, назверх притуплюючи своє вістря проти буржуазних держав, і на доказ цієї примирности стараються про прийняття до Союзу Народів. Їхню оферту приймають, сподіючись, що участь більшовиків у Союзі Народів приведе дійсно до послаблення їх революційної екслюзивности. Очевидно, інші пляни снували більшовики, рішаючись вступити в члени Союзу Народів.

Прийняття більшовиків у члени Союзу Народів було їх великим морально-тактичним успіхом, та в ніякому разі скріпленням моральної сили Союзу Народів. Цим фактом інші, головно великі держави, розгрішили більшовиків з усіх їх протилюдських вчинків. В додатку сталося це без якихнебудь зобов'язань з боку більшовиків, бо тактичне твердження їх дипломатів, що, мовляв, уряд Рад. Союзу і III-ий Інтернаціонал це два незалежні від себе чинники, було пустою пропаґандивною фразою.

Так в Союзі Народів не засіли представники демократичної, пацифістичної Америки, звідки саме вийшла ідея створення цієї міжнародньої організації, а місто того знайшлися там представники більшовизму, перейнятого глибокою ненавистю до „гнилого заходу". На овочі цієї „співпраці" не прийшлось довго ждати.

II

Хто з нас не пригадує собі того враження, що його викликав був короткий комунікат німецької пресової служби з 23. серпня 1939 р. про **німецько-совєтське порозуміння.** Як це можливо? — питався кожний здороводумаючий громадянин. Гітлерівська Німеччина, яка в себе здавила комуністичний рух, яка мобілізувала протикомуністичні настрої, яка з цієї ж причини заключила була пакт неаґресії з Польщею, яка вкінці створила протикомуністичний бльок держав т. зв. **антикомінтерн,** нараз знайшла спільну мову з більшовиками. Очевидно, таке ідеологічно-політичне „сальто-мортале" могла зробити тільки партія без глибших морально-ідеологічних підстав.

По підписанні німецько-совєтського порозуміння в нікого не могло бути сумніву, що війна є неминуча, очевидно не німецько-совєтська, але німецько-польська. Гітлер і його партійні однодумці в своїй наївності були переконані, що цей факт є їх великим успіхом, тим більше, що і західні держави вели в цьому часі переговори з більшовиками. Гітлер у своєму політичному „вірую" („Mein Kampf") сказав, що Німеччина може виграти війну, якщо її вестиме тільки на одному фронті на заході або на сході. Тож входячи в порозуміння з більшовиками (бісмарківський Rückversicherungsvertrag) вважав, що маючи забезпечені східні границі, тобто з боку більшовиків, може розпочинати війну з Польщею, згл. з її західними протекторами. Дуже правдоподібне, що підписуючи німецько-совєтське порозуміння, Гітлер зразу снував плян, після переможної війни на заході розправитися з більшовиками. Якщо так, то це вказувало б тим більше на його політичну наївність, коли він надіявся, що йому вдасться перехитрити більшовиків.

Та якби воно не було, німецько-совєтське порозуміння було великим успіхом більшовиків не тільки тактичним, але й моральним. Чому саме? Бо по перше, більшовики, даючи згоду на спільний виступ проти Польщі, підсилили воєнну аґресію нацистів і посередньо причинилися до розпутання війни, як передумови для дальшого поширення комунізму; по друге, зайняття більшовиками (очевидно за тихою згодою Гітлера), великих просторів, причинилося до скріплення їхнього становища внутрі краю, і по третє, порозуміння нацистів з більшовиками означало остаточну компромітацію їхньої ідеології. Хтось може завважити, що й навпаки, це порозуміння означало таку саму компромітацію комуністичної ідеології. Та тут, як це показала дальша тактика одних і других, можна навести відому римську сентенцію: si duo faciunt idem non est idem. (Якщо двох робить те саме, то це дві

різні речі). Більшовики і надалі не перестали змагати до світової комуністичної революції, в той час, коли Гітлер викинув на сміття свою ідеологію боротьби з комунізмом.

Коли опісля в розгарі війни Гітлер побачив, що більшовики, не зважаючи на великі територіяльні здобутки, почали ставити нові вимоги, пішов війною проти них. Та ця війна, як зрештою і війна з Польщею, не була проголошена в ім'я якоїсь вищої загальної ідеї, це була звичайна імперіялістична, завойовницька війна. Не була це війна в ім'я боротьби проти більшовизму, але за здобуття „лебенсравму". Очевидно, ця війна, поминаючи великі спустошення, що їх спричинив Гітлер, війна в більшости ведена на неросійських етнографічних теренах, була водою на більшовицький млин. Народи окупованих німцями країв бачили в них звичайних грабіжників. А коли до того додамо ще ті різні безглузді „теорії", що їх для виправдання своїх імперіялістичних тенденцій проголошували націонал-соціялістичні емісарі, в роді „райхскомісара" України — Еріха Коха (напр., теза про нездібність підсовєтських народів до самостійного, державного життя), то стане нам ясним, що ніхто так не прислужився більшовикам, як саме нацисти. Коли по цій війні більшовики ліквідують залишки національних окремішностей тих народів (зокрема українців), то в цьому безперечно чимала „заслуга" б. гітлерівських окупантів.

Коротко кажучи, нацисти, які почали свою діяльність під гаслом боротьби з комунізмом, опісля цілою своєю поведінкою зробили все можливе, щоб причинитися до його скріплення і поширення.

III

Нападаючи на Польщу, Гітлер розпутав другу світову війну, в висліді чого світ поділився засадничо на два ворожі табори, бльок тоталітарних і бльок демократичних держав. Особливе становище займали більшовики: до червня 1941 р. стояли по боці тоталітарних, від того часу по боці демократичних держав. Америка стала зразу по стороні демократичних держав, одначе щойно з хвилею нападу японців на Філіпіни включилась активно до війни.

Як це було підчас першої війни, так і тепер, Америка не мала на увазі якихнебудь своїх імперіялістичних цілей. Це своє становище з'ясували ЗДА устами през. Рузвельта, який проголосив **чотири ідеали**, в обороні яких Америка вестиме війну, а саме: **за свободу національну, за свободу релігійну, за звільнення від нужди і за звільнення людини від страху.** Ці ідеали призначені були, як це стверджує американський публіцист С. В. Беннет, не тільки для власних громадян, але для народів цілого світу.

Шоб своїм задумам надати більш обов'язуючі сили, ЗДА разом з Англією устійнили опісля певні принципи, на яких мав би бути побудований світовий лад. Історичним документом, в якому з'ясовано ці принципи є т. зв. **Атлантійська Хартія.** Її провідною думкою є — свобода людині і свобода народам.

Та подібно, як це було з 14 точками Вільзона, так теж пізніше здійснення постанов Атлантійської Хартії натрапило на великі ускладнення.

Чому саме? Шоб відповісти на це питання, треба ще раз завернути до перших початків другої світової війни. Не зважаючи на те, що большевики пішли в 1939 р. походом проти Польщі, а опісля проти Фінляндії, балтійських держав та Румунії, західні великодержави не виповіли їм війни. Причина цієї поблажливости була, здається, в сподіванні, що скорше чи пізніше всетаки мусить дійти до війни між німцями і більшовиками, і тому недоцільно цементувати німецько-більшовицький союз. Це сподівання сповнилося. Притиснені німцями до муру, більшовики звертають тепер свій зір у сторону демократичних держав, з якими підписують воєнний союз. Західні великодержави, а зокрема ЗДА, згідні дати більшовикам всебічну допомогу, вимагають одначе від них дальших зобов'язань, головно припинити комуністичнопропаґандну пропаґанду, практично розв'язати III-ий Інтернаціонал. Більшовики годяться на поставлені їм вимоги, нібито находять з демократичним світом спільну мову, бо вірні своїй ідеології і тактиці придержуються засади reservatio mentalis.

Яка велика і різнородна була ця допомога, про це говорить наглядно б. американський міністр закордонних справ та б. голова „ленд-ліз"-у Е. Стеттініюс у своїй книжці. Нема сумніву, що ця допомога помогла більшовикам перейти з дефензиви до офензиви проти німців.

Та разом з тим зміняється теж їхня тактика супроти союзників; з кожночасними успіхами більшовиків на фронті зростають їхні вимоги супроти союзників, на які ці останні дають свою згоду. Одночасно більшовики вміло використовують свою ролю союзника, щоб при помочі своїх емісарів і автохтонних аґентів просякати в організми чужих держав і народів, не виключаючи своїх союзників.

Для стороннього світу є це незбагнута загадка, чому демократичні великодержави пішли на такі далекойдучі уступки більшовикам і це не тільки під кінець війни, але теж по її закінченні. Адже ж багато тих поступок, що їх вони зробили більшовикам, були запереченням тих високих ідеалів, що їх проголосив през. Рузвелт, ідеалів, які найшли своє оформлення в Атлянтійській Хартії.

IV

Ми навели три найбільше маркантні моменти двох останніх десятків літ, що причинилися до поширення впливів більшовизму. Очевидно, не можна підтягати їх під один спільний знаменник. В той час, коли німецько-більшовицьке порозуміння випливало з аґресивних спонук, співпраця західних великодержав з більшовиками була подиктована бажанням якнайскоріше закінчити війну.

Американський соціолог Т. Френч, у своюму творі „Психодинамічна проблема демократії" каже, що істота демократії лежить не так у системі виборности та машинерії народнього представництва, як саме у **волі** вирішувати всі непорозуміння і противенства шляхом **компромісу.** Без сумніву, компроміс це основний канон справжньої демократії, однак це не значить, що це має бути компроміс за всяку ціну. Компроміс мусить кінчатися там, де він вже нарушує основні засади, ненарушні права справжньої демократії. Зрештою компроміс є можливий тільки тоді, коли і в другої сторони є воля до компромісу. Чи така воля могла бути у більшовиків? Не важко відповісти.

Американський журналіст Г. Габе, який відбув кількамісячну поїздку по ЗДА помістив у „Люксембурґер Ворт" статтю, в якій подає спостереження зі своєї поїздки. Між іншим він пише, що „пересічний американець вважає, що він не може бути безпечний проти більшовизму, бо більшовизм може заразити національний організм, а ліку проти більшовизму ще не найдено — тому й вірить він, що одинока рада проти більшовизму — не війна, а кварантанна". Очевидно ,такий погляд може випливати тільки з чужої суґестії, або з дезорієнтації.

Сила більшовизму лежить не так в ньому самому, як саме в цій чи іншій слабості його противників. Та це не значить, що демократичний світ не має ідеології, що могла б протиставитись більшов. доктрині. Найкращим ліком проти комунізму є саме ті вселюдські високі ідеали, що їх проголосив був Рузвельт, і які опісля лягли в основу Атлантійської Хартії. Ці ідеали випливають з вічних догм християнської етики, у тому і їх незнищальна сила. Бо що ж може бути більше цінного для кожної людини, як не **ідеал особистої свободи,** духової і господарської, **пошанування її особовости та звільнення її від вічного страху.**

Та ціла сила і вартість вселюдських ідей чи ідеалів лежить у їх ненарушенности й абсолютности. В боротьбі за їх воплочення не сміє бути ніяких хитань, ніяких компромісів, що їх заперечують. Навпаки, **між їх проголошуванням і здійсненням мусить бути повна однозгідність і тверда послідовність.** Кожне їх нарушення, хоч би посередне й обмежене тільки до певних теренів, чи краще кажучи, до певних людських збірнот, мусить довести до захитання їхніх основ, до їх викривлення й повного заперечення. У висліді — нарушення абсолютних правд викликує оправдане пригноблення і розчарування у покривджених народів, а в усіх інших дезорієнтацію і затрату віри в стійкість голошених правд.

Сьогодні ми є свідками, як публічна опінія демократичних великодержав, зокрема ЗДА й Англії, щораз більше критично дивиться на висліди останньої війни. Згадати б тільки слова амер. республ. сенатора Р. Тефта: „Ми виграли війну, але програли мир", або заяву демократичного посла Е. Кокса: „Найстрашнішим гріхом, що був колинебудь зробленим проти людськости, це наше примирення з Росією". Цю зміну опінії бачимо теж у позитивних заявах провідних державних мужів, напр., у словах през. Трумена, який правильно завважив: „Втрата свободи в якійнебудь країні світу означає втрату свободи теж і для ЗДА".

Зміна цілого наставлення демократичних великодержав супроти більшовиків приходить доволі пізно, після твердих досвідів, важких розчарувань, після чималих жертв. Та, як каже наша приповідка — краще пізно, як ніколи! В кожному разі ця переоцінка є запорукою зміни на краще, вона створює яснішу ситуацію, скріплює віру в перемогу добра і справедливости.

Сьогодні для кожного є ясно, що справжній світовий мир може бути побудований тільки на засадах — свободи, справедливости і рівности всіх націй. А в змаганню двох світів, свободолюбного заходу і комуністичного сходу про остаточну перемогу рішатиме не так зброя, хоч як сильна, але жива ідея, бо жива ідея **всесильна зброя!** Це мусить пам'ятати справжня демократія, що на своїх прапорах виписала священне гасло: **свобода людині і свобода народам!**

Але ця ідея не може залишитись тільки гаслом.

Альфред Розенберґ

ЯК СВІДОК НА ПРОЦЕСІ ЕРІХА КОХА

написав **Д-р Іван Лисяк-Рудницький**

Альфред Розенберґ — страчений, як воєнний злочинець, в ніч 16. жовтня 1946 року разом з іншими провідниками націонал-соціялістичної Німеччини — використав довгий в'язничий побут — перед і підчас Нюрнберзького процесу — для написання мемуарів, які тепер появляються в одному швайцарському видавництві*). Розенберґ уважався колись за головного ідеолога гітлерівського руху та „Третього Райху". Твір Розенберґа „Міт XX. століття" дочекався мільйонового накладу. Очевидно, як мислителя, годі Розенберґа брати серіозно. В Німеччині, навіть за гітлерівського рехиму, всі сяк-так освічені, а то й обдаровані простим здоровим розумом люди сміялися із маячінь Розенберґового „Міту". Всетаки духовий вплив Розенберґа був дуже великий. На його книзі виросло ціле одне покоління німецької молоді, загіпнотизоване проповідуваною Розенберґом ідеологією „міту крови й землі". Офіційно позиція Розенберґа була зафіксована тим, що Гітлер призначив його „уповноваженим фюрера для всіх світоглядових питань націонал-соціялістичної партії". Гегемоніяльна роля в духових справах такого типового недоучка й дилетанта, що ним являвся Розенберґ, може служити свідоцтвом однаково про інтелектуальний рівень націонал-соціялізму, як і про німецьку культурну катастрофу після 1933 року. Але як-не-як, між своїми — у середовищі авантюрників, головорізів і кондотієрів — Розенберґ був ще „світилом". Найкращий доказ, що він всетаки пробував думати — хоч виходило воно в нього примітивно й туманно — може служити той факт, що він, одинокий з ув'язнених в Нюрнберґу корифеїв „Третього Райху", відчув потребу переглянути пройдений шлях та з'ясувати перед самим собою та майбутніми поколіннями причини страшного краху. Це провідна нитка мемуарів Розенберґа. Жаліти приходиться, що швайцарські редактори, замість дати повний текст цього цікавого історичного документу, обмежилися до витягів, щедро поперетикавши їх власними педагогічно-моралізаторськими коментарами.

Український читач має особливі причини інтересуватися твором Розенберґа. Альфред Розенберґ увійде на жаль, до нашої історії. Розенберґ, уроженець балтійських провінцій та початково студент московського університету (який, до речі, Німеччину побачив вперше вже дорослою людиною), славився серед гітлерівської верхівки як спец для східних питань. Тому могло здаватися зовсім натуральною річчю, що Гітлер саме Розенберґа призначив в 1941 р. „міністром для окупованих східних земель". Злощасна німецька окупаційна політика на Сході взагалі, а в Україні зокрема, назавжди залишиться зв'язана з іменем Розенберґа.

Інше діло, що фактичний вплив Розенберґа на хід подій був менший, ніж могло виглядати назовні. Для зорієнтованих людей не було секретом, що Розенберґ уже здавна не втішається повним довір'ям свого фюрера. Розенберґ належав до старої ґвардії нацизму. На фотознимці, яка показує знаменитий „похід до фельдгернгалле" (нацистівський пуч в Мюнхені в 1923 р.), видно Розенберґа безпосередньо за Гітлером. Але після приходу партії до влади на перші місця висовуються інші постаті. Розенберґові ніколи не вдалося досягти одної з двох позицій, що до них він почував себе покликаний: становище міністра закордонних справ, або міністра пропаґанди. Характеристичне, що з усіх старих вожаків режиму, Розенберґ був узагалі останній в черзі, що добився міністерського фотелю, бо щойно в 1941 р. Коли на порядку дня німецької політики станули питання про створення проводу для адміністрації східними землями, Розенберґа, очевидно, годі було поминути; його „заслуги" та „компетентність" на це не дозволяли. Але партійні конкуренти Розенберґа, (що високо стояли в ласці диктатора), подбали про те, щоб по-змозі обмежити його реальні функції. Зроблено це в той спосіб, що по-перше, загальну лінію східної політики устійнено „понад головою" Розенберґа, а, по-друге, вилучено з його відання цілі ділянки адміністрації: напр. справи безпеки, „поборювання банд", а також творення т. зв. „добровольчих армій" із східних народів, забрав у свої руки Гімлер. А фактично й оба „райхскомісари", себто начальники управління в Україні та в т. зв. „Остлянді" (себто на Білоруси, разом із балтійськими країнами), не дуже підпорядковувалися берлінському „Східному Міністерству".

Нацьому саме, „post festum", конструює Розенберґ свою моральну та юридичну оборону, показуючи, який він був безсильний, та наскільки кращі та розумніші були його власні, незреалізовані наміри. Шо нам думати про цю оборону Розенберґа? Німецька східна політика останньої війни ще чекає на свого історика. Шодо загального погляду на справу, не може бути двох думок; але щойно подрібні джерельні досліди могли б докладно устійнити пайку відповідальности, яка паде на поодинокі німецькі центральні та теренові установи та діячів. Але приймім навіть, що все те, що Розенберґ говорить для відтяження своєї особи, дійсно відповідає правді. Гадаємо, що також і в цьому випадку, провина Розенберґа дуже тяжка та що вирок Міжнародного Трибуналу далебі не був незаслужений.

Р. В. Купер, англійський автор найкращої досі мо-

---

*) Serge Lang. Ernst von Schneck: *„Portrait eines Menschenverbrechers,* nach den hinterlassenen Memoiren des ehemaligen Reichsministers *Alfred Rosenberg".* (Verlag Zollikofer & Co., St. Gallen, 1947).

нографії про Нюрнберзький процес*) про Розенберґа каже таке: „Як міністр для Східних Окупованих Земель, він не міг мати ніякої надії врятуватися від смертної кари, а було проти нього ще багато інших обвинувачень. Вже в давніших часах не раз чулося вістки про інтриґи Бюра Розенберґа. Це бюро в рямцях Партії займалося питанням міжнародних зв'язків і підтримувало здавна контакти з людьми, в роді Квіслінґа. Трибунал відкрив, що аґенти цього Бюра дуже активно розгортали сітку нацистівських інтриґ у всьому світі. Крім цього Розенберґ стояв на чолі окремої Комісії, що їй доручено методичну конфіскату скарбів мистецтва в цілій Европі, скарбів, що з них більша частина мандрувала до приватних колекцій Гітлера й Ґерінґа". Але, на наш погляд, мабуть найбільша відповідальність Розенберґа та, що не дається схопити юридично, а саме моральна: як провідник людоненависницької ідеології расизму й націоналізму, він належав до тих, що підготовляли „духове підложжя" для злочинів і всіх страхіть режиму...

Апологетичні тенденції спогадів Розенберґа не є перешкодою для того, що його свідоцтво дуже цінне, коли йде про ясніше пізнання цього періоду. Підчас війни в українських колах не раз були дискусії на тему, хто власне є спричинником німецької божевільної політики на Сході. Мемуари Розенберґа дають на це цілковито достатню відповідь: головні напрямні — колоніяльний та екстермінаційний характер німецької окупації — були устійнені самим Гітлером. Але несподіванкою буде для багатьох, що великий вплив (як дорадник Гітлера, що утверджував його на шляху „політики твердої руки") мав Мартин Борман. Борман це взагалі був „великий невідомий" гітлерівської системи. Ширша публіка про нього майже не знала, у пресі про нього рідко коли появлялася якась згадка. Але його дійсна роля була в останніх роках велетенська. Як начальник „Партійної Канцелярії" керував він персональною політикою режиму, через його руки проходили номінації ґавляйтерів та інших достойників. Це робило позицію Бормана ключевою. Дивовижна внутрішня аналогія тоталітарних систем: позицію Бормана при Гітлері можна порівняти із становищем, що його в останньому періоді життя Леніна займав у комуністичній партії Сталін; також Сталін був ще ширшому загалові майже невідомий, в очах публіки він не міг рівнятися із старими більшовицькими головачами; але у своїй напозір скромній ролі партійного секретаря мав він змогу керувати в корисний для себе спосіб персональними справами й таким чином промощувати собі дорогу до верхів влади.

Свого часу українську пресу на чужині обігла сенсаційна вістка про арешт колишнього „райхскомісара" України, Еріха Коха. Якого типу людиною був цей кат України? Спогади Розенберґа малюють портрет Коха яскравими барвами: маленький у всіх відношеннях чоловічок — ростом, соціяльним походженням, здібностями та, певне, первісно навіть амбіціями — винесений примхою долі та грою інтриґ внутрі камарилі диктатора до ролі сатрапа над великою країною, над десятками мільйонів чужого населення. Т. зв. „божевілля цезарів" вдарило на слабу й дурну голову колишнього дрібного урядовця, опанованого шалом влади. Сподіємося, що тепер суд над цим злочинцем не дасть уже довго на себе чекати. І можемо бути певні, що на суддейському столі, між іншими доказовими матеріялами процесу Еріха Коха, лежатимуть також мемуари Розенберґа.

Свідок Альфред Розенберґ має слово:

Спочатку здавалося, що Гітлер схильний приняти мою концепцію, що на Сході панувати треба при допомозі ¾ психології й тільки ¼ сили — але пізніше віддався він фантастичним безмежним ідеям... Шойно в 1944 році прочитав я мемуари Куленкура про Наполеона й зачудувала мене однакова постава (Наполеона й Гітлера) супроти Росії... Як Наполеон відмовився викликати революцію серед російських мужиків, так Гітлер — під оплески своїх прибічників — відхилив мої пропозиції щодо політичної та культурної автономії всіх народів Східної Европи та їхнього втягнення в спільне життя европейського континенту.

Те, що фюрер хотів мені довірити керівництво східної політики, дуже сильно схвилювало Гімлера й Бормана. Тому, що прямо проти цього не могли вони нічого вдіяти, спробували посередної дороги. В першу чергу ствердив я, що фюрер, який зразу не перечив висловленим мною концепціям, згодом деклярував інакшу, зовсім радикальну настанову; при цьому покликувався він на один меморіял, який, мовляв, оцінює східні питання цілком інакше, як деякі „наші панове" (під цим розумів він мене). Цього таємничого меморіялу, що про нього Гітлер і потім ще один раз був згадав, мені ніколи не вдалося побачити на очі.

Тут отже розпочалася моя трудна боротьба за великодушну концепцію східного питання, так преважного для майбутности Німеччини. Частково вдалося вибороти найконечніше, але багато суттєвих речей уже не досягнено. Найцінніший час безповоротно пішов намарне. Та Мартин Борман міцно й твердо захищав інтереси імперії перед м'яким Розенберґом, який, як на керманича східної політики в воєнному часі, за багато, мовляв, виявляв слов'янських симпатій. А Гімлер підтримував погляди про конечности твердої війни й домагався для себе виключного командування в боротьбі проти банд.

*

Мою промову до питань східної політики з дня 20. червня 1941 оцінено неприхильно. Гімлер (а за ним Кох та Борман) перехвалювався на всі заставки. Але коли почалося формування добровольчих баталіонів із східних народів, Гімлер ужив усіх засобів, щоб їх дістати під своє командування. З естонцями та латишами діло пішло скоро: їх зараховано до ґерманських народів... Я завдав собі багато труду, щоб уже в 1942 році використати російського генерала Власова, але продовж двох літ на Власова тільки сипалися лайки. Та коли Гімлер в цій справі — без мого відома — вплинув на фюрера, розіграли з Власовим велику комедію під кінець 1944 р. В цій формі мусіло це відштовхнути всі інші, не-російські народи Сходу, які хоробро билися проти більшовизму. Гімлер ні в зуб не розумівся на справах Сходу. Те, що він зчасом довідався від мене (за посередництвом Берґера), було поверховне; крім цього — як вірю сьогодні — коли він навіть мої концепції визнавав за слушні, то їх реалізацію хотів забезпечити за самим собою. Для цієї цілі всі засоби були для нього хороші — раз з Власовом, раз без нього — аби тільки дати волю своїй хворобливій жадобі влади. Це не була сильна особистість, це не був суверенний ум, лиш підступний клеветник і єзуїтський інтриґант.

*

Я запросив двох ґавляйтерів, щоб супровожали мене в моїй службовій поїздці по Україні в 1943 р. Якже ж зачудувалися вони, коли з мого спец-поїзду побачили широченні простори Сходу. Все тут розсаджували привичні виміри: хлібні поля, Таврійський степ, величезні черешневі сади... Потім відвідали ми Асканію Нову, рослинний і пташиний рай у степу, твір німецького колоніста Фальц-Файна. Внедовзі сиділи ми в чудовому Ботанічному саді на Криму, та в гарний, настроєвий вечір пили солодке вино цієї землі...

*

Ніколи не було б мені прийшло раніше на думку, що ґавляйтер Еріх Кох виросте понад свою обмежену ролю та що він міг би відіграти ролю світово-політичного значення. Кох походив із Бармен-Еберфельду в Надренії, подвійного міста із 150 сектами, служив залізничним урядовцем і брав участь в організації пасивного спротиву проти французької окупації по першій світовій війні. Гітлер призначив десь коло 1928 року Коха ґавляйтером на Східну Прусію. Після націонал-соціялістичного перевороту долітали до мене вістки про суворість заходів Коха, але й про його добру господарську ініціятиву. У всякому разі Східна Прусія була першою провінцією, що звітувала про перемогу над безробіттям. Мені тільки декілька разів доводилося говорити з Кохом і він зробив на мене враження безтурботного „старого наці", трохи чванькуватого й галасливого, але не позбавленого певної добродушности.

---

*) Французький переклад: R. W. Cooper: *„Le procès de Nuremberg"*. Librairie Hachette.

В 1933 р. та чергових роках публіцистичні атаки російських більшовиків проти німецького націонал-соціялізму були, із зрозумілих причин, надзвичайно завзяті, а ми зі свого боку відповідали не менше гостро. Але Кох заняв у цій справі помітно окрему позицію; чи він хотів „оригінальністю" звернути на себе увагу?.. В концепції Коха німецька закордонна політика повинна була базуватися на факті широкої східноевропейської рівнини, що до неї включаються Польща і Східна Німеччина. Тут відчувався вплив ідей Меллера фан дер Брука, сподвижника т. зв. „східного духа". В цьому змислі написав Кох ряд статтей, що їх потім зібрав у книжці „Розбудова Сходу". Там проповідував він єдність великого простору, висловлював свої надії на молодь Достоєвського та Яна Гуса, а молодь Совітської Росії ставив у приклад німецькій молоді...

*

Кох щораз більше розвивався на пустого фразера. Але він був любимцем Ґерінґа, який високо цінив господарські здібности Коха. Коли ж питання східної адміністрації стало актуальним, виринула кандидатура Коха — як „найкращого спеца"! — висунена Ґерінґом і підтримувана Борманом. Я вже тоді вважав Коха небезпечним, через його скакунство та необчислимість... Мої зусилля прямували до того, щоб перш-завсе віддалити Коха від Балтії, що мені й повелося. А дальше хотів я Коха зарезервувати для властивих московських теренів, а зате для важнішої України дістати іншу силу. Я передбачував для цього Завкеля або Баке. Але — як я довідався пізніше — Кох обробив Ґерінґа та навідався до Баке та Функа, прохаючи їхньої протекції. При цій нагоді вказував він на свою успішну годівлю свиней у Східдній Прусії, заявляв, що це саме розвине на велику скалю на Сході та взагалі обіцював зорганізувати велетенські постачання для Райху. На конференції з 16. липня 1941 Ґерінґові вдалося переперти своє й Кох дістав призначення на райхскомісара України...

*

Я й нині ще не можу собі ясно освідомити, що вплинуло рішально на поставу фюрера: чи згаданий таємничий меморіял про Україну був причиною, чи тільки претекстом?.. Ця справа, мабуть, навіки залишиться невиясненою. На всякий випадок, той самий Кох, що давніше під небо виносив совітську молодь, зробився найбільш гарячим прихильником методи „необхідних суворостей" і найбільш гарячим противником власного українського центрального адміністраційного проводу та культурно-освітньої автономії. Я мабуть 8 разів робив перед фюрером спроби, щоб змінити цю поставу. При цій нагоді почув я двічі від фюрера арґумент, що його й Кох розповсюднював направо й наліво: вже раз Німеччина, мовляв, пішла назустріч Україні в 1918 р., а відповіддю на це було вбивство німецького генералфельдмаршала фон Айхгорна українськими націоналістами; отже небезпечно допускати підчас війни створення українського політичного центру.

На це відповів я коротко, що інформація про вбивство Айхгорна здається мені невірною. Згодом я провірив в імперському архіві в Потсдамі дійсний перебіг цієї події. Виявилося понад усякий сумнів, що німецького генералфельдмаршала вбив російський есер, на прізвище Донской, при помочі двох жидів... При кінці травня 43 передав я записку з цим вияснениям фюрерові через Бормана, але не знаю, чи цей її доручив. А в тім це взагалі не був ніякий політичний арґумент.

*

Підчас моїх відвідин в Україні в 1942 р. Кох спровокував авантюру із кількома моїми співробітниками. Підчас моєї інспекційної поїздки в 1943 р., що до неї прилучилися теж фельдмаршали Кляйст і Манштайн, Кох нахабно втручався в мої розмови з фельдмаршалами. Коли ж приходило до інспекції фабрик і ґебітскомісаріятів, Кох поводився так, щоб кожному відразу було видно, що це не йому роблять інспекцію, але що це він сам робить інспекцію. Пригадую таку картину: Кох, що його ріст був нижчий середнього, запхав руки в кишені та величезними кроками проходжувався по городі; він голосно чванився своїми розпорядженнями та гірко скаржився на інші урядові станиці, що робили йому пакості в його плянах годівлі свиней; по хвилині грубо накинувся на одного генералкомісара, а одному ґебітскомісарові, що його я відзначив орденом, не подав руки...

*

Кох був підставленим партнером Мартина Бормана, який двічі залишив без відповіді мій офіційний запит, чи райхспомісари подають до фюрера за моїми плечима скеровані проти мене меморіяли. Діяльність Гімлера йшла в цьому самому напрямі. Досягнення справних ґебітскомісарів та хліборобських керманичів записувано на конто „енергії" Коха — тоді як у дійсності ці досягнення випливали тільки з розуму нижчих інстанцій, що підтримували прямі контакти з населенням. А фюрер — як я зачув в 1945 р. — говорив про „вірні очі" Еріха Коха... Отже, як видно, ті комедії, що їх Кох розігравав перед фюрером у головній кватирі, не оставалися безуспішні.

Це була якась недостойна трагікомедія: я був примушений борюкатися із цією підставленою фіґурою в той час, коли інші особи, що самі не несли ніякої безпосередньої відповідальности, закулісовими ходами запевнювали прихильність шефа держави цьому надутому чоловічкові. Ця боротьба велася між великодушною концепцією східної політики, що ставила собі за мету включити народи Східної Европи у спільну долю европейського континенту та між примітивним способом думання, що перечив усякій правдивій великопростірності.

*

Додам ще тільки, що під кінець 1944 фюрер призначив Коха до Остлянду, на місце захворівшого Льозе... Ото ж Кох зібрав в Ризі вищих адміністраційних керівників та, підперши долонею підборіддя, заявив: „Я привик, що мої накази виконують. Хто не поводитиме себе згідно з цим, того я знищу". Дальше слідували його звичайні чванькуваті тиради, хоч кожному було ясно, що в Остляндії йдеться здебільша вже тільки про евакуаційні проблеми.

Якщо хтось узагалі повинен був дослівно виконати наказ Бормана — „перемога, або смерть" — то цей чванькуватий ґавляйтер Східної Прусії... Але в тому часі, коли заступник ґавляйтера та крайсляйтери одчайдушно боролися у звалищах Кеніґсберґу, Кох сидів із добре навантаженим кораблем у Пілляв, а трохи пізніше виїхав у прискореному темпі із своєї провінції. Я знаю, що Кох ще показався раз у Фленсбурґу, що з нього зник у невідомому напрямі. Мені не доводилося його зустрічати. Від тоді за Еріхом Кохом заглух усякий слід.

Від Редакції: Розенберґ твердить, що головною опорою Еріха Коха в його нищительній політиці в Україні були Борман і Гімлер. Про кінець Гімлера знаємо. Еріх Кох — кажуть — арештований, а його доля оповита таємничою мовчанкою, яка багато говорить. А що сталось з Борманом? В зв'язку з вище наведеним твердженням Розенберґа український читач зокрема заінтересується ролею Бормана. Тому подаємо — за „Rheinischer Merkur" 1947, Nr. 44 — зізнання Олендорфа про Бормана. На процесі проти „Einsatzgruppe Ost der SS-Verfügungstruppe" зізнав головний обвинувачений Отто Олендорф, один з керівників „Reichssicherheitshauptamt-у", в справі Бормана: Борман вже від 1943 р. працював в користь совітського уряду, а коротко перед капітуляцією мав багато телефонічних розмов і особистих зустрічей з совєтськими командантами. Олендорф твердо переконаний, що Борман в хвилі розвалу добровільно удався до москалів і там досі перебуває. — До того зізнання додає редакція „Rh. Merkur": „Якщо добре розважити справу, то сенсаційне твердження Олендорфа має багато правдоподібного".

З парадоксів нашого часу

В одній берлінській хлопячій школі переведено анкету про злодійство. 41 учнів в віці 12—14 років мали анонімно відповісти, чи вони вже хоч раз поповнили злодійство. В усіх 41 анкетах була відповідь: так.

Rheinischer Merkur.

Мотиви совітської поведінки

написав **Джордж Ф. Кеннен**

з англійського переклала Л. Дражевська

Минулого літа появилася в амер. квартальнику „Foreingn Affairs" стаття „Коріння совітської поведінки". Автор скрився під буквою X. Стаття звернула на себе увагу політиків і журналістів цілого світу, бо названий квартальник це свого рода офіціоз американського міністерства закордонних справ і тому статтю вважали висловом поглядів урядової політики супроти Радянського Союзу. Стаття стала предметом живої дискусії, бо висловлено там зовсім одверто деякі думки, що „поділали як нокавт": Сов. Союз треба поставити в такі умовини, щоби перед ним виринула тільки одна альтернатива — або піти на співпрацю або провалитись.

Вкоротці виявилось, що автором статті є Джордж Ф. Кеннен — фахівець у справі більшовизму, шеф відділу Рад. Союзу в східно-европейському департаменті міністерства закордонних справ і „головний пляновик" того міністерства. Згідно з опінією преси він підготовляє всю російську політику американського уряду. Кілька інформацій про нього: розпочав дипльоматичну кар'єру як урядник амер. консуляту в балтійських державах, потім був близьким співробітником відомого амбасадора Булліта, що з приятеля став рішучим противником Сов. Союзу. Дядько Дж. Кеннена був в Америці найбільшим авторитетом в справах історії царської Росії, від нього Кеннен перейняв інтерес до проблем східної Европи. Дж. Кеннена звуть „сірою еміненцією російської політики Америки".

Відколи почалась „тверда політика" супроти Сов. Росії, в Вашінґтоні значно поширено східно-европейський відділ міністерства закордонних справ. Між спецами тієї ділянки — крім Чіп-Болена, нащадка відомої родини Круп фон Болен — є ціла низка натуралізованих російських еміґрантів. Керівником цього відділу є Llewellyn E. Thompson Jr., а його головне гасло: „ми мусимо бути приготовані".

Погляди Кеннена сильно заатакував Вальтер Ліпмен, „головний ас" американської преси. В серії статтей в „Ню йорк Геральд Трібюн" поборював ту систему американської політики супроти Сов. Союзу, яку сформулював Кеннен. В Вашінґтонських політичних колах звернули увагу, що Ліпмен, виступаючи проти Кеннена, властиво звернувся проти доктрини Трумена, яка на його думку для З'єднаних Держав є „понад сили".

Українському громадянству треба знати, що думають у Вашінґтоні про Рад. Союз ті, які рішають про американську політику супроти СССР; тому даємо в скороченню переклад обширної статті Кеннена. — Ред.

Пристрасна жадоба влади і почуття непевности

Обговоривши складові елементи ідеології більшовизму, Кеннен каже:

Обставини, що склалися зразу після революції — громадянська війна в Росії і чужинецька інтервенція разом з тим очевидним фактом, що комуністи становили нікчемну меншість російського народу, привели до необхідности створити владу диктатури. Експеримент з „військовим комунізмом" і нагла спроба знищити приватне виробництво та торгівлю привели до господарчих трудноців і спричинили ще більше незадоволення новим революційним режимом. Нова економічна політика, що тимчасово послабила намагання комунізувати Росію, подекуди зменшила розвал господарства і тим досягла певної мети, та вона яскраво показала, що „капіталістичний сектор суспільства" є готовий розквітнути при найменшому послабленні урядового тиску і, якщо йому дозволити існувати, він завжди становитиме сильний опозиційний елемент до совєтського режиму і буде серйозним суперником у впливі на країну.

Можливо, що коли Ленін був би живий, він виявив би себе достатньо великою людиною, щоб примирити ці ворожі сили для остаточного блага російського суспільства, хоч це й сумнівно. Та виявилося, що Сталін і ті, що під його керівництвом боролися за захоплення ленінських позицій при владі, не були людьми, що толерували б суперницькі політичні сили в сфері тої влади, якої вони так пристрасно добивалися.

Почуття непевности було в них надто велике. Вони несли особливо тавро фанатизму, непом'ягшеного якоюсь з англо-саксонських традицій компромісу, і цей фанатизм був надто лютий і заздрісний, щоб допустити постійний поділ влади. Народившися в російсько-азіятському світі, вони винесли з нього скептицизм щодо постійного і мирного співіснування суперницьких сил. Переконані у „правоті" своєї власної доктрини, вони настоювали на підкоренні або знищенні всіх сил, що могли б з ними змагатися. Поза комуністичною партією російське суспільство не повинно мати кістяка. Не сміють існувати жадні форми громадської діяльности людей, жадні товариства, де б не керувала партія. Жадній силі в Росії не дозволено жити й організуватися. Тільки партія може мати структуру. Все інше має бути амофорною масою.

Процес політичної консолідації ще незавершений — Теорія про загрозу ззовні

У середині партії був застосований той же принцип. Маса членів партії могла брати участь у виборах, нарадах, винесенні постанов, роботі, але вся ця діяльність відбувалась не з волі окремих людей, а під впливом грізного подиху партійного керівництва і всепроникливої присутности „слова" (зн. політичної поліції).

Для більшовицького режиму характерно, що процес політичної консолідації й до сьогодні не є завершений, а люди в Кремлі й досі найбільше заклопотані боротьбою за те, щоб забезпечити і зробити абсолютною ту владу, що вони захопили в листопаді 1917 року. Спершу вони прагнули забезпечити її проти внутрішніх сил всередині самого більшовицького суспільства, але водночас намагалися забезпечити її і проти зовнішнього світу.

І тепер в природі ментальности більшовицьких провідників, а також в характері їх ідеології, лежить думка, що жадна опозиція не може бути будь-коли офіційно визнана як така, що має якісь заслуги або виправдання. В теорії така опозиція може походити тільки від ворожих і непоправних сил умираючого капіталізму. Поки офіційно визнавали, що рештки капіталізму ще існують у Росії, було можливо перекладати на них частину закидів і вини за існування диктаторського ладу.

Але відколи капіталістичні рештки були ліквідовані, поступово це виправдання відпадало. Коли ж було офіційно оголошено, що їх остаточно знищено, то таке виправдання цілковито вичерпалося. Цей факт спричинився до того, що більшовицький режим змушений був прийти до такого твердження: через те, що капіталізм більше в Росії не існує, і через те, що не можна припустити можливости серйозної чи великої опозиції проти Кремля, яка б сама собою вибухла серед мас, що є під його владою, необхідно виправдати дальше існування диктатури, підкреслюючи загрозу капіталізму ззовні.

Москва ніколи не буде співпрацювати з „капіталістичними" державами

Одночасно був зроблений величезний наголос на старій тезі про принциповий антагонізм між капіта-

лістичним і соціялістичним світом. З багатьох даних ясно, що вдійсности такого антагонізму нема.

Є багато даних на те, що наголос, зроблений у Москві на загрозі, яка чекає радянське суспільство ззовні, основується не на дійсних фактах, а на необхідности бодай нимось пояснити потребу дальшого існування диктатури в країні.

Як відбилося історичне минуле на політичній особливости більшовицької влади, як ми її бачимо сьогодні? З колишньої ідеології офіційно не відкинуто нічого. Підтримується віра в те, що загибіль капіталізму є неминуча, а також у те, що пролетаріят мусить допомогти його загибелі і перебрати владу в свої руки. Проте, наголос робиться насамперед на тих концепціях, що стосуються самого більшовицького режиму, його становища, як единого справді соціялістичного режиму в темному і зле керованому світі, та на співвідношенні сил всередині його.

Перша з цих концепцій є концепція природнього антагонізму між капіталізмом і соціялізмом. Ми вже бачили, як глибоко ця концепція занурилася в підвалини совєтської влади. Вона глибоко впливає на поведінку Росії, як члена міжнародного суспільства і визначає те, що Москва ніколи не може щиро сприйняти спільних цілей Радянського Союзу і держав, що вона їх вважає капіталістичними.

Якщо більшовицький уряд часом кладе свій підпис на документах, що могли б засвідчити протилежне, то це треба розглядати як тактичний маневр, дозволений у змаганні з ворогом, „що не має чести" — і його треба сприймати з найбільшою обережністю в дусі „caveat emptor". В основному антагонізм лишається, він є побажаний і з нього випливає багато явищ зовнішньої політики Кремля, які викликують заколот: таємничість, відсутність щирости, лукавство, обережна підозрілість і спеціяльна, намірена недружність. Ці фактори лишаються і на майбутнє.

Теорія про непомильність Кремля

Це значить, що й надалі ще довгий час нам буде важко мати з росіянами справи; та це не значить, що до них треба ставитися так, начебто вони мали плян — в певний означений час за всяку ціну зруйнувати наш суспільний лад. Теорія про неминучість загибелі капіталізму має щасливу підкладку — нема чого поспішати, сили прогресу мають час підготовляти кінцевий удар, щоб дати ласкавий стріл загибаючому.

Це приводить нас до другої з концепцій, важливих для сьогоднішних поглядів більшовиків, а саме — непомильність Кремля. Більшовицьке розуміння влади, що не дозволяє жадних організацій поза партією, вимагає, щоб провід партії був єдиним носієм правди. Бо якби правда знайшлася будь-де ще, то було б виправдане існування організованої діяльности для її виразу. А це й є саме те, чого Кремль не може і не хоче дозволити.

На принципі непомильности побудована залізна дисципліна комуністичної партії. На ділі обидві концепції взаємно підтримують одна одну. Досконала дисципліна вимагає визнання непомильности. Непомильність вимагає дотримування дисципліни. А обидві концепції разом визначають поведінку всього апарату більшовицької влади.

Але не можна зрозуміти наслідків цих двох концепцій, коли не взяти до уваги третього чинника, а саме того факту, що провід має волю висувати з тактичною метою першу ліпшу тезу, яку він знайде за потрібне в даний момент, і вимагати вірного та незаперечного прийняття цієї тези всіма членами руху в цілому. Це значить, що правда не є щось усталене, а вона постійно твориться самими більшовицькими провідниками в залежности від усіх цілей і потреб.

Особливости московського розуму

Всі ці фактори разом дають цілому розгалуженому апаратові більшовицької влади непорушну міцність і твердість в орієнтації. Ця орієнтація може бути змінена виключно на бажання Кремля. Якщо дано партійне настановлення на якомусь відтинку поточної політики, то вся радянська урядова машина, включаючи механізм дипльоматії, непомильно рухається уздовж передбаченого шляху і так само, як автомобіль-забавка, повертається та біжить у певному напрямі, зупиняючись лише там, де зіткнеться з якоюсь несподіваною силою.

Ми вже бачили, що немає жадного ідеологічного примусу, який змушував би Кремль до прискорення в досягненні його мети. Так само як і церква, він діє на полі довготривалих ідеологічних концепцій, і він може мати терпеливість. Він не має права ризикувати наявними досягненнями революції задля якихось майбутніх дрібничок.

Ці настановлення підсилюються практикою з історії Росії: сторіччями воєн із кочовниками на просторах широкої неукріпленої рівнини. Там особливе значення мають: обережність, обачність, гнучкість, уміння обдурити, і природньо, що ці якости особливо ціняться російським чи східнім розумом.

Отже Кремль не соромиться відступити перед лицем дужчої сили. Змушений відступати поза всяким пляном, він не піддається паніці. Його політична діяльність нагадує потік, що постійно пливе до певної мети. Його головна турбота — упевнитися, що він заповнив кожний закапелок і кожну щілинку, приступну йому на водах світової політики. Але він по філософському зустрічає неприступні перепони на свому шляху і пристосовується до них. Основне те, що завжди має бути натиск, безперервний постійний натиск у напрямі до наміченої мети.

З цих міркувань виходить, що з більшовицькою дипльоматією і легше і водночас важче мати справу, аніж з дипльоматією індивідуалістичних провідників агресії, як Наполеон чи Гітлер. З одного боку вона чутливіша для сили ворога, виявляє більше готовости поступатися на окремих ділянках дипльоматичного фронту, коли почуває ворожу силу надто сильною і є, отже, більше раціональною в логіці і реториці. З другого боку її не можна легко перемогти або залякати якоюсь одною перемогою противників.

Яка повинна бути американська політика

За цих обставин ясно, що основним елементом будь-якої політики ЗДА щодо Радянського Союзу має бути тривале, терпеливе, але тверде і пильне стримування тенденцій Росії до експансії. Проте важливо відзначити, що така політика не має нічого спільного з зовнішньою театральністю, з погрозами, з криком, або зайвою жестикуляцією, що мала б виявити зовнішню „твердість". Якщо Кремль в основному проявляє гнучкість у своїй реакції на політичну діяльність, то це ніякою мірою не є невідповідним до вимог престижу. Так само як і кожний інший уряд, він міг би поставити себе через нетактовну і погрожуючу жестикуляцію в такий стан, в якому уже не міг би йти на поступки, навіть коли б вони диктувалися відчуттям реалізму. Російські провідники це добрі знавці психології і вони прекрасно знають, що втрата рівноваги і самоконтролі ніколи не стає джерелом сили в політичних справах. Вони вміють швидко використати такі ознаки кволости ворога.

З цих причин передумовою успіху у взаєминах з росіянами є вимога до уряду, щоб він весь час зберіг холоднокровність, скупчення і спокій і щоб його вимоги до політики Росії були висловлені в такий спосіб, щоб лишився відкритий шлях до компромісу, який не разив би престижу Росії.

Якщо ідеологія переконує провідників Росії, що правда є на їх боці, і що через це вони можуть чекати, то ті з нас, що не є під владою тої ідеології, мають змогу об'єктивно дослідити важність цієї обіцянки.

Совєтська теза не тільки містить у собі погляд про певний брак контролі Заходу над його власною господарчою долею, але також приймає, що в Росії необмежений час пануватиме єдність, дисципліна і терпеливість. Поставмо цю апокаліптичну візію на землю і приймім, що західний світ знайде засоби і можливості стримувати совєтську силу протягом 10 чи 15 років. Шо це значило б для самої Росії?

Совєтські провідники, застосувавши новітні досягнення до техніки деспотизму, розв'язали питання слухняности в межах своєї влади. Мало хто робить спротив проти їх влади, а як хто й намагається, то фактично нічого не може зробити проти державних органів гноблення.

Кремль виявив себе здібним вивершити свою мету — побудову в Росії, не зважаючи на інтереси її населення, промислових підвалин важкої металюргії, яка, можна бути певним, хоч і не вивершена ще, але продовжує зростати і наближується рівня головних індустріяльних країн світу.

Непевність над політичним життям Сов. Союзу

А втім, і підтримування внутрішньої політичної безпеки, і побудова важкої промисловости йде за жахливий рахунок людського життя, людських надій і енергії. Війна додала жахливої руїни, смерти і виснаження. В наслідку всього цього населення сьогоднішньої Росії є фізично й духово перетомлене. Існують межі фізичного і нервового напруження людей. Ці межі є абсолютні і зв'язують навіть найжорстокіші диктатури, бо поза ті межі уже не можна гнати людей.

Тут може допомогти тільки молода генерація, яка, не зважаючи на всі злидні і страждання, є велика числом і енергійна, а росіяни є взагалі талановитий нарід. Але ще неясно, як відбивається в зрілому віці ненормальне емоційне напруження в дитинстві, створене Радянським Союзом і неймовірно збільшене війною. До того ж треба додати, що економічний розвиток совєтів, хоч і має певні формальні досягнення, та характеризується випадковістю, строкатістю і нерівністю. Трудно уявити, як зможе втомлене і занепале духом населення подолати в скорому часі всі трудноші, працюючи переважно під тінню страху та примусу.

В той же час велика непевність висить над політичним життям Радянського Союзу. Це є непевність, обумовлена тим, що одна особа або група осіб панують над іншими людьми.

Насамперед, звичайно, це є проблема особистого становища самого Сталіна. Треба пам'ятати, що він втратив 20 років на те, щоб укріпитися на такому ж високому стані, який посідав Ленін у комуністичному русі. Це коштувало життя мільйонам людей і струсило державу геть до її підвалин.

Завжди може статися, що якийсь перехід влади відбувається спокійно і непомітно, без особливих зрушень. Але знову ж можливо, що при тому, висловлюючися за Леніном, справа раптово виллється в один з тих „неймовірно швидких переходів" від „делікатного обману" до „дикого насильства", які характеризують історію Росії і який може струсити і більшовицьку владу аж до самих її основ.

Але це є питання не тільки особи Сталіна. Починаючи з 1938 р. політичне життя у вищих колах совєтської влади було небезпечно заморожене. Всесоюзний З'їзд Комуністичної Партії, в теорії найвищий орган партії, повинен збиратися не рідше як раз на три роки. Скоро промине вже 8 років від часу останнього з'їзду.

За цей час кількість членів партії удвічі збільшилася. Дуже багато членів партії загинуло підчас війни і сьогодні понад половину партії складають ті, що вступили після останнього з'їзду. В той же час, та ж сама маленька групка людей стояла на чолі партії і провела цілу серію дивовижних змін у державі. Звичайно, війна обумовила ґрунтовні політичні зміни в кожному з великих урядів Заходу. Звичайно, ця причина є достатньо основна, щоб також вплинути і на сумне політичне життя більшовиків.

Більшовицька влада несе в собі насіння власного розкладу

Хто може сказати, чи за таких обставин евентуальне омолодження вищих верств влади (що може бути тільки справою часу) відбудеться гладко і мирно, чи суперник у боротьбі за владу не зрушить політично незрілі і недосвідчені маси, щоб знайти серед них підтримку для своїх домагань.

Таким чином майбутнє більшовицької влади ні в якому разі не є таким певним, як це здається людям у Кремлі, обманутим завдяки здібності росіян до самообману. Імовірно (і на думку автора цих рядків, дуже ймовірно), що більшовицька влада, так само, як і капіталістичний світ у більшовицькій концепції, носить у собі насіння власного розкладу і ріст цього насіння поступив уже далеко.

Ясно, що ЗДА не можуть сподіватися у ближчому майбутньому політичної інтимности з совєтським режимом. Ми повинні продовжувати ставитися до радянського Союзу, як до суперника, а не як до партнера на політичній арені. Треба й далі сподіватися, що політика більшовиків проявлятиме обережний постійний тиск у напрямі розкладу і послаблення всіх суперників та їх влади.

Для противаги цього є такі факти: Росія, у протилежність до західнього світу, взагалі є досі значно слабша, в політиці вона в великій мірі гнучка, а більшовицьке суспільство повне таких недоліків, які евентуально можуть послабити його загальний потенціял. Це все може дати підставу З'єдиненим Державам з обдуманою певністю розпочати політику твердого стримування, що має непорушно протистояти росіянам у кожній точці, де вони виявляють втручання в інтереси миролюбного і стійкого світу.

Але в дійсности можливості американської політики аж ніяк не обмежуються вдержуванням лінії і надіями на краще. Для ЗДА є цілком можливим впливати своїми діями на внутрішній розвиток і всередині Росії і в усьому міжнародньому комуністичному русі, який значно впливає на політику Росії.

Це є не тільки питання інформаційної діяльности, що її наш уряд може проводити в скромних розмірах і в Радянському Союзі і будь-де ще. Це є швидше питання того, до якої міри можуть ЗДА створити серед народів світу враження країни, яка знає чого вона хоче, яка успішно впорується з питаннями свого внутрішнього життя та зі своєю відповідальністю, як світової потуги, і яка здібна проявляти своє духове обличчя серед основних ідеологічних течій нашого часу.

Якщо таке враження буде створене і підтримане, то прагнення російського комунізму будуть безплідними і донкіхотськими, надії та ентузіязм прихильників Москви послабнуть, а закордонна політика Кремля зазнає ще додаткового обтяження. Адже концепція про старечу кволість капіталістичного світу є основою комуністичної філософії. Навіть той факт, що ЗДА не зазнали економічної депресії, яку від кінця війни віщували з самозадоволеною певністю ворони з Червоної Площі, знайшов глибокий відгомін у комуністичному світі.

Кожний прояв нерішучости, роз'єднання і внутрішніх розбіжностей в нашій країні зразу ж оживлює цілий комуністичний рух, комуністичний світ збуджується і починає тремтіти надією, а в московському наступі помічається якась жвавість.

Отже, в дійсности рішення буде великою мірою залежати від нашої країни. Справа більшовицько-американських взаємин по суті є випробуванням загальної вартости ЗДА як нації серед націй.

АНЕКСІЯ АБО ЗАВОЮВАННЯ

„...Під висловом анексія або завоювання чужих країн Совітський уряд розуміє — згідно з розумінням прав демократії взагалі, а робітничої кляси зокрема — кожне прилучення малого або слабого народу до більшої і сильнішої держави, без його згоди і недвозначно ясно і добровільно висловленого бажання...

„...в випадку коли нарід влучено до держави шляхом примусу переможною силою проти його ясно висловленої волі (незалежно від того, чи та воля була проголошена друком, чи на мітінгах або народніх вічах, чи шляхом постанов членів того народу або шляхом протестів і повстань проти наїзника), в випадку, коли нарід, позбавлено права рішати без найменшого натиску про форми свого державного існування шляхом вільних виборів, при чому війська наїзника або сильнішої держави повинні бути вповні стягнені — в таких випадках прилучення є анексією, завоюванням і насильством".

З постанов II. Всеросійського З'їзду Совєтів 18. 11. 1917 р. Цитовано з „The Intermarium Bulletin" Nr. 6, Roma, 1947.

Троцький і Сталін

З ПРИВОДУ КНИЖКИ ТРОЦЬКОГО ПРО СТАЛІНА

написав **Ґ. Б. Томес, переклад з англійського**

Монументальна студія Троцького про Сталіна була закінчена тільки в двох третіх, коли він впав жертвою атентату в 1940 р. Неможливо знайти в цій книжці якийсь слід з тих великих ідей, якими, як нам говорили, мали захоплюватись творці російської революції. Кожний бачить сьогодні, що це була жорстока й особливо безоглядна боротьба за владу, незлагіднена навіть хвилевою свідомістю вини. „Колесо історії — каже Троцький — завернуло в багатьох відношеннях до часів ренесансу, які наша доба навіть перевищила дикістю і брутальністю". Але хай історики займаються порівняннями. Мені здається, що таке порівняння, як оборона того всього, що сталося за останніх 25 літ, надто поблажливе. Російська революція — з більшим успіхом, як будьяка інша катастрофа в історії християнського світу — стерла межі між добром і злом, а разом з тим знищила старі демаркаційні лінії між свободою і неволею, рівністю і привілеями, правдою і брехнею, ласкавістю і брутальністю. Вона не вдоволилась тим, що розчавила тіло власних дітей, вона скалічила і зруйнувала їх душі. Вбивство з часів ренесансу це був гарячий акт пристрасти і визов Бога, совєтське вбивство це механічна робота подібна напр. до вимивання скляних пробівок в хемічній лябораторії. Совєтська брехня це тільки інґредієнт (складова частина) державної лябораторії, який не підлягає ніяким моральним оцінкам. „Наша доба, каже Троцький зза гробу, це понад усе доба брехні". І це говорить він у такий звичайний спосіб, як ми сказали б, наприклад, що наш час це час бензинової машини.

Троцький каже, що Сталін зрадив революцію. Показує, як він винищив старих большевиків і запровадив совєтську реакцію, „якої гнет без порівняння важчий для опозиції, ніж гнет царської реакції для большевиків". Він виказує, як крок за кроком в безконечній черзі брехні винесено на престіл міт про революційну минувшину Сталіна. Навіть „література і мистецтво сталінської доби перейдуть в історію як приклади найбільш абсурдного і простацького візантинізму". Але мимо всього книжка залишає нас з враженням, що світ зовсім не був би інакший, якщо Сталіна, а не Троцького, замордували б на мехіканськім вигнанні.

Майже половина книжки присвячена молодим літам Сталіна. Як історичне свідоцтво цього періоду, оповідання Троцького це безцінне джерело інформації. Його заїла ненависть до свого великого суперника, ненависть, що неначе виринає з могили, така очевидна, що можна б сумніватись у деяких його висновках. Він твердить, що Сталін замордував Леніна і Ґоркого, але не подає ніяких доказів. Нитку свого оповідання він перериває раз-у-раз глумливими заввагами, як ось наприклад: „Легше уявити собі Сталіна, як він потайки в ночі наставляє лапку, ніж як стріляє до птаха в леті". Його погорда до Сталіна — безмежна. Сталін це „ніщо інше, як тільки плебейський демократ, глупий провінціял, обставинами свого часу змушений приняти на себе марксівську поволоку".

Ніщо з того не помагає нам зрозуміти, як Сталін вийшов на найвищі верхів'я влади і як закріпився там, не зважаючи на зависть своїх приятелів. Навіть прикмети, які подивляв у нього Ленін — твердість, шорсткість, впертість, хитрість, — не вияснюють, як це він влаштував, що здобув владу і вдержався при ній проти опозиції здібніших і більше досвідчених товаришів. Я думаю, що причини того треба шукати в його особливім умінні маневрувати часом (вміти вибрати властивий час). На ділянках, де він не визнавався зовсім, напр., закордонні справи, робив жахливі помилки. Але на йому властивім терені його не можна перевищити. В його аналізі чинників, що рішають про елементи сили, його інстинктовне знання в виборі відповідного часу, коли пристати до одної групи, покинути другу, а третю знищити — він був, як його показує Троцький, майстром, який о цілу голову перевищував усіх інших. Його змисл для реалізму — абсолютний: в порівнянні з ним Троцький, а навіть Ленін це майже романтики. Троцький каже: „В дискусії з опонентами Сталін не дасть закрити собі очі ніяким серпанком". Він розгадав таємницю влади.

Видається, що він був одинокий, хто розумів підстави, на яких можна сперти владу в Росії. Передусім це була основна концепція, „що жовтнева революція, як коріння нового режиму, мала заняти центральне місце в ідеології нових правителів". Тому вже заранія Сталін взявся творити міт про те, що він і Ленін були батьками революції. Сталін розумів, що соціялізація — тому, що залежна вповні від бюрократії — доведе до створення нової бюрократичної ієрархії. Тому він в пору зорієнтувався, що він може вповні покладатись на неї і боротись на життя і смерть проти кожної загрози для її влади і привілеїв з боку нової соціяльної кляси. Вкінці „в міру того, як стабілізувалося життя бюрократії, зростала серед неї потреба комфорту". Сталін „виїхав на верхи на хвилях того спонтанного руху за вигодою життя, керуючи тим рухом і впрягаючи його до свого воза". І вкінці „контроля над продукцією відкрила тій бюрократії шлях до влади". І що це шкодило Сталінові, що „він, зовсім про те не знаючи „зорганізував не тільки нову політичну машину, але й нову касту?" Головне, що влада в його руках.

Картина Сталіна, яка виринає зі сторінок цієї книжки, ясна: це зручний політик державної машинерії. Ясно теж, що Сталін, „завжди діє емпірично, під тиском його природнього опортунізму, який завжди каже йому шукати лінію останнього спротиву". Ані програма партії, ані принципи революції не мають для нього значення. Дль нього важна тільки дієспроможність партійного апарату і його власна змога контролювати цей апарат.

Коли це дійсно правда, а я думаю, що так, то нам треба буде змінити неодин з наших поглядів про совєтську закордонну політику. Нам прийдеться залишити ті старанні зусилля, які роблять наші експерти, щоб аналізувати промови Сталіна і статті совєтської преси, надіючись тим шляхом зрозуміти, що Москва властиво хоче. Там нема іншої політики за виїмком тої, яка намагається всюди в поза-большевицькім світі послаблювати своїх противників. І коли сталінізм є тільки інше слово для опортунізму, то совєтська закордонна політика є тільки рефлексом нашої. Це значить, що вона буде сильна, коли наша слаба, і буде слаба, коли Лондон і Вашинґтон будуть міцні.

Ми бачимо, що кожний територіяльний здобуток, кожна дипльоматична перемога Рад. Союзу в останнім десятиліттю була вислідом дипльоматичної слабости спершу німецької, а потім західної дипльоматії. Де задемонстровано дійсну силу, як нпр., в Персії, там опортунізм Сталіна спонукав Росію відступити. А де захід позував або шаржував, не маючи засобів або волі перевести протест в діло, як у південно-західній Европі, там совєтська політика перемогла. Бо Сталін, як майстер реалізму, знає, що незалежно від того, яку вартість мали б духові сили в часі війни, в часах мира може вдержатись тільки та країна, яка має відповідну силу до своєї диспозиції.

(З лондонського тижневика „Спектейтор")

З парадоксів нашого часу

Англійська військова влада в Гамбурґу видала такий комунікат про стан цін на чорнім ринку Гамбурґу: „В часі звітного місяця подача товарів чорного ринку була в порівнянню з попереднім місяцем — незмінна. Дуже великий був попит на товці, а подача була в поміркованих межах. Ціни на каву, какао, і хліб впали на 50%. Ціни закордонних папіросів дуже хитались". — Weltpresse.

Польсько-українська дискусія з перспективи Лондону

Лист **Мирослава Полоницького**

Вже від довшого часу на сторінках української преси в Німеччині проходить дискусія на тему польсько-українських взаємин. Площина дискусій така широка, кількість і якість проблем, справ, концепцій така велика, що годі й поважитись на, хоч би й найзагальніший, підсумок того, що на цю тему сказано. Сміло можна ствердити, що довкруги цього питання повстала вже ціла література предмету.

З якоюсь впертістю і майже що пристрастю забирають в цій справі голос наші редактори, публіцисти з однієї і другої сторони. З однієї й другої сторони сиплються аргументи, ствердження, заяви важности, необхідности цього питання. З обох сторін маніфестується гаряче бажання взаємно зблизитись, краще себе пізнати, дискутувати і до чогось таки договоритись. Іншими словами, оба партнери цієї дискусії промощують шлях ідеї співпраці — зближення — співжиття між обома народами, що на сьогодні впряжені в один ридван східного деспота, мріють про вільне життя і заздалегідь промощують шлях ідеї співжиття чи радше полагоди міжсусідських, дідично і хронічно обтяжених стосунків, яким на ім'я „незгода". Ці дискусії проходять в атмосфері дружніх зустрічей, куртуазійних візит і гутірок.

І читаючи про те все на сторінках української преси в Німеччині, пересічний читач може й радіє, що ми і в умовинах злиденного життя на чужині творимо якесь велике корисне діло, робимо потрібну й необхідну політичну роботу в секторі польсько-української проблематики.

Я не хочу входити в суть самої справи чи радше проблеми, як і не думаю підважувати чи ослаблювати саму доцільність і потребу тієї акції. Не хочу теж зупинятись над такими кардинальними питаннями тієї справи, як необхідний для її остаточного вирішення акцепт офіційних політичних кругів (бодай зі сторони польського партнера) на таку чи іншу розв'язку цього безперечно наболілого питання. Бо як досі, дискусію ведуть тільки публіцисти з доброї і непримушеної волі і за це їм можна висловити признання, що хочуть протоптати перші стежки для серйозного і фактичного розгляду цього комплексу справ. Натомість я хочу на цьому місці кинути жмут світла на проблему польсько-українських взаємин з лондонського прожектора, або іншими словами, показати колам нашого зацікавленого польсько-українською дискусією громадянства в Німеччині, як задивляються на проблему Галичини, як одного з найбільш дразливих відтинків польсько-українських взаємин, — польські політичні партії і формована ними польска прилюдна опінія в Англії.

Авторові цих рядків вже неоднократно доводилось дискутувати це питання з цілим рядом осіб з кругів польської інтеліґенції, молоді, вояків і ствердити понад усякий сумнів, що всі вони без вийнятку як „conditio sine qua non" майбутньої вільної Польщі визнають лінію Збруча і навіть в уяві не допускають якоїсь ідеї ревізіонізму польської державної концепції, яку й визначає річка Збруч на Сході. Авторові цих рядків доводилося читати всі енунціяції й декларації відносно Галичини всіх польських політичних угрупувань різних „zwiazkow ziem poludniowych i polnocnych" і т. п. і знову понад усякий сумнів ствердити, що всі майже політичні круги, угрупування, за дуже маленькими вийнятками, відносно своїх „історичних прав" до західно-українських земель є однозвучні, в своїх поглядах непохитні і одним фронтом в цій справі виступають.

І в той час, коли польсько-українська дискусія в Німеччині не пригасає, а навпаки здавалося б кристалізується в конкретних формах здогадних „успіхів", — в перших днях нового року (4. січня), в Лондоні, де досі перебуває еліта польської політичної еміґрації, відбулося громадянське зібрання під гаслом „за одноцілу поставу відносно питань польського кордону на Сході".

Віче організували згадані вище „звйонзки", на прелеґентів запрошено вісьмох доповідачів, що репрезентують вахляр польської політичної думки. Особливу вимову і закраску надавав цьому зібранню факт, що взяли в ньому участь представники польського еміґраційного уряду з прем. Бор-Коморовським у проводі, ген. Андерсом та іншими визначними особами польської політичної верхівки.

Зібрання стояло під знаком морального „лінчу"-засуду Міколайчика за його політику резиґнації з був. східно-польських територій (в тому числі й Галичини) в користь Рад. Союзу. Вони гостро наплямували його теперішне відстоювання політики Ялти й одобрювання її серед кіл польської еміґрації в ЗДА, з якою навіть він склав відповідний договір, чи радше устійнив точки спільного порозуміння. Справа, здавалося б, чисто польська. Одначе по своїй суті так близько й безпосередньо зв'язана з проблемою західно-українських земель, що варто бодай інформативно і побіжно познайомити наше громадянство з ходом цього зібрання, а радше з деякими характеристичними виступами поодиноких промовців і висновками.

Характеристичне, що жадний із промовців, які виступали, аналізуючи політику Міколайчика відносно бувших польських східних земель, ні одним словом не згадав, ба навіть з імені не назвав українців, немов би то їх там ніколи не було, а радше немов то їх зовсім не торкається. Значить, у своєму підході до проблеми втрачених рішенням Ялти західно-українських земель зайняли становище, сказати б можна, академічне, принципіяльне, що іншими словами можна б висловити: **говоримо про вас без вас, бо ви в тій справі нічого сказати не маєте.** Оцей догматичний підхід до проблеми втрачених „історичних і корінно-польських земель" дуже прикметне явище вже в самому заложенні того зібрання, яке тією справою займалося.

Другою прикметною рисою виголошених палких і боєвих промов проти Міколайчикової політики була однодушність й абсолютна однозгідність усіх промовців у тому, що без Львова і Вильна — без кордонів накреслених ризьким договором — не може бути й мови про відбудову нової вільної „моцарствової" Польщі.

І врешті третьою характеристичною рисою цього зібрання було ствердження, що ми (тобто польська політична еміґрація) і тільки ми можемо репрезентувати польську політику в майбутній розв'язці тієї справи.

Шоб ті наші завваги не були голословні, наведемо для прикладу кілька речень, які впали з уст промовців на тому зібранні. І так:

> „Розуміємо, що без східніх земель немає суверенности польської Річипосполитої, немає незалежности" (з промови предсідника „звйонзку" Ґодлєвського).

> „Мусимо домагатися... щоб справа польських східних земель була піддана ревізії в світлі прав Польщі, її незалежности, її безпеки зі Сходу. Хто не боронить прав Польщі до її східних земель, є прихильником Ялти. Ніколи не погоджуся на те, щоб чужі амбасадори творили для Польщі уряд і щоб пересували без нашої згоди кордони так, щоб незалежність Польщі була загрожена" (ред. Роєк).

> „Справа східного кордону не є для нас пустим гаслом. Постулят польського повороту до ризького кордону — це постулят дійсний і безоглядний. Ми мали східні землі перед війною, вони були нашою дідизною, були частиною нашого минулого і ми для них принесли стільки жертв за час історії. Ми боролися за них в часі останньої війни з наїзником, в той час, коли інші з цим же наїзником співпрацювали. Справа польських східних земель це справа польської незалежности політичної й господарської. Маючи східні землі, Львів і Виль-

но, Польща контролює ключеві позиції своєї оборонности від Сходу. Дехто каже, що вистачить, коли матимемо федерацію з Литвою й Україною. Це не вистачає, бо це були б держави слабі, які заздрісно берегли б своєї окремішности від Польщі" (ред. Піцковський — видавець часопису „Львуф і Вільно").

Зібрання закінчилось ухваленням резолюцій, в яких безоглядно засуджено Міколайчика як зрадника, що погодився на втрату бувших польських східних земель, і які стверджують, що „польський кордон на Сході, за який польський нарід готов боротись до останніх жертв, це кордон ризького договору, без якого Польща не може бути державою незалежною ані під політичним, ані господарським оглядом. Від тієї засади не може відступати жаден польський табор без уваги на свою подрібну програму, яку визнає". (5-та точка резолюцій).

Хай же цих кілька завваг до питання польсько-українських взаємин і дискусій під сучасну пору і цих інформацій з терену Вел. Британії, що є осередком польської політичної еміґрації, будуть одним з причинків до тієї ж дискусії, яка на нашу скромну думку тільки і дискусією, мабуть, лишиться.

З листів від наших приятелів

Лист з Ню Йорку

...Нас, що звикли віддавна жити в обставинах „нендзи ґаліцийскей", нас, що бачимо навкруги себе европейську руїну та таборове голодування, Америка зразу приголомшує надміром добробуту. Всього, чого лише душа може забажати, маєте всюди гори і доступне воно кожному. Люди живуть нормальним, безпечним життям, і все те, що твориться десь там поза Америкою, обходить тутешніх людей так само, як оповідання баби Параски. Із чемности американці (рівно ж і українського походження) послухають оповідань новоприбулих ДіПі — скитальців, а далі їхня увага знову повертається до привичних і милих справ бізнесових та різних розваг, яких тут не бракує. Нікому і в думку не приходить, що це безпечне, багате життя, ці височенні хмародери та потужні фабричні споруди, могла би осягнути якась небезпека, що зміг би хтось зруйнувати. Большевизм і його загроза цьому світові, — це все казочка для нечемних дітей...

...Перша ілюзія, якою ми там в Европі живемо, що світ цілий творить єдність, — ця ілюзія гине безслідно при першому ж контакті з американською дійсністю. Величезні океанічні простори які лежать по обох боках Америки, це реальність, яка робить нам зрозумілою доктрину Монрое, робить зрозумілим американський ізоляціонізм. Навіть я, свіжо випечений американець, відчуваю вже певну зміну в свому думанні та світовідчуванні. Усі дотеперішні факти з першої й другої світових війн, коли Америка приходила до Европи, це не є для неї річчю істотною, це лише епізоди, що зовсім не міняють змісту життя американців. І в першому і у другому випадках властивою причиною, властивим промотором американської дії були чинники, що знаходяться поза Америкою. В цих, порівнюючо безпечних американських прогулянках до Европи були лише елементи здорового спорту та бізнесу, а не якась містика христових походів проти магометанських невір...

...Отже і в нашій справі не Америка, але Англія рішатиме те: „битися чи миритися" з совітськими ботокудами, та й то звичайно не своїми, а чужими, може й знов американськими кулаками. А Англія покищо має досить часу і тому воліє покищо підписувати з ботокудами торговельний договір, як колись після першої війни та невдатних інтервенцій вона підписала... Отже коротко, приїхавши до Америки я переконався, що наші европейські сподівання не оперті на ніяких реальних підставах. Большевицьке бахвальство про світовий пожар не беруть надто поважно і спроби поширення більшовизму в Европі мають надію вповні знівечити „Маршаловим пляном", себто доляром і підтримкою антибільшовицьких сил в окремих країнах. Боротьба поміж СССР і Англо-Америкою вже йде, але не в тих формах, в яких ми бачили б і для себе проблиск якоїсь надії скорого визволення. Нині викидають більшовиків із західної Европи, завтра може викинуть із середної, але чи захочуть їх викинути ще й зі східної, — це ще велике питання. В кожному випадку — не скоро воно постане. Воно постало би скоро лише тоді, коли більшовики, замість поразок, мали б у Франції та Італії яскраві успіхи, коли б вони, так як Гітлер, стали над Суезом, Ґібральтаром, Ля Маншем; коли б загрозили вони безпосередньо Лондонові і Нюйоркові. Коли б більшовицька п'ята колона в Нюйорку й Вашінґтоні потрапила зробити те, що робить вона нині в Парижі й Римі, чи Греції. А так, то сидить ця колона тут, як миш під мітлою і лише язиком громить американську плютократію...

На такому загальному тлі виявляються зовсім безпідставними наші уявлення, наче б Америка нині могла виявити якесь виїмкове зацікавлення українською проблемою і особливу активність. Досить буде, коли — згідно з законом Стрейтона — вона допустить до себе переїзд кілька десяти тисяч найздоровіших українських ДіПі, які тут мусітимуть підлягти тим же швидким процесам асиміляції, що й їхні попередники. Очевидно, нині керуючі політичні кола Америки, передбачаючи поважну міжнародню гру на дальшу мету, вже громадять у своїй руці дані з українського атуту. Навіть мають вже добру їх колекцію. Одначе, коли і як ці українські козирі будуть положені на стіл, американці ще нікому не прозрадилися...

Покищо джерелом інформацій про українську проблему в світі є агентура із людей, що проживали в колишній царській Росії та СССР. Це переважно або жиди, або росіяни, або поляки, і лише в найменшій мірі українці. Останні завдяки своїй малій політичній виробленості і розбиттю по своїм симпатіям до окремих груп, можуть достарчати лише дані без ширшого конструктивного аспекту для державної майбутности України. Я особисто думаю, що єдино цінне свідоцтво про українську справу дає лише життя і діяльність українських ДіПі в Европі. І цілком правильно робиться, коли його всемірно і всебічно розбудовується, без огляду на тимчасовість перебування українців у Німеччині. Стара американська еміґрація, так як я її тут спостерігаю, вповні засуджена на відумертя.

...Перенесення наших науковців до ЗДА вважаю справою цілковито нереальною. Українське суспільство тут не має для цього ані відповідного розуміння ані організації ані коштів. Науковці, що приїдуть сюди за поміччю різних християнських організацій, так як і інші еміґранти, користатимуть з кількатижневої допомоги, поки не підшукають собі помешкання і праці. Тутешнє українське життя є в такому організаційному стані, що не може забезпечити науковцям якоїсь нефізичної праці, хіба що вони висвятяться на священиків до одної з трьох православних, двох католицьких єпархій і до 20 євангелицьких сект. Хто має таке духовне покликання то буде мати досить добрий кус хліба. Хто ж цього не має, то мусить або проситися на ласкавий хліб до одної з погребних інституцій, або йти на фізичну працю.

Я собі вибрав останнє. Поки не засвою достаточно англійської мови і поки не можу приступити до іспитів для одержання права практики, заробляю на життя своє і родини працею на фабриці, де пройшов уже кілька ступенів і одержую вже платню як фаховий робітник. Моя дружина рівно ж працює, як вечірня спрятуха у великому банку. Працюємо по 8 годин денно від 8 до 4,30, а потім від ½ 8 до 10 ходимо до школи на мову. В суботу і неділю маємо вільне і використовуємо час для полагодження господарських справ, громадських зустрічей та писання листів. Настрій маємо бадьорий, добрий. Почуваємо себе вповні вільними птахами.

Лист з Буенос Айресу

...Праці при тутешніх українських організаціях не можна мати, бо таких організацій тут тільки дві: „Просвіта" та „Відродження" й обидві вони бідні, як церковні миші. На 120.000 українців в Арґентині (ніхто їх тут не рахував, але всі більш-менш погоджуються на цій цифрі) тільки біля 3.000 зорганізовані в „Просвіті" та „Відродженні", а 40.000 взяло совітські пашпорти. Культурний рівень тутешньої еміґрації незвичайно низький. Інтеліґенції тут завжди було дуже мало, а та, що була, не витримувала загального рівня й відокремлювалася від загалу, віддаючись приватним справам.

Тільки з приїздом інтеліґенції з Европи тут справи покращають, але на це потрібний час. Для інтеліґенції ніяких варстатів праці нема, хіба для інженерів; все інше мусить іти на фабрики. Ніяких закордонних дипломів тут не признають. Шоб попасти в університет, треба кожному чужинцеві здавати арґентинську матуру.

Всі, хто сюди приїздить, чомусь розчаровуються; чомусь всі малювали собі фантастичні замки, а приїхавши, бачать, що тут життя важке, — треба дуже ретельно працювати на шматок хліба. Фізичної праці тут для кожного досить, але (в столиці) панує така мешканева криза, що заробітку не вистачає на пристойну кімнату і тому приходиться винаймати тільки ліжко. Нема сумніву, що не зважаючи на такий стан, я раджу кожному не старшому всетаки сюди їхати: побідувавши рік, можна вийти в люди. Можливостей багато, але треба перш за все опанувати мову, без неї можна бути тільки чорноробочим. Крім того треба знати якесь ремесло.

...Український Допомоговий Комітет ніяких засобів не має. Тому й посилок теж нікому не шле. Голова його їздив на власний кошт до ЗДА на панамериканськo-українську конференцію, щоб здобути засобів від тамтешніх Комітетів, але не дістав нічого. Тому й ті люди, які сюди приїздять, не можуть рахувати на ніяку допомогу з боку Комітету. Вся його роля зводиться на діставанні віз, а там кожний вже мусить використовувати свою візу, як сам знає.

...Коли б Ви мали людей, що хотіли б сюди їхати, (а їхати сюди все ж краще, як залишатись в Европі), то подайте листу осіб з точними біографічними даними — дата й місце народження, релігія, фах, освіта, тощо. Я дам до Комітету, там їх впишуть на чергові листи, що вже виготовляються для наших людей в Німеччині.

Малий фейлетон

ЯК ПИСАТИ ГАЗЕТНУ СТАТТЮ

Відомо, що статтю треба пистаи виключно про речі, в яких нічого не розумієш; тільки завдяки цьому здобуваєшся на зухвалість, яка може зробити статтю інтересною і тим самим читабельною. Пильнуйте цієї тези — і Ви ніколи не будете бентежитися браком тем.

Для першого шкіцу статті може бути корисним легкий алькогольний хміль, але остаточний запис має відбутись по відпочинку, при тверезому стані.

Відносно формулувань діє аксіома: центр ваги тематичний і центр ваги стилістичний завжди треба розставляти так, щоб вони не збігались; напруження, що виникає з цього, є плодотворче незвичайно. Тому з користю для справи обирають до нотаток тон наукового трактату. Зате при поважних темах належить брати злегка саркастичний тон. При цьому рекомендується обрамовувати істотний пункт тривіяльности або невеликими нісенітницями; бо лінивий читач хоче бути заскоченим: найкращі зубні лікарі це ті, які разом з наркотичним шприцом непомітно вводять в рот пацієнтові також і щипці. Найтяжче трактувати субтильні теми, як от „про уміння писати статті". Є улюбленою ницістю подавати їх у такому стилі, який має симулювати логічну чіткість.

Бережися давати відповіді на цілком очивидні справи, а тим паче пояснювати, що саме подумано як поважне, а що — як жартливе. Містифікації є сіль журналістики.

Треба відібрати читачеві здібність мислити, це так, але кінцеві висновки він повинен зробити сам — в пастку такого благодійства він все ще потрапляє. Стаття має дати тільки барви і точки опори, що на них читач може потім снувати образи своїх бажань. Це не єдина риса, яку журналістика має в спільному посіданні з фаєрверками; вона бо, як і фаєрверки, є марне, але прибуткове зайняття.

Фрідріх Кемпфер, дипл. фізик
Göttinger. Universitäts-Zeitung

З парадоксів нашого часу

Вашинґтонський кореспондент газети „Süddeutsche Zeitung" пише в ч. 106, що міністр пошти Геннеґен, уступив з уряду ЗДА тому, щоб стати головою спортового клюбу бейзбол.

Ворожа мафія діє

Інструкції для комуністичної роботи серед ДіПі

„Baltic Review" з 28. листопада 1947 року оголосив такі інструкції, видані комуністичним аґентам в таборах ДіПі (наводимо в дослівнімп ерекладі за „East Europe" ч. 161, грудень 1947):

Необхідно викликувати господарську й політичну незгоду між утікачами різних національностей. Різні політичні групи серед утікачів однієї національности треба штовхати на взаїмне ворогування, яке повинно найти вислів і на сторінках преси. Культурна діяльність утікачів мусить бути паралізована. В тій цілі треба заохочувати іґнорантів і тупих осібняків, щоб домагались керівних постів і писали до газет, дбаючи про те, щоб їхні писання, які не можуть пошкодити комунізмові, мали першенство в пресі утікачів. Необхідно викликувати скандали, які лишають у світі враження, що утікачі, це неґативний елемент.

Треба поглиблювати роз'єднання між католицькою Церквою і Церквами православними.

Утікачів треба всяким способом обезцінювати в очах представників тих країв, які хочуть дозволити їм іміґрувати, напр., Канада, Арґентина, Бразилія і т. п.

Муситься зруйнувати економічну базу утікачів усякими можливими засобами. Кримінальні злочини в таборах мусять траплятися частіше. На відповідальних робітників у таборах треба кидати підозріння, що вони спроневірили американські речі. Треба викликувати взаїмне надовір'я між жителями таборів і їх управою. Найбільш ефектовний засіб до цього — провокувати адміністрацію табору і поліцію, щоби поступали несправедливо. Це має викликувати незадоволення й огірчення між таборовиками, при чому можна спонукати адміністрацію і поліцію „показати свою владу". Цього рода провокації не наткнуться на більші труднощі, як довго адміністрація має багато свободи в роботі, а контроля з гори практично не існує.

Небезпечних типів серед утікачів треба заставити мовчати, а неінтеліґентних висувати на керівні позиції, де їх можна використати в наших інтересах. Основне значення має викликування настроїв незадоволення і безнадійности, бо це захитає утікачів у спротиві проти комунізму й ослабить їх волю.

Найбільше зусиль треба звернути на те, щоб викликати ворожнечу між утікачами та Аліянтами. Аліянтську поліцію треба переконати, що утікачі це кримінальні елементи; треба постійно на неї впливати, щоб їх відповідно до того трактувала.

Приязнь між утікачами і їх закордонними опікунами треба змінити на явну ворожнечу. Утікачі повинні вважати західних Аліянтів своїми ворогами.

В відношенню до преси утікачів треба вживати ось такої тактики: на місце боротьби проти комунізму має прийти боротьба внутрі різних національних груп.

Росіян треба штовхнути проти українців, українців проти поляків і т. д. Всю еміґрантську пресу треба компромітувати і знеславлювати; таксамо поступати з людьми, що працюють у цій пресі.

Ґ Л Ь О С И Д О П Р Е С И

Леґенда про 14 мільйонів українців

Ришард Враґа, перед війною київський кореспондент Польської Аґенції Телеграфічної, помістив у польському журналі „Міжнародні справи" статтю про українсько-московські взаємини між двома світовими війнами. Він каже в тій статті (цитуємо за „Українською Трибуною" ч. 90):

„Загальне число українців в межах СССР не перевищувало при кінці 1946 року 22 мільйони, з чого на терені Української Республіки біля 14 мільйонів".

Не підозріваємо Враґи в ніякій тенденції, але рівночасно мусимо запитати: чи справді можливе, щоб у сьогоднішній Україні було тільки 14 мільйонів українців? Ми вповні здаємо собі справу з тієї руїни, яку спричинив серед української людности терор червоної Москви і друга світова війна (гляди передову статтю в цьому числі). Але мимо того цифри 14 мільйонів не можемо приняти за правдиву.

Р. Враґа спирається на совєтську статистику без ніяких застережень. Тимчасом треба узглянити, що після 1929 р., коли почався масовий терор, урядові статистичні дані подавали скількість українців на мільйони менше ніж було в дійсності. Причини цього явища ось такі:

1) Шоб хоронити себе перед терором люди масово подавали себе за „русских"; 2) з тої ж причини найбільш загрожені, національно свідомі елементи масово втікали на москвоські і не-українські терени, де маскували себе і при урядових статистиках не признавались до українства; 3) шляхом масових чисток з державного апарату усунено ступнево українських людей, заступаючи їх щораз більше русотяпськими елементами, які тенденційно зменшували скількість українців при статистиках; 4) коли почалась насильна колективізація, маса розкуркулених селян пішла в донецький промисловий басейн, який не належить в цілості до УССР, але є частиною української суцільної території, а там зокрема була сильна тенденція до зменшування українського стану.

Крім того Р. Враґа, говорячи про УССР, думає її в межах передвоєнних, отже без населення Західної України, яке давало около 6 мільйонів. Воєнні втрати українського народу він подає на 8 міл., що означало б, що поголовно мусіли вигинути не тільки всі українці мобілізовані до Червоної Армії, але ще кілька мільйонів цивільних. В польській публіцистиці ота цифра 14 міл. чомусь здобуває право громадянства. Пригадуємо, що в 1946 р. ендецька „Myśl Polska" теж твердила, що в Україні є тільки 14 міл. українців. — Додаймо, що за станом 1. 1. 1939 самого тільки колгоспного населення (без радгоспів, МТС і т. п.) в УССР було понад 14 мільйонів, з яких 98% українці.

Ми оцінюємо, що сьогодні на суцільній території України є біля 30 міл. українців. Це страшенно мало в порівнянні з тим, що повинно бути, якщо б український нарід мав змогу нормально розвиватися.

Поголоски про смерть Сталіна

Час до часу появляються в світовій пресі поголоски про смерть Сталіна. Мільйони читачів екзальтуються тими поголосками і зв'язують з ними різні, більше або менше наївні, комбінації про майбутнє совєтського режиму, про можливість революції в Рад. Союзі і т. п. Навіть поважні знавці московських справ, такі як напр., Джордж Кеннен, вірять в те, що смерть Сталіна може мати важкі наслідки для більшовицького режиму.

Нам здається, що всі ті розрахунки неправильні. Доля більшовицького режиму не зв'язана вже в такій мірі з особою Сталіна, щоб його смерть могла захитати цей режим. Тому нам не інтересно розгадувати загадку, чи Сталін ще живе. Зрештою ні громадяни Рад. Союзу ні закордон не довідається правди про кінець Сталіна, який скоріше чи пізніше таки прийде. Про смерть Сталіна довідаємося, коли його наслідник вже буде твердо сидіти в Кремлі, або коли почнеться чистка сталінівців.

Совєтський режим це не диктатура одної особи, тільки ціла система. Вона має свої коріння глибоко в історії московського народу, вона відповідає його вдачі і загальному стилеві життя. Ця система продовж тридцятилітнього панування витворила вже нову суспільну верству більшовицької аристократії (енкаведе, державна бюрократія, господарські адміністратори і специ), яка не за страх, а ради свого шкурного інтересу піддержує цей режим, бо він дає їй владу й вигідне життя — вигідне в порівнянні з нужденним життям широкої маси совєтських „громадян". Ця система винищила до щенту всі ті громадські сили, які могли б завалити режим. А спеціяльна система енкаведе забезпечує його перед кожною небезпекою революції знутра.

Той режим може провалитись тільки внаслідок якогось історичного припадку, якого не можна передбачити, або внаслідок зовнішньо-політичних ускладнень. Смерть Сталіна в цьому відношенні без рішального значення. Періодичні поголоски про його смерть, що викликують у світі різні облудні надії, можуть бути навіть побажані для більшовицької пропаґанди, бо вони звертають ворожі більшовицькі сили на манівці.

Таємниця англійської династії

Швайцарський ліберальний тижневик „Weltwoche" пише з приводу весільних торжеств англійської престолонаслідниці:

„Досить дивно вражає нас, коли бачимо, з якою важливістю прикрашується кожну, навіть найменшу, подробицю весільного церемоніялу. Ця проблема має багато глибші коріння, ніж це може видаватись на перший погляд. Вона виростає з тих ірраціональних глибин життя, де кориниться туга за проводом народу і де живе ідея архаїчного королівства, яку модерні часи перемогли тільки поверховно; і тому серед різних народів на місце королівських мітів творять тепер злиденні міти „народних" трибунів. Правда, також Англія післала колись свого короля на шафот. Але після того англійське королівство перейшло через усі кризи і виявилось незвичайно тривкою інституцією. Можна сказати, що це сьогодні найпопулярніша династія в світі. Король — це з одної сторони символ, що стоїть перед історією, а з другої — він рівний common man (звичайній людині, не-шляхтичеві). Королівська родина це щось в роді ґльорифікованого (прославленого, вивисшеного) громадянства. В її святочних церемоніях кожний — включно до останнього підміського пролетаря — відчуває в якийсь дивний спосіб своє власне вивисшення".

Ці слова дають і нам дещо для думання. Кожний нарід інстинктово відчуває потребу одного народного проводу. Ті величезні трудноці, які доводиться перемагати, щоб реставрувати один державний законний роблять самі ж таки українці — свідчить, як дуже центр український, і ті перепони, що тим заходам знищили довгі часи поневолення здорові інстинкти народу. Шо в інших народів дається самим тільки підсвідомим хотінням, на те саме в нас треба зуживати величезної енергії. Кожний нарід відчуває інстинктово тугу за якимсь національним органом, в якому він бачив би свій власний символ, відчував би свою власну гідність і своє вивисшення. В нас на ту інституцію, що могла б сповняти таку ролю, періодично ллють помиї і її паплюжать. Гляди для прикладу: неінтеліґентну і злобну брошуру „Ми і наше довкілля", кпини з УНР в гумористичних журналах, різні летючки проти уряду і т. п. На це можемо відповісти: нарід, що сам себе не шанує, не здобуде пошани в других.

Без коментарів

Всі українські газети на терені Німеччини — без уваги на їх світоглядове обличчя — помістили оголошення про появу журналу „Проблеми". Одиноко „Українська Трибуна" не помістила платного оголошення, а інтервенція нашої Адміністрації зустрілась з рішучою відмовою.

ПРОБЛЕМИ

ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

ЗМІСТ

ЛИПЕНЬ 1947

Monthly supplement to the licensed weekly "On the Foreign Soil"
Supplement for May and June 1947
Displaced Persons Publications Authorisation Number US-E-6

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

The Problems
Ukrainian Monthly Review

Die Probleme
Ukrainische Monatsschrift

МЮНХЕН, ЛИПЕНЬ 1947

Редаґує Колеґія під проводом Михайла Добрянського

Адреса Редакції та Адміністрації
Die Probleme
Ukrainische Monatsschrift, München 13, Schliessfach 50

Ціна одного числа 4 нім. марки

Замість передмови

„Проблеми" є продовженням того ідейного напрямку, що його висловом були перші два числа півмісячника „На чужині", які появились в квітні 1947 р.

НАША ДУМКА

Черговий акт трагедії

Коли пишемо ці рядки, то наші думки й почування з тими нашими рідними братами, які сьогодні там на українській землі приносять найвищу жертву і тим засвідчують свою вірність і відданість Батьківщині. Без уваги на те, чи шлях, на який вони вступили, оправданий з погляду вищих вимог національної політики, і чи він доцільний з погляду визвольної дії, їх жертва велика. І ми клонимо голову перед нею.

Кривава пацифікація, що оце відбувається на західніх окраїнах українських земель — а почалася вона в другі роковини скінчення війни, неначе на глум засадам атлянтійської хартії — без сумніву стоїть у зв'язку з вислідом московської конференції. Після невдачі конференції спішним темпом переводять за залізною куртиною ліквідацію антикомінтернівських елементів, закріплюють позиції васальних урядів, усувають і нищать всі ті сили, які не хочуть включитися в процес тотальної совєтизації і поневолення.

Червона пацифікація українських окраїн була приготована довшою пропаґандивною кампанією проти українських повстанців. Пропаґанда була досить голосна. Червона стратегія вміє переводити того рода акції вповні т и х о і без розголосу, так була переведена в 1945 р. пацифікація Галичини при помочі восьми дивізій армії Енкаведе. Колиж в цьому випадку включено всі совєтські голосники, то в цьому є без сумніву укрита ціль: 1. компромітувати український визвольний рух, представляючи його як аґентуру всяких темних сил, 2. вмовляти в світову опінію, що українство належить до тих елементів, які постійно заколочують спокій і загрожують мирові (червона стратегія, тонко орієнтуючись у внутрішній ситуації «буржуазного» світа, знає, що тут є дуже поважний відлам, який щиро прагне мира і готов платити за нього всяку ціну), 3. в обличчі неясної ситуації, яка настала після невдачі московської конференції, психічно мобілізувати власні сили, загострюючи партійну «бдітєльность» у рядах партії і армії.

Українська публічна думка апелює до світової опінії і звертає її увагу на ту трагедію, яка сьогодні відбувається на українських землях. В одній українській резолюції читаємо між іншим: «Ми звертаємось до цілого культурного світа, який вірить в ідеали ґуманности, правди і справедливости з пламенним протестом проти... В цілому цивілізованому світі є багато організацій для оборони прав і свободи людини. Ми кличемо ті організації, в інтересі їх власних народів, поцікавитись ближче сьогоднішньою долею українського й інших народів, що опинились під режимом червоного тоталізму.»

Українська опінія має повне право апелювати до совісти демократичних народів заходу. Український нарід перший підняв чинний спротив проти наступу червоного тоталізму — не тільки в обороні власній, але й в обороні цілої Европи. І в цій боротьбі, яка вже триває 30 літ, український нарід приніс такі жертви, яких не має ніякий інший нарід в історії Европи — звиш 10 мільйонів людських жертв. Якщо б не ці жертви, не знати під чиїм пануванням була б сьогодні ціла Европа.

Коли з історичної перспективи аналізуємо ситуацію в Европі в 1918—1919 роки, то бачимо, що ціла центральна і західна Европа змучена війною, переживала тоді величезний фермент, а в різних країнах розгорялись вогнища соціяльної революції. З трудом конструктивні сили вдержували рівновагу силам революції. Це бачили в Кремлі стратеги світової революції. На переломі 1918—1919 були звідтам поведені рішучі намагання, щоб злучитись з червоною Мадярщиною Белі Куна, кинути поміст на захід і долити оливи до тих льокальних вогнищ революції, що тоді палахкотіли в різних країнах заходу, і розпалити світову революцію в Европі. Це не вдалося якраз тому, що армії УНР створили греблю перед навалою з півночі, а уряд західньої України в січні 1919 відмовився прийняти большевицьку поміч в війні проти Польщі. Сміємо твердити, що це врятувало тоді Европу перед заливом большевизму. В цьому є достойний вклад українських визвольних змагань до універсальної історії.

З цього і з цих мільйонових жертв народу випливають наші права, звертатись до культурного заходу .З цього теж випливають його моральні зобов'язання. Ті зобов'язання ще більші, коли зважити факт, що засади атлянтійської хартії по той бік залізної завіси зломані в найбільш брутальний спосіб. Але якраз за ті засади велась остання війна. Як довго вони не переведені в життя в ц і л і й Европі, так довго нема мира. Завдання міжнародніх чинників — знайти шляхи й засоби, щоб мирним способом вибороти здійснення тих засад.

Українське громадянство на еміґрації пережило дуже боляче останні події в краю. Стихійний вияв співчуття, акція протестів, маніфестації, богослуження — добре, що це все відбулось, бо воно свідчить, що наш загал, живучи на чужині не затратив психічного зв'язку з рідним краєм. Але наша реакція на події в краю не сміє вилитись тільки в формах солом'яного, хоч і як пламенного вогня. Мусять прийти тверді рішення і конкретні діла, але рішення і діла розумні і доцільні. Та частина народу, що опинилась на еміґрації, має можність вільно говорити. Цього найбільш примітивного права кожної людської спільноти не має український нарід на своїй землі. І цей факт накладає на нас обов'язок, від якого ніхто з нас не може звільнитися. Ми маємо бути речниками народу, що змушений мовчати. Ми му-

симо сказати світові те, що наш нарід повинен сказати сам, але не може. І ми маємо багато дечого сказати.

Однак, чи ми здібні до цього в сьогоднішньому стані нашої організованости? Ледве. Бо як довго нема одного національного органу, який мав би мандат цілого громадянства заступати його на зовні, так довго ми не є чинником з яким хтонебудь схоче говорити. Це є аксіома, яку інстинктом вичуває кожний державний нарід. Хто з нас є покликаний бути речником цілого народу назовні, це всі ми знаємо. Трагедія народу на рідних землях і повага ситуації в загальному ставить перед усі відповідальні угрупування категоричну вимогу — створити такі умовини, щоб державний центр міг не тільки існувати але й діяти.

Протиукраїнська коаліція

Преса принесла вістку про військовий договір між СССР, Польщею та ЧСР в справі спільної акції проти українських повстанців. Таким чином маємо до діла з міжнародньою коаліцією, яка звертається проти українства. Ініціятори того протиукраїнського договору мали на увазі різні цілі, які хотіли осягнути таким порозумінням. Воно могло послужити їм притокою сконцентрувати більші військові сили в тому терені, що має важне стратегічне значення — вихідна база одночасно в трьох напрямах: на Польщу, ЧСР і Мадярщину. Сьогодні, після подій в Австрії і Мадярщині, виходить на яву, що ініціятори мають дальше йдучі пляни, хочуть зробити рішальний крок вперед, щоб віддати васальні держави під виключну владу комуністичних, отже москвофільських елементів, і тим остаточно закріпити в тих краях неподільну владу Кремля. Для такої акції скупчення більших сил в відповідному пункті має своє значення.

На основі плянів з Москви, Тіто організує балканський бльок (в зв'язку з тим вістка про приїзд Молотова до Югославії має глибший сенс). Треба припускати, що паралельно з творенням балканського союзу йде аналогічна акція на трикутнику СССР, Польща, ЧСР (пригадаймо вістку про відпочинковий побут Вишинського в Карльсбаді). Протиукраїнський заговір став вигідною маскою, щоб закрити військове порозуміння, яке напевно має дальші цілі, як поборювання українських повстанців.

Чому ж ініціятори вибрали якраз протиукраїнське вістря того договору, щоб задемонструвати його перед світом? В плянах червоної стратегії польсько-український фронт має особливе значення. Відомі є методи комінтерну — заогнювати національні конфлікти між ворожими народами ,а злагіднювати їх в відношенню до Москви, аж до повного усунення зі свідомости підлеглих народів почуття національних різниць супроти Москви. В плянах тієї стратегі тим остаточно закріпити в тих краях неподільсько-українського фронту, противно — його штучно підсилювати всіми засобами, бо перспектива якогонебудь польсько-українського замирення. яке могло б довести до створення 70-мільйонового бльоку двох народів, зверненого — відомо проти кого, зовсім не усміхається тій стратегії.

Сьогодні вже відомо позитивно, якою агентурою і в який спосіб був викликаний польсько-український конфлікт в pp. 1942—1944. Знаючи ціль червоної стратегії, ясно, чому в часі пацифікації Галичини перед двома роками польсько-українська прикордонна полоса залишилась поза тією акцією. Так само, коли відбувалась пацифікація Польщі в літі минулого року, вона теж не заторкнула польсько-українського пограниччя. Бо ця полоса має криватитись і ятритись, щоб затроювати атмосферу між двома народами. Ми, щоправда, чули про співпрацю між польськими й українськими повстанцями на тих теренах, але це справи не міняє, бо знаємо з досвіду останньої війни, яким тягарем падає партизанка на місцеве населення того терену, де вона діє. Отже незалежно від тої співпраці червона стратегія свою ціль осягала (в тому утверджують нас принагідні вістки з цього пограниччя) і гранична полоса досі кривавилась, щоб дальше заогнювати взаємини між двома народами. Коли сьогодні пацифікують і це пограниччя, то тому, що цього вимагає вища політика — забезпечити собі на всякий випадок повний спокій в запіллі. А щоб капіталізувати зерно ненависти, посіяне між двома народами, ініціятори пацифікаційної акції втягають до того уряд радянської Польщі та поширюють це порозуміння ще й на Чехію. В такий спосіб втягають до протиукраїнського воза ті елементи Польщі, які досі з різних причин ставились до українства індиферентно. В такому ж аспекті треба розуміти й участь Чехії в тому заговорі.

Червона стратегія веде свою політику з розрахунком на дальшу мету. Сьогодні ще завчасно говорити про ці речі конкретною мовою. Але мимо того треба з усім притиском звернути увагу, що від такого чи іншого уложення відносин на українсько-польськім пограниччю залежатиме в майбутньому більше, ніж ми сьогодні припускаємо.

З парадоксів нашого часу

Як подає „SPD-Mitteilungsblatt, Frankfurt" баварський міністр внутрішніх справ мусів видати характеристичний обіжник. Міністр суворо забороняє відмовляти німецьким утікачам і виселенцям права на гріб на місцевих громадських кладовищах, рівночасно забороняє закладати окремі цвинтарі для німецьких утікачів.

Історична місія українського православя

На другому місці цього числа подаємо кілька голосів з преси про ту боротьбу, яка сьогодні ведеться за панування над православним світом. Боротьба ведеться тонкими засобами, які не звертають на себе уваги ширшого загалу. Але тим не менше вона може мати далекосягле значення в дальшому розвитку боротьби за українську справу, тому українське громадянство повинно уважно слідкувати за тією ділянкою московської політики.

Почалось від того, що Кремль змінив своє дотеперішнє становище до православної церкви і леґалізував її в 1943 р. Ми схильні думати, що нова церковна політика Кремля і розв'язання Комінтерну (в цьому ж самому році) стоять у тісному внутрішньому зв'язку. Обі події були наслідком глибоко продуманої зміни методів большевицької роботи закордоном, зміни наставленої на нові перспективи, які мала дати червоній Москві перемога над гітлерівською Німеччиною, що тоді була вже безсумнівна. Крім того у церковній ділянці були поважні мотиви внутрішньо-політичного характеру. Нову церковну політику оцінили і в нас і в світовій опінії зовсім поверховно, бо зрозуміли її, як тактично-пропаґандивний маневр, що має демонструвати перед світом еволюцію радянського режиму на право і тим зробити його більш приємливим для капіталістичних союзників. Це було важне, щоб дістати від них можливо найбільшу допомогу в боротьбі з націонал-соціялістичною Німеччиною.

Тимчасом зворот радянської політики в відношенні до церкви це не тактичний маневр, а нова стратегія в боротьбі з релігією, що її основною метою є знищити ворога-церкву — більш доцільними засобами, як це було досі, але одночасно в максимальній мірі використати її для режиму так у внутрішній, як і в зовнішній політиці. Советський режим витягнув науку з того досвіду, який він зробив продовж 30-літньої боротьби з релігією. Показалось, що боротьба проти релігії, ведена шляхом прямої акції і фронтовою атакою з-зовні — не веде до бажаної цілі, бо скріплює ворога, гартує його на дусі і замість викоріните релігійні «пересуди» з душ мільйонів людей, вона тільки інтенсифікує релігійне почування мас. В висліді того не знищено релігії, а тільки зіпхнуто релігійне життя в катакомби підпілля і конспірації, жертви мучеництва освятили її в очах мас і очистили морально. Релігія дістала могутній ідейний застрик. Релігійна туга виявилась у підпільнім відродженні прерізних сект ,які в потенції могли б стати для режиму більш загрозливі як офіційна православна церква. Червоні володарі мусіли переконатись, що релігія це стихія, якої не дасться знищити ніякими репресіями.

В такій ситуації виринула діявольська ідея — заставити релігію й церкву служити червоному режимові, ідея зрештою не нова, бо має в Москві традицію сторіч, з тою тільки різницею, що давніше церква мала слушити білому цареві, а тепер червоному. Воєнні умовини дали нагоду для нової постановки церковної справи в такий спосіб, щоб якнайбільше замаскувати істотні цілі советської політики.

Одним рішенням про залеґалізування московської православної церкви Кремль розв'язав позитивно для себе цілий ряд питань:

1. осягнено бажаний пропаґандивний ефект на заході, де так публічна опінія як й урядові чинники виказують в відношенні до Москви дуже багато простодушної наївности; тим самим зроблено ще один крок, щоб дезорієнтувати захід щодо справжніх цілей московської політики в відношенні до нього;

2. внесено фермент, а навіть і розкол внутрі православних церков закордоном;

3. розбито одноцільність релігійного фронту в краю, бо в нових умовинах «упривілеєна» церква в силу логічної конечности мусітиме виступати проти сект, а секти знов проти неї;

4. виведено ворога з підпілля на явну сцену, де легше можна його контролювати і дбати, щоб не переріс визначених йому меж;

5. і найважніше — нова постановка уможливлює режимові використати церкву для себе, включаючи її в радянську систему, а одночасно дає змогу влізти в середину церковної організації, щоб її розкладати знутра, засіяти там зерна внутрішнього гниття і підірвати моральний кредит церкви в масах вірних.

А все те прикрито приманчивою ідеологічною надбудовою — ідеєю вселенського патріярхату в Москві. З наведених на другому місці голосів преси бачимо, як та ідея вже микликує заколот в умах православних кругів поза межами СССР. В зв'язку з тим відкривається перед українським православ'ям нове завдання. З тою хвилиною, коли піднято на Кремлі старе гасло «Москва — третій Рим» (або в іншій формулці «Москва — природній центр православного світу»), мусить виступити хтось, хто підніме прапор оборони незалежности православних церков від Москви, всеодно — білої чи червоної, і тимбільше мусить виступити, коли по панування над православним світом простягає руку світовий штаб боротьби проти релігії взагалі. З історичного досвіду знаємо, що всяка опіка Москви над позамосковським православним світом це маска для московського імперіялізму для поневолення того світа.

Український православний світ має сьогодні найбільш даних на те, щоб підняти цей прапор. В цьому велика історична місія українського православ'я. Українське православне громадянство має найбільше досвіду в обороні церкви перед наступом червоного безбожництва, воно має за собою світлі традиції 30-літньої боротьби, воно має сьогодні обов'язок взятися за виконання цього завдання. Але передумовою того є таке збагачення релігійного життя серед того громадянства й таке внутрішнє усуцільнення, щоб провідна роля українського чинника в обороні незалежности цілого православного світа від червоного Кремля, вийшла як природна функція росту української духової сили.

На шляху до впорядкування

(Сн.) Чотири соціялістичні партії: Українська соціял-демократична робітнича партія (УСДРП), Українська партія соціялістів-революціонерів (УСР), Українська радикальна партія (УРП) і вкінці українська революційно-демократична партія (УРДП) склали спільне організаційне бюро для створення однієї соціялістичної партії. Подія позитивна на шляху до впрядкування нашого політичного світу.

Ми зокрема вітаємо перші почини і бажаємо скорого і повного успіху. Адже розвиток іде в тім напрямі, що його підкреслювали ми в програмовій статті п. з. «Український мир», як особливо корисний для оздоровлення наших унутрішніх справ. Ми дуже далекі від усякої претенсійности і не думаємо в'язати подій, що відбуваються в соціялістичнім середовищі, з порадами тієї статті, так неначе б вони і спричинили ті події. Рівнобіжність наших думок і того, що здійснюєтся в соціялістичнім світі, пояснюємо тим, що і одне і друге мають спільне джерело в українській тузі за єдністю і внутрішнім упорядкованим замиренням. З тих джерел родиться доосередня політична тенденція, і вона є знаком і сповненням часу. З тієї тенденції зродився національно-державний рух, що оформлюється в Українськім Національно-Державнім Союзі; з тієї ж тенденції родяться надійні зближення і кроки до злиття в соціялістичнім крилі. Усе, що суперечить тій глибокій українській тузі, усе, що хотіло б утвердити нинішній стан розбиття і розпорошення політичних сил народу; усе блискучо чи просто сіровідоремленське нині вже починає ставати несучасним, несвоєчасним, анахронічним, присудженим до повільного завмірання.

Значення доосереднього руху в нашім соціялістичнім світі корисне і для того ж світу і для всієї нації взагалі. Старші соціялістичні осередки — це були фактично партії минулого. Вони репрезентували кожна з окрема і всі разом нашу історію, її славні сторінки й її приниження. Ті осередки були фактично штабами без армій, без впливу на ширші маси, навіть без зусиль зв'язатися з ними, оформлювати їх по своїх засадах у своїх організаційних рямах. Вони і зовсім свідомі такого стану. За те ті штаби колишніх масових партій зберегли те, що зберігають штаби взагалі: знання світу, що серед нього сьогодні живе і діє українська еміґрація, навіть деякі зв'язки з тим світом. Ті осередки зберегли деякі конечні для тих зв'язків привички, виучку, політичну школу. Їм недоставало динамізму, отже і впливу на ширші маси.

Саме тим динамізмом і співзвучністю з деякими особливо молодими шарами нашого скитальства визначається наймолодша соціялістична формація УРДП. За те їй напевно недостає того знання европейського світу й того вишколу, що потрібний для діяння серед нього, якими визначалися штаби давніх партій. Сполука традиції зі сучасністю, знання з вольовим поривом, школи з молодістю, — дадуть повноту прикмет, потрібних для політичн... ...ій більшого засягу. Давні штаби з'єднані з молодим соціялістичним народом і його виразниками дадуть здібну провідну верству соціялістичного табору, запоруку його здорового оформлення.

Тут доходимо вже до місця, де корисність для групи збігається з корисністю для всієї нації. Об'єднаний соціялістичний світ покликаний політично оформити велику частину українського населення, одну з основних його продукційних сил: говорючи символічно — Донбас, себто шари робітництва безвласницького і без власницьких хотінь. Це справа з державного погляду першої ваги. Внутрішня слабість українського пролетарського соціялізму 1917—1920 років фатально відбилася на рішальних подіях днів революції і державного будівництва. Сьогодні справа буде куди важнішою. Адже в Україні міщанський елемент вийде обезсиленим. Із продукційних господарсько-рішальних сил, по наших містах до голосу прийдуть безвласницькі робітничі елементи. Хто ж оформить їх? Яких ідей носієм стануть вони? Думаємо, що саме призначенням упорядкованого соціялізму буде дати тому безвласницькому робітництву українську державну ідею і оформити його в ім'я власної соціяльної правди в своїм державнім домі. І хочемо рівити, що зосереджений соціялістичний світ виконає своє велике і почесне завдання.

Вкінці надійний почин в соціялістичнім середовищі не може пройти безслідно і без відгуку в другій, численнішій сьогодні частині українського продукційного світу, у дрібновласницькій стихії й її політичних надбудовах. Рух доосереднього оформлення розпочатий в тім середовищі Національно-Державним Союзом приспішиться і так наближатимемся до своєчасного і раціонального, відповідного до потреб нації й її продукційних сил політичного уладу. Події в лівім його крилі — це добрий матеріял для самозадуми і для відповідної ревізії дотеперішньої практично-політичної постави правих кіл. Ми певні, що і тут доосередні тенденції, зроджені з духа і потреб нашої доби, приведуть до усучаснення і зливання історичних осередків в один політичний табір — репрезентанта власницької, точніше дрібновласницької, селянської і міщансько-інтеліґентської стихії.

З ПАРАДОКСІВ НАШОГО ЧАСУ

В Рад. Союзі видано розпорядок про знесення кари смерти в СССР. Вся преса демократичного світу принесла цю вістку без коментарів.

*

„Darmstädter Echo" *подає таке оголошення: молода дама, занята в уряді, дає вечірні лекції демократії.*

Життя і наука

Шляхи і завдання української науки

Написав М. — І. — Ш.

Вільна Українська Академія Наук відбуває свої часті з'їзди. Дискутуються доповіді. Наукове Товариство ім. Шевченка оживає, піднімає свої, доброю заслуженою славою в широкім світі вкриті прапори. Що це за знаки: — може відродження української науки, або й української духовости взагалі? Чи тільки осінній шум і клекіт птиць, що збираються відлітати за море?

Перед нами поважний елябoрат одного з чільних представників нашого сучасного наукового світу: «Сучасні проблеми української науки». Шукаємо в ньому відповіді і знаходимо перемішані одні з одними і науково-планувальні мотиви і мотиви суспільної опіки. Отже що означає рух у науковім світі? Чи нове справжнє окрилення духа, чи тільки метушню для облегшення влаштування в нових умовинах, для виправдання вимог, що їх ставить науковий світ до нашого громадянства, головно за океаном?

В основі і того руху і тих вимог лежить переконання, що наука — це цінність. І тому добре роблять ті, що віддають свій час і силу науці, а громадянство повинно підтримувати їхню працю. Але всі люди і групи, що висували і висувають якінебудь вимоги до громадянства, завсіди підкреслювали і підкреслюватимуть вагу і цінність своїх зусиль. Одначе як часто такі запевнювання — це тільки омана і більш нічого. Сучасна наукова свідомість вимагає передусім повної чесности мислення зі собою. Тож питання цінности науки взагалі, і нашої сучасної української наукової праці на еміґрації зокрема — мусить стати темою того ж мислення і дістати ясну відповідь.

ЦІННІСТЬ НАУКИ.

Яка є міра цінности науки, які її критерії? Можна сказати, що наука, наукова правда — це абсолютні цінності, незалежні від наших людських потреб, від приємности чи неприємности, від пожиточности. Це погляд дуже поширений під кінець дев'ятнадцятого і на початку двадцятого сторіччя.

Сьогодні було б нам трудно втриматися при тім погляді. Саме поняття абсолютної цінности дуже захитане позитивістичною критикою. В дійсності, так каже вона, ніколи не зустрічаємо цінности без почування розкоши росту, піднесення настрою, коротко — без приємного почування. Тож відділяти цінність від переживання і казати, що вона цілком незалежна від нього, це тільки самовільне припущення, ніде не стверджене досвідом. Для пізніших течій, як філософія життя, немає речі про таку незалежність. Наука, як і розум взагалі, дістають тут тільки інструментальне, прагматичне значення; розум, наука — це знаряддя волі до життя, чи волі до влади, знаряддя інстинктів, гонів, знаряддя життя взагалі, — а не якась самоціль і цінність у собі. Колись вважали науку служанкою богослов'я, тепер схильні вважати її служанкою життя.

Яка її роля в житті? Доходимо до другого критерія цінности. Наука організує суспільство і господарство нації. Це її призначення і міра цінности. Такий, назвім його, політично-економічний критерій цінности науки висуває позитивізм, прагматизм, особливо американського походження. Той критерій нечужий філософії життя, вкінці з тим критерієм знайомі і ми. Його особливо радикально пробували проводити в культурній політиці марксисти-большевики. Все, що спомагає будову комуністичного світу і владу пролетаріяту, цінне. Все інше — непотрібне. Є щось природне, самозрозуміле, близьке життю і його вимогам, навіть щось життєрадісне в наведених поглядах. Політично-економічний критерій має одну недостачу: він, як побачимо, однобокий.

На ґрунті позитивізму зродився ще один критерій цінности науки. Експериментальна психологія сформулювала явище т. зв. гетерогонії мети. Те, що було зразу тільки засобом, стає згодом ціллю для себе. Життя дає багато прикладів. Хід, біг — мають зразу тільки біологічне значення, як засоби втекти від небезпеки, або здогнати здобичу. Згодом стають вони ціллю для себе в прогулянці, ще більше в танцях. Подібно зір, слух — зразу справжні і виключні слуги життя і його фізіологічних потреб, стають самоціллю в зображеному мистецтві й музиці.

Таке сталося і з пізнанням. Його джерела часто практичні. Щоб вдержатися в боротьбі за існування, людина збирала й запам'ятувала досвіди, свідомо робила їх. Вона знала, де шукати добрих ягід, знала небезпечні від хижаків стежки і навпаки знала добру пору і добре місце власного здобичництва. Згодом витворилася приємна привичка громадити знання, навіть коли воно не давало безпосередньої користи. Зродилися в людині бажання, жажда пізнання. цікавість до науки. Сьогодні теоретичні галузі науки коріняться в тих продовж тисячеліть вироблених нахилах і прагненнях людини до пізнання. Вони цінні, бо вони дають приємність, заспокоєння духових потреб культурної людини.

Цей третій критерій вражає своїм, що так висловлюсь, занадто споживацьким характе-

ром. Від нього мається посмак витонченого духового розкошелюбства, гедонізму. Але ж дух — нечистий споживач. Він — саме він — це ж організатор життя, його суспільно-економічних справ, що вимагали для себе повного віддання науки. В ім'я чого, на яких засадах організує людина свою спільноту і своє господарство? Ясно: на засадах свого загального світогляду і розуміння життя. Таким чином доходимо до ще іншого підставового критерія цінности наукового пізнання: — цінне те, що дає матеріял і порядкові принципи світогляду. Важно, щоб той ієрархічний порядок мислей, які дає кожний світогляд, був по можливості певний, себто висловлений ясними і виразними понятями. Інакше: важно, щоб той світогляд якнайбільше приближався до філософії, це значить, щоб давав порядок науково оформлених і провірених мислей.

Аж тепер можемо збагнути, де та однобокість політично-економічного критерія цінности, що про нього вже була мова. То була чиста техніка для техніки. Вона мала служити життю, це підкреслювалося щоправда завсіди. Але дороги і напрямки життя різні і організація громадянства і господарства — поняття многозначні. Аж останній, світоглядовий критерій дає окреслений зміст і напрям життя даного часу, отже і визначає ясно цінність пізнань. Цінне не тільки те, що організує зовнішній світ, спільноту і її господарство, але і то в першу чергу те, що дає внутрішній порядок души, властивого суб'єкта і спільноти і господарства. Тут зустрічається наука з релігією й мистецтвом, як суперниками, чи співтворцями в оформлювані духовости. Але мистецтво і релігія організують внутрішній світ з погляду почувальних і волевих сторінок души. Наука в спільноті культурних ділянок є сторожем розумових прямувань, її патос скерований до загальної важности і конечности для всіх людей і всіх часів. Тим вона для рівноваги душ і життя така конечна.

УКРАЇНСЬКА НАУКА ДО 1919 РОКУ.

Спробуємо тепер підійти з погляду зазначених критеріїв цінности до двох наявних фактів історії української науки останніх часів. Перший факт — це її розцвіт під кінець минулого і на початку цього сторіччя. Другий — це упадок її значення і внутрі українського світу і поза ним за час поміж двома світовими війнами. Де глибокі причини тих явищ?

Українська наукова праця кінця дев'ятнацятого і початку двадцятого сторіччя наростає довкруги філології в ширкому розумінні й історіографії, як навкруги своїх осередків. А філософія й історіографія сповняли в ті часи незвичайно важну ролю в нашім житті і нашій боротьбі. Український нарід виховував тоді ясну свідомість своєї суті. Хто ми? Чи русини на заході, малороси на сході, як вмовляли в нас зацікавлені сусіди, і як думало і вірило багато із нас самих? У подрібнім схопленні те загальне питання звучало: діялект чи самостійна мова? Плем'я чи самостійний нарід? Расово-кровна спорідненість із західнім чи північним сусідом, чи навпаки — окремі расово-кровні основи, окремої оригінальної духовости, духовости, що її пророчистим виявом є народня творчість, народні звичаї, побут? Інвентаризація скарбів української народної творчости в поезії й прозі, музиці, плястиці, вишивках, побуті; маґазинування тих скарбів у збірниках Наукового Товариства ім. Шевченка й інших виданнях, їх обробка і вкінці їх синтеза в монументальних творах з історією Грушевського в осередку — це велике зусилля, несене патосом боротьби за своє національне «я» і за признання його зовнішним світом. Українська наука й учені стоять тоді в перших пробоєвих лавах українського національного фронту. Вони оформлюють внутрішньо націю, вони виборюють признання її і з боку близьких ворогів і дальших байдужих чужинців.

Звідси повага науки, передусім унутрі українського світу, і звідси її реґулятивна сила. Вся українська духовість оглядається на науку; українська вченість творить етос, надає моральні норми духовій творчості. В обличчі авторитету Грушевського і Франка просто немислима аморальна й алогічна розперезаність публіцистики й літератури пізніших років.

Українська наука організує духовість рідної нації, дає непохитні підвалини її політичної свідомости, її загального світогляду, й моралі духової праці. Вона сповняє вимоги, що їх ставили два найважніші критерії цінности, другий політично-економічний, і четвертий: світоглядовий. Це джерела її розцвіту й авторитету.

Радикально змінилися умовини після першої війни. Своєю волею і своєю кров'ю українство знайшло себе духово й державно і одночасно здобуло признання для себе в широкім світі. Наукових арґументів уже не треба було; поважніші противники вже спинили свої після 1917—1920 років недоречні і смішні філологічні чи історичні докази на тезу «не було, нема і не буде». Зате створилися нові внутрішні й нові зовнішні фронти. Та тут українська наука або не вміла, або — під терором — не змогла включитися в них. І це початок її занепаду.

На заході наука продовжує працю давнішими дорогами. Але та проблематика вже не цікавить громадянство. Наука стає, говорячи словами Бекена з Веруляму, неплідною черницею, замкнутою в холодних мурах манастиря, що далі носить назву Наукового Товариства. Тільки деякі, більше періферійні комісії намагаються ще зберегти зв'язок із життям. Характеристична риса того періоду: найцінніші осяги тієї науки — це організація і розбудова музеїв. Учений-воїн української справи стає ученим сторожем пам'яток української землі і культури. Лицар стає музейним кустошем. На сході насильно зламано хребет українській науці. Трагічна доля проф. Грушевського, що намагався почерез війну і революцію перенести давні традиції української живої науковости, це видимий знак тієї переміни. Наука має йти на

службу клясі і партії. На початку двадцятих років свіжий, повен віри і завзяття комунізм пробував безкомпромісово проводити свій критерій цінности, що ми його обговорили, як другий. Та незабаром, як і в інших ділянках, комунізм пішов на вигідні для себе компроміси і примирився з існуванням і навіть деяким розвитком усіх, незв'язаних щільно з економікою і марксизмом, галузів знання, як клясична філологія тощо. Коли задля уподібнення до широкого світу і заспокоєння кіл, зв'язаних із традицією, можна було недавно привернути військові ступені і відзнаки, що на початку двадцятих років вважалися символами реакції й контрреволюції, то поскільки невиннішою уступкою минулому було послаблення тиску економічно-політичних вимог на духовість. До того приєднався ще один глибший мотив. У ті дальші від безпосередніх життєвих справ наукові ділянки мусіли ховатися ті, що їх тягло до вчености, але відстрашувала духова диктатура марксизму. Чесність не дозволяла їм ламати їхніх мислей в угоду партії, але бажання спокійної праці не пускало в бій. Ті люди певно залюбки поринали в дальші від життя, отже вільніші від тиску офіційної доктрини ділянки. Офіційні ж кола зрозуміли вигоду із такого нешкідливого для правовірної доктрини розгляду наукових прагнень. Вислід подібний що й на заході. Життя і — бодай незв'язана з економікою наука — розійшлися.

Які ж унутрішні мотиви діяли в тім українськім ученім світі? Яке оправдання знаходив він найчастіше півсвідомо, чи підсвідомо для своєї праці? Психологічно — це була солодка привичка, радісний спомин із великих «юних днів, днів весни» української науки. Так старші люди в ім'я примар минулого не бачать або забувають справи сьогоднішнього дня. На зовні звичайно виступала наука, як цінність сама по собі, звільнена від питання доцільности. Коли пригадаємо собі попередньо обговорені критерії цінности, завважимо знову радикальну зміну. До першої світової війни свій розцвіт завдячувала українська наука тому, що вона, згідно з другим і четвертим критерієм, організувала духовість і життя нації. Занепад її ваги в періоді між двома війнами спричинений тим, що українська наука в своїх основних світоглядових, українознавчих ділянках спирає свою роботу — хай пів чи підсвідомо — на першім і третім критерії.

І ніякий рух, і ніяка розбудова самих установ, комісій, з'їздів не змінить нічого в тім напрямі. Все це при такій внутрішній настанові не будуть знаки весняного буяння, але тільки милими пожовклими листочками колись живого дерева, широко розкинутими по життєвих шляхах та безсилими серед них.

УКРАЇНСЬКА НАУКА ТА ЕМІҐРАЦІЯ.

Те, що пережила українська нація в 30-их і 40-их роках нашого сторіччя, не дається порівняти навіть із найтрагічнішими подіями нашої історії. Такого систематичного наступу на українство, на самі його расово-кровні і духові первні, досі не було. Також такого систематичного, не зовнішнього, але духового тиску, не зазнавала нація ніколи. Тож і зміни зовнішні і душевні величезні.

До того ж, діється все те в добу, коли ввесь світ, його культура, його будуччина, знайшлися на роздоріжжі. Недавно стривожився світ европейської культури пророкуванням його упадку. В світлі розряду атомової енергії те пророкування приймає виразніші перспективи, а визволення звіря в людині підчас другої світової війни, приготоване теоріями, тільки викінчує ті апокаліптичні перспективи. Після другої війни світ знову ділиться на два табори і навіть не прислонює того поділу. Промови найвідповідальніших керманичів цілком виразно окреслюють ідейні і політично-господарські різниці двох таборів.

Отож небувала досі національна й особиста трагедія, і віщі заграви останнього суду — це зовнішня й унутрішня сценерія, що на ній відграється наша драма.

І ось питання: як позначилось все те на українській духовій праці і творчості? На українській науковій праці на еміґрації зокрема?

Мореплавці розбитого корабля, кинуті бурею на береги чужого світу, найперше роблять перегляд і перелік усього врятованого майна. Це цілком зрозуміла й потрібна справа. І нас трошки не дивує, що й українські науковці, зупинившися на чужих берегах, взялися за перелік того, що ще нам залишилося. В тім відношенні наша наукова праця має либонь найкращі осяги. Великі збірки світлин зруйнованої України й її столиці, широко закреслені анкетні досліди українського населення, побуту, політичних, релігійних, господарських умовин останніх передвоєнних років на основі пам'яті живих людей усіх майже лиць української землі — це дорогоцінні матеріяли для численних будучих дослідів.

Одначе і тут завважуємо деяку однобокість, що свідчить про небезпечну залежність від теперішніх привичок. Всі ті збірки і матеріяли торкаються неповторного минулого. Ні Лаври, ні Михайлівського, чи пак Дмитрівського Собору, ні людностевого стану зперед останньої війни не відбудувати. Всі ті речі мають цінність для історика і подекуди, і то з кожним роком меншу, для політика при евентуальних, сусідських переправах перед світовими політичними трибуналами і світовою опінією. Ми привикли збирати недобитки. На цьому виросла велика українська вченість кінця 19-ого і початку 20-ого сторіч. Цим і починаємо нове життя на чужині.

Але саме воно вимагає дечого, чого не було колись, а значить що не вклалося в привичку. І того ми продовж двох років перебування в Німеччині не зробили. Осередок нашої науковости — українознавство в найширшім розумінні, знайшлося без найважнішого засобу: без книгозбірень. Усі вони залишилися по той бік засягу, поза залізною завісою, або у німецьких университетах східньої зони. Часто говоримо про будучі інститути українознавства. Де ж їх хоча б зачаткові, основні бібліотеки? Поки не

пізно, а це вже справді майже остання пора після прогаяння двох років, треба українським науковим осередкам зінвентаризувати те, що є в приватних руках і приватній опіці. Сьогодні в таборових скупченнях зробити це легше, взагалі можливо, — колись стане це недосяжною мрією. Мусимо переконати власників основних творів літератури і науки, мусимо переконати публічну думку, що ті рештки книжкових скарбів — не цілком приватна, але частинно національна власність. Найпотрібніші речі треба скопіювати машинково, раз, щоб взагалі не пропали, два, щоб створити так хай тимчасовий сурогат основних бібліотек. Наші предки переписували речі рукою, ми все ж у кращім становищі. Можемо машинково робити зразу п'ять відписів, на це засоби мусять знайтися. Але і мусимо признатися, що два роки порівнюючо спокійного і забезпеченого таборового життя пройшло в тому відношенні безплідно.

Значно сумніше виглядає справа, коли від музейництва і інветаризації перейдемо до тематики наукових зібрань, доповідей, критичних дискусій, що заступають недосяжні в наших умовинах періодичні видання. Маємо враження, подібне до вражень, що їх давали малярські виставки, враження загальної втечі від життя. Коли б хто хотів, прислухаючися до доповідей, або приглядаючися до образів, означити історичну пору їх постання, він міг би це зробити хіба завважуючи між образами портрети достойників УНРРА, або стверджуючи, що наукові з'їзди відбувалися по таборах тієї міжнародної установи... Видно смертельна тривога і туга сучасности не мутять спокою духових краєвидів наших мистців і наших вчених.

А життя і наш стан ставлять проблеми і вимагають їх рішення. Непорадно хотіти від науки того, що є обов'язком публіцистики, отже насвітлювання еміґраційних актуальностей і безпосереднього керівництва ними. Але коли та публіцистика має бути поважна і відповідати потребам нації, вона мусить мати в науці свого дорадника і довіреника. Їй так пекуче потрібні наукові праці, що з'ясовували б дотеперішні наші і чужі еміґраційні досвіди. Чи не має право наша спільнота вимагати таких праць від наших істориків, соціологів, психологів?

Світ наявно перебудовується: — в кожнім випадку ідейно. Про об'єднані держави Европи, далі про світову федерацію мріють уже не тільки політичні фантасти, але найтверезіші державні мужі. ОН — нині ще квола організація, все ж стає осередком світової опінії. Ідея абсолютної суверенности націй-держав тратить своє колишнє значення. Світ, наші сусіди думають категоріями більших господарсько-державних комплексів. Прометейська ідея, міжмор'я, чорноморська доктрина, все те блиски загальних світових ідей у нашім просторі. Скільки суворої наукової праці наших істориків, географів, демографів, правників, державознавців, економістів треба, щоб окреслити наше сучасне поняття самостійности — у згоді з тими світовими ідеями. Скільки наукових зусиль треба, щоб наша політична публіцистика і політика нарешті дістала солідний фундамент, а не ширяли тільки у сфері здогадів, інвенцій, імпровізацій. Включаючи себе в ті пекучі сучасні питання нації, наука перейме утрачене нею керівництво в духові, здобуде глибокий, а не тільки іспитово-формальний вплив на живу молодь, а її вимоги до суспільства дістануть моральне виправдання.

Таких проблем багато. Піднімемо ще деякі перші з краю. Два роки тому кинуто між нас необережне гасло: мовляв, українській ученості нічого в Німеччині робити. Треба за всяку ціну і то по змозі скоріше переходити на кращі наукові кочовища, найрадше за океан. Фатальне гасло, і тим фатальніше, що воно легко прийнялося, даючи виправдання вже дворічній дрімці. В новій формі СЕД-у (об'єднання соціялістичної партії Німеччини) відживає на наших очах злощасна для нас концепція німецько-російської співпраці задля впорядкування середущої і східньої Европи. Коли ж зважимо, що світ привик дивитися крізь окуляри німецької вчености на східньо-европейські справи, тоді зрозуміємо, яка небезпека чекає нас від нового видання давнього замислу, що кинув тінь на нашу історію і 1918 і 1942—1943 року. Підсилити серед самих німецьких учених існуючі ревізіоністичні тенденції в тій ділянці, перебороти ту концепцію в уяві широкого світу, доказуючи її безнадійність — знову тема, але і невідхильний моральний обов'язок української науки, її різних галузів. Чи не повинна була початися та праця, хоча б початкове розгортання її саме в Німеччині? Що зроблено за два роки? Чи усвідемлено собі проблему і обов'язок? Два роки! За мріями про далекі будучі інститути забуто, що саме та сьогодні переможена і принижена Німеччина була досі і може і далі хоч частинно залишиться кузнею світоглядових думок для всього світу. Чи не було б корисно, навіть конечно для наших учених, що на західніх землях через тісноту умовин, а на східніх через марксівський концентрак були відрізані від того духового процесу, познайомитися з ним ближче, пережити його саме на те, щоб ставувши до праці в нових, заокеанських — як хочете — інститутах не робити з них українських наукових хуторів, але створити в них установи співзвучні і співмірні з такими ж установами країн, де оселяться ті учені.

Сьогодні родиться нове еміґраційне «яблучко», що дотепно глузує з еміґрантського «бли-

---

»Слова не можуть мати ніякого відношення до діл, бо, зрештою, що це булаб за дипломатія? Слова — одна справа, а діла — друга. Гарні слова це маска для злих діл. Щира дипломатія є неможлива, як неможлива суха вода або деревляне залізо« — оригінальний вислів Сталіна.

Цитовано з „The Real Soviet Russia" by David Dallin, New Haven, стор. 71.

скучого відокремлення». Ось його одна строфа:

Es ist alles vorüber,
es ist alles vorbei,
schon zwei Jahre in Deutschland
und nichts не панімай

Хай це нове яблучко котиться собі по еміґрантських душах ,але воно не сміє стати піснею українського вченого світу! Навпаки, там саме воно мусить спинити свій веселий біг. Повна свідомість і розуміння світу і людей, духових прямувань, соціяльно економічних і політичних рухів — це те, чого слушно чекає еміграційна спільнота і чого слушно сподіється український материк від своїх учених, що вийшли в світ широкий на волю. Від сповнення того обов'язку залежить не тільки місце учености в спільноті, але залежить і доля духа, навіть саме життя тієї української спільноти.

Дмитро Донцов

Його роля в формуванні модерного українства

Написав М. Лагодівський

Стаття є частиною розвідки про проблеми української провідної верстви.

На переломі двох століть чотири великі українці — Драгоманів, Франко, Грушевський і митр. Шептицький — пробивали українському народові вікна в широкий світ і впроваджували його в модерну добу навого національного життя. Їх діло довершила щойно перша світова війна і визвольні змагання. Великий струс 1914—1920 років починає модерну добу в нашому житті, зокрема коли йде про стиль і духову атмосферу. В тих воликих роках зчезла загумінковість західньої України, хоч відгомін її ще довго будемо відчувати. Східна Україна вийшла з аполітичного українофільства й культурництва на широкі шляхи державної думки. Змінилась загальна атмосфера, відійшла безповоротньо в минувшину патріярхальність життя, запанував новий дух, почали творитись нові форми, з'явились нові суспільні типи. Але двадцять літ між двома великими проломами — ще замало часу, щоб остаточно скристалізувались нові форми і нові типи. Крім того діяли ще різні сили, власні і чужі, які впливали деформуюче на природній процес кристалізації модерної української духовости. Значення елементарної катастрофи в тому процесі мала для Східної України перемога большевизму. В західній Україні в тім же напрямі впливали різні чинники.

ВПЛИВ НА УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ.

Одним з таких чинників — і то може одним з найсильніших — була публіцистична діяльність Дмитра Донцова в західній Україні між двома світовими війнами. Без пізнання тієї індивідуальности не зрозуміємо вповні тієї доби галицького життя. Донцов був у наших умовинах без сумніву індивідуальність понад звичайну пересічність. Тому, серед усіх тих, хто в тому часі активно впливав на формування прилюдної думки, його вплив переважав, він надавав тон тому, що звичайно звемо духовою атмосферою, і витиснув свою печать на всьому духовому житті тих 20 років.

Він мав рішальний вплив на формування української націоналістичної думки того часу, але цей вплив був глибоко неґативний. Не можна уявити собі гіршого данайського дару для молодого ідейного руху, який почав тоді рости в Галичині й на еміґрації — для українського націоналізму, як подарована йому Донцовом книжка «Націоналізм». Проміжок між двома світовими війнами — це був історичний шанс українського націоналізму. Тут не місце розглядати питання, наскільки він використав той шанс і сповнив свою місію. У зв'язку з нашою темою треба тільки ствердити, що ідеологічна публіцистика Донцова, який хотів бути ідеологом того руху, була для націоналізму величезною перепоною в виконанні його історичних завдань.

ПОЛІТИЧНЕ КОЧІВНИЦТВО.

Духова структура Донцова незгармонізована і повна внутрішніх противенств та несподіваних скоків, як мало яка інша. Наверх виявилось це в політичнім кочівництві з одного табору до другого, і в зміні політичних переконань та ідеологій: від «поступової» соціял-демократії до «реакційного» гетьманства, дальше від монархізму до демократичного республіканства, а звідтам до тоталістичного націоналізму, і дальше — від націоналізму до консерватизму. В останній книжці «Дух нашої давнини» Донцов проповідує головні елементи ідеології Липинського, якого він більше як десять літ завзято поборював якраз за ту ідеологію. Сьогодні — як довідуємось — автор брошури «Школа і релігія», ізза якої міг ґратулювати йому сам герольд безбожництва Ярославський, став співробітником української католицької преси. Ще один доказ, як тонко уміє Донцов вичути конюнктуру.

Що було причиною таких перескоків, чи шукання правди, чи може інші спонуки? Донцов неначе талановитий купець на ринку, добре орієнтувався, який товар стає модний, на який артикул є найбільший попит, який крамом можна здобути якнайбільше розголосу для фір-

ми та морального і матеріяльного капіталу для її власника. Коли модним був соціялізм, він подавав на ідеологічний ринок соціялістичний крам, а громив націоналізм. Колиж конюнктура змінилася і модним ставав націоналізм, він став проповідувати націоналізм, а бив соціялізм; коли почала тріщати система тоталізму, на якому він спер свою доктрину націоналізму, він перший його покинув і переставився на позиції консервативних ідей. Він голосив не те, що в даних умовинах громадянству було потрібне, бо для реальних конечностей і потреб він не мав зрозуміння і конкретні питання та пекучі болячки національного життя збував загальниками, які можна було різно розуміти. А проповідував те, що було ефектовне, модне, чим захоплювалася безкритична маса і чим можна було викликати найбільше розголосу довкола своєї особи. Через те Донцов не проводив, а тільки зручно грав на настроях і захопленні модними гаслами.

БРАК ВНУТРІШНЬОЇ ПРАВДИ.

Головна риса, яка найсильніше вдряє при аналізі його писань — це брак внутрішньої правди в його творах. Немає там якоїсь одної центральної ідеї, з якої виходив би автор і якою хотів би порядкувати прилюдну думку, або до якої, як до основної цілі, він змагав і наставляв би волю інших. Брак внутрішньої правди — це та «Unechtheit» Донцова, яка мала такі катастрофальні наслідки для української молоді (це німецьке слово найвірніше віддає ту головну рису). В своїх писаннях (маємо на увазі головно його ідеологічні речі з його націоналістичного періоду) не виходив такий, яким був у дійсності, а те, що писав, було більше «Schein» як «Sein».

Здобувши зручною тактикою беззастережний вплив на молодь, він безоглядними методами дискредитував в її некритичних очах всіх інших, що могли тій молоді щось дати. І завдяки тому став безконкуренційним паном молодих душ і сердець. Ніхто інший ніколи досі в західній Україні не здобув такого становища. І тут він дістав великий шанс — стати виховником західньо-української молоді, створити новий тип українця, виховати нову ґенерацію й доконати великого діла — дати основи для нової української духовости. Але ніхто інший не розчарував так, як він.

ПРОТИВЕНСТВА ДУХОВОСТИ ДОНЦОВА.

Донцовщина (зн. Донцов і його школа) лягла тяжкою зморою на молоду ґенерацію західної України. Щасливий був, хто в час опритомнів і не дав великому магові причарувати себе. Щоб ту молодь виховати, треба було дати їй якийсь позитивний духовий зміст, якісь великі ідеї, якісь формуючі цінності, що будують характери і творять індивідуальності, треба було показати велику візію нової України. Натомість усе, що виходило з-під його пера, мало на собі відпечаток тих противенств, на які така багата була духовість Донцова. Ось кілька з них:

Націоналіст (тут вжито слово «націоналіст» не в значенню політичної доктрини, а на означення певної життєвої постави) повинен відзначатися тим, що в його відношенні до свого народу й батьківщини більше відданости і любови, більше пієтизму і пошани, як у ненаціоналістів. Тимчасом Донцов-націоналіст ставиться до українства мало що не з погордою. Ні тіні в його творах якогось інтимного ставлення до України. Україна — це для нього якийсь «Zwischending», а український нарід — нарід-бастард (про нарід-бастард була стаття Донцова в львівських «Шляхах» [1917], що викликала свого часу загальне обурення). Порівняйте ставлення до України в Шевченка й Липинського — з одної сторони, а в Донцова — з другої, і побачите два протилежні світи. Там з кожного рядка ви чуєте жар пристрасної любови до України і біль з приводу її горя. А тут, у Донцова — з кожної сторінки віє холод байдужости і погорда наче чистокровного пана до міщанця-бастарда. Це було щось інше, як Франкове «не кохам Русі», або Кулішеве «народе без пуття . . .» У них це голос одчаю, крик розпуки, що його викликувала батьківська любов до своїх земляків, любов, що веде і вчить, виховує, а тому по-батьківськи картає. А тут холод циніка.

Донцов ірраціоналіст з ідеології, але раціоналіст зі своєї власної суті. Його писання не являють, щоб у його душі горів вогонь творчої снаги, себто ті ірраціональні сили, які є джерелом творчости, які дають творцеві (однаково — поетові чи філософові) змогу з власних стимулів творити нові цінності, перетворювати чужий матеріял в горні свого духа на власні оригінальні ідеї і концепції. В його писаннях завжди можна вказати, звідки яку думку він перейняв. Стимули до творчости він діставав ззовні. Бо Донцов — раціоналіст своєю духовою структурою, але раціоналіст своєрідний — з погордою до раціоналізму. Тому з ресентименту до нього він ідеологічно звертався до ірраціоналізму і проповідував його в найрізніших варіянтах, не маючи власної системи філософічної думки. Найбільш яскраво виявився нетворчий раціоналізм Донцова в його книжці «Націоналізм». Третя частина цього твору, в якій автор хотів дати «українську ідею», отже щось позитивного, вийшла і змістом і об'ємом найбідніше. Місто того він дав лише безплодну критику дотогочасного українства і «доктрину» — теорію націоналізму, суху і без життя. Виповнити цю теорію живим змістом, зн. дати українську націоналістичну ідею — він не мав змоги, бо на це не дозволяв холодний, розкладовий і всеумертвлюючий раціоналізм його духа.

Донцов і Европа — це нове противенство. Він захоплювався Европою і взагалі окцидентом. Европу пропаґував на кожнім кроці і був гордий з того, що галицьку «колтунерію» вчив, що таке окцидент. Але того окциденту він не знав, бо був йому органічно чужий. Його духо-

ва структура східня, а не західня. Суттєвими ознаками західньої духовости є органічність, гармонійність і традиційність; а всі ці елементи чужі його світовідчуванню. (Коли він тепер проповідує традиційність, то це ще одно противенство його творчости.) Через те він не знав Европи і ставився до неї як типова людина сходу значить приймав без розбору все, що приходило з Европи й Америки, без уваги на те, чи воно було основним елементом европейської духовости, чи продуктом її розкладу. Ресентимент до сходу доводив його до захоплення Европою, але її він приймав тільки поверховно, ідеологічно, а не душевно.

ІДЕОЛОГІЯ АМОРАЛЬНОСТИ.

Всі ті, і ще інші, противенства Донцова це другорядні речі в порівнянні з основною справою — його ставленням до релігії. Відношення мислителя до релігії це той критичний пункт, на якому найкраще можна пізнати, чи він збагнув усю суть людської душі, чи проглянув до глибин усі таємні сили тієї душі, чи пливе тільки по поверхні, не знаючи, що діється в її глибинах. Адже він — той майстер, який має оформити цю душу, дати їй ясну постать, звести в гармонійну синтезу всі основні елементи людської душі — почування, волю, думку й ірраціональні сили, тому мусить їх знати і вміти до них поставитися, щоб оформити людину. Донцов плавав по поверхні, а скриті сили людської душі, які керують усею дією людини, були йому недоступні. Наглядним доказом тієї поверховности є його відношення до релігії.

Ставлення Донцова до релігії, до світа абсолютних цінностей є щонайменше негативне, щоб не сказати вороже. Яскраво неґативне становище до релігії зайняв в брошурі «Школа і релігія»*).

Оборонці Донцова виправдували цю брошуру його молодечим віком. Алеж його внутрішня еволюція пішла не в напрямі позитивного ставлення до моралі й етики ,а навпаки: коли в брошурі «Школа і релігія» ще є сліди якоїсь суб'єктивістичної етики, то в пізніших його творах і того нема; пізніше перейшов зовсім на позиції аморалізму.

В головному творі «Націоналізм» поставив Донцов тезу про аморальність націоналізму як один з головних стовпів націоналістичної ідеології і боронив її завзято, коли його за це нападали. Ця аморальність — рівнодушність і незаінтересовання в справах добра і зла, як її інтерпретували його учні — стала панівним тоном його творчости.

Перший раз в історії зах. України почали в поважних публікаціях і в передовім національнім журналі, в Літературно-Науковім Віснику, пропаґувати аморальність, як національну чесноту. Лишім будучим історикам розв'язати загадку, як це сталося, що цю аморальність прийняла за основу свого світогляду значна частина молоді того народу, якого силою і надією були досі якраз етичні цінності. Що ніяк не вдалося комуністичній пропаґанді, того доконав Донцов, що защепив галицькій духовості того рака, який розкладає її і нищить фундаменти народної сили ще до сьогодні. На це здобувся він у краю, який стояв у затяжній боротьбі на життя і смерть, і тільки з моральних джерел власного духа міг черпати сили до дальшої боротьби, — в краю, що безпосередньо сусідив з царством нігілізму і в обличчі його загрози міг спертися тільки на свої власні моральні сили. Донцов, як як ідеолога. А якщо бачив і мимо того голосив завдячував свою перемогу якраз аморальним течіям, що йому підготовили ґрунт. Коли ж він цього не бачив, то тим він дискваліфікував себе як ідеолога. А якщо дачив і мимо того голосив аморальність, то хай його за це судить історія.

СІВАЧ УКРАЇНСЬКОГО НІГІЛІЗМУ.

Wir sind die neue Jugend,
die an nichts mehr glaubt
und trotzdem Mut zu Arbeit hat.
Könnt ihr das noch überhaupt?

Так починався вірш одного німецького декадента. Вірш цей вжив Донцов як заспів для статті до української молоді, якій він вказував шляхи, що ними вона має йти. Стаття була достосована до того мотиву.

Рекомен думати таку напрямну для молоді могла тільки людина, яка сама в ніщо, поза своєю особою, не вірила.

Мабуть тільки тою порожнечею можна собі пояснити замилування Донцова в сильних ефектах. Якимись «ерзацами» хотів втишити власну духову пустку, тому любувався в макабричних образах, апокаліпчитиних візіях, малюнках страшного суду, картинах, де лилася кров, палали пожари і валилася земля. Символом його видавництва була голова вовка з отвертою пащею. Це гармонізувало з тамтими тонами і теж давало сильний ефект. Особливо вимовним в тім відношенні є його літературні сильветки, передусім Шевченка і Лесі Українки. Вони грубо тенденційні й суб'єктивні, а образ обох поетів викривлений дуже сильно, до непізнання. Якщо хтось хотів би витворити собі поняття про них, не знаючи їх творів, а тільки на основі його літературних критик, дійшов би до переконання, що це якісь демонічні постаті з посмаком сатанізму.

Історична заслуга Донцова в тому, що він послідовно видержав протимосковську лінію та освідомлював українське громадянство в тому, що таке большевизм — так кажуть його оборонці. Це правда, але заслуга в цьому сум-

---

*) Ось кілька цитатів з брошури „Школа і релігія": „Понура наука християнізму" (стр. 8), „віддати моральне виховання дітей до рук тієї інституції (зн. церкви), яка зазначила свій кривавий похід в історії димом від стосів інквізиції — міг би хіба божевільний" (22), християнська етика це „етика покори, рабського терпіння, непротивлення насильству та інших ослячих чеснот" (22), ця етика „має спеціяльною ціллю тримати на ланцюгу народні маси" (27), „Церква, як католицька так і православна, завше була і є заклятим ворогом всякої свободи" (28), „під тим зглядом, якщо існує яка різниця між православною і католицькою церквою, то хіба така, як між чортом і белзебубом" (30).

нівна, бо — і тут доходимо до того противенства, що мало найтрагічніші наслідки — Донцов одною рукою поборював большевизм, а другою шедро сіяв зерна, з яких плоди підготовляли ґрунт лише для перемоги большевизму, однаково, московського чи рідного українського. Тільки щастя Донцова в тому, що вибухла друга світова війна і не всі плоди його засіву встигли дозріти. Але руїна тисяч душ української молоді, в яких серцях засіяв зерно нігілізму, лишилась як сумна спадщина його рухливої діяльности.

МЕТОДИ ЙОГО БОРОТЬБИ.

Донцов був майстер пера. Тою зброєю орудував як добрий фехтун шпадою. Мав особливу методу писання: не переконував аргументом, ані силою своєї логіки, ані прегматичним викладом, тільки причаровував читача, заскакуючи його несподіваною фразою, часто такою загальною, що не мала змісту, але зате була ефектовна. Фасцинував його, придавлюючи його думку авторитетом цитати якогось світового автора, цитати звичайно вжитої в іншому сенсі ,як в оригіналі, а нерідко просто сфалшованої. Гіпнотизував читача сильними словами і зворотами та бравурою, з якою торощив противну думку, хоч бувало не мав при тому і крихітки слушности. І тим викликував у малокритичного читача переконання, що правда за ним, бо читач навіть не посмів припускати, яка зухвала неправда криється за тою бравурою.

Методи Донцова це типові, просто клясичні методи усякої масової пропаґанди, з усіми неґативними наслідками масової гіпнози, занику тверезої думки і здорового критицизму. Як терор ломить і розкладає волю людини, так знов масова пропаґанда розкладає розум, бо вбиває самостійність думання.

В методах боротьби не мав найменших скрупулів — ні етичних, ні громадських, ні товариських. Всі засоби були добрі, якщо вели до цілі, якщо ними можна було здискредитувати противника в публичній опінії, відібрати йому моральний кредит і громадський авторитет. Не тільки в ідеології проповідував аморальність, але й витривало практикував її в свої публіцистичній праці. В тім однім пункті він був «echt», був дійсно собою. Донцову припала та сумна чость, що він санкціонував аморальність у методах політичної боротьби серед нашого народу.

Він виборов у нас право громадянства для політичної фрази, він витворив цілу «школу» політичної дискусії, де замість логічної арґументації і прагматичного викладу всевладно панувала фраза, пуста і без змісту, але тим більше претенсійна і напушиста, де замість академічних форм і засад пристойности панував вічевий тон, тупет і лайка. Від нього виводить свій родовід ота типова орієнтальна нетерпимість для іншої думки, яка довела вкінці до політичного сектанства і доктринерства.

ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВОСТИ.

У висліді великого зриву, духового потрясення та ідеологічного перелому, що їх викликали визвольні змагання і світова війна, прийшло духове відродження західнього українства. Щезла загумінковість, обновилась національна психіка, затихли тони плаксивого сентименталізму і м'ягкосердности. Учасники визвольних змагань принесли нову поставу до життя. Це вже були не сумирні гречкосії, що своєї тіні бояться, а тверді люди з широкими горизонтами, що вміють постояти за своє право. Оборонці Донцова вперто твердять, що це відродження було його заслугою і наслідком його впливу — погляд невірний. Правда в тому лише, що він геніяльно вичував конюнктуру, тому включився в той процес і хотів ним керувати, але ані він його не започаткував, ані ним не проводив.

З тим обновленням прийшла пора на нове оформлення української духовости. Це було головно завдання, яке в ті часи стояло перед ідеоголами української національної думки. Великі роки 1917—1920 показали, що в українськім народі скривається величезна динаміка, що українська стихія — жива, буйна, бурхлива — пробивається з елементарною, первісною силою на поверхню життя. Але вони виявляли рівночасно її слабість, яка полягала в тому, що ця духовість: 1. неоформлена, 2. нема кому її вести. Це були головні причини великої катастрофи 1919—1920 років. Тому перед духовими провідниками стояло як перше завдання — дати українству нову форму, вказати йому його великий зміст і таким чином оформити нову українську духовість. Це був би рішаючий крок на шляху до витворення нової провідної верстви, на шляху до великої перемоги.

Донцов мав амбіції бути ідеологом модерного українства і часто за такого його вважали. Але він не бачив тих двох кардинальних завдань бо, як уже було сказано, він не мав зрозуміння для реальних потреб народу і тому не вів громадянства, тільки майстерною грою на уподобаннях, смаку й почуваннях своєї резонаційної маси (себто тих усіх, що були в засягу його впливу) вдержував себе на позиції божища тієї маси. Він не розумів духової ситуації ані України, ані Европи. Україна, яка не виживалася в модерній добі ні державно, ні цивілізаційно, хворіла на переріст стихійних сил і брак формуючих потенцій, тоді, як в Европі було навпаки. (Перший звернув на це увагу в прилюдних дискусіях М. Іванейко.) Зах. Европа виживалася на протязі тисячолітньої історії на всіх ділянках життя, внаслідок того хворіла і дальше хворіє на заник вітальних сил, тому шукала порятунку в духових течіях динамічного характеру, у всяких ірраціоналізмах, віталізмах, волюнтаризмах тощо.

На лікування наших недомагань Донцов поручав рецепти, виписані для хворих на зовсім інші хвороби. Тим ще доливав оливи до вогню. І без того бурхлива, українська стихія фермен-

тувала ще більше, а процес формування ставав ще трудніший. Замість упорядкування приносила донцовщина хаос думок, замість оформлення нової духовости, вона дала духове розхрістання і моральне розгнуздання. Очевидно, що та атмосфера духової джунґлі була вбивча для всіх тих громадських чеснот, які могли б витворити нову провідну верству. В кінцевім ефекті Донцов зробив усе можливе, щоб знищити моральний авторитет провідної верстви інтеліґенції в очах загалу, зокрема в очах молоді, а рівночасно утруднив формування нових провідницьких цінностей. Бо все нове, що творилось поза його впливом, він безпощадно торощив, якщо воно не хотіло піддатись його моральній деспотії. А в задушливій атмосфері тої деспотії не могли довго видержати ті люди, які бажали здорового життя духа, подиху свіжого воздуху, ясности форми і свободи творчої думки.

ВИЗВОЛЕННЯ БЕСТІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЮДИНІ.

Але є ще один аспект в оцінці Донцова, який видається мені найосновнішим. Його діяльність у цих 20-ти роках треба розглянути не тільки з українських, але й з загально-европейських перспектив.

Між двома світовими війнами — час короткий, але такий вагітний великими подіями в ділянці духа — відігралась найбільша трагедія в історії европейської людини. Довгі роки дрімав на дні душі тої людини демон зла, придавлений великими етичними потенціями европейської духовости. Довгі сторіччя жила европейська людина в межах певного духового порядку, який закріпився в висліді перемоги християнства. При допомозі тої релігії европейська людина перемогла демона зла, а з етичних основ европейської духовости черпала сили, щоб держати того демона в полоні.

Але розвиток модерної цивілізації пішов у такому напрямі, що одно за одним переставали діяти зв'язуючі начала, які держали людей і народи в рамах того порядку і були союзниками добра в обороні людини перед власним озвірінням. Так почався розклад европейського життєвого порядку. І в міру загального розвитку модерної цивілізації постійно слабли етичні потенції европейської духовости, але ще аж до кінця першої світової війни вдержувалась їх перевага. Між першою і другою світовою війною відбувся в Европі етичний перелом, найбільший в її історії. Визволилась бестія в европейській людині. Стиль і мораль боротьби в першій і другій війні є наочним образом того, який глибокий цей перелом і який його засяг.

Почалось на сході Европи, в країні нігілізму, де етичні сили християнства мали, в порівнянні з іншими християнськими країнами, найменший вплив на формування пересічної людини. Як довго вдержувався старий режим, який піддержував церкву і то тільки в інтересі власної шкури його носіїв і настільки, наскільки церква йому служила, так довго втримувалася етична рівновага. Коли ж він повалився, перемогла сила зла і Москва була перша країна в Европі, де висвободилась бестія в людині. Не тільки висвободилась, але і здобула всевладне панування над десятками народів великої імперії.

Звідтам пішли на захід ті тенденції, які їй це панування уможливили: 1. Нові безбожницькі віри підмінки релігії, які оформлювались як різного роду національно-політичні аморальні ідеології і мали тотальне наставлення захопити цілу людину і цілий нарід під свою владу. 2. Режим диктатури і терору, який ломив право і нищив законність життя. 3. Стиль масовізму — нівеляція всього життя відповідно до найнижчого типу. В кожній країні ці тенденції виявлялись інакше, інакше формувались і під іншими гаслами проводились в життя, в залежності від цілого ряду причин історичних, політичних, культурних тощо. Але всюди змагали до одного: визволити бестію в людині.

Цей великий процес не оминув і України. В західній Україні Донцов став, може і зовсім несвідомий того, знаряддям тої загально-европейської тенденції визволення бестії. В тім він був не одиноким знаряддям, але з-поміж усіх інших найактивнішим і найвпливовішим. В цім відношенні діло Донцова — велике на міру історичну. Бо він був тим, хто вагою свойого впливу переважив відношення сил і перерішив вислід боротьби за визволення бестії в українській людині. З того аспекту отверта паща вовчої голови на всіх виданнях Донцова дістає свій глибокий змисл, вона є вимовним символом його історичного післанництва в Україні.

З ПАРАДОКСІВ НАШОГО ЧАСУ

Ґвідо Шмід, австрійський міністр закордонних справ з часів „аншлюсу", відповідав недавно перед віденським судом за свою тодішню діяльність. В часі розправи він переповідав розмову, яку мав в 1937 р. з тодішнім амбасадором Великої Британії, Сер Невіл Гендерзеном. „Велика Британія, казав амбасадор, не може зрозуміти, чому Австрія як німецький край так дуже противиться аншлюсові з Райхом."

„Сер Невіл Гендерзен уже не живе. Якщоб не це, то він теж повинен би бути віднацифікований" — завважує з того приводу „Das neue Vaterland".

*

„Mittelbayerische Zeitung" довідується, що в Берліні можна здобути за 500 РМ свідоцтво зрілости а за 5000 РМ свідоцтво повного державного іспиту з філософії і медицини. Очевидно такі докторати дістається не на університеті а на чотній біржі, де докторськими дипломами так само торгують як міжзональними паспортами та дозволами на „Zuzug".

*

„Stuttgarter Zeitung" наводить лист одної німецької комуністки. Комуністка оповідає, що в 1940 році енкаведе в Берестю Литовському передало її ґестапові.

Крах російської демократії

З нагоди 30-річчя Лютневої революції в Росії

Написав В. Лісковицький

Початком демократизації російського феодально-станового суспільства й абсолютного самодержавства вважають реформу і розкріпачення селян в 1861 р. Перед російським суспільством і перед поневоленими націями імперії розгорнулися шляхи для перебудови життя неймовірно відсталої країни, перебудови на демократичних засадах. «Мужик» і «чумазий» пішли вгору: новонароджена національна буржуазія (купці і промисловці) перестали бути лише додатками до поміщицької господарки. В міру зростання їх кишені, Колупаєві і Розуваєві приходили до голосу, іноді дуже авторитетного, в питаннях не лише порядкування міст, але й у питаннях політичних. Діла державного порядку, внутрішні і зовнішні, не були вже монополією урядових дворянських сфер і їх канцелярій, — про ці діла вже почала дебатувати й преса, хоч і вельми «вірнопідданчо» і здебільшого «езоповою» мовою. З'явилися політичні партії — праві й ліві — і почали леґально й нелеґально свою акцію.

Антитези праці і капіталу, єдинонеділімської централізації і національно-територіяльної автономії, тотального цареславія і ліберального вільнодумства і т. ін. розбудили від сплячки російську інтеліґенцію. В її «обломовські мозки» засіяно модерні европейські ідеї. Акумуляція карбованців, інвестиції франків і фунтів, «чугунка» і фабричні гудки, — розколихали раніш темні інертні і безформні маси сермяжнолапотного селянства, зачухмареного робітництва, що ледве вилупилися зі сільського масиву. Розпродаж поміщицьких «вишневих садків» і «дворянських гнізд», селянське безземелля і аграрні розрухи, будова шляхів сполучення і портів, модерні акційні підприємства і робітничі страйки; розкіш імператорського Санкт-Петербургу, обжорство купецької «товстозадої Москви» (автентичний вислів Блока) і голодні холерні бунти на провінції, слав'янофільський великодержавний містицизм і громадсько-моральне повстання Льва Толстого, пережитки поганства в прикамських лісах і ідея соціялізму на Путилівському заводі, — все це створюло фермент і напруження, які шукали виходу з-під ледяної криги самодержавства азійського типу, але виходу в леґальних конституційних формах.

Міцний стусан російсько-японської війни, селянська жакерія 1902—1904 рр. ліберально-буржуазна фронда, інтеліґентська словесна баталія на банкетах і в дворянських і земських зібраннях і, головне, стихійний загальний страйк з жовтня 1905 р. захитали царський трон і його підпору — землевласницьку аристократію (дворянство). Навіть для них стало ясним, що той, хто сказав в 1861 р. «А», мусить далі сказати колинебудь і «Н» і т. д. Тоді імператор Микола II, що на початку свого царювання проголосив бажання конституції «бєссмисленнимі мєчтаніямі», — примушений був силою фактів «визнати за благо» для своїх підданців «дарувати» їм конституцію (17. 10. 1905 ст. ст.)

Так народилася в Росії Державна Дума і умовно задеклярована свобода слова, сумління, друку, зібрань. Царське слово, як відомо з часів Іванів III і IV та Олексія Михайловича, є «непорушне во віку», тому конституційні ґаранії царського маніфесту вирізьбили на мармурових таблицях в Тавричеському Палаці, де засідала Державна Дума. Це давало підставу ліберально-вірнопідданим росіянам твердити, що в Росії конституція існує не лише на папері, але й на мармурі. Лівіше ж настроєні маси «мастєравих» і «простонародья» розуміли конституцію в тому, щоб спинити поліційні привілеї «бити в морду» або «тащіть і нє пущать». Тому вони оцінювали височейше маніфестовану «демократизацію» трохи критичніше, і виспівували злободенні вулишні «частушки» під гармошку:

Цар для народа
іздал маніфест:
Мьортвим дал свабоду
Жівих под арест

Але всупереч всяким намаганням чорносотенців всіх мастей повернути біг подій назад і «конституцію» вихолостати обов'язковими обіжниками міністерства внутрішніх справ і проти губернаторських «каратєльних атрядоф» і погромів, організованих «Саюзом рускаво народа» під гаслом «бий жидів і студентів!», не зважаючи на всю цю дику і криваву махинерію, народи Російської імперії з цього моменту свідомо пішли виразним шляхом боротьби за демократизацію державного устрою і суспільного життя. Цього процесу вже, здавалося, ніщо не могло зупинити: раніш чи пізніш російське самодержавство мусіло або реформуватися на справді конституційну монархію, або завалитися під ударами зовнішніх і внутрішніх сил. Інші азійські монархії, за типом подібні до російської, також втратили рівновагу: в 1908 р. турецький султан «реорганізувався» на конституційного монарха, в Персі» почался боротьба за конституцію, в Китаї спалахнула 1911 р. революція.

Вища російська бюрократія явно не співчувала конституційним новинкам і —що найголовніше — не мала вмілостей і досвіду урядувати в парляментарно-демократичних умовах. Розуміється, такі адміністратори могли вести абияк державний корабель лише до хвилини шторму. Єдиний творчий російський прем'єр, Столипін, впав жертвою атентату з рук Багрова, агента його ж власної «охранки».

Коли ж міжнародні обов'язки, а ще більше безвідповідальні закулісні інтриги втягнули російську імперію в грандіозну війну без перспектив, вона зіткнулася з непередбаченими технічним труднощами. Очевидною для всіх стала відсталість російської самодержавної урядової системи і недостатність «демократизації всього її устрою. Від швидкого і ґрунтовного розгрому рятувала царську армію лише та обставина, що головні німецькі сили були зайняті на західньому фронті, де німцям не пощастило доконати пляну Шліфена і вони примушені були закопатися в землю та виснажуватися в запеклій позиційній війні.

Серед народу поширилися чутки про «зраду» в найвищих придворних колах. Щоб припинити ці чутки, було вишукано жертвенного козла «винного» полк. Мясоєдова — і розстріляно. Імператор, перебравши обов'язки «гавковерха», взяв на себе весь тягар відповідальности за провадження війни, — але не виявив на цьому місці ні стратегічних, ні політичних вмілостей. Придворною політикою керував здібний сибірський селянин-конокрад Григорій Распутін, що самою своєю авантурною персоною і нахабною поведінкою найсильніше агітував проти самодержавства. Всі були з різних причин незадоволені російським урядом і його бездарністю: посли — англійський і французький — за те, що царська армія ніяк не спромоглася перейти в генеральний наступ, хоч скільки амуніції постачали Росії західні алієнти; російські монархісти прагнули зміцнення авторитету династії і усунення небезпеки революції; російська буржуазія провадила програму «війни до переможного кінця» і «вірности союзникам»; російські селяни бажали миру і землі; гноблені народи мріяли про хоч найменшу автономію. Кожен плянував осягнути свою мету властивими йому засобами: англійський посол організував придворну змову, щоб замінити «германофільського» імператора на «демократичнішого»; ортодоксальні монархісти жадали від Миколи II політики «твердої руки», хоч на це він зовсім не надавався; «кадетські» (прогресивно-буржуазні) кола вбачали порятунок лише в «справжній конституції» з відповідальним на ділі міністерством; а робітники і селяни прислухалися до запільної революційної пропаґанди соціялістичних партій.

Жадна пропаґанда ідей «самодержавія і православія» при таких умовах була не можлива. Патріотичний запал першого року війни давно розвіявся. Уряд не міг вже нічим виправдати протягання війни, що зробилася надто непопулярною. Царські сановники могли ще дотримувати порядку за «Сводом Законів», але були неспосібні до творчих ідей і активної рятункової акції в цей критичний момент, що вимагав саме найрішучіших дій. Перестарілість державної системи найяскравіше виявилася в неспроможності знайти прем'єра, який міг би намацати вихід з безнадійної ситуації. Нервове пошукування такої людини довели, нарешті, до міністерської «чехарди», тоб-то кінематографічно швидкої зміни керівних фігур російського кабінету. Досить було, щоб розв'язався один вузлик в мереживі урядового апарату, а все почало розповзатися, як стара панчоха, коли з неї витягнути нитку.

Таким каталізатором, що стимулював розгортання деструктивного процесу, був П. Мілюков, лідер «кадетської» партії, відомий російський професор-історик і редактор впливової газети «Речь». На останній сесії Державної Думи, яку уряд вважав тепер за потрібне скликати лише для затвердження бюджету, він виголосив гостру промову проти бездарних міністрів, що не спроможні були вести російський нарід до перемоги. Лейтмотивом його промови було запитання: «Що це? Дурість чи зрада? . . .» В його виступі російська ліберальна буржуазія — правий стовп невдосконаленої російської демократії — задеклярувала гостру вимогу здійснення своєї програми: конституційного (відповідального) уряду і переможної війни. Монархістичні кола почали реалізувати свою програму вбивством «святого чорта» Распутіна та вірнопідданчою делегацією Гучкова і Шульгіна до Миколи II в його ставну з проханням (вимогою) зректися престола на користь свого брата в. кн. Михайла «для блага династії, держави і народа». Лівий стовп демократії — революційна інтеліґенція і робітництво Петербургу розпочало здійснення своєї програми — демократичної республіки — одвертою масовою акцією вуличних виступів з побиттям ненависних всім поліцаїв, т. зв. «фараонів». Вони спочатку намагалися супротивлятися, але розбіглися й поховалися, коли і салдати, тоб-то селяни передягнені в шинелі, приєднались до «забастовщиків». Здезорієнтований цар Микола II не мав ні ідей, ні сили духа для боротьби за свою владу, хоч мав ще в своєму розпорядженні цілий державний апарат, майже все військо і слухняну провінцію. Не передбачаючи, що з цього вийде, він підписав піднесений йому акт зречення; виявив цим свою власну людську лагідність і розв'язав цим актом процес революції. Бо те, що було перед цим актом, було лише дворянсько-буржуазною фрондою і голодними розрухами робочої маси, але це ще не була революція.

*

Хто не жив в Російській імперії в момент Лютневої «революції», тому неможливо уявити собі, яке враження справив на всіх цей цілком несподіваний акт самоліквідації самодержавного царя. Всіх зненацька заскочила вістка про те, що царя раптом не стало, а до влади прийшов Тимчасовий Уряд, обраний Комітетом Державної Думи. Бо в. кн. Михайло відмовився від влади «на користь народу», що мав би сам визначити форму державного устрою. Заскочила всіх, не тільки тих насправді вірнопідданих службовців корони, що розгубилися до стану прострації і не знали, що ж далі робити, — але також і революційно-демократичні кола, що їх довгорічні мрії зреалізувалися за декілька днів, майже без жадних зусиль з їх боку. Російським демократичним колам залишалося хіба відсвяткувати свою нетяжку перемогу — свій казковий скок

у «царство свободи». Це було урочисто й масово промітінговано по всіх містах і містечках з піднесеним співом «Марселези» (за відсутністю поки що власного революційного гимну).

Короткотривалий бльок ліберального дворянства і прогресивної буржуазії, втілений в першому кабінеті Тимчасового Уряду (прем'єр кн. Львов), дуже швидко розв'язався. Влада перейшла виключно в руки ліво-буржуазних кол (прем'єр Керенський), що за модою часу прибрали соціялістичну етикетку. Російський «третій стан», тоб-то праве крило демократії, бажало воно того чи ні, мусіло взяти на себе відповідальність і за переможне закінчення війни і за перебудову колосальної країни на демократичних засадах. Для недосвідченої і неорганізованої політично російської буржуазійної інтеліґенції і слабої економічно та звиклої до тоталітарної системи самодержавства російської буржуазії таке завдання, притім в скажених темпах воєнно-революційних обставин, виявилося одверто понад сили. І вона траґічно і вичерпно збанкротувала за вісім місяців, вступивши в гострий конфлікт з лівим крилом демократії (селяни і робітники) по основних питаннях: розподіл нетрудових земель між селянством і сепаратний мир з німцями.

Запровадження свободи слова, преси, зібрань і організацій не було досягненням російської буржуазії, а лише неминучим вислідом паралічу і розвалу старого імперського апарату. Не було кому забороняти салдатські комітети і совєти робітничих депутатів; враз зникла цензура. Російська буржуазія не спромоглася стримати навіть грошеву інфляцію і розгорнути військовий промисел для потреб перемоги (як, наприклад, зробила колись французька буржуазія під час своєї великої революції). Російська буржуазія, що звикла до «мановенія» царської руки, скоро затужила за владою твердої руки, але не виявила при тім достатнього характеру, політичної свідомости і жертвенности, коли кандидати на «російського Наполеона» — Корнілов, Колчак, Денікін, Юденіч і Врангель — намагалися повернути колесо історії назад, за рецептами кабінетних «лікарів з далекої відстані», тоб-то з Парижу, Лондону і т. ін. Пропагандивні виступи ставленика російської буржуазії — прем'єра Керенського — на захист старих, вже ґрунтовно здескридетованих царем гасел («війна до переможнього кінця», «спочатку заспокоєння, тоб-то Установчі Збори, а потім реформи»), — не зважаючи на несумлінні ораторські здібності, досягали просто протилежних наслідків. Не бачучи в красномовстві Керенського й інших «орателей» жадного зрозуміння до насущних потреб і бажань народу, російська салдатська маса питання «за війну чи мир» проголосувала в неформальному, але цілком реальному плебісциті — власними ногами з фронту (дотеп Леніна). Найдовше тримали фронт українські вояки-селяни. Але коли поміщики землевласники повтікали зі своїх маєтків і повстала загроза, що через те багато землі запустує незасіяною, — то селяни самі почали восени 1917 р. рятувати ситуацію, «розбираючи» поміщицькі землі і засіваючи їх явочним порядком. Тим самим і другий козир — земля, що ним російська буржуазія могла б заманути за собою маси, — був нею втрачений безповоротно.

Червневий «генеральний наступ» на фронті, який обіцяно французькому соціялістичному міністрові, провалився; безплодні балачки «Передпарляменту» в серпні 1917 р. скінчилися нічим; в липні-серпні того ж року виявилася повна нездатність російсько» буржуазії зорієнтуватися в розв'язанні питань національно-територіяльної автономії пробуджених народів кол. імперії: раніш гноблені народи взялись приспішеним темпом до національного самовизначення. Тоді для кожної спостережливої людини стало ясно, що російська буржуазія, — праве крило російської демократії — зазнала краху і що лише питання днів, коли втратить владу. Справді, партії російської ліво-буржуазної інтеліґенції, тоб-то соціялісти-революціонери неспроможні були ні теоретично усвідомити рух подій, ні практично керувати ними. Російські есдеки, безнадійно доктринерські учні німецьких «катедер-марксистів», дивилися на життя крізь окуляри книжних теорій, обгрунтованих на зовсім іншому досвіді, — в той час, як російська стихія пливла широким бурхливим потоком поза традиційними формулами соціялдемократії.

Російські ж соціялісти-революціонери, що раптом виросли з законспірованих терористично-змовницьких гуртків на партію найчисленнішу і популярну своїми дзвінкими народницькими гаслами і авторитетом славних імен революціонерів-мучеників, — добре годилися для того, щоб розаґітувати маси революційними фразами і романтикою боротьби зі «старим режимом», — але вони також не були підготовані до ділової акції к е р у в а н н я державою (а не лише руйнування держави, як вони робили досі). Без практичного досвіду в правлінні, без теоротичної перспективи, без достатніх і гідних кадрів, — вони також засуджені були на те, щоб плентатися в хвості подій і топитися в океані напівпорожніх балачок. Масам скоро обрид незрозумілий і неконкретний словесний інтелігентський розгардіяш, — і вони самі захотіли стати до діла. Але чи підготоване було ліве крило російської демократії (селяни й робітники) для перебрання на себе влади і відповідальности за країну і для того, щоб забезпечити всім громадянам їх основні людські демократичні права? Той, хто знає тодішній рівень освіти і громадсько-політичної розвинености селянських і робітничих мас Росії, — не міг би дати в жадному разі позитивної відповіді на ці запитання. Російські селяни і робітники в дійсності (а не в апологетичному зображенні Максима Ґорького!) не мали своєї керівної і репрезентативної інтелігенції, — занадто велика була прірва між «ґаспадамі», і «мужікамі» в Росії (в той час, як Україна вже мала свою селянську інтеліґенцію!). Одягнений в шовкову білизну репрезентант російського «сермяжнаво і лапатнаво мужічка» — есер Чорнов і виплеканий закордонкою політично-журналістичною

працею Ульянов (Ленін) в ролі репрезентанта інтересів російського пролетаріяту — були найліпшими наочними доказами непідготованости лівого крила російсько» демократії до перебрання влади від буржуазії. Гасло Леніна, щоб «кожна куховарка бралася за керівництво державою», було агітаційною максимою, спрямованою в її діловій формулці («всю владу робітникам і селянам!», «вся влада на місцях!») лише на те: 1. щоб нацьковувати сліпу, але колосальну енергію мас проти влади «експлуататорів» і «паразитів» тоб-то проти дворянства і буржуазі»; 2. щоб Ленін мав моральне право і реальну політичну можливість бути першим робітником серед робітників і першим селянином серед селян, тоб-то ніби їх захисником і керівником. Цей політичний маневр Ленінові цілком вдався. Коли він побачив, що маси лівої російської демократії пішли за ним, він схарактеризував це так: «Ми (большевики) уґаварілі Росію!» і дав наказ зброєю взяти владу в руки. Так сталася Жовтнева революція, тоб-то втрата російською буржуазією влади, а в слід за тим всіх її капіталів, майна і здебільшого навіть життя.

*

Політично безформна і малописьменна маса лівого крила російської демократії не могла відразу сама здійснювати всі різноманітні функції ідейно-провідного і адміністративного характеру в величезній державі. Ці обов'язки неминуче мусіла перебрати горстка інтелігенції правлячої монопартії большевиків, що вхопилися за владу всупереч всім, проти всіх і з наміром не віддати цієї влади за ніяку ціну. При таких передумовах не тільки дальший розвиток, але й просте збереження основних демократичних свобід було фактично неможливе, не лише небажане для правлячої олігархії. Дуже швидко були зліквідовані всі слабенькі, немічні паростки демократичних надбань в Росії з періоду 1861—1917 рр. З моменту розгону большевиками Установчих Зборів, в січні 1918 р. почалася агонія російської демократії. Спочатку позбавлено права свободи слова всіх «експлуататорів і паразитів» (в значінню, що чим далі, то все поширювалося); потім до цього дочекалися й пасажири «советської плятформи» — російські есери, а вкінці комуно-анархісти. Всяка «свобода слова» в період НЕП'у була лише потуранням для обивательського совєтського базікання. Не дивно, що мітичний Козьма Прутков опублікував в 1925 р. в одному з поширених російських столичних журналів свій посмертний і найгеніяльніший твір «О введенії єдиномислія в Росії», де чорним по білому доводилося, що «каждаму расійськаму дваряніну (мутатіс мутандіс-членові большевицької партії В. Л.) свойственно желать нє ашібацца! і що «єдиномисліє» — то є найбільше щастя для всіх росіян. «Єдиномисліє» ж могло бути здійснене і збережене лише через визнання догми про непогрішність «вождя». Так в скорому часі і сталося. Мільйони підданих вождя народів втратили навіть право і можливість сумніватися в правдивість і справедливість його думок, слів і чинів; їм рекомендується тільки повторювати слова «вождя». Найхоробріші могли б насмілюватися мовчати, коли б це не було небезпечно.

Тисячі підпільних анекдотів поширювали на різні лади з уст у вуста підсовєтські «механічні громадяни» (вислів Максима Ґоркого), анекдоти про те, як зустрічаються і розмовляють в раю мерці Микола II і Ленін I. Вони свідчать про те, що паралель між самодержавством останнього царя — «революціонера», який сам себе повалив, і перших царів з «пролетаріяту» надто яскрава, щоб не впадала всім в очі. Різниця лише в ступені твердости руки колишніх і теперішніх властителів. Нині Росія має вже «єдіночаліє*) проведеное сверху до нізу». Система ця є суцільною і одноманітною. Оскільки в середині власної країни нема з чим її порівнювати, то можна назвати її перед своїми підданими як завгодно: «найліпша демократія», «досягнутий соціялізм», «комунізм», «щасливе і радісне життя», «рай» або що. Справжня суть цього ладу викривається лише з порівняння його зі старими передреволюційними часами, коли російський нарід мав хоч початки демократичного розвитку (про це пам'ятають старі люди, поки не вимерли), або з порівняння з ладом західніх демократичних країн. Але таке порівняння небезпечне для підсовєтських громадян, бо викликує у них прагнення до того, що Микола II назвав на початку свого невдалого царювання «бессмилеными мечтаніями».

*) „Єдіноначаліє" російський переклад грецького слова „монархія".

З ПАРАДОКСІВ НАШОГО ЧАСУ

Американський тижневик „Time" (26. 5. 47) містить поруч себе дві картини:

Одна картина показує голодову демонстрацію в Відні, маси голодних віденців — зібрані на тлі цісарських палат — демонструють свою нужду. На переді несуть величезну таблицю „Hunger". На другій картині бачимо велетенську гору картопель, зісипаних коло місцевости Фолей в одному стейті ЗДА. Картоплі мають бути политі нафтою і спалені, щоб ... не допустити до знижки цін картопель.

Зіставлення цих картин робить потрясаюче враження. До цього додає „Time" відповідний коментар, використовуючи вповні право свободи слова. Свій коментар закінчує: „Ця картина з картоплями напевно знайде дорогу до всіх тих країн, де сьогодні царює голод — до голодових дільниць Відня, Парижа й Атен, до колгоспів Росії. А подбають про це комуністи".

Ідея української соборности

Написав д-р Т. Олесіюк

Образ України — народньої і народоправної, України державної — в довгому та складному процесі відродження лише поволі та з великим трудом виринає із мряковини підсвідомих уявлень українського народу, приспаного лихою долею.

Українська національно-державна ідея, покликана до нового життя вогненним пророчим словом Тараса Шевченка, набирає глибини змісту гармонійности і величини форм завдяки відданій послідовній праці найкращих представників українських поколінь. Кирило-Методіївське Братство, Стара Київська Громада, Революційна Українська Партія, Товариство Українських Поступовців, братство Української Державности — ось найголовніші етапи цієї праці, що привела до правдивого чуда воскресіння української нації, до державного оформлення України в огні революційно-визвольної боротьби 1917—1921 років.

Українська Центральна Рада була тим будівничим, що своїми Універсалами, а зпоміж них особливо Четвертим Універсалом з дня 22 січня 1918 року, зреалізувала волю українського народу побудувати собі власний величній будинок української самостійної суверенної державности. Архітектонічно цей будинок державної України завершено було актом Трудового Конґресу з дня 22 січня 1919 року, про з'єднанн яв одне державне тіло, досі роз'єднаних історією частин України — Актом Соборности.

Акт соборности України, спричинився до повстання ідеї всеохоплюючої інтеґральної єдности цілої української нації, всіх її земель, в рамах єдиної Української Держави. Ідея ця, засадничо приналежна й усім іншим дозрілим народам, в кузні української душі дістала свій оригінальний український зміст і характер, дістала й оригінальний зовнішній вислів, незнаний в інших народів — Соборність.

Терміни «Соборність», «Соборна Україна», «Соборна Республіка» в актах державно-правного характеру вжито перший раз 28 січня 1919 року в ухваленому Трудовим Конґресом «Законі про форму влади в Україні», а також в проголошеному Трудовим Конґресом Універсалі до українського народу. З того часу уживання цих термінів стає все частішим та загальнішим, відповідно до того, як сама ідея соборности, що зразу ж була ентузіястично прийнята українською провідною інтеліґенцією, дістає серед українських народніх мас все більшого зрозуміння, поширення та здібности до еволюційного розвитку.

Поняття — «Соборність», «Соборна Україна» — увійшли до національно-державницької свідомости народу, без сумніву, під впливом понять християнського релігійного світогляду.

«Вірую . . . во єдину, Святу, Соборну і Апостольську Церков» . . . ця формула із Символа Віри, очевидно, стояла перед духовим зором тих будівничих української державної справи, які вперше вжили епітет «Соборна» в примінненні до поняття «Україна». Для них, так як нині і для всіх нас українців, в анальогії поміж Святою Церквою Христовою і святою для нас Україною, не було і не має нічого блюзнірчого, дивного, надуманого. Для всіх нас — справа привернення кожному українцеві і цілій народній спільноті тих наданих від Бога природніх прав на життя, розвиток, волю, на щастя й радість — є справа справедлива, отже свята і Божа. Тому то в справі національно-державного самостановлення України мусять зобавязувати і діяти тіж вічні Божі ідеї правди, добра, любови й краси, на яких побудовано і Христову Церкву.

Адже ж справа України не повстала ані у висліді насильницької волі якихось українських завойовників чи диктаторів, ані для династичних інтересів якихось українських володарів, ані через якісь хитросплетені міжнародньо-дипломатичні комбінації, ані через якесь месіяністичне самозадурювання українців у своїй, начеб надлюдській вищості, ані нарешті, через появу у них якоїсь людоненависницької ідеї світового пожарища. Справа України, це справа власне тих, до кого Христос звертався: «Прийдіть до мене, ви всі труждающіїся і обремені і я успокою вас» . . . Це справа тих, кого приспано і окрадено з імени, з чести, з волі, з добра духового і матеріяльного; тих, кого злими і гордими сусідами засуджено бути лише «тяглом у поїздах їх бистроїздних» . . . Це справа тих, на сторожі біля яких поставив Шевченко своє Слово . . .

Так розуміли і відчували, така була вся духовість найвидатніших будівничих державної України, так інстинктовно вірив і вірить увесь український народ. При такій вірі будова вистражданої, вимріяної соборної України, за аналогією та зразком святої соборної Церкви Христової є нічим іншим, як лише природним і законним реалізованням засад Божих в ділах людських.

Україна соборна — в нашому сучасному розумінні — це застосовання до українського народу, як реально існуючого історично-соціологічного факту, конкретних розв'язань універсальних проблем людської одинці й спільноти та їх взаємовідносин. Це українське рішення формули «ut omnes unum sint» (щоби всі єдністю були) на основі українського національного світогляду, історичної традиції та геополітичного становища.

Україна соборна — це вирішення всіх питань, що виникають із свідомости факту фізично-біологічної єдности української національної спільноти — із факту соборности української крови.

Україна соборна — це необзірний круг проблематики всієї духової істоти й творчости

українського народу, яко конкретного виявлення «Духа Божого, що лише, де хоче» в обставинах земського людського існування, обмеженого часом і простором. Оригінальність, самобутність, самоцінність українських форм виявлення вселенських ідей добра, правди і краси — це істота внутрішньо сконсолідованого, гармонійно «з'єдиненого соборного українського Духа.

Україна соборна — це всі проблеми природньо-географічного простору, на якому Божим провидінням присуджено українському народові перейти його історичний життєвий шлях. Оцінка природніх даних простору, історія опановання і оформлення його життям і життєвою творчостю минулих поколінь українського народу, синтез взаємочинности українського простору та української людини і намічення можливих та необхідних напрямних національно-територіяльного розвитку для майбутніх українських поколінь ,це найважливіші підстави до усвідомлення поняття української Землі.

Україна соборна — це найдоцільніше розвязання проблем суспільно-політичної структури українського народу на основах внутрішньо-національного братерства та солідаризму, опертих на ідеї соборности української крови, духа і землі. Справедливий внутрішньо-національний розподіл обов'язків і прав, розподіл дібр духових і матеріяльних; тверезе і доцільне встановлення напрямних розвитку українського народу; встановлення його історичного місця й посланництва в світі, — все це творить істоту соборности української нації.

Сюди належать: проблеми найдоцільнішої форми державного устрою та взаємного укладу чинників влади, населення й території. Проблеми гармонійного розподілу компетенцій керівного центру і самоуправних провінцій. Проблеми державно-політичної єдности української Землі. Проблеми побудовання сердечного порозуміння й тіснішого оборонного союзу України з іншими державами безпосередньо і життєво загроженими з боку тих самих небезпек — Україна, Прибалтика, Кавказ, Туркестан — евразійська прометейська Антанта. Нарешті всі проблеми міжнародньої співпраці України в побудованні й утриманні світового ладу й миру.

Живемо в страшній буремній добі, коли людський розум, сягнувши дещо до таємниць природи, зарозуміло й гордо пробує протиставитися Богові й його вічним та незмінним законам. Збунтований людський розум обертає всі свої сили на справи нищення здобутих загальнолюдських матеріяльних і духових цінностей, на нищення самого людства. Злобний Сатана направляє на цей самозгубний шлях цілі суспільства. цілі народи. На наших очах стався вже катастрофальний упадок поганської тоталітарно-насильницької держави. На наших очах станеться ще й упадок антихристового людоненависницького царства Сатани... Дорога соборної благочестивої України не з ними, не проти Бога, не проти правди, добра й краси, а з Богом, з його правдою, добром і красою.

Сучасні проблеми еміґрації

Написав д-р Мирон Зашківський

Покищо два роки минуло від закінчення війни в Европі. Та досі ні в Европі ні поза її можами не дійшло ще до встановлення справжнього миру і покищо не можна передбачити, коли це станеться. З перспективи двох минулих лит бачимо наглядно, що надто глибокі, не тільки національно-політичні чи господарські, але теж суспільно-світоглядові різниці перехрещувались в останній світовій війні, щоб з її закінченням перестали діяти зрушені нею сили.

Остання війня була не тільки війною у звичайному розумінні, одночасно була це і революція. Тому теж з її закінченням не скінчився процес ідеологічного проникання і не припинилась боротьба за остаточне закріплення того чи іншого світогляду. Боротьба за таке чи інше духове і суспільно-політичне обличчя світу триває дальше. У висліді тих зусиль світ станув перед обличчям складних проблем не льокального але гльобального значення.

Одною з тих важливих і складних проблем є питання сучасної еміґрації. Не тільки істотна причина різнонаціональних одначе однородних еміґрацій, але також їх масовість (в Европі і Азії) поставили справу сучасної еміґрації в ряді світових проблем. Це питання є предметом міжнародніх конференцій, воно теж не сходить зі шпальт світової преси.

Якщо мова про Европу, маємо тут до діла з двома групами еміґрації. Одна це еміґрація з Еспанії. Датується вона з часів громадянської війни, що її вже тоді вважали «головними маневрами» перед новою світовою війною. Міжнародньо-правне становище цеї еміґрації устійнене! її визнали за політичну еміґрацію і цього її характеру ніхто не оспорює. Наочним виявом її політичного характеру є факт, що вона має свій еміґраційний уряд, засадничо визнаний усіма великодержавами. Вслід за тим еспанська еміґрація має повну свободу рухів, вона тішиться моральною піддержкою з боку інших держав.

Друга група еміґрації — це еміґранти з різних країв середньої і східньої Европи. В склад цеї групи входять еміґранти різних національностей. Вони розкинуті по різних краях захід-

ньої Европи, але головна маса живе на теренах Німеччини й Австрії, у трьох західніх окупаційних зонах.

У відрізненні від першої групи, політичноправне положення цеї другої еміґрації досі ще не устійнене. Для належного зрозуміння цього стану слід мати на увазі два моменти. Перший — Америка й Англія вели війну проти двох тотальних держав в Европі — націонал-соціялістичної Німеччини і фашистської Італії. Очевидно інше становище займали вони супроти большевизму, коли починаючи з кінця червня 1941 р., Совіти найшлись у спільному з ними протинімецькому фронті. Америка й Англія — головно Америка — вірили, що в Совітах відбуватиметься постепенний процес еволюції в напрямі демократизації, в найгіршому випадку думали, що на всіх звільнених територіях нерадянських буде привернений знов демократичний устрій і відбудуються демократичні держави. Другий момент — большевики були свідомі того, що після війни стане актуальною справа повороту їхніх громадян до краю, і що тут можуть виринути для них чималі неприємності. Тому теж заздалегідь постаралися вони забезпечити себе від цього рода несподіванок. І тому одною з постанов ялтанської конференції була справа повороту совєтських громадян до краю.

Коли ж військова окупаційна влада зустрінулася з фактом, що велика частина чужинців із зайнятих Совітами країв відмовилася від повороту до рідних країн, то це було для них незрозумілою несподіванкою. Це їхнє незрозуміння було тим більше, оправдане, що від повороту на батьківщину відмовилися з власної спонуки не тільки особи насилу вивезені до Німеччини на роботи, але теж подавляюча більшість вояків помічних армій, які спільно з аліянтами боролися проти німецького чи італійського ворога ,як теж особи, які цілими роками мучились у концентраційних таборах, і яких уже в ніякому випадку не можна було обвинувачувати в співпраці з ворогом.

Оба вище згадані моменти не залишились без впливу на положення еміґрації; перед нею стало рубом питання примусової репатріяції. Чинники, яким на цьому залежало, повели сильну безпосередню і посередню акцію за примусовим поворотом усеї еміґрації. Вони видвигали теж заміти, що, мовляв, частина еміґрації відмовляється повертати до краю під впливом пропаґанди деяких еміґрантських кругів. Вважаємо, що цей заміт неоправданий. Те, чи хтось рішається вертатися до краю, чи ні, є настільки серйозною і відповідальною справою, що тут всяка пропаґанда була би не тільки недоцільна, але й шкідлива. Хто рішається стати еміґрантом-скитальцем, мусить робити це виключно з власної спонуки, з власного внутрішнього переконання. Так теж слід дивитися на сучасну еміґрацію.

Деякою новістю для сучасної еміґрації є її назва — Діпі (displaced persons — переміщені особи). Та тут є деяка неясність, бо з часом еміґрацію в американській зоні поділено на дві групи, на тих, що їм признали статус Діпі і тих, які формально не є Діпі. Першими, якщо йдеться про американську зону, опікується УНРРА, других зрівнали щодо прохарчування і праці з німецьким населенням. Поза цим деяка частина еміґрантів живе в незайнятих краях (напр. Бельгія, Швайцарія і ін.), до яких цей поділ загалом не стосується. У чужій пресі та в заявах деяких офіційних кругів говориться про Діпі й утікачів.

Так чи інакше досі не устійнили ще міжнародньо-правного положення сучасних еміґрантів. Інакше було з еміґрацією після першої світової війни. Тодішніх еміґрантів визнали за осіб без державної приналежности і видали їм т. зв. Нанзенівські пашпорти, які давали їм змогу вільно порушатись не тільки на терені даної держави, але теж і в переїзді до інших держав. Назагал сучасна еміґрація обмежена не тільки під оглядом свободи руху, але теж відносно громадсько-політичних прав. Її громадська діяльність дозволена, і це не всюди в рівній мірі, на гуманітарно-суспільному і культурному полі; політична діяльність не дозволена.

Як відомо, з кінцем червня ц. р. закінчує свою діяльність УНРРА, та досі ще не устійнено наскільки і в якій формі новостворена організація IPO (International Refugees Organisation) перебере опіку над Діпі, чи тільки над ними, чи загалом над утікачами. Нерозв'язана теж досі справа переселення еміґрантів. Не зважаючи на доволі численні, на загал прихильні голоси чужої преси та прихильні заяви різних авторитетних осіб, справа масового переселення не рушає з місця. Розв'язка проблеми сучасної еміґрації є дуже складна і важка. Очевидно, найкраща розв'язка була би, коли б усунені були ті причини, які її спричинили, бо тоді наступила б автоматична самоліквідація еміґрації. Та як довго існують ті причини, міродайні чинники повинні подумати про можливо найдоцільнішу її розв'язку.

Передумовою такої розв'язки є: 1. Піддати всю еміґрацію під опіку якоїсь окремої міжнародньої організації — з включенням до неї, принаймні з дорадчим голосом, представників поодиноких національних груп. Ця опіка над еміґрантами могла б в кожному разі тривати так довго, поки вони евентуально не стануть повноправними громадянами даної країни. 2. Устійнити правно-політичний статус для всіх еміґрантів, без чого вони є до деякої міри люди «поза правом». 3. Переселити еміґрацію з перелюдненої Німеччини, Австрії та Італії до країв, де ця еміґрація зможе бути суспільно корисна, тоб-то де вона матиме працю, як властиве джерело прожитку. З гуманних і психологічних оглядів слід по можності переселювати еміґрантів цілими однонаціональними групами. Скрутне положення еміґрантів не можна використовувати для того, щоб її без розбору призначати тільки до найтяжчих родів праці. 4. З уваги на те, що серед сучасних еміґрантів є чимало дуже цінних працівників, репрезентантів національних культур, не тільки в ім'я добра цих

народів але теж в інтересі загальнолюдської культури, слід забезпечити їм сприятливі умовини для дальшої творчої праці, розбудови вільно» національної культури.

Сучасна еміґрація, як це вже ми згадали, складається з різних національних груп. Кожна з них живе своїм окремим життям, кожна має своє національне обличчя та свої аспірації. Та є один спільний для них усіх чинник, що лучить їх в одну цілість вороже наставлення до поневолення людської особовости і це без огляду чи йдеться тут про поневолення окремої людини, чи поодиноких людських збірнот, національних або релігійних. З'ясовуючи це становище позитивно, слід ствердити, що ціла еміґрація стоїть на становищі цих високих ідей, що лягли в основу т. зв. Атлянтійської Хартії, цього міжнародного кодексу, що його завданням має бути — упорядкувати міжнароднє життя на нових засадах, щоб на їх підставі закріпити тривкий мир. Якщо сьогоднішнє міжнародне життя було б побудоване по думці цього кодексу, не було б ніяких еміґрацій.

Кожна еміґрація є випливом нездорових відносин,, є наочним покажчиком, що у світі «щось не в порядку». Це твердження відноситься теж до сьогоднішньої еміґрації. Тільки той, хто сам колинебудь був примусовим еміґрантом (в наслідок ненормальних політично-суспільних відносин в рідному краю) може зрозуміти. які важкі і болючі є переживання кожного еміґранта. Идеться тут не тільки про матеріяльні, але перш за все морально-психічні переживання. І мусять бути важливі глибоко-ідейні причини, які спонукують цілі маси людей рішатися стати еміґрантами-скитальцями.

Сучасна різнонаціональна еміґрація це неповинна жертва останньої війни, що її розпутали непочитальні вожді нац.-соц. Німеччини. Та положення німців, а навіть німецьких переселенців — хоч яке воно важке сьогодні — всежтаки краще від положення сучасних еміґрантів. Бо німці живуть на рідній землі, серед своїх рідних та земляків, мають «ґрунт під ногами». Натомість сучасні еміґранти це люди, яких зла доля вигнала на чужину, які втратили все, крім одного, віри в слушність своєї справи та в людську совість.

Усі еміґрантські групи, без огляду на їх національну приналежність, свідомі свого дуже важкого положення. Водночас вони свідомі теж своєї важливої, історичної місії — бути носіями та подвижниками великих, вселюдських ідеалів, що за них стільки крови пролито в останній війні. Цим самим вони свідомі й того, що тут не йдеться тільки про їхню справу. Сьогодні поодинокі частини світу так сильно пов'язані між собою, що те, що діється на однім континенті, не може бути без наслідків для всіх інших частин землі. Засада «моя хата скраю» — перейшла вже безповоротньо до минулого.

Сила вселюдських ідей лежить у їхній загальності і виключності. Або вони діють завжди і всюди, або, звужені тільки до якогось часу чи до якоїсь частини людської спільноти, мусять знидіти, стати пустим звуком і зчасом зробити місце новим, іншим ідеям. Тому теж можна сміло твердити що сяка чи інша розв'язка проблеми сучасної еміґрації буде найкращим покажчиком, як виглядатиме майбутнє обличчя світу: чи він буде побудований на засадах християнської моралі, на засадах пошани людини і її свободи, на справжньому звільненні людини від нужди та страху, чи на запереченні тих засад. Вона теж буде мірилом, наскільки у світі діє ще те, що називається людською совістю, наскільки є загальне розуміння сучасних суспільно-світоглядових процесів та наскільки є готовість і реальні сили піддержувати одні — позитивні, та протиставлятися другим — розкладовим. Хочемо вірити, що світ вибере цей другий шлях!

Від Редакції: Ця стаття написана ще два місяці тому. Містимо її з огляду на засадничий характер порушених у ній питань.

АТЛЯНТІЙСЬКА ХАРТІЯ

Президент З'єднаних Держав Америки і прем'єрміністр Черчіл як заступник Його Милости уряду З'єднаного Королівства, стрінувшись на спільній зустрічі, вважають за потрібне подати до відома деякі спільні засади національної політики їх країв, такі засади, на які вони опирають свою надію на краще майбутнє світу.

1. Їх краї не змагають ні до територіяльного ні до будь-якого іншого побільшення.

2. Вони не бажають, щоб дійшло до будь-яких територіяльних змін, що булч б незгідні з вільно висловленими бажаннями заінтересованих народів.

3. Вони визнають право кожнього народу вибрати собі таку форму правління, під якою він хоче жити, і вони бажають, щоб право суверенности і самостійности було назад віддане тим, що їм воно насильно забране.

4. З належним узглядненням їх існуючих зобов'язань вони будуть намагатись сприяти тому, щоб усі держави — великі й малі, переможці й переможені — на рівних умовинах мали доступ до світової торгівлі та до сирівців світу, яких вони потребують для свого господарського розвитку.

5. Вони бажають довести до найповнішої співпраці всіх націй — в тій цілі, щоб передусім запевнити для всіх кращі умовини праці, господарський добробут і соціяльне забезпечення.

6. Вони надіються, що після остаточного знищення тиранії націонал-соціялізму настане мир, який дасть можливість усім націям жити безпечно у власних кордонах і запевнить, що всі люди в усіх країнах могтимуть ціле їхнє життя жити вільно від страху і нужди.

7. Такий мир має уможливити всім людям користати без перепон з водних шляхів на морях і океанах.

8. Вони вірять, що всі народи світу так з реалістичних як і духових спонук мусять прийти до того, щоб закинути вживання сили. А що на майбутнє не можна зберегти мира, якщо нації, які загрожують або можуть загрожувати народам поза їх кордонами, розпоряджатимуть збройними силами для війни на суходолі, морю, або в повітрі, — вони вірять, що розброєння таких націй має основне значення, заки повстане більш загальна і тривка система безпеки. Вони будуть теж піддержувати і спомагати всі інші практичні заходи, які можуть зменшити невиносні тягарі збросння для миролюбних народів.

Френклін Д. Рузвелт.
Вістон С. Черчіл.

14 серпня 1941.

Подвійне коло

Оповідання Юрія Яновського

Зі збірки „Вершники“ передруковуємо це оповідання Юрія Яновського, бо вважаємо потрібним, шоб наша читацька громада звернула на нього особливу увагу. Оповідання заслуговує на те, щоб його спопуляризувати серед українського громадянства а зокрема в кругах молоді. В ньому поетичною інтуїцією збагнув письменник найглибшу причину трагедії України і змалював її в драматичних картинах, які краще виясюють джерела нашої недержавности, як цілі підручники історії — *Редакція.*

Лютували шаблі, і коні бігали без вершників, і Половці не пізнавали один одного, а з неба палило сонце, а гелгання бійців нагадувало ярмарок, а пил уставав, як за чередою, ось і розбіглися всі по степу, і Оверко переміг. Його чорний шлик віявся по плечах. «Рубай, брати, білу кість!» Пил спадав. Дехто з Андрієвого загону втік. Дехто простягав руки, і йому рубали руки, підіймав до неба вкрите пилом і потом обличчя, і йому рубали шаблею обличчя, падав до землі і їв землю, захлинаючись передсмертною тугою, і його рубали по чім попало і топтали конем.

Загони зітнулися на рівному степу під Компаніївкою. Небо округ здіймалося в гору блакитними вежами. Був серпень 1919 року. Загоном добровольчої армії генерала Антона Денікіна командував Половець Андрій. Купу кінного козацтва головного отамана Симона Петлюри вів Половець Оверко. Степові пірати зчепилися бортами, і їх кружляв задушливий шторм. степу. Був серпень нечуваного тембру.

«Сюди веди!» І підводили високих степовиків, і летіли їхні голови, як кавуни (а під ногами баштан із кавунами, і коні зупинялися коло них), дехто кричав скакав скажено і, мов у сні, нечутно, а цей собі падав, як підрубаний бересток, обдираючи геть кору й гублячи листя. «Шукай, куме, броду!»

Висвистували шаблі, хряскотіли кістки, і до Оверка підвели Андрія. «Ахвицер? Тю-тю, та це ти, брате?!» Андрій не похнюпився, поранену руку заклав за френч і зіпсував одежу кров'ю. «Та я, мазепо проклятий!» «Ну, що? Допомогли тобі твої генерали?»

Високий Андрій став іще вищий, Оверко бавився шликом, мов дівчина чорною косою, вони були високі й широкоплечі, з хижими дзьобами й сірими очима. «А жити тобі хочеться? — питав Оверко. — Коло нашої Дофінівки море собі грає, старий батько Мусій Половець у бінокля видивляється, чи не йде скумбрія, пам'ятаєш, ти й бінокль з турецького фронту привіз?»

Андрій розстібнув на грудях френч і підніс високо в гору поранену руку, ніби гукаючи своїм болем на поміч, а це він тамував кров з пораненої руки. «Ну й цирк!» —гукнули Оверкові хлопці, неподалік заїржав від болю кінь, кружляючи на місці, спека й задуха упали на степ, і на обрії стояли блакитні вежі південного неба.

«Петлюрівське стерво, — сказав Андрій, — мать-Росію продаєш галичанам! Ми їх у Карпатах били до смерті, ми не хочемо австрійського ярма.» Оверко засміявся, підморгнув козакам, зупинив хлопчака, що вихопив на Андрія шаблю. Хлопчик став колупати з досади шаблею кавуна, спека дужчала й дужчала, Андрій не опускав руки, кров текла в рукав, він стояв перед братом Оверком, готовий до всього. «Що тобі оце згадується? — допитувався переможець. — Одеса чи Очаків?» «А згадується мені, згадується батько Половець і його старі слова» . . . Оверко перебив, подивився на південний захід. «Майстро віятиме, — сказав він, — колиб дощу не навіяв» . . . «І його старі слова: тому роду не буде переводу. В котрому браття милують згоду.»

«Ну й цирк! — гукнуло Оверкове козацтво. — Крові з нього, як з бугая, це я так рубонув, ну вже й ти, от тобі хрест, що я, а що наш йому одповість, звісно що, гуляй, душа, без тіла, а тіло без душі.» «Цирк? — перепитав Оверко. — Рід наш великий, голови не щитані, крім нас двох іще троє рід носять. Рід — це основа, а найперше держава, а коли ти на державу важиш, тоді рід хай плаче, тоді брат брата зарубає, он як!»

«Ну й цирк! » — гукнули чорні шлики, а Андрій став одбілюватись на сонці, мов полотно, спечно було в степу коням і людям, з південного заходу намірився віяти майстро. «Роде мій, роде, прости мене роде, що я не милую згоди. Рід переведеться, держава стоятиме. Навіки амінь.»

«Проклинаю тебе моїм руським серцем, ім'ям великої Росії-матінки, од Варшави до Японії, од Білого моря до Чорного, проклинаю ім'ям брата і згодою роду, проклинаю й ненавиджу в мою останню хвилину» . . . «Та рубайте його, козацтво!» — скрикнув Оверко, і поточився Андрій, і заревли переможці, і дмухнув з південного заходу майстро, і стояли нерухомо башти степового неба.

А над берегом моря похожає старий Половець, дивиться в бінокль на море, вигляда вітру чи хвилі, шукає на воді буйки над сітками, і йому згадується син Андрій. «Добрий бінокль привіз, Андріє.» Над морем устав силует підпрапорщика російської армії, поверхстрочного вояки за вєру, царя і отечество, героя Саракамиша й Ерзерума. Та з моря наближалася шаланда, видко було дружні вимахи весел, на хвилю і з хвилі, на хвилю і з хвилі. Хмарка одна кублилася на заході над близькою Одесою, і нхто не сказав би, що в ній гримлять громи та заховано блискавки, хібащо старий Половець, хіба може той досвідчений рибалка, який поспішає до берега. Шаланда добре помітна. Половець лягає на землю й дивиться з

землі. В шаланді п'ятеро. Видко, що «Ластівка». На кормі людина без кашкета. Троє ознак збігається. Далі буде: «Чи є у вас скумбрія зелена?» — « А вам ночі мало?» Половець зійшов до води, підкотив штани, повернув носа шаланди в море, притримав за корму, потяг її до себе, люди позіскакували, відбувся діялог, з човна вивантажили важкі пакунки, старому Половцю згадалися контрабандитські справки сина Панаса. «Може динаміт?» — Ще дужче за динаміт!» — засмялися гості, шаланду виволокли на берег, Іванів товариш пізнав, осміхнувся до старого. «Рибалиш, гвардія, а твій Іван з біляками б'ється?» — Яка я гвардія, я рибалка.» — «Чубенко, поясни йому, що тепер він червона гвардія, хоч хоче, хоч не хоче.» Іванів товариш узяв Мусієву руку: «Денікінців обдурили, французів обпливли, друкарня тут, шрифт є, пролетаріят всіх стран, соєдіняйсь», — та ляснув старого по руці, аж берег загув. Хмарка над Одесою ворушила крайками крил, зривався вітрець, море почорніло. Половець прислухався до плескоту хвиль об камінці, «рокрить, невеличка заворушка буде на вісім балів, майстро зірвався десь із ненаших гір.»

«Майстро десь зірвався», — сказав Оверко Половець і оглянув степ, обставлений блакитними вежами неба. Чорношличники взялися до кишень порубаного ворога, серед бойовища стримів на списі жовтоблакитний прапор, над степом здіймався південно-західний вітер.

Здалеку закружляв вихор, веретеном устав догори, розквітнув під небом вигнутий стовп пилу, пройшов шляхом, затьмаривши сонце, перебіг баштан, прогув бойовищем, і полетіло вгору лахміття, шапки, падали люди, кидалися коні. І смерч розбився об купу коней і трупів, упав на землю зливою задушливого пилу, вітер одніс його далі, і, наче з хмари дощ, хилився він під подувом майстра.

Казацтво чхало і обтрушувалось, коні іржали, і зза ліска вискочили вершники з чорним прапором, розгорнулися, пропустивши наперад тачанки, «до зброї! по конях! кулемети! махновці!», а тачанки обходили з флангів, четверики коней гризли під собою землю, тачанки підскакували над землею, мов фури демонів, і строчили кулемети.

У пилюці, як у тумані, блискали постріли, груди розривала спека, майстро дмухав нерівно й гаряче, пробігли верхівці раз, другий, «наша бере й морда в крові», «тримайся», «слава», одчайдушний свист, далекий грім провуркотів, «робигрязь!» — почулася команда Панаса Половця, раптом зупинились кулемети, раптом завмерли постріли. Майстро рівно односив пил. Оверкові чорні шлики падали під кінське копито, шаблі блищали в руках, бій закінчився раптом, як і почався.

Оверко Половець сидів під колесом тачанки просто на землі, голова в нього була розкраяна, він дивився собі в ноги, затуляв долонею рану, він ще не вмирав, крізь рану не пролазило його могутнє життя, і Панас Половець підійшов із револьвером у руці, придивляючись до Оверка.

«Зустрілися, браток! — трусонув волоссям, що спадало аж на плечі, — там і Андрій лежить, чиста шуточка, а я собі сиджу в лісочку й чекаю, доки вони кінчать битися, а вони й кінчили — один мертвий, а другий кволий, ну що — України тобі хочеться?»

Оверко не підвів очей. На коні, чорний від пороху, під'їхав чотирнадцятилітній Сашко Половець. «Дай, я його домучу!» — «Дурню, це Оверко.» Сашко зблід, зіскочив з коня, підійшов до брата, взяв його рукою за підборіддя й підвів йому голову. «Оверку, горе моє», — сказав він голосом старої Половчихи. Оверко виплюнув йому в обличчя кров з рота й застогнав.

«Махновський душогубе, — тихо сказав Оверко, дивлячись собі на ноги, — ненька Україна кривавими сльозами плаче, а ти гайдамачиш по степах із ножем за халявою.» Панас стояв кремезний, мов дуб, і реготав. Сашко витирав з обличчя братову кров і хапався за зброю.

«Іменем батька Нестора Махна, — реготав Панас,—призначаю тобі суд і слідство. За вбивство рідного брата Андрія — утопити в морі, за підтримку української держави на території матері порядку анархії — одрубати голову.» Оверко ще виплюнув жменю крові, хмара на південному заході катастрофічно росла, майстро поволі переліг на грего — протилежний вітер, грего підганяв хмару з усіх боків, він тирлував її, збивав до-купи, мов отару, і чувся приглушений гуркіт, сонце палило, «дайте пити», — сказав Оверко.

Обвів очима ноги, що стояли густо перед ним, в ньому закипіло зло уключ, він спинив його і мовив: «Пам'ятаєш батькову науку? Тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду.» Прогуркотів грім близького дощу. Панас Половець замислився, «рід наш рибальський, на морі бувальський, рід у державу вростає, в закон та обмеження, а ми анархію несемо на плечах, нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття?»

«Проклинаю тебе» . . . «Почекай проклинати, я, вільний моряк батька Махна, даю тобі хвилину, а ти подумай собі і поміркуй, здохнути завше встигнеш, чи правду я кажу, хлопці, здохнути він устигне, та може він нашим буде, ловецького Половецького роду, завзятий і проклятий, дарма що по просвітах в Одесі на театрі грав та вчительську семінарію пройшов, правду я кажу, брате?»

«Проклинаю тебе великою ненавистю брата, і проклинаю тебе долею нашою щербатою, душогубе махновський, злодюго каторжний, у бога, в світ, у ясний день» . . . Оверко не зводив очей і не бачив своєї смерті, вона вилетіла з Панасового маузера, вибила Оверків мозок на колесо, блискавка розколола хмару, слідом ударив грім, «дощем запахло хлопці, по конях!» За кілометр повстала сіра мисока пелена, там ішов дощ, до сонця підсувалися хмари, степ потемнів, земля ніби здригалася, чекаючи дощу, грего рівно дмухав у височині.

А над берегом моря походжає старий Поло-

вець, він думає думу, дивиться в бінокль, щоб не прогавити когось чужого, а в береговій печері йде робота. Чубенко там за старшого, здоровий за трьох, так тими руками машину гне, що не встигаєш і папір підкладати. А паперу ціла купа, на весь берег вистачило б курити, і є собі по-нашому, а є такою й он такою мовою, для французьких матросів та грецької піхоти. хто зна, по якому вони там говорять, на всіх треба настачити, бо знову ж — ревком. Гострі рибальські очі побачили далеко над берегом у напямку Одеси — людину. У біноклі вона стала солдатом. Із степу показалася друга постать. У біноклі вона стала солдатом.

Рибалка обдивився, чи добре замасковано небезпечну печеру, підійшов далі по березі, заходився коло сіток на приколах, солдати наближалися. Над Одесою йшов дощ. Пересип був у мряці, на рейді диміли крейсери й міноносці, солдати наближалися. Грего посівав море дощем, тільки чомусь не видно патруля, може він потім приїде машиною або моторкою. Стара Половчиха десь в Одесі на базарі, хіба з тої риби проживеш, солдати наближалися. Вони йшли рівним військовим кроком, вони сунулись як на магніт. Половець для чогось помацав свої кощаві руки. Він був середній на зріст і завжди дивувався, коли велетні-сини оступали його, мов бір, солдати наближалися. Це були іноземці і один з них підійшов перший. Половець удавав, що нічого не бачить, — «по якаму ти з ним говоритимеш?» Солдат підійшов щільно-чорнявий і тендітний, — «по якому ти з ним говоритимеш?» «Скумбрії зеленої, почув Половець. — «А вам ночі мало?» — не думаючи, одповів паролем рибалка, серце в нього з радощів закалатало, як замалоду, він обняв солдата, над Одесою спускалася завіса прикрого дощу, море було аж чорне.

«Закопати треба, — сказав Панас Половець, спинаючи коня коло мертвого Оверка, — клятий був босяцюра.» Дощ дрібно сік, дві тачанки поставлено нащільно поруч, між тачанками напнули ковдру, сам Половець, узявши шанцеву лопату, копав там притулок двом братам. Піт котився, як дріб, він був важкий і дебелий — цей четвертий Половець, колишній моряк торговельного флоту й контрабандист.

Сашко скулився на тачанці коло кулемета, він забув за дощ, йому мріялося, що рука старої Половчихи його за чуба, навкруги берег, та навкруги море, і можна скупатися й не чекати кулі, і сітки сохнуть на приколах. Та таке недосяжне рибальське життя, та так нахне море, та й чого він взагалі пішов, а Панас його не жалує, ну, та назад хай чорт лисий ходить, а не він, Сашко — таке кляте Половецьке насіння!

Панас сопів, викидаючи з ями землю, він грався лопатою, як інший вилкою, «ну, здається, хватить!», «хай не кажуть, що я рід зневажив!»

І похорон відбувся. Дощ напинав свої вітрила, над степом зрідка пробігав вітер, добрячий дощ пронизував землю. По обличчі в Панаса Половця бігли дощові краплі, збоку видавалося, що він слізно плаче коло готової могили, у всього загону теплі дощові сльози, це була страшна річ, щоб отак плакав гірко цілий військовий загін, а дощ не вгавав.

І тоді за дощем з'явилося мариво: розгорнувся здалеку червоний прапор кінного загону інтернаціонального полку на чолі з Іваном Половцем. Ляснули перші постріли, а Панас уже сидів на тачанці, крутив на всі боки кулемета, Сашко подавав йому ленти, тачанки пішли в розтіч, кінночтики розбіглися вмить, «здавайся! кидай зброю! червоні! червоні!» Та тікати було нікуди, Іван Половець заганяв їх на опішену кінноту, заганяв їх на кулі, і треба було вмерти або здатися. І Панас заплакав од безсилої люті. Він скочив на чийогось коня, кінь під ним упав, він на коня з тачанки, «хлопці, за мною! Махновці не здаються!», спробував пробитися крізь Іванів фланг, загубив половину людей, а дощ лив безперестанку, коні сковзалися, Іван Половець посилив натиск, і махновці здалися.

І дощ, витрусивши безліч краплин, посунув свої хмари далі, збирав до себе всі випари, і перешиковував хмаровище, відганяв хмарки тендітні, оболоки прозорі, залишаючи темних, плідних, дощовитих, надійну підпору й силу.

Панас Половець стояв перед братом Іваном та його комісаром Гертом, усі кулі поминули Панаса, він стояв геть увесь заболочений, розхристаний, без шапки, довге волосся спадало на шию, високий і дебелий стояв він перед сухорлявим Іваном.

«От де зустрілися, Панасе», — сказав Іван і перемовився кількома словами з Гертом. Полонених зігнали в купу, стали збиратися звідусіль переможці з інтернаціонального полку, сонце проглянуло зза хмар, заблищав навкруги рівний степ, і потроху відносилися слідом за хмарами блакитні вежі степового неба.

Панас мовчки стояв, дивлячись кудись у небесний простір. Сашко підійшов, сів коло нього на землю, обличчя у нього біле й увесь час смикалось, «та тут і Сашко», — посмутнів, а Панас раптом закричав з усієї сили: «Проклятий байстрюче, підземна гнидо, вугляна душе! Наймит Леніна й комуни, кому ти служиш, комісарська твоя морда?!»

«З тобою мова буде потім, — сказав Іван, — а я служу революції, інтернаціоналу», — і, ще перемовившися з Гертом, мовчки підійшов до купи полонених, оглянув їх уважно, розглядаючи кожне обличчя, мов машинну деталь на браковці, пройшовся раз і двічі й почав говорити.

«Ребята, — сказав Іван, — от і скінчилася ваша служба у зрадника й бандита батька Махна. І з вами говорить брат вашого Половця, а обоє ми з ним рибалки, батьки наші рибалки й увесь рід. Слова мої прості й некрасиві, та ви зрозумієте мене й так, бо скрізь по степах судяться зараз дві правди: правда багатих і правда бідних. Відступаю я перед кривавим царським генералом Денікіним, пробиваюсь на Київ, і відступаючи, б'ємо ворогів, не даємо пощади. От і ви, серед вас є певно й обдурені

бідняки, ми закликаємо вас, бо ви з нами одного горя, — ставайте поруч битися за правду бідних. Бідняки й трудящі будуть з нами, і всі, як один, до перемоги, хай живе радянська влада, Червона Армія!»

Герт подав команду, трохи людей одійшло ліворуч і стало, а решта пішла купою геть, нешвидким кроком пішла геть, всі очі дивилися на них і панувала мовчанка. Купа одходила далі й далі, вони прискорювали кроки, дехто став підбігали, один вирвався з купи й побіг, за ним другий, третій, уся купа побігла, як отара овець, побігла щосили, не оглядаючись, тікаючи од смерті. Тоді Іван Половець наказав приготувати кулемети. За його знаком кілька кулеметів почало стріляти, і кулемети спинилися, коли завдання було виконано.

Панас не чекав собі милості, він бачив, як залинули його вояки, що їх він збирав зерно до зерна, а інші з них стали не його. У нього промайнуло в голові дитинство й дитячі роки на шаланді, і нічні влови, і запах материної одежі, неосяжний простір моря. «Це — близько смерть», — подумав і звернувся до Івана з тим словом, що чув його від Оверка: «Чи чуєш, Іване, тут вже двоє загинуло а тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду.»

«Рід наш роботящий, та не всі в роді путящі. Є горем горьовані, свідомістю підкуті, пролетарської науки люди, а є злодюгш й несвідомі, вороги й наймити ворогів. От і бачиш сам, що рід розпадається, а клас стоїть, і увесь світ за нас і Карл Маркс.»

«Проклинаю тебе, — закричав Панас в агонії, — проклинаю моєю останньою хвилиною!» Він вихопив спід френча маленький браунінґ і пустив собі в рот кулю, трохи постояв нерухомо, став гойдатися й розхитуватись, скрутився, як сухий лист, гримнув об замлю, і розлетілася спід нього мокра земля.

«Стріляй і мене, — сказав Іванові клятий Сашко, — стріляй, байстрюче.» «Бісової душі вилупок», — промимрив Іван та взяв Сашка за чуба, що виглядав спід шапки по махновському звичаю, став скубти, як траву, а Герт осміхнувся.

На степу під Компаніївкою одного дня серпня року 1919 стояла спека, потім віяв рибальський майстро, ходили високі, гнучкі стовпи пилу, грего навіяв тривалого дощу, навіть зливи, а поміж цим точилися криваві бої, і Іван Половець загубив трьох своїх братів.

Духове обличчя сьогоднішньої Франції

Подаємо переклад статті Рене Прево, написаної для „Bayerische Rundschau“. Повоєнна Франція переживає затяжну політичну кризу, яка підкопує її великодержавне значення в світі. Але не зважаючи на те, інтелектуальна еліта Франції дала в різних ділянках культурного життя докази такої живучости і творчости, які започаткували нове відродження французького духа. Хай це буде й епігонство, як дехто каже, і тільки відгомін минулого, проте під оглядом духового життя Франція вибивається сьогодні на перше місце в Европі.

Ред.

Французьке чудо раз-у-раз наново стає подивугідною дійсністю — від коли перший раз довершила його геройська дівчина Жанна. Воно повторилось над Марною, а потім в часі гітлерівської війни, після провалу, що його вважав за остаточний навіть старенький маршал Петен, який перед 30-ти роками врятував Верден. Але чуда не діються отткам собі. Вони заложені глибше в Божому порядку світа. Бог не імпровізує. Франція, яка вже нераз стояла над пропастю, знов піднімалась угору в рішальних хвилинах своєї історії. Після наглого заломання, після періоду душевного розгублення і нового спротиву вона піднімається знов і переживає сьогодні духове новонародження, одне з тих, яких мало знає історія.

Воно трискає з усіх джерел французької духовости, глибоко християнської в заложеннях і універсальної в цілях. Ця духовість охоплює все, що в ділянці гуманістичних ідеалів і противенств суцільної філософії стало сучасне й актуальне. З ниток страшного сьогодні вона пряде неясне ще майбутнє. Від християнства до комунізму ,почерез літературні гасла екзистенціялізму і сюрреалізму, та інші ще «ізму» — ново спалахкотіла віра Франції змагає вгору по шляху европейського терпіння.

В европейській сім'ї народів Франція є прямим нащадком клясичного і християнського Риму. Щораз наново виринає в духових течіях Франції безсмертне ядро-зерно римської республіки і її державної мудрости. Це не випадок, що французькі провінції не витворили реґіональної культури, як це є в німецьких краях. Французький дух віддавна спрямований на загальнолюдське; закорінений в конкретньому шукає абстрактного, абстрактним є теж французьке відчуття батьківщини і поняття «patrie», яке має подвійне коріння — християнську Жанну д'Арк і раціоналістичну революцію. Оба ці елементи об'єднуються знов сьогодні і це має дивно плодючу силу. У провідних постаттях Франції розквітають соки з тих двох корінів. Теорії, дискусії домагання дуже розбіжні, але саме життя раз-у-раз знаходить свою міру і порядок, який випливає з чуттєвих підстав а не з бюрократичних наказів. Французьку духовість опановує постійний «діялог» між традицією і поступом та рівновага між ними.

Анре Жід, один з найвидатніших умів Франції, присвятив недавно ,на висотах своєї зрілости, одну розвідку цьому діялогові. Її кожний прочитає з великою користю.

Процес мислі молодої Франції вийшов з твердої боротьби за свободу духа, з боротьби за прецизність, вільну від усякої романтики і фрази. Це не є розмова між правим і лівим в політичному сенсі, тільки це розмова — глибша і більш вітальна — між традицією віків та вільною думкою і критичним духом, якого ціллю є науковий поступ людства. Це продовження давнього діялогу між клериком Абелярдом і духовими авторитетами того часу, дискусія великого Паскаля і великого Монтеня. Це стиль клясичної проповіді Буссета в боротьбі зі світським абсолютизмом і поступовістю Декарта. В XVIII ст. переходово перемагає абстрактна «ratio». Але духова рівновага не була ніколи довго заламана. З Шатобріяном і Лямартіном переможньо вертається релігійна думка і розростається в велику романтичну повінь. Навіть Мішеле і Віктор Гюґо ведуть з релігійним відчуттям боротьбу проти всякої ортодоксії. Останнє півстоліття принесло знов підйом католицького духа в французькій літературі — Гюісманс, Пеґю, Поль Кльодель, а як противага до того — майстер творчої критики Поль Валері.

Після чотирьох літ здавлення всякого свобідного вислову отой французький діялог знов вилився в широку ріку. Він уже залишив за собою літературну трійцю Кльодель-Жід-Валері і тепер розіграється діялог між «екзистенціялістами» (Марсель, Сартр), «еволюціоністами» (Лянжевен), «спиритуалістами» (де Шоржен) і марксівськими геґеліянцями (Ерве).

Сильний сьоогодні у Франції марксизм, в ньому знайшов свій сучасний вислів старий раціоналізм Вольтера. Він живе спільними надіями мас та вірою в поступ науки і розуму, він ставить себе проти ірраціоналізму групи мислителів нововідродженого християнства, групи «гуманістичного соціялізму», в якої осередку стоїть Жан Лякруа. Оця інеолоктуальна еліта згідна з лівими соціялистичними групами щодо конечности господарських реформ і соціяльної справедливости. До цієї групи належать провідні особистості сьогоднішньої Франції, в тому числі таємний голова резістансу, Жорж Бідо. Цей рух поділяється на два відламами довкруги двох часописів «Aube» і «Esprit», цей другий веде Монніер і йде слідами великого поета Пеґю, що згинув у першій світовій війні. Основним ядром його «персоналістичної доктрини», яка частинно базується на Кантовім ідеалізмі, є християнська любов як соціяльна сила і спонука до дії. Бічну лінію того гуманістичного соціялізму творить «християнський екзистенціялізм» Ґ. Марсея, який нав'язує до данського філософа Кіркеґарда.

Поль Деніель підводить у паризькім журналі «Etudes» підсумки оживленої боротьби ідей у Франції: прийшла пора створити новий світогляд — як це зробив колись Тома з Аквіну або Геґель, — а саме з блискучих осягів і відкрить, які збагатили науку за останніх 50 літ і покищо існують як фрагменти. Але чи сьогодні духові течії доросли до того завдання? Марксизм — найбільш рухливий. Він хотів би дати енциклопедію людського знання, але такі амбіції ведуть його до упрощення проблем, а воно проходить осторонь трагічної повноти людської дійсности. Екзистенціялізм присвятився знищуючій критиці передусім лібералізму і марксизму. Але чи може створити етику або метафізику таке вчення, яке спірається на запереченню всякої гієрархії вартостей?

Християнський рух у Франції намагається звести до одної позитивної синтези людські надії марксизму і ясновидючу розпач екзистенціялізму. Але необхідно, щоб він здобувся на відвагу сприйняти все багатство модерного світа і його невідхильні здобутки, поступ науки, метафізичне зглиблення і соціологічні пізнання. Новий світогляд мусить сприйняти модерний спосіб мислення і його духа спільноти. Це дає величезні надії але рівночасно ставить велику відповідальність.

АТЛЯНТІЙСЬКА ХАРТІЯ

Оригінальний текст

The President of the United States of America and the Prime Minister, Mr. Churchill, representing his Majesty's Government in the United Kingdom, beeing met together, deem it right to make known certain common principles in the national policies of their respective countries on which they base their hopes for a better future for the world.

1. Their countries seek no aggrandizement, territorial or other.
2. They desire to see no territorial changes that do not accord with the freely expressed wishes of the peoples concerned.
3. They respect the right of all peoples to choose the form of government under which they will live, and they wish to see sovereign rights and self-government restored to those who have been forcibly deprived of them.
4. They will endeavor, with due respect for their existing obligations, to further the enjoyment by all States, great or small, victor or vanquished, of access, on equal terms, to the trade and to the raw materials of the world which are needed for their economic prosperity.
5. They desire to bring about the fullest collaboration between all nations in the economic field with the object of securing, for all, improved labor standards, economic advancement and social security.
6. After the final destruction of the Nazi tyranny, they hope to see established a peace which will afford to all nations the means of dwelling in safety within their own boundaries, and will afford assurançe that all the men in all the lands may live out their lives in freedom from fear and want.
7. Such a peace should enable all men to traverse the high seas and oceans without hindrance.
8. They believe that all of the nations of the world, for realistic as well as spiritual reasons, must come to the abandonment of the use of force. Since no future peace can be maintained if land, sea or air armaments continue to be employed by nations which threaten, or may threaten, aggression outside of their frontiers, they believe, pending the establishment of a wider and permanent system of general security, that the disarmament of such nations is essential. They will lighten for peace-loving peoples the crushing burden of armaments.

Franklin D. Roosevelt
Winston S. Churchill

August 14, 1941.

Ернест Бевін

Написав Еллен Мікія

Переклад з Reader's Digest.

Ернест Бевін, самоосвітник, голова робітничого союзу, Його Кролівської милости державний секретар закордонних справ — це після Черчіля найбільш маркантна і найсильніша індивідуальність в англійській політиці. Йому суджено оформлювати політику кабінету Етлія так у ділянці закордонній, як і внутрішній. «Етлія звуть премієр-міністром, Морізен думає, що він премієр, а Бевін є премієром». Оця поговірка може перебільшує справу, але віддає переконання загалу.

Коли лейбуристи прийшли до влади, то вже мали у справах внутрішньої політики досить досвідчених людей, які виказали свою вартість в кабінеті Черчіля. Однак небагато лейбуристів мало досвід у закордонній політиці. Етлі мав намір зробити Бевіна міністром фінансів. «Дайте мені на п'ять літ державний скарб — казав Бевін — і я зміню країну так, що ніхто цього вже не заверне». Та коли новий кабінет міністрів вернувся з королівської палати, Бевін вже був міністром закордонних справ. Король і Черчіль переконали Етлія, що Британія потребує твердого і неуступливого діловика, щоб довести до компромісу, який назвуть миром. Черчіль думав, що зпоміж лейбуристів найбільш надається на це Ермі Бевін. Він був певний, що його товариш з часу війни поведе закордонну політику дальше по тій лінії, яку він устійнив. На ділі генеральна лінія Бевіна мало відрізняється від лінії Черчіля-Ідена. Коли Бевін виголосив свою першу промову, як міністр закордонних справ, консерватисти голосно аплодували, а його товариші-лейбуристи невдоволено мовчали.

Основною тезою так Бевіна, як і Черчіля є одне: не можна дозволити нічого такого, що загрожує комунікаційні шляхи британського «комонвелсу» й імперії.

Іменування Бевіна міністром закордонних справ було несподіванкою для англійців, бо досі вони привикли до того, що Бевін або погрожував страйками або їх організував.

Вбогість визначувала його життєву карієру. Мати була селянка, а батько, сільський робітник, помер ще перед народженням сина. В шостому році став Ернст Бевін круглим сиротою. В одинадцятім році забрали його зі школи на хутір. Працював тяжко сім днів на тиждень за шість пенсів. По двох роках покинув господаря і пішов до Брістоля. Працював як послугач в ресторані, в склепі, розвозив пиво. А в неділі вчився на соціалістичних курсах для дорослих.

В Брістолю три четверті робітників на доках були безробітні, а інші працювали за найнижчу платню. Бевін з товаришами заснував комітет охорони праці, і сам став безплатним секретаром. В надвечір'я Різдва 1908 р. вивів безробітних на місто демонструвати. Стали мовчки перед церквою і демонстрували своє убожество. Пралат перервав проповідь, а священики пішли з вимогами в користь робітників. Бевін зорганізував допомогову акцію.

В 1922 р. 14 спілок транспортних робітників об'єднанлись і вибрали Бевіна генеральним секретарем. Унія тих спілок є сьогодні одною з найбільших робітничих організацій світа, має 1,100.000 членів.

Коли Черчіля запитали, чому взяв Бевіна до уряду, він відповів, що вважає його найбільш талановитою людиною в британській індустрії. Черчіл був переконаний, що лише Бевін зможе змобілізувати робітництво для потреб тотальної війни. Ставши міністром праці, Бевін дістав у свої руки абсолютну владу над 25 міліонами робітництва. Такої влади від часів Кромвеля після не мав ніхто в Англії. Робітники йшли без спротиву на працю туди. де він їх посилав. А коли закінчилась війна, загально визнали, що заслуги Бевіна для побіди — перші після Черчіля.

Два роки перед війною Черчіл в опозиції до консерватистів Чемберлена, за те, що вони занедбували дозброєння Англії, організував ряд інформаційних вечорів. Серед гуртка запрошених був Сітрін, лідер конґресу трейд-юнйонів і Бевін. А щоб цей останній не мав за свої зв'язки з консервативним політиком клопотів зі своїми товаришами, брав участь таємно. Але вже тоді дійшло між ними до повного зрозуміння. Черчіл, передбачаючи розвиток подій, знав, що прийде війна і нарід покличе його до проводу. На цей випадок він хотів мати трейд-юньйони і їх лідерів по своїй стороні.

Бевін один із перших став приятелем большевицької революції. Але пізніше основно змінив свої погляди. На це вплинули: обмеження особистої свободи в большевицькій системі, а ще більше непевність Бевіна до англійських комуністів за їх постійні намагання просякати в профсоюзи й підкопувати його авторитет.

В часі війни Бевін завважив одного разу: «Я працюю радше для капіталізму, ніж для соціялізму». В цьому є дещо правди. Він уявляє собі майбутній суспільний устрій побудований 1) на співпраці працедавця з робітничими масами, але працедавця свідомого своїх обов'язків для піднесення життевого рівня робітника, 2) на поступовому безболісному усуненні з майбутнього господарського устрою всіх мотивів погоні за зиском.

Бевін має на верху свого велитенського тулуба, що важить 250 фунтів, голову в дуже живим умом. Він, хоч самоосвітник, але надзвичайно освічена людина. Англійську мову калічить в несамовитий спосіб. По повороті з Москви запитали його, чи говорив там по російськи. «Де там, к чорту! Я навіт по англійськи невмію».

«Ціллю моєї закордонної політики є, — ска-

зав одного разу, — щоб я в Лондоні на двірці Вікторія купив білет і міг їхати, куди захочу, без пасу і візи». Але це завелике упрощення.

Завдання Бевіна — допасувати повоєнні спроможості Британії до нових умовин. За своїх 65 років він пережив поступовий відступ імперії з позицій світової потуги, господарської та політичної на третій план — після ЗДА і СССР. Він гостро бачить, що його малу країну, тісно заселену, можна зранити в кожній атомовій війні. Тому він послилено шукає такої системи безпеки, яка забезпечувала б мир. Хоч він намагався більше, ніж хто другий дати Організації Об'єднаних Націй духа життя, мимо того, вважає, що ця будова дуже нетривка. Майбутній мир — на його думку — має бути побудований на основі соціяльного добробуту, а не на базі формулок про політику сили і стратегічні кордони. Хоч він продовжує обороняти ці ідеали, проте приватно признає, що сучасний імпас у світовій політиці змушує його відступити від тих великих цілей та грати політику сили, як завжди робили його попередники.

З ДУМОК ЦИНІКА

Кожна політична партія гине через те, що вкінці задавиться своєю власною брехнею.

Поступ полягає головно в тому, що на місце старих клопотів приходять нові.

В найблищій війні воюватимуть атомовими бомбами, а в слідуючій вже тільки списами.

*Війна і мир: від 1469 р. перед Хр. досі було на землі 3.120 літ війни а тільки 291 літ мира. В Европі було від 1919 року сімнацять воєн, а в решті світа девять. — Так обчисляє часопис „*The Forum*" Johannesburg.*

А в Азії правлять коляборанти

(Скорочено за лондонським тижневиком «Ікономіст»)

В Европі винищено рід квіслінґів і коляборантів, за те в багатьох азійських країнах, не зважаючи на перемогу аліянтів над Японією, шеск-коляборанти ликують, або їх пам'ять шанують. Причиною того стану є те, що японці піддержували — у своєму власному інтересі революційно-націоналістичні сили в Азії — за виїмком Китаю. І хоча ті сили зірвали союз з Японією, коли вона валилась, то мимо того вони, від Індії аж по Філіпіни, створили дивне ускладнення для побідних аліянтів.

У 1941 році в Азії на схід від Гіндусу та на південь від Сибіру були тільки три незалежні держави — Японія, Китай і Сіям. Зате в Індії, Бірмі, Маляї, Індонезії, Індо-Китаю та Філіпінах західні держави вдержували до певної міри своє панування. Коли їх заняла Японія, то це все були поневолені краї. Й очевидно, було в її інтересі обіцяти незалежність підлеглим народам та проголосити визвольну війну за звільнення їх від колоніяльного панування. Що більше, факт, що японці вже воювали з Китаєм, заставив їх використовувати ворожі настрої проти Китаю, які заіснували, від коли китайська імігpація до сусідних країв створила була меншинні проблеми серед місцевого населення.

В ніякій з вищезгаданих країн, не виключаючи й Філіпін, місцеві національні круги не мали впливу на політику. Не бірменці, але британці рішали, чи бірмський шлях має бути відкритий, чи замкнений; явайці не мали голосу, коли голяндські правителі рішали перевести економічні санкції проти Японії після того, як японські війська вступили до південного Індо-Китаю, так як аннамійці не мали голосу в справі французького рішення — дозволити на це вступлення. Господарська політика в Філіпінах, що її повели американи проти Японії на підставі декрету президента ЗДА, була дуже непопулярна серед населення з уваги на філіпінські торговельні інтереси: в Японії дуже живий попит на філіпінські мінерали — залізо, мідь, манґан і хром, зате в Америці не можна було збути цього.

Нема причини вірити, що котранебудь з підлеглих країн південно-східньої Азії була би підняла господарську акцію проти Японії, якщо про це мали б рішати місцеві національні провідники. Тому міри, що їх застосували західні держави в імені тих народів, були приняті пасивно, бо народи рахували на те, що ці держави зможуть принайменше охоронити їхні краї від інвазії і знищення за те, що наказали їм перервати торговельні зв'язки з великою морською і мілітарною потугою. Та з ходом часу виявилось, що ні американці, ні британці, ні голяндці не могли оборонити тих країв, які вони втягнули у свою політику. Їхні безуспішні зусилля зорганізувати спротив стягнули тільки воєнні страхіття на місцеве населення. Єдина країна, яка не зазнала знищення в наслідок великого наступу японської армії, був Сіям, бо його уряд відразу капітулював і перейшов на бік напасника.

Японці не вспіли здобути собі популярности ні в одній зі згаданих країн. Це треба приписати перш за все поведінці їхніх військ. Незалежно від того, що робили японські політики і про-

паґандисти. щоб з'єднати для себе азійські народи в боротьбі зі заходом, вони були нездібні змінити характер армії, вишколеної так, щоб вести війну з якнайбільшою безоглядністю та поводитися з усіма не-японцями як з нижними істотами. Всюди, чи це людина з вулиці чи з джунґлі — все було обурене зухвалістю, жорстокістю і захланністю японських вояків. Що більше, японці не могли принести хоч трохи добробуту окупованих країв, хоч це обіцювала їх пропаґанда.

Всеж таки японці притягали народи до себе тим, що піддержували націоналістів, наставлених ворожо до західніх держав. Японці розуміли добре, чого англо-саксонці так часто не розуміють, а саме — яке пониження в тому, що народові не признається національної незалежности, розуміли, що значить нарушення національної чести, яке відчуває головно освічена частина поневоленого народу. Цей стан національної зневаги має тенденцію розятруватись аж до того ступня, що перестають діяти розумові міркування і зневажений нарід реаґує без огляду на страти. Тому японці дозволяли окупованим народам зберігати всі зверхні признаки суверенної влади.

Висліди такого політичного підходу до війни можна бачити сьогодні у політичному наставленні лідерів, які або активно співпрацювали з японцями, або заняли невтральну поставу.

В Індії в кругах Конґресу дивляться на померщого С. Бозе як на національного героя, а індійським воякам, які вступили до його армії, щоб боротися під японською командою, віддають прилюдно пошану. У Бірмі ніодин з тих політиків, які залишились були льояльними для Британії в час війни, не має сьогодні більшого політичного впливу; два найповажніші кандидати до влади є Аунґ Сан і У. Сау. Перший организував бірмську національну армію, щоб боротися по стороні японців, але пізніше в останній фазі війни нав'язав таємні зв'язки з британцями і звернувся проти японців. Другий це той, що його англійці були інтернували на початку війни за таємні зносини з Японією. У Сіямі протияпонська партія прийшла до влади щойно тоді, коли Японія валилась, одначе ні волос з голови не впав у Пібуля Сонґґрема, який виповів війну Англії і Америці; його згадують, як державного мужа, що збільшив територію Сіяму і охоронив сіямців від марева такої війни, яка знищила Бірму. В Індонезії ставленник Японії, Соекарно, є дальше президентом республіки, а люди, вишколені японцями, творять ядро її армії .На Філіпінах щоправда усунули тих, які станули були отверто по стороні японців, але при останніх президентських виборах вийшов не Осменья, який по смерти Квезона очолював повстанчий філіпінський уряд у Вашинґтоні, але Роксас, якого постава підчас війни була дволична, а його окруження це політики, що пішли на компроміс з окупантами. Тільки в Індо-Китаю націоналізм доволі вільний від про-японського минулого, а це тільки тому, що там французи пішли на співпрацю з Японією, через те аннамійці шукали помочі в Китаю.

Те, що дає азійський терен, це справді дивний образ, зі становища заходу ледве чи приємний. Але краще, коли можемо признати, не обманюючи себе самих, що для кожної з цих країн остання війна була передусім боротьбою між сторонніми потугами, яку місцеві патріоти мали право використати відповідно до нагоди, щоб здобути національну незалежність.

ЛИСТИ З АНГЛІЇ

Подаємо декілька виімків з листів, які дістаємо від наших приятелів з Англії.

ЧИ ВАЛИТЬСЯ ІМПЕРІЯ?

В Британії ніхто поважно не думає, що імперія розлітається. Дефетистичні поголоски й алярми про упадок британського світа походять від ворогів британської імперії. Між ними на першому місці Комінтерн і його підголоски — комунізуюча лівиця Партії Праці (около ¼ членів партії), фабіяністи (ліберально-соціялізуюча школа Бернарда Шова, Джода і Пристлея) зманірована частина ліберальної інтеліґенції тощо. Дальше — американські ізоляціоністи, група Воллеса, американська компартія і її попутники. Врешті поширюють ці поголоски незорієнтовані люди тут і за океаном, які некритично плешуть язиками те, що почують від других. Буде Вам цікаво знати, що про власну кризу британці довідались від американських кореспондентів.

Справа в тому, що Комінтерн усилено намагається сторпедувати американсько-британську дружбу. Червоні аґенти пробують скомпромітувати В. Британію в Америці (і на цілім світі), а Зединені Держави знов у Британії. На сучасні труднощі (але не кризу!) англійський народ задивляється реально і тверезо. В часі бурської війни і в рр. 1918—1919 тут було куди крутіше. Але імперія це розлетілась і сьогодні вона не розлітається.

Теперішний уряд, неприготовлений до завдань, які його зустріли, зробив вправді кілька імперських помилок (найважніші — відступлення з Египту, обіцянки Індії). Але египетську справу скоро залатали. Забезпечили Суезький Канал, створивши зеднане королівство Трансйорданії та Іраку і визволивши (від Франції). Сирію та Ливан, які тепер находяться під британською опікою. Крім того треба тямити, що багатство Єгипту полягає в бавовняних плянтаціях, а вони є переважно власністю британців.

Крім того урожай на плянтаціях залежить від позему води в Нілю, а британці якраз це контролюють, бо мають в своїх руках і Білий Ніль (Кенія) і Блакитний Ніль (Абисинія), а до того ще велику греблю в Асуані і другу в Хартумі.

З Індією справа інша. Ані тут ані в Індії ніхто не вірить що індуси можуть порозумітись з магомеданами. Британці мають тільки дві можливості: або залишитись в Індії, або тікати і то чим скорше. Оскільки залишаться, то це просто: на всі болячки є стара рецепта — магараджа, дервіш і баядера та сто тисяч війська на 350 міліонів населення. Оскільки вийдуть, то одно певне — буде домашня війна, а за нею комунізм, голод, пошести і розбій. І цього другого всі є свідомі: і британці і індійці. Конґресовою партією командує Неру, людина міцна й відважна, духовим вождем індійців є по старому Ґанді, але справжнім мотором конґресу за занавісою є Патель, непримиримий ворог комуни й магомедан. Який буде фінал індійської гри, трудно вгадати. Одно певне: британський уряд не допустить до внутрішньої війни і не впустить туди комуни. Я особисто припускаю, що в 1948 р. або скоріше британці запропонують Індії приступити до британської спільноти народів, а Індія прийме запрошення. Треба пам'ятати, що єдиний матеріяльний зиск з Індії для Англії це зворот коштів корабельного фрахту. Індія не платить податку до британського скарбу, як це було колись за бабушки Вікторії.

Справу комплікує сусідство Індокитаю, де йде поважна боротьба проти Франції. Початком був рух молоді націоналістичної інтеліґенції, але згодом хитрими прийомами взяли гору комуністи. Тут сподіваються, що Вієтнам буде зліквідований ще в цьому сезоні, а тоді й Бірма успокоїться. Інші британські колонії дістають якраз тепер одна за одною самоврядування, чверть- і півавтономії та інші уряди. За час останньої війни в цілій імперії не було ані одного протибританського повстання. Домінії — це незалежні держави, короновані республики. Єднає їх разом не батіг, а спільне походження, кров, мова й особливо інтерес. А в інтересі британці розуміють таки інтерес.

Отже імперія не розвалюється. Тим не менше відбуваються досить швидко внутрішні зміни в межах імперії, а метою їх — Common wealth, британська спільнота народів.

Британські люди єднаються і гартуються якраз в небезпеці й боротьбі. Сучасні обставини вже викликали річеві голоси за коаліційним урядом. В усякому разі тут спокійно і розважно. Паніки я не бачив навіть після Дункерки в 1940 р.

В загальному кажучи, пересічний англієць не інтересується політикою в такій мірі, як люди на континенті, бо англійці довір'яють своїм представникам, крім того вони завжди бачать, що політика більше залежить від освіти, знання і досвіду ,як від настрою і бажання.

В закордонній політиці нема поважної різниці між консерватистами та лейбуристами. Одні і другі йдуть природнім шляхом рівноваги для утримання світового миру й Pax britannica. Бевін є в першу чергу британцем, а потім лейбуристом. Тому консерва часом його чеше, але зрідка. В закордонних справах вона домагається тепер трох речей: 1. розумного полагодження справи Індії (але хитруни — власної рецепти не дають), 2. тіснішої спілки зі ЗДА і 3. виразнішої постави відносно Рад. Союзу.

На варштаті тепер, окрім «топіків» є британський блок західніх держав. Засадничо він уже існує: В. Британія, Франція, Голяндія, Бельгія — уже мають якесь тісніше порозуміння.

На европейське безголов'я тут істнують різні концепції і рецепти: одною з них є план рівносильних блоків — західний (уже згаданий вгорі), скандинавський (Данія, Швеція, Норвеґія, Фінляндія), латинсько-середземноморський (Італія, Еспанія, Портуґалія і евентуально Франція). Східно-европейський блок має тут чималу нову літературу — маса усяких діяґрамів, мап, брошур, зібрань, відчитів і. т. п.

Питаєте, як прийняли заяву Трумена в справі Ґреції і Туреччини? День 12 березня пройшов спокійно, хоч деякого часу вичували люди, що в повітрі висить якась сензація. На тім грунті прийнято справу цілковито прихильно, хоч гордість цього народу була в деякій мірі зачеплена. Для англійського загалу виступ Трумена був приємною несподіванкою. За винятком місцевих попутчиків Комінтерну — слабих, але за те дуже голосних — уся британська опінія прийняла рішення американського президента позитивно. Критичних уваг я не зустрів. Близький Схід і Середземне море були віддавна британською сферою. І тут заболіло. Але гордий нарід є заразом народом добрих купців: підсумувавши усі «за» і «проти», вони побачили користь і підтримують американське потягнення.

ДАРБІ І ПОЛІТИКА.

А тепер дещо про британців. Пишу свідомо «британці», хоч тут є англійці, шотляндці і валійці, але всі вони почувають себе одною нацією. Що ж торкається їх характеру, то просто неможливо окреслити це в кількох реченнях. Навіть після року перебування між ними я не є певний, що знаю їх наскрізь. Основний ідеал британця «my home my castle» мій дім це моя твердиня. І його серце скрите за грубою стіною цієї твердині. Мусите мати особливу вдачу, щоб проломитись крізь цю стіну. Це не значить, що вони без чуття, вони навіть романтики, але в ніякому разі не сентименталісти. В загальному ввічливі і готові до помочі.

Про поляків думають нерадо, бо вважають їх жертвою англійського самолюбства і короткозорости англійської політики.

А українці? Для англійського загалу — за виімком експертів міністерства ·закордонних справ — це незнаний екзотичний нарід. В останньому місяці прийшли сюди Діпі, між ними теж

українці. Побачимо, яке враження вони викличуть.

В останніх днях можна було завважити деяке зденервовання через мадярську історію. Але як прийшли кінські перегони (Дарбі), а при тому ще французький кінь, як переможець, то це була така велика подія, що відсунула в тінь усе інше. Всі шпальти всіх газет писали тільки про Дарбі, не було місця на політику. П'ять мільйонів фунтів занґажовано в цю імпрезу. І коли несподівано французький Pearl Diver вийшов переможцем, всі співали Марселезу з найбільшим захопленням. Всюди рев мегафонів, всюди галасливі юрби елегантних дам, все кричить, галасує: «Дарбі! Дарбі!» Екстра видання щоденників з величезними наголовками тільки про Дарбі. Не можете собі цього уявити. Дарбі для англійця це щось в роді олімпійських ігрищ. І якими пустими і далекими видаються тоді справи Мадярщини, Ірану, або питання політики сили. «Хай ними журяться наші політики.» Що тоді залізна куртина? Цікавіша є пурпурова куртина на королівській льожі.

В статтях про питання замирення в Греції я звернув увагу на деякі нотки характеристичні передусім для англійської ментальности. Греки — кажуть англійці — нічого не роблять, тільки політикують, весь день базікають про політику; виглядає, неначе політика була б їх професійним заняттям і то одиноким, а при тому оте їхнє лінивство. А тут — зовсім інакше: політику віддано в руки дуже кваліфікованих мужів, які знають, як братися за державне діло. Весь тиждень займаються важкими проблемами ,а на вікенд ідуть над річку ловити рибу і спокійно та терпеливо дивляться, «чи бере». Рибацькі товариства тут дуже популярні. Чи не думаєте, що рибацький спорт це відповідний тренінґ для політики? Бо в обох випадках вимагається витривалости, самоопановання і досвіду. Найбільші рибалки закидують вудку там, де ніхто не сподівається, і витягають кита. Лорд Сесіл був одним зі стовпів імперії, а написав тільки дві речі: підручник для любителів вудки і передмову до «провідника для рибалок».

На тимчасом досить. Здоровлю . . .

БОРОТЬБА ЗА ПРАВОСЛАВНУ ЦЕРКВУ

(Пресовий монтаж)

РЕЛІГІЯ — ЗАСІБ БОЛЬШЕВИЦЬКОЇ ПРОПАҐАНДИ.

Швайцарський часопис «Schweizer Vaterland» пише:

Друга світова війна дала почин до нової церковної політики Рад. Союзу. Російський уряд наказав відкрити першу православну церкву в Москві. Негайно після того в наміренні совєтської батьківщини відбулися торжественні богослуження, вони були сфільмовані і вислані закордон до союзних і невтральних країн. Таким чином російська православна церква вже згори дістала напрямні: 1. служити совєтській державі і 2. демонструвати закордоном свободу релігії в Рад. Союзі. Давній патріярхат, що його розв'язав цар Петро І, покликано знов до життя. В такий спосіб відновлено стару традицію, а для противаги і контролі створено при церковнім правлінні уряд для справ церковного культу.

При помочі московського патріярхату радянський уряд поставив програму: 1. з'єднити слов'янські народи під патронатом православної церкви як «їх прарідної церкви», 2. вселенське православ'я поставити під провід Москви. А щоб з'єднати для себе всі слов'янські народи, зручно відогріто цю стару ідею і прикрашено її новими революційними і «народньо-демократичними» гаслами. До одного з тих гасел належить і таке, яке інтензивно пропаґується в католицькій Західній Україні, а саме: «національною церквою слов'янського народу є тільки православна церква, з московським патріярхатом на чолі». В слід за тим католицьку церкву в Україні прилучено насильно до православної після того, як арештовано католицьких єпископів і майже 2000 священиків.

А тепер приходить черга на католицьку Хорватію. Процес і засуд єпископа Степаніча був початком широко закроєних приготувань для злуки хорватської католицької церкви з сербською православною. Цю останню зв'язують щораз тісніше з російською, чого зверхнім виявом є подорож сербського патріярха Гавриїла до Москви. До такого зближення прийде — по всякій правдоподібності — теж між болгарською православною і російською, щоб і болгарську церкву підчинити вкінці московському патріярхові.

Метою нової церковної політики Рад. Союзу є «справославити» всіх католицьких слов'ян, а потім поставити всі знівельовані слов'янські церкви під провід московського патріярха. Тому совєтська церковна політика змагає до того, щоб зривати ті нитки, які в'яжуть католицьких слов'ян з Римом. Бо радянський уряд свідомий того, що йому не вдасться впрягти католицьку церкву до свого воза. Через те католицькі церкви для нього непридатні.

Також на Близькому Сході виразно можна спостерегти ті нові тенденції російського панправославія. В здійсненні тих ідей співпраця світських і церковних кругів в Москві так тісно сплетена, що зовсім затирається межа між державою і патріярхатом.

ФАНАР ЧИ КРЕМЛЬ?

Хто пануватиме над російською еміґрацією.

Серед російської еміґрації в західньо-европейських краях повстав церковний спір по смерти митрополита Евлогія, що резидував у Парижі. Спір приняв назверх форму догматично-правних питань, але в дійсності змагання йде за те, чи російська православна церква на еміґрації має бути зв'язана з Рад. Союзом, чи ні.

Як довго советський режим не допускав у себе релігійної діяльности, митр. Евлогій — актом, що виповідав послух Москві — підчинив себе юрисдикції вселенського патріярха Фотія II в Царгороді. Мимо того в Парижі існувала і дальше група диссидентів, яка визнавала себе залежною від московського патріярха. В 1942 р. (пише «Universitas») в наслідок патріотичної постави релігійної частини населення в часі війни прийшло до замирення між советським режимом і православною церквою в Москві (як бачимо на Заході на знають, що оте «замирення» це тільки зручний маневр режиму, призначений на те, щоб робити відповідне враження в демократичних країнах Европи й Америки — зам. Редакції). Після того з Москви вислано до Парижа митр. Николая, якому вдалося привернути митр. Евлогія знов до зв'язку з Москвою.

Фанар (як зветься резиденція царгородського митрополита) заявив, що ніяк не погоджується з такою постановою і що надальше він вважає себе зверхником російської церкви в зах. Европі. Евлогій хотячи вийти з неясної ситуації, в яку попав, хотів звільнити себе з залежности від царгородської юрисдикції і перейти під зверхність Москви, але на його просьби не відповідав ні наслідник Фотія II, Бен'ямин, ані його наслідник вселенський Патріярх Максимос.

В міжчасі, в 1943 р. Евлогій зложив заповіт, в якому на випадок смерти назначив як тимчасового свого наслідника митр. Володимира з Ніцци, про якого було відомо, що має тісні зв'язки з Москвою. По смерти Евлогія Фанар видвигнув на його наслідника якраз Володимира, а Москва прислала до Парижа митр. Григорія з Ленінграду і архиєпископа Фотія з Орла. Вони в характері повновласників митр. Алексея в Москві настановили патріярха Серафима деканом духовенства православної церкви закордоном. Новий екзарх зараз по інтронізації звернувся з посланням до вірних російської церкви в зах. Европі, в якому закликав до єдности. Його піддержала Москва телеграмою до Володимира, в якій підтверджено неважність заповіту Евлогія, а рівночасно видано йому дору-

В той спосіб спір ввійшов у таку стадію, з якої трудно знайти вихід. Серафима, за яким
чення підчинитись владі Серафима.
стоїть Москва, визнають ті круги російської еміґрації, які хочуть виявити свої симпатії до Рад. Союзу, а Володимир, як сторонник Фанару, спірається на тих російських еміґрантів, які в відношенні до Москви зайняли неприєднане становище.

«Universitas».

ЧЕРВОНА МОСКВА — ТРЕТІЙ РИМ.

В часі, коли розгорівся спір між Москвою і Царгородом за наслідство митр. Евлогія в російській еміґрантській церкві, появилася в органі болгарської православної церкви «Народен Пастир» знаменна стаття, що вказує, яка велика гра йде тепер за панування над православним світом. Англійський тижневик «Теблет» подає зміст тієї статті під наголовком «Повстає нове папство»:

Більша частина статті — читаємо в «Теблеті» — присвячена критичному аналізові інституції Вселенського патріярхату в його теперішньому стані. Автор подає відомі причини занепаду реального значення і влади царгородського патріярха, з якого давньої величі залишилась тільки тінь. Йдучи за втертими шаблонами старих болгарських аргументів, він бачить головну причину того занепаду в тому, що патріярхат зідентифікувався з шовіністичними інтересами й вимогами греків. «На партіяршім престолі не засідали безсторонні гіерархи, тільки люди, які почували себе й були радше грецькими єпископами в Царгороді ніж вселенськими патріярхами» — каже автор статті, протоєрей П. Ікономов.

Дальше накреслює він план реформ, які треба було б перевести, щоб вселенський патріярхат став такою інституцією, яка дійсно репрезентуватиме православні церкви. Треба завважити, що в цьому він іде за зразками які дає папство. Суттєвою в тому є думка, що майбутнього вселенського патріярха повинен вибірати спільний синод православних церков, який нагадував би колеґію кардиналів. Будучими патріярхами повинні бути греки або росіяни, болгари, румуни або поляки. Така зміна — на думку автора — заставила б врешті турецький уряд визнати держителя цього престола як вселенського патріярха зн. найвищого владику православної церкви.

А вкінці піддає він зовсім нові думки, які наводимо дослівно: «Право екстериторіяльности, яким втішається католицька церква, повинно бути визнане за вселенським патріярхом. Коли б турецький уряд відмовився йому це признати, тоді нема вже ніяких перепон, щоб перенести осідок вселенського патріярха до Москви, столиці найбільшого і найбагатшого православного краю».

«Теблет» закінчує заввагою: не маємо ніяких даних, щоб відповісти собі, чи це напівурядовий пробний балон, чи вияв ревности «Народнього Фронту» (блок радянофільських партій — зам. Ред.). Але сам факт, що такі думки з'являються на сторінках офіціозу болгарської церкви, має свою вимову.

ЛЕНІН ПРО РЕЛІГІЙНЕ ПИТАННЯ.

Наведено на основі книжки: „Communism To-day or Red Fascism" by Raymond T. Feely, University of San Francisco, стор. 17—20.)

Атеїзм є невіддільною частиною марксизму. Тому партія клясово свідомих марксистів мусить вести пропаґанду в користь безбожниц-

тва... Комуністична партія Рад. Союзу руководиться переконанням, що тільки продумане і доцільне керування всім соціяльним та економічним життям мас може довести до знищення релігійних пересудів... Одно з найбільш важливих завдань культурної революції в відношенні до широких мас це завдання послідовно і невідхильно поборювати релігію.

Релігія це опіюм для народу. Релігія це свого рода духова отрута, що в ній раби капіталу топлять свою людскість і бажання приличного життя... Маркс сказав: «Релігія це опіюм для народу.» І це вугольний камінь цілої філософії марксизму в відношенні до релігії.

«Релігію треба вважати приватною справою» — в цих словах висловлюють звичайно соціялісти своє становище до релігії. Але ми мусимо окреслити значення тих слів докладно, щоб оминути непорозумінь. Ми вимагаємо, щоб релігію вважали приватною справою поскільки йдеться про державу, але в ніякому разі не можемо вважати релігію приватною справою, якщо йдеться про нашу власну партію.

Для партії соціялістичного пролетаріяту релігія не є приватною справою... тому партія не може ні на хвилину вважати приватною справою питання боротьби проти опіюма народу — проти релігійних пересудів.

Як Ленін розуміє «приватність» релігійного питання з погляду держави, видно з наступного цитату з того ж самого твору: «Подруге, такий журнал має стати органом воюючого атеїзму. Ми вже маємо департамент, а вкінці теж і урядові інституції, які дбають про це діло.»

Що означає на практиці твердження Леніна про те, що для держави релігія є тільки приватною справою, стане ясно, коли пригадаємо собі, що в радянській системі держава і ввесь її апарат є безвольним знаряддям всемогучої партії.

---

*

«Universitas» подає:

В приявності патріярха Москви відбулось в Ленінграді торжественне відкриття теологічної Академії і теологічного семінаря. Були присутні теж представники державної влади.

*

«Nouvelles de France» (2. 5. 1947) повідомляє:

Патріярх російської церкви в Китаю, архиепископ Віктор, був арештований в жовтні 1946 під замітом, що він комуністичний агент. В наслідок протесту уряду Рад. Союзу китайська військова поліція випустила архиепископа на волю.

УРЯДОВИЙ ПОГЛЯД КРЕМЛЯ.

Офіціоз радянського уряду, присвячений справам закордонної політики писав з приводу створення патріярхату в Москві:

«Вибір патріярха і створення святішого синоду нівечить усю клевету про переслідування релігії в СССР, а з другої сторони підтверджує, що в часі війни російська церква станула рішуче по стороні народу і держави, обороняючи батьківщину перед ворогом. Таким чином провалилась ідея хрестоносного походу. В тій справі не змінилося становище радянської влади, тільки противно — новий стан справи виникнув в наслідок змін, що відбулись у самій церкві. Вона відмовилась від реакційних традицій, від цареславства і контрреволюції, а зробилась корисним просоветським чинником.»

«Вайна і рабочий клас», 15. 11. 1943.

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ Й ЖУРНАЛИ.

АРКА, місячник, журнал літератури, мистецтва і критики. Виходить у співпраці з видавничою комісією МУР-у. Додаток до „Української Трибуни. Ч. 1. Липень 1947, 4° стор. 32.

Друк: С. Слюсарчук, Мюнхен, Розенгайтерстр, 46 а

ПРОБЛЕМИ

ЖУРНАЛ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

ЗМІСТ

Ч. 2 ЖОВТЕНЬ 1947

Monthly supplement to the licensed weekly: "On the Foreign Soil"
Supplement for July and August 1947
Displaced Persons Publications Authorisation Number US-E-6

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

The Problems
Ukrainian Monthly Review

Die Probleme
Ukrainische Monatsschrift

Ч. 2 МЮНХЕН, ЖОВТЕНЬ 1947

РЕДАҐУЄ КОЛЕҐІЯ ПІД ПРОВОДОМ МИХАЙЛА ДОБРЯНСЬКОГО

Адреса Редакції та Адміністрації:
Die Probleme
Ukrainische Monatsschrift, München 13, Schliessfach 50

Ціна одного числа 4 нім. марки

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Друге число нашого журналу появилося зі значним спізненням в наслідок катастрофального браку електричного струму в Мюнхені, де друкується журнал. Брак струму унеможливлює нормальну працю друкарень.

Належність за журнал просимо слати складанками поштового чекового уряду (Zahlkarte) на адресу: Bayerische Vereinsbank, Muenchen, Max Weberplatz, Konto Nr. 200 — з завваґою: für Zeitschrift „Die Probleme" Konto 471437, — або поштовим переказом на адресу: Die Probleme, Muenchen 13, Schliessfach 50.

Наших приятелів і прихильників просимо поширювати наш журнал. Просимо надсилати нам адреси осіб, що цікавляться справами, які порушує наш журнал. Їм вишлемо оказові примірники.

Маємо ще невеликий запас 1. числа. Хто хоче його набути, просимо поспішитись з замовленням.

Всіх тих, які до тепер не вирівняли рахунку за 1. число „Проблем", прохаємо це негайно зробити. Незаплачені рахунки підкопують істнування журналу.

Видавництво журналу „Проблеми"

В цьому (2) числі на стор. 9, в лівій гранці стрічка 24 згори (її безпощадною...) має йти за стрічкою 26 (історичної...)

ДРУК С. СЛЮСАРЧУК, МЮНХЕН

ПРОБЛЕМИ
ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

Ч. 2. МЮНХЕН ЖОВТЕНЬ 1947

НАША ДУМКА

ПЕРСПЕКТИВИ і НЕБЕЗПЕКИ

ДЕЩО З ПРОБЛЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІЯЛІЗМУ

В українських кругах ведуться тепер живі дискусії за і проти соціялізму. В зв'язку з тим наші приятелі висловили бажання, щоб ми зайняли становище до цеї проблеми на сторінках нашого журналу.

Перш за все питання: чи така дискусія корисна? Вона була б корисною, якщо дискутанти 1. не мали б ніяких задніх думок: або за всяку ціну боронити власні партійні позиції і власну доктрину, або морально дискредитувати противника і його ідею, 2. потрапили б звільнитися від демагогії пустих фраз, 3. здобулися б на громадську відвагу — дискутуючи в дусі fair play зі своїм ідеологічним противником — спільно з ним шукати нових форм для української політичної думки і правильного шляху її майбутнього розвитку та реалізації. При таких передумовах дискусія про соціялізм викликувала б позитивний фермент і штовхала б думку до творчої праці. На жаль, покищо так не є, і нотки вузько-партійної ексклюзивности разять вухо і замість виснити проблему, роблять злу кров.

Ми не належимо до тих, що кажуть: або — або, і вимагають зараз рішатись: або засудити український соціялізм, як зрадництво національній ідеї, і взятись зараз його поборювати, або, з другої сторони, нап'ятнувати націоналізм, як попутника Франків, Гітлерів і інших де-Ґолів. Ми є тої думки, що в вахлярі українських політичних доктрин повинна бути заступлена українська соціялістична думка. Ніхто не може з повною точністю предвидіти майбутнього розвитку подій. Може прийти така хвилина, що вимагатиме витягнути з українського політичного арсеналу якраз соціялістичну концепцію, щоб на певному етапі посунути вперед державну справу. Але саме про те йде, щоб ми мали українську соціялістичну концепцію, а не тільки соціялістичну пропаґанду.

Раз-у-раз чуємо: весь світ іде сьогодні на ліво, соціялізм — ідея майбутнього. Є навіть один німецький місячник під наголовком „Століття соціялізму." Але на ділі становище соціялізму в світі, а передовсім в повоєнній Европі занадто складне, щоб цю проблему полагодити кількома многонадійними окликами. Це правда, що низка країв виразно еволюціонує на ліво. Але чи з того слідує, що й майбутня вільна Україна теж піде на ліво? Дуже сумніваємося, що більше — ми певні, що вона радше піде на право, ніж на ліво. Бо погляньмо, які краї еволюціонують на ліво: краї 1. з високорозвиненим переспілим капіталізмом, 2. з високим життєвим стандартом, 3. з далеко посуненою суспільною диференціяцією. Ці краї пройшли вже всі етапи капіталістичної системи господарства, яка дала їм і високий життєвий рівень, і широку соціяльну диференціяцію.

Україна є в зовсім іншому положенні. Вона не зазнала ані одного з цих процесів. Навпаки — Україна від 30 літ проходить процес всеохопної соціялізації, проводженої найбільш брутальними засобами тотальної деспотії. Іменно соціялізації. Нічого не поможе прихильникам соціялізму, відкидаючи радянську систему, дискредитувати її, приліпивши їй етикетку державного капіталізму. Всі — соціялісти і несоціялісти — свідомі того, що московський большевизм зробив ідеї соціялізму якнайгіршу прислугу, коли підняв прапор соціялізму і взявся його в себе здійснювати. Але нічого не поможе п'ятнувати його як державний капіталізм. Від того він не зміниться. Існуюча в Рад. Союзі суспільно-господарська система це одна з форм соціялізму, що виріс на спеціяльному ґрунті і в спеціяльних історичних умовинах. Це радше державний соціялізм особливого московсько - азійського типу, але все таки соціялізм. „Державний капіталізм" — це contradictio in adjecto, бо суттю капіталістичної системи господарства є: 1. приватна власність (приватний капітал), 2. вільна форма господарювання (конкуренція), 3.вільне формування цін на основі законів подачі і попиту, 4. вільний розподіл суспільного дорібку. Ніодного з тих елементів нема в радянській системі, а навпаки, там є головні елементи соціялістичного ладу і соц. господарства: 1. усуспільнення засобів продукції (в даному випадкові всі засоби удержавлені), 2. плянове господарство, 3. не вільний а кермований розподіл суспільного дорібку, 4. суспільна нівеляція. А до того ще приходять суттєві елементи марксизму: боротьба кляс, базована на ненависницьких комплексах, революційні методи здійснення соціялізму і диктатура пролетаріяту. Отже Україна вже мала ту сумну честь, що винесла на собі весь тягар експериментів соціялістичного, та ще й всеохопно-соціялістичного, ладу. І має його правдоподібно досить.

Але мимо того всього, ми є тієї думки, що в гамі українських політичних сил повинна грати теж і соціялістична нотка. Бо навіть при дуже далеко розвинених приватновласницьких нахилах українського робітника (що є вродженою рисою української людини) буде певна частина українського робітництва, що вважатиме соціялізм за найбільше відповідну політичну проґраму для себе. І якраз через те ми заінтересовані в тому, щоб українська соціялістична доктрина була під кожним оглядом конструктивною ідеєю. А досвід з років 1917-1920 каже звернути особливу увагу на її конструктивність з погляду державного будівництва.

Сьогодні на заході соціялізм має прихильну кон'юнктуру (на сході це інакше), хоч можна припускати, що вона повільно хилиться вниз. Сьогодні соціялізм стає модним гаслом теж і в нас. Його хочуть вважати якоюсь універсальною панацеєю на всі хвороби нового часу. Але саме сьогоднішня ситуація соціялізму в країнах, де він дійшов до значення, виявляє всі його слабі сторінки. В Англії, у Франції, в Італії — головні країни соціялістичного впливу — соціялізм переходить затяжну кризу так під оглядом соціяльним, господарським як і політичним. Слідкування того процесу може дати багато теж і для українського політичного досвіду. Головна причина слабости соціялістичних партій в тому, що та суспільна верства, на яку вони спираються, змагаючи стати новою провідною верствою в народі, не має першої і найважнішої передумовини для

цього: почуття відповідальности за цілість народнього життя і підпорядкування або хоч узгіднення клясового інтересу з вимогами загально-державними.

І ще один момент, який в оцінці соціялізму вважаємо найбільш сутєвим. Кожний суспільний рух має свою власну закономірність, яка визначує напрям і характер його розвитку. Капіталізм змагає до якнайбільшого лібералізму і якнайширшої свободи господарського життя та невтручання держави, націоналізм — до якнайдальше посуненої автаркії і відмежування від чужих впливів та посторонніх сил, а соціялізм виявляє тенденцію до щораз більшого „поглиблення" соціялізму і до тотального охоплення всього життя, до всеохопної перебудови цілого життя людини і громадянства у всіх його ділянках — господарській, соціяльній, політичній, культурній — на зразок власної доктрини. Власна „стихія" соціялізму, яка має свою власну логіку розвитку, пре його до розбудови соціялістичного ладу і в глиб і вшир, і жене його до соціялістичного тоталізму.

Але ця тенденція не є небезпечна для громадянства так довго, як довго існують серед того громадянства ще інші суспільні сили, які протиставляються тій стихії. Тоді в процесі боротьби двох протилежних тенденцій приходить до здорового вирівнання що забезпечує внутрішню рівновагу громадянства, хоронить його перед екстремами так в один як і в другий бік та ґарантує свободу одиниці. (Сьогодні Англія дає дуже інтересний приклад такої боротьби двох тенденцій; покищо трудно передбачити чим це скінчиться). Всюди там в Европі, де соціялізм прийшов або приходить до влади, він застав цілу низку вільних від держави громадських сил, які ступлюють його вістря і гамують його гін до тотального всеохоплення. Ці сили — традиції індивідуальної свободи, станові, професійні, самоврядні об'єднання, безліч громадських організацій, церква, прилюдна опінія, різні імпондерабілії, що витворилися в атмосфері европейського гуманізму — наростали століттями в умовинах ліберальних устроїв західно-европейських країн, коли функції держави і її апарату були зведені до мінімальних меж. В тих умовинах соціялізм мусить іти на компроміси. І ми сьогодні бачимо, як далеко еволюціонувала нпр. німецька соціял - демократія, бачимо, як соціялістичні рухи різних країн шукають **modus vivendi** з церквою, яку досі поборювали.

Зовсім інакша ситуація витворюється, коли соціялізм перемагає в країні, яка не перейшла ліберально-капіталістичного етапу — нпр. в будьякій країні східньої Европи. Там нема н і я к и х громадських сил, там нема й громадянства, а тільки затомізована маса безправних людей. В умовинах царського режиму не могли витворитись ніякі сили вільні від держави, бо все тотально здавлював молох всемогучого державного апарату. Тому — коли в 1917 році почали там заводити соціялізм — мусіло скінчитися тим, чим скінчилося. Це історична неминучість, яка стає зрозуміла, коли усвідомити собі її передпосилки і середовище, в якім вона творилася. Соціялізм, здійснюваний в умовинах, де йому не протиставиться ніяка інша сила, доходить до соціялістичного тоталізму, а коли це діється на сході Европи, то він тоді ще приймає сильну закраску традиційної азійсько-московської деспотії.

А, здається, не треба доказувати, що совєтський режим пішов ще дальше від царського, щоб не допустити до наростання будьяких вільних громадських сил. Під його владою навіть того нема, що було за царату — підпольного політичного життя, де, хоч в злиденних умовинах, але все таки наростали якісь зав'язки будучих громадських сил. І коли в майбутній вільній Україні якась партія схоче заводити новий соціялістичний лад, то вона в силу історичної конечности піде старими втертими шляхами — в напрямі до тотального всеохоплення життя в рямах одної доктрини, отже в напрямі до поневолення загалу громадянства, без уваги на те, як гарно звучали б голошені гасла і писані програми, бо логіка життя сильніша від усіх доктрин. Піде тим шляхом незалежно від доброї волі того чи іншого соціяліста-демократа тому, що туди пхатиме її внутрішня стихія, але не буде сил, що могли б тій стихії протиставитися. В тому небезпека для українського соціялізму. Ми не знаємо, чи українські соціялісти свідомі тієї небезпеки, а якщо так, то які засоби вони бачать, щоб майбутній український соціялістичний рух на рідних землях не пішов старими, втертими вже, шляхами. А боїмось, що спокуси в тому напрямі можуть бути великі. Ми бачимо тільки один вихід, щоб оминути тієї небезпеки — стати на позиції християнського соціялізму. Тільки соціялістична доктрина, перепоєна християнським етосом, матиме ті внутрішні гамульці, які в виду відсутности вільних громадських сил, будуть здержувати розмах стихії.

Сьогодні в цілому світі йде перевірка дотеперішніх ідейних фундаментів соціялізму. Щораз більше соціялістичних діячів добачує, що ідеологічний конкубінат з ортодоксальними марксистами зі сходу доведе соціялізм або до банкротства або в сліпу вулицю без виходу. Одночасно вони починають розуміти, що дотеперішнє відношення соціялістичної доктрини до релігії — холодно-невтральне, а в більшості вороже — це вода на млин большевизму і підготовка ґрунту для його перемоги. Коли лідер баварських соціял-демократів бере участь в католицькім з'їзді і там складає заяву, за яку ціла заля гремить гучними оплесками — то це знак часу. Колись у Франції вибухла кріза уряду за те, що міністр закордонних справ, соціяліст, в часі побуту за кордоном відвідав захист сиріт, який вели французькі католики, сьогодні французькі соціялісти співпрацюють з католиками в одному уряді. Це теж знак часу. Він має свою вимову, яка каже, що старі ідейні заложення в нових умовинах вже не вистарчають. Треба бажати, щоб та свідомість не залишилась чужою для українських соціялістів.

Як уже сказано: ми вважаємо потрібним існування української соціялістичної доктрини. Але хай вона буде дійсно українська і поступова не тільки на словах але й по змісту. Є щось, що робить соціялізм Англії специфічно англійським і по формі і по змісту. Чимсь теж відрізняється німецька соціялістична доктрина від французької і т. д. Ми хотіли б, щоб українське соціялістичне вчення мало специфічно український характер, і щоб воно йшло з духом часу і в парі з потребами українського життя. Зокрема ми бажали б, щоб український соціялізм зрозумів, що сьогодні є в світі тільки два великі орієнтаційні пункти, два полюси, довкруги яких кристалізується віра, почування і воля всіх людей і народів земного ґльобу — червоний нігілізм і християнство (разом з іншими релігіями світу). Кожна громадська сила мусить рішатись, по котрій стороні бар'єри вона хоче станути. Хто відтягає рішення, або думає, що може зберегти невтральність, той несвідомо допомагає силам червоного нігілізму. Цього рішення не може оминути й український соціялізм. Принагідні реверанси в сторону релігії і церкви це початок доброго звороту. Але за формальними заявами повинна піти основна перевірка підставових ідеологічних позицій українського соціялізму. В зв'язку з тим йому треба буде з'ясувати наново своє становище до таких питань, як відношення до Маркса і марксизму, до релігії і церкви, до національного питання, до приватної власности і питання клясової боротьби.

Ми сподіємося, що розвиток піде в такому напрямі, що український соціялістичний рух стане творчим чинником в боротьбі українського народу за власну національну державу. — *мд*

ТИСЯЧОЛІТНІЙ СПІР

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМА ВИМАГАЄ ОСНОВНОГО ВИЯСНЕННЯ

На іншому місці реферуємо дотеперішній хід польсько-української дискусії. Тут хочемо вказати на основну проблему, яка мусить бути вияснена, якщо поважно беруться обі сторони за упорядкування польсько-українських взаємин (в чому ми не сумніваємося). Обі сторони доцінюють вповні потребу порозуміння. Щоб воно було можливе, а раз заіснувавши, стало тривким здобутком обох народів, а не тільки кон'юнктурним епізодом (як часто бувало) — треба основно вияснити сутні причини дотеперішніх невдач у всіх спробах польсько-українського порозуміння. Ця справа не тільки трудна, але й тонка, вимагає великого такту і річевого підходу до теми, зокрема від польської сторони вона вимагає певної дози цивільної відваги — сказати своєму громадянству інколи терпку правду.

Підкреслюємо якраз цей момент, бо з ходу дискусії вичуваємо у польської сторони нехіть чи побоювання встрявати в минуле польсько-українських взаємин. Очевидно, таке побоювання не тільки зрозуміле, але й оправдане, бо минувшина польсько-українських взаємин дуже своєрідна і тому існує небезпека, що встрянувши туди в невідповідний спосіб, можна б натворити більше лиха чим добра. Але мимо того ми вважаємо, що польсько-українська загадка скривається якраз у тій минувшині. І хто її правильно розгадає, знайде ключ потрібний для розв'язки майбутнього польсько-українських взаємин. Ці відносини — це важка болюча рана, яка на рідних землях кривавить до сьогодні.

Недавно газети принесли вістку про погроми українців в Польщі. Коли це згадуємо, то — хорони Боже, не на те, щоб робити докори польським учасникам дискусії, або кликати до відповідальности польське громадянство, бо ясно здаємо собі справу з того, хто є дійсним виновником. Це згадуємо, щоб вказати, що рана спливаюча кров'ю це не фраза для викликання враження, а сумна дійсність.

Лікар, коли береться лікувати тяжку хронічну рану, мусить заглянути в нутро організму, щоб збагнути її сутню причину. А тут входять до уваги аж два організми. Треба чутких і обережних рук, треба не тільки великого знання справи, але й великого серця, щоб доторкаючись рани, її дійсно гоїти, а не тілки прикривати профіляктичними плястрами.

І ще один момент хочемо підкреслити: серед українського громадянства нема двох думок про потребу порозуміння. Тут громадська думка одностайна. Зате в польському таборі інакше: поляки мають не тільки Ґетриха, але й Цат-Мацкевича, який видає сьогодні в 1947 р. спеціяльний орган (Lwow i Wilno), щоб боронити польських претенсій до Галичини і Вильни. Коли Ґетриха за його польсько-українські маячення можна збути поблажливою усмішкою, яка випливає більше зі співчуття до бідної людини, ніж з обурення, то Цат-Мацкевич, один з найвизначніших польських публіцистів, це проблема в польсько-українських взаєминах, яка вимагає свого вияснення.

Крім того й сама дискусія між головними учасниками польсько-українського діялоґу наткнулась несподівано на різкий скреґіт: коли польський журналіст соціялістичного табору Бєльський виступив в українськім „Нашім Життю" і просто та отверто поставив етнографічний принцип, як платформу для полагодження польсько-українського спору, то вслід за тим виступив головний учасник дискусії, ред. Грабик і заявив дві речі: 1. польське громадянство здезавуало Бєльського, 2. етнографічний принцип можна ще різно розуміти.

Все це показує, яка трудна польсько-українська проблематика. Але якраз тому вона мусить бути вияснена в цілій ширині, бо, як ми вже згадували в попереднім числі, майбутнє обох народів залежить від того, як вони зуміють полагодити тисячелітній спір.

УКРАЇНА в ОН

(З приводу виступів Вишинського і Мануїльського)

Коли в 1945 р. Україна стала членом ОН, то це був акт міжнародної справедливости. П'ятьдесять чотири народи всіх континентів, рас і культур признали український нарід рівноправним членом великої сімї народів і визнали його право суверенности. Прийняття України до ОН це логічне завершення довгого історичного процесу. Триста (без одного) років тому створив великий гетьман Богдан українську державу, навязуючи до державних традицій Києва і Галича. Весь час існування козацької держави Україну вважали в тодішнім політичнім світі суверенною нацією. І память про це жила в Европі ще довго після того, як Москва насильно знищила гетьманську державу, зламавши тим природнє право українського народу.

Державними актами 22 січня 1918 р., 1 листопада 1918 і 22 січня 1919 р. український народ на основі права про самовизначення відновив свою державу на всіх землях України. Українська нація стала знов суверенною. Її суверенність визнав навіть умандатований представник радянської Росії в Берестю Литовськім. Не зважаючи на те Москва напала Українську Народню Республіку й окупулала Україну, настановляючи там своїх сатрапів, що сліпо виконують накази Кремля. Одним з таких намісників-сатрапів є Дмитро Мануїльський, близький довіреник Сталіна і член президії Комінтерну. Він сьогодні „репрезентує" Україну в ОН

З духа права на самовизначення постала суверенність України. З того самого духа вийшла думка про створення Ліґи Націй, якої продовженням є ОН. Отже логічно і справедливо, коли Україна як суверенна нація стала членом ОН. Це була конечність як вислідна історичного розвитку. Цю конечність відчував Молотов, коли ставив внесок на прийняття України до ОН. Бо занадто багато важить український потенціял в межах СССР, щоб Молотов міг був протиставитись тій історичній конечності.

Але одночасно з прийняттям України до ОН, починається диявольська гра Кремля проти неї.

Оце після дуже довгої перерви українська справа знов стає актуальною проблемою світової політики. Цього не можуть не бачити на Кремлі. Тому звідтам рішення — здискредитувати цю проблему в очах цілого світа. Коли enfant terrible теперішньої сесії ОН, Вишинський, якому секундує Мануїльський, зробив український мандат своїм мячем у грі з противниками, то укритий сенс цього — компромітувати українську справу взагалі, а зокрема перед тими, що з нею можуть мати в майбутньому до діла. Ця гра на терені ОН придумана рафіновано і зручно її там проводиться. А паралельно з

(Докінчення на стор. 32)

ПОХВАЛА УКРАЇНИ

Написав Юзеф Лободовський

Цей вірш, що появився в польськім тижневику „Вядомосці“ в Лондоні, містимо як вступ до нашої дискусії про українсько-польські проблеми.

Редакція

I.

Тобі, Україно, співаю, тобі ці похвали
в піснях, що чарівно шумлять, наче хвилі, що
зарокотали
тужним голосом, словом дзвінким, розбурханим
ритмом.
Як крила, що в неустанну тріпочуть молитву, —
віддих твоїх вітрів засмаглий, пахучий;
як над тобою громи — громи тисячкінно гримучі;
жевріеш у сріблі зір, мов візантійський образ,
гарячкою палиш уста, і любов твоя дика, недобра,
синів чоловічих жене у тривогу бурі і вихру.

Голоси, що гудуть над тобою, в серцях нам іще
не затихли,
бунт і опір зустрівши, кличуть схопити меча.
Ось пишно на губи лягає мови твоєї парча,
дзвінкіші від міді Горація плинуть пісні твої,
Опадають ритмічніш, ніж куті в мармурі шати,
в звуках тих розкидаєщся вся, і мужицька,
і по-пански багата,
і не знаєш, осліплена світлом: це троянди чи
солов'ї?

Тебе медомолошна, і бурякова і пшенична,
тебе хвалю, Україно, щоденна в муці одвічній,
заплакана сирото, мачухо власним дітям,
салдатко, в касарнях чужих кольбами штовхана
бита,
Складаю тобі, що від літ так голосиш в нестямі,
цей ритмом крови моєї виколисаний гексаметр.

Нащадок твоїх синів, що смаглі, із степу
прийшовши,
віддих його принесли на шляхетське Мазовше,
і в вияловілі піски — не чорнозем — вструмилися
кров'ю,
зриваюсь на голос твій з невтишеною любов'ю
і піснею повертаюсь, тривожний, тремкий, як
немова:
— Будь, отчизно моя найперша,
поворотна отчизно, здорова!

II.

Наслухують господарі, за махоркою серед акацій:
хвилину тиша триває, аж хору озветься гук,
ще десь дівчина перебіжить, дикого степу Грація:
що тоді ти? — Мелодія звук!

На серця упаде Мелодія, іскор викреше гнів,
зініці розкриє ширше, збудить заклять примару,
в кузнях свячені ножі з твоїх лемешів —
чим тоді? — Кров'ю, пожаром.

Нічні мелодії стихнуть, кров охолоне в грудях,
солов'їні горляночки місяць замінить у флейти
натхненні,
на світанні зеленіша станеш, як виноградна
Бурґундія,
полум'яніша від Андеґавенії.

Сонце ще є — збросков старезний, цупкий,
що чорну руду землі перековує в злото пшениці,
на темну бронзу твій вітер осмалює лиця,
і горді, як в сокола, очі мають твої юнаки.

І, мов би визив степам, церкорне барокко
вдаряє в небо, могутнє, наче Осанна,
просторами степів твоїх злотосиніх пливе широко
дика музика, тугою п'яна.

Защо ж тебе перед світом хвалити ще далі?
Благословеннішу землю знайти понад тебе не сила
тоді, як пливуть голоси в пісень твоїх інтервалі,
мов архангельські крила.

Мов три Маги святі, Полудне, Захід і Схід
зносять вугілля і сіль, манґан, залізо і цину...
Ах, може багатства ті всі якраз не дають цей світ
змінити їм в Україну!

III.

На листках цих блідих, що дано їх не всім
прочитати,
в здавлених цих словах, сповнених гімну і молитви,
з правом, законом своїм, живе Держава багата,
на нові готуючись битви.

Змовники там на нову все збираються раду
духи крилаті злітають в мене на віче,
іянгол, осміяний вами, приходить, як амбасадор,
Божий посол, тож і з гордістю, більшою вдвічі.

Зате, що підніс я в хвалі те, що знало у вас лиш
наругу,
і славу тих, хто в неволі, без страху визнав,
немає нікого між вами, хто мавби більшу заслугу
щоб його назвала отчизна.

Владарі всі дочасні, що присуд їм виніс час,
з серцями, які не спалило причастя духа,
ось в похвальних моїх словах,
всупереч вам і без вас
родиться Унія друга.

IV.

Пірваний вихром призначення, батько колись
мій спочив
в чорній козацькій землі, серед спечних Кубань-
ських степів,
прахом сплативши своїм довг еміґрантський
країні.
Так я до сивих порогів вертаюся піснею нині,
вдаряю в трун спорохнілих суки ґудзуваті,
мов би хотів я дві батьківщини об'єднати
веселкою перемиря, хоч сам — роздертий навпіл.

Але ти, Україно, листків цих сердечний біль,
листків, що універсалом бути хотіли б
а відлітають під вітром, мов голуби білокрилі,
колись, як щасливіші дні у твій край завитають,
прочитаєш, як в мить перед боєм молитву читають,
і сином признаєш своїм, як не нині — в прийдеш-
ніх днях,
поета, що ляхом був, та славив тебе в піснях.

Переклав С. Гординський.

Примітка перекладача: Юзеф Лободовський — один з передових сьогочасних польських поетів молодшої ґенерації. До війни видав він кілька збірок поезій м. і. „Розмова з отчизною“ і „Демоном ночі“. Обі збірки

ЛІПШЕ ПІЗНО ЯК НІКОЛИ

Сто літ українсько-польських взаємин в Галичині

Написав д-р Степан Баран

Страх перед правдою. — Знищений наклад першої книжки про українсько-польські взаємини

В 1878 р. появилась у Львові накладом автора, о. Степана Качали, обширна (около 300 сторінок друку великої вісімки) політична студія в польській мові: «Polityka Polakow wzgledem Rusi», дуже мало відома тодішньому поколінню, а вже зовсім невідома теперішньому, і то як українському, так і польському. Твір о. Ст. Качали, довголітнього українського посла до галицького сойму і до австрійської палати послів та визначного політичного і суспільного діяча другої половини мин. століття (помер у 1888 р.), не дійшов до рук читачів, головно польських, для яких був призначений. Згадану книжку видав автор у великому, на ті часи, накладі двох тисяч примірників у ціні, здається, одного австрійського ґульдена і передав її до розпродажі львівським книгарням. В кілька днів пізнійше її в цілості одного дня викуплено і... знищено. Збереглося всього 20 чи 30 примірників, які о. Качала сам взяв з друкарні і розіслав кільком бібліотекам та своїм особистим знайомим. Був оправданий здогад, що закупив її хтось з тодішніх польських магнатів, неприхильно настроєних до українських еманципаційних змагань. А рішальний голос у Галичині мала тоді виключно польська шляхта, що, примирившись у 1867 р. з Габсбурською династією, одержала повноту влади в краю, і то фактично майже безконтрольної, за ціну її льояльности супроти династії і австрійської монархії.

Автор «Polityki Polakow wzgledem Rusi» не мав уже охоти робити другий наклад своєї книжки, коли поляки перший наклад самі знищили. Не бажали, щоб правда про польсько-українські взаємини дійшла до свідомости їхніх співгромадян. І така струсина політика поляків дотично польсько-українського питання є характеристична ще й донині. Відчував її і о. Ст. Качала, що як посол галицького сойму чув там заяву польського посла ґрафа Лєшка Дунін-Борковського, що «niema Rusi, jest tylko Polska i Moskwa». Це було незабаром після заяви царського міністра внутрішніх справ ґрафа Валуєва, що «нє било, нет і бить нє может нікакава українскава народа».

А о. Ст. Качала був у 60 і 70-тих рр. мин. ст. одним з нечисленних ще тоді свідомих українських діячів, що послідовно поборювали тодішню пануючу серед нашого громадянства москвофільську течію. Ставився він прихильно до поляків, думаючи, що в них знайде опору і поміч у його акції для поборювання в Галичині москвофільського руху, грізного не лише для українців, але і для поляків. Своїм пропольським і протимосковським наставленням попав о. Ст. Качала в неласку т. зв. святоюрців (крилошан зі св. Юра у Львові), що в його часах стояли при кермі наших національних справ, і були промосковського наставлення. При одних з виборів до австрійського парляменту святоюрський виборчий комітет не поставив о. Ст. Качали кандидатом на посла і тоді поляки для демонстрації проти москвофільських святоюрців вибрали о. Ст. Качалу послом до парляменту у виключно польській виборчій окрузі. Та у своїй політичній діяльності о. Качала не знайшов ніякого зрозуміння у польської сторони, що по суті стосувала до нашого народу політичну рецепту ґрафа Лєшка Дунін-Борковського. І він зневірився в цьому, чи поляки взагалі колинебудь зрозуміють вагу української проблеми і підкреслював це у своїй книжці.

Цілими століттями поляки не хотіли зрозуміти українців

Зневіра о. Качали, в успішний розвій польсько-українських взаємин, уґрунтована і його власною життєвою практикою, знайшла свій вислів у наведеному там цитаті о. Теодозія Бродовича, останнього архіпресвитера греко-кат. капітули в Луцьку на Волині з кінця 18-го століття: «Cokolwiek bys czynil, Rusinie, nigdy przez Polakow zrozumianym nie bedziesz». Незрозумілими залишились польсько-українські договори українських гетьманів з Польщею з 17-го стол., Зборівська угода Богдана Хмельницького з 1649 р., Гадяцька угода Івана Виговського з 1658 р., чуднівська угода Юрія Хмельницького з 1660 р. і Підгаєцька угода Петра Дорошенка з 1667 р. Що більше, польська сторона не думала навіть про їх виконання. І давня практика йшла дальше своїм утертим шляхом також по розподілах Польщі з кінцем 18-го стол. на вужчому галицькому терені, до якого на півтора століття обмежилися на практиці польсько-українські взаємини і взаємні порахунки. Заогнились вони відразу ще в 1848 р. скасуванням панщини та проголошенням кон-

---

багаті українськими мотивами, згадаємо такі поеми як „Ніч на Волині", „На смерть повішених українців", „Пісня про голод", „Вільна земля", „Кінь отамана Лободи" і ін. Власне, отамана Лободу вважає поет своїм предком, і атавізм походження та прожиті в Україні молоді роки витиснули свою незатерту печать на змісті і стилі його поезії. Можна його вважати чільним представником тієї „Української школи" в польській поезії, що її започаткувала в першій пол. минулого століття поезія Мальчевського, Залеського, а передусім Словацького, з романтизмом якого в Лободовського багато спільних рис. Поет сприймає Україну більш стихійно-біологічно, а менш як момент історичний, і це є, власне, той відступ, що ділить його від поетів українських, в свідомості яких Україна вже оформилася з первісного хаосу біологічних сил у ту будову, що її називаємо державою.

ституції в Австрії. Наші політичні чинники з 1848 р.: краєва політична організація «Головна Руська Рада» і 39-членна парляментарна репрезентація — обидві їх очолював єпископ д-р Григорій Яхимович, пізніший галицький митрополит — видвигнули домагання поділу Галичини і створення зі Східньої Галичини й Буковини окремого коронного краю з власним соймом у Львові, окремим намісником та українською адміністрацією цього краю. Це залишилось основним політичним домаганням австрійських українців аж до 1914 р. І проти нього завжди виступала польська сторона, що бажала задержати цілковиту гегемонію над українцями в Галичині.

Перший український соборник в Галичині

Безвиглядність положення українського народу на дальшу мету в Австрії при відомій польській аґресії добачував добре о. Василь Подолинський, греко-кат. парох на Лемківщині, один з наших світліших політичних умів мин. століття. Він написав у 1848 р. ширшу політичну студію в польській мові «Glos przestrogi» (Голос осторогу), що друком у важніших виписах появилась аж по першій світовій війні за Польщі на сторінках львівського «Діла» і потім окремо. Зміст її був знаний і деяким нашим провідним людям з доби 1848 р. Але о. В. Подолинський пішов значно дальше від наших тодішніх провідників. Він розважив чотири можливості розвязки української проблеми в Галичині в сучасності та в майбутньому. Злуку Галичини з Польщею відкинув він відразу на основі сумного досвіду, що Польща і в майбутньому буде змагати до латинізації і польонізації українського народу. Шкідливим він уважав і т. зв. «шварцґельберство», себто беззастережну злуку з Австрією з огляду на загрозу германізації. Відкидав він і концепцію створення в Австрії окремого галицького народу, бо вона не життєздатна, а такий нарід не остоїться перед польським та московським напором. Єдина концепція, що врятує західну українську вітку перед національною загладою, це створеня власної суверенної соборної української держави, що обняла б всі українські етнографічні землі. Тільки така держава забезпечить нашому народові повний його розвій у всіх ділянках. Так скромний священик з лемківського села є першим українським державником і соборником, що голосив ідею, яка здійснилася щойно 70 літ пізніше.

Невдалі спроби порозуміння. — «Нова ера» і її невдача

Були спроби українців в Галичині, де довгі десятиліття скупчувалось усе українське життя, найти після царського указу з 1876 р. шлях до політичної співпраці з поляками. Такої співпраці з огляду на спільну для українців і поляків московську небезпеку шукав у галицькому соймі ще 1869 р. український діяч Юліян Лаврівський, віцемаршал галицького сойму. Друга спроба, т. зв. нова ера, вийшла в галицькому соймі в 1890 р. від Юліяна Романчука, довголітнього політичного провідника галицьких українців, пізнішого (до 1918 р.) віцепрезидента австрійського перляменту, хоч домагання українців були мінімальні. Не було там навіть згадки про домагання з 1848 р. щодо поділу Галичини, як теж не було і згадки про демократизацію публичного життя, ані про якінебудь соціяльно-господарські реформи. І з такої, більше як скромної, пропозиції угоди ні в 1869, ні в 1890 р. не вийшло нічого. Польська сторона не хотіла поступитись українцям навіть на дрібниці. З нової ери Юліяна Романчука не вийшло нічого і сам посол Романчук, як і тодішні українські народовці, не зискавши ніяких уступок, і тих найдрібніших, перейшли вже 1892 р. до опозиції проти всевладного тоді галицького намісника ґрафа Казимира Баденія, що фактично очолював польський табор. Щоб зломити цю українську опозицію, яка щораз більше зростала та кріпшала, намісник К. Бадені перевів у 1897 р. т. зв баденівські вибори до австрійського парляменту в Галичині з масовими арештами українських виборців і численними трупами. При помочі нечуваного терору, масових виборчих зловживань і проливу крови він не допустив до вибору українських послів. У хвості польської політики плентався ще якийсь час посол Олександор Барвінський зі своєю маленькою групкою, але й він остаточно зневірився і на старі свої роки і він і його маленька група християнських суспільників перейшли до найгострішої опозиції проти поляків.

Інтервенція австрійського уряду в користь порозуміння

І була ще одна спроба польсько-українського замирення в Галичині, вже під пресією віденського центрального уряду, з огляду на грядучий австрійсько-російський збройний конфлікт. По скасуванні виборчих курій до австрійської палати послів і введенні загального таємного безпосереднього голосування в цілій Австрії зросло значно українське парляментарне представництво у Відні (31 послів) і згаданий пос. Ю. Романчук зайняв місце віцепрезидента парляменту. Українці розпочали ширшу і зорганізовану боротьбу за демократизацію публичного життя в Галичині, де мали вже поважну і зорганізовану політичну силу. Ця боротьба прибрала широкі і дуже гострі форми, що нераз таки на добре непокоїли центральний уряд та навіть династію у Відні. До рішального голосу у Східній Галичині в польському громадянстві попри польську поміщицьку шляхту прийшла тоді народово-демократична партія (вшехпольська). Вона ставилась дуже вороже до українців (під впливом Романа Дмовського політично схилялась до царської Росії) і в Галичині висувала галицьких москвофілів проти українців.

По кількалітній боротьбі на терені галицького сойму й австрійської палати послів прийшло, за інтервенцією центрального уряду, з кінцем 1913 р. до польсько-українського порозуміння в справі зміни виборчої соймової ординації і кра-

свого статуту. Українська посольська репрезентація під проводом д-р Костя Левицького за ціну її згоди на поширення краєвої автономії (що було неґацією основного постуляту Гол. Руської Ради з 1848 р.) одержала поважні уступки від польської сторони: українську курію в галицькому соймі для самостійного вирішування українських культурних потреб, українську секцію в Краєвій Шкільній Раді, яка мала кермувати самостійно українським народнім, фаховим і середнім шкільництвом, та згоду на оснування українського державного університету в Галичині, врешті пост заступника намісника і співучасть українців у державній автономній адміністрації краю. В половині березня 1914 р. ухвалено в галицькому соймі нову виборчу ординацію і поширення автономії краю, що незабаром, у червні 1914 р. одержало цісарську санкцію, після чого розвязано старий сойм. На вересень 1914 р. розписано нові вибори до галицького сойму. Вони не відбулися, бо у вересні 1914 р. Галичина опинилась уже в російській окупації. Умова про український університет мала увійти в життя в осені 1915 р. шляхом окремого цісарського розпорядку. Цей факт був причиною окремого письменного і устного демаршу російського амбасадора у Відні, який іменем і на доручення царського уряду заявив австро-угорському міністрові закордонних справ у Відні, що оснування українського державного університету в Галичині російський уряд буде вважати за причину до війни і тому остерігав Австрію перед цим кроком. Та і з порозуміння д-ра Костя Левицького не вийшло буквально нічого, хоча воно, не розвязуючи цілости польсько-української проблеми, могло дати реальну підставу до ширшої польсько-української співпраці на галицькому відтинку, до якого тоді звужувався практично польсько-український спір. Польська сторона, яка й надалі залишилася при владі, не поробила й тоді, аж до розвалу Австрії в листопаді 1918 р. навіть ніяких підготовчих заходів для здійснення згаданої угоди.

Нова сторінка історії. — Українська держава в Галичині. — Польське повстання у Львові

Восени 1918 р. стара Австрія розвалювалася. Українці скликали на 18 жовтня 1918 р. конституанту у Львові, зложену з українських членів австрійської палати послів і палати панів, з українських вірилістів галицького сойму (ними були греко-кат. митрополит і два єпископи) і українських послів до галицького й буковинського соймів та по трьох представників українських партій. Як член цієї конституанти мав я там доповідь про політичне положення українців в Австро-Угорщині і в існуючій вже за Збручем гетьманській Українській Державі. У висліді свого реферату поставив я внесок створити з українських етнографічних земель Австро-Угорщини окрему республіку, яка у відповідній хвилині переведе злуку з Українською Державою над Дніпром в одну соборну державу. Так конституанта й вирішила. Новостворена держава одержала назву Західно-Української Народньої Республіки, у якій національним меншинам забезпечено національно-культурну і віроісповідну автономію. В два тижні пізніше, 1 листопада 1918 р., створена на конституанті Національна Рада, як законодавчий орган, обняла владу у Львові і в Східній Галичині та північній Буковині. Незабаром створила вона уряд, Державний Секретаріят, до якого увійшов і я, як державний секретар земельних справ.

Та вже 2 листопада 1918 р. поляки у Львові підняли повстання проти української влади. По трьох тижнях українці уступили зі Львова. Збройна боротьба між військами українським і польським за Східну Галичину ішла аж до половини липня 1919 р., коли Українська Галицька Армія перед переважаючими польськими силами, скріпленими дивізіями армії Галера з Франції, перейшла за Збруч. Східна Галичина опинилась під польською окупацією і щойно 15 березня 1923 Рада Амбасадорів у Парижі признала Східну Галичину як складову частину Польщі, не зважаючи на протести еміґраційного уряду західньої области УНР. Ще передтим, у березні 1921 р. в ризькому договорі зі Совітами одержала Польща північно-західні українські землі по лінію, що залишилась польсько-советським кордоном аж до вибуху світової війни в 1939 р.

Нова Польща пішла старими шляхами

На південному сході нової Польщі знайшлися великі українські етнографічні простори. Творили вони добру третину обширу цілої Польщі з шістьміліоновим українським населенням, що польське державне громадянство набуло проти виразної волі. Перед новою Польщею виринула відразу українська проблема в цілости та в повній її гостроті. Забувши дуже болючу науку історії, що нехтування українською проблемою привело історичну Польщу до розвалу й розподілів та змело її на півтора століття з політичної карти Европи, в українській справі і нова Польща пішла старими шляхами. За практичну політичну основу взято «струсину політику» і українську проблему в дійсності трактовано як неіснуючу. Ще перед вирішенням правно-державної приналежности Східної Галичини в користь Польщі Радою Амбасадорів у Парижі (до цієї дати Східна Галичина в міжнародньо-правному значенні була тільки під окупацією Польщі) польський сойм ухвалив окремий закон з вересня 1922 р. про самоврядний устрій воєвідств. Там були окремі постанови про обмежену автономію трьох східно-галицьких воєвідств, львівського, станиславівського і тернопільського, з окремими національними куріями — польською та українською — у воєвідських соймиках тих воєвідств, з незначними законодавчими завданнями. Знайшлась там теж і окрема постанова про оснування українського державного університету — без подання місцевости. Всі ті постанови на основі згаданого закону мали бути введені в життя найпізніше до трьох літ.

Був це закон на експорт для заграниці з наміром з'єднати собі Раду Амбасадорів, мовляв, самі поляки з доброї волі дали автономію українцям у Східній Галичині з додатком українського державного університету. Про якусь автономію північно-західних українських земель, давніше російських, не було там ніякої згадки. Вони припали Польщі на основі ризького мирового договору і там поведено відразу польську асиміляційну політику. Експортовий закон зробив своє, поляки одержали дозвіл на інкорпорацію Східної Галичини до Польщі — і то без ніяких застережень. Свого закону з вересня 1922 р. про автономію трьох східно-галицьких воєвідств і про український державний університет не тільки до трьох літ, але взагалі ніколи, не здійснили. Що більше, не старались робити навіть найменших заходів до цього. Польща перетворилася в типово-поліційну державу, при чому розвязку української проблеми взяли у свої руки другий відділ польського міністерства закордонних справ і польська державна поліція. Відомо, з яким вислідом.

«Нормалізація» і її невдача

Перша Українська Парляментарна Репрезентація з листопадових виборів 1922 р. з Волині, Полісся і Холмщини (галицькі українці ті вибори збойкотували) в польському соймі й сенаті хотіла співпрацювати з поляками лояльно. Очевидно, за ціну якихось уступок. Говорили про це з премієром Сікорським і зазначено це і в соймі в інавґураційній промові голови УПР, посла з Холмщини Антона Васиньчука. Не вийшло з того нічого. Екстермінаційна політика пішла з іще більшим розгоном і всюди шаліла щораз більше поліційна сваволя. Польсько-українські взаємини на терені Сх. Галичини, при кінці й на північних від неї теренах, щораз більше заогнювались. Тюрми були переповнені українськими політичними вязнями. Врешті, на зразок сусідів зі сходу і заходу, створено величезний ізоляційний табір у Березі Картузькій на Поліссі.

Ті ненормальні над міру відносини треба було знормалізувати. Цієї нормалізації піднялися до спілки міністер внутрішніх справ Косцялковський і молодий тоді український політичний діяч, Василь Мудрий. Літом 1935 р. з їх почину розпочалась т. зв нормалізація. Не передбачено там ніяких конкретних політичних уступок. Була це виключно нормалізація поліційної системи з деяким притупленням надто гострих її кантів. Політично була це ridiculus mus — смішна миш. Та й до цього по польському боці не було доброї волі. Яка ж безконечно велика різниця між гадяцькою умовою гетьмана Виговського з 1658 р. — союзу трьох держав, Польщі, Литви і Руси, чи хочби між угодою голови Української Парляментарної Репрезентації д-ра Костя Левицького з 1913 р. про допущення українців до співволодіння в Галичині, — а нормалізацією соймового віцемаршала Василя Мудрого з 1935 р., навіть уже без доторкнення суті польсько-української проблеми. Хіба ж можна порівняти тут слона з мухою? Одно правда: ні зі слона з 1658 р., ні з мухи у 1935 р. не вийшло нічого. Ні історична Польща ні версальська Польща не хотіли і не вміли розвязати польсько-української проблеми.

Зате 1939 р. розвязали її Рібентроп і Молотов розподілом Польщі. І те, що на схід від Сяну й Буга забрав собі «батько народів» у вересні 1939 р., залишилося при ньому, але вже з формальною апробатою сучасного варшавського уряду. Лінія Керзона, себто в загальному лінія Сяну і Буга, стала державним кордоном між Польщею і УССР чи радше СССР. На схід від цієї лінії нема вже поляків, на захід нема зовсім українців. Ця операція була не добровільна і дуже болюча.

І ще одна безуспішна спроба

Пригадується мені одна подія з кінця 1938 р. Українська Парляментарна Репрезентація в Польщі рішила поставити українську справу як державну справу Польщі вже не в межах утемперованої поліційної нормалізації. Сенаторові Володимирові Децикевичеві (був віцепрезидентом галицького намісництва) і мені доручено виготовити проєкт територіяльної автономії всіх українських етнографічних земель у Польщі зі соймом у Львові й окремою для них адміністрацією. До скодифікованого проєкту додано вироблену мною обширну мотивацію.

Проєкт автономії і мотивацію в грудні 1938 р. за підписом віцемаршала сойму В. Мудрого і нас, 14 послів, внесено на руки маршала сойму проф. Маковського. Ми знали, що цей проєкт не прийде під мериторичні наради сойму з формальних причин — брак потрібної кількости посольських підписів, вимаганих соймовим реґуляміном. Своїм внеском хотіли ми звернути увагу польських міродатних чинників і всього польського громадянства на буквально життєву вагу розвязки української справи для самої Польщі розвязки у формі окремого державного закону про національно-територіяльну автономію. Та сталось інакше. Польські міродатні чинники не тільки промовчали зовсім факт зголошення в соймі згаданого проєкту, але тої самої ночі на телефонічний наказ Варшави поліція зробила ревізії у всіх видних діячів УНДО (Українське Націонал-Демократичне Обєднання) в цілій Галичині, шукаючи за відбиткою нашого соймового внеску. Пресі в цілій Польщі видано гострий наказ не містити під загрозою конфіскати й інших репресій якунебудь згадку про наш проєкт. І вся преса мусіла про це мовчати аж до окупації Польщі німецькими й советськими військами. Українську проблему потрактовано як неіснуючу. А вона таки дальше існувала та як бачимо — існує і досі, і там у Польщі у боротьбі з УПА, і тут на еміґрації на сторінках еміґраційної преси.

Дух Заґлоби

На суттєву і рівночасно й основно життєву для обох народів польсько-українську проблему дивилось польське суспільство назагал очима Сєнкевичівського Заґлоби з «Огнем і мечем», а на події зперед 1939 р. у новій Польщі очима краківського «Курієра Ілюстрованого», найбільш шовіністичного і найбільш поширеного в Польщі щоденника. Як мало було у поляків поважного підходу до цієї преважної справи! І як мало поляків нею цікавилось, а ще менше її справді знало! Не було і таких, як колись у Галичині єзуїт о. Ян Бадені, що на сторінках католицького журналу «Przegląd Powszechny» у Кракові в 90-тих рр. мин. стол. описав безпристрасно початки українського політичного радикального руху в Галичині; небагато було і таких учених як проф. д-р Ян Буяк, що дав поважний опис української культурно-освітньої і господарської організації в Галичині з початків цього століття у двотомовій праці «Galicja»; до білих круків належав проф. Станіслав Віткевич, що мав відвагу схаії безпощадною віроісповідною і національною рактеризувати всі спроби відновлення давньої історичної політики на українських землях з експанзією — як «slupy dawno minione», бо українці доросли до повного самостійного життя без польського патронату. Виїмками без впливу і значіння були теж і люди того типу, що Адольф Бохенський.

Поворот до стану з 1939 р. неможливий

По шістьсот роках Польща знову майже стовідсотково національно-польська держава на просторі від Одри по Буг, відзискавши на заході землі, які національно втратила була перед століттями. Чи можлива тепер, у сучасних умовах, restituto ad integrum — привернення до первісного стану польського державного володіння на сході аж по кордонні стовпи з 1 вересня 1939 р., слід поважно сумніватися. Це можна б зробити хіба новим великим збройним походом, який мало правдоподібний, і в остаточному висліді таки залишився б безуспішний.

Реальний політик рахується з фактами. А факти нині того роду, що шістьсотлітні безперервні зусилля польської політики для цілковитого опанування українських земель в цілості перекреслені. Сама географічна карта ілюструє затрату польської експанзивної енергії. В початках 17 стол. польська влада короткий час сягала поза Дніпро в Чернигівщину і Полтавщину, сучасна ж Польща має свої східні кордони в Перемишлі. На схід від цього міста поляків нині вже нема і Польща на сході вернулася, в загальному, до своїх вихідніх місць з часів Казимира. Признаю, що це може бути болюче для неодного сучасного поляка, для якого східні «креси» були непорушною і безсумнівною складовою частиною Польщі, коли не в границях з 1772 р., то на всякий випадок у границях з 1 вересня 1939 р. Не диво, що ця величезна зміна польських кордонів на сході, а ще більше цілковите вичищення українських і білоруських теренів з польського етнічного елементу, донедавна ще державно польських, потрясло до глибини польську психіку. В першу чергу тут на еміграції. Болюча лекція історії не всіх поляків навчила політичної тверезости. Зате більше зачали вони говорити, чи радше писати на еміграції, про польсько-українську проблему. Тим викликали вони і дискусію по українській стороні.

Потреба польсько-української дискусії

Про українську проблему почали писати поляки в рр. 1945-46 в Італії (ред. Враґа), опісля в Лондоні, а оце тепер і в Німеччині. Діяпазон їхніх висновків широкий — від крайнього, по суті негативного вшехпольського ред. Єнджея Ґертиха з Лондону, до крайнього позитивного ред. Бєльського з Мюнхену на сторінках «Нашого Життя» в Авґсбурзі. Між тими двома крайностями є різні відтінки, залежно від політично-партійної приналежности автора. Досі в сій справі забрали голос ред. Белясевич, інж. Адам Добошинський, д-р Клявдій Грабик, ред. Станіслав Твардзіц, ред. Лясковський, ред. Васютинський і, один з перших, д-р Войцех Залеський.

Мабуть писали й інші, але їх статей не довелось мені читати. На кожний випадок на цю тему появилось досі на еміграції чимало статтей, як ніколи в передвоєнній добі, коли такі статті могли мати і деяке практичне значення. Характеристичне і те, що між авторами переважають недавні ще члени польського народово-демократичного табору, а є між ними і такі, що належать до нього й нині.

Всі автори мають те спільне, що доцінюють вагу польсько-української проблеми, та розвязки польсько-українських взаємин. І різно її розвязують. Ред. Ґертих стоїть на старих вшепольських позиціях. Границі Польщі з 1939 р. для нього недоторкальні. Не признає в тих границях навіть назви «українець», бо Українці, на його думку, якщо взагалі існують, то десь за Дніпром у межах УССР. Очевидно, з Ґертихом не можна навіть спорити. Його писанина знову нагадує Заґлобу, що роздаровував кожному Нідерлянди.

В протилежності до новочасного Заґлоби стоїть ред. Єжи Бельський. Він заявляється за державною суверенністю України на всіх її етнографічних землях. Обєм і форму свого сусідського співжиття вирішать між собою обі суверенні держави — польська й українська. Це й покривається зі становищем українців. Інші польські дискутанти в більшій чи менцій мірі обстоюють границі Польщі з 1939 р., з конечними змінами польської політики супроти українців, признаючи їх існування в тих границях і неможливість їхньої асиміляції. Поза тим признають конечність існування суверенної української держави, чи пак спільної польсько-української держави. Білим круком серед польських дискутантів є ред. Бельський, що зриває з дотеперішньою політичною романти-

кою і в польській політичній ментальності робить відважно справжній Kaiserschnitt.

Зріст зацікавлення українською проблемою

Точний і подрібний плян, як мають виглядати в майбутньому польсько-українські взаємини, нині ще годі подати. Хто це робить, мусить оперувати наразі багатьома невідомими. А цього не зробить реальний політик, для якого зовсім невідомі або ірраціональні моменти не можуть бути основою реальних рахунків. Для нас, українців, вистачає, що є зацікавлення по обох сторонах проблемою розвязки польсько-українських взаємин. Що більше: що остаточно знайшлися і такі білі круки, як ред. Бельський. Зокрема це цікавить мене. Вже близько пів століття беру участь у громадській та політичній роботі і як журналіст, громадський діяч, як адвокат-оборонець у політичних процесах, врешті як довголітній парляментарист мав я нераз нагоду підходити зовсім близько і у життевій практиці до польсько-української проблематики і за Австрії і опісля за Польщі. Особисто доцінював я завжди конечність добросусідського наладнання польсько-українських взаємин, це хочби з уваги на величезну небезпеку наїзду зі сходу нових Джінґісханів. Для мене зоологічна національна ненависть була зовсім незнана. І так залишилось у мене й до нині. Тому я цінив і ціню кожну спробу хочби звуження польсько-українського спору. Я пізнав особисто польський політичний світ і майже усіх його замітніших діячів. Не кажу вже про польських премієрів і численних міністрів. І з дива не міг я вийти, коли пізнав їх крайню незнайомість української справи та повне її легковаження, а навіть відсутність якогобудь ширшого зацікавлення нею. І це у поляків належало майже до доброго тону. Практичну розвязку української проблеми вони віддали поліції, прокуратурі, судам і всякого роду Косткам Бернацьким, а це вело у приспішеному ході до польської тоталітарної диктатури.

Не беруся нині писати рецепту на загоєння польсько-українських ран. По недавній насильній операції обидва вже зовсім сепаровані орґанізми повернуться поволі до здоровля, коли промине занесена іззовні чужа загрозлива тоталітарна недуга. При її терапії мусимо стосувати староримську засаду — suum cuique tribuere, neminem laedere, nemini facere iniuriam — кожному віддати, що йому належне, нікого не зневажати і нікому не чинити кривди. Дві суверенні держави, українська і польська, у злуці й союзі з теж загроженими східною навалою сусідами, ближчими і дальшими на ґрунті християнської европейської культури та життєвих вимог сучасности знайдуть і схему надрядної організації для спільної оборони і влаштування нового власного життя.

Дуже пізно розпочалась, покищо, тільки дискусія над розвязкою польсько-української проблематики. Але ліпше пізно, як ніколи — каже польська приповідка.

МАТЕРІЯ І ДУХ

В ЗАСАДАХ УКРАЇНСЬКОЇ МІЖНАРОДНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Написав В. Лісковицький

Чим далі тим ширші кола українського громадянства починають цікавитися питаннями україн. зовн. політики. Якщо перед революцією 1917 р. ставлення таких питань взагалі вважалося передчасним, то в момент революції і визвольної війни в 1917 — 1923 рр. проблеми української міжнародньої політики виринули во всю широчінь перед українською громадською думкою і захопили її зненацька. Ледви чи буде помилкою сказати, що серед інших ділянок нашого державного будівництва за тих часів сфера наших міжнародньо-політичних зносин була найслабішою. І тому найактуальнішим чинником довелося бути в цьому ділі не нашим дипломатам, політикам, полководцям, промисловцям, науковцям, — а хоровій капелі О. Кошиця. Це парадоксально, але факт цей визнано всіма.

За минуле чверть століття серед наших вихованих революцією і еміґрацією кадрів звився вже не один десяток людей, що фахово займаються політичними питаннями, зокрема міжнародніми і то не лише теоритично, а в міру змоги й практично. Крім того наші наукові, мистецькі і взагалі інтелектуальні діячі з року на рік все щільніше входять у властиву їм ролю репрезентантів нашої нації і посередників між нею і іншими націями. Тому голос нашої політичної і культурної еліти став все чутнішим на світовому базарі ідей і теоретичних змагань. Нема сумніву, що ми будемо зростати і далі. Цілком ясно ,що прийде момент, коли узурпаторська «репрезентація» України на міжнародньому форумі буде примушена зійти зі сцени, уступивши місце законньому представництву українського народу.

Незалежно від часу, коли це має наступити, нам треба пильно готуватися до цього моменту. Треба звернути увагу особливо фахівців та політичних діячів на те, що питання міжнародньо-політичного становища України і перспектив її майбутніх звязків найменше розроблюються в нашій теоретичній літературі, хоч політично дозрілий читач вже потрібує й шукає

таких матеріялів. Студії і пресові статті в цій ділянці стосуються переважно або перемелювання історично-спогадової тематики або кон'юнктурних оглядів сучасности і то здебільшого в нейтральному тоні, в космополітичному аспекті, а не з погляду українських інтересів і потреб.

Перше ж, ніж аналізувати і висвітлювати минулі, сучасні й майбутні взаємини України з тою чи іншою державою, здається доцільним усвідомити ті головні і незмінні засади, що формували і формуватимуть наші міжнародні взаємини і що не змінюватимуться, не зважаючи на всякі кон'юнктурні питання. Такі географічні і етнопсихологічні фактори, що їх завжди треба мати перед своїми очима і дослідникові і практичному політикові, будуть предметом розгляду в даному нарисі. Ці чинники є тим важливіші в наш час, що ми досі ще не маємо суверенної української держави. І тому ми позбавлені реґулярної української дипломатичної акції, хоч міжнародньо-політичні стосунки української нації і вияви її міжнародньої думки і чину наявні, незалежно від того, що нація наша перебуває в колоніяльному стані і територія її окупована.

I

Географічні підстави української державности

З погляду своїх потенціяльних можливостей Україна належить до країн середньої потужности, як за своєю територією — 720 тис. клм. кв., так і за чисельністю свого населення — 49,9 міл осіб (Ів. Тесля: «Наша батьківщина», Львів, 1942, ст. 9). В цьому відношенні Україну можна порівнювати з такими державами як Франція (536 тис. клм. кв. і 39,99 міл. насел.), Велика Британія (242 тис. клм. кв. і 47,63 міл. нас.), Еспанія (505 тис. клм. кв. і 25,87 міл. нас.), Італія (310 тис. клм. кв. і 45,38 міл. нас.), якщо брати ці країни без колоній. Можна порівнювати Україну також і з такими державами, що хоч і займають терени ширші ніж українські, але мають менше людности, ніж Україна, як наприклад: Канада (9569 тис. клм. кв. і 11,41 міл. населення), Мехіко (1969 тис. клм. кв. і 19,57 міл. нас.), Арґентина (2797 тис. клм. кв. і 13,51 міл. нас.), і Бразилія (8511 тис. клм. кв. і 41,35 міл. нас.).

Приклад незалежного існування суверенної міжнародньої політики зазначених держав підтверджує, що за своїм територіяльним і населенським показником Україна є спроможна до незалежного державного буття. Разом з тим, за цимиж своїми обєктивними показниками сили, Україна не є великодержавою, як наприклад З'єднинені Держави (9376 тис. клм. кв. і 136,47 міл. нас.), Велика Британія разом з її домініями і колоніями 38.855 тис. клм. кв. і 544,42 міл. нас.), і навіть Франція з колоніями 12.555 тис. клм. кв. і 110,04 міл. нас.). Тому цілком самостійну великодержавну міжнародню політику Україна могла б провадити лише при умові накопичення й посідання активностей великодержавної культурно-політичної традиції, якою розпоряджають не тільки Велика Британія і Франція, але також Італія і Еспанія. Останні три країни, втрачаючи в моменти воєнних поразок або внутрішніх криз-заломань свою питому великодержавну вагу, все ж таки потім відновляли повністю чи частково свою політичну суверенність, в силу набутої вже культурно-політичної традиції. Те саме можна сказати і про Німеччину, що охоплювала, разом з Австрією, перед останньою світовою війною терен 680 тис. клм. кв. з 90,03 міл. населення і мала тенденцію і підстави відновитися, як великодержава, що її вона втратила в наслідок програної війни 1914—1917 рр. Нині стиснена на значно меншій території з великою втратою людности і матеріяльних ресурсів, німецька нація в силу властивих їй культурно-політичних традицій (накопичення знань, умілостей, звичок, опінії у чужинців, звязків і т. п.), виявляє здібність і волю до швидкого піднесення хоч із ще меншою перспективою стати великодержавою, ніж в 1939 р.

Співзалежність України від східного Середземноморського басейну

Треба зважати однак на те, що всі ці, порівнювані з Україною держави мають перед нею перевагу в посіданню відкритих світових морських звязків, в той час, як Україна спирається на замкнений чорноморський простір, що робить її долю залежною в значній мірі від долі тієї держави, яка опікується водними виходами з Чорного моря на світові шляхи. Кожного разу, коли народи Східньо-середземноморського басейну підносилися і активно діяли в чорноморському просторі, підносилася й Україна. І навпаки, з занепадом державности й активности цих народів занепадала й Україна. На підтвердження цієї думки можна привести декілька пригадок з історії. Розквітові античної Геллади і грецьких колоній на Чорному й Озівському морях відповідає могутність скито-української держави. Перемога ж Риму, з перенесенням політичного й культурного осередку в західне Середземноморя приводить до поразки Мітридата VI Евпатора. Так само зміцнення Візантійської імперії збігається в часі з утворенням і розквітом держави Київського Великого Князівства. Занепад же Візантії тягне за собою знесилення й України: капітуляція Царгороду в 1453 р. майже одночасна хронологічно з припиненням черги князів у Києві (1470 р.). Навпаки, розбудова Османської імперії зі столицею в Істанбулі приводить до піднесення української козаччини і тим спричинюється до утворення Гетьманської Держави, що її Туреччина й Крим підтримували проти Польщі і Москви. Занепад же Туреччини і ліквідація кримського ханства (1783) хронологічно збігається з занепадом козацької Гетьманщини і Запорізької республіки та повною ліквідацією навіть автономії України (1775 — Запоріжжя, 1784 — Гетьманщина). Пробудження ж в XIX—XX ст. арабських і турецького народів на близькому Сході; проведення Суезького каналу, що пере-

сунуло світовий транзит по шляху «Европа-Індія» до Східньо-середземноморського басейну, а особливо експлуатація в XX стол. нафтових теренів в Азії — пожвавили і Чорноморсько-озівський басейн, який з XIX стол. виявляє яскраву картину національного самовизначення й усамостійнення в Румунії, Болгарії, Сербії, Македонії, Туреччині, Україні, Криму, Грузії, на Дону й Кубані.

Північні сусіди України, нації як балтійського басейну (Польща, Тевтонський Орден, Литва), так і біломорсько-балтійського (Великий Новгород, Псков), або біломорсько-надволжанського (Булгарія, Хозарія, Золота Орда, Московщина) своїми впливами і тиском воєнно-політичним, економічним і культурним з а в ж д и п а р а л і з у в а л и державне будівництво українського народу і обмежували або зовсім спиняли його національне самовизначення.

Оскільки світовий історичний процес виявляє тепер спрямування до актуалізації Східно-середземноморського басейну, то є підстава вважати, що вже створюються знову сприятливі умови і для піднесення ролі України, як складового чинника цього простору.

Україна в системі міжнародніх шляхів сполучення

Залежність українського морського виходу від долі і чину Східно-середземноморських країн зменшується в новіші часи через те, що Україна включилась у систему модерних суходолових і повітряних шляхів, які можуть цілком перетворити її незмінне досі закуткове положення на краще. Так з Закавказзям і Іраном вже повязують Україну залізниці, що при їх дальшому продовженні перетинатимуть Афґаністан і сполучатимуть Европу через Україну з Перською затокою і з Індією. Так само залізниця в східному напрямі вже сполучає Україну через Царицин з Середньою Азією, а звідти буде сполучувати Україну через Памір з Індією і Тибетом, а через Сін-Дянь з Китаєм. Ці нові шляхи сполучення в корені змінюють дотеперішні міжнародні транзитні звязки України, модернізуючи стародавні «Дербентські ворота» та «міжуральсько-каспійську» браму, що лише в незначній мірі колись рівноважили затисненість українського Чорного моря Боспорсько-дарданельською горловиною.

Далеко генеральнішої реконструкції набудуть міжнародні сполучення України після влаштування через її територію міжнародніх повітроплавних ліній: Европа—Іран—Індія і Европа—Туркестан—Китай. Москва чинить сильний спротив такому ділу в спосіб тотально-автаркічної самоізоляції СССР, ліквідації тресту «Укрповітрошлях» та інш. Коли цей стан зміниться, Україна, що її перетинає пряма повітряна лінія з трикутника Лондон-Париж-Берлін до трикутника Кабул-Делі-Калькута, включиться до повітряних звязків світу.

Все це незрівняно збільшить питому вагу України в майбутніх міжнародніх обєднаннях і взаєминах. Усе діло полягає лише в тому, хто це буде використувати: чи самі українці, чи сторонні чужі потуги!

Природні багатства України не змушують до імперіялістичної політики

З огляду на природні ресурси і взагалі продуктивні сили, Україна належить до країн, що мають підстави спиратися в міжнародніх відносинах на власні можливості, а не на чужу протекцію й допомогу. Україна має: густе, фізично сильне, плодюче й працьовите населення, першорядні сільсько-господарські ресурси (101 міл. сотнарів пшениці, 70 міл. сотн. жита, 44 міл. сотн. ячменю, 31 міл. сотн. вівса щороку), високоякісний власний камяний вугіль (70 міл. тон щороку) і залізо (13 міл. тон) з потужною металюрґією (6,7 міл. тон чавуну, 5,4 міл. тон криці), манґан (1.037 тис. тон), алюміній (40 тис. тон), сіль (1.391 тис. тон), власна нафта (5 міл. тон та необчислені перспективи роменської і приозівської нафти), поліметалі, водна електроенергія (7 міл. кіловатів з перспективою значного збільшення).

Нестача потрібної кількости власного лісу, текстильної сировини і її виробів, шкури і її виробів, а найголовніше — нафти, може покриватися довозом, бо торговельний баланс України має всі підстави бути завжди активним.

Тому нема жадних причин, що спонукували б нас прагнути захоплювати колонії, щоб забезпечити виживлення свого народу (як напр. це може бути для голяндського, бельгійського, японського і т. д. народів), або змагати до пригноблення інших націй, щоб забезпечити своєму народові напівпаразитарне сите існування коштом експлуатації праці поневолених народів (високий стандарт життя імперіялістичних країн за рахунок жебрацького рівня їх колоній).

Очевидна невигода відвертости північно-східніх і північно-західніх кордонів України, при сучасній техніці, яка перемагає гори й океани, вже не є чинником безнадійно несприятливим для України, в порівнанні з іншими країнами. В випадку природньої незахищености кордонів будуються, звичайно, укріплені смуги (лінії Мажіно, Зіґфріда, Сталіна), але й вони вже не можуть бути тепер непрохідними перешкодами, так само, як Ляманш або Середземне море, Карпати або Альпи, Дніпро або Одра. «Непрохідні захистні кордони» вже явно стають спадщиною минулого. Тому ця несприятлива особливість географічного положення

Істина скрізь проста: всяке ускладнення походить із комбінації непомірно великої фантазії і непомірно слабої компетентности.

◆

Немає епохи, яка не здавалася б учасникам переходовою, а найближчим потомкам — відносно сталою (дальші покоління судять залежно від вироблених школою схем).

Із афоризмів В. Державина

України, дуже важлива в минувшині, тепер чим далі все більше буде рівноважитись для України сучасними технічними досягненнями. В недалекому майбутньому цей природний чинник відограватиме в ділі самозахисту України дуже малу ролю.

II

Ідеалістичний світогляд українського народу

Взагалі значно більшу ролю в формуванні поведінки народу відограють духові чинники, ніж природні обставини оточення. Теоретичні досліди і практика громадського й особистого життя довели людство до усвідомлення, що дух обєктивно існує і має примат над матерією. Прикладаючи цю істину до ділянки політичної, підставово стверджуємо формотворчу чинність ідей на аморфну (неорганізовану) суспільну масу. Визнаємо також іманентний розвиток ідей, їх рух у сферах духового світу, за окремими законами останнього, тоб-то незалежно від еволюції явищ природи і чинности законів існування матерії. Нагадати ці загальні істини для нас важливо через те, що ідеалістичний світогляд є властивий для всього українського народу в масі, на що є багато переконливих доказів з історії нашого народу. Ось тому явища етнопсихологічного порядку є засадничими для формування політичної акції народа, яка відповідала б спрямуванням, що закладені в його душі Господом Богом від народження. Що ж до явищ матеріяльного порядку, в тому числі і законів економічного розвитку людства, то вони, за світосприйманням властивим для українців, є факторами привласними (акциденціями), що лише ускладнюють і затемнюють перед людськими очима процес розвитку проявів духа, не маючи сили змінити істотно ні їх загального спрямування, ні їх питомої суті (субстанції).

Комплекс правди-справедливости як підстава міжнародньо-політичного мислення

Основною етнопсихологічною засадою устрою душі українського народу, що є найважливішою для формування специфічної для нього міжнародньо-політичної лінії поведінки, вважаємо комплекс (сполучення уявлень-почуттівпрагнень) правди-справедливости. В інших національно свідомих народів спостерігається інші, властиві для них комплекси, наприклад, у москалів: комплекс сили, у поляків: комплекс чести.

У кожньої окремої одиниці її національний комплекс може проявлятися міцніше або слабіше або прихованіше. Крім того, той же комплекс може бути спрямований в доброму або в злому напрямку, як сила творча або як сила руйнуюча. Український комплекс правди-справедливости, доведений в окремих одиниць в позитивному напрямі до крайніх меж, дає феномен надзвичайно високого ідеалізму, надсвітовости, миротворчости, удуховлености, самозречення від будьякої влади над людьми. (Найяскравішим прикладом такого прояву основної української етнопсихологічної риси був філософ-відреченець матеріяльного світу, блаженний праведник Григорій Сковорода. У одного італійського фронтового кореспондента, що був в Україні в 1942 р., від цієї домінантної риси в українській національній вдачі склалося враження про українців, що це люди-янголи.) Цей же комплекс, доведений в окремих індивідуумів в негативному напрямі, теж до крайніх меж, дає феномен надзвичайної натуги свободолюбства, заперечення й одкидання будьякого насильства, будьякої влади над собою, а тому й найгострішого критицизму, образливости, самозахистної войовничости, протиурядовости, антиавторитарности, самоізоляції, відчуження, яке виглядає часто і навіть діє як деструкція, взаємопожирання, анархізм, аполітичність, протигромадськість тощо. Для пояснення цього вияву української етнопсихології треба згадати не тільки про схильність українців до артільности, до кооперування всякого рода (а не до слухняности адмініструванню). Треба також згадати своєрідні засади демократії Запорізької Республіки; не можна при тім забути й зовсім свіжий приклад анархічного свободолюбства Нестора Махна і нарешті шкода було б нагадувати про всякі, достатньо нажаль відомі, деструктивні прояви духовости української маси тут, на еміґрації, в нашому ж середовищі.

Подібним робом комплекс сили у москалів, спрямований в позитивному напрямі, дає в суспільному життю феномен величезної державно-творчої сили, а спрямований в неґативному напрямі — давав і дає крайні прояви диктатури і терору. Так само у поляків комплекс чести дає в позитивному напрямі романтичний і високопатріотичний героїзм, а в неґативному напрямі бундючну хвастливість, вперту зарозумілість і т. д.

Українські взаємини з іншими націями основані на ґрунті правди-справедливости

Ця встановлена і незмінна основна етнопсихологічна засада устрою душі українського народу (комплекс правди-справедливости), в застосуванні до складання норм української міжнародньої політики визначатиме її — хочемо ми того чи не хочемо, корисно це для нас, чи навпаки — в таких спрямуваннях.

1. Український нарід будує свої взаємовідносини з іншими націями на ґрунті правдисправедливости і то не на словах тільки але й на ділі, тоб-то, як кажуть, по щирості, одверто, без ошуканства або крутійства, без насильства, а лише прагнучи взаємної згоди, домовлености обох договірних сторін, на підставі їх власних бажань. Таке наше поступовання, як природне і тому неминуче, проявлялося неодноразово в актах наших зносин і договорів з чужинцями. Договори козаків з поляками завжди мали з нашого боку добру інтенцію довіря до контраґента і намір дотримати зі свого боку умов договору. Так само пертрактації козаків і Богдана

Хмельницького з королівськими комісіями виявляли психологічно різний підхід обох сторін до матерії договору і дальшої реалізації його. Перебіг і обставини переяславського договору Б. Хмельницького з Москвою також яскраво засвідчили особливості української постави в міжнародніх відносинах. В переговорах козацької старшини з Петром І і Катериною II є багато яскравих рис незмінної української етнопсихології. Так само договір Секретаріяту Української Центральної Ради з Російським Тимчасовим Урядом виявив діяметральну різницю в світоглядах обох учасників. Переговори Української Центральної Ради в 1917 р. і уряду гетьмана Скоропадського з московським Совнаркомом ще раз підтвердили, що зміна урядів і навіть режимів не впливає істотно на підхід до справи представників різних націй. Варшавський договір УНР з урядом Польщі і дальша доля цього договору наочно виявили природу обох народів, що діяли в цім міжнароднім акті. Московський договір з грудня 1919 р. між українськими націонал-комуністами (боротьбисти) і російськими большевиками яскраво зобразив довірливу українську етнопсихологію і підступну московську.

Проти імперіялізму і поневолення

2. Український нарід не потрібує і не прагне підкорення собі інших націй або захоплення територій, що їх заселено людьми інших націй. Доказом цього можуть бути численні історичні згадки, коли навіть при успішних воєнних операціях і при дуже сприятливій міжнародній кон'юнктурі ні сам український нарід, ні його державний чи громадський провід не прагнули завоювати чужі землі або пригнобляти інші народи. Так українська нація не культивувала в себе, навіть за найстаріших часів, рабовласництва за рахунок чужих народів і не затримувала в себе примусово військово-полонених для невільної праці. Советські сучасні масові концентраційні табори — типова вигадка московської духовости. Ставлення ж українців до чужонаціональних ранених, полонених і увязнених завжди було прикладом людяности і високого морального чуття. Навіть перемагаючи Візантію, грецькі колонії, Польщу, Молдаву, Крим, Москву, — українські військові вожді не захоплювали ні чужої території, ні чужої людности. Так, наприклад, гетьман Конашевич-Сагайдачний стояв побідно під Москвою, але ніяких територіяльних або інших компензат від неї не зажадав. Так само, коли він переміг турків під Хотином, він не вимагав від Туреччини ні контрибуцій, ні зміни кордонів. Богдан Хмельницький, тотально перемігши польське панство і короля Польщі, так само не жадав від них польської території і навіть не пішов тріюмфатором на Варшаву. «Знай, ляше, — по Случ — наше!» — так він визначив справедливі етнонаціональні кордони своєї держави від польської. Гетьман Виговський, погромивши вщент московське військо під Конотопом, не вимагав від Москви жадних компензат територіяльних або грошових за спустошення від розпочатої і програної москалями війни. Українська Центральна Рада, повернувшися в 1917 р. до Киева, також не вимагала від московського Совнаркому відшкодувань за розпочату ним і програну війну.

Українському духові відповідають не льокальні бльоки але вищі добровільні союзи

3. Український нарід визнає за припустиму лише єдину форму обєднання народів — федеративну, на засаді добровільного і не сфальшованого узгодження самих федерованих народів. Близьким до цього було сфедерування українського народу з білоруським і литовським в XIV стол. «Федерування» з Польщею в XVI стол. мало в собі вже всі ознаки насильства з боку репрезентантів Польщі. Союз з Москвою 1684 р., що розглядався козаками як військова спілка на рівнорядних засадах обох договірних сторін, був віроломно і передумано-злочинно обернутий москалями на підкорення собі «безмозглих хахлів». Ідею обєднання всіх словянських народів вважала українська політична думка Кирило-методіївських братчиків можливою лише в формі рівноправної і добровільної федерації цих народів — в той час як москалі бажали обєднання словян лише в формі підкорення собі інших споріднених народів. Це ми яскраво спостерігаємо в прикладі московського цареславного панславізму, що нині перетворився на червоний «пролетарський» панслявізм або «пансоветизм», який діє за московським гаслом «нє абманеш — нє прадаш!» . . . Так само стара польська імперіялістична доктрина «від моря до моря». Вимога української провідної інтеліґенції і українських селян в 1917 р. лише рівноправної, братської, щиро-федеративної сполуки з російським і з іншими народами колишньої російської імперії — була виявом незмінної української етнопсихології, що її москалі не могли і не хотіли ні зрозуміти, ні згодитися з нею. Цілком добровільне сфедерування обох Україн, УНР і ЗУНР, в 1919 р. в Соборну Україну, хоч і залишилося досі більше морально-політичним актом, було найліпшим проявом матеріялізації української ідеї правди-справедливости в сфері громадсько-політичних відносин. Російські большевики використали це самовизначення української духовости в своїх власних інтересах, для соборного уяремнення всіх українських земель. Нарешті існування міжнародного обєднання «Прометей», що в ньому українські діячі поклали багато праці, своєю формою вільного федерування свобідних сил народів, що їх пригноблено московсько-большевицьким імперіялізмом, знову нагадує нам цю саму віковічну властивість української національної психології.

Тому на майбутнє, в звязку з швидким наростанням світових звязків народів, духові українського народа відповідатимуть не льокальні військово-оборонні або, ще менше, аґресивні союзи, а лише вищі добровільні сфедерування націй світу, до чого зараз є вже цілком ділові проєкти і започаткування.

РЕСЕНТИМЕНТИ І ПОЛІТИКА

ХВОРОБЛИВІ ОБТЯЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПСИХІКИ І БОРОТЬБА З НИМИ

Написав М. Лагодівський

Ресентименти, якими обтяжена українська психіка, це головна внутрішня перепона на шляху нашого політичного відродження. Ресентименти не є специяльністю українців. Майже кожний нарід має в якімсь відношенні свої власні комплекси, які обтяжують його психіку. Боротьба з українськими ресентиментами є одним з перших завдань національної педагогії. Ми вважаємо, що українська публіцистика доконче повинна присвятити цій проблемі більше уваги, щоб її якслід вияснити, а після того устійнити шляхи й засоби лікування. *Редакція.*

Що таке ресентименти

Ресентимент це одна з тих хворіб національної психіки, які ослаблюють відпорність народу, зокрема утруднюють, а інколи й унеможливлюють плекання провідницьких чеснот і владної постави. З-поміж тих ресентиментів найсильніше діє серед нас і найбільш поширений комплекс меншовартости — почуття нижчости української людини супроти інших людей і тісно з ним зв'язане почуття кривди. Далеко не всі українці обтяжені тим комплексом, але така поважніша частина, що це витиснуло свою печать на цілій національній психіці.

Ресентимент — це обтяження психіки людини (або спільноти) такими психічними комплексами, які мають хворобливий характер. Це всі ті свідомі або підсвідомі сили нашої психіки, які затемнюють наш ум, або духовий зір, викривлюють або придавлюють здорові сили психіки, ослаблюють волю або обмежують свободу її рішення в якім небудь напрямі. Сюди належать: комплекс меншовартости, комплекс кривди, почуття ненависти до ворогів і жадоба помсти, ресентимент галицької молоді 30-тих років до старшого громадянства, ресентимент між «східняками» і «галичменами», православними і греко-католиками та багато інших.

Політика ресентиментів

Кожний ресентимент незвичайно небезпечний для народу передусім в ділянці політичній. Провід, який веде політику ресентиментів, — політику, яка намагається заспокоїти якийнебудь з ресентиментів свого громадянства, — скорше чи пізніше заведе нарід до катастрофи. Бо ресентименти роблять нарід невільничо залежним від певних хворобливих уявлень і не дають змоги наставити політику на одиноко правильний шлях — доцільність в ім'я державного резону, без огляду на якінебудь упередження. Політика ресентиментів знищила Німеччину, так само Польщу, на американській політиці супроти Аргентини, кермованій ресентиментами проти фашизму, скористав тільки Рад. Союз. Французи терплять на т. зв. комплекс безпеки супроти німців. Зате в англійській політиці не видно ні сліду якогось ресентименту. Найбільш наочно виявляється це в її поступуванні супроти переможеного. З-поміж усіх союзників проти Наполеона Англія заняла найбільш помірковану поставу, те саме супроти Німеччини в 1919 і сьогодні. Поблажливість Англії супроти переможених бурів здивувала цілий світ. Коли бурські генерали по програній війні з'явилися в Лондоні, то англійці привітали їх на вулицях столиці такими оваціями, що генерали були дивно заскочені і не знали, як це розуміти. Але сьогодні навіть англійці починають хворіти на комплекс малого народу.

В психологічній війні нервів і в усякій пропаґандивній акції ворог легше доходить до цілі, коли вміє використати ресентименти противника. Граючи відповідно на струнах тих комплексів, він може настроювати психіку противника на потрібний йому тон і осягнути бажаний відгомін. Бо ресентимент сила сліпа і нерозумна, але така, що згори пересуджує реакцію. Ворог, орієнтуючись докладно в ресентиментах противника, може майже зі стовідсотковою певністю передбачити, в якім напрямі піде реакція противника на дане потягнення, і тому, бажаючи осягнути в його таборі певний ефект, знає, які засоби треба для цього застосувати.

Ось кілька прикладів.

Протиукраїнський ресентимент у поляків довів їх в 1918/19 рр. до того, що вони прийняли тезу: волімо на сході Росію, як Україну. Тому зробили все можливе, щоб знищити українську державність, і це їм вдалося. А наслідки: сьогодні мають ту Росію в Варшаві, Кракові, Познані і Ченстохові.

Зручною грою на ресентиментах — протиукраїнськім у поляків і протипольськім в українців ворог викликав польсько-українську боротьбу в рр. 1942—1944. В часі останньої війни в певнім моменті ворожий стратег, що діяв на українських і польських теренах німецької окупації прийняв рішення, що для певних політичних цілей треба викликати польсько-український конфлікт. На двох різних пунктах пограниччя були скинені дві малі парашутні групи, які в близьких відступах часу — тут помордували поляків, а там знов українців. Акція була переведена в такий спосіб і в таких обставинах, щоб викликати якнайяскравіший ефект. В акцію відразу включились патріотичні підпільні організації обох народів, щоб реванжуватись, а парашутні групи були стягнені, бо вже були більше непотрібні. Грудка снігу була кинена, лявіна покотилась з елементарною силою, хоч по обох сторонах були люди, які ясно здавали собі справу з того, хто започаткував акцію й на чию користь вона йде. Але всі сили політичного розуму були безсильні проти пристрастей ресентименту.

І ще один досі майже незнаний факт — приклад, як майстерно можна використовувати рівночасно різні ресентименти. Польська паци-

фікація в Галичині 1930 р. відбилась сильним відгомоном у світовій пресі і дуже пошкодила польській опінії закордоном. Але польський уряд був рішений продовжувати пацифікацію. Отже виринуло як найважніше питання, як заткати рота світовій пресі. Загально відомо, як дуже вона вразлива на пункті протижидівських виступів. Тому були зааранжовані в кількох галицьких селах дітвацькі в своїй примітивності протижидівські виступи. Вони були переведені руками українських сільських хлопців. Їх якслід використано закордоном і ефект був такий, якого собі бажали аранжери: пацифікація проводилась рік-річно дальше, але світова преса мовчала, наче води в рот набрала.

Не меншу шкоду приносять ресентименти в ділянці внутрішньої політики. Вони дають необмежені можливості для демагогії. Для людей, жадних влади, вони дають змогу вигравати їх в боротьбі за владу, тому кожний конструктивний політик змагає до того, щоб вилікувати громадянство від хворобливих комплексів.

КОМПЛЕКС МЕНШОВАРТОСТИ

Його ґенеза і причини

З-поміж усіх комплексів найсильніше вкорінилось у нас почуття меншовартости. Цей ресентимент — неначе рак, що гризе національний організм і ослаблює його сили. З ним, як сказано, в'яжеться комплекс кривди. Щоб зрозуміти, звідки вони взялись, спробуймо вдуматися у психологію сирітки. Бо між одним і другим багато спільного. Відколи загал українського народу почув себе в положенні сироти, відтоді почав наростати комплекс меншовартости і кривди. А це сталося, коли він стратив козацьку провідну верству, що була останньою дійсно провідною верствою народу, бо ділом — зі шаблею в руках — боронила свого народу і землі. Це була головна причина цього комплексу. А були ще інші:

Український нарід в порівнянні з іншими народами пролив найбільше крови в обороні перед зовнішніми ворогами. А відомо, що в боротьбі гине найцінніша — шляхетна, владна, активна ,ідейна кров. Завелика втрата людей того типу ,які є носіями владної постави, вплинула на поширення комплексу меншовартости. Загал бачив, що в життєвій конкуренції народів, наш нарід відстає і це закріплювало його в помилковім переконанні, що він меншовартний, як інші.

Рабське виховання, яке проводив на українськім народі кожний окупант, робило теж своє і причинилось до того, що такі якраз переконання проникали в психіку українських людей.

Під впливом такого «виховання» українці забували свою велику минувшину, великі діла і подвиги своїх предків. Бо окупанти робили все можливе, щоб утруднити правдиве пізнання великої минувшини, а ще більше, щоб знання про неї не доходило до широкого загалу. Це мало важкі наслідки у формуванні психіки. Українець став «Іваном без роду» й «Іваном без долі». Винниченко в одній з повістей малює таку картику з життя, яка може служити як показова лекція — один з засобів боротьби проти того комплексу: В ресторані часто зустрічалися два знайомі інтеліґенти. При столі вели розмову про українську історію. Кельнер, що їх обслуговував, «малорос», принагідно прислухувався тим розмовам. Під їх впливом він переродився. Велике враження зробило на нього оповідання про українських гетьманів. Свідомість, що ми мали великих людей і своїх володарів, випростувала його моральний хребет. Щезло в нього почуття нижчости, зовсім інакше почав ставитись до москвинів — гідно, з почуттям самопошани і по-пански.

Терор і насильство як джерело комплексу

Всяка форма терору — без уваги на те, чи її вживає своя чи чужа влада — витворює в підлеглих почуття меншовартости. Деспотичне виховання в школах, деспотичний режим у вихованні дітей в родині, деспотія в бюрі або в заводі сприяє витворенню того комплексу. Бо всяке насильство над людиною нищить в неї почуття власної гідности, ослаблює амбіцію (волю чимсь бути), розвиває рабські нахили і спихає її вниз, замість підносити вгору. Скільки є родин таких, що в них альфою і омегою виховання дітей є пасок і прут! А скільки ще таких учителів! А скільки терору в громадському житті, терору в найрізніших його формах! Боротьба проти застосування в нашому житті терору в будьякій формі — це один з головних засобів у боротьбі за оздоровлення національної психіки.

Сторіччями жило наше селянство в неволі панщини і кріпацтва. Сторіччями деформувалась народня психіка під батогом польського або московського поміщика (двох найгірших панів в Европі, бо ніде інде неволя селянина не була така важка). З вільної людини — кметя і козака — ставав кріпак-невільник. Той мерзенний режим сторіччями нищив у кріпаків почуття власної гідности. А сьогодні ту роботу продовжує колхозна система. В сприятливих часах з того закріпаченого простолюддя виходила нова інтеліґенція. Але вона не мала до чого нав'язувати, бо старі вищі верстви були фізично винищені, а їх рештки відійшли від нас. Тому вона не мала живих взірців, згідно з якими могла б себе оформити і до яких місіла б підтягнутись. В кожнім іншім народі була тяглість вищих форм народнього життя, там з роду в рід передавались ті всі прикмети, які уможливлюють виростити почуття власної гідности, ірівночасно — погорду, нехіть та відразу до всіх виявів рабської постави.

А мусимо знати річ основну: ніяка спроба національного виховання не вдасться так довго, як довго не будуть реставровані підстави, на яких вона має спиратись — почуття особистої гідности, чести і самопошани, і як довго не будуть викорінені рештки рабських навичок і культу рабства. І то в першу чергу серед тих кругів, які надають тон у національному житті, серед інтеліґенції. А в цім відношенні ще багато праці треба виконати.

Культ рабства і неволі

Мусять уже раз замовкнути похоронні акорди, що досі надають тону нашим національним торжествам, серед яких переважають панахиди і могили. Після одного такого національного свята казали мені селяни: «Все тільки ховають тую Україну та й ховають. А коби вже раз воскресили!» А коли ж втихнуть пісні про кайдани й неволю? Майже на кожнім концерті пописуються хори піснею, яка має такий дивний кінець: «Султани звеліли ще дужчі кувати кайдани». Пригадую враження, яке вона залишає. Пісня втихла, хор зійшов зі сцени і концерт скінчився, а кінцевий акорд «кайдани», підкреслений немов доцільно сильним тоном, дзвенить ще довго і ранить душу. Чому не знайшовся хтось, щоб доповнив пісню ще одною думкою, яка не разила б національної амбіції, наприклад думкою того змісту: але завзяття і боєвий дух козаків був сильніший від султанського заліза, тому козаки перемогли, слава козацькій хоробрості, яка несе визволення рідним братам. Тоді пісня не ранила б душі, а навпаки, скріплювала б віру в українську людину і підносила б на дусі.

Інший приклад: довгі літа співали по наших церквах: «Боже великий єдиний, Русь-Україну храни», величаву пісню-молитву, що могла стати всенаціональним гимном, пісню гідну великого народу. Спершу викинули з пісні «Русь», наче б стара київська Русь не нам належала. Так власними руками помагаємо москвинам; вони якраз переводять ударну кампанію і з усіх радянських голосників вмовляють в український нарід, що Київська Русь не належить до української історії. А потім пісня постійно затихала, аж взагалі замовкла, а на її місце лунає тепер у церквах: «Боже здійми з нас кайдани, не дай загинуть в ярмі». Страшна пісня. В мені буриться все. Чи на те йдемо до церкви, щоб нам і там пригадувати кайдани? Чи в тій атмосфері панахид, могил і кайданів мають виховатися вільні люди, люди владної постави, майбутні будівничі держави? Найбільше поширені пісні дають найкраще відзеркалення загального стану душі народу. Вони виразніше як що інше віддають те, чим просякнута народня психіка. Тому пригляньмось уважніше до того, що оце відзеркалюється в піснях. Але з другої сторони — пісня це один з головних засобів у формуванні психіки, тому не може бути байдужою справа, чи в нас співають про кайдани, чи про волю, честь і славу. В цім відношенні впадає в очі характеристичне явище: затихають наші стрілецькі пісні, повні поезії й краси, такі природні й живі, а одночасно такі боєві і бадьорі. На їх місце приходить або пісня-пропаґанда, або пісня-стогін рабів, пісня, в якій чути бразкіт кайданів . . .

Український нарід був відомий в давнину, як нарід купців і войовників, отже нарід панів, пізніше в середні віки нашої історії, аж до кінця XVII віку був знаний в цілій Европі, як нація козаків, людей, які понад усе цінять свободу, отже знов нація панів. Самі українці вважали себе вільними людьми, вільним народом, який не з мусу, а добровільно, з власної волі прийняв протекторат царя. Це був фундамент національної ідеології, на якому наші предки спирали категоричну вимогу і до царя і до всіх інших — трактувати їх як вільних людей і вільний нарід. Який декаденс національних амбіцій, коли ми сьогодні на концертах і в церквах оспівуємо кайдани і ярмо! Геть з культом рабства і неволі! Українці завжди були людьми вольними, які понад усе цінили волю і прагнули бути панами на своїй землі. Були і будуть.

Лікування комплексу меншовартости

Лікування комплексу меншовартости мусить увійти до головних завдань національного виховання. Але це справа складна і розрахована на довгий час. Переродити психіку народу з нині на завтра неможливо. В короткому часі це вдалося б тільки тоді, якщо цілий нарід пережив би якесь велике історичне піднесення або ґрандіозний перелім з гіршого до кращого. Або якщо хоч одна українська ґенерація могла б виконувати владу на своїй землі. Бо влада — найкращий і найбільш радикальний лік на комплекс меншовартости. (Але горе народові, якщо влада попаде до рук рабів.) Боротьба з тим комплексом мусить провадитись шляхом затяжного лікування. Найкращі знавці української психіки і досвідчені педагоги мусять спільно випрацювати пляни боротьби з комплексом меншовартости. Він так закоренився в душі пересічного українця, що нераз не усвідомляємо собі його існування і часто не бачимо причин цілого ряду явищ, які з нього якраз походять. Бо він ввійшов навіть у сферу підсвідомого.

Основне питання — з чого починати? Бо треба знайти властиву основу, звідки зачати лікування. А щоб до того дійти, призадумаймось над кількома проявами щоденного життя.

Нехіть до широкої сцени життя

Зверніть увагу на той звичай, як українці збираються в церкві. Передня частина церкви майже порожня, а притвор набитий людьми так, що не можна пропхатися вперед, бо наші люди волять стояти ззаду у притворі, в тіні, під хорами, біля дверей, або й перед церквою, але не в переді церкви, де просторо, ясно і багато місця. Чи не є це типовий образ нашої постави взагалі?

Або замилування наших людей до підпілля і підпільної акції. Існують навіть тенденції зіпхати все національне життя в підпілля. В різних випадках підпілля є виправдане зовнішніми умовинами. Хоч коли зважити, як прецизно видосконалені засоби модерних поліційних систем з одної сторони і як багато наївности в тих, що конспіруються з другої сторони, тоді побачимо, що втеча в підпілля як засіб охорони перед поліційними очима ворога тратить зовсім своє значення, тим більше, коли зважити, що в наслідок занепаду моралі, поліція тим легше може проникнути в чуже підпілля. Гін в

підпілля в нас неначе підсвідомий. Він так дуже поширений, що навіть коли можна перевести якусь акцію явно, то мимо того її воліють перевести конспіративно, в підпіллі. Бо звичайно українець ліпше чується в підпіллю як на поверхні життя.

Звичай стояти в церкві в притворі і гін до підпілля виводиться правдоподібно з одного джерела, з одного комплексу. Це втеча з широкої сцени життя, нехіть вийти на поверхню життя ,на світло денне, страх перед тим, щоб станути до змагу з противником, на отвертім полі бою і на очах цілої громади та під її контролею, страх перед широкими фронтами боротьби і широкими горизонтами, тому нахил до підпільної акції в підземеллі і замилування до партизанки. Коли є до вибору, чи творити реґулярну армію, чи йти в партизанку, багато українців волить те друге, бо партизанка — це теж підпілля. Вона діє в тіні, укрито, таємно, з нею зв'язана менша відповідальність.

Це постава в повному значенні того слова антидержавна. З такою поставою держави не збудуєш. Якщо б у великі роки визвольних змагань усі ті українські люди, які воювали проти ворога в сотках партизанських відділів, вступили були до реґулярної армії під команду одного державного уряду, Україна була б напевно перемогла, бо це була б величезна сила.

Брак певности в виступі і брак віри в свою спільноту

За такою поставою криється брак певности у виступі і брак віри в себе та у свою національну спільноту. Звідси вона виводиться. Пересічний українець не чує твердого ґрунту під ногами, бо він не має переконання, що за ним і його справою стоїть тверде право і об'єктивна справедливість, не відчуває, що за ним правда тверда, об'єктивна, вічна.

Так тяжко мстяться старі помилки. Модерне українство прийняло по обох боках Збруча аморальні ідеології, тут націоналістичну, там соціялістичну, а це відучило нас сприймати Україну як категорію етичну. В політичнім думанні ми відвикли основувати наші національні права і домагання на твердих фундаментах етики. Якщо українець знов навчився б думати в політиці етичними категоріями, то він в логічній консеквенції мусів би прийти до твердого переконання, що за українською справою стоять непорушні закони Божі і людські, стоїть правда, але не суб'єктивна правда, бо суб'єктивна правда — це ніяка правда, а стоїть за нею об'єктивна, вічна правда. Така свідомість мусіла б дати українській людині почуття певности себе, віру в свою справу і в свою національну спільноту, бо ця спільнота є носієм отих вічних правд. Така свідомість дала б зовсім іншу поставу й іншу динаміку в обороні нашого права — такого права, за яким стоїть санкція вищої справедливости.

Тут завдання для українських мислителів, політиків і педагогів — покласти тверді етичні фундаменти під національний світогляд модерного українця. Старинна Україна такі фундаменти мала; треба, щоб вони відродились, привалені століттями і приспані забуттям нащадків. Треба, щоб ввійшли в свідомість кожнього пересічного українця і помогли йому випростувати хребет. Треба, щоб він знав, що Україна — велика ідея, ідея з конкретним змістом, що це не тільки велика минувшина, але й велике майбутнє, бо така минувшина зобов'язує до великих завдань.

Народи як і люди не живуть на те тільки, щоб жити; вони мусять чимсь виправдати своє існування, виправдати в маштабах універсального, значить дати щось великого не тільки самому собі, але й іншим народам. Україна має велике завдання: здійснити заповіт св. Андрія, даний їй на київських горах, і тим уможливити на широких просторах сходу Европи життя, гідне людини, і відродити в людині гідність тої істоти, яка створена на образ і подобу Божу.

Український гуманізм як лік проти комплексу меншовартости

Це можливе тільки в українськім світі, бо тільки дух і стиль український може ґарантувати умовини життя, що гідне людини. Це відчуває кожний чужинець, коли попаде в справжнє українське середовище. Ось вам вимовний приклад для цього: одна польська урядова комісія мала прослідити причини, чому українізуються польські колоністи в Галичині мимо всіх державних протизаходів; і коли запитали одного мазура-колоніста, чому він говорить по-українськи, а його діти теж, він відповів їм: «Бо щойно на цій землі я відчув, що я справді людина».

В тому наша надія. В тому сила України. І в тому її великий шанс в майбутньому. В цілій Европі, змученій спідленням і здичінням людини, яке їй принесла хвиля нігілізму зі Сходу (бо відтам черпав гітлерівський режим надхнення, зразки і методи), щораз голосніше виявляється туга за піднесенням людини, туга за людськими умовинами життя. Ця туга доведе до відродження гуманізму в Европі. Україна якраз завдяки тій чарівній силі, яку відчув польський мазур, зможе зайняти одно з передових місць в грядучому ренесансі Европи.

Але той український гуманізм мусить відродитися вже сьогодні серед нас самих у щоденному житті. Той гуманізм може стати одним з головних засобів у боротьбі з комплексом меншовартости. Бо на той комплекс хворіють тільки такі з-поміж наших людей, які не чують себе повноцінною людиною. Тому українці, які розуміють нещастя, що походять з комплексу меншовартости, повинні впливати на інших, щоб створювати таке середовище і таку духову атмосферу, де українські люди почували б себе справді людьми. Всюди, починаючи з родинного середовища і школи, повинен віяти дух пошани для людини і визнання її основних прав, повинна діяти тенденція підносити, а не знижувати людську гідність. Українець повинен відчувати, що передусім свої трактують його як людину, а не раба-наймита, суб'єкта без усяких прав і амбіцій. Він повинен бачити, що серед

своїх він може почувати себе як серед справжніх людей.

Під тим кутом треба писати популярні підручники матерям, а ще більше батькам про те, як вони мають виховувати своїх дітей, щоб не тільки тіло було здорове, але й дух. Не одній дитині вже батьки засіяли зародки комплексу меншовартости або не розвинули а, противно, знищили в її душі ті підстави, які мають дати їй в житті певність виступу й довір'я до власних сил.

Під тим же кутом треба підручників для українських педагогів і всіх тих, що мають відношення до виховного діла і взагалі до молоді. Школа й організації молоді можуть мати рішальний вплив на плекання українського гуманізму, на піднесення української людини і пошану для її гідности. А це головні засоби проти комплексів.

Під тим кутом треба підручників для українських шефів — шефів товариств, установ, бюр, фабрик. Кожен шеф тому, що має підлеглих собі людей, може виконати велике виховне завдання. Він може, з титулу свого становища, розвивати в своїх підвладних рабські нахили або протилежні; може в своїм середовищі консервувати комплекс меншовартости, або його викорінювати. Людина, яка звикає держатися гідно супроти власного шефа-українця зможе легше прийняти гідну поставу перед чужинцями, навіть коли вони належать до володарів цього світу.

З одної крайности в другу

З одної крайности легше скочити в другу крайність, як зберегти здорову середину. Тому нераз бачимо, як людина, відчуваючи в собі комплекс меншовартости, хоче його позбутись, але вибирає найгірший спосіб: шляхом бунту проти комплексу, перескакує в протилежну скрайність до особистого або національного гохштаплерства. Це метода, яка хоче встидливо закрити рану плястром і закричати хворобу магічними приговорами, замість взятись до ґрунтовного лікування. І одна й друга крайність рівно небезпечна, бо одна й друга засліплює ум і розкладає волю.

Українська історія як засіб проти комплексу

Одним з засобів проти ресентиментів, зокрема проти комплексу меншовартости, може бути наша власна історія. Але для того завдання мусить змінитися ставлення загалу до своєї історії та ставлення до України взагалі. Україну уявляє собі більшість наших людей зі становища сироти-безбатченка: Україна — бідна мати, ненька-небога, вивела своїх діток при битій дорозі, хто захоче, той скубне, хто захоче, скривдить безкарно. І нема кому постояти за неї, безталанну. Кругом усе злії люди та нелюди. — Так якось вирвалось гетьманові Мазепі оте крилате слово про «чайку-небогу» і чомусь так сильно вкоренилось воно у свідомості пізніших поколінь. Може мудрий гетьман ще щось більше сказав про Україну? Чому ж саме та «чайка-небога» припала нащадкам так дуже до смаку? Бо вона підходить якраз під смак сирітки-безбатченка.

Погляд звичайного інтеліґента на історію України оформлений теж на підложжі того ресентименту. Минувшина нашого народу видається йому якась така бідна, невдачна й нещаслива, що він вкінці не знає, що з нею почати — чи прийняти її і будувати на ній, чи відкинути. Він неначе встидається її, хоч боїться голосно це сказати. Він не чує в ній подиху чогось великого. Правда, та великість часто мала трагічний характер, але в кожному трагізмі скривається якась велич. Він не бачить тих великих проблем, які доля ставила українському народові для розв'язки на його історичному шляху, нераз це були проблеми світового маштабу. І якраз багатство проблем, що ними виповнена наша минувшина, робить її такою цікавою не тільки для українця, але й для чужинця.

Тим часом чужинці краще за нас добачують велич нашої історії.

Німецький історик Фальмераєр каже про нашу Київську Русь: Київ був осередком світового порядку в його слов'янськім виданні.

Ганс Е., молодий німецький вчений, в якого я жив в часі берлінських студій, вернувшись одного дня з бібліотеки, каже мені з захопленням: «Я сьогодні вичитав, що це якраз ваші українці европеїзували Росію. Та це ж осяг на універсальну міру!»

Мій приятель, старий Сава К. — не старий, а давній (не любив, коли про нього казали старий), бо в його молодому серці жила ціла наша давнина — переповідав мені розмову з одним віденським лікарем, що його оперував. «Я, казав лікар, дуже ціню українську націю. Я подивляю культурні потенції вашого народу. Українська мова була два повні століття дипломатичною мовою на цілому сході Европи. Другою дипломатичною мовою в Европі була тоді тільки латинська!»

Великий Вольтер казав про українців: це нація козаків, які понад усе цінять свободу. Чи можна зробити якомусь народові кращий комплемент?

Філософ Гердер казав про Україну з захопленням: «Та ж це майбутня Геллада!» Чи можна бути кращої думки про будучність якогось народу?

Навіть Берестечко, яке через польське насвітлення стало для наших людей символом погрому, може бути елементом будуючим. Бо там теж творились великі діла нашої історії. Поперше, не було там погрому, полковник Богун випровадив з польського окруження всю реґулярну армію козацьку, а це великий чин, подруге, той же Богун в ролі наказного гетьмана показав себе в усій величі військового ґенія, був начальним полководцем і генеральним фортифікатором, політиком і дипломатом в одній особі, дав невмирущий приклад гідної постави вожда в ситуації ,яка виглядала безнадійно. Потретє — Берестечко дало нащадкам «світлий

спомин геройства двісті непримиренних» — як це назвав один польський історик.

Тут не місце доказувати велич нашої історії, ані вичисляти великі діла наших предків, ані дошукуватись цікавих проблем в українській історії. Я хочу звернути увагу на те, що наша історія може бути одним з головних засобів в боротьбі з нашими ресентиментами, на зразок згадуваного вже Винниченкового швайцара. Але цю історію мусять нам показати в правдивому світлі наші історики, письменники, публіцисти. А найперше Україні треба «обмити лице», як казав Юрій Липа, а ще перед тим обмити власні руки, коли підходимо до неї.

Ресентименти — це неначе колода на ногах бігуна або пута, що зв'язали крила птахові, коли він хоче піднятись до лету. Це колода й пута, які ув'язнюють психіку даної спільноти в рамах певних хворобливих уявлень і не дають їй розмахнутись до нового змагу. Вони придавлюють її вниз тоді ,коли треба піднятись психічно вгору. А нове національне відродження може прийти тільки в таких умовинах, коли динаміка народнього життя наставлена вгору — на постійне підвищування рівня, здобування щораз нових позицій, на піднесення, на нову творчість. В такім спрямуванні народньої динаміки якраз ресентименти є поважною перешкодою, тому вони такі небезпечні.

Основна причина німецького провалу

Написав д-р М. Зашківський

I.

Остання війна була кривавим змаганням не тільки армій, але теж світоглядів та суспільно-політичних систем. На бойову арену виступили три табори: 1) демократичний, репрезентований західньо-европейськими потугами та З'єднаними Державами П. А., 2) націонал-соціялістичний, чи пак фашистівський, репрезентований Німеччиною і Італією (у великій мірі теж Японією), 3) большевицький, репрезентований Радянським Союзом.

У висліді несповна шестилітнього кривавого змагу дійшло до повного провалу націонал-соціялістичного (фашистівського) табору. Насувається питання, чому цей табор, а зокрема чому саме націонал-соціялістична Німеччина дізнала такої поразки, що просто перестала існувати як держава. Аджеж націонал-соціялісти були свідомі того, що їхні «революційні» гасла скорше чи пізніше мусять довести до збройного конфлікту з демократичним світом. Тож захопивши владу в свої руки, вони почали зброїтися та на всі лади приготовлятися до війни. Цілий державний апарат наставили вони на воєнну підготовку, так, що з часом Німеччина перемінилась була в одну велику казарму і в одну велику фабрику зброї. А всеж-таки остаточний вислід мобілізації усіх її духових і матеріяльних сил не увінчався успіхом.

Шукаючи за причинами повної програної Німеччини, можнаб навести цілу їх низку. Та нема сумніву, що головною, засадничою причиною програної було наскрізь фальшиве заложення націонал-соціялістичної доктрини, та побудованої на ній системи правління.

Націонал-соціялізм зродився був як реакція проти нездорових внутрішніх відносин у ваймарській республіці. Первісним його гаслом була боротьба з крайно-лівими течіями, головно з сильно поширеним у тому часі комунізмом. Та поборюючи комунізм, націонал-соціялісти перебрали від нього не тільки його методи боротьби, але опісля теж його організаційні форми. Коли порівняти внутрішню організацію, що її ввели у себе большевики, з цією організацією, що її впровадили в Німеччині націонал-соціялісти, то побачимо великі подібности між обома системами.

Націонал-соціялісти прийняли засаду однопартійности. Тут-же слід завважити, що у системі однопартійности ні правне становище, ні тим більше фактична роля партії ніяк не подібні до ролі та правного становища політичної партії у демократичних державах. У тотальній системі партія є безпосереднім носієм влади, вона має великі державно-правні прерогативи, вона є не під- але надрядним чинником у відношенні до державної влади, точніше кажучи, до державної адміністрації. Так теж було і в **націонал-соціялістичній** Німеччині. Властива державна адміністрація в гітлерівській Німеччині була тільки зовнішним виконним органом всесильної націонал-соціялістичної партії та її «фірера». Кожний державний функціонар мусів сліпо придержуватися напрямних і постанов партійного проводу, бо в противному випадку мусів рахуватися з неприємними для себе консеквенціями. Навести хочаби випадок з львівським віцегубернатором д-р Бавером, який за свою, до деякої міри окрему, політику заплатив життям. В націонал-соціялістичній дійсності діяла подвійна адміністрація, одна зовнішня, для постороннього світу, друга внутрішня, партійна, яка мала рішальний голос тимбільше, що стояла у тісній співпраці з політичною поліцією.

Не менша подібність існувала теж щодо розбудови поліційного апарату. Націонал-соціялісти вважали, що найбільше доцільним засобом правління є фізичний примус, тому теж розбудували широку та складну сітку поліцийного апарату — тайна державна поліція, служба

безпеки, поліція безпеки і ін. Формально поліція була включена до міністерства внутрішніх справ, одначе головний шеф поліції був самостійний, не підлягав компетенції міністра, але безпосередньо партійному проводові. Поліція, зокрема політична, мала широкі прерогативи не тільки у відношенні до сірого громадянина, але теж супроти державних функціонарів, не виключаючи і війська. Вона, як це вже було зазначено, встрявала в усі важніші справи державної адміністрації. Тайна поліція була паном життя і смерти кожнього громадянина, не говорячи вже про ненімців та чужинців. Націонал-соціялізм увів у життя окремі поліційні суди ,які, не вязані якиминебудь правилами судового поступовання, засуджували тисячі людей, головно чужинців, на смертні кари. Про інші методи терору, от хочби концентраційні табори, не говоримо, бо це вже добре знані справи. Загалом про погубні наслідки цеї поліційної системи не приходиться багато говорити, бо вони очевидні. Тільки режім, який боїться власної тіні, хапається за цього роду засоби правління, які скорше чи пізніше мусять довести до краху.

Вкінці ще один чинник — військо. Теж на військо простягався вплив всесильної націонал-соціялістичної партії. У демократичних державах військо є понадпартійним чинником. Найвищі військові пости обсаджують тут найрадше особами, незвязаними з ніякою партією, але людьми, які завдяки своїм фаховим здібностям найкраще надаються на них. Та націонал-соціялізм пішов іншим шляхом. Не безпартійність, але приналежність до партії, а в кожному разі щонайменше прихильне наставлення до неї було міродайним для настановлення на відповідальні військові становища. Що більше, провід націонал-соціялістичної партії, хотячи забезпечити себе перед усякими неприємними для нього можливостями, створив окремі партійні військові частини, які під кожним оглядом були більше упривілейовані, ніж частини загального війська (Вермахту). Воєнна практика виявила погубні наслідки цього поділу збройної сили, що показалося наглядно, коли німецька армія перейшла з наступу до відвороту.

Так виглядав політичний режім, що його створив націонал-соціялізм. Багато дечого перебрав він з чужого взірця і в тому й була його слабість. Европейське середовище не було сприятливим грунтом для цього рода системи.

Та не в політичному режімі лежала головна причина провалу націонал-соціялізму.

II.

Найслабшим місцем націонал-соціялістичної ідеології було відношення націонал-соціялізму до чужого, ненімецького світа. Німці відомі з того, що вони ніколи не грішили надто великою вмілістю зєднувати собі прихильність інших народів. У відношенні до інших народів вони виявляли завсіди велику дозу зарозумілости і штивности. Такою теж була їхня дипломатія.

Та те, до чого додумались ідеологи націонал-соціялізму, та опісля переводили в життя його подвижники, було вже справжнім божевіллям. Спершу націонал-соціялістичні ідеологи, устами свойого вождя, видвигнули гасло — зєдинення всіх німецьких земель без якогонебудь посягання на чужі землі. Підчас кампанії за прилучення Судетів до Німеччини Гітлер заявив був: «Не хочу мати ніодного Чеха, але теж не хочу, щоби хоч один німець належав до Чехословаччини». Як показала практика, сталося зовсім інакше!

Коли-ж націонал-соціялісти перевели в життя гасло зєдинення всіх німецьких земель, видвигнули вони новий клич — життєвий простір (Lebensraum), що було вже явним імперіялізмом.

Одночасно, щоб німецьке громадянство приготовити до виконання цього гасла, націонал-соціялісти створили міт про панівний німецький народ («Herrenvolk»). У німецького громадянина, а зокрема у німецьку молодь впоювали переконання, що тільки німецький нарід є поновартісним, висококультурним народом, та що ця його духова й фізична вищість випливає з приналежности до ґерманської раси. Натомість інші народи є меншевартісні або зовсім безвартісні, тому й німецькому народові припала історична місія — перебрати провід над іншими народами, стати новою порядкуючою силою в Европі, а то й в цілому світі.

Націонал-соціялісти поділили чужі народи на 3 категорії. Перша — це народи, що вправді не дорівнюють своїми вартостями німецькому народові, але все-таки здібні мати свою державу (це головно народи ґерманського і в части романського походження). Друга категорія — це маловартісні народи, без потрібних моральних даних на те, щоб мати свою державу. Їм призначували ролю бути робучою силою для вищої німецької нації. Це головно словянські народи. Вкінці третя категорія, яким націонал-соціялісти відмовили якихнебудь вартостей, а вслід за тим і права на життя (жиди, частково і цигани). З таким наставленням до чужих народів націонал-соціялісти вибралися на завоювання Европи.

Коли сягнемо до сторінок історії, то побачимо, що великі народи, які поширювали своє панування на чужі краї, старалися виправдати цей свій розріст якимись загальнолюдськими мотивами, а то й інтересами даного краю, але не видвигали явно своїх власних, егоїстичних спонук. Вони старалися по можливості не дразнити місцевого населення, навпаки, з'єднати для себе якщо не усе населення, то принайменше якусь його частину. Так зокрема поступала Англія, яка завдяки цій зручній тактиці зуміла розбудувати світову імперію. Англійський імперіялізм основується на засаді компромісового узгіднення інтересів власних з життєвими інтересами других народів. Алеж навіть такий зовсім йому протилежний тип імперіялізму, як московський — і той розумів, що не можна явно й отверто говорити про свої егоїстичні цілі. Російські комуністи розуміли добре, що значать приманчиві кличі, звернені до інших народів. Тому теж видвигнули вони гасло рівно-

сти всіх народів цілого світу, включно з т. зв. колоніяльними народами. А що бойовим авангардом комунізму вважають вони пролетаріят, тож видвигнули і друге приманчиве гасло «пролетарі всіх країн єднайтеся!» Не можна заперечити, що ця пропаґанда є зручним засобом для імперіялістичних планів комунізму.

Англійська та американська політика в часі останньої війни зрозуміла як слід, яку велику ваґу мають для остаточного висліду війни її моральні спонуки та її цілі. Вона була свідома того, що перемогу матиме та сторона, яка має не тільки сильну зброю, але в першу чергу сильні ідеї, які можуть здобути людські серця других народів. От саме на цьому підложі зродилася відома Атлянтійська Харта. У згаданій Харті говориться, що обі держави (Англія і ЗДА) не прямують до збільшення своєї території, що вони визнають за народами право надати собі такі форми правління, як цього вони собі бажають, що мають бути привернені суверенні права усім народам, яким ці права насильно загарбано і т. д.

III.

Нічого подібного не бачили ми у німецьких націонал-соціялістів. У своїх імперіялістичних задумах поставили вони явно ставку виключно на власні, німецькі сили. На опінію чужих народів ,на їхні настрої, вони зовсім не звертали уваги і тих настроїв не доцінювали. Коли Німеччина почала війну з Рад. Союзом, появилася була з цього приводу відозва Гітлера. Цю війну він оправдував виключно німецькими інтересами. Поза короткою згадкою про обіцяну свободу релігії для підсоветських народів, не було в ній ніяких інших обіцянок чи кличів політичного, соціяльного чи навіть культурного характеру.

З часом самі націонал-соціялісти побачили свою помилку. Вони зрозуміли, що теж у відношенні до чужих народів треба видвигнути якесь позитивне гасло. І ось націонал-соціялістична пропаґанда додумалася до такої пропаґандивної чічки у формі ідеї «Нової Европи». Та нігде і ніколи не сказала націонал- соціялістична пропаґанда, як саме має виглядати ця «Нова Европа». Не диво, що европейські народи вкладали в цю фразу такий зміст, який давала їм фактична політика та поведінка німців.

Націонал-соціялістичні ідеологи створили міт про панівний німецький нарід, знов-жеж націонал-соціялістичні юристи, що працювали над кодифікацією нового ґерманського права, прийняли в його основу тезу: «Правом є те, що хосенне для німецького народу, безправ'я — що йому шкодить». До чого мусіло довести практичне застосування цих засад — не важко вгадати.

Головний ідеолог націонал-соціялізму, Розенберґ, у свойому творі «Mythos des XX. Jahrhunderts» каже, що вся чужа земля, на яку вступив німецький вояк, стає німецькою, тобто німецькою не тільки у державно-політичному, але й приватно-правному розумінні. Ця засада лягла в основу німецької акції висельовання. Все движиме і недвижиме майно виселеного переходило на власність чи в посідання німецьких колоністів. Що ця акція мусіла викликати страшну лють у місцевого населення — річ самозрозуміла. Вигнані зі своїх господарств селяни ставали найбільш активними підпільниками. Тут німці розпутали сили, які сьогодні вдаряють по них у цей самий спосіб.

Не менше драстичною була теж справа примусового вивозу чужинців на роботи до Німеччини. Зокрема методи, що їх примінювали німці на сході, пригадували часи, коли татари схоплювали людей в ясир. Ще більше драстичною, але й злощасною таки для самих німців, була поведінка з полоненими. З початком німецько-советської війни німецькі комунікати постійно подавали вістки про масовий полон. В скорому часі німці мали кілька міліонів полонених. Здоровий розум вимагав, щоб з цими полоненими обходитися якнайкраще. Але зоолоґічна ненависть до чужинців не дозволила на це. Отже супроти полонених, головно зі сходу, застосовано засаду масового винищення шляхом виголодження. Не диво, що пізніші воєнні комунікати рідко коли згадували про полонених...

Щоби в очах чужого населення викликати респект до «панівного» німецького народу, націонал-соціялісти ввели повне відокремлення німців від місцевого населення. Німцям заборонено було вдержувати приватні взаємини з місцевим населенням; для них були зорганізовані окремі, добре виряджені, крамниці і ресторани, вони мали окремі поїзди, чи вагони, окремі трамваї і т. д. Очевидно, німцям було це до вподоби, але водночас це була найуспішніша пропаґанда проти них.

Займаючи широкі простори з різним чужоземним населенням, головно на сході, німці старалися опертись тільки на власних силах. Вони вводили там чисто-німецьку адміністрацію, німці займали всі відповідальні пости. Місцеві люди працювали тут тільки як технічні, помічні сили. Це вимагало цілої армії урядовців. Не диво, що на відповідальні пости попадали напів-грамотні, або морально безвартісні одиниці, які з часом ставали справжньою язвою для місцевого населення. Все це викликувало щораз то сильнішу реакцію населення, скріплювало підпільні акції, які з кожним днем прибирали на силі. У відповідь на це німецька поліція, а то й військо, проводило безоглядно репресії, які тільки загострювали положення, збільшували хаос та неспокій.

Вкінці ще на один момент слід звернути увагу. Коли почалася німецько-советська війна, народи зайнятих німцями територій хотіли організувати на них своє вільне життя, та свої військові частини. Та німці не хотіли на це ніяк погодитися. Коли ж опісля сильно роздутий німецький воєнний фронт почав тріщати і не було його чим латати, намагалися вони всякими способами поповняти свої ряди ненімцями, навіть носилися з думкою проголосити загальну примусову мобілізацію. Та тепер з того ніщо путнього не могло вийти, бо в міжчасі німецька дійсність викликала в місцевого

населення скрайно вороже наставлення до німців і воно звернулося проти них щораз більш активно.

Так то крайній національний шовінізм та національна зарозумілість, що їх виплекав націонал-соціялізм, поставили ввесь світ проти німців, не виключаючи і їхніх воєнних союзників. Не дивно, що серед чужих народів був загально поширений погляд, що німці спеціялісти у робленні собі ворогів. По програшу у першій світовій війні німці поруч ворогів мали теж і приятелів, які виявляли їм свої симпатії (напр. Голяндія, Швеція та ін.). Після цеї війни німці зовсім осамітнені. Саме в цьому повному осамітненні їх трагічне положення. Не рахуючись зовсім з посторонньою опінією, нехтуючи чужими народами, довели до того, що всі народи поставлені тепер проти них.

Та бувби це шкідливий шовінізм, коли хто небуть після злощасного націонал-соціялістичного експерименту, добачував би у німців тільки злі сторінки, а ніяких добрих. Ніхто не може заперечити, що в історії німці внесли великий вклад у скарбницю европейської культури. Вони, хочби завдяки їхній чисельності, є в Европі чинником, над яким не можна перейти до денного порядку. Нема сумніву, що скорше чи пізніше дійде до національного, культурного та політичного відродження німецького народу. Та це відродження не може відбутися під ідеологічним прапором скомпромітованого націонал-соціялізму, з його поділом народів на німців «іберменшів» і ненімців — «унтерменшів». З останньої програної війни, зі свого повного провалу та осамітнення німці мусять зробити далекойдучі висновки, якщо не хочуть, щоби подібна, чи може ще гірша історія повторилася.

ТОЛЕРАНЦІЯ І РОЗУМ — РЕЧІ ПОТРІБНІ...

Написав Василь Бродич

Релігійна справа була все одною з найбільш дразливих і тонких струн людської душі. Вона до деякої міри перевищала навіть справу національну, маючи ширший обрій і дальшу мету. Тому підхід до цієї справи повинен бути дуже осторожний, щоб ніжна струна людської душі, заторкнена посторонньою рукою не забриніла фальшиво, а то й не порвалася зовсім.

Вже третій рік живемо на вигнанні, в чужій країні, серед різних чужинців, збиті, столочені в тісних кошарах таборів, без права свобідного виїзду, в більшості без нормальної праці. Живуть побіч себе люди різних характерів, навиків, фахів, станів, а навіть світоглядів та громадського виховання. Не диво, що кожний день приносить багато непотрібних, а то й шкідливих скреготів. Люди доброї волі і глибшої думки стараються, як мога злагіднювати ті скреготи, ставлячи перед очі загалу дальші цілі, більш важні і гідні більшої витрати енергії.

Живе по таборах і дві релігійні групи українців: уніяти і православні. Пригнала їх на чужину одна і та сама національна трагедія, присвічує їм один і той самий національний ідеал, жде одна і та сама еміґрантська доля, чи — в ідеальнім випадку — один і той самий поворот у свобідну батьківщину.

Здавалось би, що в таких обставинах не буде місця на релігійну нетолеранцію. Здавалось би, що ті два українські віровизнання житимуть поруч, не присікаючись до себе та не роблячи речей прикрих для ока й вуха не тільки свідомих українців, а й сторожких та й спостережливих чужинців.

На початку еміґраційного життя справді так було. Страх за фізичне збереження себе й своєї родини відібрав був людям охоту до релігійної дрібничковости, нетерпимости і підзорливости. Обидва віровизнання готові були кожночасно помагати українцям, без уваги на те, чи вони православні, чи католики. На те маємо багато доказів і вони послужать колись за документ, що ми вже в 1945 р. були досить зрілим і розумним народом. Дедалі справа почала псуватися. Вплинули на те всілякі обставини—від невідрадного еміґрантського життя починаючи, на нетолерантних короткозорих одиницях кінчаючи. Люди почули себе, раптовно і неоправдано, загроженими в своїх релігійних переконаннях, (точніше не так у своїх, як у переконаннях своїх знайомих), а там і побачили загрозу для свого віровизнання взагалі. Слідом за тим почалася „оборона". Колись, де не було священика одного віровизнання, всі ходили на Богослуження другого, співали разом і „Христос Воскрес" і „З нами Бог, розумійте язици", і „Боже великий єдиний", — і не було з цього ні віровизнанням і народові шкоди. Тепер, дехто вважає, що ліпше не піти на ніяке богослуження, як піти до церкви другого віровизнання!

Чи це добра підготова до тяжкого еміґрантського життя в пампасах Арґентини, пралісах Бразилії, чи борах Канади?..

Бувають випадки, що уніятські священики

якогось табору заявляють у часописах, що вони не вітали українського православного владику з нагоди його відвидин у таборі.

Бувають і — маємо прикру надію — будуть бувати.

Трапляються православні проповіді про те, що українцями є тільки ті, які кажуть „бачити“, а не „видіти“, ставлять „ся“ після дієслова, а не перед ним, слово „свобода“ наголошують на складі „бо“, а не на складі „да“.

Да, да!..

А там — „ідіже ність болізни, ні печали, но жизнь безконечная“ — два великі українці, Митрополит Шептицький і Митрополит Липківський, тільки похитують розумними головами.

І не пригадує собі Митрополит Шептицький, щоб жиди дорікали своїм рабінам за те, що вони вітали його при нагоді приїзду в якесь галицьке містечко, або щоб хтось із українців негодував на нього за те, що Митрополит прикладав пальці до тори... А зате пригадує собі, що протест проти ревіндикації православних храмів на Холмщині стрінувся з признанням і православних і католиків — очевидно, не враховуючи сюди ніяких непоміркованих одиниць. Пам'ятає він, що православні владики, втікачі з окупованої большевиками України, прийняли без страху за своє віровизнання, його гостину і каплицю для своїх Богослужень.

Так само не пригадує собі Митрополит Липківський, щоб колинебудь говорив проповіді про вплив наголосу на національну приналежність. А зате пригадує собі, що хотів відвідати 1920 р. Митрополита Шептицького, вважаючи його в першу чергу за українського патріярха. Він пам'ятає добре і мило згадує, що на Великдень 1920 р. заповнили галицькі уніяти половину Собору св. Софії в Києві, вдячні Богові, що позволив їм вислухати в християнському храмі великоднє Богослуження.

Не зважаючи на те все, ніхто не буде заперечувати, що Митрополит Шептицький не хотів бачити всієї України уніятською, католицькою, а Митрополит Липківський автокефальною, православною.

В бриґаді УСС був у р. 1919-20 військовим духовником о. Осип Каровець, ігумен чина св. Василія Великого. Він не побоявся стати з православним священиком до спільної відправи на гробі отамана повстанців, а потім, на просьби селян, відправити парастаси і на інших гробах. Пів року пізніше він зайняв римо-католицький костел у Браїлові і там відпрявляв Богослуження для християн. На його розумні і щиро християнські проповіді ходили й уніяти, і православні, і римо-католики.

Все це тільки дроби з численних прикладів толеранції і розуму — речей, таких потрібних у тяжких часах для нації.

Чи маємо ми ці речі забувати в час може найтяжчий, який колинебудь переживав наш народ?!

Живемо на міґрації покищо в німецькому світі. Який той світ не був би, все ж таки в ньому чимало гідного уваги, а то й гідного наслідування, На жаль ми дуже часто не беремо собі чужого за приклад, а навіть не цікавимося тим. Ми все були мудріші і ліпші від сусідів (у нашому власному понятті!), то й не навчились брати добрі зразки від сусідів.

А навчитися могли б і тепер чогось...

Німці видають кілька християнських журналів, де поміщують свої статті і католицькі і протестантські автори. Католицький журнал мюнх. дієцезії „Kirchenzeitung“ помістив недавно статтю про православну церкву, як про єдине в нинішні часи заборолo християнської моралі та етики на сході.

А ми?

Чи була бодай спроба видавати спільний український християнський журнал?! Чи помістив би котрийсь із українських конфесійних журналів таку статтю, як мюнхенський католицький журнал?

В однім і другім випадку — ні!

Бо в нас люди мають амбіцію бути більше папські, як сам Папа римський, і більше патріярші, як сам Патріярх царгородський.

Вести реальну політику, в ліпшім значенні цього слова — ідеал кожнього практичного політика. Практична політика не забава, не »мистецтво для мистецтва«, вона ставить своїм завданням служити живому життю народа, здобуваючи йому нові фундаменти для розвитку матеріяльних і духових сил, для поступу на дорозі добробуту, сили, щастя. Ніякий практичний політик не схоче робити зі свого народа мученика ідеї, розпинати його на хресті якоїсь абстрактної теорії, жертвуючи його живими реальними інтересами для якоїсь доктрини. Але з другої сторони не досить мати охоту, але треба мати в самих обставинах змогу вести таку реальну політику, то значить здобувати дійсні реальні вартості свому народові, не окуповуючи їх ціною народньої чести і гідности, або зрадою основним підставам народнього життя.

Михайло Грушевський, 1909.

Психологія революційної товпи

Написав Гюстав Ле Бон

В соті роковини народження французького вченого даємо вимок з його творів. Розважання Ле Бона про психологію революційної юрби такі актуальні, наче вони вчора написані. Подаємо їх українському читачеві, бо вони дають ключ, щоб розуміти неодну загадку, яку ми оглядали власними очима в часі останніх бурхливих років. Ле Бон— основоположник нової науки про психологію маси. Його найбільше відома книжка це „Psychologie des foules" (психологія мас), появилася 1895 р., до 1921 мала 27 видань, переложена на різні мови. Досліджуючи психологію маси, Ле Бон черпав матеріяли з французьких революцій, а повстання паризької комуни переживав сам особисто. Але закони людської психіки всюди однакові, таксамо й закони психології маси. Тому твори Ле Бона це необхідний помічник, щоб зрозуміти кожний масовий рух. Інтересно пригадати, що гітлерівська влада заборонила в Німеччині „Психологію мас". Щойно тоді звернули люди увагу на разячу подібність між гітлерівською пропагандою і описом масової демагогії в творі Ле Бона з 1895 року.

Редакція.

1. ЗАГАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ТОВПИ

Яке б не було походження революцій, вони досягають повного ефекту лише тоді, коли захоплять душу більшости. Во вони є наслідком психології товпи. Хоч я вже в іншій праці досить докладно розглянув психологію колективу, мушу одначе нагадати ще й тут її головні закони.

Людина, являючись частиною товпи, дуже відріжняється від людини ізольованої. Її свідома індивідуальність зникає зовсім в несвідомій душі товпи. Матеріяльний контакт не конче необхідний, щоб одиниці дати склад думки товпи. Щоб його створити, досить загальних пристрастей та почувань, викликаних певними подіями.

Наскоро зформована колективна душа є дуже спеціяльним сполученням. Головною рисою її є те, що вона перебуває цілком під впливом несвідомих елементів, які підлягають особливій логіці, а саме: колективній логіці.

З інших характерних рис товпи треба ще згадати про її безмежну легковірність, її перебільшену сентиментальність, повну нездібність передбачити та недоступність її для розумової аргументації. Настирливі упевнення, духова зараза, повторювання та авторитет є майже єдиними засобами переконати товпу. Дійсність та досвід не мають жадного впливу на неї. Можна примусити товпу зробити все, що хочемо. В її очах все є можливим.

З огляду на надзвичайну чутливість товпи, її почування, лихі чи добрі, завжди страшенно перебільшені. Ця чуттєва перебільшеність ще дужче зростає в епохи революцій. Найменше підбурювання штовхає товпу до скажених вчинків. Її легковірність, така велика в нормальні часи, зростає ще більше; найнеймовірніші оповідання приймаються за щиру правду.

Всі ці риси показують, що людина в товпі спускається на дуже низький щабель цивілізації. А ставши дикуном, вона виявляє його хиби і його гарні риси: вибухи жорстокости, та разом й ентузіязму й героїзму. З інтелектуального ж боку товпа завжди стоїть нижче від окремої людини. З морального ж та чуттєвого — товпа, навпаки, може бути вища від окремої людини. Товпа може так само легко зробити злочин, як і акт саможертви.

Характери осіб зникають в товпі, а її вплив на одиниці, з яких вона складається, дуже великий. Скупий стає щедрим, скептик — віруючим, чесна людина — злочинцем, боягуз — героєм. Силу прикладів таких змін дає наша Революція.

Ставши членом якогось жюрі або парляменту, колективна людина видає вердикти або голосує за такі закони, про які в ізольованому стані їй напевно й не снилося.

Найхарактернішим наслідком впливу колективу на індивідуумии, що його складають, є обєднання їх почувань та бажань. Ця психологічна єдність дає товпам велику силу. Сформування такої єдности думки походить найбільше з того, що в натовпі почуття, жести та вчинки дуже заразливі. Прояви зненависти, люті чи любови приймаються й повторюються товпою в туж мить.

Звідки ж беруться ці загальні почуття й бажання? Вони розносяться пошестю, але для започаткування тієї пошести необхідним є один вихідний пункт. Цю ролю виконує ватажок. До розгляду його діяльности в революційних рухах ми зараз приступимо. Товпа без ватажка — сотворіння аморфне, нездатне до жадної акції.

Знання законів, що кермують психологією товпи, є необхідне, щоб зрозуміти події нашої Революції, зясувати собі поводження революційних зібрань та ті дивні зміни в людях, які брали в них участь. Під впливом несвідомої сили душі колективу, вони казали найчастіше не те, що хотіли сказати, і голосували за те, за що ніколи не подали б голосу.

Хоч закони колективної психології й бували відгадані інстинктом державних мужів, проте мусимо сконстатувати, що більшість урядів їх не знала і не знає ще й досі. Від цього незнання багато з них і впало так легко. Коли бачиш, з якою легкістю, якимсь невеличким повстанням, були скинуті деякі уряди, особливо Люї Пилипа, то небезпека іґнорування психології колективу стає особливо ясною. Маршал, що у 1848 році командував військом, якого було більше ніж треба, щоб оборонити короля, напевно не знав, що як тільки допустити товпу змішатися з військом, воно, паралізоване підбурюванням та революційною заразою перестає виконувати свої обовязки. Він не знав і того, що

товпа страшенно чутлива до престіжу, і щоб вплинути на неї, треба розгорнути силу війська, яке зразу загальмувало б ворожу демонстрацію. Він не знав так само й того, що всяка товпа мусить бути зразу ж розігнана. До цього всього доходили досвідом, але в той час не зрозуміли ще тої науки. Підчас-же Великої Революції про психологію товпи ще й не думали.

2. ЯК СТАЛІСТЬ ДУШІ РАСИ ОБМЕЖУЄ ХИТАННЯ ДУШІ НАТОВПУ

Народ, зрештою, може бути прирівняний до товпи. Він має певні риси її характеру, але хитання цих рис обмежене душею раси. Ця остання зберігає певну сталість, незнану недовговічній душі товпи. Коли народ має прадідівську душу, усталену довгим минулим, вона завжди панує над душею товпи.

Народ відрізняється від товпи ще тим, що він складається з ряду груп, де кожна має різні інтереси і різні пристрасти. В товпі, в повнім розумінні цього слова, наприклад на народнім вічу бувають навпаки одиниці, які можуть належати до соціяльно різних категорій.

Народ видається часом таким же метушливим як і товпа, але не треба забувати, що за його метушливістю, за його ентузіязмом, його насильствами та руїнництвом непохитно стоять консервативні інстинкти, які підтримує душа раси. Історія Революції та наступних часів показує, як консервативний дух запанував над руїнницьким. Не один режим, розбитий народом, був згодом ним же й реставрований. На душу народа, себто на душу раси, не так легко вплинути, як на душу товпи. Способи впливу тут посередні і вимагають довшого часу (часописи, конференції, промови, книжки і т. інше). Зрештою елементи переконування зводяться завжди, до тих вже описаних нами вище: упевнення, повторювання, авторитет та зараза.

Духова зараза може охопити в мент цілий народ, але найчастіше вона розповсюджується поволі від групи до групи. Так пропаґувалась Реформація у Франції.

Народ далеко важче сколотити, як товпу. Хоч певні події — образа національного почуття, загроза ворожого наступу та інше — можуть його підняти враз. Подібні явища були сконстатовані кілька разів підчас Революції, особливо в епоху нахабного маніфесту, який кинув Герцоґ де Брюнвік. Цей останній дуже мало знав психологію нашої раси. коли кидав свої погрози. Він не тільки пошкодив справі Люї XVI, але й своїй власній ,бо його виступ поставив на ноги проти нього цілу армію.

Цей раптовий вибух расових почувань помічається, зрештою, у всіх народів. Наполеон не зрозумів зовсім їх сили, коли робив наступ на Еспанію та Росію. Легко розпорошити нетрівку душу натовпу, але все є безсиле проти сталої душі раси. Відомо, що російські селяне були байдужими, грубими та дуже затурканими, а проте, на першу звістку про ворожий наступ, вони зовсім змінилися.

Поміж характерними рисами народньої душі треба взяти на увагу ще те, що вона у всіх народів і по всіх віках переповнена містицизмом. Народ завжди віритиме, що вищі створіння, божества, уряди або великі люде, мають силу переміняти речі по своїй волі. Ця містична сторона викликає у нього сильну потребу боготворити. Йому треба фетиша: особу або доктрину. Ось через що, загрожений анархією, він вимагає спасителя Месію.

Так само як товпа, лише повільніше, переходить народ від боготворення до зненависти. Герой такої епохи може дочекатися прокльонів. Ці зміни у народній оцінці політиків зустрічаються в усіх народів. Історія Кромвеля дає нам чудесний приклад.[1])

3. РОЛЯ ВАТАЖКІВ У РЕВОЛЮЦІЙНИХ РУХАХ

Усі відміни товпи: однородна і змішана товпа, зібрання, клюби та інше, є, ми вже це часто підкреслювали, аґреґатами нездібними ні до єдности ні до виступів доти, доки вони не знайшли собі пана, який ними кермував би. Я вже показував у іншому місці, наводячи певні психологічні досвіди, що несвідома душа товпи видається звязаною з душею ватажка. Цей останній дає їй єдину волю і вимагає від неї абсолютного послуху.

Ватажок впливає на товпу особливою суґґестією і від неї залежить і його успіх. Багато досвідів показують, як надзвичайно легко загіпнотизувати колектив.

Відносно до впливу ватажка, товпа то зберігає спокій, то впадає в лють, стає злочинцем або героєм. Ці ріжні суґґестії можуть мати часом раціональний вигляд, але мають тільки сповид раціональности. Товпа звичайно не піддається жадним доказам; єдиний спосіб вплинути на неї, це утворити відповідний настрій, впливаючи на її уяву.

Історія Революції показує на кожній сторінці, з якою легкістю товпа іде за найбільш протилежніми імпульсами різних своїх ватажків. Ми бачимо як вона з рівним захопленням плеще тріюмфові Жирондистів, Ебертистів, Дантоністів та терористів, як і їх послідовному упадкові. Можна, зрештою, бути певним того, що товпа ніколи нічого не розуміла у всіх тих подіях.

З боку мало помітно ролю ватажків, бо вони звичайно працюють з укриття. Щоб краще її зрозуміти, треба досліджувати її в сучасних подіях. Тоді констатуєте, з якою легкістю ватажки викликають величезні народні рухи. Ми не кажемо тут про страйки поштовиків та сажотрусів ,які можна пояснити незадоволенням затруднених, але про такі події, в яких товпа зовсім незаінтересована. Наприклад те народне заворушення, яке викликало кілька соціялістичних ватажків серед паризького населення на другий день по виконанню присуду над анар-

[1]) Скинувши династію й одкинувши корону, він був похований як король серед королів. Два роки пізніше його тіло витягли з могили і відтята катом голова його була причеплена на воротях парламенту. А зовсім недавно поставлено йому памʼятник.

хістом Ферером в Еспанії. Ніколи французька товпа про нього до того й не чула. В самій же Еспанії та подія зійшла майже непомітно. А в Парижі підбурювання кількох ватажків вистарчило, щоб кинути справжню народню армію проти еспанського посольства, щоб його спалити. Треба було частини ґарнізону, щоб його врятувати. Енергійно відкинуті військом, повстанці обмежились тим, що спустошили кілька крамниць та збудували кілька барикад.

Ватажки ж на цім ще раз показали свій вплив на товпу. Зрозумівши, що спалити чужоземне посольство було б дуже небезпечно, вони загадали на другий ранок мирну маніфестацію, що було так само слухняно виконано, як і бурхливе повстання. Не треба кращого прикладу, щоб показати, яку ролю відограють ватажки і як піддається їм товпа.

Історики, від Мішле до Оляра, які виставляли революційну товпу як самостійний чинник без провідників, і не підозрівали яка її психологія.

Куди йде південна Америка

Написав Жорж Рез

Передаємо цю статтю з лондонського місячника „Верльд Ревю", що має півтора мільйона накладу. Українське громадянстпо повинно знайомитись з проблемами інших континентів, бо сьогоднішнє політичне думання це думання ґльобальними маштабами й европейські справи зв'язані нерозривно з основними питаннями інших континентів. Крім того південна Америка викликує серед нас живий інтерес ще з огляду на можливості переселення.

Редакція

Клопоти з назвою — Европейці не знають Америки

«Ми всі латинці» — кажуть громадяни Буенос Айресу і Сантіяґа, а люди з Монтевідеа погоджуються з ними. Але чи дійсно можна говорити про Перу, Мехіко, або Колюмбію, як про латинські краї? Чи не переважають у цих краях індійські впливи? Дискусія про правильну назву продовжується, хоч не довела досі до одної устійненої назви. А в практиці втерся вислів, який не має ніякого зв'язку з дійсністю. Одне певне, що наші поняття про новий світ, про брак традицій в американців і про подібність всіх неанглосаксонських народів в Америці — витворюють небезпечний міт. Через ті упрощення не знаємо дійсного розвитку цих різних країн. Ось преса і політика часто говорять про «південно-американський бльок». Але чи дійсно існує такий бльок? Чи є дійсна едність між краями південної Америки, або між краями, що говорять по-еспанськи? Без сумніву в часі воєн за незалежність (1810—1826) була дійсна єдність інтересів та почувань. І хоч вона тривала коротко, проте ці візії ще сьогодні живі і ними можуть одушевлятись навіть дуже низькі душі. Ніщо дивного, що від того часу постійно відживають спроби відновити ту єдність, яка тоді так нагло спалахнула.

Чи може прийти об'єднання з півночі? Вклад ЗДА в розвиток цивілізації південної Америки

Ніяка країна не змагала так послідовно до об'єднання південної Америки як ЗДА. Їм присвічувала ідея з'єднення цілої західньої півкулі, а їх подивугідний розвиток причинявся тільки до скріплення тієї політики, що її першим речником був Монро а Рузвелт повів її багато дальше. Результатом тієї політики — так господарським як і політичним — був акт, підписаний в Мехіку 1945.

Але довгі роки політика Вашинґтону була, по заслузі, відома, як політика «долярової дипломатії». І ще навіть тепер капіталісти північної Америки цікавилися передовсім новими ринками в південній Америці та зисками, які можна з них здобути. Експлуатація ресурсів їх сусідів інтересує їх постільки, поскільки це корисне для їх ґешефтів. Але мимо того було б несправедливо приписувати пан-американській політиці ЗДА тільки егоїстичні мотиви. Незалежно від скептицизму багатьох европейців в тій політиці є певна доля ідеалізму. Люди часто пероочують факт, що уряд ЗДА разом з різними філянтропійними товариствами північної Америки видав у минулому мільйони долярів на будову доріг, шкіл, на боротьбу з малярією, на розбудову природніх багатств в різних краях південної Америки. Цей вклад надзвичайно причинився до того господарського і суспільного поступу, що його сьогодні бачимо від Мехіка до Чіле і від Уруґваю до Перу. Навіть діяльність північно-американських торговельних спілок в ділянці гігієни і житлових умовин, хоч часто має посмак опікунства старшого — це конечний крок вперед до піднесення життєвого рівня мас. А Пан-американська Повітряна Спілка зв'язала тісніше зі собою 22 республіки західньої півкулі, пов'язуючи в кількох годинах краї, між якими подорож тривала давніше тижні і навіть місяці.

Коли подивляємо в Вашинґтоні велетенські розміри палати Пан-американської унії й оглядаємо, як гордо повівають на вітрі прапори 22 республік, могли б ми повірити, що панамериканська єдність — це дійсність. Так само, коли ви їдете пан-американськими автострадами, що перехрещують цілу Америку, ви не можете опертись могутньому враженню від цього здобутку. Але досить переїхатись по краях на

південь від рівника, щоб побачити, що не тільки пан-американське, але й південно-американське об'єднання далеке від дійсности.

Для цього є причини не тільки географічні (з Нью-Йорку до Буенос Айресу понад 6.000 миль) але й політичні та господарські. Майже всі промисловці Аргентини й Чіле жахаються тої хвилини, коли індустрія північної Америки починає заливати південно-американські ринки своїми виробами. Перу щораз більше тривожиться на вид того, як нафта і мідь мандрують на північ. Аргентина відмовляється коли Вашинґтон хоче насильно накинути їй його політичні ідеї.

Інтелектуальні та правлячі верстви південної Америки переконані про культурну і моральну вищість їх латинської цивілізації. В їх очах спосіб життя в ЗДА є без порівняння нижчий від їхнього стилю. Ця еліта — глибоко католицька — говорить по-еспанськи, її друга мова французька — до сьогодні править в усіх краях південної Америки. І хоч вона свідома потреби тісних економічних взаємин зі З'єднаними Державами, ніхто не прийняв би об'єднання з півночі.

Соціяльна революція. — Вплив Радянського Союзу

В тому самому часі відбувається в південній Америці соціяльна революція, яка не має прецеденсу. Продовж останнього десятка літ щораз приходять до значення робітничі маси і починають грати з дня на день важнішу ролю в політичному житті майже кожної країни. Зустріч з трейд-юніонами південної Америки та розмови зі звичайними громадянами виявляють, що вплив З'єднаних Держав між робітництвом південної Америки — другорядний. Воно радше звертає свої очі в сторону Радянського Союзу. Але тільки віддаль робить цей «земний рай» таким привабливим. Працюючі маси того підконтиненту в більшості неграмотні і без політичного досвіду, очікують від московського комунізму здійснення своїх найбільш диких мрій. Поруч впливів північно-американських і німецьких (які ще досі мають свою силу, хоч Німеччина побита) треба від сьогодні узгляднювати теж і російські елементи, якщо хочемо правильно оцінити південно-американські відносини.

Мехіко і Перу. — «Америка мусить перестати дивитися на Европу»

Поруч З'єднаних Держав є тільки три країни в Америці, які мають реальний вплив назовні. Перша з них Мехіко, де дуже ревно переведено соціяльні реформи. Це одинокий край в Америці, який поставився просто й щиро до проблеми індіян. Значні успіхи уряду Кардени і його наслідників у зрівнянні обох елементів — еспанського й індіянського — серед населення країни мали сильний відгомін в сусідніх краях.

Дехто натякав, що Мехіко змагає до перегрупування і переорієнтації держав середньої Америки. Це неправдоподібне, бо мехіканці занадто зосередились на свої внутрішні проблеми, щоб морочитись змаганнями за провід в об'єднанні латинської Америки. Але незалежно від того мехіканські провідники робітничого руху мають значний вплив на трейд-юніони південної Америки.

Здається, що те, від чого відсувається Мехіко, Перу хоче взяти добровільно на себе. Один з найінтеліґентніших мужів цілої Америки, Гая де ля Торре, голова А. П. Р. А.*), підняв боротьбу за об'єднання спершу еспансько-індіянських країв, а недавно (після того, як змінив ворожу поставу до ЗДА) за єдність усіх трьох Америк.

Де ля Торре подорожував довгий час по Европі. Сьогодні його партія грає поважну ролю в перуанськім уряді. На його думку, Америка мусить перестати дивитися на Европу; прийшов час «думати континентами», а перший крок до цього — здавлення всіх тих моральних і матеріяльних перепон, що ділять континент внутрі. Одначе авторитарна постава його партії відчужила багатьох симпатиків, а невигідне географічне положення Перу обмежує вплив де ля Торре.

Кожний край південної Америки свідомий того, що народ, який бажає взяти провід в акції континентального об'єднання, мусить мати корисне положення як географічне, так і господарське. А крім того — найважніше — мусить мати довір'я всіх сусідів. Бразилію загально люблять і поважають, але через її мову вона відпадає від цього змагання. Одинокий край, який поважно входить до уваги в цій справі, це Аргентина. Тому сьогодні її сусіди так уважно прислухуються до того, що діється в Буенос Айресі.

Аргентинська проблема

Аргентина — це дійсно сьогодні проблема. Це enfant terrible американського континенту. В Боґоті, Лімі чи Сантіяґо, не згадуючи вже про Вашинґтон, не можна вести ніякої поважної розмови, не заторкнувши Аргентини. Найбільш опановані мужі, здається, тратять міру в осудах, які звичайно переборщені, а то й зовсім дикі. В Буенос Айресі або «все в найкращім порядку», або «там править терор фашистів». Але в загальному, абстрагуючи від різних проявів занепокоєння і зависти в відношенні до «більшого брата» з півдня, найбільш поширене почування — це подив.

Об'єктивні умовини Аргентини найбільш сприятливі серед усіх країв південної Америки. Все населення, за виїмком кількох тисяч — біле. Країну можна в багатьох відношеннях порівняти зі ЗДА. Земля багата, і хоч Аргентина має тільки 15 міль. населення супроти 140 міль. в ЗДА, спосіб життя обох — подібний. Тут і там те саме зухвале багатство, та сама безжурна постава до майбутнього, той самий контраст між переповненими містами і порожними велетенськими областями. Аргентина має один шанс перед ЗДА — вона щойно починає свою карєру

*) Alianza Popular Revolucionaria Americana.

великої модерної держави. Щобільше, це одинока нація в південній Америці, яка не є залежна від ЗДА в своїм удержанні. Не тільки її культура европейська, але її найбільш сутєві зв'язки, це зв'язки з Англією і другими краями західньої Европи, а від тепер і з Бразилією. Зріст індустріялізації, що її спомагає уряд Перона, ще скріплює її незалежність супроти північного колоса. Сьогодні, коли бачимо в Буенос Айресі процесії чужих торговельних місій, то стверджуємо, що Аргентина стала одною з найбагатших житниць світу. Тому не диво, що вона видержала в 1944-45 р. могутній натиск з боку ЗДА. Не зважаючи на їх погляд про авторитарний характер аргентинського режиму, сусідні краї радше вдоволені з того, що чують, як «сильніший брат» голосно ґоворить те, про що вони тільки пошіптують.

Для малих південно-американських республік притягаюча сила Аргентини значна, а з її боку видно свідоме зусилля не бути глухою на заклики з-поза краю. Але в останньому часі уряд Перона став дуже мовчазний у взаєминах зі своїми сусідами і може було б завчасно ставити гороскопи майбутнього розвитку, бо це залежатиме в великій мірі від міжнародньої ситуації. Варто підкреслити, що недавно оголошений п'ятирічний плян звертає пильну увагу на військові справи й на розбудову дипломатичної та консулярної служби. З цього, як також зі зросту активности Аргентини в ОН, можна вносити, що вона схоче грати важливішу ролю в міжнародніх взаєминах, а зокрема між краями південної Америки.

Диспропорція між людиною і природою, проблема простору

Питання повітряного транспорту завжди тяжило на внутрішніх американських взаєминах. Тому, коли недавно з'явились на повітряних шляхах південної Америки чотиромоторові Даґлеси, це зробило враження на пересічну людину. Але, на жаль, людські взаємини не порушуються так швидко, як чотиромоторові літаки. Сантіяґо віддалене 3.000 км від Тієра дель Фюеґо (оба в Чіле), де недавно відкрили нові джерела нафти. Подорож залізницею з Буенос-Айресу до Ріо-Жанейро триває шість днів і ночей. Щоб переїхати автом через ЗДА треба найменше чотири дні. А що ж тоді говорити про величезні простори південної Америки, де є тільки пустарі і пущі? 312.000 миль доріг різної якости південної Америки це досить скромний здобуток в порівнянні з 2,800.000 миль першорядних шляхів у ЗДА, що займають половину менший простір. До того фантастичні Кордилієри творять природню перегороду і тягнуться понад 5.000 миль через південну Америку.

Величезний континент має менше ніж 100 міль. мешканців, з них кілька мільйонів індіян не переконані ще в конечності модерних держав і переваги білої раси. В цих умовинах диспропорція між людиною і природою є справді завелика. Єдність південної Америки не видержала б перед проблемою простору. А до того ще війна і націоналізм — двоєдиний бич Европи, вертається, щоб затроювати життя в новому світі. Треба ще додати, що сьогодні націоналізм —замість заникати, зростає в силу що раз більше в різних краях південної Америки.

Тріюмф методів д-ра Шахта

Це трагедія для европейця з 1947 р. глядіти, як південна Америка повторяє европейські помилки з-між двох світових воєн. Знаходимо тут ту саму іґноранцію й недовір'я між сусідами, безплідне суперництво і ту саму погоню за автаркією, — тільки зі ще більш незугарними засобами. Британські торговельники відійшли, а З'єднаним Державам не вдалося узгіднити господарство південно-американських країн. І як наслідок того, кожний окремо, незалежно від своїх сил, намагається будувати велику індустрію, яка усунула б потребу всяких імпортів. Всюди постає текстильна індустрія, розшуки за нафтою, вугілям, залізною рудою ведуться з гарячковою енергією. В Перу, Чіле, Бразилії, Аргентині започатковано металеву індустрію. Ніхто не турбується ані коштами ані ринками збуту, рахуючи на те, що надвишку забере або сусід або хтось дальший. Аргентина вже підготовляє власну продукцю тяжкої артилерії, літаків і танків. Другі зараз підуть її слідами. Вже всюди можна завважити прояви господарської війни — обмеження імпорту, підмоги для експорту, контроля обміну і т. д. Плянова господарка всюди при владі, хоч замаскована під різними формами.

Клопіт в тому, що господарства південної Америки не доповняють себе взаїмно. Чіле, Пе-

---

Сталінова династія

Неодин з тих, який між двома світовими війнами був знаний як „професійний революціонер", дістав останню свою політуру в Ленінськім Інституті в Москві. Сьогодні їх уже не переслідують. Давніше вони втікали перед поліцією, сьогодні їх боронять кордон урядової охорони. Ці Ленінові учні зробили добру кар'єру. Кожного разу, коли вони приїздять на московський аеродром, їх витають як голов держави, орхестра грає не тільки інтернаціонал, але й їх національний гимн. Тіто і Кардель (Югославія), Дімітров (Болгарія), Ракоші (Мадярщина), Ґотвальд (Чехія), Анна Павкер (Румунія), Тольяті (Італія), Мао-Тсе-Тунг (Китай), Го-Чі-Мінг (Індо-Китай) - все це колишні учні Ленінського інституту, члени одного „ордену", всі вони належать до однієї династії, яка тісніше зв'язана з собою ідеологічними в'язами ніж давніші династії, засновані на посвояченні крови.

Die Weltwoche, Zuerich.

ру й Аргентина — це краї тваринної господарки. Від недавна Венезуеля має монополь в вивозі нафти. Але тепер Перу дуже активно експлуатує свої велетенські джерела. Аргентина вже покриває 70% запотребування з власних джерел. Чіле якраз тепер приступає до експлуатації нафтових піль в Тіера дель Фюеґо, які мають бути безмежні. Це саме відноситься до текстильної індустрії.

Легко критикувати безуспішну і руїнну автаркію. Але треба нагадати, що більшість з тих країв, позбавлена кораблів, відтята від Европи і від ЗДА, з нерозвиненою індустрією, часом забідна, щоб виживити власне населення — в часі війни зі страхом гляділа на неминучу кризу. Але від коли світове положення виявляє познаки поправи і доцільна виміна господарських дібр запевнена, ніяка з держав південної Америки не має охоти закинути дальшу розбудову індустрії, яку започаткувала з такими великими жертвами.

Нездійсненна мрія

Сьогодні нема сприятливих умовин для об'єднання американського континенту ні під оглядом ідейним ні господарським. В Вашинґтоні це знають і тому думають: раз таке об'єднання неможливе без нас, то краще щоб взагалі його не було. Якщо Аргентина візьметься за завдання, яке не вдалось З'єднаним Державам, то з місця наткнеться на поважний спротив Вашинґтону. Уряд ЗДА ніколи не допустить до створення бльоку еспанської Америки, що звертався б проти них і міг би загрожувати безпеці північної Америки.

Коли Перон здійснить величезну програму іміґрації, положення Аргентини можливо буде змінене. Але сьогодні, не зважаючи на руїну старого світу, Аргентина — хоч як бажає повної незалежности — ще не забула своїх початків. Тому не треба прив'язувати завеликої уваги до її флірту з Рад. Союзом, ані до активности аргентинських делеґатів в ОН. В обох випадках вона не хоче дразнити Вашинґтону тільки зробити на нього враження.

Люди менш боялися б старости, якби знали, що надзвичайне довголіття означає можливість побачити відродження мод та ідей своєї ранньої юности.

Із афоризмів В. Державина

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ДИСКУСІЯ

На сторінках української і польської еміґраційної преси йде жива дискусія на тему українсько-польських взаємин, при чому деякі українські публіцисти помістили статті в польській пресі („Кроніка"), а польські в українській („Наше життя"). Сьогодні маємо цілу низку статей з обох сторін так, що вже можна зробити хоч загальну їх оцінку та подати підсумки.

Провідною думкою згаданої пресової дискусії є: І) причинитися до відпруження назагал донедавна сильно напружених відносин та створити атмосферу взаємного довір'я 2) найти шляхи, які довели б оба народи до тривкого порозуміння та співпраці, що запевнило б обом свободолюбивим народам певну і кращу майбутність. Очевидно, у сьогоднішній політичній дійсності ця дискусія має більше моральний, скажім, більше теоретичний, чим практичний характер, але це ніяк не зменшує її ваги, якщо дивитися на неї під кутом майбутнього. Сам факт цього рода дискусії є позитивним явищем, і так оцінюють його обі сторони.

Дискутанти обох сторін згідні в тому, щоб дискусію вести зовсім щиро й отверто, без захованих думок, бо тільки в площині отвертости і щирости можна осягнути засаду „clara pacta claros faciunt amicos". Так отже у підході до згаданої дискусії та її форми є однозгідність між обома сторонами, і якщо дискутанти справді у всіх пов'язаних з нею справах придержуватимуться справді принятої ними засади, то дискусія буде дійсно інтересна і вартісна. Бо засада отвертости і щирости виключає фразеологію, що нею звичайно прикривається інші цілі, або нагинається факти для укритих задумів. З другого боку — ясне і щире ставлення справи виключає всякого роду кон'юнктурність, чи навіть особисті шкурні інтереси.

Дальше дискутанти погоджуються в тому, щоб у дискусії не видвигати взаємних жалів та обвинувачень, бо це мусіло б тільки розгострити обопільні взаємини і звести нанівець цілу дискусію. Та, як вказує дотеперішній хід дискусії, дискутантам не вдалося зберегти цієї засади, обі сторони виступили з цими чи іншими обвинуваченнями з ближчого минулого. Це зрештою річ вповні зрозуміла, бо польсько-українські взаємини були в минулому насичені такими важкими національно-політичними, соціяльними і релігійними обтяженнями, що дискутантам важко здержатися від таких чи інших обвинувачень. Тут слід мати на увазі одну обставину: поляки були в польсько-українськім спорі стороною сильнішою, тому вони створювали ситуації і впливали на їх дальший розвиток. Українцям, як стороні слабшій у цім спорі, залишалось тільки реагувати на потягнення противної сторони. Крім того поляки були з деякими перервами державно-пануючою нацією, вони теж були пануючою нацією у соціяльному розумінні, що очевидно ставило українців в відношенні до них в гірше положення, і не могло залишитись без впливу на збірну психіку. Тому до обвинувачень і певного роду недовір'я з українського боку польська сторона повинна підходити з більшим зрозумінням. З уваги на намічену благородну і далекосяглу мету не є доцільне робити собі взаємні інкримінації тимбільше тоді, якщо вони спираються на недостовірних інформаціях. Зрештою є деякі справи, які сьогодні надто свіжі, щоб їх можна було розглядати об'єктивно.

Натомість було б побажаним, щоб у того рода наболілих справах обі сторони давали собі взаємно правдиві, вичерпуючі інформації. Це причинилось би до висвітлення цього чи іншого закиду. В ході дискусії висвітлено між іншим справу інструкції Ріббентропа, довкола якої повстала була легенда про українське повстання в Галичині 1939 р., як теж польські інкримінації відносно участи українців (зокрема дивізії Галичина) у варшавській кампанії.

Дальшою справою, яка в дискусії знайшла однозгідність та яка зрештою лягла в основу пресової дискусії — це справа у к р а ї н с ь к о — п о л ь с ь к о г о п о р о з у м і н н я. Обі сторони однозгідно за потребою такого порозуміння та вважають, що воно є ключевим

питанням для обох народів. Потреба українсько-польського порозуміння випливає для обох сторін з цих міркувань: 1) Україна і Польща лежать між двома потенціяльно — сильними імперіялізмами, Росією і Німеччиною, яким оба народи зможуть протиставитися тільки спільними силами; 2) сьогоднішній розвій господарства та техніки вимагає об'єднання поодиноких держав у більші такі чи інші бльоки.

Дискусія виявила по обох боках однозгідність відносно потреби українсько — польського порозуміння і співпраці, але в питанні, на яких саме засадах могло б дійти до такого порозуміння, є поважні розбіжності. Одною з цих засад — це справа **українсько — польських кордонів**, при чому для української сторони це є важливе питання, а для польської тільки фраґмент.

Українські дискутанти стоять на становищі **етнографічного** принципу і тому приналежність західньо — українських земель до України вважають за одну з основ українсько — польського порозуміння. Це становище спрецизоване ясно в статті ред. Романа Ільницького (Час. ч. 23). Воно звучить:

„Визнання засади, що ЗУЗ мають бути відділені від Польщі, стверджене у Ялті Сполученими Штатами і Вел. Британією — творить для української політики поважний арґумент. Вона буде ним послуговуватися так як послуговувалася досі Берестейським Миром, Актом Соборности і рішенням Ради Амбасадорів про право ЗУЗ на автономію. Треба думати, що Ялта вже востаннє потвердила український, а не польський характер цих земель".

Погоджуємося з засадою, ред. Р. Ільницького, але не приймаємо його арґументації. З міжнародніх договорів визнаємо тільки такі, в яких була заступлена законно висловлена воля українського народу.

Натомість польська сторона, в особах редакторів Кл Грабика і Януша Лясковського, стоїть засадничо, якщо мова про східні польські кордони, на становищі ризького миру. Це своє становище згадані польські публіцисти оправдують не недоторканістю відносних постанов ризького договору, але негацією умови Ріббентропа-Молотова з 1939 р. та умови тимчасового польського уряду з СССР з 1945 р.

Торкаючись справи східніх кордонів ред. К. Грабик пише:

„Поминаємо обставину, що які небудь взаємні заяви в цих справах під теперішню хвилю слід вважати за теоретичну дискусію, що не має ніякого практичного значення. Але, коли б навіть було інакше, не можемо складати нікому ніяких заяв, доки існує в цій справі стан створений насамперед договором Ріббентроп — Молотов з 1939 р., а опісля умовою тимчасового польського уряду з СССР з 1945 р., які це два акти творять головну й інтеґральну причину нашого негативного відношення до ситуації створеної на сході Польщі. Признання сьогодні яких небудь прав, чи претенсій до Львова і східніх земель Річипосполитої, отже теж прав народу і Незалежної Самостійної Української Держави до цих теренів, було б з нашого боку перекресленням нашого дотеперішнього становища супроти цього фактичного стану, якого не признаємо й не апробуємо" (Кроніка ч. 18)

Або другий приклад: згаданий редактор завважує, що границі ризького трактату не змінило „само життя", але договори Ріббентроп-Молотов і Ялта, яких „обставини і моральні підстави напевно не можуть бути зразком для шануючого світу вільних народів". Признаємо слушність, але це саме треба сказати і про ризький договір.

Дальшою, здається, найбільше засадничою проблемою, що її видвигнули дискутанти — це справа **форми майбутніх українсько-польських взаємин**. Теж і ця справа виявила розбіжність, не довела ще до обостороннього, ясного її з'ясування.

Українська сторона стоїть на становищі, що основою до справжнього українсько - польського порозуміння та встановлення на його основі тривких взаємовідносин — це взаємне признання самостійности і незалежности обох народів, тобто признання з боку польського незалежної української держави на засаді етнографічного принципу, і навпаки, з боку українського незалежної польської держави. Щойно оба народи (разом з іншими) зможуть створити бльок держав для узгіднення, господарських, політичних, культурних справ.

Перший польський дискутант ред. Я. Лясковський, що стоїть теж виразно на становищі ризького договору, завважує до цього свого становища ось що:

„Це не значить, щоб ми вважали, що не можемо дійти до порозуміння що до справ границь з відповідною репрезентацією українського народу. Одначе порозуміння може бути ділом виключно поляків і українців без жадної чужої інтервенції" (Кроніка ч. 23).

Натомість інакше дивиться на цю справу польський публіцист Єжи Бєльський. В статті, вміщеній в „Нашому Житті" ч. 30. він пише:

„На вступі треба зазначити, що становище всієї вільної польської думки в справі ялтанського пакту одностайне. Ні в якому разі польська політична думка не може навіть посередньо апробувати вчинене насильство. Це одначе цілком не означає впертого дотримування ризької угоди, тобто стану „статус кво анте беллюм", який не відповідає зміненим умовам, що випливають з найбільшої історичної завірюхи — нової европейської дійсности. Ніякий трактат не буває вічний, тим більше так конюнктуральний, як нещасний трактат ризький, що був наслідком заломання східньої концепції Йосифа Пілсудського. Не був він вислідом далекозорої політичної думки, або добре зрозумілої дійсности, але вислідом бояливої короткозорости, що виходила з фальшивих основ і помилкової оцінки совєтської політики".

На марґінесі дискусії в справі границь, деякі польські дискутанти, в підшукуванні за арґументами для піддержання своєї тези, послуговуються своєрідною діялектикою. Ось напр. відповідаючи на запит ред. А. Чарнецького, чому поляки апробують нові польсько-німецькі границі, а інакше дивляться на справу українсько-польських границь, ред. К. Грабик заявляє, що ці (б. німецькі) терени поляки заняли як рекомпензату за східні терени. Але з поняття рекомпензати виходить, що можна мати тільки одну річ, або ту, яку ми дістали, як рекомпензату, або ту, за яку дали нам рекомпензату, а не обі нараз.

Підчас першої нашої еміґрації представник консервативних гетьманських круґів, Пилип Орлик, і представник запоріжської демократії Кость Гордієнко склали якраз 210 літ тому назад у квітні 1710 року відомий компроміс — Орликову Конституцію, що хоч тоді не здійснена, осталася „вікопомною Війська Зопоріжського й всего народа славою і памяткою". Тоді й ці „дуки" гетьманці й ці „козаки нетяги", що проти „гетьманського самовладства" повставали, були всі однакові по духу, і лицарі і патріоти.

Сьогодні й для такого компромісу й для переведення його в життя реальних даних значно більше. Але чи є сьогодні в нас той дух. що був тоді у предкій наших?

Вячеслав Липинський 1920

Польська сторона видвигнула вже давніше проєкт т. зв. „Межиморя", не прецизуючи точніше ні його форми, ні суті. Не диво, що теж польські дискутанти вкладають в цей проєкт різний зміст. І так ред. К. Грабик у своїй вже цитованій статті каже, що „існує тісна співзалежність незалежности Польщі і України, не виключаючи навіть евентуальних федеративних пов'язань. Зновжеж у статті „Шлях веде простий" полемізуючи з „Українською Трибуною", яка твердить, що єдиною системою співжиття міг би бути „союз суверенних народів сходу і північного сходу Европи", заявляє ось що:

„З нашої сторони висунули ми сьогодні програму „Межиморя", яка передбачає саме союз суверенних народів сходу і північного сходу Европи, збудованого на засадах взаємного признання і розсудливої розв'язки на етнографічно спірних теренах з далекойдучою господарською і політичною співпрацею".

Отже ця друга концепція передбачає створення не союзної держави, але союзу держав.

Інакше ставить цю справу ред. Я. Лясковський, у цитованій нами статті він каже:

„Нашого ціллю є створити спільну державу. Не тільки польську державу, але прямо державу-союз, що буде власністю і добром народів — польського, українського, білоруського і литовського. В рямах цієї держави дійдемо напевно до порозуміння в граничних справах, які не будуть важні."

Отже у концепції ред. Я. Лясковського це щось в роді федеративної держави.

Ще інакше ставить цю справу ред. Єжи Бєльський.

„Тут насувається питання, каже він у цитованій нами вже статті, чи визнання Польщею етнографічного принципу має бути обумовлене згодою України на якусь форму міждержавного союзу обох країн, напр. якась унія, або федерація, чи вступом до реґіонального бльоку Европи?

„Не вагаюся висловити погляд, що налягання з польського боку на зв'язок між тими проблемами було помилкою. Відмовлення Польщі від етнічно-українських земель творить передумову, без якої не може бути плідної співпраці обох сусідних народів. Ця, безумовно, з польського боку болюча хірургічна операція розріже раз на завжди чиряк, який, затроює відносини між обома народами, і відкриє нову сторінку в їх історії.

„А чи вступ України до можливої федерації міг би вважатися вільним і нічим не вимушеним рішенням, коли б він залежав від повернення Україні інтегральної частини її етнографічної території. Чи таке ставлення справи не викликало б в українській психіці і так уже перечуленій, різних комплексів і чи не відбилось би це на майбутній долі обох народів. Зрештою всілякі міжнародні спілки і союзи не багато варті, якщо вони не випливають із справжньої спільности інтересів... Історія кількох останніх десятиліть знає натомість дуже вимовні приклади природних союзів, не зафіксованих точними формулами якихось трактатів, але які виявилися міцнішими від усяких урочистих договорів."

Становище ред. Бєльського зовсім правильне. Не формальні, але природні факти, тобто такі, які є побудовані на повній обостороній добровільности, та які є випливом свідомости спільних життєвих інтересів, можуть перетревати не тільки часи миру, але теж час збройних конфліктів.

Нема сумніву, що з проблемою українсько-польського порозуміння є зв'язана ціла низка друго чи третьорядних питань і деякі з них заторкнули дискутанти в ході дискусії. Та є одне, на нашу думку, важливе питання, що його тільки принагідно порушили дискутанти з обох сторін, а саме акція Керенського, який пропагує ідею союзу вільних народів у границях будучої демократичної Росії. Вважаємо, що цієї акції не можна собі легковажити. Саме ця акція творить той трикутник Україна — Польща — Росія, який в історії обох народів, українського і польського мав такі далекойдучі, і, скажім отверто, такі болючі вияви.

Вкінці слушна є заввага ред. Котовича, що це не справа журналістів, щоб остаточно рішити про українсько-польські взаємини. Безспірним правом, а то й обов'язком журналістів є причинитися до демобілізації неприхильних настроїв та тим підготовити грунт для психічного наближення, що і є першою і головною передумовою для всілякого справжнього тривкого порозуміння.

До польсько-української проблематики ми ще нераз повернемось.

М. К.

(Докінчення зі стор. 3)

тим іде друга гра — довкруги УПА. Greuelpropaganda московських підголоскі внамагається звязати її з усякими темними силами, щоб в той спосіб дискредитувати перед публичною опінією світа саму ідею визвольної боротьби українського народу.

Ця гра Кремля на дискредитування України в світі ставить перед усі відповідальні чинники українського життя на чужині осьтакі завдання:

1. Усвідомити ширшим кругам українського громадянства укриті цілі московської гри.
2. Перемогти всі вузько-партійні егоїзми, яких яскравим висловом є існування „партійних держав" і „партійних урядів" на еміграції — перемогти на те, щоб врешті все українське громадянство на чужині сконсолідувалось довкруги одного законного державного центра.
3. Допомогти цьому центрові поставити якслід пропаґанду української справи.

Наївні люди уявляють, начебто ототоження сили й права робить їх сильнішими. Проте сама лише розумна сила творить право, як ґарантію супроти власного евентуального нерозуму, а одверте порушення права — це скрізь верх нерозуму.

⯁

Тяжкість режиму не в тому, хто править, і навіть не в тому, хто контролює правлячих, а в тому, якою мірою держава втручається в суспільне господарське і культурне життя одиниць та їхніх більш-менш приватних груповань. Відтак, хоч тяжкий режим може бути висококультурним, зате легкий режим не може бути антикультурним. Висновки самозрозумілі.

⯁

Передбачати рух історичних подій булоб б не так уже й тяжко, якби не постійний та потужніший за всяку уяву чин необачної наївности мас і безмежного самозасліплення вождів; ексцеси людського нерозуму годі передбачити.

⯁

Загальновідомий софізм, що кожен нарід вартий свого державного ладу (чи то свого уряду, чи то свого проводу), означає якраз ніби всяка меншість відповідає за перші-ліпші гадки та вчинки відповідної більшости, незалежно від сутности й ступня принципових розходжень між більшістю й меншістю.

⯁

Невірно, ніби людина не бачить своїх власних хиб: навпаки, саме тому, що вона болісно їх сприймає, але неспроможна усунути, вона з тим більшою ревністю переслідує ті самі хиби в своїх ближніх. Це дає їй свого роду моральну компенсацію.

Із афоризмів В. Державина

ЗМІСТ 1. ЧИСЛА

НАДІСЛАНО до РЕДАКЦІЇ

В. Січинський: Чужинці про Україну. Пяте видання Авґсбурґ, 1946.

П. К. Боярський: Українська внутрішна політика ОУН. Женева 1947.

Ватра, орган пластової і громадської думки, травень червень 1947.

Українська школа на еміґрації ч. 1. Авґсбурґ жовтень 1947.

Казаки, Июнь, Брюссель 1947.

На сліді, журнал пластового юнацтва ч. 2.

Українське Мистецтво, 2. Альманах Української Спілки Образотворчих Мистців. В тексті 60 ілюстрацій і 4 колірові таблиці.

ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

В попередньому числі журналу трапились такі друкарські помилки, які зміняють текст, або роблять його незрозумілим. Просимо Читачів справити їх в такий спосіб:

стор.	гранка	стрічка			
2	ліва	10	знизу	має звучати:	В плянах тієї стратегії лежить не допустити до аліквідування польсько-українського фронту
5	права	20	знизу	замість:	зображеному має бути: зобразному
6	ліва	5	„	„	виховував „ „ виковував
6	„	7/8	„	замість:	філософія має бути: філологія
„	„	20	„	„	1919 „ „ 1989
7	„	29	згори	„	розгляду „ „ розряду
7	права	29	знизу	„	лиць „ „ околиць
10	„	34	„	„	являють „ „ виявляють
11	права	13	згори	„	що защепив „ „ — защепив
„	„	22	„	має звучати:	Ідеолог повинен був знати, що большевизм
„	„	26	„	замість:	дачив має бути: бачив
„	„	27	знизу	„	рекомен думати має бути: рекомендувати
„	„	33	„	„	könnt „ „ kennt
12	„	24	згори	„	ідеоголами „ „ ідеологами
14	„	26	згори	„	дал свабоду „ „ — свабоду
„	„ після	31 стрічки	„	вставити:	негласними вказівками таємної поліції
32	ліва	18	знизу	замість:	патріярха має бути: екзарха

ПРОБЛЕМИ

ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

ЗМІСТ

Ч. 3 **ГРУДЕНЬ** **1947**

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

THE PROBLEMS Ukrainian Manthly Review || DIE PROBLEME Ukrainische Monatsschrift

Ч. 3 МЮНХЕН ГРУДЕНЬ 1947

Редаґує Колеґія під проводом Михайла Добрянського

•

Адреса Редакції та Адміністрації:
Ukrainische Monatsschrift „Die Probleme"
(13b) MÜNCHEN 13, HESS-STRASSE 132 a/II
або München 13, Postschliessfach 50

Умови передплати в Німеччині:

місячно	4·—	РМ
квартально	12·—	„
піврічно	24·—	„
річно	48·—	„

Умови передплати для закордону:

місячно	6·—	РМ
квартально	18·—	„
піврічно	36·—	„
річно	72·—	„

При гуртових замовленнях понад 10 чисел даємо 20% рабату

Ціна одного примірника 4 нім. марки.

Всі **вплати** треба надсилати звичайним поштовим переказом на адресу адміністрації журналу або поштовою складанкою чекового уряду.

При пересилці грошей треба завжди зазначити докладно на яку ціль вони призначені. Адресу вплачуючого треба виписувати виразно та докладно, по можності друкованими літерами.

Заграничні передплатники можуть вплачувати передплату в нім. марках через своїх земляків в Німеччині. Українці, що є вже за кордоном, можуть теж зголошувати свою передплату. До часу відкриття наших рахунків в інших краях, посилатимемо наш журнал на кредит.

Про всякі **зміни адреси** прохаємо негайно повідомляти адміністрацію, рівночасно подаючи і свою дотеперішню стару адресу.

Приймаємо передплату від тих, що виїздять з Німеччини

Надсилайте нам адреси осіб, з Німеччини і з закордону, що цікавляться справами, які порушує журнал „Проблеми". Їм вишлемо зразкові числа журналу. Подбайте, щоб „Проблеми" появились в продажі в книгарні чи кіоску Вашої місцевости.

Шукаємо заступників на поодинокі місцевості та табори.

ВИДАВНИЦТВО „ПРОБЛЕМИ"

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ І ЖУРНАЛИ

Календар-альманах на ювилейний 1948 рік (1648—1848—1918), Авґсбурґ - Мюнхен, 1948. Накладом Ґуртівні паперу в Авґсбурзі. Вел. 8°, стор. 208.

Теок: **Карикатури з літератури.** В-во „Скоморох", Мюнхен 1947, стор. 64.

Проф. В. Дубровський: **Туреччина між молотом і ковалом.** Український Морський Інститут. (На правах рукопису, циклъостиль), 1947.

Д-р Тиміш Олесіюк: **Сіра Україна.** Український Суходоловий Інститут. (На правах рукопису, цикл.), 1947.

Лев Биковський: **Іван Шовгенів,** біо-бібліографічні матеріяли. Український Морський Інститут. (На правах рукопису, цикл.), 1947.

Лев Биковський: **Бібліотека Української Господарської Академії** (1922—1947). (На правах рукопису, цикл.), 1947.

Арка, журнал літератури, мистецтва і критики, чч. 2—5, Мюнхен, 1947.

Господарсько-кооперативне життя, Авґсбурґ, листопад 1947.

Козакия, ч. 6, 1947. Брюссель.

Д-р М. Кулицький: **Карта південно-східної Европи.** 1:4,000.000.

ЗМІСТ 1. ЧИСЛА

ЗМІСТ 2. ЧИСЛА

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Вступаючи в другий рік видавання журналу „Проблеми", прохаємо наших дотеперішніх передплатників, читачів і прихильників вислати передплату на 1948 рік. Всіх дотеперішніх довжників прохаємо вирівняти залеглості.

Подобається Вам наш журнал, то приєднайте нам бодай одного передплатника.

Authorized by EUCOM Hq. Civil Affairs Division, July 14th 1947, Authorization AG 387. 7 GEC-AGO
Supplement to the weekly „On the foreign soil" for October-November. Druck Holzmann, Bad Wörishofen

ПРОБЛЕМИ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

Ч. 3. МЮНХЕН ГРУДЕНЬ 1947

НАША ДУМКА

Актуальність української справи

Вислід другої світової війни витворив такий стан, що українська справа стає актуальною проблемою міжнародньої політики. Це покищо потенціяльна актуальність, зн. вона не виступає ще на поверхні життя, про неї прилюдно ще не говорять, але вона висить у воздусі. Можна припускати, що при дальшім розвитку світових подій вона стане дійсно актуальною в повному значінню того слова. Цей стан і можливости його дальшого розвитку повинно усвідомити собі українське громадянство на чужині, а передусім його провідні кола. Бо цей стан української справи ставить перед нами цілу низку завдань, до яких ми зовсім неприготовані.

Довгі десятки років, а може й століття, українська справа не була так актуальна, як це стає сьогодні. Взагалі від часу дипломатичної діяльности Орликів в Европі, які зуміли заінтересувати політичний світ українською справою, ця справа не була досі проблемою в ширшому маштабі, яка виходила б поза межі держав безпосередньо нею заінтересованих, зн. тих, що мали таку чи іншу частину української землі під своїм пануванням.

Українською справою інтересувались: Австрія, царська Росія, версайська Польща, червона Москва, гітлерівська Німеччина. Але в с і вони займались тим питанням тільки з боку неґативного і змагали радше до того, щоб йому скрутити голову, ніж його позитивно розв'язати. Навіть Австрія, яка ще найбільш можливо ставилась до українців, рада була позбутись тієї проблеми, бо вона ускладнювала австрійській короні розв'язку польського питання.

На мировій конференції в Версаю українська справа взагалі не мала місця. Для неї не було там кон'юнктури, бо центральною проблемою для переможців з І світової війни було питання, як забезпечитись перед німецькою загрозою. Тому вони потребували сильної Польщі і „єдиної-неділимої" Росії. Там виринула тільки східньо-галицька справа, яку навіть піддержувала англійська дипломатія проти Польщі і Франції, але тільки як атут у розгрі з французами, який вона потім продала їм за уступки в мало-азійських концесіях.

Між двома світовими війнами українська справа була внутрішнім питанням Польщі і червоної Москви. Всі спроби витягнути західньо-українську справу на форум Ліґи Націй — не доводили до нічого. А внутрішніми справами Рад. Союзу ніякий зовнішний чинник активно не інтересувався.

Друга світова війна принесла такі засадничі зміни, що поставили українську справу в зовсім нове становище. Головними фактами в тім напрямі є: 1. розбиття двох великих потуг — Німеччини й Японії; 2. нечуване поширення Рад. Союзу на захід; 3. аґресивна активізація большевизму; 4. політичне відродження Близького Сходу; 5. приняття України до Об'єднаних Націй.

Розгляньмо ближче кожну з тих позицій.

1. Розгром велико-німецької потуги, що оце відбувся на наших очах, ставить українську проблему в зовсім новий уклад політичних сил в Европі, такий уклад, якого досі ще не було. Шоб цей стан собі якслід унаглядинити, треба пригадати — хоч у найгрубшому зарисі — гру великих потуг на европейському континенті в минулому.

Продовж кількох останніх століть уклад політичних сил на нашому континенті залежав в останній інстанції від постави В. Брітанії супроти Европи. Бо найважнішим питанням брітійської політики була справа безпеки островів перед можливою загрозою з континенту. Тому В. Брітанія приняла такі засади европейської політики, які робили б Европу для неї безпечною і кілька століть з успіхом ті засади проводила в життя. Вони почали крісталізуватись тоді, коли взагалі зачала формуватись велико-державна політика В. Брітанії — за панування Єлисавети (1558—1603). З того повстав т. зв. закон рівноваги сил, який змагав до того, щоби вдержати рівновагу між всіми головними потугами в Европі. Такий стан на континенті робив його нездібним до виступу на зовні (проти Англії), зн. забезпечував В. Брітанію перед усякими небезпеками, а крім того давав їй надрядне становище арбітра в усіх европейських конфліктах.

В наслідок діяння такого закону (він діяв неначе автоматично) В. Брітанія завжди зверталась проти найсильнішої потуги в Европі і її ліквідувала — так було принайменше досі. За Єлисавети брітійська політика двічі мобілізувала Европу проти Еспанії, яка в тому часі була найбільшою потугою в Европі, і її розбила. Після знищення еспанської потуги Франція Людовика XIV стала передовою силою і свідомо посягала по геґемонію над цілим континентом. Тому В. Брітанія поставила знов проти цієї потуги майже цілу Европу і звела її до рівня середньо-великої держави. XVIII століття — це доба европейської рівноваги і доба росту брітійської імперії. Аж Наполеон І захитав цю рівновагу і вирушив на здобуття цілої Европи. І знов проти него змобілізувала англійська дипломатія всі сили в Европі. Вислід відомий — Наполеон помер як в'язень на острові св. Олени.

В процесі боротьби проти Наполеона виринула Росія як перша потуга в Европі. Олександер І був на віденськім конґресі головною особою і предметом подиву за визволення Европи від „узурпатора". Але з тою хвилею В. Брітанія звертається проти Росії. Період від віденського конґресу до берлінського це час тонкої політично-дипломатичної боротьби між В. Брітанією і Росією. (Характеристичне, що ні в тому періоді, ні пізніше, ніхто з брітійських політиків не підніс думки про поділ Росії). Постання бісмарксівського Райху (1871) перервало цю боротьбу. Райх знов захитав европейську рівновагу і Росія стала для В. Брітанії чинником потрібним для противаги Німеччині, щоб реставрувати рівновагу сил. А коли вільгельмівська Німеччина зросла до тої міри, що вже не можна було вдержати рівноваги, В. Брітанія звернулась проти неї, а вислід — відомий.

Теж на тлі версайських переговорів ясно бачимо, яка роля припадала Росії в системі імперіяльної політики В. Брітанії. Росія, як потуга, лежала тоді на лопатках, розложена маразмом царського режиму і спаралізована революцією. Але ні анґлійська, ні французька політика не допускала навіть думки про поділ Росії. Бо „єдина-неділима" була їм дальше по-

трібна, щоб противажити Німеччину, якої вони найбільше боялись, в усякому разі більше боялись, як большевизму, якого тоді на заході не знали й його загрози не доцінювали. В наслідок того ні Анґлія, ні Франція не піддержали національних тенденцій східно-европейських народів, які змагали до поділу Росії. В Версаю брітійська дипломатія доложила всіх зусиль, щоб реставрувати европейську рівновагу, і не допустила до надмірного скріплення французьких впливів, навіть коли в тій цілі треба було піддержати побиту Німеччину. Це доводило до безмежної люті „старого тигра" (Клеманса) в часі версайських переговорів, але В. Брітанія досягла свого. Коли в поверсайській Европі Франція грала в певнім відношенню передову ролю, то це ділялось за згодою Лондону. — Зріст гітлерівської Німеччини знов захитав европейську рівновагу. І знов показалось, як дуже В. Брітанія потребувала „єдиної-неділимої". Коли з початком 1939 загострився польсько-німецький конфлікт, і здавалось, що евентуальний німецький похід проти Польщі буде початком гітлерівського наступу на Рад. Союз, то В. Брітанія повела широку дипломатичну акцію в користь Рад. Союзу. Ця акція була така маркантна і недвозначна, що спровокувала одну українську газету у Львові написати статтю під характеристичним заголовком: „Сталін повинен поставити Чемберленові пам'ятник в Москві". І знов в наслідок неначе автоматично діючого закону В. Брітанія виступила проти тої европейської потуги, яка захотіла бути ґеґемоном на континенті, і змобілізувала проти неї вже не саму Европу, але цілий світ. — Неподільна Росія (всеодно, якої краски) була потрібна не тільки В. Брітанії, але й Франції, яка від 1870 має особливий комплекс страху перед сильною Німеччиною, тому завжди шукала когось, ким могла б її шахувати.

Аналогічно виглядала справа в Азії, де була заінтересована не тільки В. Брітанія, але ще більше З'єднані Держави. Там ролю Німеччини відіграла Японія. Для обох анґло-саксонських потуг рівновага сил на Далекім сході була найбільш бажаним станом. Обі вони піддержували серед азійських держав ту, котра в даному часі була слабша. Напр., на початку японсько-російської війни (1905) ЗДА підтримували Японію, бо здавалось, що вона слабша; але з хвилею, коли Японія перемогла, ЗДА змінили свою політику і вже в часі мирових переговорів японсько-російських піддержували Росію. З І світової війни Японія вийшла як світова потуга і в слід за тим явно проголосила свої претенсії до панування над великоазійським простором. Це очевидно не могло залишитись без реакції з боку анґло-саксонських потуг. І як в Европі для противаги Німеччині потрібна їм була „єдина-неділима", так в Азії потребували її для противаги Японії, бо сам Китай був до того за слабий. Ясно, що в тому світі не могла зродитись навіть теоретична думка про поділ великої Росії.

Сьогодні не існує велико-німецька потуга, не існує теж японська. І цей стан потриває, по всякій правдоподібності, довший час. В наслідок того обі анґло-саксонські потуги, (які від довшого часу опреділюють уклад політичних сил на світі) — перший раз в історії — зустрілись безпосередньо з московською потугою. Це подія переломового значення для розвитку майбутніх взаємин в Европі. Вона приневолила обі західні потуги перевести основну ревізію їх дотеперішньої закордонно-політичної системи. Цей безпосередний стик двох протилежних світів і спричинена ним ревізія дотеперішних положень західних потуг створює зовсім нові шанси для актуалізації української справи, як політичної проблеми.

Українська громадська думка повинна ясно усвідомити собі, яке значіння для нашої справи мало існування сильної центрально-европейської потуги. Воно стояло на перешкоді актуалізації української справи, бо воно робило „єдино-неділиму" потрібним елементом для збереження европейської рівноваги. І кожна нова сила, яка сформувалася б в середній Европі, мусить мати такі самі наслідки, — зн. вона автоматично мусить піднести значіння неподільної московської потуги на сході Европи. Отже ліквідація німецької велико-держави тут, а японської там, впливає позитивно на зрушення української справи з мертвої точки.

2. Черговий чинник, який діє в тому самому напрямі — це надзвичайне поширення московської потуги на захід. В висліді II світової війни попало під панування червоної Москви 11 нових народів (крім тих, що були до 1939), а коли врахувати частину Австрії та Німеччини, то це є тринадцять народів. Це створює в світі нову проблему — проблему визволення поневолених Москвою народів. Коли після І світової війни українські еміґранти стукали до совісти різних міжнародних чинників у справі свого народу, то це був голос „вопіющого во пустині". Бо кого обходила якась там Україна? Тимбільше, коли ще певно невідомо, чи та Україна — дійсність чи мрія якихось фанатиків, чи чужа інтриґа. Тимбільше, коли її голос заглушувало безліч голосників червоно-московської пропаґанди, замаскованих під усякими милозвучними фірмами про права людини, оборону мира, співпрацю народів тощо.

Тепер це справа трохи інша. Сьогодні все те, що діється за залізною куртиною на „новоздобутих" теренах, відбивається сильним відгомоном у цілім світі. Сьогодні визволення Москвою поневолених народів — це справа, яка доскулює і пече навіть сильних світа цього. Пече не з огляду на якісь великі взнеслі ідеали, а з огляду на їх власну шкуру. Бо кожному ясно, що те, що стрінуло Україну передучора, а Польщу, Румунію, Болгарію іт. д. — вчора, може його зустріти завтра. Тому питання визволення майже 20 народів, поневолених Москвою — це реальна проблема, а українська справа є її нерозлучною частиною.

3. До кінця II світової війни большевизму не відчували в світі як загрозу, поминувши поневолені до 1939 народи, якими одначе ніхто не цікавився. Большевизм вмів добре маскуватись, а крім того мав змогу відвертати увагу світової опінії від себе на фашизм, а різні інтернаціональні мафії йому в тому успішно помагали. Большевицька підлазка і зручність маскування йшли так далеко, що багато споміж найбільш міродайних людей західніх потуг щиро вірили в добру волю Сталіна співпрацювати з заходом.

Сьогодні ті ілюзії вже скінчились. Самі обставини зняли з большевизму маску і він станув перед цілим світом зі своїм правдивим обличчям. Сьогодні вже нема змоги відвертати увагу світової опінії на Гітлера і фашистів, бо їх уже нема, зрештою цілий світ уже знає, що Гітлер був тільки учнем Сталіна. Чого не припускав би ніхто два роки тому, те стає сьогодні дійсністю — держави починають зривати дипломатичні зв'язки з Рад. Союзом. Небезпеку большевизму усвідомили собі вже на цілому світі. Це усвідомлення в дальших наслідках теж впливатиме позитивно на актуалізацію української справи.

4. Знаємо з досвіду історії, що політична активізація простору Малої Азії впливала завжди корисно на розвиток української державности (диви напр. статтю Лісковицького в попередньому числі). Сьогодні Близький схід стоїть в осередку заінтересувань світової політики. На це зложились такі чинники: а) політичне відродження арабських народів, б) спрямування головного вістря совєтської експансії на південь, в) роля малоазійської нафти.

Особливо ця остання точка має рішальне значення. Хто має під своєю контролею головні джерела нафти, той має запевнене панування над світом. З'єднаним Державам уже тепер не вистачає — перший раз в історії — власної нафти, власні джерела на вичерпанню (обчислено, що вони вистачать ще на 12—15 років), а консумція нафти в ЗДА в пропорції до скількости населення — найбільша в світі. Голова американської нафтової місії до М. Азії заявив: „Точка тяжкости світової продукції нафти пересунулась з Карибського заливу на Близький схід", де нафтові джерела найбагатші в світі. Тому в той простір звернули свої очі всі потуги світа. В наслідок того там зосередилась майже вся головна політична проблематика. Близький схід — сьогодні найбільш запальне місце в світі. Україна є безпосереднім сусідом того простору. А це має своє значення, зокрема для питання про актуальність української справи.

5. Приняття України до ОН — в противенстві до чотирьох вище наведених чинників — не впливає безпосередньо на актуалізацію української справи, але мимо того в певнім відношенню її сприяє.

Коли творилась організація ОН і туди приймали

у першу чергу народи, які причинились до перемоги над гітлерівською потугою, то не можна було не прийняти України, яка в боротьбі проти гітлерівського наїзду принесла найбільші жертви споміж усіх народів. Рівночасно Молотов, що поставив внесок на прийняття України, мав на увазі свої цілі. Але незалежно від того, які цілі мала в тому Москва, і незалежно від тої гри, яку вона веде з Україною на форумі ОН (про що була мова в попередньому числі), приняття України до ОН — навіть, коли тією Україною є тільки УССР — має велике значення для української справи в такому сенсі: а) воно означає інтернаціональне визнання права суверенности за українським народом (при чому зовсім друга справа, що те право на українській території потоптане в найбрутальніший спосіб червоним окупантом), б) воно впровадило Україну на арену міжнародньої політики і цілий політичний світ зживається з думкою, що такий чинник існує (при чому знов — у зв'язку з нашою темою — друга справа, **хто** репрезентує той чинник і **як** використовує український мандат), в) в міжнародних взаєминах діють деякі комплекси і привички, які нераз сильніші від договорів і постанов міжнародного права — сюди належить в першу чергу право прецеденсу і страх перед новим партнером; Україна, війшовши до ОН, перестала бути чужим і незнаним партнером, а стала відомою політичною величиною, крім того створився корисний для нас прецеденс.

Ми старались виказати, що українська справа „висить у воздусі" і, що вона завтра може стати реально-актуальною проблемою. В зв'язку з тим існує небезпека, що нові можливости знов зустрінуть нас неприготованими — тим разом вже не з чужої вини, тільки з нашої власної. Але цим питанням займемось в однім з чергових чисел. Сьогодні тільки найважніше з того: корисний розвиток міжнародних взаємин може пропасти марно для української справи, якщо українська політична еміґрація не матиме **одного** державного осередка, який одинокий матиме право говорити іменем українського народу, згл. кожний хто говоритиме, дістане від него мандат. Такий осередок — законний державний центр — існує. Але як довго є серед тієї еміґрації кола, які ради партійного егоїзму, або зле зрозумілих амбіцій, або з якихось інших нам ближче незнаних спонук будуть поборювати той центр і для конкуренції йому творити свої партійні „всеукраїнські політичні центри" і свої партійні „уряди", так довго українство не стане поважним політичним чинником в світі.

Саме тепер ідуть усильні заходи в тому напрямі, щоб тому центрові дати ширшу громадську базу і тимсамим дати йому змогу **діяти**. Постава політичних угрупувань до тієї акції буде показником, наскільки проводи тих угрупувань розуміють найістотніші завдання української політичної еміґрації. Тут мають вони нагоду показати українському громадянству не словами, а ділом, чи вони спроможні бути носіями нашого державного будівництва. **(мд)**

КОМІНФОРМ

ПСИХІЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ СВІТОВОГО КОМУНІЗМУ

В Варшаві на з'їзді дев'яти компартій постав Комінформ: нова прибудівка до Комінтерну*). Яке буде відношення Комінформу до Кремля, це ясне з того факту, що при його народженню акушерами були Жданов і Маленков — два найближчі співробітники Сталіна. Світова опінія згідна в тому, що це спроба відновити Комінтерн. Українська публічна думка правильніше оцінила. Для нас не має сумніву, що „розв'язання" Комінтерну 22. травня 1943 — це була тільки гра, призначена на те, щоб робити враження на наївних „буржуа", які в справах европейського сходу, виявляли нераз жалюгідну іґноранцію. Комінтерн не перестав існувати і діяти 22. 5. 1943 і діє по сьогоднішний день без перерви. Хто говорив колинебудь інакше, то це або куплений аґітатор, або по дитячому наївна людина. Проголошення Комінформу це тільки спроба вивести Комінтерн з конспірації на денне світло.

Нам важно з'ясувати собі, які мотиви спонукали Кремль до цього. Бо якщо йдеться про той буржуазний світ, до якого Кремль в часі війни так облесно залицявся, то на нього варшавський факт зробив сильне враження і протверезив неодного наївного політика демократичного заходу. На нашу думку рішальними моментами для Москви могли бути ось такі:

1. Треба знов створити ясне становище — передусім з огляду на всі ті елементи в світі, які Кремль вважають своїм орієнтаційним пунктом. Вони були в великій мірі здезорієнтовані кількалітньою грою Кремля, тимбільше, що та гра дала притоку до різних дуже поширених поголосок про те, що большевизм „еволюціонує" на право, (а багато тактичних потягнень в Рад. Союзі могло навіть давати „тверді" арґументи в руки тих, які повірили в еволюцію), що там переміг націоналізм і Кремль закинув пляни про світову революцію і т. д. Але Сталінові більш залежить на тих елементах, як на вічно хитаючихся невтральних колах безжурного світа, котрі тільки виглядають з Москви ще одного „доказу" на еволюцію большевизму і зітхають за ще одним блефом Кремля, який втишив би їх розложену совість. І тому не зважаючи на те, яке враження викличе Комінформ, Кремль дає ясний пароль своїм союзникам по всіх краях, кидаючи визов цілому некомуністичному світові. Кремль не має вже ніякої потреби грати в піжмурки і може скинути маску. Тимбільше, коли виявилось, що компартіям в західних краях не вдасться прийти до влади демократичним шляхом.

2. Створення ясного становища після проголошення Комінформу мобілізує психічно маси потенціяльних союзників червоної Москви. Психічна готовість „пролетарських мас" грає основну ролю в стратеґії Комінтерну. З цього погляду дістають свій глузд і галасливі виступи Вишинського в нарадах ОН. Світова опінія, шукаючи за істотними причинами того галасу, яким Вишинський наповняє залі засідань в Лейк Саксес, прийшла до переконання, що цей крик і тупет має закрити внутрішню слабість Рад. Союзу. Ми думаємо, що головна причина якраз в тому, щоб психічно озброювати союзників Кремля — всіх тих, які ненавидять капіталістичний лад і мріють про розправу з ним. Треба вміти уявити собі душевне задоволення і підйом тих людей, коли вони слухають демагогічні виступи Вишинського з Ню-Иорку, або погрози основників Комінформу з Варшави.

3. Закінчився період неґативної політики в буфорних державах за залізною заслоною — період ліквідації решток опозиції проти радянської системи. Лідери опозиційних сил або загибають в тюрмах, або повисли на шибеницях, або були приневолені втекти на захід. Терен вичищений і приготований, щоб почати позитивний етап систематичного насаджування справжньої радянської системи в тих краях. Але большевизація буфорних держав вимагає зодностайнення пляну. Тому в Варшаві компартії тих держав створили „Комінформ". Крім пропаґандивних він має теж і оперативні завдання в рамах нового етапу большевизації середньої Европи.

---

*) Лондонський тижневик „News Rewiew" приніс вістку, що Комінформ заложено в маленькім місточку на Шлеську при співучасті Молотова.

Отже головна ціль Комінформу — мобілізація сил для наступу, для аґресії, мобілізація психічна по цей бік залізної заслони, матеріяльна по той бік. Для порівняння як багато людей ще не розуміє суті большевизму, наводимо погляд делеґації парляментаристів Лейбор Парти до Москви. Один з учасників, посол К. Zillacus пише в „New Statesman and Nation" (1.11. 47):

„Шо нам сказав Сталін про Комінформ це, я вірю, правдиве. А саме це... акт самооборони і взаємної допомоги комуністичних партій в тих краях, де вони мають особливо відповідальні завдання".

І дальше К. Zillacus переконує своїх читачів, яке трудне положення компартій в Італії та Франції, де їх повикидали з уряду, тому вони мусять спільно боронитись.

Як бачимо, багато ще наївних на світі. Там мобілізація, тут демобілізація. На щастя, українське громадянство має в тій справі тверезий погляд. **(мл)**

Пам'яті Юрія Клена

(4. 10. 1891 — 30. 10. 1947)

Особливо боляче відчуваємо смерть великого поета. Ненадійна втрата вдаряє нас тимважче, що Юрій Клен відійшов саме в розгарі творчої праці, далеко не сказавши того всего, що він міг сказати свому народові. Він відійшов саме в такому часі, коли українство стоїть напередодні нового самоусвідомлення і нового оформлення власного обличчя. Якраз на порозі такого етапу український народ потребує духових провідників, що були б вістунами нового відродження, що своїм віщим зором вказували б йому шлях у мандрівці шукань, що своїм творчим словом розпалювали б тугу за новим об'явленням української правди. Таким провідником у сфері духа був Юрій Клен. Сповнений великих візій про нову Україну, запліднював інших іти за ним і промощувати шлях для здійснення тієї України. Нам тимбільше боляче з приводу його смерти, що нам ввижається та сама Україна — „втілення справжньої людяности, справжньої моральности і величі духа".

Нижче містимо статейку про творчість Юрія Клена. З шан. автором не погоджуємося в оцінці впливу „Вісника" на формування світогляду поета. Ми вважаємо, що динамічність, вольове активне наставлення до життя, боєвий дух і т. п. — все це був дух часу України після визвольних змагань; цей дух не обмежувався до „Вісника", ані не був ним створений, ним жила ціла повоєнна ґенерація. **Редакція**

Вражає в творчій біографії Юрія Клена, як пізно він дебютував. Коли не згадувати зовсім дрібних публікацій, Юрій Клен як поет дебютує в віці коло сорока років; його дебют у прозі припадає на останній рік його життя — отже на другу половину шостого десятка. Не можна серед інших причин не вбачати в цьому впливу того гуртка однодумців М. Зерова (т. зв. неокласиків), в якому творчо сформувався поет. Вимоги до поезії і до техніки вірша були там піднесені на таку височінь, що виключали всякі недоробленості і легкі імпровізації. У двадцяті роки нашого сторіччя в історію української літератури вписує себе О с в а л ь д Б у р г а р д т як провідний майстер поетичного і прозового перекладу. Оригінальний поет Ю р і й К л е н народжується тільки в тридцятих роках, коли поетові довелося покинути Україну, попрощавшися зі своїми київськими друзями і знайомлячися з новими людьми і новими повівами.

Не можна недоцінити ролі „Вісника" в формуванні Юрія Клена. Тільки техніку вірша приніс поет з „неоклясичної" школи. Світовідчування його поезії — це світовідчування „Вісника" з його гаслами імперіялістичної, волюнтаристичної романтики. З гнівом і болем попрощавшися зі своєю підсовєтською батьківщиною в поемі „Прокляті роки", поет у віршах, що згодом увійшли в збірку „Каравели", виступає співцем конкістадорів і завойовників, будівничих держави і відважних воїнів, людей, що їх полонить життя, і що вони вміють те життя загнуздати. Напоєна фарбами, сповнена мужньої снаги, глибоко емоційна Кленова лірика динамічна і карбована, може більше, ніж лірика інших поетів, що гуртувалися навколо „Вісника", відповідала програмі журналу. Це було повне заперечення квієтизму, рівности, сентиментальности і млявости, які перед тим дехто вважав за типові ознаки українця. Це було передчуття близьких катастроф і заклик зустріти їх у бойовій готовості. Це був захват повнотою життя і усвідомлення того, що найповніший вияв повноти життя — боротьба, смертний бій.

Вже в поезіях „Каравел" звучать і інші мотиви. Мотиви неістотности, несправжности видимого світу. За світом явищ поетові розкривається світ сутей. Мотиви експансії заступаються мотивами прозирання таємних сутей. Динаміка фізичного руху — заглибленням у приховане внутрішнє. Виразні вже в таких поезіях як „Символ" або „Софія". Ці ідеї зроджують згодом ґрандіозний задум великої епопеї „Попіл імперій", що лишилася, на жаль незакінченою. Тут на автобіографічній канві мав бути показаний вир історичних подій нашого сторіччя, а за тим строкатим миготінням осіб, поезій і гасел мала бути виявлена внутрішня істота нашої сучасности, як її вбачав поет: ставання л ю д и н и, справжньої людини в усій величі її етичних норм, і як один з виявів цього ставання людини — ставання України, бо Україна для поета передусім — втілення справжньої людяности, справжньої моральности і величі духа.

Тією ж ідеєю одуховлення і прозирання в матеріяльному його справжньої суті були пройняті і ті кілька оповідань, які написав Юрій Клен безпосередньо перед своєю загибеллю. Ці оповідання — незвичайні в нашій сучасній прозі своїм своєрідно-параболічним характером, своєю оповідністю, що спирається на чітку сюжетність і розлогу епічну фразу. Проза Юрія Клена — це тільки початок. Він не зовсім ще розкрився навіть як поет. Ше менше розкрився як прозаїк. Він загинув на шляху сповнений творчих задумів. Він умів вбирати в себе впливи й умів переборювати їх; лишав їх за собою, йдучи власним шляхом.

Переклади Освальда Бургардта, „Прокляті роки", „Каравели", „Попіл імперій" і оповідання Юрія Клена назавжди вписані в історію української літератури і в душі українців. Поет є серед тих, хто веде і приведе нас до здійснення величної мрії його „Софії" і „Символу". Його важкий камінь лежатиме в підвалині держави. **Ю. Ш.**

„Der Allgäuer" пише: як повідомляють штокгольмські часописі, уряд Рад. Союзу відкликав свого посла зі Швеції й арештував його — за те, що посол поводився за приязно супроти дипломатів західніх держав. З тих же причин відкликано совєтського посла з Осльо. Постає новий стиль в дипломатії.

„Bayerische Rundschau" повідомляє, що мр. Гавзер, представник центральної американської допомогової акції перебув в Німеччині шість тижнів. При тому журнал підкреслює з признанням, що мр. Гавзер весь час свого побуту в Німеччині жив тільки на харчевих картках. В висліді такого життя стратив на вазі 24 фунти.

Україна

поема **Юрія Клена**

1

Зеленими горбами бовваніла,
Вночі широким степом шелестіла,
Молилась до Перуна і Сварога
І ще не знала, де твоя дорога.
Хозарин кликав до свого полону,
В діяспору жидівського закону,
І вабив печеніг в роздерті шатра,
Де палахкотіла жаром жовта ватра.
Б'ючи у мідь своїх потужних дзвонів,
Звав марно Рим тебе у папське лоно,
І для вина, що серце звеселяє,
Зреклась ти Магометового раю.
Аж кроком нечутним, сумна і строга,
У тьмяних ризах з золота старого,
До тебе підійшла, не звівши вії,
Немов леґенда тиха, Візантія.
Вона, свята, облудна і безкрила,
Тебе цісарським пурпуром покрила.

— — —

В варязькім панцирі, в добу жорстоку
Ти дихала спокійно і глибоко,
Та інколи, піднявши заборолo,
Вдивлялася в тривожне виноколо.
З юнацьким завзяттям, з веселим криком
Стрічала половців у полі дикім
І, навалом татарських орд зім'ята,
Прийняла долю хижу і прокляту...
Віки минали в темних сновидіннях.
Мов щире золото з берез осінніх,
Спадали всі твої оздоби,
І рвав лахміття ранньої жалоби
Шалений вітер. Все те за тобою
Пливло у безвість чорною рікою...

— — —

Де хвиля б'є об скелі круторогі
І шумом криє зрадницькі пороги,
Де дме над островом дніпрянський вітер,
Вирощувала ти спізнілі квіти
Жорстокости, геройства і посвяти
І ткала з них собі багряні шати.
Ніякий чар часи ті не відкличе,
Шо гураґаном прогули по Січі.
Гучним і буйним бенкетом Богдана
Ти завершила коло, Богом дане.
Відтак повстань твоїх страшні заграви,
Шо відблисками спалювали трави,
В воді баюр московських догасали,
Мов сонце стомлене і вже змиршале.
Воскреслим полум'ям старої слави
Ти спалахнула в чорні дні Полтави,
Коли тебе причарував навіки
Король звитяжений, останній вікінґ.
І, стиснутий Петром в обіймах владних,
Хрустів кістяк твій в пестощах нещадних.
Знесилена від голоду і спраги,
Несите черево чухонських багон
Тоді людським ти набивала падлом.
І час гатив тебе важким вагадлом.
З твоїх кісток, що в твані скам'яніли,
Із тіл, що на морозі зачапіли,
Складався підмурівок, на якому,
Немов болот примара невідома,
Між нетрів дебряних, де мох і глиця,
Повстала в чадній млі нова столиця.
Поволі брякла, мов велика туша,
Ненависна киргизам і інґушам,
Грузинам і корелам осоружна,
Імперія пажерлива, потужна.
Росла, росла і вогких надр туманів
Під свист сибірських тайґ, під дзвін кайданів,
Під шум вкраїнських грабів і каштанів.

2

А Ти, Ти зріла, мов зерно,
Шо спіє в лоні невідомім,
Шоб повернув колись стерно
Керманич в грізний день залому,
Якого ждали ми давно.
І він прийшов в грозі і громі,
І гніву Божого вино
Плеснув із чаші ангел сьомий,
Змішались люди і вовки,
І стала кров дешевим плином.
Ніхто в ті прокляті роки
Не знав, де звір, а де людина.
Дихнувши хаосом ночей,
Хтось сплутав постаті і форми
І стер всі зариси речей.
Завили вихорі і шторми.
Зірвавшись з ланцюга, у скок
Пішла задихана плянета,
В пекельний вплутана танок
(Лиш крик у пітьмі: Де ти? Де ти?).
І ось серед уламків, брил,
В клубках розідраних туманів,
В первіснім танці диких сил
Неясну постать зір доглянув.
Мара укохана віків
Вже прибирала образ зримий,
Шо вже яснів, синів, горів,
Та прослизнув марою мимо.
І голубів вночі лиш слід,
Який поволі в небі танув.
Летів не сніг, а білий цвіт,
І все поглинув вир туманів...
Тоді підвівсь столапий гад,
Робив собі з злочинців добір
І, всю тебе повивши в чад,
Почав кігтями дерти здобич...
Тоді ж, у час програм, конвенцій,
Вітавши хмару сарани,
Під шум нарад і конференцій
Усі зійшлись твої лани,
Твій скарб, і скот, і степ ділити.
І знов (на літа чи віки?)
Зчорнілий край, дощами змитий,
І над полями вітряки...
Знов невідкличність і руїна...
О, казнь незримої руки!
О ч е т в е р т о в а н а Вкраїно!

3

В нестямі божевілля
Який страшний ясир
З Полтавщини й Поділля
Стягав тоді Сибір!
Розвіявши по нивах
Полову мертвих мрій,
Гноїли в колективах
Весну твоїх надій.
І духом чумних лілій,
Шо зжерті пістряком,
Пашів простір сплісніли́й
Порослим бур'яном.
Де порожньо і голо
Сірів безбарвний лан,
Шугав безчолий голод.
За п'ятирічний плян,
Згадавши дні татарські,
За владу всіх рабів,
За „щастя пролетарське"
Твій темний люд згорів.
Немов колоди в струпах,
Шо ваблять мокрих птах,

Здувались чорні трупи
В некошених житах.
Жах смерти у підвалі
Моторами ревів,
І кулі розбивали
Коробки черепів.
І брякли мертві лиця
— Пухкі опуки щік —
У смрадній сукровиці,
Мов в'язки стиглих фіґ.
І був це час покосу,
Бо кат потів, як віл,
І в дар богам приносив
Копиці мертвих тіл.
Селянські канібали
Ловили дітваків,
Могили розгрібали
І крали з трун мерців.
Ночами стрекотіли,
Мов коники в степах,
Невтомні скоростріли
Та цвів Молочний Шлях.
І, як перед віками,
В холоднім димі сел
Над скорбними ланами
Плеяди і Орел...
Шо обри, що татари!
Шо лютий печеніг!
Тож не були почвари,
Бо і Батий беріг
Твої церкви й святині:
Вівтар і златоглав.
А нині, нині, нині
Дівоцтво розтоптав
Твоє сучасний варвар
І душу загноїв.
Вже має чорна барва
Над згарищем років
— Понурий прапор смерти,
І вже з джерел віків
Снаги нам не зачерти.

4

Прийми цілунок —
Полин терпкий.
Смертельний трунок
Із чаші пий.
Блукай, безвіро!
Поки страждань
Не сповниш міру,
Нуртуй у хлань.
Прямуй крізь муки,
Крізь хирі дні,
У шал розпуки.
Гаси вогні
І в ніч одчаю
Сама палай,
І біль без краю
До дна пізнай.
Простуй крізь жертви,
Крізь сохлий цвіт
В простори мертві
Десятків літ.
Крізь смерть і сором,
В нещадний вік.
Лісам і горам
Звіряй свій крик.
Прийми наругу,
Влий в шал поем
І вічну тугу
Живи вогнем.
В жару невгаснім
Свій гнів гартуй
І долю власну
З уламків куй.
Шпурляю тричі
Закляття це
Тобі у вічі,
Тобі в лице.
Ідучи в далеч
Під звук фанфар,
Що їх заграли
У громі кар
Всі сурми туги,
Всі труби згуб,
Дійдеш потуги.
І бурий зруб
Надій безлистих
Повстане знов
Шатром барвистим.
І свіжа кров,
Одягне журби
В безсмертний міт,
В вісон і пурпур
Стобарвних літ.

5

Все, що гуло
В надрах запілля,
Все, що росло
В криках безкрилля:
Стлумлений гнів,
Шо клекотів
В жерлі віків,

Розпачу рев,
Марне горіння,
Шумних джерел
Дзвін і кипіння,
Помста і сказ
Вибухли враз
Шалом екстаз.

Крила пожеж
Там, над віками.
Простір без меж
Тут, перед нами.
В блисках вогнів
Колом зацвів
Обрій років.

В віддалі днів
Труби рокочуть.
Крики птахів
Грози пророчуть.
Шо це дзвенить,
Шо це шумить
В ранкову мить?

Чуєш, іде
В громі бурі,
Чуєш, гуде,
Б'є вже у мури,
Дме нам у скронь
Вихор, вогонь
Божих долонь!

6

Тобі, праматір, шлю привіт
З років, що час їх порохом укриє.
Та що тобі пісні цих клятих літ
І чорний жах, що вовком виє!

Це нам стерні глухий простір
І без кінця безрадісні блукання.
Тобі ж, тобі краса далеких зір
І злота заграва світання.

Це нам іти крізь сум років,
Крізь біль наруг, крізь ніч гірку неслави,
А Ти в крилатім шумі прапорів
Колись зустрінеш буйний травень.

З полів незнаних чужини
До тебе вітер долетить, мов спомин
Про наші в муках виплекані сни,
І днів давно забутих гомін.

Та що Тобі, Тобі до них,
Шо йдеш крізь дні прекрасні і суворі
До дальніх мет, невидано-ясних,
Прямуючи в нові простори!

По нас, забутих на землі,
Хай час пройде важким, залізним плугом.
Майбутнього крилаті кораблі
Уже стоять на рейді кругом.

Прозора височінь дзвінка,
І дужий вітер дме в шумкі вітрила,
І вже чиясь невидима рука
Ворота в далеч відчинила.

Ми відійшли в глибінь віків,
Ми, мов жорстока пісня, відлунали,
І чорні груди зораних степів,
Шо їх роздерло гостре рало,

Колоссям вкрилися густим.
Благословенний дощ скропляє жито,
До сонця пнеться все стеблом тремким,
Шоб жаром дихати і жити...

7

Пурпуром древнім весна одягає лани наддніпрянські.
(Верби шумлять на горбах; в полі тополі гудуть).
У багряниці старій нас вітає прадавня столиця.
(Сонце тресвітле вгорі, вітер і спів на землі).
Слава золоту бань, що крізь темні дерева нам мріє.
(Дзвоном високих церков ширше росте височінь).
Слава Тобі, о життя, що не має ні меж, ані краю.
Доля на шальки кладе муки, і щастя, і біль.
Бо, врівноваживши все, премудрий закон обертає
Тугу дочасну, терпку в радість, безсмертну в віках.

XI. 1938

Жорстокі дні

(зі збірки Юрія Клена „Каравели")

Жорстокі дні із криці й люті
У багрі зроджені роки,
І сонце, з міді куте,
Шо в невідомі світить нам віки.

Скажені вихорі, що кришать гори,
З глибинних надр — підземний грім,
І порох метеорів,
Розбризканий у гніві золотім:

Так нас доба вітала на порозі
Ше не початого життя...
Так блиски передгроззя
Єерцям крізь чорний дим років жагтять.

Вітри, немов крізь спалені простори,
Крізь душі гомоном гули,
Та не зійшли нам зорі,
Шо трьох Царів у темряві вели.

Благословенні дні прокляття й кари!
Це ж ми, гартовані в снігах,
Завіяні в пожарах,
Загравою засвітим у віках.

Несіть гарячий попіл у майбутнє,
Безсмертний жар вражінь —
І вславить Незабутнє
Колись співець майбутніх поколінь.

1939

Молитва

(Закінчення поеми Юрія Клена „Прокляті роки")

Тож помолімося за полонених,
Які у морі бурянім пливуть,
Та ще за страждущих і угнетених,
Які шукають марно світлу путь,
За всіх в снігу зажива погребених,
Які шляху додому не знайдуть.
Над ними Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

Ше помолімося за всіх, кому
Вже не судилося узріти світла,
Шо їх я думкою не обійму;
За всіх, кому зруйновано їх житла,
Кого безжально кинули в тюрму,
Шоб радість їм ніколи не розквітла.
О, тільки дотиком легеньким рук,
Позбав їх, Господи, страждань і мук!

Помолимось за тих, що у розлуці
Помруть, відірвані від рідних хат;
Помолимось за тих, що у розпуці
Вночі гризуть залізні штаби ґрат,
Шо душать жаль у невимовній муці,
За тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

Помолимось за тих, кому на герць
Піти не вистачить снаги і сили,
За всіх отих, кого гірка, як смерть
Недоля під ярмо важке схилила,
Хто чашу горя п'є, налиту вщерть,
Вславляючи життя своє немиле;
За тих співців, які за хліб і чай,
Виспівують нам пекло, наче рай.

Бо, може, жереб їх з усіх найгірший:
Вони вславляють тиск чужих долонь,
На самоті ж їм груди дишать ширше:
Як ніч овіє пахощами скронь,
Вони складають потай п'яні вірші,
Де плаче сонце... й кидають в огонь.
Не вчує світ: весна крізь ті канцони
Ридає так, що на душі холоне.

Тож ревно помолімося за всіх,
Кого сувора доля не пригорне,
Хто не зазна ні радости, ні втіх,
За всіх, кого нещадно чавлять жорна,
Кому завмер у горлі криком сміх,
Чиї неясні дні, як ночі, чорні.
Ти, Боже, їх у темряві не кинь,
Благослови їм шлях серед пустинь.

Що дають нам Листопадові роковини

написав **М. Добрянський**

Тому тридцять років, без одного, в ночі на 1. листопада молодий старшина Степан Паньківський вивісив на львівській ратуші український прапор.

І каже мемуарист про цю подію: „Ранком 1. листопада на вулицях міста дивний настрій. Люди гляділи на гордо повіваючий прапор, їх очі блестіли з радости, а самі дивувались, бо сталось щось велике".

Це справді сталось щось велике. Постанова західно-української конституанти про створення незалежної держави з українських земель Австро-мадярської монархії — стала цього дня доконаним ділом. Цього дня Галичина пережила одну з найбільших хвилин своєї історії. Подібну хвилю великого підйому мусіли пережити наші предки 1245 р. на вістку про блискучу перемогу короля Данила над ворожою коаліцією під Ярославом. Ця перемога продовжила існування галицько-волинської держави на сто років. І ще раз переживали галичани подібний підйом в 1648 р., коли гетьман Богдан прийшов до Галичини.

Чи 1. листопада був дійсно великою подією? Доказом правдивости історичної величі є леґенда, яка твориться на тлі даного історичного факту. Леґенда твориться не на замовлення, а стихійно в душах людей природи, що не читають книг ані газет, в душах людей святої простоти і наївности.

Мені оповідали: є січень 1919. В горах Закарпаття далеко від людей і шляхів живе собі село Тюшка. Живе, як жили наші села тисячу років тому. В селі тільки один молодий ґазда письменний. В селі віче в такому стилю, як відбувались наші віча в княжих часах. Тюшка вибирає посланика до Галичини. Вибрали саме того письменного і додали йому двох кремезних парубків, щоб боронили його в дорозі від вовків. Старші селяни кажуть йому: „Йди туди, де повстало руське царство, а в столиці проси, щоб не забули нашої Тюшки прилучити до руського царства".

Сьогодні і подія 1. листопада і 10 місяців української держави в Галичині і збройна боротьба за неї — це вже історія. Вже й історичної перспективи досить, щоб знайти в тій історії те, що для нації з її минувшини є для її майбутнього найцінніше: ідейний зміст, який збагачує духа нації, і історичний досвід, який збагачує її політичний розум.

Дух нації і її політичний розум — це те найважніше, від чого залежить успіх народу в боротьбі за своє право. Коли є вони оба, то — згідно зі старою українською приповідкою: буде дружина, то буде і злато — знайдеться ще й третій необхідний елемент: фізична сила (зброя народу). Ці три елементи — дух нації, її розум і її зброя — рішають про майбутнє народу.

18. жовтня і 1. листопада 1918 р. воскресла ідея української державности на Західних землях. Передвісниками того воскресення були УСС. Блеск події 1. листопада притьмарив другу подію, якої не можемо забувати, як і 1. листопада — це державний акт 18. жовтня 1918. Цього дня конституанта Західньої України проголосила українську державу на українських землях Австро-Мадярщини. Тим актом встановлено українське державне право на західньо-українських землях. Ця подія переломової ваги. Бо держава це не тільки акт сили, але й акт права. Без 18. жовтня не було б 1. листопада, а без них не було б акту Української Національної Ради від 3. січня 1919 про прилучення Західньо-української держави до Української Народньої Республіки.

Пригадаймо собі в якому стані була Галичина, коли 1772 війшла в склад Австрії. Проходжу в думці історичний шлях Галичини від 1848 до 1918. Якщо б в історії діялись чуда, можна б сказати, що це було чудо. Але чуда в історії не бувають. Там тільки причина і наслідок. Акт 18. жовтня і чин 1. листопада були наслідком невпинної жертвенної муравлиної праці двох генерацій. Так отже 1. листопад усвідомлює нам одну з таємниць історії — таємницю відродження народу. Він учить нас, що ця таємниця — річ осягальна, вчить, що народ, в якому ще не завмерла іскра Божа, народ, який заслужив собі своїми добрими ділами ласку в Бога, може відродитись, коли вся його воля спрямується в тому напрямі і коли серед нього знайдуться люди, які в любові до меншого брата — як галицька інтеліґенція XIX стол. — зуміють принести дрібні жертви для народу, а в хвилині потреби й велику жертву.

Так отже Листопадові Дні 1918 дають нам відродження ідеї української державности в Галичині, встановлення державного права Західньої України, тріюмф ідеї української соборности і віру в відродження народу.

А що дають для політичного досвіду? Це питання незвичайно важне. Народ, якого провідна верства не вміє або не хоче користати з досвіду минулого, мусить відстати в життєвій боротьбі. Перед українським народом нераз стояли питання подібні до тих, що стоять перед ним сьогодні і стоятимуть завтра. І з того, як наші предки розв'язували ці питання можемо навчитись, що треба робити, щоб не повторювати помилок минулого. Без того будемо кожний раз починати історію наново і наново поповнювати старі помилки і — що найстрашніше — платити за них головами і кров'ю найцінніших людей.

Є в українській історії періоди, які є неначе криницею політичного досвіду народу. З них можна черпати той досвід обома руками, щоб ним збагачувати політичний розум нації. До таких періодів належить і доба визвольних змагань 1914—1923. Коли мова про політичний досвід, то цей десяток літ незвичайно цінний передусім тим, що тоді український народ в ці-

лому, і його провідні люди й керівні чинники зокрема, власним розумом самостійно вирішували проблеми, що їх перед ними ставила історія. І з того, **як** вони бачили ті проблеми, і **як** вони їх розв'язували, для нас велика наука.

Основне вивчення доби визвольних змагань дає нам суверенне панування над цілою українською проблематикою. Воно дає відповідь на безліч тих питань, які нас мучать і не дають спокою; а серед них питання найважніше: чому в тій великій добі визвольної боротьби український народ не міг вдержати своєї держави? Різні люди дають різні відповіді. Але правильна відповідь буде щойно тоді, коли вона виходить з основного пізнання української минувшини, або принайменше пізнання доби визвольних змагань. Тому головне бажання, яке можна висловити при нагоді роковин великих історичних подій, — не тільки святкуймо, але вивчаймо великі події минулого.

Листопадові події (18. жовтня і 1. листопада) впровадили галичан у соборну сім'ю української нації. Бо без тих подій не було б ані акту 3. січня, ані 22. січня 1919. До всеукраїнської громади прийшли західні українці із власним добутком: з власною, майже з нічого, на швидку руку створеною і на тогочасні умовини добре упорядкованою, державою. Країна, яка перенесла на собі весь тягар світової війни, на заклик своєї влади змобілізувалась на 80%. Десятки тисяч людей, змучених чотиролітнім побутом на найтяжчих фронтах пішли в ряди УГА, щоб боронити свою державу. Завжди, коли згадуємо УГА, з якої галичани можуть бути горді по всі часи, треба пригадати, що коли ця армія мала зброю, чоботи й муніцію, то це була заслуга зазбручанських братів, їх щедрий дар для Галичини — світлий доказ соборности, не тільки декляративної, але й соборности діла.

Сьогодні український народ об'єднаний соборно — там на рідних землях в одностайній поставі супроти ворога-окупанта, тут — об'єднаний спільною долею, спільними турботами і спільною працею. Так ми вийшли в новий період соборности — соборности щоденної праці. Тим створюємо нову атмосферу, яка має бути підготовою для нових діл всеукраїнського маштабу. Об'єднані духом соборности, йдемо на зустріч майбутньому.

На сірому тлі наших буднів відрадним і будуючим проявом був факт, що листопадові роковини були святом не тільки галичан, а святкувала їх ціла українська спільнота. Для автора цих стрічок найбільш радісним моментом з цьогорічних роковин була Богослужба, яку в Бад В. в навечер'я 1. листопада відправив православний парох для українців-придніпрянців, щоб вшанувати пам'ять листопадових подій. Ми справді стали соборною нацією. І коли доложимо зусиль, щоб це об'єднання національної спільноти не трісло в наслідок затій ворожих аґентур, або в наслідок нерозуму малих і низьких душ спосеред нас, можемо з ясним поглядом глядіти в майбутнє — з вірою, що нас об'єднаних в соборній українській громаді навіть врата адова не одоліють. Тоді, як каже поет:

„станемо плечима до плечей
і світ відчинемо як двері"...

ОБ'ЄДНАНІ МИСТЕЦТВА (ОМ)

САМОСВІДОМІСТЬ, ІДЕОЛОГІЯ, ПОЛІТИКА

написав **М. Шлемкевич**

Одне за одним оформлювалися продовж минулого року мистецькі обєднання: письменників у Мистецькім українськім рухові (МУР), діячів сцени в Обєднанні мистців української сцени (ОМУС), плястиків в Українській спілці образотворчих мистців (УСОМ), музик в Обєднанні українських музик (ОУМ). В липні цього року всі ті мистецькі об'єднання створили на з'їзді в Берхтесґадені надбудову Обєднаних мистецтв (ОМ). Рівень з'їзду, коли порівнювати зі з'їздами з-перед півтора року, вищий. Знак, що різні людські припадковості відходять у тінь і речниками виступають ті, що мають право ними бути. Доповіді від кожного обєднання, мов стрункі колюмни, піддержували загальний рівень дискусій.

Критична самосвідомість

Приємно вражав ріст критичної самосвідомости, що зайняла місце самовдоволення, шкідливого для мистецького досконалення. Претенсійність екце-мистців зробила місце сумній і твердій правді, що наша творчість покищо не доросла ні до потреб унутрішнього, ні до вимог зовнішнього світу. В доповіді представника МУР-у було таке ствердження червоною ниткою. Речник музик підкреслив неспівмірність між музикальністю народу і вбогістю напр. хорового репертуару, що десятками років не міняється. Деякі точки того репертуару своєю постійністю залишають позаду найбільші успіхи світових майстрів. Такі рекорди є покажчиком творчої слабости. Подібно і репрезентація перед світом тієї мистецької галузі, що здавалося б має найбільші дані і можливості, особливо коли пригадати тріюмфи капели Кошиця, сьогодні незадовільна. Маємо багато хорів, але одного справді репрезентаційного немає. Такі ж критичні і тверезі голоси було чути з приводу виставки української

пластики в Мюнхені. Не маємо ще чим імпонувати, навіть особливо зацікавлювати. Якась провінціональна екзотичність загороджує нам дорогу до европейської публіки й свідомости.

Такі отверті ствердження свідчать про повагу у ставленні мистецької проблеми, про здоровіше підсоння сучасної праці у порівнянні з недавнім реклямовим самозахопленням. Герої того останнього стишуються. На щастя!

Мистецтво і політика

Одна з доповідей мала за осередню проблему питання мистця і громадянина. Дискусія кілька разів поверталася до тієї, видно, пекуче теперішньої теми. Голосів, що хотіли б блискучого відокремлення мистця від громадських справ, не було чути. За те знайдено два формулювання: „мистець і громадянин" чи „громадянин у мистецтві". Обидві можливості з'ясовувалися на прикладі одного з сучасних письменників, що іноді виступає в часописних полеміках, коли йдеться про важні хиби нашого життя. Питання стояло, чи не краще було б йому за той час викінчувати свої широко задумані твори й творчістю формувати нового духа нації. Отже „мистець і громадянин" чи „громадянин у мистецтві"? Друга формула звільняла б мистця від обов'язку безпосереднього встрявання в буденну суєту, залишаючи йому глибший віддих для будуччини. Формула переконлива, хоча при ближчім розгляді вона в нашім сучаснім світі має свої слабини.

Характеристично, що ця проблема була порушена і дискутована. Видно — пробуджена свідомість її важности. Знову здорова риса з'їзду і його тематики. І доброю заслугою треба визнати доповідь того музики, що поставив це питання в усій ширині.

Казав Платон, що творець може не знати, де будинок управи і де суд і куди йде дорога на базар. Люди вважають його божевільним, але вони не знають, що він вітхненний. Одначе і Платон називав це ненормальним станом і хотів, щоб і вітхненники Ероса знижувалися до людських справ і займалися ними. І в нашім нинішнім житті є речі, що від них не втекти навіть і „громадянинові у мистецтві". Вони вимагають від нього ясної постави. А було б дуже прикро, коли б „громадянство у мистецтві" ставало залізним листом, що дозволяв би займати в житті недостойне громадське становище.

Є ситуації, де мистці мусять бути настороженi. Ось прикро вражає, коли ті самі імена прикрашають постійно політичні часописи різних напрямків. Хай усі ті часописи високого інтелектуального і морального рівня, то все ж не все в порядку, коли один і той самий письменник співпрацює в часописах, що себе рішуче поборюють. Бо тоді люди, що думають, мусять ставити собі питання: що це значить? чи це аполітичність, чи понадпартійність, чи безпартійність, чи може попросту безхребетність, прикрита гаслами свободи? Ті терміни перекидувано в дискусіях установчих зборів ОМ; промовчано дискретно той останній термін.

Пристойніше, а все ж немило вражає і недоцільною виглядає співпраця тих самих осіб у низці літературних журналів, що останніми часами почали з'являтися, як додатки до політичних часописів. Пристойніше: завдяки деякій віддаленості від злободневних політичних пересправ, а все ж... Усе те разом пригадує ярмарковий рух на наших передміських дорогах. Їдуть ґазди-власники підвод зі своїм майном на базар. Там, уська зелень, і уська твар, січка для коней і пахучі спілі яблука в полові, пашені підсвинки, золоті кукурудзяні насінники в косах, капустяні головки, птиця з підв'язаними крильми і верескливі поросята. А ззаду на розворі бідні підсусіди, що пішки пустились на торг. Так партійні господарі їдуть своїми тижневиками і поганяють, а на літературних сторінках або на додаткових розворах присілися письменники і мистці: птиці з підв'язаними крильми, іноді в прикрім, дуже прикрім товаристві...

Таку їзду на всіх розворах називають понадпартійністю. Скоріше треба б назвати такий стан неполітичністю, що досить дивна серед мистців політичної еміґрації. Як оцінить колись критичне суспільство таку поставу, можна здогадуватися по історії одного слова. В старинній грецькій демократії вибір громадянина на якийсь пост обов'язував. Не вільно було відмовлятися від уряду, як сьогодні не вільно відмовлятися від військової служби. Одначе ясно, що й тоді людські вдачі були різні. Одна людина цікавилася громадськими справами з любови до них, друга з почуття обов'язку , третя тільки під зовнішнім примусом, залюбки втікаючи при першій можливості в затишні доми й сади. Людину, свідомого і активного громадянина називали „політікос", політичною людиною, а його протиставлення була людина, що нині назвали б ми її „приватником", тоді ж називали її словом, що означало приблизно те саме без особливого посмаку, яке воно має сьогодні, отже таку людину-приватника називали „ідіотес". У сучаснім значенні того невинного колись слова чується присуд сторіч.

Ми свідомі всіх труднощів, що випливають із правного стану. Концесію на друк дістало фактично тільки п'ять тижневиків. Усе інше має залежні від тих тижневиків ліценції. Але мусимо вірити, що ліценціяти і керівні кола, які гуртуються навкруги тижневиків, це громадяни, що розуміють вагу незалежного мистецтва і тому пішли б на якусь розумну комасацію усіх додатків, передаючи їх у розпорядження МУР-у чи ОМ. Тоді на місце сучасного роздробу, дійшли б ми до одного, найбільше двох, але справді репрезентативних видань і з огляду на зовнішнє оформлення і на зміст. Це припинило б трохи смішний стан, коли в щораз то нових журналах знаходимо одні й ті самі прізвища. Ліценціяти мали б сатисфакцію свого вкладу в українську культуру, а на тих журналах замість „додаток до та-

кого то тижневика" — стояло б „додаток до тижневиків (перелік), у розпорядженні МУР-у, чи ОМ". Тижневики повинні б згори зректися в користь ОМ усіх своїх прав, себто не могли б після того, як котромусь із них не сподобається якась стаття, відкликати свою частку. Вони могли б тільки в своїх літературних сторінках вести дискусію з небажаними для них статтями. Так жеж даючи пожертви на студентський стипендійний фонд, громадянин не ставить окремих політичних, чи інших вимог до стипендіятів, лише вимогу солідної праці. Невже наші ліценціяти і кола, що їх вони фірмують, мали б менше вироблення ніж пересічні громадяни-жертводавці? Або може українське мистецтво — це менша справа, ніж окремий стипендіят?

Зосередження не означало б замкнутих дверей для різних думок і для ориґінальних початківців чи напрямків, що щойно пробиваються. Саме на те, опріч одного репрезентаційного журналу, залишилися б літературно-мистецькі сторінки в тижневиках і періодично або неперіодично містили б нові „несальонові" ще праці людей „бурі й напору", співзвучних з духовістю тижневиків. То ж мали б ми наш своєрідний Люксембурзький палац чи Лювр, де знайшли б достойне місце — згідно з ідеологією МУР-у і ОМ — різні напрямки, поскільки дадуть досконалі, завершені твори. І мали б ми ще кілька літературно-мистецьких сторінок в різних тижневиках з ясним окремим обличчям. Це було б щось у роді виставок т. зв. „незалежних", себто неканонізованих ще мистців Парижа. Таким чином комасація уможливила б і належну репрезентацію з одного боку, і потрібну в духовій творчості диференціяцію з другого. І що важне: такий стан звільнив би мистців і критиків від немилої і двозначної їзди на кількох розворах одночасно. Виграли б і репрезентативність і характерність духової творчости...

Одним із найпекучіших завдань ОМ стає перевести переговори з окремими ліценціятами задля здійснення такої конечної реформи. З'їзд радів, а мистці-пластики були горді, почувши слова голови Лондонського комітету з приводу появи першого числа „Українського мистецтва". Один такий журнал, так було сказано, більше помагає при всяких зустрічах із чужинцями, ніж кілька політичних меморіялів. Стільки разів згадувалося підчас нарад з'їзду про обов'язок репрезентації. Ось єдиний шлях до його виконання.

Ідейні основи Об'єднаних Мистецтв

Дискусії на тему політичности мистця залишилися в сфері теорій і бажань, не виходячи в практичну площину, хоч саме тут — як бачили ми вище — проблема незалежности мистецької творчости вимагає практичного встрявання ОМ. За те в питанні про самі основи ОМ думки дивним-дивом кружляли головно навколо практичних справ, промовчуючи ідейні підстави об'єднання мистецьких об'єднань. Говорилося про потреби взаємодопомоги, про подібність професійних інтересів, про спільну репрезентацію тощо, а про глибокі внутрішні мотиви постання ОМ не доводилося почути. Ми переконані, що наші мистецькі об'єднання знайшли шлях до спільної надбудови саме завдяки потребам душ і часу, а не тільки під тиском більше зовнішніх припадковостей. Хочемо вірити, що тим глибше коріння має та душевна потреба, чим тяжче було виявити її в свідомій програматиці. Подібно твір мистця кориниться в серці, і тим дужче вражає, чим менше надуманости в ньому. Але генеза твору, в нашім випадку — об'єднаної організації, з душевних глибин не звільняє від потреби ясно усвідомити собі суть твору і події.

Безумовно професійні й репрезентаційні побуди співділяли в постанні ОМ, але і раніше існували в нас і мистецько-професійні справи і репрезентаційні проблеми. Чому ж тоді вони не оформлювалися в якісь своєрідні ОМ? Чи це може аж сучасні мистці зрозуміли те, чого не розуміло нпр. попереднє покоління, що вдоволялося нез'єднаними спілками окремих галузів мистецтва? Коротко, чи створена в липні ц. р. організація ОМ — це чистий припадок, чи конечність, закладена в прямуваннях наших душ і нашого часу?

Підийдемо до цієї проблеми, усвідомлюючи собі суть мистецтва. Де його джерела й устя; що є його невідмінним предметом?

В науці наша увага скеровується, як звичайно кажемо, на речі й події. Точніше: наука починає від світу змислових даних, світу приймань. В своїй обробці тих даних вона означає їх по можливості ясними і виразними, в ідеальнім випадку математичними, поняттями, далі складеними з них осудами і виведеними з тих осудів висновками. Завдяки такому пізнанню дістаємо змогу повертатися до тих змислових приймань, себто дістаємо змогу спричинювати події, створювати речі тоді, коли бажаємо і там, де нам треба. Отже починаючи сприйманнями, шляхом їх наукової обробки повертаємося до них, але вже активно, а не пасивно. Таке значення кличів новішої доби: ставати володарями природи, віддано слухаючи її мову, або таке ж значення іншого, також модерного гасла: знання то сила.

Попробуймо аналогічно схопити суть мистецтва*). Його вихідною точкою не є як у науці речі й події, себто змислові відчування й їх сприймальні сполуки, але світ почувань, зворушень душі, світ пристрастей, радостей і страждань, любови й ненависти, туги і заспокоєння. Це предмет усякого мистецтва. Змислові дані, зорові, слухові, дотикові й їх повторення в спогаді, або — як звичайно кажемо — образи, це тільки засоби задля схоплення, задля означення й передачі іншим тих почувальних переживань. У цьому погоджуються майже всі естетичні теорії від Канта по наші дні**). Таким чином мали б ми

*) Докладніше про це в більшій праці: М. Шлемкевич: Філософія. Вид. Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові 1934, § 4.

**) Порівн. статтю-фраґмент із книжки Курта Сахса: „The Commonwealth of Art" (Спільнота мистецтва) в „Amerikanische Rundschau", зш. 13, 1947, ст. 54.

з одного боку світ почувань, як предмет і вихідну точку мистецтва. В науці те місце займали речі і події, себто змислові приймання й їх повторення в пам'яті. Знаками, що ними схоплюємо ті переживальні змісти в мистецтві є образи: словно-пам'ятеві в літературі, звуково-часові в музиці, кольорово-простірні в плястиці, отже змислові дані. А сенс і ціль усієї мистецької творчости подібні до сенсу і цілі наукової праці. Там у науці через точне означення речей і подій дістали ми змогу повторювати їх залежно від бажання і потреби. Тут подібно — оце мистець, глибоко зранений болем, висловлює своє переживання низкою образів. А ми завдяки цим образам, під їх впливом повторюємо в наших душах подібні зворушення, що дали побуд до творчости мистця. В обидвох випадках маємо замкнуте коло. В науці праця починалася від змислових даних (речей і подій), що їх досліджував учений, означуючи їх поняттями, осудами. Мистецький процес починається переживанням мистця, що передає свої почування образами, а ті викликують у споживачів подібні до авторових душевні переживання. В обидвох випадках стоїть один поруч одного д а н и й с в і т, що його маємо схопити, означити і с и с т е м а з н а к і в, що ними означаємо, схоплюємо той даний світ. В науці тими знаками були поняття, в мистецтві — образи в найширшім розумінні.

Приклади наглядніше з'ясують ті бліді схеми. Змислові дані, як явища блискавиці, грому, після наукової обробки й означення максвелевими рівнаннями, стали вихідною точкою сьогоднішньої електротехніки. В бажаних місцях і в бажану пору засвічуємо лямпи, порухуємося електричними поїздами. Маємо замкнуте коло: змислові дані, їх обробка і наукове означення і поворот за допомогою тих означень до того ж роду змислових даних світла і руху.

Подібно в мистецтві. Поет пише: „Десь клюють та райські птиці Вино-зелено, Розпрозорились озера. — Тінь. Давно. Косарі кують до сонця — Полум'я квіток — Перса дівчини зпросоння: — Син, синок!" І йдеться тут не про самі образи, себто змислові дані, повторені пам'яттю чи складені уявою. Нам неважно, чи справді клюють райські птиці, чи вони взагалі існують. Нам байдужі косарі і квіти і сонна дівчина. Нам важний поранковий настрій, важний почувальний зміст, що його пережив поет і передав нам відповідно підібраними образами. Знову замкнуте коло: почування мистця, образи, що намагаються висловити те почування, — і аналогічні почування в наших душах, викликані тими образами.

Оця загальна схема допоможе нам зрозуміти і впорядкувати в мислях багато із порушених на установчім з'їзді ОМ проблем, і дасть можливість підвести ідейні основи під самий факт створення ОМ.

Можемо уявити собі дві крайності. Одна така: людину приголомшують її власні переживання. Вони вщерть заповняють її свідомість і вона не всилі знайти опанованого, досконалого вислову. Це звичайні речі нпр. в епохи „бурі і напору". До завершеного мистецького твору тоді не доходить.

Можемо уявити собі другу крайність. Людина так засвоїла техніку, творче ремесло, що навіть при висохлих ріках почування ще далі вишукано римує, докладно кладе кольор коло кольору на полотні, блищить технічним опануванням музичного інструменту. Та це лише штукарство, в кращім випадку порожня віртуозність, але не мистецтво.

Справжнє мистецтво, як виходить із попередньої схеми, постає серед гармонії між світом знаків-образів і світом переживань. Та гармонія рідко буває повна. Є культурні фази, що головну увагу звертають на знаки-образи, і навпаки, є фази, що в мистецтві шукають передовсім поглиблення, витончення, збагнення таємниць душі, її почувальних змістів.

Подібно в інших ділянках. В науці в першу фазу переднє місце займають окремі дисципліни і гносеологія (теорія пізнання), як їх філософічна підбудова. Та остання скидається, як образно й дотепно порівнав Поль Валері, на велику змию, що почнаючи від хвоста пожирає сама себе. Вкінці залишається ще тільки голова і перед змиєю постає проблема, як умістити в своїй пащеці свою власну голову.

В мистецтві тій фазі відповідає усамостійнення і свідоме відгороджування мистецьких галузей одна від однієї. Письменство, плястика, музика шукають тільки себе самих, хочуть повної самовистарчальности. Тож зосереджуються на своїх особливостях, на своїх Differentiae specificae, на засобах вислову, що в кожній галузі інші (слово, кольор, тон). Тоді плястика втікає від змістових значень, які призирливо називаються літературщиною. Головним завданням маляра стає добре розміщення кольорових площин. Деякі твори імпресіонізму й пізніших напрямків позбуваються всякого зв'язку з життєвими почуваннями. Вони стають, як висловився французький історик, мистецтвом ока, що пожерло голову; ми додали б — пожерло й серце. Музика реально звільняється від усякої програматики і хоче бути тільки слідуванням оригінальних звукових сполучень і ходів. В літературі її знаряддя — знак-слово розбивається на свої складові частини, зокрема на звук і значення, і деякі крайні течії хотіли б визволити поезію від значення, роблючи з неї тільки сполуку безглуздих словозвучань. Деякі вірші Семенка можуть бути ілюстрацією таких намагань.

Така фаза — це час особливих удосконалень мистецької техніки, час добування із мистецького засобу-образу нежданих і непередбачуваних можливостей вислову. Тим ті фази незвичайно корисні для мистецтва, поки не попадають у наведені вище крайності, або не вдоволяються самозакоханою віртуозністю.

Ми саме виходимо з доби, що головну увагу звертала на технічні знаки мистецтва й майстерне орудування ними. Для нас та доба мала особливе значення. Вона була високою школою мистецтва і вивела його з своєрідної загумінковости й молодечої безпорадности. Ми вже

й починаємо так оцінювати — іноді може й не зовсім слушно наше мистецьке недавноминуле, нпр. новоклясику двадцятих і тридцятих років. Може треба б нам той погляд і ту оцінку із літературної ділянки перенести на мистецтво взагалі і подібно поставитися до наших справді великих пластичних і музичних осягів. В тій, що так скажемо, технічній фазі українське мистецтво опанувало вповні своє ремесло і дійшло в ньому до майстерства. Але це ще не все.

Світ і ми разом з ним виходимо з тієї в нову фазу, не техніки, але почувального змісту*); не знаків, але суті. Спільною для всіх галузів мистецтва суттю, як знаємо, є почувальні глибини. Подібний процес завважуємо і в цитованій ділянці науки. Мислення не вдоволяється вже тільки висиджуванням перед власною з'явою в гносеологічнім дзеркалі, і науковість не заспокоюється своїми окремими методами і пізнаннями. Дух прагне до нових зваг, до загального світогляду, до метафізичних синтез. Мистецтво знаходить ім'я для предмету своєї туги. Воно й у нас дискутується. Мистецтво хоче суцільних емоціональних синтез і називає їх — великим мистецтвом. Воно хоче пристосувати набуте в високій школі технічне знання до схоплення рідних почувальних глибин. Входимо в нову добу: глибинну не поверховну, душевну не технічну. Вага із засобу-знаку пересувається на те, що має бути означене: на почувальні переживання.

Це рівнобіжне явище до того, що діється в інших ділянках культури і цивілізації. Про науку була мова. Подібно в суспільно-економічній і політичній ділянках проминає час блискучого відокремлення кляс, автаркії держав, і їх взаємної невпинної боротьби. Світ і тут шукає великих синтез у солідарності і співпраці кляс унутрі держав і співпраці держав у спільних надбудовах. Об'єднані Нації (ОН) — це ще тільки блідий світанок. Панамерика дістає поранкові рум'янці. Европа тужить і шукає.

Після того ясно, Об'єднані мистецтва (ОМ) тому, скажім, двадцять років були б чимсь ненормальним у нас. Сьогодні це вияв сучасних прямувань, що їх знаходимо навіть півсвідомо. Це організаційний вияв звороту від зовнішностей техніки, від того, що ділить мистецькі галузі одну від однієї — до спільної, людської душевної суті всього мистецтва, отже до спільної його бази. Це зворот до духової спільноти, до туги і тривоги душі, до тієї суті, що її виявити в науковім мисленні — головне завдання філософії, виявити в образі — головна ціль мистецтва. ОМ це сучасна конечність.

Відповіді на новій площині

Тепер можемо повернутися до питань, поставлених на з'їзді ОМ, і дати яснішу відповідь.

*) Идеться не про сюжетний зміст. Він належить до системи знаків, символів, образів. Те, що має бути символізоване, означене в мистецтві, — це почувальний зміст, властивий предмет мистецтва.

Де причина того, що наша мистецька творчість не вдоволяє нашого світу і не цікавить чужинців? Ми жили останньо технічною фазою і були в ній добрими учнями. Але і найкращі учні майстрам, західньому світові, не могли імпонувати. У нас же самих осяги викликали подив, та не гріли, не запалювали. Нашому мистецтву останніх часів при всій технічній виробленості недоставало української і взагалі людської глибинности, бракувало того вогню, що його протиставив Франко найкращій словесній одежі. Слова — полова, але вогонь в одежі слова, або загальніше: не такі важні засоби виразу, образу, як те, що вони висловлюють, себто емоціональні змісти життя, — це клич, кинутий патосом душевної, як назвали ми, фази. Микола Вороний, до котрого були адресовані ті рядки, мав слушність для свого часу: наше мистецтво входило в свою технічну, словесну, образну фазу. Але Іван Франко зберігає слушність з погляду наших днів і на його творах можемо робити цікаві експерименти. Оце в них скрізь досить, іноді аж надто, невибагливу словесну одежу зворушує і хвилює велика душа поета. І навпаки, нас уже томить і нудить досконале мистецьке ремесло, крізь яке прозирають дрібненькі душі.

Нашому мистецтву останніх часів недоставало при всій технічній досконалості української і взагалі людської глибинности. Звідси така перевага на наших малярських виставках речей етюдного характеру. Львівські і пізніші дискусії про національне мистецтво і зроджені серед них починання залишилися занадто на поверхні фолькльору, для нас милого, як спогад молодости, для чужих цікавого як екзотика, але ні для нас, ні для них не відкриття нового людського світу в українській душі.

І друга проблема, поставлена на початку, тепер вирішається легше. „Мистець і громадянин" чи „громадянин у мистецтві"? В однім із попередніх розділів, стоючи на базі нинішніх умовин, мали ми застереження щодо тієї другої, приманливої формули. Тепер в обличчі нової фази можемо пристати на неї без застережень. Техніка, засоби, знаки мистецтва, себто образи — ідейно байдужі. Вони можуть служити добру і злу, правді і брехні однаково. Тому для технічної фази небезпека розворної їзди на різних возах завсіди близька. Для мистецтва життєвих глибин така небезпека мала, бо ті глибини ідейно окреслені. Мистець стає провідником у духові, а не поплентачем у громаді. Проблема „мистець і громадянин", чи „громадянин у мистецтві" блідне в обличчі Божественної комедії, Фавста, Героїчної симфонії, Неофітів — Марії.

Припустім, що сензуалізм має слушність, коли йдеться про змісти духа. Хай дійсно нічого немає в духові, що не ввійшло б у нього ззовні, як змислове відчування. Хай справді наш людський світ культури і цивілізації твориться тільки із того ззовні даного матеріялу речей, подій, економічних відносин, хай! Але все ж він, той наш людський світ твориться

на основі якогось вибору, якихсь рішень, на основі оцінок тих речей і подій душею. Ті оцінки і рішення проводить душа почуваннями. Тож там, у почувальних темрявах зародки нових епох і нових світів. І звідси вага мистецтва, як виразу тих почувальних глибин, звідси його світотворче або руїнне значення. Звідси й тривога і зацікавленість свідомого суспільства тим, що діється в наших мистецьких колах і звідси надії в зв'язку із постанням ОМ, якого внутрішню суть пробували ми збагнути цими короткими натяками.

Наші широкі степи посів ворог, але нашу душу зранену і просвітлену останніми трагедіями, винесли ми в світ далекий. У наших мистців вироблені попередньою фазою й удосконалені засоби і вмілість. Це передумови великого мистецтва. І наша спільнота, що стративши землю стає спільнотою духа, нетерпляче чекає від мистців справжнього об'явлення.

Батьківщина тоталізму

ЯКИМИ ДОКТРИНАМИ БОЛЬШЕВИЗМ РОЗКЛАДАЄ ЖИТТЯ

написав **М. Лагодівський**

Гармонія і рівновага є суттю европейського життєвого порядку. а розвиток в ритмі органічного життя — його динаміка. Тому змагання до вирівняння противенств, до гармонійного узгіднення всього багацтва життєвих різностей є основною тенденцією історичного розвитку Европи. Тим відрізняється европейська духовість від інших великих культур сучасного і минулого. В зіставленні з тим, бачимо, яким далеким від Европи є всяке змагання до тоталізму, до одностайного зоднороднення всього життя, до підведення всіх сил під один стригунець, до механічного вирівнювання всього після одного шаблону. Ці тенденції органічно чужі Европі; вони прийшли сюди як наслідок кризи европейської духовости.

Батьківщиною всякого гону до нівеляції є Московщина. Звідтам прийшли тенденції тоталізму до Европи. В Московщині тоталізм такий давній, як давня її історія. Сьогодні залишаю на боці причини, які на це склались, вияснення їх відкладаю на пізніше. Сьогодні хочу звернути увагу на те, як майстерно зібрав московський геній разом усі доктрини, які атомізують життя, розкладають усі природні суспільні організми і нищать усі сили, що споюють разом людей і творять спільноти. Під тим оглядом сьогоднішній режим в Рад. Союзі довів оцю вмілість московського народу до верхів досконалости. В цім відношенні він унікат у всесвітній історії.

Переглянььмо, якими доктринами червоний московський режим розкладає життя.

Нація і держава два найвищого порядку організми суспільного життя. Проти нації звертається доктрина інтернаціоналізму, яка не визнає природнього поділу людства на окремі народи, тільки хотіла б вимішати все в однім спільнім кітлі, щоб не було народів, тільки одна маса. Коли практика цього режиму йде інколи на компроміс і робить уступки національному принципові, то це тільки тактичний маневр, який має улегшити осягнення цілі — здійснення інтернаціоналізму.

Проти держави, а докладніше кажучи проти самої ідеї держави, як природної форми людського життя, звертається ленінська теорія про відумирання держави. Ця теорія каже: розвиток продукційних господарських сил ітиме неминуче в такому напрямі, що всі політичні функції держави (влада) будуть постепенно замінюватись господарсько-адміністративними функціями. Це означатиме постійний процес завмирання держави аж до стану бездержавного порядкування господарським процесом. Абстрагуймо від того, що тій теорії суперечить сьогоднішня ленінська дійсність, і що в самій теорії є противенства. Важне те, що сьогодні виховують в тій теорії десятки мільйонів молоді і кажуть їй в неї вірити як в догму — на те, щоб паралізувати державні амбіції поневолених народів.

Кляса це природня форма об'єднання людей, зв'язаних спільним способом праці, спільним почуттям інтересу, спільним відчуттям чести і побутових звичаїв та спільною традицією. Клясові різниці — поскільки вони не роз'ярені до стану ненависти — можуть бути позитивним стимулом суспільного поступу. Але проти кляси звертається доктрина про безклясове громадянство. Вона має вбити всяку клясову свідомість і взагалі знищити існування кляс, як форм суспільного життя. Вправді режим пропаґує нераз клясову свідомість і роздуває клясові противенства, але тільки з тактичних зглядів, щоб осягнути певний неґативний ефект, напр., при помочі ненависницьких енергій пролетаріяту знищити клясу буржуазії. Ця доктрина допускає лиш одну клясу — робітничу, але це тільки в теорії, в практиці нищить і ту клясу. Бо раз робітництво не має змоги мати власні органи, незалежні від апарату держави і партій, які над ним тотально панують, то воно вже не є клясою і тільки масою невільних людей.

Родина це основний суспільний організм, це пра-клітина всякого громадянства і пра-образ всякого державного ладу. Кожний суспільний організм вищого порядку складається не з одиниць, а з родин. Чим більше споєна родина, тим сильніша споєність і тривкість нації, бо зв'язуючі начала крови — найсильніші з-поміж усіх. Родинна спільнота це те середовище, де вирощуються і плекаються найважніші чесноти громадського і державного життя. Тому режим звертається проти родини і доктриною

і практикою. Він творить таке законодавство і таку систему праці, які розбивають родину і взагалі її нищать. В тім режимі родині призначено тільки одну функцію, привести на світ дітей — не для батьків і народу, а для держави.

Сила і свобода селянина — в його закоріненні в землю. Зв'язок людини з землею це творча сила, що будує осілу культуру і стає джерелом фізичної та біологічної сили народу. Зв'язок селянина з його власною землею робить його незалежною людиною. Тому доктрина про соціялізацію землі звертається проти того зв'язку. Вона відриває селянина від землі і робить його плебеєм, рабом на фабриках збіжжя.

Сила і свобода робітника — в його вільнім диспонуванні власною робочою силою, в вільнім виборі місця праці і в праві на вільне об'єднання для оборони інтересів працюючих. Сталінська доктрина труда все це йому відбирає: робучою силою робітника розпоряджається самовільно держава, вона приковує його до місця праці, якого він без її дозволу не може змінити; вона позбавляє його права на вільну професійну організацію. А стахановська система намагається висмоктати з робітника максімум робучої сили коштом зужиття його біологічної субстанції. Робучу силу робітника вважає ця система — на зразок капіталізму — товаром, який оплачує не в міру життєвих потреб робітника, а після засади якнайдешевше купити якнайбільше товару. Під цим режимом робітник не має ані сили, ані свободи, він стає рабом держави.

Сила і свобода інтеліґента, в його праві на свобідне висловлення думки і свобідне формування духової творчости. Тому режим сковує цупко в кліщах терору всяку думку, яка не походить від него. Цим він взагалі вбиває саму думку. Інтеліґент без свободи думки і без свободи духової творчости не є інтеліґентом, тільки слугою, який під примусом віддає режимові плоди свого ума, позбавленого власної думки.

Релігія є природною потребою людини. Трапляються виїмки — одиниці безрелігійні, але в історії ще не було народу без релігії. Зв'язуючі начала релігії мають особливе значення в творенні суспільних організмів. Вони є джерелом низки ірраціональних сил, необхідних в творенні громадянства і спільноти. Релігія піддержує природний вроджений людині гін до досконалення. Безбожницька доктрина режиму звертається проти релігії і спихає людину на рівень звірячого існування. Спільне віровизнання зближує й об'єднує людей, ця доктрина це унеможливлює. Вона — перший раз в історії людства — організує держави і народи для боротьби з релігією і з церквою.

Теж ідеї зв'язують людей. На ґрунті спільного визнання ідеї творяться об'єднання людей, спільноти і духові держави. Тому доктрина історичного матеріялізму звертається проти всяких ідей. На місце ідей, духових сил, що запліднюють людину до творчости, режим приносить лозунги, що гіпнотизують людину і вбивають творчість.

Осілість є одним з чинників, які зв'язують людей. Люди, що довше перебувають на одному місці разом, зживаються і творять громаду. Тому режім завів таку систему, де люди постійно в русі; ніхто довше не буває на одному місці, як 3-4 роки; хіба, що хтось беззастережно відданий режимові. Кочовиками стала маса сколективізованого селянства, в номадів перемінились цілі, колись осілі народи.

Приватна власність дає людині забезпеку її життя і помагає їй бути вільною. Тому режим в ім'я доктрин соціялізації позбавляє її права власности. Селянинові відбирає землю, ремісникові його станок, купцеві його магазин, робітникові його вільну робучу силу, інтеліґентові його думку і переконання, батькам їх дітей. А всім разом відбирає їх щоденний хліб, виділюючи їм з ласки державний пайок.

Почуття безпеки теж допомагає людині бути вільною. Тому режим відбирає їй те почуття. Він систематично дбає, щоб кожна людина посеред тих, які чимнебудь рухливістю, ініціятивою, самостійністю думки, бажанням проводити тощо, вибиваються понад сіру пересічність маси, — перебула якийсь час в тюрмі і безпосередно на власній шкурі зазнала систему енкаведе. В той спосіб режим дає кожному відчути, що його „воля" це тільки ласка режиму, яку він кожної хвилі може забрати.

Яка задоволена людина, коли зустріне знакомого! Яка щаслива, коли має щирих приятелів! Але в умовинах того режиму краще не зустрічатись ні зі знакомим ні з приятелем. Бо навіть з найневиннішої зустрічі може вийти лихо, або йому через вас, або вам через нього. Ніколи не відомо, чи один з нас уже не став підозрілий для режиму і тяжке око енкаведе вже звернуло на нього увагу. Але через зустріч може впасти підозріння і на другого. Тому краще не бачити приятеля і краще не пізнати знакомого на вулиці.

Думка — це скарб людини. Думка відрізняє людину від скотини. Думка — творчий акт, бо думка думку родить, обмінюючись думками люди багатіють духово, як, обмінюючись товарами, багатіють матеріяльно. Думка — приятель людини. Тому режим звертається навіть проти самої ідеї, що людина може мати якусь власну, навіть утаєну, ніколи не виявлену думку. В умовинах життя під тим режимом, думка стає з приятеля ворогом людини. Бо режим має такі рафіновані засоби, що вміє підглядати й найтайніші думки людини. Тому геть думку, якщо людина хоче існувати.

Серце — це другий світ для людини, кращий і багатший за світ зовнішний. Серце — джерело великого натхнення, одушевлення, захоплення, любови, подиву до чогось великого, взнеслого, дорогого, святого. Але в умовинах того режиму ворогом людини стає і серце, бо воно може пірвати людину до такого жесту, що може її погубити. Тому під тим режимом серце мусить мовчати, щоб людина могла зберегти своє існування.

Думка і серце — два елементи, що роблять з людини істоту подібну на образ і подобу Бо-

га, в світі, де панує той режим, непотрібні, щобільше — небезпечні. Жах, коли собі це усвідомити! Думка каменіє, коли подумати, що в таких умовинах живе понад 200 міл. людей.

Людина подібна там до зеренця піску в пустині. Вона відірвана від ґрунту, позбавлена всіх природніх зв'язків з другими, не має ні родини, ні приятелів, ні знакомих, не має ні ближчих ні дальших, які творили б з нею якусь спільноту, суспільний організм, громадянство, де вона могла б знайти поміч і оборону. Як зерно піску в пустині, безсильна порошинка, здана на ласку всесильних вітрів, так людина в тім світі самітна й безсила як ота порошинка — здана на ласку й неласку режиму. В тих умовах одинокий її рятунок — зробитись такою незамітною серед маси піску, щоб навіть дуже гострий зір сторожів режиму її в тій масі не запримітив. Тоді вона, зіпхнута на дно життя, ограблена з усього, що те життя робить цінним і дорогим, що дає йому якийсь глузд, зможе ведена інстинктом фізичного самозбереження — існувати, як довго не змеле її велитенська машина тотального терору.

Той режим, що в такий різкий спосіб заперечує природу і вічні закони життя, несе сам у собі зародки власного знищення. І ніщо не поможе, що він так запопадливо намагається нищити в самих основах наростання якихнебудь вільних громадських сил. Той страх, який жене його на ту руїнницьку роботу ради власної безпеки, і той страх, який він сіє серед мільйонів поневолених, погубить його. Бо страх вбиває всяку творчість, а кожна провідна верства, коли перестає бути творчою, тоді почала копати свій власний гріб.

Роля Візантії в упадку української державности

написав **д-р П. Ісаїв**

Вступні завваги

Наша історіографія дошукувалася причин занепаду української державности, зокрема в княжих часах, у різних зовнішніх моментах (близькість степу і кочових народів, положення напроти брами народів і на шляху з Азії до Европи, татарські напади, відсутність природних оборонних границь) та внутрішніх (український індивідуалізм і партикуляризм, неупорядковане наслідство престолу, недостача пошани до своїх авторитетів, великі багатства України, що приманювали її могутніх сусідів тощо). Безперечно, всі ті моменти мали свій погубний вплив, та все ж таки були ще й інші безпосередні чи посередні причини, що зрушували основи української державности, одначе на них не звернула наша наука досі відповідної уваги. До тих причин належить в першій черзі політика Візантії супроти України, при чому, маю на увазі не її відкриті війни з Україною, бо ці не дуже послабили українську державу, але візантійський політичний вплив на внутрішні українські відносини, до чого візантійські цісарі часто використовували грецьку церковну єрархію, що довгі віки держала в Україні найвищі церковні достоїнства.

Відразу застерігаюся: якщо вказую на неґативний політичний вплив Візантії на Україну, то я зовсім не заперечую інших користей, які мала Україна від Візантії, не заперечую високої вартости візантійської культури, що двигнула високо українську творчість в ділянці мистецтва, будівництва, письменства й науки, я зовсім не неґую величезної вартости християнської віри грецького обряду, що підняла високо мораль і етику українського народу, поглибила українське духове життя і поширила та підвищила світогляд і кругозір українського народу. Коли вказую, як візантійські цісарі, подібно як згодом московські царі, використовували церкву для своєї політики, чи зазначую, як деякі грецькі єрархи пильнували грецьких політичних інтересів в Україні, то тим я зовсім не оцінюю грецької віри як такої. Ці речі слід вміти виразно відмежувати, щоб не було непорозумінь, подібно, як вміють їх відмежувати чехи й поляки; до них латинська віра приходила здебільша з Німеччини і свою віру вони високо цінять та люблять, одначе це не стоїть їм на перешкоді вказувати, що та сама Німеччина, яка несла їм світло правди й віри, одночасно поборювала їх державність.

Слабо висвітлена сторінка історії

Політична роля Візантії в історії України досі дуже слабо висвітлена з двох причин. Поперше, українські літописи дають для того дуже мало матеріялу, бо вони, як це доводить тепер наукова критика джерел, пройшли двічі сувору цензуру під тим оглядом в зв'язку з боротьбою за церковні впливи в Україні. Як виявляють найновіші досліди, українські князі спочатку всупереч намаганням Візантії, не хотіли підчиняти української церкви візантійському патріярхові, а держали тісний зв'язок з болгарським, тоді від Візантії незалежним, патріярхом, як теж шукали зв'язків з Римом. Коли ж згодом вдалося Візантії підчинити собі українську церкву і осадити греків на митрополичому й епископських престолах, а часто і на становищах ігуменів у манастирях, то ця грецька єрархія подбала, щоб в історичних джерелах затерти всі некорисні для Візантії тенденції й факти, а на їх місці повставляти різні леґенди і перекази, що часто грішать анахронізмом чи іншими суперечностями. Вдруге сцензуровано українські джерела на півночі, куди вони помандрували через перші татарські напади і де проявилися тенденції зір-

вати залежність московських єпископів від Києва, а держати зв'язок просто з Візантією, а згодом взагалі унезалежнитися і від Візантії.

Подруге, політична роля Візантії в Україні може виразно виступити щойно в зв'язку з історією нашої церкви, а ця досі ще не зовсім досліджена. Треба пам'ятати, що властиво ми дотепер не маємо всієї наукової історії української церкви, написаної з українського становища, а написана українцем „Geschichte der Union" єп. Пелеша досі не діждалася українського перекладу і сьогодні вже перестаріла. До двадцятих років нашого сторіччя писали історію нашої церкви московські православні вчені, як єп. Макаров, чи вчений Голубинський, що вважали Москву за правну спадкоємницю Візантії, управнену до зверхности над українською церквою і нерадо досліджували ті моменти, що були некорисні для Візантії, але й вони звернули вже увагу на різні неясні і затушовані місця в наших літописах. Михайло Грушевський не досліджував самостійно історії нашої церкви, а подав висліди московських учених зі своїми критичними заввагами. Щойно російський історик Покровський, а передовсім український вчений Степан Томашівський (його „Історія Церкви в Україні" на жаль доведена тільки до кінця XII в.) кинула нове світло на багато фактів, а вказаним ними шляхом пішли інші наші вчені, як проф. Микола Чубатий та покійний Теофіль Коструба, а з московських Таубе. Висліди їх дослідів, інколи просто ревеляційні, дають змогу авторові цих рядків проаналізувати під політичним кутом видвигнені ними факти і відшукати та пов'язати часто поперериваху лінію візантійської політики супроти України. Докладніше з науковим апаратом роблю це в окремій розвідці. Тут же в рямках малої статті можу дати тільки загальний образ заторкненої проблеми.

Візантійський цезаропапізм

Щоб зрозуміти візантійську політику супроти України і використовування до тієї цілі церкви, треба наперед усвідомити собі взаємовідносини церкви і держави в східньому римському цісарстві. Візантія була до IV віку малим містом і нічим незамітним маленьким єпископством. Щойно коли цісар Константин Великий зробив її другою столицею цісарства і коли згодом вона стала столицею східньо-римського цісарства, східньо-римські цісарі, ривалізуючи з Римом, намагаються підвищити якнайбільше гідність єпископа в Візантії і своїми впливами доводять до того, що вселенські собори справді ступнево це роблять і врешті надають царгородському єпископові титул патріярха та друге місце в церковній єрархії, тобто зараз по римському папі.

Завдячуючи своє підвищування цісарям, візантійські єпископи, а опісля патріярхи, ступнево піддавалися волі цісарів, а цісарі, підвищуючи візантійську церкву і даючи їй охорону та піддержку, з притаманним собі орієнтальним нахилом до самовладдя і самодержавя, підкоряли своїй владі церкву та узалежнювали її від себе. Дійшло до того, що за багатьох цісарів і патріярхів властиво головою церкви були не патріярхи, а цісарі, які рішали своїми декретами навіть справи чисто догматичні (наприклад, рішення в справі почитання ікон). Через те і за всякі революції чи бунти проти цісаря виключали у Царгороді з церкви.

Така злука світської влади з церковною, хоч захитувала повагу церкви і не сприяла двигненню моралі й етики громадян, то у зовнішній державній політиці давала ті користі, що уможливлювала експансію візантійського імперіялізму з допомогою церкви на інші народи та давала змогу проникати і діяти серед інших народів знутра. Тут вистане згадати, що, нпр., кандидата на митрополита в Києві — обов'язково все грека — визначував завжди сам царгородський цісар, а патріярх тільки його висвячував. З того можна зрозуміти, чому в мирних договорах після переможної війни з сусідами Візантія все вставляла відповідну точку і про залежність церкви побитого краю від Царгороду.

Край, що зв'язував свою церкву з Царгородом, не мав піддержки від своєї церковної єрархії у розбудові і зміцненні своєї держави вже хоч би тому, що та єрархія була здебільша грецька, а через те чужа й байдужа до державних справ даного краю, та щонайменше була пасивна і не давала ніякої корисної державнотворчої ініціятиви і не виявляла в тому напрямі особливих зусиль, як це робили звичайно місцеві походженнямріднонародні вищі духовні.

Ще й інше було джерело пасивности грецького духовенства в суспільно-державних справах навіть у рідному краю. Грецька церква виросла за піддержкою і під боком абсолютної світської цісарської влади, імперіяльної назовні і навнутр, з нахилом до тотального охоплення всіх суспільно-державних справ, яка не бажала, щоб церква мішалася в східньому цісарстві до політичного і державного життя та її від того життя відсувала. Послушна цісарям церква замикалася тільки в своїх стінах і зверталася до а с к е з и, залишаючи всі турботи про долю ближніх могутній всепроковтуючій світській державній владі.

Зовсім інакше укладалося відношення церкви до держави на заході. Західня церква формувалася й організувалася тоді, коли світська влада була зовсім в занепаді, коли ґермани своїми ударами й проникантям знутра зовсім розсадили і послабили, а врешті повалили західно-римське цісарство. У тих переходових часах сильна була тільки одна церква, і своєю моральною силою, і своєю організацією. „Хвилі варварів розбиваються об мури церкви, як морські хвилі об береги" — писав тоді св. Амвросій. Силою факту церква мусіла перебрати на себе багато функцій держави — судівництво, достави збіжжя до Риму й Італії, всю суспільно-харитативну діяльність, частково забезпеку ладу й порядку, а згодом взагалі папа став головою світської церковної держави. Найвища світська влада, цісарство, оформилася за ініціятивою, допомогою і коронацією папи поза Італією, наперед у Франції (800 р.) а опі-

ся у Німеччині (862 р.). Коли між папством і цісарством розпочалися спори й боротьба, папи, щоб послабити силу цісарів, сильно побуджують і через церковну місцеву єрархію піддержують тенденції серед народів до власної народної держави*). В тій цілі коронують найвизначніших князів на народніх королів і короною, що з нею зв'язане походження влади від Бога, надають їм такого великого авторитету, що всі інші князі і князики приневолені загальною опінією слухати їх і їм підкоритися. Ідея власної народньої корони, як нпр., ідея угорської корони країв св. Стефана, чи ідея чеської корони св. Вацлава стали могутнім об'єднуючим державотворчим чинником майже на ціле тисячеліття і діяли активно аж до першої світової війни. Вся єрархія була все місцева, народня і брала живу й ініціятивну участь у всіх суспільних і державних справах, тимбільше, що часто високі духовні мали свої князівства, де виконували світську владу (нпр. німецькі духовні князівства). Але в устрою візантійського цісарства це було нелегкою справою.

Відмінний підхід до суспільного життя проявився також у манастирях. Східні манастирі заглиблювалися передовсім в аскезі і проводили свій час здебільша на молитвах, постах, самобичуванню чи безсонню. Праці віддавалися настільки, наскільки це було потрібне безпосередньо для їх власного манастиря. Східні монахи складали тільки три обіти: чистоти, убогости і послуху.

Західні ж монахи додавали ще й четвертий обіт — праці, фізичної або умової, для добра загалу, для добра своїх ближніх („ora et labora") і через те більшість свого часу проводили на праці для суспільних потреб: корчували ліси, осушували болота, вели сільське господарство, городництво, садівництво, займалися всіми родами ремесла, лікуванням, шпиталями, аптеками, переписуванням книг, всіми родами мистецтва, архітектурою тощо. Взагалі західня церква заспокоювала дві треті тих суспільних потреб, які сьогодні має в своїх руках держава, і через те була куди більше носієм державнотворчих елементів, як церква візантійська.

Щойно на тлі зображених відмінних тенденцій і підходу до життя в обох церквах буде зрозуміла візантійська політика щодо України, якщо йдеться про церковні справи, як також церковна політика українських князів.

Візантійська політика супроти України

Візантійське цісарство, маючи на Криму свої колонії, та хотівши зберегти свої впливи на побережжі Чорного моря, намагалося постійно послаблювати українську державу ззовні і знутра, щоб таким чином зменшувати всяку загрозу для себе з півночі. До цієї мети прямувала Візантія такими засобами: 1. постійно спонукувала степових кочовиків до нападів на Україну; 2. піддержувала, а навіть зручно ініціювала міжусобиці українських князів, що доводили до поділу української держави; 3. намагалася підкорити українську церкву візантійському патріярхові і всякі інші українські церковні тенденції безпощадно поборювала; підкоривши врешті її, осаджувала на всі вищі державні становища тільки греків і з їх допомогою з одного боку приводила Україну до внутрішнього послаблення, а з другого витягала з України великі гроші і багатства; 4. грецька єрархія в Україні перешкоджувала об'єднальним українським тенденціям, зокрема поборювала ідею української корони, яку видвигали на західній зразок деякі українські князі — поборювала таку ідею вже хочби з релігійних мотивів, щоб не допустити до зв'язків України з західньою церквою і її впливів в Україні; 5. не дбала, а навіть перешкаджала у розвитку українських високих шкіл, щоб українці не мали високоосвічених духовних, бо ці мали б претенсії до митрополичого й епископських престолів, а греки не мали б виправдання, чому осаджують своїх людей на ті становища, а не місцевих.

Відсутність українських культурних вогнищ, відсутність університетів, а навіть катедральних і часто манастирських та парохіяльних шкіл, які так гарно процвітали на заході завдяки західній церкві, згодом після переходу українських земель під литовсько-польську державу, дуже сильно заважили на тому, що Україна втратила свою вищу провідну верству на користь західніх сусідів, ту верству, яка одинока в тих часах могла бути державнотворчим чинником.

В рямках цієї журналістичної статті годі докладно розглядати всі вищевказані напрямні візантійської політики. Тут щонайвище можна кожну напрямну зілюструвати одним-двома прикладами.

Напади кочовиків і Візантія

Вже 880 р. частина печенігів прорвалася крізь хозарську державу й осіла на чорноморських степах. Візантія відразу використовує їх для своєї політики. Вона спонукує печенігів нападати на Ігореві купецькі валки, як теж перешкаджати Ігореві взяти в свої руки гирло Дніпра. Це й довело до війни Ігоря з Візантією 941 р. Хоч Візантія в договорі зобов'язалася забезпечити Святославові вільний поворот в Україну з Болгарії, то проте намовила печенігів заступити йому дорогу і в боротьбі з печенігами згинув той небезпечний для Візантії володар. Коли пройдемо всі дальші напади печенігів, чи згодом половців на Україну, то рідко котрий відбувся без моральної співвини Візантії. Не помагали Україні в тому навіть подружжя українських князів з дочками половецьких ханів. Цю політику схарактеризував дуже добре сам візантійський цісар Константин Багрянородний у своїм історичнім творі так: „Коли візантійський цісар живе в мирі з печенігами, то ані Русь, ані турки (хозари) не можуть нападати на Візантію". Кочовими ордами Візантія постійно шахувала двох північних суперників Русь і Хозарію.

*) Це зрештою з різних мотивів робили й тоді, коли ще папи з цісарями жили в згоді і співпрацювали з собою.

Прихована рука

Вплив Візантії позначався не менш і на княжих міжусобицях, дарма, що сліди в тому напрямі дуже затерті. Є підстави думати, що син Володимира Великого, Святополк, збунтувався проти свого батька за спонукою Візантії, яка хотіла спаралізувати задум Володимира Великого — інтервен'ювати в Болгарії на користь царя Самуїла, ворога Візантії. Подібно смерть трьох братів Святополка Окаянного (сина грекині!) з його руки, і то передовсім двох з них синів болгарині (Бориса і Гліба), що були престолонаслідниками, була заараньжована зручно Візантією, яка нав'язала тоді стислий союз з польським князем Болеславом І Хоробрим, що дав своєму зятеві Святополкові визначну допомогу в боротьбі з братами. Куди певніше знаємо, що Мстислав Тьмутороканський розпочав боротьбу з Ярославом Мудрим за підшептом Візантії. Коли Мстислав розбив Ярослава і Ярослав утік до Новгорода, Мстислав не загорнув всієї України, а тільки запропонував братові поділ України на дві частині, бо цього якраз вимагали інтереси Візантії. Хоч Ярослав спершу відкинув цю пропозицію і збирав нове військо, то по двох роках прийняв її, коли побачив, що за Мстиславом стоїть візантійська імперія, а водночас її союзник Болеслав Хоробрий. Поділяючи Україну вздовж Дніпра, цього важного „шляху від варяг у греки", Візантія блискуче досягла своєї мети. Вона не тільки поділяла велику державу на дві частині, але й загороджувала шлях у Візантію; доки на задніпрянщині володів візантійський союзник Мстислав, так довго ніхто не міг вжити того шляху проти Візантії.

Таких ілюстрацій візантійського встрявання у внутрішні українські справи можна б навести багато, йдучи далі хронологічно. Але й цього досить.

Між Римом і Візантією

Візантія пильно дбала про те, щоб церкву сусідніх країв підчинити візантійському патріярхові, а потім використовувати для своїх цілей. Українські князі, усвідомляючи собі візантійський цезаропапізм і бачучи його церковну політику в інших сусідніх краях, особливо в Болгарії, в попередніх десятках літ, не хотіли зв'язувати українську церковну організацію з візантійським патріярхатом, дарма, що сам східній обряд їм більше подобався і в тому обряді християнство самочинно поширилося в Україні. Вже Ольга переговорювала 959 р. з Оттоном І, згодом цісарем римським німецького народу, в справі прислання релігійних місіонарів в Україну. Ці переговори продовжує син Ольги, Ярополк, до якого навіть прибуло посольство від Апостольської столиці. Сам Володимир Великий, як показують найновіші досліди, прийняв християнство не з Візантії, а з західньої Болгарії, яка тоді була сильною незалежною державою і мала свій окремий патріярхат в Охриді, що був в тісних зв'язках з Римом. Одночасно Володимир Великий нав'язав тісні зв'язки з Апостольською столицею, бо аж чотири рази обмінявся посольствами з Римом, з великою парадою спровадив до Києва прислані папою мощі св. Климентія (колись теж папи), навіть церкву Десятинну назвав спершу церквою св. Климентія. Дуже можливо, що папа навіть коронував Володимира Великого; на те вказують такі факти: Володимир Великий на своїх грошах відбитий в короні; до Володимира прибуло від папи те саме посольство, що коронувало в Мадярщині короля Стефана; в Україні закріпився погляд, що тільки рід Володимира має право до княжого престолу тощо. Якщо до коронації не дійшло, то напевно Володимир Великий таку думку плекав і вживав заходів для її реалізації.

Сильна українська держава й ідея української корони були дуже небезпечні для Візантії. Тимто вона доводить до бунту синів проти Володимира (бунт Святополка, а частково й Ярослава), а далі до братовбійної міжусобиці. Своїх цілей досягає Візантія остаточно у виступі погреченого Мстислава Тьмутороканського проти Ярослава Мудрого. Коли Мстислав розбив Ярослава, Візантія за своїм же посередництвом довела до миру, в якім не тільки поділила Україну на дві частині (диви вище), але теж приневолила Ярослава підчинити українську церкву візантійському патріярхові. Тоді то візантійський цісар поставив митрополитом України грека Теопемпта, що зараз же наказав у богослужбах поминати візантійського імператора на першому місці. Коли Мстислав помер і Ярослав об'єднав Україну та зміцнив її, відразу рішив вести війну з Візантією, помагаючи болгарам.

Та митрополит Теопемпт щиро працював, щоб не допустити до інтервенції Ярослава Мудрого на Балкані тоді, коли Візантія вела з Болгарами війну й ліквідувала їх незалежність.

Щойно по сімох літах дійшло до війни Ярослава Мудрого з Візантією (1043).

1051 р. зірвав Ярослав Мудрий церковну залежність України від Візантії: „В літо 6559 (1051) постанови Ярослав Илариона митрополитом, Русина, святій Софии, собрав епископи". Зв'язок з Царгородом зірвала Україна три роки раніше, як дійшло до церковного розколу між східною і західною церквою за Керулярія (1054 р.).

Ярослав Мудрий помер 1054 р. три місяці перед виступом Керулярія. Після церковного розколу Керулярія в Україні повстали дві течії серед духовенства і світських: одна, що стала виразно по боці папи, на чолі зі св. Теодосієм Печерським, пізнішим ігуменом Степаном і князем Ізяславом, а друга — прихильна до візантійського патріярха, якій проводив св. Антоній Печерський і князь Всеволод Переяславський, жонатий з грекинею. Коли Ізяслава вперше прогнано з Києва, Візантія осадила на митрополію грека Юрія. В часі другого вигнання — Ізяслав, вславши свого сина Ярополка з жінкою Іриною до Риму, визнав себе через них ленником Апостольського престола та прийняв із рук папи Григорія VII римську королівську корону. Оту велику ідею української корони й окремої української церковної про-

вінції, що могли зберегти єдність і цілість української держави на цілі віки, знищила Візантія з допомогою своїх духовних і з допомогою Ізяславових братів Святослава і Всеволода, які й в особистому інтересі виступили проти Ізяслава: Ізяслав, коронуючи себе, хотів забезпечити престіл тільки свому найстаршому синові Ярополкові, та взагалі тільки свому родові, а Святослав і Всеволод виступили в обороні сеніорату, зберігаючи таким чином право до київського престола для себе. Ізяслава мабуть замордовано. Спадкоємець Ізяслава і його великої ідеї, української корони, теж коронований, згинув згодом на Волині від скритовбивчої руки.

Ще кілька разів пізніше українська церква намагалася скинути залежність від Візантії, та одночасно створити політичну єдність держави за західніми зразками. Вже зараз таки за князя Всеволода (90-ті рр. XI в.), коли цей зразився з різних причин до Візантії, митрополит Єфрем нав'язав зв'язки з Римом і увів навіть суто західнє свято теплого Миколи, одначе різні політичні події не дозволили довго зберегти церковну незалежність від Візантії. Подібно пів-століття згодом, тобто 1147 р. собор українських владик зірвав з візантійським патріярхом та більшістю голосів (проти двох північних — новгородського та смоленського) поставив митрополитом українця Клима Смолятича (1147—1155), давши йому благословення мощами папи Климентія. Але зорганізовані прихильники Візантії не признали Клима митрополитом і за допомогою суздальських князів (цього пізнішого третього Риму) прогнали його по 7 роках, а на митрополію повернулися греки. (Треба пам'ятати, що не тільки митрополичий престіл обсаджувано греками, а часто і деякі інші епископства, а то й ігуменати манастирів, особливо, як треба було зломити західні чи самостійницькі церковні тенденції українського духовенства.)

В ході віків

Вистачить і тих фактів, щоб збагнути ролю Візантії в упадку української державности. Найболючішими і найпогубнішими ударами Візантії було ,на мою думку, нищення єдности української держави, зокрема ідеї української корони і ідеї окремішности української церкви з власною (не-грецькою) патріотичною церковною єрархією, які могли причинитися до виведення України з удільного розбиття, як це було в Польщі, Чехії, Франції чи інших краях, і які могли створити великі культурні вогнища — університети. Упадок Київської держави спричинили не тільки суздальські чи татарські напади, але й не менше довголітня підривна робота Візантії.

Що більше, та нищівна робота не дозволила оформитися тим державним підвалинам, на яких згодом, за козацьких часів, можна було б відбудувати українську державність. Якщо в литовсько-польській добі українська вища провідна верства, що одинока тоді мала матеріяльні й інтелектуальні засоби для творення держави, перейшла в польський табір, то відповідальність за це в першій мірі несе грецька єрархія в Україні, що не створила українських культурних вогнищ і через те згодом почерез польські єзуїтські школи й університети штовхнула українську верхівку в обійми західної культури, подаваної польськими руками, а враз з тим і в обійми польської віри й народности. Якщо навіть гетьман Богдан Хмельницький спершу не мав ще відваги воювати з польським королем, а тільки з польськими „королятами", якщо Хмельницький всупереч своїм намаганням не зміг закріпити ідеї української спадкової монархії, якщо козаки Ждановича пішли за волею московського царя і бунтувалися проти свого гетьмана, чи якщо згодом велика частина народніх мас стала по боці чужого царя Петра I, а не свого гетьмана Мазепи, то корінь цього лиха бере свій початок у знищенні Візантією ідеї власної рідної української законної корони, через що український народ добачував у польській чи московській короні законну, Богом дану, а тодішньою церквою, опінією й ментальністю освячену владу, і її ставив вище, як своїх некоронованих церквою провідників, щодо яких з вини Візантії не перебрав у спадку ніякої традиції.

Якщо „третій Рим" став таким вірним спадкоємцем „другого Риму" не тільки в церковних справах, але й у політиці супроти України, то пішов в тому напрямі вже втертими Візантією шляхами.

Цих кілька вглядів у давноминуле може зберегти від погубних помилок українське майбутнє.

З парадоксів нашого часу

„Wirtschaftszeitung" зі Штутґарту приносить кілька протоколярних звітів про будні жінок з міста Ессен. В одному з них читаємо: „Майже цілий день сходить мені на те, щоб вистоювати в чергах і зварити „п'ять-хвилинну зупку". Всяка домашня робота стає маловажньою річчю в порівнянні зі здобуттям харчів. На очах занепадаю, не можу вже більше опанувати себе, плачу навіть при найменшім подразненні. В останніх чотирьох тижнях я знов стратила на вазі 10 фунтів і тепер важу 88 фунтів при моїй висоті 1.67 м. Мій лікар приписав мені чверть літри молока денно, але я вливаю його до нашої спільної зупи. Як сказано, майже весь час зуживаю на вистоюванні в чергах. За чотири головки салати я стояла цілий ранок. А в суботу стояла 7 годин, за ярино ю і картоплею на неділю. Недавно після три годинного стояння в черзі за рибою я омліла і тільки при помочі двох мужчин доволіклася до хати. Наші ощадності ми вже давно зужили на закуп дорожчих харчів. Заробіток мого чоловіка далеко не вистарчає на прожиток. Мій син постійно голодний, дає додаткові лекції за крімку хліба. А одного разу як я кудись на хвилю вийшла, він з'їв весь наш приділ кислої капусти. Використовую вже навіть лушпини з картопель, сушу їх, перемелюю і даю до зупи. Часто вечером, щоб насититись, випиваю одну або півтора літри кави, тоді ранком маю набрякле лице. Ніччю часто не можу спати від голоду".

„Süddeutsche Zeitung" принесла коротку вістку: На кордоні Голяндії і Німеччини зіпсулося понад 10.000 тонн харчів — ярини й овочів. Голяндські експортери і фармери звезли до кордону великі маси харчевих продуктів, щоб їх продати німцям. Але компетентні уряди не могли порозумітись про спосіб заплати за ці продукти. Торги ішли так довго, що продукти зіпсулись і треба було їх знищити.

КОМІНТЕРН

СВІТОВИЙ ЗАГОВІР ПРОТИ СВОБОДИ І ДОБРОБУТУ НАРОДІВ

написав Spectator

Передісторія Комінтерну

2. березня 1919 постав в Москві III Інтернаціонал — Комінтерн. Перший Інтернаціонал заснував Карло Маркс в Лондоні 1864 р. На конґресі в Газі він розколовся, бо від соціял-демократії відлучилось крило анархістів під проводом Бакуніна. 1876 Інтернаціонал розв'язався. 1889 постав II Інтернаціонал, як міжнародній союз соціял-демократичних партій. Війна 1914—1919 розколола II Інтернаціонал на два табори, а по війні вони знов злучилися на конґресі в Берні в 1919 р. Але в тім же році II Інтернаціонал дістав грізного конкурента, Ленін створив т. зв. Комуністичний Інтернаціонал.

Комінтерн має свою передісторію. Підготовку до створення нового Інтернаціоналу розпочав Ленін на 2. З'їзді російської соціял-демократичної партії в Лондоні 1903 р. В питаннях тактики прийшло до такого загострення противенств між Леніном і противною групою, що це довело до розламу. Група Леніна мала більшість — звідси назва „большевики". Від цього з'їзду починається безоглядна і безпощадна боротьба Леніна проти меншовиків, прихильників еволюційної тактики, боротьба за радикалізацію соціял-демократії і за зреволюціонізування марксизму. З фанатичною заїлістю вів Ленін свою боротьбу в II Інтернаціоналі. На конґресі в Штутґарті завзято й безоглядно поборював Бебеля. Від 1908 року починає низку поїздок по Европі, всюди намагається впливати на соціял-демократію в напрямі загострення і радикалізації методів боротьби. На нарадах Інтернаціонального соціялістичного бюра в 1908 і 1909 веде боротьбу проти Кавтського.

Всюди і при всякій нагоді використовує кожне розходження, кожну ріжницю думок, щоб довести до розколу і відділити опозицію, що стояла під його проводом. Передовсім сильно зактивізувався він в тім напрямі на нарадах Інтернаціонального бюра в Цюріху 1911 р.

З вибухом війни його арештувала австрійська поліція, але за інтервенцією австрійських соціял-демократів він вийшов на волю й переїхав до Швайцарії. Коли вибухла війна, він кинув гасло: „Імперіялістичну війну перемінити на війну громадянську". На міжнароднім соціялістичнім конґресі 1916 його вплив зріс уже до тої міри, що він міг провести свою резолюцію проти „соціял-пацифістів". В літі 1917 Ленін переїхав зі своїми найближчими співробітниками зі Швайцарії до Росії. Німецький генеральний штаб, знаючи, що Ленін поставив ставку на програну війну Росії, бо її програна це провал царату і початок революції — погодився на переїзд Леніна через німецьку територію, в запломбованім вагоні.

Підготовка світової революції

По повороті до Росії Ленін розпочав конкретну підготовку до створення комуністичного інтернаціоналу. Покинувши II Інтернаціонал, перевів обширні переговори з різними групами лівої опозиції в соц.-дем. партіях. Вислідом цих розмов був конґрес в Москві 2—7 березня 1919, де було заступлених 19 країв. На конґресі створено Комінтерн — зговорення комуністичних партій для підготовки світової революції. Коли за висловом Леніна комуністична партія це не партія в звичайному розумінні того слова, тільки військова організація, то Комінтерн це генштаб тих військових організацій.

Комінтерн зразу приступив до розкладової роботи в широкому міжнародньому маштабі. Ленін писав з того приводу: „Між чужинцями, що знаходяться в Росії, поведено пропаґандивну роботу і створено низку закордонних груп. Десятки членів тих груп вишколено і введено в основні завдання нашої політики. Сотки тисяч полонених повернули в Німеччину, Мадярщину й Австрію і понесли туди бацилі большевизму". Головний натиск в акції Комінтерну покладено на „безпосередній зудар пролетаріяту з буржуазною державною машиною", а засіб до того — страйки і повстання.

На II конґресі Комінтерну (липень—серпень 1920 р.) видно було поступ большевицької пропаґанди, бо було вже 37 країв заступлених. Конґрес занявся передовсім розглядом причин, чому не вдалися спроби большевицьких революцій в таких країнах як Мадярщина, Німеччина, Італія, Австрія та Корея. В осередку дискусії тема — треба вміти поєднати засоби нелеґальної боротьби з леґальною. Членам Комінтерну доручено: 1. брати участь в парляментарнім житті своїх країв, 2. вести розкладову роботу в таборі соціял-демократії, 3. під охороною посольських привілеїв і під плащиком роботи в профсоюзах вести підготовку революції. „Цілий світ мусить бути доведений до стану кипіння — за всяку ціну і всяким способом". Така резолюція свідчить про те, який патос панував на конґресі.

Після того як невдались перші спроби викликати большевицьку революцію в Німеччині, Австрії, Мадярщині та Італії, Комінтерн наново організує підривну роботу в різних краях Европи, змучених і виснажених війною. Особливу ативність виявив він в Італії, де в рр. 1920—21 було безліч заворушень і понад 2900 страйків.

Третій конґрес Комінтерну (червень— липень 1921) припадає на час господарського банкротства воєнного комунізму. Це початок Неп-у. Обов'язком усіх компартій світу є піддержати російський большевизм за здійснення соціялізму — це основний тон на всіх на-

радах Комінтерну. Ударне гасло того з'їзду: створити єдиний фронт пролетаріяту не шляхом переговорів з проводами лівих партій, а проти них, знизу, шляхом порозуміння з самими масами.

Четвертий конґрес (листопад—грудень 1922) доручає аґентурам Комінтерну приготовитись в якнайдальшій мірі до нелеґальної роботи; в зв'язку з тим видає директиву: всюди, в усіх важніших організаціях і в війську мати свої ком-ячейки. Перший раз дискутується питання про інтервенцію червоної армії в інших країнах для піддержання комуністичної революції. Як головне знаряддя підривної роботи поручає конґрес масові страйки.

П'ятий конґрес (червень—липень 1924) дискутує як головне питання — невдачу революційних спроб в Гамбурґу і в Болгарії. В висліді аналізи комуністичної роботи закордоном конґрес приймає постанову про потребу большевизації компартій закордоном, що значить, свідоме наставлення партії на завдання, які ведуть до здобуття мас і підготовки пролетарської революції. (На практиці це означало, що Кремль обсадив усі важніші пости в закордонних комуністичних партіях своїми людьми, московськими большевиками). Крім того основно розглядається питання про національні визвольні війни і колоніяльні повстання. Конґрес визнає їх елементами світової революції. Ударне гасло: де можна, діяти леґально, де не можна — нелеґально.

В виконанні директив конґресу вибухає в 1925 р. комуністична революція в Китаю. Підготовка перевороту в Болгарії не вдалася. Жахливий вибух в катедрі в Софії, де згинуло 211 людей, а понад 600 ранених, був ділом сьогоднішнього диктатора Болгарії Дімітрова. Але король чудом спасся від смерти і це спаралізувало заговірників, бо смерть короля мала бути гаслом до революції. Того ж року вибухає повстання в Марокко і заворушення в Сирії. А в міжчасі господарський стан Рад. Союзу щораз більше погіршується і в Москві ставлять зовсім отверто на світову революцію, як на одинокий вихід із кризи. На XIV з'їзді ВКПб в грудні 1925 говорив Зіновєв: „В наслідок відсталости нашого господарства і техніки ми не зможемо поконати наші внутрішні труднощі, якщо нам не прийде з допомогою світова революція". В наступному році вибухає в Англії генеральний страйк, фінансований Комінтерном; п'ять мільйонів робітників страйкувало 10 днів. Революція в Китаю поширюється. В 1927 р. вибухає revольта в Відні (пожар палати справедливости), показуються перші прояви комуністичної пропаґанди серед неґрів в ЗДА. В 1928 р. — акція серед колоніяльних народів: повстання в Персії та в Афґаністані, заворушення в Судані і Калькуті, Креті, Македонії та Арґентіні.

„Визов до боротьби на життя і смерть"

Особливе значення має шостий конґрес (липень—вересень 1928). Засадничо на конґресі не було ніщо нового, але в 44 засіданнях зроблено підсумки з досвіду в підривній роботі. Здобутий досвід сформульовано прецизно і ясно до найдальших дрібничок. Так повстала програма Комінтерну. В 1. пункті кажеться: „Комінтерн це об'єднання комуністичних партій різних країв в одну комуністичну світову партію. Як провідник і організатор революційного руху світового пролетаріяту, як носій принципів і цілей комунізму Комінтерн бореться... за диктатуру пролетаріяту, за побудову світового союзу соціялістичних советських республік". Конґрес займався обширно питанням майбутньої війни і прийняв тезу Леніна про переміну імперіялістичної війни в громадянську: „Пролетаріят імперіялістичних країв має боротись в цій війні не тільки за провал власного уряду, але теж активно змагатись за перемогу влади советів. Революційна боротьба пролетаріяту можлива тільки терористичними методами: „Здобуття влади пролетаріятом — це не буде ніяке мирне ‚завоювання' готового апарату буржуазної держави. Здобуття влади пролетаріятом — це насильне знищення сили буржуазії і розторощення машини буржуазної держави". В справі визвольних рухів поневолених і колоніяльних народів конґрес доручає комуністам включатись у боротьбу за національне визволення. „В майбутній війні треба використати так кожний конфлікт між імперіялістичними державами, як теж і війну імперіялістів проти Рад. Союзу, щоб мобілізувати маси в колоніях і втягнути їх в рішальному моменті до боротьби проти імперіялістів". З приводу постанов конґресу писала московська „Правда": „Наша програма кидає цілому світові отвертий визов до боротьби на життя і смерть!"

Очевидно, що за такими словами пішли й відповідні діла. Після VI конґресу спостерігається в цілому світі посилення підривної роботи комінтернівських аґентур. В 1929 р. доходять комуністичні заворушення в Мехіко до вершка. В Берліні 1. травня лилась кров на вулицях. В Колюмбії вибухло большевицьке повстання. Громадянська війна в Китаю шаліла дальше. Револьта вибухла в Австрії, Еспанії, Афґаністані. 1930 рік приносить розрухи в Індії, поширення революції в Китаю, комуністичну акцію в Фінляндії, револьти в Перу і Бразилії, загострення в Еспанії. В 1931 р. вибухає громадянська війна в Еспанії, повстання на Мадейрі, заворушення в Швеції. Збільшену активність виявляють аґентури Комінтерну в Південній Америці, де в різних краях приходить до заворушень і кривавих виступів. В 1932 р. повстання в Сальвадорі, неспокої в Манджурії, револьта в Бомбаї, комуністична революція в Чіле, революційний фермент в Сіямі, розрухи в Бельгії, Бразилії і в Ірляндії, повстання в Нікараґуї, криваві заворушення в Німеччині, демонстрації в Лондоні.

І так іде в тім самім напрямі і в 1933 і 1934 рр. і дальше. Комінтерн безнастанно випробовує свої сили, підсичує „революційний вогонь" мас і пробує, в якому місці можна роздути світовий пожар.

Тактика троянського коня

В липні—серпні 1935 відбувається VII конґрес Комінтерну. Цей конґрес має ще більше

значення ніж попередній. Головною подією для Комінтерну був у міжчасі прихід Гітлера до влади й закріплення націонал-соціялістичного режиму в Німеччині. Комінтерн кидає гасло боротьби проти світового фашизму і мобілізації всіх протифашистівських сил в одному фронті. Звідси виходить зовсім нова тактика. Знаємо, як відносився Ленін і комуністи до II Інтернаціоналу. Але не зважаючи на те, в 1934 р. розпочались переговори Комінтерну з II Інтернаціоналом, в висліді тих розмов прийшло в різних краях до створення „єдиного людового фронту". VII конґрес схвалив оці спроби й на їх основі побудував зовсім нову систему праці комуністичних аґентур. Комінтерн закинув засаду ізоляції і виключности комуністичних партій і приняв ідею спільних бльоків з іншими угрупованнями для боротьби з фашизмом. Закинув тактику розкладу робітничих організацій знутра і почав шукати порозуміння з іншими соціялістичними партіями. Рівночасно Комінтерн поширив базу для своїх партій, на конґресі проголошено, що Комінтерн змагає охопити під проводом пролетаріяту селянські, дрібноміщанські і взагалі всі працюючі елементи в організації „людового фронту" для боротьби з фашизмом.

Але „людовий фронт" став тільки заслоною для зовсім нової, а для Комінтерну суттєвої роботи. Новий генеральний секретар Комінтерну Дімітров назвав цю нову роботу „тактикою троянського коня". Дімітров говорив: „Товариші! Ви пригадуєте собі старинний переказ про здобуття Трої. Троя схоронила себе в непереможні мури перед наступом ворожого війська. Наступаюче військо втратило багато жертв і мимо того не могло здобути міста, аж при помочі троянського коня вдалося йому вдертися у саме „серце ворога". Отже суть цієї тактики — замасковане проникання комуністів до всяких ворожих організацій, щоб опанувати „їх серце" і розкладати їх знутра. Конґрес доручав комуністам належати до гітлерівського „фронту праці", до „Гітлер-юґенд", БДМ і інших, так само казав вступати до фашистівських і півфашистівських організацій інших країв. Спеціяльну увагу звернув так цей конґрес, як і з'їзд КІМ-у (Комінтерн молоді), що відбувся цього ж року, на націоналістичні організації молоді. З'їзд КІМ-у остерігав, щоб не повторити помилок з Австрії, де комуністи втягали молодь тільки до нелеґальних організацій, обмежуючи тим самим терен свого впливу. На з'їзді виступлено проти недоцінювання комуністичної праці в рамах фашистівських організацій. А бажаючи улегшити собі доступ до націоналістичних організацій молоді і працю своїх аґентур в тих осередках, конґреси Комінтерну і КІМ-у остерігали „навіть перед найменшим легковаженням національних почувань". Крім того такою тактикою Комінтерн змагав до розладування атмосфери недовір'я до комунізму і до морального роззброєння противника. Такою тактикою осягнув він те, що пізніше в різних протестантських сектах в ЗДА запанували просовєтські настрої, а в англіканській церкві знайшлись ревні оборонці Радянського Союзу. Рахуючись з небезпекою війни, Комінтерн звернув пильну увагу на військову ділянку і перебрав на себе завдання плянової праці серед чужих армій та підготовку диверзійної акції в запіллі евентуальних противників Радянського Союзу.

Організація Комінтерну

VII конґрес був останнім явним конґресом Комінтерну. Чи після того відбувались якісь тайні конґреси — невідомо, але треба припускати, що так. З закріпленням націонал-соціялізму в Німеччині і зі зростом фашистівських тенденцій в Европі, на Кремлі мусіли передбачувати, що може прийти до війни або між гітлерівською Німеччиною (табором фашизму) і західніми потугами (табором капіталізму), або до гітлерівської інтервенції проти Рад. Союзу. В однім і другім випадку Рад. Союз стане перед особливими завданнями; а тоді відповідальність Кремля за підривну роботу Комінтерну в світі могла б йому в'язати руки. Тому від VII конґресу Кремль щораз більше маскує існування Комінтерну, тимбільше, що цього вимагала теж і нова тактика троянського коня. Всі конґреси відбувались очевидно в Москві.

Начальним органом Комінтерну є Конґрес, а виконавчим ІККІ (виконавчий комітет Ком. Інтернаціоналу). Комінтерн ділиться на секції, кожна комуністична партія має там свою секцію. Секції творять секретаріяти на основі територіяльного принципу, зглядно споріднених завдань. Серетаріятів (до VII конґресу) було вісім: 1. скандинавський, 2. польсько-балтійський, 3. балканський, 4. західно-европейський, 5. північно-американський, 6. південно-американський, 7. східний (далекий, середній і близький схід), 8. колоніяльних народів. ІККІ був інституцією постійною, яка постійно урядувала в Москві і ділилась на такі відділи: організаційний, фінансовий, пропаґанди, політичний, закордонний, військовий, спецвідділ. Спецвідділ (відділ для розвідки) був обсаджений старшинами Червоної Армії, а його шефом був шеф політичного відділу в КЦ ВКП(б). Всі керівні станиці Комінтерну були тісно пов'язані з апаратом радянського уряду (головно міністрів закордонного і військового) і підчинені під Політбюро, яке хоч не формально, але по суті було найвищою вирішною інстанцією для цілого Комінтерну. Переконувань совєтської пропаґанди, що Комінтерн є незалежне об'єднання комуністичних партій світу, ніхто поважно не брав. Слово „партія" вжите тут свідомо на те, щоб маскувати властивий характер тієї організації. Кожна комуністична партія це тайна військово-терористична організація, яка тільки в однім секторі своєї діяльности виступає явно. Але тут заторкуємо питання про методи праці Комінтерну. Цій справі буде присвячена друга стаття.

З парадоксів нашого часу

„Дена" повідомляє, що в Мюнхені один військовий інвалід і його наречена вже двічі жертвували свою кров для трансфузій хворим, щоб при помочі додаткових приділів за трансфузію зібрати дещо харчів на своє весілля.

Двопартійна система ЗДА

написав **Мирон Зашківський**

Партії без політичної доктрини

Зі зростом політичного значення З'єднаних Держав Північної Америки в світі зросло теж загальне зацікавлення їхнім внутрішнім, зокрема політичним устроєм.

Та для належного розуміння цього устрою не вистарчить знати конституцію ЗДА, права президента держави, центрального уряду, або стейтових урядів, але треба теж пізнати підстави та форми існуючої там партійної системи, що є немов доповненням конституції.

Помилявся би той, хто в політичних партіях ЗДА шукав би аналогії чи подібности з европейськими партіями, бо вони побудовані на зовсім відмінних основах. В той час, коли партії европейських народів мають за свою основу певний світогляд, тобто ту чи іншу суспільно-політичну доктрину і достосовану до неї політичну програму, нічого подібного не має в існуючих двох партіях ЗДА — республіканській і демократичній. Ні одна зі згаданих партій, як це завважує американський публіцист Г. Аґар у своїй праці про партійну систему в ЗДА, не заступає якоїсь політичної доктрини, не репрезентує якоїсь точно окресленої суспільної кляси. Натомість обі партії творять радше машину, що є призначена до того, щоб правити краєм та забезпечувати державну цілість і національну єдність. Кожна з них мусить, якщо хоче існувати і сповняти своє завдання, достосуватися до головних тенденцій публічної опінії на загально-національній основі, натомість в реґіональних рамцях кожна з них мусить рахуватись з настроями більшости цеї чи іншої частини великого краю.

Тут очевидно насувається питання, в чім же є ріжниця між обома згаданими партіями, з яких кожна має ці самі завдання, чи пак цю саму „програму". Та заки приступимо до з'ясування цього питання так, як його насвітлює цитований нами Г. Аґар, хочемо подати декілька важніших даних з історії обох згаданих партій.

Гемільтон і Джеферзон — творці двопартійної системи

При колисках обох американських партій, які опановують політичне життя найсильнішої сьогодні потуги в світі, стояло двох великих державних мужів ЗДА — Александер Гемільтон і Тома Джеферзон. Оба — співробітники великого Вашінґтона, оба — визначні особистости, що репрезентували два протилежні полюси, на які в самих початках поділилось політичне думання нової Америки. Гемільтон (1757—1804), міністр фінансів в рр. 1789—1795, засновник Національного Банку, лідер „партії федералістів", є творцем сьогоднішньої республіканської партії. Джеферзон (1743—1826) автор „декларації про незалежність", третій з черги президент ЗДА, юрист і дипльомат, був першим лідером „республікан" — партії, яка пізніше приняла назву демократичної партії.

Гемільтон, син шотляндця і гуґенотки, вже в ранній молодости став речником прав колоній проти Англії, відзначився в походах, а потім в політичнім життю. Це сильна, владна натура, що вірила в сильну державу, яка має гамувати ненаситну стихію мас. Він став одним з творців З'єднаних Держав. Оборонець сильної влади боронив одночасно інтереси посідаючих верств і великого капіталу. Сфедеровані стейти зробив він одноцільним господарським організмом, сильним і споєним супроти закордону. Свідомо піддержував велику фінансієру і змагав до розбудови великого промислу.

Його політиці протиставився міністер закордонних справ Джеферзон з непохитною вірою в доброту людської вдачі, в незнищенним оптимізмом людини просвічення і з непереможною відразою до всемогучої державної влади. Джеферзон, як посол З'єднаних Держав в Парижі, брав чинну участь в ідейній підготовці великої революції. Вернувшись до Америки, зустрівся він з сильною тенденцією до всемогучої держави, яка мусіла б здавити всі ті права людини, які лягли в основі французького перевороту. З пристрастю справжнього ідеаліста поставився проти тієї тенденції. Станув в обороні фармера, якого новий розвиток був би зіпхнув до рівня міського пролетаріяту. Апелюючи до інстинкту свободи піонірів-фармерів, виповів боротьбу грізному для них сузірю — великого капіталу, індустрії і сильної централізованої влади в ім'я самоврядування громад і стейтів.

Коли партія Джеферзона захоплювалась якобінськими шапками і трикольором французької революції, партія Гемільтона мріяла про сильну владу на зразок англійської конституції. В тім величезнім ферменті і змаганню двох таборів зберіг Жорж Вашінґтон строгу невтральність. Коли Джеферзона вибрали президентом (1800), він зумів знайти золоту середину і поєднати обі протилежні тенденції згідно з потребами широкого загалу і держави. Як державний муж, Джеферзон потрапив нераз іти проти власних ідеалів, коли цього вимагала державна конечність або воля більшости. Його державно-творчій вмілости завдячують ЗДА те, що два засадничо різні світогляди, які знайшли найяскравіший вияв в особах двох лідерів — Гемільтона і Джеферзона, перемішались і злились в одно. А той новий світогляд став власністю цілого народу й обох головних партій, які через те стали вже не речниками такого чи іншого світогляду, а оборонцями інтересів держави та інтересів загалу. Крім того, як кожна партія, стали тереном та інструментом політичної боротьби за владу.

Основником демократичної партії був Тома Джеферзон і його однодумці, які підчас другої президентури Вашінґтона створили політич-

ний союз і в 1801 р. прийшли до влади. Знов же основником республіканської партії був — Олександер Гемільтон, разом зі своїми прихильниками, які в час урядування двох перших президентів були правлячою групою. Перша група, тобто демократів, спиралась головно на засаді землеволодіння — тобто її прихильники рекрутувались головно з шарів хліборобства, включно з великими землевласниками, одначе в її рядах були теж техніки і ремісники з міст. Друга група — республіканців — гуртувала в своїх рядах промисловців, банковців і торгівців, а в части і урядовців, тобто спиралась на кола, що в'язали свої інтереси з посіданням фінансового капіталу. Та ця засада партійности по суспільним верствам не завжди, або не в цілому краю, мала застосування. Деколи американське громадянство поділялось не по суспільним, але по територіяльним угрупуванням, що в дійсності перекреслювало першу засаду. Так напр. було підчас громадянської війни у 1861—1865 рр. В той час республіканська партія, що у війні південних стейтів проти північних обстоювала засаду єдности, з'єднала цим для себе фармерів північної і середущої Америки, які опісля довший час голосували тільки на кандидатів республіканської партії. Подібно було з муринами, для яких перемога півночі над півднем означала визволення з невільництва. Натомість в південних стейтах здобула для себе впливи демократична партія. Та все ж таки цей територіяльний партійний поділ американського громадянства не став основою партійної будови. Бо ось останніми часами ми бачимо противний образ. При виборах президента в 1928 р. за республіканським кандидатом на президента, Гувером, голосували всі південні стейти, які підчас громадянської війни заприсяглися були не голосувати на республіканців, знов же всі стейти середущого заходу і майже всі північні стейти голосували останніми часами за демократичним кандидатом на президента, Френкліном Рузвелтом.

Політичний компроміс — головне завдання партій

Цих кілька завваг дає нам змогу краще зрозуміти істоту американської партійної системи. Коли якийсь народ, каже Г. Аґар, розколений горизонтально, тобто по лінії клясового поділу, виринає небезпека суспільної революції. Коли ж він розколений вертикально, тобто по територіям, повстає небезпека, що якась частина відділиться від цілости, або загалом цілість розпадеться на кусні. Ця друга небезпека грозить передусім великим державам. Такі небезпеки переживали теж ЗДА, нпр., у 1813/14 роках (війна з Англією), у 1832/33 рр. (сепаратистичні рухи в південній Кароліні), в 1850 р. (сепаратистичні погрози 9 південних держав), в 1861—1865 рр. (громадянська війна). Та, виключаючи цей останній випадок, всі інші конфлікти вдалося залагодити шляхом політичного компромісу. І саме завданням двох великих американських партій є довести до таких компромісів 'ще заки назріє кріза, а в кожному разі, заки дійде до катастрофи. Тому теж засадничою ціхою американських партій є велика гнучкість та дипломатична зручність у розв'язанні спірних та складних питань. А в тому американські партії не є ніякими політичними, суспільно суцільними групами, що були б зв'язані стисло окресленою партійною програмою, але доволі вільним об'єднанням інтересів.

Щоб зрозуміти суть американської партійної системи, каже Г. Аґар, слід мати перед очима два головні моменти. Перший — величезний простір ЗДА (около 8,000.000 кв. км.), з питомими різницями та протилежними інтересами поодиноких теренів, другий — політичну структуру ЗДА з її поділом влади на незалежні від себе — законодатну владу (Конґрес) і виконну владу (президент держави і центральний уряд, згл. уряди поодиноких стейтів). Перший момент криє в собі небезпеку щодо територіяльної цілости, другий — щодо гармонійного співдіяння двох головних державних органів — законодатного і виконного. І саме завданням загально-державних американських партій є забезпечувати гармонійне співдіяння законодатної і виконної влади та зводити до спільного знаменика всі протилежні інтереси поодиноких частин величезного краю і великого громадянства.

Завданням кожночасно -правлячої партії є зрівноважувати протилежні інтереси і стремління, будь вони реґіональної чи загальнодержавної натури, щоб ніякий з тих інтересів не уявляв собою виключної і цілковитої перемоги одної сторони над другою. Знов же завданням кожночасної опозиційної партії є слідкувати за тим, чи правляча партія не нарушує вищезгаданої рівноваги, тобто, чи вона не діє проти інтересів більшости. І тому її завдання — виступити з такою програмою нових компромісів, яка припала б до вподоби якнайбільшій кількості осіб чи груп, невдоволених політикою уряду, але яка, по можності, не відпихала б і тих груп, які вдоволені цією політикою. Тобто, опозиційна партія не проповідує іншого світогляду, не хоче радикальної зміни політичного чи суспільного устрою Америки, і хоча здебільша в виборчій кампанії послуговується різкими і бойовими гаслами, то справді бажає тільки нових компромісів і привернення нарушеної рівноваги.

Ця засада компромісів, що є істотною ціхою американської партійної системи; є певною охороною прав меншости. У справах, що торкаються рівномірно всіх теренів ЗДА, американський народ підчиняється волі більшости. Одначе, щодо тих справ, в яких інтереси поодиноких теренів чи звички їх населення розходяться, ніяка частина краю не прийме диктату більшости. І саме узгіднення та компроміси, які в діяльності обох партій відограють таку важливу ролю, дбають про те, щоб такі ситуації не повторювались. Завдяки цій системі ніяка група не може одержати всього, чого вона хоче, і ніяка програма не може бути стовідсотково переведена в життя. І це є найкраща забезпека перед будь-якою всевладою.

Засада узгіднювання і компромісів і випли-

ваюча з того засада охорони меншости не залишилися без впливу на конструкцію американського Конґресу. Сенатори і посли мусять походити з цього стейту, який вони заступають, а посли звичайно навіть з тої округи, що їх вибирає; тим то вони й дійсно заступають в Конґресі свої стейти, міста й округи. Вслід за тим Конґрес противиться всім спробам приймати одноцілі рішення у цих справах, які куди краще можна залагодити шляхом окремих відмінних постанов для поодиноких стейтів, і противиться вимогам послідовности там, де є можливі і доцільні тільки компроміси. Загорілий реформатор, каже Г. Аґар, насторожить проти себе Конґрес, а коли б навіть йому вдалося перебороти консервативне наставлення Конґресу, то, здається, він скоріше доведе до розколу народу, аніж переведе свої реформи в життя.

„Третя партія"

Та це не значить, немов би існуючі американські партії не були здібні чи готові на які-небудь реформи. Навпаки, у взаїмній конкуренції обі великі загально-державні партії, республіканців і демократів, перевели цілу низку потрібних реформ на різних ділянках політичного і суспільного життя. І тільки цьому великому практичному змислові та реальному підходові до різних життєвих проблем слід приписати цей стан стабільности і тривкости внутрішніх відносин, що його бачимо в ЗДА. Та все ж таки нові ідеї чи нові методи промощували собі шлях серед американського громадянства тим чином, що їх спершу видвигала та пропаґувала якась „третя партія". Ці „треті партії" мали тільки льокальний характер, їхні впливи обмежувались до якогось міста, стейту, в найкращому випадку до певної групи стейтів. Їхнім завданням було звернути увагу американського громадянства на нові ідеї або пляни, чи подати свої проекти щодо розв'язки цих чи інших державних проблем. Якщо нові ідеї, пляни чи проекти, що їх видвигнула якась нова партія, найшли одобрення з боку загалу і здобули популярність серед американського громадянства, тоді одна чи друга загально-американська партія, або й обі наразі, перебирали ці ідеї і проводили їх як свої. Так було напр. з „народньою партією" (Populist Party), яка в 1892 р. виступила з дуже сильною критикою існуючих відносин та видвигнула була цілу низку реформ (напр. колективні умови, 8-годинний день праці, податкові реформи, тощо). І хоча „народня партія" не стала загально-американською партією, то все ж таки вона мала великий вплив на оформлення програми обох великих американських партій. Багато з голошених „народньою партією" ідей і плянів переняли були демократи, а там де їм не вдалося перевести їх у життя, зробили це опісля республіканці.

Льобі, громадські комітети, національні конвенти

Другим чинником, завдяки якому нові ідеї просякають у політичне життя Америки — є окремі суспільні групи, що мають вплив на партії, зглядно на членів Конґресу. Є це т. зв. „льобі" (lobby) і громадські комітети (citizens commitees). Перші мають свій осідок здебільшого в Вашінґтоні, а назва їх походить від слова lobby, що означає кулюари (коридори) парляменту. Другі є розкинені по цілому краю. Льобі є різні, напр. фармерів, робітників, фабрикантів, тощо. І саме завданням Конґресу є по можності поєднати різні, здебільша противні собі інтереси поодиноких льобі, зглядно відкинути такі вимоги, які противляться загально-державним інтересам. В той час, коли льобі стараються впливати на послів або сенаторів, члени „громадських комітетів" стараються впливати безпосередньо на громадянство та за його поміччю робити відповідний натиск на партії. Окреме становище займає тут „Комітет політичної акції" (Political Action Commitee — PAC) американського професійного союзу Конґресу Індустріяльних Організацій C. I. O. (Congress of Industrial Organisations), який повстав підчас президентських виборів у 1944 р. Цей комітет є комбінацією між льобі і громадським комітетом для пропаґанди серед громадянства. Остатньо читаємо в американській пресі, що теж друга професійна організація — „Американська Федерація Праці" (American Federation of Labor) рішила створити „Виховну і Політичну Лігу Праці" (Labor's Educational and Political League).

Все ж таки властивою формою американської партійної системи є — двопартійність. Одна з двох загально-державних партій є так довго при владі, як довго вона має за собою більшість американського громадянства, в той час друга виконує ролю опозиції. Втратить правляча партія довіря більшости громадянства, опозиційна партія приходить до влади, а досі правляча партія займає місце опозиційної. Ця зміна роль приходила при нагоді політичних потрясень або в наслідок господарських кріз. І так напр. по першій світовій війні відбувся радикальний зворот американської публічної опінії від демократів у сторону республіканців. Коли ж опісля затяжна господарська кріза з мільйонами безробітних охопила ЗДА, у висліді виборів у 1932 р. республіканці мусіли знову перейти до ролі опозиційної партії. Знов же по другій світовій війні відбувся цей самий процес, що по першій світовій війні — демократи, як досі правляча партія, уступили своє місце республіканцям.

Треба звернути увагу на ще одну своєрідність американських партій, а саме на т. зв. „Національні Конвенти". Це партійні зібрання, що в них беруть участь делеґати даної партії з усіх округ; там намічують кандидата на президента держави та встановляють виборчу програму. Від часів президента Джексона кожний президент має дві ролі. Він є головою держави, а водночас головою даної пар-

З парадоксів нашого часу

„Süddeutsche Zeitung" (ч. 68) подає за „Юнайтид Прес": Гірошіма, японське місто, що його знищила атомова бомба в 91 %, святкувало танцями на вулицях, фаєрверками та спортовими змаганнями другі роковини спущення атомової бомби.

тії. Як голова держави він є репрезентантом і символом національної єдности, як голова партії він підлягає критиці противної партії.

Неписана конституція

Як бачимо американська партійна система є доволі складна і для европейців мало зрозуміла, але повчальна. Та обставина, що американські партії не різняться між собою якоюсь політичною доктриною, чи радше чітко означеною програмою, може викликати сумніви щодо постійного определіння її членства. Можна би вважати, що супроти такого стану речі, важко говорити про трівку приналежність членів до одної чи другої партії. Та воно не так! Навпаки, одна і друга партія має своїх вірних приклонників, які трівко зв'язані зі своєю партією і які свою партійну приналежність чи орієнтацію не в'яжуть з кожночасною кон'юнктурою. Ця партійна відданість основується на різних чинниках історії, традиції, реґіональних особливостях, родинних зв'язках, громадянській честі, почутті для „нашої сторони", тощо.

Як це ми вже згадували, серед загалу американського громадянства буває часом радикальний зворот довіря і симпатій в сторону одної чи другої партії. Та ці радикальні зміни громадської опінії в користь котроїсь партії не нарушували в нічому основних засад політичної і суспільної структури ЗДА. Вони відбувалися без внутрішніх потрясень чи кривавих заворушень, які траплялися у багатьох інших краях. Тому теж американці дивляться на існуючу в ЗДА партійну систему як неписану конституцію, що є органічним доповненням до писаної конституції та трівкою запорукою національної єдности і громадянської свободи — основи демократичного устрою.

КОЗАЧИЙ РУХ

написав **проф. д-р В. Авілов**

Козачий народ це східний сусід України. Але наше громадянство замало познайомлене з основним питанням козачого руху. Це наслідок тої нівеляційної політики Москви, якою вона намагалася нехтувати і закривати національні рухи поневолених нею народів. Автім спільна доля й однакові змагання тих народів повинні сприяти їх взаїмному пізнанню і зближенню. Тому ми містимо статтю, яку дістали з кол козачого руху. Містимо не тільки на те, щоб впровадити наших читачів у проблематику козачого руху, але теж тому, щоб дати вислів нашому прихильному ставленню до визвольних змагань козачого народу. —Ред.

В XV віці поза межами московської держави, мимо волі і бажання московського народу та його керманичів, по течії рік Дону, Уралу, Терека, Волги і на берегах Озівського та Чорного морів, утворились вільні, незалежні козачі республіки, які мали всі ознаки, властиві кожній державі: власну територію, свій нарід, свою державну владу. Незалежність козачої державности, згідно з безспірними історичними документами, виявлялася не тільки в наявности власної території, влади й народу, а й у незалежності дипломатичних зносин, в повній незалежності оголошення війни і заключення миру, в наявності своїх, козачих народніх інтересів, у своєму, козачому способі розуміння їх.

Козацтво має цінний життєвий досвід вирішувати самим народом відвічні завдання побудови життя і державного буття на справжніх основах свободи, рівности і братерства, втілених у саму істотність козацтва. Козацтво — це не книжний, теоретичний, а життєвий, практичний шлях шукань і досягнень форм людської спільноти на основах справжнього демократизму, форм, до котрих почали наближатися у своїх філософських вченнях і трактатах передові вчені й філософи тільки в XVIII віці, тобто, значно пізніше того, як козачий нарід перевів у життя ідеали народоправства, утворивши трудове суспільство, соціяльну громаду і державну організацію на основах, які тепер для багатьох народів являються, покищо, недосяжним ідеалом.

Ці вільні козачі республіки протягом усього свого незалежного життя яскраво усвідомлювали свою племінну та духову єдність, завжди і скрізь виступали спільними силами на захист своїх суверенних прав.

Незалежність і недоторканість козачої державности визнавались усіма сусідніми державами і, насамперед, могутніми тоді Туреччиною, Польщею і московським царством.

Ці козаки завжди ясно і свідомо почували свою політичну і соціяльну окремішність від інших народів, в тім числі й від народу московського. Це вільне козацтво завжди протиставило себе „російському", „росіянам", „великоросіянам", Росії, і ніколи не вважало себе часткою московського царства, або частиною московського народу. Всі зносини Москви з козачими республіками, Москви, яка також визнавала повну самостійність козачого народу, провадились через відділ чужоземних справ, посли й громадяни цих республік трактувались як чужоземці й користалися в Москві правом недоторканости. З перших же часів козачої історії у козаків проявляється висока народня козача самосвідомість, свідомість своєї козачої природи, своїх законів, прав, звичаїв, традиції. В той час не було й не могло бути поміж козаками будьякої „російської свідомости", бо в XV, XVI і XVII віках ніякої „русской" в розумінні „російської" свідомости не було, а була лише „московська". Російська свідомість могла утворитись і утворилась (і то не тільки у керівної верстви і частини інтеліґенції) за

часів і в наслідок існування російської держави, тобто після XVII віку. Подібно до того, як тепер в СССР утовкмачується „советское" усвідомлення.

Згідно з свідченням самих російських істориків (Карамзін, Погодін, Плевой, Устрялов, Пудовалов та інші), козаки завжди, впродовж усієї своєї історії, протиставили себе „росіянам". Причини такого протиставлення не в соціяльно-економічних різницях, а в різниці походження та природи козаків і москалів. Згадані історики вважали козаків окремим народом, а й по російських школах до половини XIX віку вчили про козаків, як про окремий нарід. Версія походження козаків від москалів з'явилася вперше тільки в 1834 р. і автором її був В. Броневський, який одержав від російського уряду завдання змайструвати цю верзію, щоб потім причесати козаків під загальну московську зачіску. Коли б козаки були справді одного походження, однієї природи з москалями, то вони після свого двісталітнього примусового перебування в складі російської держави, після систематичної русифікації їх, мусіли би злитися з московським народом, як це сталося з Новгородцями, Псковцями, Вятичами та іншими. А козаки зберегли свою ідеологію, свою психологію, свою національну самостійність, свій внутрішній світогляд, окремий і відмінний від світогляду московського, свої традиції, свій побут та свій окремий народній характер і, всупереч спільності мови, є окремим від москалів народом.

Козачий народ, продовж усієї багатовікової, історії, відзначався особливим вільнолюбством, усвідомленням своєї народньої гідности і гідности особи кожного свого члена. Козаки були людьми з твердим і незалежним характером, ніколи не визнавали рабства, не мирились із насильством, самоправством або кабалою. Свою свободу й незалежність козачий нарід рішуче відстоював при спробах ворогів козацтва позбавити його свободи й суверенности, яскравим свідоцтвом чого є вся його героїчна історія.

Із закріпленням московської держави, з поширенням її деспотичних державних форм, з їх політичною й соціяльною нерівністю, з поширенням московсько-російського імперіялізму, московські царі почали відверту війну проти вільного й свободолюбного козацтва. Морем крови й насильствами знищили вони козачу державність і козаче народоправство. Після відвертої війни козачого народу з царем Петром І-им, після фізичного знищення ним більше половини козачого населення, козацтво було примусово втягнуте в рямки Московії, переіменованої потім на Росію і російську імперію.

Російський уряд вжив усіх заходів до того, щоб до решти зросійщити козаків, вимести з їхньої свідомости всяку думку про відновлення козачої держави. Але не дивлячись на двісталітній період всебічного російщення — як у школі, в церкві, в мистецтві, в армії, так і в усіх галузях щоденного життя — козачий народ не втратив прагнення до волі й незалежности.

З перших же днів російської революції, козаки в усій своїй масі виявили своє неухильне змагання до самостійного державного життя, до відродження й утворення своєї козачої державности на здавна козачих землях, рясно политих кров'ю і потом своїх батьків, дідів і прадідів.

Поруч із іншими народами бувшої Росії, козаки зразу ж пішли шляхом повного самовизначення і відродження своєї державної незалежности. Без усякого дозволу чи санкції кого б то не було, без усяких еволюцій від автономізму чи федералізму, козачий народ зразу ж відродив усі інституції своєї козачої народньої влади. Був утворений Військовий Круг-Парлямент, Військовий Отаманат, Конституція, Уряд, відроджувалось своє історичне козаче право, відкидалося все чуже, зайшле. Отже, козачий народ не лише проклямував своє право, а відразу ж переводив його в життя.

Ідучи своїм історичним шляхом, різко відокремлюючись від руїнницької стихії російського большевизму, яка нестримно наступала на козачі кордони, 10. грудня 1917 року Військовий Отаман А. М. Каледін і Військовий Уряд оголошують незалежність Дону, яку цілком ствердив скликаний Військовий Круг, утворений з вільно вибраних представників козацтва. Те ж саме роблять і інші козацькі землі.

Як і стара російська влада, нова влада в особі большевиків не захотіла визнати виходу козаків із складу російської держави. І хоча в країні не були ще стверджені всі „досягнення великої безкровної" революції, нові керівники Росії виповіли війну відродженій козачій державності й козачому народоправству. Після тимчасового поневолення большевиками козачих земель, загальне й поголовне повстання козачого народу викинуло окупантів за межі козачих країв.

І знов козачий народ виявив свою тверду волю жити на своїй землі, під своїм козачим законом. Скликані, після звільнення, козачі народні представництва, Військовий Круг і Рада, знов підтвердили проголошену незалежність, про що з усією ясністю говориться в першому пункті Конституції Дону: „Всевелике Військо Донське є самостійна держава, основана на началах народоправства".

Одночасно все козацтво неухильно прагне до об'єднання всіх козачих сил, об'єднання всієї козачої території в одне ціле. Це прагнення було висловом справжньої волі народу, виявленої вже в 1917 році заснуванням „Совета Союзу Козачих Військ", а опісля „Юго-Восточного Союзу", „Доно-Кавказького Союзу", і накінець „Союзу Дона, Кубані, Терека, гірських і степових вільних народів", і в утворенні Верховного Козачого Парлямента й Уряду. Цю волю свого народу козаки тепер оформлюють в одній Козачій Державі, з простою і зрозумілою для кожного козака назвою — Козакії.

Прагнення до відродження козачої свободи й незалежности не було виявленням волі будь-

якого окремого козачого угрупування або партії, чи зрештою, будьякої частини козачого народу, а було вільним, непримушеним волевиявленням усього козачого народу, в особі вільно вибраних народніх представників, які з усією виразністю висловили очікування й прагнення всіх козаків у козачому представничому органі, Військовому Крузі-Парляменті. Козачий Парлямент відродив усі атрибути своєї народньої влади: Конституцію, прапор, гимн, герб, свою монету і т. д.

За свої народні ідеали, за своє невід'ємне право жити на своїй козачій землі, під своїм козачим законом, згідно із своїм старовинним козачим звичаєм, козачий народ прийняв накинуту йому Москвою війну. За ці святі ідеали вільнолюбне козацтво змагалось понад три роки, змагалося з величезним героїзмом і з напругою всіх фізичних, моральних і матеріяльних сил. Не знаючи ніколи рабства, насильства, деспотизму, тоталітаризму, козаки провадили боротьбу за своє найсвятіше — за своє народнє козаче життя...

Але, не зважаючи на всі героїчні зусилля, не дивлячись на рішучий спротив, козацтво було подолане чисельною перевагою фізичної сили московської орди. Одначе ні саме козацтво, ні його славна Армія, ні органи його державної влади не капітулювали перед ворогом. Вони були примушені залишити межі своєї батьківщини і на далекій чужині продовжували всякими можливими засобами й методами боротьбу за звільнення закріпаченого козачого народа. Не примирився з чужинецькою владою козачий народ там, на наших просторах, усіми засобами ведучи боротьбу за своє визволення. Скільки не було проти нього вжито репресій, переслідувань, висилок, всяких експериментів „найдемократичнішою" московською владою! Але ніщо не могло й не зможе подолати непереборну волю гордого й свободолюбного козака.

Друга світова війна 1939—1945 рр. принесла знов багато жертв, недостач і випробувань многострадальному козачому народові з боку обох противників, що боролися на наших козачих просторах. В розгорнутих подіях цієї війни, козаки завдяки сліпоті бувших гробокопателів козацтва, які були наставлені чужинецькою владою на чолі керівництва козаків, стали об'єктом чужинецьких дій і чужинецьких не козачих цілей. І знов тепер наш козачий народ стікає кровю та сльозами, знов терпить неймовірні страждання й недостачі, знов продовжує нести свою чергову Голготу, знов, і котрий раз у своїй історії, несе свій важкий страшний хрест.

Тепер, докладно вивчивши велике минуле козачого народу, з його безприкладним героїзмом і впертістю в досягненні своїх народніх ідеалів, виразно усвідомивши всю минулу справжню історію козацтва, минулі події, які залишили трагічний відбиток у житті й його майбутньому розвитку, проаналізувавши всі помилки в минулому, перевівши ґрунтовну переоцінку всіх цінностей, представники козачого народу, які дотримувалися засад відвічности козачої державности й законного права, всі ці представники і всі ці політичні партії й угрупування об'єдналися в одно ціле — Козачий Народній Рух (КНР), який репрезентує все козацтво в цілому і всі його політичні і культурні сили, сповнені непоборної волі вивести свій народ з трагічної дійсности, вирвати його з кощавих обіймів московського імперіялізму, відродити його традиційну козачу державність і вивести свій народ на шлях власної історичної самобутности.

Але розкидане фізично козацтво не розплилося духово. Воно не вмерло й не вмре, а збереже свою незмінну волю до боротьби за своє козаче право і свою козачу правду. І коли тепер козачий народ, під примусом зовнішнього насильства стратив свою волю й незалежність, то чести своєї не загубив і ніколи, при ніяких обставинах, не схилиться перед насильством, не вклониться червоному ідолові. А коли залишилась і збереглась наша народня честь, наша козача правда, то всі козаки глибоко вірять, що будуть скинуті ланцюги рабства і насильства.

Де Ґоль в боротьбі за владу

написав **Жан Лярен**

З лондонського місячника „World Review" даємо скорочений переклад статті про де Ґоля. Де Ґоль став — у зв'язку з внутрішньою кризою Франції — предметом загального заінтересування світової опінії. Сьогодні ця стаття тим для нас інтересна, що вона появилась ще перед виборчою перемогою де Ґоля і тому вільна від тої газетної сензаційности, з якою світова преса тепер підходить до де Ґоля. — Ред.

Коли зродилась »містика« Ґолізму...

В хвилині щирости сказав одного разу Шарль де Ґоль: „Я не є для малих авантур, я — для великої бурі". І не легко можна буде втихомирити бурю, яку він тепер розпутав у Франції. Заснувавши своє „Об'єднання Французького Народу" (Reassemblement du Peuple Francais), він виступив до боротьби за владу. Його безпосередні політичні цілі вже сьогодні очевидні. Він змагає до того, щоб уневажнити нову конституцію, а впровадити іншу, яка відібрала б владу від парляменту і передала її одній особі — президентові республіки. Він хоче покласти край партійній політиці і в той спосіб визволити Францію від комунізму. Він бажає, щоб нову державу оснувати на принципі персонального провідництва й очистити її від чужих ідеологій.

Люди говорять про загадковість де Ґоля. Але досі цілі і заміри де Ґоля не були загадкою, вони зроджені з його інтимної віри в те, що доля Франції нерозлучно сплетена з його судьбою і що тільки сильний провід зможе перевести ті реформи, до яких змагають там, за каналом. Кілька років перед війною писав де Ґоль, коли ще був мало знаним офі-

цером: „Люди не можуть існувати без проводу так, як не можуть жити без їди, води і сну. Ці політичні створіння потребують організації, яка дає порядок, дисципліну і блеск".

Ця ідея була постійно в голові генерала, коли він в 1940 р. через ніч став символом французького резістансу. В важких роках, що прийшли опісля, його ідея знайшла відгомін в головах тих молодих людей, які в головній кватирі в Карлтен Ґарден спорили з тими, що від них залежала тоді доля світа. Ці молоді люди, як і їх провідник, твердо вірили, що Франція потребує зовсім нової системи і форми правління. Це були дні, коли зродилася „містика" ґолізму, прикрашена всіми оздобами реальної епіки життя. Один американський глядач писав тоді: „Де Ґоль вийшов на сам вершок великого історичного хвилювання".

Коли де Ґоль вернувся до Франції, він думав, що вона його — з тілом і душею, і вірив, що всі французи признають сліпо його владу. Хоч він став символом визвольної боротьби Франції, то боролись теж і інші, а їх погляди про майбутнє не завжди згоджувались з його поглядами. Комуністи, які також пішли в ряди резістансу, коли Росія впуталась в війну, бачили в нім свойого природнього ворога, бо він уявляв собою такий тип француза, якого вони не можуть знищити: традиціоналіст, що твердо закорінився в історії і гордий з християнських чеснот старої Франції. Французи признали де Ґолеві, що йому по заслузі належиться, але їх здоровий розум і критична розважність не піддались гістерії моменту.

В міжчасі відновили діяльність передвоєнні партії, а з ними одна нова, MRP. За де Ґоля було багато галасу. Але „довгий аспараґус", як його звуть популярно, пішов слідами давнього Чінчіната. Він оповився в свою зранену гордість і відійшов.

Його відхід зробив для нього більше, як місяці пропаґанди. Знов почала діяти „містика". Люди дивувались: „Що думає де Ґоль? Що він хоче?"

Чого хоче де Ґоль

„Об'єднання" існує вже досить довго, щоб зробити перший перегляд. В Парижі влаштовано головну кватиру, а в кожному департаменті Франції заложено обласні станиці. Завчасно ще оцінити майбутню силу нової організації, хоч без сумніву перша пропаґандивна кампанія принесла йому багато прихильників. Навіть у скептично наставленому Парижі зголошуються що тижня сотки людей. Практично RPF не є політичною партією в загально принятому значенні цього слова, воно приймає членів з усіх партій, за виїмком відомих коляборантів і комуністів. Коли члени підписують заяву вступлення, вони не дістають нічого конкретного, вони повинні вдоволитись блискучим портретом генерала і гаслом „святого завдання відбудови". Вони не знають, куди вони йдуть, знають, що їх веде де Ґоль і що вони йдуть за ним. В політичній партії лідери можуть мінятися, але основні принципи залишаються ті самі. В „Об'єднанню" такої певности немає.

Коли де Ґоль поставив себе на чоло руху, заявив, що „Об'єднання" буде діяти в межах існуючих законів, а одночасно як першу ціль поставив усунення конституції. В цьому є деяка непослідовність. Але це не є злочин змагати до зміни писаної конституції, зокрема, коли її народження супроводжала така велика нехіть з боку багатьох людей. Одна третина населення голосувала за конституцією, малощо менше проти, а третина здержалася. Якщо писана конституція не діє, треба викинути її до коша. Але де Ґоль має щойно доказати, що вона не відповідає потребам краю. Сьогодні ніхто з французів не скаже, що вона добра, за виїмком комуністів, які були її хресними батьками. Слаба сторінка руху де Ґоля в сьогоднішню пору полягає в тому, що він, критикуючи конституцію, не поставив своєї позитивної пропозиції. Він хоче позбавити парлямент (а разом з ним і партії) права вибирати і вести екзекутиву, але він ще не пішов так далеко, щоб ясно окреслити, як він уявляє собі вибір екзекутивної влади. Він тільки робить неясні натяки на американську систему вибору президента. Ця неокресленість дає його ворогам атути проти нього.

Хто є в штабі де Ґоля

Люди в окруженню де Ґоля це пристрасні ідеалісти, віддані де Ґолеві як своєму лідерові. Це майже все молоді люди, які пройнялись думками генерала про те, що велич Франції може забезпечити військова витривалість і змагання до переваги в світових пересправах. Тільки дехто між ними має політичний досвід — це може бути добре, але й зле. Жак Сустель, генеральний секретар, має 35 років, це відомий антрополог. Інший це 30-літній журналіст Діомед Катру, син генерала Катру, амбасадора в Москві. Сюди належить Жак Бомель, що має 29 років. Анре Мальро, головний пропаґандист де Ґоля, повістяр, має в своїм життєписі епізоди співпраці з Чанкайшеком і участь в еспанській громадянській війні — по стороні червоних. Але він відійшов з того табору і сьогодні його ім'я це червона плахта для французьких комуністів. Одинока особа в окруженню де Ґоля, яку й передше знали в ширших політичних кругах, це Ґастон Палевскі, колишній політичний дорадник маршала Ліотея і керівник кабінету прем'єра Рено. Він мав великий вплив за кулісами політичного життя і — кажуть — навіть керував своїм шефом. Він приклонник правих поглядів. Палевскі — один з тих таємничих людей, які не показуються прилюдно на сцені, а мимо того рішають про долю цілої нації.

Хто піддержує рух де Ґоля

Де Ґоль це мішанина Жанни д' Арк, яка спасла Францію, Наполеона, який дав їй славу, сльози і закони, і мужів типу Тієра, які намагались, інколи з успіхом, закріпити її стабільність, втихомирюючи протилежні сили. Скоріше або пізніше йому вдасться об'єднати всі сили, що не погоджуються з комунізмом. Де Ґоль як безкомпромісовий ворог комунізму — це борець в очах багатьох французів. Він апелює до незалежної думки дебелих селян, які відкидають усі наглі зміни, усі спроби усунення приватної власности і католицької Церкви, а хотіли б зберегти своє право — держати власні ощадности в панчосі, якщо їм цього забажається. До нього мають довіря теж і середні верстви. Вони видять, що зріст комунізму загрожує їхнім позиціям. І хоч вони в неодному не погоджуються з генералом, то всетаки хотіли б бути з ним, коли прийде до великої розправи, бо знають, що це одинокий їх шанс. А передовсім де Ґоль об'єднує всі ті елементи, для яких комунізм — це чужа ідеологія, яка, якщо принялась би, поставила б Францію з її великою традицією, культурою і національним життям під чобіт Москви.

Де Ґоль відтягне, як і досі, багато прихильників з рядів „Республіканськo-народнього руху" Жоржа Бідо. Бо його політика, хоч чесна і з добрими намірами, була продовж останніх місяців все інше тільки не тверда і ясна. Завдяки компромісам з комуністами в справі конституції цей рух втратив багато приклонників і його лідери сьогодні в клопітливім положенню. Навіть і від соціялістів він може дещо здобути. Всі ті соціялісти, які не погоджуються на співпрацю з товаришами Моріса Тореза станугь в майбутньому по стороні де Ґоля, а їх політичний розум і досвід вийде йому тільки на користь.

Якщо сьогоднішні державні інституції Франції не принесуть їй поправи, прийде до кінцевої розправи між „Об'єднанням" і комуністами. Ці останні не мають ніяких ілюзій в тім відношенні. Вони знають, що мусить прийти, і підготовляються, щоб не бути заскоченими.

Як демократичний лідер, де Ґоль має деякі поважні недомагання. Він упертий і нетерпимий. Любить, спалахнувши гнівом, зірвати дискусію і завжди вимагає, щоб інші його зрозуміли, хоч сам робить замало зусиль, щоби бути ясним. Він блискуче пише, з него добрий мислитель, але злий бесідник. А його вплив на маси більше походить з гордої і суворої постави та наказуючого тону, як із дійсної приязні. Його містика разить у XX столиттю. Але рівночасно треба підкреслити його змисл для обов'язку і його непохитний патріотизм.

Вкоротці Франція мусітиме рішати. Французи завжди брали політику поважно. Сьогодні вони потребують цього більше як коли. А їх ясна логіка і здоровий розум вказуватимуть їм шлях.

Сила, маса, ідеологія

написав **Д-р Віляр Фіоля**

Подаємо уривки із книжки Д-р Віляр Фіоля: **Людина й соціяльне середовище"** — Париж, 1940. Автор еспанець, його погляди, як сам він зазначає в передмові до французького видання, постали на основі трагічних досвідів еспанської громадянської війни 1936—1939 і початку другої світової війни. Характеристичне в книжці шукання доріг до загально-важних розумових основ пізнання і діяння, логіки і моралі, в протилежності до ірраціоналізму, з його відмінами: алогізмом і аморалізмом, що проповідувалися і здійснювалися в житті. Наслідок: „світ смертельно поранений за свій брак моралі" (X).

Одначе це не зворот до давніх думок. Автор одночасно, як виразно видно з нижче наведених уривків, не признає всесильности інтеліґенції, він відкидає той раціоналізм, що хотів згори обдуманими плянами перебудувати світ по своїй волі, — і тим викликав реакцію життя проти себе і спричинив сучасну моральну, соціяльну і політичну кризу.

Деякі думки, що їх подаємо, напр., про культ сили, або містику маси, про гекатомби і страту часу, незвичайно цікаві й пекуче актуальні для нас і нашого життя.

Сучасний стан

Сучасний стан світу виявляє такі характеристичні риси:

1. Брак вищого критерія оцінки й брак дисципліни людських дій привів до анархії цінностей. Різні критерії в площині розуму, що їх не можна звести один до одного, бо не маємо конечної вищої норми, — неминуче приводить до тріюмфу сили, як останнього і найвищого засобу переконання;
2. Зудар між державами, і внутрі кожної країни зудар між соціяльними клясами — неминучі. З огляду на ту нашу свідомість, акція в ім'я людства, і разом із нею мир і добробут, в'яжуться нерозривно одне з одним і вимагають об'єднаної дисципліни. А що її немає, люди не знаходячи ні формули, ні дороги, що нею йшли б, передають справу того об'єднання силі. І то в усіх ділянках, в усіх питаннях, і в усіх розмірах; у великих речах і дрібних, в індивідуальних справах, як і колективних, в народніх і міжнародніх.
3. Сучасне безсилля людей, що висловлюється невдачею всіх їхніх зусиль, також дає як вислід відклик до сили;
4. Все те доводить до найбільшої катастрофи, коли візьмемо під увагу, що люди звертаються до сили, щоб рішити конфлікти, які вимагають розв'язки проказаної розумом і мораллю. (Ст. 193).

Це стан, що дає явище, видне навіть для поверховного пригляду, — явище великого значення, що віщує згубу, а саме: неспроможність державних урядів зарадити політичним і суспільним недомогам через невистачальність конституцій, що з них беруть вони свою владу. Цей факт загрожує суспільну певність тих, що в горі, загороджуючи шлях законности тим, що в низу. І одні і другі не довіряють нічому тільки силі, і тому то світ кидається в диктатуру, себто в заперечення демократії, таким чином відхиляючися від єдиної дороги рятунку. (Ст. 194).

(...моральний упадок нашої доби, підкреслений виразним знаком смерти" — це)
— різниця між матеріяльним і науковим поступом нашої цивілізації та її моральною мізерією. Нестерпний для життя брак рівноваги між матеріяльною і моральною дійсністю, тоді як привернення рівноваги привернуло б здоров'я світові. Брак рівноваги, що вказує велич зла й потребу виняткового зусилля на те, щоб одужати. (Ст. 195).

Боротьба кляс. Містика маси.

Порушення природньої дійсности..., порушення, що в нашу добу дійшли до вершка і зокрема виявилися в зловживаннях капіталізму, викликали у своїх жертв рух до єдности, який намагається створити, при слабості кожної людини зокрема, страшну силу: силу числа, силу маси. Як оборонна реакція на зловживання, до речі дуже грубі зловживання проти громадськости, з'явилася боротьба кляс, одна з відмін боротьби за життя.

Люди, позбавлені своїх основних і природніх прав, бачать у масі єдиний рятунок, бо той рятунок вимагає зусилля куди більшого за можливості відокремлених одиниць. Люди чекають його від сили спротиву і наступу, що її має маса. Та особливша сила, справді величезна, представляє для людей не тільки те, чим вона дійсно є, але й усе те, що вони пробують обороняти, включно з тим, чого їм з різних причин бракує... Маса символізує для людей привернення людської гідности, здобуття прав, основу щастя, соціяльну структуру, забезпечену справедливість. Із того, що людина-масовик, згідно із своєю вірою, бачить у масі і чого сподівається від її дій, зродилася містика, що приписує масі здібність осягів, техніки, керівництва, всемогутність у всіх справах і задля всіх справ, все те, чого на жаль, вона не має. Ще один випадок із численних, де потреба і біль створили віру.

На жаль маса, та без сумніву поважна сила, є сліпа, як і всі природні сили. Маса може відмовитися від праці, спинити промисл, знищити фабрики; та ледве чи вона змогла б успішно провести якусь справу. Маса так як ріка, що то брак у ній води спиняє млин, але коли вона стане в поводі, руйнує його. Маса через саме повздержання — могла б зробити війну неможливою; але вона ніколи не змогла б збудувати мир. Конструктивне діло, ініціятива, керівництво і техніка не залежать від числа, але прямо від індивідуальности, на основі її природних прав. Одинока користь, що її дає сила маси, походить із самого факту її існування; та користь у тому, що маса остерігає, чи повинна остерігати, свідомих і відповідальних людей. Така осторога — це найвиразніший доказ, що йдемо неправильною дорогою і що ми повинні виправити нашу помилку... Єдине добродійство маси випливає з її спромоги давати осторогу.

Поза тією осторогою, що має характер діягнози, маса на основі конечних законів свого формування і діяння, не може зродити нічого опріч трудноців і розчарувань. Її сила неминуче здана на те, щоб втопитися в анархії або в диктатурі.

Коли не виправимо помилок, коли не почуємо, або не зрозуміємо якслід остороги маси, коли розум не встряне, тоді маса проведе до кінця свою розкладову роботу і знищить усе, добро і зло. Цивілізація мусітиме починати свій цикл наново, виходючи із нищих ступенів, (що їх давно пройдено), до яких вона завернеться через помилки в керівництві. Але зараз після болючої гекатомби й утрати часу, що зв'язана з нею, людські завдання мусітимуть орієнтуватися відповідно до тих самих дійсностей, які сьогодні вимагали б тільки деяких поправок, завдяки котрим — при пошануванні того, що здорове і пожиточне в наших установах — можна б багато скористати часу й уникнути численних болів. (Ст. 211—213).

Банкротство ідеологій

Ясно, що царювання ідеологій проминуло, так як це колись сталося з царюванням релігій. Але банкротство ідеологій опріч незвичайно доброї сторони несе з собою й руїну цілком іншого значення: руїну віри в суверенність, свободу і право людини керувати своїм життям і спрямовувати його по своїй волі.

Вкінці помилка людини була в тому, що вона вірила в можливість, без труднощів і небезпеки діяти по своїй волі, себто діяти слухаючися свого забагу, або своїх вірувань і ідеологій, що значить своєї інтеліґенції.

Очевидно вона може так діяти, вона й діяла так, але за ціну припізнень і ухилів, що можуть привести до небезпеки її індивідуальне і громадське життя.

Чому? Бо вся людська діяльність, незгідна з власною людською природою, шкідлива. Вона спричиняє щонайменше страту часу у формуванні людини, а іноді смертельне ризико, евентуальність досить ясна для сучасних людей.

Таємниця життєвости, плідности таких різних і різноманітних релігій і ідеологій докладно в тому, що вони в більшій чи меншій мірі збігаються з вимогами розумної природи. Коли всі вони вміщують у собі щось із добра, коли — як це утверджує народня проникливість — всюди є трохи правди, то це саме тому, що всі гіпотези в деяких точках збігаються з розумною дійсністю.

Провірмо найславніший з прикладів. Велика таємниця тривалости християнства в тому, що через усі своєрідні гіпотези, воно по своєму пізнало й шанує найпевніші розумні особливості. (Ст. 215—216).

Ми могли б продовжувати нашу критичну роботу, обслджуючи ті дві ідеології, що сьогодні виявляються найнебезпечнішими для людства: комунізм і нацизм; і могли б робити ще далі, тепер уже легко, з усіми ідеологіями, що ділять людей, і з усіми системами, які ними вихваляються: з лібералізмом, марксизмом, демократією і з усіми так званими правими концепціями...

Царювання ідеологій проминуло. Людина не зважаючи на свою особлившу інтеліґенцію і свій розум, не може діяти тільки по своїй волі. І індивідуальну і колективну поведінку визначає їй природа, її ж власна природа, розумна природа.

Починається нова ера: ера признання розумних дійсностей. (Ст. 217).

Після з'їзду ЦПУЕ

З'їзд делеґатів ЦПУЕ, хоч бурхливий і довший на один день, як передбачено, виконав свою роботу — ухвалив майже одноголосно статут і вибрав подавляючою більшістю не тільки голову ЦПУЕ, але теж і цілу Управу. За новим статутом голова має мати за собою 2/3 голосів, а мав 44 на 48; члени Управи, що мусять бути обрані більшістю голосів, мали не менше двох третіх.

Цей вислід нарад з'їзду був до деякої міри несподіванкою і то тим більше радісною, що повстав на підкладі замирення всіх політичних груп між собою. Листу кандидатів взагальному устійнено ще перед вибором комісії-матки та перед ухвалою статута. Розмови й торги йшли однако тим разом, в противенстві до першої частини з'їзду в Реґенсбурзі, між самими делеґатами, дарма що вони поділені були, а той виступали по своїй партійній приналежности. Кандидат, якого не піддержувала жадна партія, не міг вийти, хоч він мав би не знати які ділові прикмети. З цього приводу і склад Управи такий, що її ділова працеспосібність виглядає меншою за стару. За те моральний капітал, з яким нова Управа ЦПУЕ приступає до праці, є безперечно дуже великий і повинен легко допомогти замирити пристрасти й незгоди, не тільки по вищих ланках, але теж і по таборах.

Об'єднання партій на громадсько-допомоговій ділянці — це в наших умовинах — незвичайної ваги справа. Після об'єднання Цесусів — це друга з черги подія в житті нової еміґрації, що каже з піднесеним чолом дивитися в наше майбутнє. Молодь дала добрий початок і зрештою для кожного тямущого політика виразне мементо, мовляв, коли старші політики не змінять метод дії, то скоро остануть без нарибку.

Після того, що сталось на з'їзді, можна з великою дозою правдоподібности говорити про створення одного диспозиційного політичного осередка, що про нього говориться на всі лади від літа 1945 року, а для якого ніяк не можуть знайти спільної мови за виїмком взаїмних обвинувачень. З такого підходу, як хто критично не дивився б на склад Управи ЦПУЕ — сам факт, що вона зродилася зі зговорення вчора здавалося непримиримих груп, має велике значення. Бо треба сподіватися, що згодом, коли партії зможуть вижитися на свойому політичному форумі — дійде до цього, що органи громадсько-допомогових аполітичних інституцій, як ЦПУЕ, будуть вибирані за діловим принципом, а не за партійним. На сьогодня і того вистарчить. Про понадгрупове ведення справ в ЦПУЕ дає ґарантію дотеперішний, вже випробуваний провід ЦПУЕ в особах Голови Мудрого і його першого заступника, Проф. Вєтухова. Позатим позитивним слід вважати, що до Управи війшло аж трьох керманичів з молодших річників (біля тридцятки).

Куди більшої ваги, є прийняття статута, ми сказали б, взірцевого статута для нового типу організації нашої еміґрації. Бо статут, що його дбайливо фахівцями підготовано та ділово на з'їзді передискутовано, кінчить з дотеперішньою формою наших громадських організацій — товариства, опертого на зголошених і зареєстрованих членах. Новий статут — це українська самоуправа на чужині, яку обірає безпосередньо чи посередньо кожний еміґрант, та яка піклується моральним і фізичним захованням всіх українців, що живуть в даній країні. Повищі устійнення такі на око прості, а все ж таки ми на них довго чекали.

Завданням організації поставлено виразно на першому місці — заступництво і репрезентацію, на другому — порядкування громадського життя цілости еміґрації (ст. 14 а.), а щойно на дальшому місці безпосередню допомогу. Програма отже наскрізь позитивна. Спершу й на першому місці оборона інтересів, влаштування еміґрації і її добробут, а тільки згодом для тих, що мимо повищих заходів, не зможуть самі дати собі раду — для тих щойно безпосередня допомога.

В згоді з таким поділом і таким наголошуванням поодиноких завдань стоїть теж фінансова частина статута, яка наложенням обов'язку платити річну національну вкладку кожній повнолітній особі та 1 % від обороту українських підприємств — дає тверду базу для праці всім орґанам Представництва.

Поставлення справи, здається, правильне і здорове. Треба сподіватися, що воно найде відгук і поза Німеччиною і причиниться до оформлення союза всіх громадсько-допомогових комітетів української нової і старої еміґрації.

А. М

З парадоксів нашого часу

„Дена" повідомляє: при розсліді обставин серед яких в Дюсельдорфі відбувся зудар трамваю з вантажним автом, в котрому завинив кондуктор трамваю, — виявилося, що зудар стався в наслідок недоживлення кондуктора.

Ґльоси до преси

Президент і політичні партії

В польськім тижневику „Львів і Вильно“, що виходить в Лондоні пише Цат-Майкевич:

„В польськім народі зле діє селекційний апарат. Не вміємо ставити відповідних людей на відповідних місцях... Тому правдивим щастям нашої історії є те, що найвищий уряд заняла людина так відповідна на своїм місці, як президент Август Залеський... Авторитет президента Залеського йшов постійно вгору і сьогодні вже всі розуміємо, що він став дійсно віссю цілої нашої політичної структури. Нема території, нема війська, нема матеріяльної сили, але залишилась інституція президента Річипосполитої, це є щось, довкола чого в відповідній хвилі буде можна знов відбудувати державу. Якщо та інституція була б в руках людини малодушної, без характеру, то могла б легко стати ще одним чинником розкладу і самоліквідації. Пан Август Залеський має дві чесноти, які рідко в нас зустрічається на високих постах — має волю і силу характеру та політичну інтеліґенцію.

„... Але народ має ще інші засоби для дії, а саме політичні партії... В наших умовах вони мають незвичайне значення для нас. Тому це не є тільки журналістична недискреція, а вияв журби за майбутнє Польщі, якщо хочемо довідатися, що діється внутрі тих партій“.

Коли читаємо ці стрічки, то розуміємо, що значить мати хочби двадцять літ власну державу. Поляки за час існування самостійности Польщі навчились думати по — державницьки. Тому вони доцінюють вагу інституції голови держави на еміґрації. А в нас існування законного державного центру і його голови ще для різних людей, а навіть і для деяких партій є проблемою. Коли ж ми навчимося думати державницькими категоріями?

Кінець ще одного блахмана

Большевики мають одного великого союзника, якому головно завдячують всі свої успіхи, а саме л ю д с ь к у н а ї в н і с т ь. Майже всі їхні гасла є обраховані на використання людської наївности, на обдурення. Підчас першої світової війни вони пустили були змученим народам приманливе гасло — „геть з війною, геть з мілітаризмом“ — на те, щоб з часом самим збудувати найбільш мілітарну державу в світі. Подібним блахманом було гасло — „самоозначення аж до відокремлення“, яке було тільки хитро придуманим засобом проти національно-визвольних змагань поневолених народів б. Росії. І було чимало серед цих народів людей, які не за страх, але за совість взяли це облудне гасло за щиру правду і своєю наївністю допомогли збудувати нову велику тюрму народів.-

Та здавалось, що 30-літня большевицька практика розоблачила всі скриті пляни большевиків. Та це так тільки здавалось, бо ось підчас другої світової війни, коли большевики побачили, що вони не видержать гітлерівського напору без допомоги „гнилого заходу“ — прибрали позу вовка в овечій шкурі. І знову пустили блахмана — оден у формі розв'язання комінтерну, другий — у формі привернення в СССР релігійної свободи. І знову чимало людей, цим разом поза межами СССР, повірило в щирість большевицьких вождів. Згадати б хоча відомий виступ єпископа англіканської Церкви в Кентбері (Англія).

Та ось сьогодні небезпека минула, німецький тоталізм лежить розчавлений, тож немає потреби скривати справжні наміри, ставити в сумнів чистоту комуністичної лінії. Про відновy Комінтерну вже багато говорилося і писалося.

Та на цьому не кінець, бо ось орган совєтської комуністичної молоді „Комсомольська Правда“ опублікував постанову Центрального Комітету Комсомолу, згідно з якою комуністам заборонено відвідувати церкви і взагалі мати будь-яку справу до релігії. Їх завдання полягає в тому — пише совєтський часопис — щоб допомогти викорінити „релігійні забобони“ і всюди підкреслювати, що релігія суперечить науці і матеріялістичному світоглядові. Для членів Комсомолу, мовляв, недопустимо вірити в Бога і заховувати релігійні звичаї.

Знову ж московське радіо з 3. 11. ц. р, подало, що Сталін одержав листа, якого підписало понад 25 мільйонів членів Комсомолу, в якому м. ін. сказано, що „наша молодь бачить усі маніфестації бруду і гнилизни буржуазної культури“. Лист цей теж скерований проти церкви.

Очевидно, рішення про віднову Комінтерну, чи новий наступ на релігію, може розчарувати тільки наївних, для ненаївних вони не є нічим новим!

Чи не надто оптимістичне переконання

В одній з своїх статей, вміщених у щоденнику „Ню-Йорк Трібюн“ відомий американський публіцист Вальтер Ліпман висловив переконання, що большевики програли вже „холодну війну“, та що вони є свідомі тієї своєї програної. Саме вислідом цеї свідомости є — повстання нового комуністичного інтернаціоналу, винищування опозиції в краях, що опинилися в совєтській сфері впливів, та аґресивне наставлення большевицької політики.

Натомість американці, каже Ліпман, не є свідомі большевицької програної і аґресивні, войовничі виступи совєтських дипломатів і політиків вважають ознакою сили совєтів. Тому Ліпман перестерігає американців, щоб вони правильно оцінювали теперішнє положення Европи і дійсний розподіл сил, та щоб виступали самопевно, конструктивно і великодушно. Тепер треба дійти до порозуміння, яке дозволить вилікувати Европу й світ, зменшити напруження та закінчити паніку.

Шкода, що Ліпман не сказав яким способом можна б дійти до порозуміння і замирення, коли друга сторона собі такого замирення і відпруження не бажає. Саме в той час, коли Ліпман пише, шо „критичний момент холодної війни вже минув і наступ Совєтів уже припинений“ — з Франції та Італії приходять вістки про криваві комуністичні заворушення, в яких були вбиті і ранені, масові страйки, палення правої преси, підпалювання будинків тощо. Чи ті, і їм подібні революційні акти можна вважати тільки проявами безсилля і розпуки, як це думає Ліпман, сумніваємося.

Такі погляди, як їх тепер висловлює Ліпман, панували в західніх державах і по першій війні. Та чи і на скільки вони були правильні, показав дальший розвиток подій. Сусідуючі з Совєтами народи, які дорого заплатили за ці оптимістичні погляди, мають, іншу думку на ці справи. Вони вважають, шо не психічна демобілізація, але навпаки — свідомість загрози та психічна мобілізація є найкращим засобом для оборони перед комуністичним наступом.

Кінець словацької автономії

Большевицька акція не минула і Чехословаччини. Вірні своїй тактиці, що не можна робити всего нараз, але частинами й етапами, комуністи звернули своє вістря покищо головно на Словаччину, маючи в тому піддержку празького уряду. Вслід за масовими арештами серед словаків, що їх переведено під замітом „державної зради“, празький уряд по довших дискусіях сімома голосами проти п'ятьох уповажнив прем'єра Клемента Ґотвальда (комуніста) перевести реорганізацію автономного словацького уряду в Братиславі.

Заступник прем'єра Словаччини Зденек Фірлінґер зажадав, щоб до нової конституції прийняти постанову, що Словаччині можна буде відобрати кожної хвилі признані їй автономні привилеї. Очевидно, така постанова була б дуже на руку комуністам у приборканні сильних протикомуністичних настроїв на Словаччині, тож можна сподіватися, що таке внесення вони вповні піддержать.

Національна преса не поділяє становища більшости членів празького уряду. Вона свідома того, що в даному випадку не йде про оборону національних чи державних інтересів, але про поглиблення і закріплення комуністичних впливів у Чехословаччині. В зв'язку з тим висловлює вона оправдане побоювання, що після чистки у Братиславі прийде з часом черга на подібну чистку у Празі.

ПРОБЛЕМИ

ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

ЗМІСТ

Ч. 1-2 СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ 1948

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

THE PROBLEMS — Ukrainian Manthly Review || DIE PROBLEME — Ukrainische Monatsschrift

Ч. 1 - 2 **Мюнхен Січень - лютий 1948**

Редаґує Колеґія під проводом
Михайла Добрянського

●

Адреса Редакції та Адміністрації:
Ukrainische Monatsschrift „Die Probleme"
(13b) MÜNCHEN 13, HESS-STRASSE 132 a/II
або München 13, Postschliessfach 50

Умови передплати в Німеччині:

місячно	4·— РМ
квартально	12·— „
піврічно	24·— „
річно	48·— „

Умови передплати для закордону:

місячно	6·— РМ
квартально	18·— „
піврічно	36·— „
річно	72·— „

При гуртових замовленнях понад 10 чисел даємо 20% рабату

Ціна одного примірника 4 нім. марки.

Всі **вплати** треба надсилати звичайним поштовим переказом на адресу адміністрації журналу або поштовою складанкою чекового уряду.

При пересилці грошей треба завжди зазначити докладно на яку ціль вони призначені. Адресу вплачуючого треба виписувати виразно та докладно, по можності друкованими літерами.

Заграничні передплатники можуть вплачувати передплату в нім. марках через своїх земляків в Німеччині. Українці, що є вже за кордоном, можуть теж зголошувати свою передплату. До часу відкриття наших рахунків в інших краях, посилатимемо наш журнал на кредит.

Про всякі **зміни адреси** прохаємо негайно повідомляти адміністрацію, рівночасно подаючи і свою дотеперішню стару адресу.

Приймаємо передплату від тих, що виїздять з Німеччини

Надсилайте нам адреси осіб, з Німеччини і з закордону, що цікавляться справами, які порушує журнал „Проблеми". Їм вишлемо зразкові числа журналу. Подбайте, щоб „Проблеми" появились в продажі в книгарні чи кіоску Вашої місцевости.

Шукаємо заступників на поодинокі місцевості та табори.

ВИДАВНИЦТВО „ПРОБЛЕМИ"

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ І ЖУРНАЛИ

Богдан Лончина: **Камо грядеш?** Розважання на світоглядові теми. 1947, Бібл. Хр. Шляху. 8°, 27 стр.

Громадянка, орган Об'єднання українських жінок закордоном, ч. 8, 9, 10, 1947.

Студентський Вістник, журнал Центр. Союзу Українського Студентства, ч. 1. 1947.

Сьогодні, Література - Наука - Мистецтво.

Господарсько-кооперативне життя.

The Ukrainian Quaterly, Vol. III, Nr. 4.

ЗМІСТ 1. ЧИСЛА

ЗМІСТ 2. ЧИСЛА

ЗМІСТ 3. ЧИСЛА

На 4 стор. цього числа в 25 стрічці лівої гранки замість: нову думку має бути: нову думу.

Подобається Вам наш журнал, то приєднайте нам бодай одного передплатника.

Authorized by EUCOM Hq. Civil Affairs Division, July 14th 1947, Authorization AG 387. 7 GEC-AGO
Supplement to the weekly „On the foreign soil" for January-February 1948. Druck Holzmann, Bad Wörishofen

ПРОБЛЕМИ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

Ч. 1–2 МЮНХЕН СІЧЕНЬ–ЛЮТИЙ 1948

НАША ДУМКА

Обезкровлення українського народу

Одним із найбільших злочинів в історії є рішення червоного Кремля фізично винищити український нарід. Перед тим злочином — жахливим і гігантським у своїй потворности — бліднуть усі інші злочини, сповнені колинебудь в історії. Здається, коли зібрав би разом усі великі злочини зроблені проти збірного людського життя — напр. винищення картагенського народу Сципіоном, вирізання саксонської знаті Карлом Великим, різню сербів на Косовім полі, вирізання чеської шляхти і дикий злочин абісинців на живому тілі 30 тисяч італійських полонених під Адуа — все це разом взяте не дорівняло б потворности Кремля довершеним проти самого життя поневолених ним народів, а в першу чергу проти біологічної субстанції українського народу.

Дещо дорівнюють тим потворностям злочини гітлерівського режиму. Людські жертви гітлерівських таборів обчисляють на кілька мільйонів. Це страшна цифра, але вона — мала в порівнянні з тими мільйонами, які має на своїй совісті Кремль, бо вони йдуть у десятки мільйонів. І коли злочини націонал-соціялістичного режиму видаються світовій публічній опінії найбільшими в історії, то просто тому, що світ не знає большевицької дійсности. Гітлерівський терор був дикий і примітивний, тому такий яскравий і голосний. Натомість більшовицький терор має за собою довшу школу, а крім того користає з широкого в тім відношенні досвіду царських часів. Він осягнув високий ступінь досконалости і рафінесси, а до того ще майстерно вміє маскуватись та відвертати від себе увагу.

Гітлерівські злочини супроводив крик протестів і обурення по цілому світі, більшовицькі відбуваються в атмосфері тиші. А коли хто й пробує протестувати, то інтернаціональна мафія заглушує той крик або намагається в очах публічної опінії скомпромітувати тих, що бачать речі такими, як вони є в дійсности, і тому протестують.

Модерна кримінологія знайшла новий термін на означення злочину проти живої субстанції народу: геноцидія — злочин проти життя цілої збірноти-роду, проти якоїсь кляси, верстви, спільноти або народу. Кремлівський злочин геноцидії кидає понуру тінь на цілу найновішу сторінку історії українського народу. Той нарід, який поширив світло Христової правди по безмежних просторах східної Европи і заніс це світло аж ген до Москви, той нарід, який дав „Руську Правду" і тим створив на сході Европи в давнині умовини, гідні людського життя, який дав московському народові і мову, і культуру, і тисячі культурників, які в 17—18 стол. европеїзували Московщину, а навіть дав йому (поневолі) свою назву, нарід, який продовж тисячеліття репрезентував на сході Европи культуру і духові цінності окциденту, — той нарід став сьогодні предметом найпотворнішого злочину, який знає людська історія, злочину свідомо придуманої і рафінованої геноцидії.

Стихією московської історії є своєрідна форма націоналізму, який шукає свого здійснення в територіяльнім поширенні — в імперіялізмі. В цім відношенні не має значення, який режим править у Москві — князь, цар, чи пролетарський „батько народів". Тому змістом московської історії по сьогоднішній день є імперіялізм. Той гін московської експансії зустрів в українськім народі найтвердіший спротив. Століття тривали, заки він його переломив. А коли Москва завоювала українські землі, вони стали для неї найтвердішим горіхом. Всі спроби розкусити і стравити той горіх не вдалися. Тому, коли Москва вдруге опанувала Україну, після невдачі визвольних змагань 1917—23, на Кремлі викристалізувалася думка, яка колись зародилась у злочинній голові царя Петра I. — зліквідувати український нарід фізично. Така думка могла постати тільки в атмосфері того нігілізму, що його суттю є религія зла, яка стала духовим підложжям большевизму. Плян фізичного винищення українського народу це не привид хворої уяви, а понура дійсність. Такий плян справді існує і діє різноманітними шляхами вже майже чверть століття. Він проводиться в двох різних сферах — сфера духового життя народу з ціллю затроїти і розложити духа народу, — і сфера фізичного існування з ціллю спустити якнайбільше крови з живого організму народу та створити такі умовини, щоб зломити його біологічну силу й відпорність, і тим його знищити.

Дух, кров та зв'язок людини з землею — ці три елементи разом дають життя і силу народу. Наступ Кремля на знищення нашого народу відбувається на тих трьох фронтах. Сьогодні хочемо зосередити нашу увагу на той фронт, на якому іде боротьба на знищення нашої біологічної субстанції, української крови. Бо в цій боротьбі доля нашого народу рішається якраз на тому фронті. Модерна тотальна боротьба — в протилежности до давних часів, коли криваві змагання між народами відбувалися на окраїнах їх життя і втягали та евентуально фізично нищили тільки вищі верстви, — сьогодні охоплює усю цілість народу аж до найнижчих низів. Не таке загрозливе, хоч як страшенно болюче, знищення народного духа, бо дух може відродитись коли його зародки збережуться в оазах еміграційного життя, і закорінення в землю може зародитись при догідніших умовинах, але знищеної крови уже нічим не дасться заступити. Вбитого життя не можна воскресити. Коли збережеться фізична субстанція, все інше прийде в процесі відродження.

Прийшла пора, що на ту ділянку треба звертати більше уваги ніж ми робили досі. Під тим оглядом наш балянс другої світової війни застрашаючий. Треба ствердити надзвичайний в нашій тисячолітній історії факт: український нарід поніс в останній війні, яка — за висловом американського журналіста Едгара Снова — була „війною за Україну", найбільші жертви споміж усіх народів, так в абсолютних числах як і в процентовім відношенні найбільші на протязі його історії. Одиноко жидівський нарід дорівнює нам щодо відсотків втрат. Але яка ж без порівняння ліпша від нашої його загальна ситуація!

Шоб не бути голословним, хай говорять числа. Редакційне бюро „Британської Енциклопедії", відомої з достовірности своїх даних, обчислило військові втрати поодиноких народів в цій війні, як слідує:*)

Рад. Союз	7,500.000	(3,9%)
Німеччина	2,850.000	(3,4%)
Китай	2,200.000	(0,6%)
Японія	1,506.000	(2,0%)
Вел. Британія	305.770	(0,65%)
Брит. спільнота	452.570	(0,1%)
Італія	300.000	(0,7%)
ЗДА	295.904	(0,22%)
Франція	200.000	(0,5%)

*)Бюро подає абсолютні числа, відсотки обчислили ми самі.

Радянський Союз має, як з цього зіставлення виходить, найбільший відсоток втрат. А коли узглянимо спеціяльну політику Москви в відношенні до людського потенціялу України (про що буде мова нижче), то мусимо прийняти, що українські воєнні втрати в межах Рад. Союзу і процентово і в абсолютних числах — найвищі.

Кремль дістав у цій війні в особі Гітлера видатного союзника для нищення біологічної субстанції українського народу. Гітлер з огляду на свої імперіялістичні замисли на Сході боявся біологічної переваги східноевропейських народів, а крім того мріяв про заселення України німцями і з тих міркувань його режим в Україні ревно помагав Сталінові в нищенні людського потенціялу України.

Щоб здати собі справу з усіх людських втрат України в часі останньої війни, мусимо взяти до уваги такі факти: червоний терор в Галичині, масові вивози і масові розстріли в перші дні війни, терор в придніпрянській Україні і шал евакуацій; дальше, всі акти гітлерівського терору — режим Коха на правобережній Україні, шал гестапівського терору і масових розстрілів на Волині, погоня за галичанами на Придніпрянщині, яких гестапо виловлювало і вистрілювало як собак, жертви партизан, повстанців і цивільного населення, терор масових арештів і розстрілів у Галичині, починаючи з осени 1943; дальше, протиукраїнська політика в червоній армії — на найтяжчих відтинках фронту (під Ленінградом, Сталінградом, Севастополем, при переході через Дніпро в 1943 р., через Карпати) кривавились в першу чергу українські полки. Один німецький старшина оповідав про одну з таких битв: „Нашим стрільцям аж руки мліли при скорострілах від безнастанного вогню, а проти нас сунули в безконечній черзі слабо озброєні маси за масами, яких гнав на наші скоростріли терор комісарів. Перед нами росли гори трупів". Дальше — за відступаючими німцями приходила нова хвиля терору побідного Енкаведе і нова мобілізація. Вкінці: масова гибіль полонених червоної армії в німецьких таборах, які в більшості складались з українців, що в наївній довірі до Европи в перших місяцях війни здавались в полон, бо не хотіли воювати в обороні більшовицького „раю". Скільки жертв у людях потягнуло це все, того ніякий статистик не обчислить. Тут можна тільки приблизно оцінювати, проаналізувавши кожний з тих актів. Ми оцінюємо українські жертви другої світової війни на приблизно п'ять мільйонів людей.

Але на тім не вичерпуються людські втрати України. Мирний час між двома світовими війнами не був періодом мира для України. В тому часі йшла в Україні затяжна боротьба на життя і смерть. Ще довго після 1920 року лунав відгомін збройних змагань, а повстання вибухали періодично аж до 1926 року. Більшовицький режим не мав ще виробленої системи в боротьбі з поневоленими народами. Українізація — перший прояв нового пляну: звільнити тиск, хай національні елементи, яких терор воєнного комунізму змусив пірнути в масу, вийдуть з укриття, хай виявлять себе і свою спроможність, щоб режим побачив, яка їх сила, і знав, як їх ліквідувати. Вони вийшли на поверхню життя і ще раз дали світові доказ великих вітальних сил і культурних потенцій українського народу. Стара інтелігенція, якої не зміг винищити воєнний комунізм, доповнена свіжими молодими й повними розмаху кадрами, що їх дало село, знайшла в своїй культурній праці опертя й піддержку в масі селянства.

Кремль відповів погромом 1929 року і колективізацією. Почав діяти новий плян, плян геноцидії проти українського народу. Десять літ тотального терору! Хто оцінить усі культурні встрати українського народу в тих „проклятих роках"! А хто обчислить людські жертви? Вони не менші, як жертви другої світової війни. Терор охопив тотально всі ділянки життя від верхів до найнизших низів. Культуротворчу верству інтелігенції ліквідовано, або заслано, що на одне виходить. Національно свідома молодь була знищена. Національні елементи в війську й адміністрації виловлені і ліквідовані або заслані. Найбільш тверда і відпорна частина селянства — „куркулі" — фізично винищені. Штучно зорганізований голод, який потягнув пару мільйонів жертв, зломив опір селянського загалу проти колективізації. Масовий терор єжовщини счетвертував ряди української інтелігенції і кваліфікованих робітників, заганяючи сотки тисяч до концлагерів, щоб воєнній індустрії дати дешеву робучу силу.

І коли так десяткована і четвертована Україна змогла в часі другої війни виявити стільки живучости і в спротиві проти обох окупантів, веденому в найрізніших формах аж до збройного спротиву включно, і в організуванні фундаментів власного життя в умовинах воєнного терору — то це доказ великої біологічної сили того народу.

Ця сила звертає на себе увагу ще більше наглядно, коли усвідомимо собі, що не тільки в нашому часі але і в минулих століттях український нарід скривавився в такій великій мірі, як ніякий інший нарід в Европі. Проходимо в думці історичний шлях одного народу за другим — в тім відношенні український нарід одинокий в трагічности його історії. Ніякі татари не брали ясиру ні з поляків, німців, французів, але український нарід кілька століть сусідував з тими татарами. Вправді це сусідство дало одну з найбільш героїчних сторінок нашої історії — лицарські подвиги козаків і лицарську поезію, козацькі думи — але з другого боку дало теж і ясир. Це був впродовж трьох століть періодичний спуск крови, якого не знає ніякий другий нарід. Ця сторінка нашої минувшини ще чекає свого історика, тому ми не маємо навіть в приближенні образу, скільки молодої, тому найціннішої, крови коштували нас ясирі. Знаємо, що вони йшли в сотки тисяч і мільйони людей.

Візьмім іншу сторінку історії: доба після полтавської катастрофи. Рік-річно цар Петро витягає з України при допомозі своїх сатрапів десятки тисяч козаків — будувати нову столицю на фінських болотах, копати канал здовж Ладозького озера, будувати укріплення над Каспійським морем, копати канали між Волгою—Доном. По кільканадцять літ тривали ці роботи. Більше як третина козаків залишила там свої кости, а решта верталась додому каліками з відмороженими руками й ногами — так оповідає історик. Або війни Петра І: 1721 починається війна з Персією. Шороку, аж до 1725, цар витягає з України десятки тисяч козаків. А кілька літ пізніше знов копання укріплень над Каспійським морем і знов 20 тисяч козаків і 10 тисяч селян мандрує, по теперішньому кажучи, „в Казакстан", а потім знов 20 тисяч козаків і т. д. і т. д. І знов каже історик: щонайменше половина тих людей згинула при праці серед найтрудніших умовин і злиднів, рештки вертались каліками. Такою політикою висмоктування живої людської сили з України і нищення її Петро хотів „прибрати Україну до рук", щоб зломити її опір. А рівночасно грав ролю оборонця українських „народніх мас", „гноблених" козацькою старшиною. Ця політика обезкровлення була страшним ударом проти України тим більше, що тоді український нарід не числив навіть 10 мільйонів людей. Мимо того кілька десятків літ пізніше починається ґрандіозний процес мирного здобування чорноморських степів українським хліборобом.

Та факт найбільшого в нашій історії спуску крови з українського народу залишається фактом, який тяжитиме довго на майбутнім розвитку нації. Тут завдання для українських учених — дослідити науково, які саме наслідки тягне за собою обезкровлення України, на те, щоб українська державна політика мала влегшену роботу, коли їй прийдеться змагатись з тими наслідками.

Цей факт ставить уже сьогодні рубом проблему перед нашою громадською думкою. Досі ми жили в тім переконанню, що українська біологічна сила це невичерпальне і незнищальне джерело народньої сили, це той найпевніший і найтвердший фундамент, якого ніяка історична катастрофа не зможе захитати. Сьогодні, після десятилітнього шалу червоного терору (1929—39), який знищив національно найактивніші елементи, і після гекатомб другої світової війни, в яких згинула найцінніша українська кров, наша біологічна субстанція дуже поважно надщерблена.

Але ще не є так трагічно, щоб ми поділяли чорний песимізм тих, яким ввижається марево загибелі народу. Від такого песимізму ми якнайдальше віддалені. А людей, що може під впливом еміґрантських зли-

днів, бачать світ чорнішим, ніж він є на ділі, мусимо піддержати на дусі і кріпити їх віру в Україну. З другого боку ми не погоджуємось зі струсиною тактикою людей, що не мають відваги отвертими очима глядіти просто в вічі дійсности, а теж не поділяємо поверховної легкодушности тих, яким море по коліна і які, мовляв, усе шапками закидають.

Гураґан більшовицького терору і хуртовина II світової війни коштують нашу націю життя біля десять мільйонів людей. Це жахлива цифра. Закривати очі перед нею — було б злочином супроти майбутнього України. Ми бачимо, як сьогодні кожний нарід старається показати іншим, які жертви він приніс на спільному жертівнику. Це саме повинні зробити й ми. Справедливо осудили б нас наші нащадки, якщо ми не зуміли б подати цього факту до відома публічній опінії світу і здобути з цього всі моральні права для української справи. Це наш обов'язок супроти тих десять мільйонів героїв та мучеників, і ніякі обставини ані виправдування не можуть звільнити нас від того відповідального обов'язку.

Бо ці мільйони не згинули виключно тільки за нашу справу, а за справу свободи **всіх народів**, за право на людське життя **всіх людей**. Жиди, що теж стратили мільйони людей, можуть бути прикладом, як ставити цю справу. Ми свідомі того, які великі можливости мають жиди, а які скромні маємо ми. Але якщо в тому напрямі не буде сконцентрованого зусилля всіх українських чинників, якщо дальше будемо себе взаємно паплюжити на всіх роздоріжжях еміґрантської скитальщини, то й тих скромних можливостей не використаємо і — крім неслави на чесне досі ім'я українське — нічого не осягнемо.

Це завдання на зовні. На внутрішнім секторі — поминувши згадані вже проблеми в площині науки — факт жахливого обезкровлення України ставить перед усі політичні чинники нашої еміґрації категоричний імператив максимального ощаджування й охорони субстанції українського народу. Наша батьківщина і наш народ в неволі. Завданням політичної еміґрації є побудувати таку концепцію визвольної політики, яка уможливлювала б максимальне осягнення мети при мінімальній затраті людського потенціялу. Ощадність субстанції народу, що стоїть у боротьбі — це найвища вимога до кожного національного проводу, це мірило його почуття відповідальности. Коли в часі віденського конґресу Метерніх у словеснім двобою з Наполеоном закинув йому, що він розтратно нищить у боях людське життя народів, Наполеон відповів: „Але французи такого закиду мені не зроблять". Найкращим прикладом ощадности субстанції народу є англійці. В часі наполеонських війн, що тягнулись понад чверть століття, В. Британія втратила всього тільки сто тисяч людей.

Кожна втрачена одиниця це — в обличчі страшного обезкровлення народу — втрата подвійно болюча. Тому всі допомогові організації повинні створити одну але сильну організацію, яка зробить усе можливе, щоб українські люди на скитальщині не знидили серед еміґрантських недостатків і нужди, щоб у моральнім і фізичнім здоров'ї діждались хвилі, коли зможуть вернутись на батьківщину.

Рівнобіжно з тим ідуть завдання в моральній площині. Ніяка катастрофа народу не є страшна для його майбутнього, коли серед тих, що остали, є ще активна постава і воля до життя. Зокрема факт обезкровлення України вимагає активної постави. Ми не закриваємо очей перед дійсністю: вона страшна, але не безвиглядна. Мимо всіх ударів є шанси перед українським народом. Ми віримо в Україну і в майбутнє українського народу. Цю віру скріплює нам ціла історія України, хоч як трагічна ця історія.

Більше як 1.000 літ, — бо від скитів до останніх татарських нападів у 17 стол. — стояв український нарід у боротьбі з навалою кочовничих орд з азійських степів. (Котрий із західньо-европейських народів мав подібну долю?) Але це не знищило народу. В міжчасі він здобувся навіть на таку світлу добу державного життя і культурної творчости, як доба Київської Руси, доба, що досі є окрасою цілої історії східньої Европи. Після жахливих спустошень Менлі Гірея (15—16 століття) прийшов стихійний підйом і похід українського плуга на степи України, вслід за тим прийшло культурне відродження, а потім державне будівництво Хмельницького. Після великої руїни другої половини 17 стол., що була наслідком змови Андрусівського договору, і після Петрового терору — новий підйом, новий розмах хліборобської кольонізації на схід, а в міжчасі такий культурний подвиг, як европеїзація Московщини українськими культурниками (факт — скрупулятно закриваний перед світом московськими істориками). А після тотального гнету Миколаївсько-Валуївського періоду знов новий підйом в 1917 р. Це каже нам вірити, що по сьогоднішній руїні прийде нове відродження.

Завданням усіх тих, що творять громадську думку, — поширювати віру в Україну. Ця віра повинна бути така сильна, щоб нею були пронизані всі духові прояви українського життя закордоном; щоб та віра дійшла до всіх закутків земного глобу, де тільки живуть українські люди, до пралісів Канади і в степи Арґентини, в підземні шахти Бельгії і до передмість Нюйорку; щоб вона кріпила на дусі людей, хоронила їх перед зневірою і розпукою ностальгії — аж до того моменту, коли настане день Божого гніву, день заслуженої кари на злочинців і день тріюмфу української правди. Цей день нехибно прийде, бо „Gottes Mühlen mahlen langsam, aber sie mahlen". **(мд)**

22 СІЧНЯ

Є бувші люди й минулі події, що до них стосується давня латинська засада: de mortuis nil nisi bene — про те, що вмерло, або не говорити, або говорити добре. Та є особливості, що хоч померли, то все ж діють серед нас, і є події, що хоч проминули, все ж живуть у нас. До них не відноситься латинське правило; для них було б навіть щось образливе в тій вибачливості, що її воно вимагає. Супроти тих осіб і подій зобов'язує одне суворе: nil nisi vere — тільки правда! Такими подіями є ті, що в'яжуться з датами 22-го січня 1918 і 1919 рр.

22. січня 1918 — день проголошення Центральною Радою в Києві 4-го Універсалу про українську самостійність.

Україна тоне в мутних хвилях анархії, ширеної розгромленими і розкладеними російськими арміями південно-західнього фронту, що через Україну, граблючи майно і руйнуючи рештки державного ладу, котяться на північ. Зі сходу і півночі вже наступає на народня московська сила: хмари т. зв. мішочників, які пруть в Україну за борошном, і новий політичний оформитель тієї сили — большевизм. Українська державність, що народжується, стиснута тими двома зустрічними стихійними московськими рухами. Українська державність ще й духово не упевнена. Оце окремі люди і цілі фракції баламутяться і приєднуються до заманливих гасел червоної Москви. Оце навіть чільні керівники української політики нерадо роблять останні висновки з українського розвитку та з ходу подій. Вони по душі федералісти. Самостійниками стають під тиском історичних умовин, щоб могти бути партнером у переговорах із чужими потугами, які зі зброєю в руках стоять на землях України.

В таких трагічних зовнішніх і внутрішніх обставинах народжується і 4-им Універсалом проголошується світові **українська самостійність**.

Критика 20-их і 30-их рр. вперто зупинялася на всіх слідах слабости, що їх можна знайти в універсалі, отже на тих місцях, де автори його признаються, як то вони не з власної волі і української туги, але з конечности стають на шлях самостійности, або де вони неначе виправдуються за свій учинок. І ми, згідно з засадою, поставленою вгорі, не пробуймо зменшувати ті слабости, чи цілком замикати очі на них. Але, також згідно з тією засадою не сміємо зу-

пинитися на їх ствердженні. Мусимо зрозуміти це як сліди породових болів. Навпаки, мусимо схилити чоло перед величчю хвилини, коли не зважаючи на жахливі умовини війни, анархії, незрілости душ, все ж таки ідея, що її виростило в своєму лоні удруге відроджене українство 19-го і 20-го сторіч, пробилася на світ. І мусимо зберегти пристойність і справедливість у відношенні до покоління діячів, що йому припало призначення засвітити ясне світило на високій вежі. Не такі важні непевність і хитання сторожів вогню, як важний факт, що багаття зайнялося і не гасло вже ніколи в українській свідомості.

В тому світлі рокітливо плили хвилі 1918 р., а його кривавий епілог мав на своїх прапорах гасло оборони ідеї 4-го Універсалу.

Те світло не признавало тодішних державних меж. Воно опромінило західню Україну, тоді австрійську провінцію. Там починається подібний процес, який проходила східня Україна 1917 р., починається унутрі українських душ боротьба консервативної ідеї австрійської федерації й нової, самостійницької, якої носієм стає Українське Січове Стрілецтво. Цей процес знайшов своє вирішення в акті 18. жовтня і чині 1-го листопада 1918 р., в акті самостійности Західньої Української Республіки, отже в подіях однозгідних і рівнобіжних до 22. січня 1918 р., які уможливили найвищий осяг нового українства: акт з'єдинення двох українських самостійних республік.

22. січня 1919 р. — це синтеза політичних вершин попереднього року: 4-го Універсалу й акту 18. жовтня. Знов і зовнішні і внутрішні умовини трагічно тяжкі. За те події відбуваються, бодай у державно-національному відношенні, у повній ясності. Рік тому білі армії з заходу, червоні зі сходу стискали Україну в кліщах, а на західніх її землях стояла велика невідома щодо замислів і плянів: армія осередніх держав. На початку 1919 р. заговорили давні і завсіди ще сучасні неминучості української історії. З заходу перла нова польська сила, зі сходу оновлена більшовицькою революцією московська. Зародок будучого Андрусова 20-го сторіччя: Рига. Унутрі вперве яскравіше зарисовуються східньо-західні, придніпрянсько-галицькі невирівняності, до того часу прикриті спільними, далекими від життєвих конкретностей, мріями про соборність.

І знову, помимо питоменних усьому людському слабостей, як золота копула національного собору, вистрелює в небо, як завершення дотеперішніх українських мрій і дій: **акт соборности**.

— — —

І самостійність і соборність, здійснені і нездійснені, залишилися для українства ідеєю, себто завданням будуччини, але й живою дійсністю одночасно. Бо хоча незабаром на мапах цього світа не стало держав, створених актами 22-го січня 1918 р. і 18-го жовтня 1918 р., і об'єднаних актом 22-го січня 1919 р., то в душах наших ті держави живуть і в душах наших діє їх праведний закон. І що з того часу не стояло б у наших паспортах під рубрикою „державна приналежність", чи було там написано: Совєти, Польща, Чехословаччина, Румунія, бездержавник, чи запроторенець-ді-пі-ст, у паспортах наших душ з того часу і по нині написано нестертими літерами: Українська Народня Республіка, створена і об'єднана названими актами.

Громадянство тієї держави морально зобов'язує сучасних українців і сьогодні. Бо ж урочистості свята 22. січня мають значення не порожнього обряду, і не щирого спомину тільки. Це маніфестація свідомости тих зобов'язань; маніфестація, за котрою мусить іти згідна з нею життєва постава і згідні з нею діла.

•

„Я вважаю визволення від „песього обов'язку" супроти Московщини незвичайно важним і цінним. Роздумуючи над тим моментом, я думаю, що недаремно пролилася кров тисячів розстріляних українських інтелігентів і молоді, коли вона принесла чи закріпила духове визволення від найтяжчого і найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно принятого духового чи морального закріпощення. Я скажу різко, але справжніми словами: це духове холопство, холуйство раба, якого так довго били по лиці, що не тільки убили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі і холопства, його апологетом і панегіристом... Таким холопством вважають ту вірність, ту служебність не за страх, а за совість, глибоку й непоборну, поколіннями виховану, яку українське громадянство виявляло в одних частях менше, в других більше супроти державних, культурних і національних інтересів Росії".

Михайло Грушевський
з приводу акту 22. січня 1918.

Оркестра без нот і диригента

Кілька завваг до дискусії про пресу

„Де ви, сучасна старшино українська, що новітньою зброєю духа — пресою і книжкою — володіючи, силою свого духа нову віру українську творите? І яку **нову думку** вашу сучасний грамотний народ український прочитавши та **діла** ваші побачивши, за свою прийме і з нею голови свої на боротьбу, на смерть за Україну понесе?" — писав Вячеслав Липинський, звертаючись до українських журналістів на еміграції в 1922 році.

Коли в Києві шалів терор воєнного комунізму, прийшли чекісти до Сергія Єфремова і зажадали: „Видай зброю!" Єфремів сидів саме за столом і писав. Встав і подаючи своє перо чекістам, сказав: „Оце моя зброя".

Преса це дійсно зброя, „зброя духа". Така зброя сильніше б'є, як гармати і бомби. Громадянство не повинно вимагати від своєї преси нічого іншого, як тільки одного: щоб вона була **доброю зброєю народу** в обороні його загроженого життя духового і фізичного. Підкреслюємо: зброєю народу, а не засобом внутрішньої громадянської боротьби одної групи чи партії проти іншої, або навіть зброєю в особистих порахунках між поодинокими людьми.

Справа української преси стала проблемою. В тому є якийсь парадокс, бо преса це саме той орган громадського життя, який **має розв'язувати проблеми**. В цьому числі містимо основну статтю М. Шлемкевича про пресу, статтю, яка сягає до основ, з яких треба розглядати сучасну кризу української преси. Крім того хочемо на цьому місці висловити кілька думок до дискусії про проблеми української преси — з погляду практичних вимог сьогоднішнього дня.

Що бракує сьогоднішній пресі?

Передусім бракує **одної-єдиної** професійної **організації**, яка охопила б усіх українських професійних журналістів без огляду на їх політичні переконання. Як довго нема такої єдиної і для всіх авторитетної організації, нема того органу, який міг би успішно впливати на формування українського пресового відтинка.

Вільна українська преса на чужині це майже чи не **одинока сьогодні зброя**, яку наш нарід має для оборони своїх прав. Тому їй припадає незвичайно відповідальне завдання — тимбільше, що інші органи національного життя, напр., школа, наука, книжкові видавництва, театр, мають трудніші умовини праці, ніж мали в краю. Одинока преса має тут умовини ліпші від тих, що їх мала дома, бо не має тут найбільшого ворога преси — цензора.

Наша вільна преса закордоном це здобуток історичного значення. Саме тому спадають на цю пресу завдання історичного маштабу. І тому в добі найстрашнішого поневолення батьківщини не вільно її вживати на внутрішню громадянську війну. Це не значить, що ми за мертвою тишиною; навпаки, хай буде **бороть-**

ба і змагання, але таке змагання, що будує і скріплює національну спільноту. Хай змагаються світогляди й ідеології, щоб внутрішним змістом і багатством їх політичних, соціяльних і культурних програм здобували прихильників і признання загалу. Така боротьба вийде тільки на добро загальній справі, бо з неї викристалізується об'єктивна правда українського життя і збагатиться його зміст.

Наша преса на чужині це одинокий сьогодні виразник української національної думки. Що дає наша преса, тим мусить жити еміґраційне громадянство і тим мусить заспокоювати свої духові потреби. Тому з пера українського журналіста разом з чорною фарбою мусить спливати на папір якийсь духовий зміст. Він мусить чути на собі обов'язок творчости — бути творчим у площині політичної думки значить не тупцювати на місці, перелицьовуючи черговий раз старі, інколи вже зовсім спорожнілі й вилинялі гасла, тільки йти вперед в шуканню причин наших національних катастроф, в шуканню розв'язки найбільш наболілих проблем, іти вперед в пізнанню політичної дійсности, в пізнанню сутніх сил, які кермують народами, що рішатимуть про майбутній розвиток світа, йти вперед в шуканню щораз кращих шляхів для здійснення національної мети спрямовувати думку читачів на нерозв'язані ще проблеми національного життя і тим заставляти їх до співпраці у творчому процесі, змагатись з інерцією маси — одним словом: вести і політично виховувати.

В сьогоднішній українській пресі, яка так гарно розвинулась, — що свідчить про організаційний хист тих, які її творили серед дуже трудних технічно-матеріяльних умовин, і про громадське вироблення загалу, що цю пресу піддержує — переважають відосередні тенденції над доосередними. Це наслідок нашого недержавного життя, але це загроза на майбутнє. При відсутности інших органів національного життя, що могли б координувати всі громадські прояви і невтралізувати відосередні тенденції, така преса може стати — коли розвиток піде дальше в тім напрямі — чинником розпорошення громадянства. Сьогодні кожний пресовий орган це окрема республіка, яка не визнає над собою ніякого надрядного чинника, за виїмком своєї партійної влади (а партії в більшости теж не признають над собою нікого). В такій ситуації наша преса нездібна перевести якусь акцію загально-національного засягу. Таких акцій, що чекають ще свого розгорнення, багато. Одна з перших, яку повинна була виконати преса — спопуляризувати необхідну конечність консолідації цілого громадянства довкруги одного законного державного центру. Це завдання досі не переведене в діло. Преса має в тому свою пайку вини.

Преса поділена сьогодні на два табори: куківський і протикуківський, які не знаходять спільної мови з собою. В обох таборах діють різні сили — доосередні, які сприяють об'єднанню, і відосередні, які йому перешкоджують. А якщо преса станула б одностайним фронтом проти всіх відосередних сил, то вона зробила б велике діло: витворила б відповідну атмосферу, без якої не може прийти до всенаціонального об'єднання. А воно мусить прийти, і то якраз серед еміґрації в Німеччині, де найбільше насилення політичного думання. Ми бачимо, як із еміґраційних середовищ у Німеччині той двоподіл переноситься — наче пошесть — на всі інші осередки українського життя закордоном. Сьогодні вже всюди — в Бельгії, у Франції,в Англії, в Америці — маємо той самий двоподіл. Яка це вимріяна нагода для всіх темних сил, що хочуть нам шкодити!

Замість взаїмно себе обвинувачувати на сторінках преси і доказувати, хто більший, а хто менший демократ, або хто ліпший, а хто гірший націоналіст (з чого посторонній обсерватор, який про Україну не знав би нічого більше, як те, що йому подає наша преса, мусів би прийти до переконання, що в нас нема ні добрих демократів, ні добрих націоналістів) — подбаймо першзавсе, щоб виаснити і собі самим і зовнішньому світові ті незвичайно складні умовини, серед яких жив наш нарід в останніх трьох десятках літ. Бо досі галичанин не знає, як жили, як боролись і який досвід при тому здобули придніпрянці, а вони знов не знають, в яких умовах жили галичани. Отже чи можна дивуватись чужинцям, коли вони в наших справах мало визнаються?

Зробім це, виходячи з одиноко допускального становища, зі становища нашого національно-державного інтересу, не зважаючи на такі чи інші уподобання сильних світа того. На наших очах закінчився один великий етап в історії Европи і в історії українського народу. Політична еміґрація повинна зробити підсумки пройденого шляху. Але ці підсумки будуть тільки тоді правильні, коли в оцінці минулого піднесемось понад вузько-партійний еґоїзм. Тільки закинувши партійні мірила зможемо оцінити, що було правильне, а що помилкове. Вміти признатись до помилки — це велика політична чеснота. Помиляються навіть великі державні мужі могутніх народів; ніщо дивного, що й ми робили помилки. Нема в нас політичної групи, яка не мала б за собою помилок, але нема й такої, яка мала б тільки самі помилки. Подумаймо, скільки зискали б морально серед нашого громадянства — скажім наприклад — соціялісти, якщо б вони здобулися на громадську відвагу і признались до помилок з 1917—1920 років, або націоналісти, якщо б хотіли признати свої помилки. Це можна сказати про кожний політичний рух. Еміґрація — це саме нагода для перевірки нашого духового і політичного арсеналу, нагода для переведення загального іспиту совісти. В цьому полягає політичний поступ, який є передумовою здійснення національної мети. Хто має це все зробити, як не зробить того наша вільна прена?

Ми глибоко переконані, що об'єктивне й річеве виаснення всіх тих проблем, а зокрема виаснення умовин з часу II. світової війни, коли наш нарід опинився між молотом і ковалом двох потужних і рівно нам ворожих сил — може викликати в кожного чужинця доброї волі тільки респект до нашого народу.

Без сумніву преса має право критики. Це її привілей. Але з кожним привілеєм зв'язані певні обов'язки. Усяке суспільство так довго годиться з привілеями якоїсь групи, як довго вона виправдує їх якимись обов'язками. Привілей прилюдної критики вимагає, щоб та критика була справедлива і доброзичлива, щоб була диктована почуттям національно-державного інтересу, щоб була позитивна і тактовна. Це обов'язки кожного привілею на критику.

Цей привілей критики підносить журналістичне звання на один з найвищих щаблів у гієрархії тих звань, які виповнюють громадське життя. Перед журналістом відкриті всі двері — до міністерських кабінетів, до державних канцелярій, до лідерів партій і державних мужів, до міжнародних конференцій і т. д. Всюди в демократичнім світі шанують журналістичне звання і шанують журналістів. Але передусім журналіст сам мусить шанувати свій фах і себе самого. Тут доходимо до самої суті нашої справи. Серед українського журналістичного світу не виробилось ще досі почуття станової чести. Не винні тут виключно самі журналісти. Заник почуття станової чести це складна проблема не тільки українського, але взагалі модерного світа. Колись, коли живе ще було відчуття органічности суспільного життя, кожний людський колектив боронив солідарно свойого доброго імени, своєї чести. Колись, коли швець обманув клієнта, давши йому неповноцінний товар, ґільда виключала його зі своїх членів, щоб не приносив неслави спільноті. Так було в усіх станах. До наших часів тільки деякі звання зберегли були почуття станової чести. Сьогодні, в добі масового деклясування, те почуття взагалі затратилось. Але воно не сміє пропасти серед українських журналістів. В першу чергу серед нас мусить відродитись почуття станової чести, бо без того замовкне совість журналіста, замовкне й почуття національної чести. А тоді журналіст стане ляндскнехтом, який продаватиме своє перо тому, хто більше заплатить...

Якщо б свідомість упривілейованого становища стала власністю всіх сьогодні активних журналістів, вона піднесла б тон і рівень української преси. Ми перестали б писати „на коліні", а пригадали б собі, як радив колись Марко Аврелій — писати так, „наче б твоє писання було останнім твоїм словом у житті". Тоді й тон пресових полемік — без них не обходиться ніяка вільна преса — став би вибагливіший

і шляхетніший. Навіть бувши вигнанцями, еміґрантами й діпістами, можемо дозволити собі на люксус пристойного тону в полеміці. Тоді навіть у суперечці будемо ставитись з пошаною до противника, а це зобов'язуватиме його до того самого. В висліді того піднесеться загальний тон у всіх людських взаєминах.

Ці завваги диктовані турботою за добре ім'я українського журналіста. Ми спостерігаємо, що критичні кола серед загалу читачів стають щораз вразливіші на пункті недоліків нашої преси. Це здоровий пряв, з ним не можна не рахуватися.

Закінчуючи ці наші думки, хочемо підкреслити, що ті недоліки, на які ми вище звернули увагу, не відносяться до всієї української преси на чужині; є серед неї журналісти, є і пресові органи, які в такій же мірі, як і ми, розуміють історичне завдання сьогоднішньої преси і мають ті самі бажання. Але вони з різних причин не надають тону в оркестрі української преси, їх — нажаль — приглушують інші тони. Шкода, що та оркестра грає без нот і без диригента. Ми бажали б, щоб вона здобулась на великі симфонії і на нові великі думи українські.

До тих, що розуміють...

PRO DOMO SUA

В листах і розмовах поруч із признаннями дістаємо поради. На одну із них вважаємо потрібним відповісти, особливо тому, що йде вона від наших щирих приятелів. Вони тривожаться тим, що „Проблеми" „може занадто поважні", „може занадто трудні", „занадто філософічні", взагалі „занадто". Ці ствердження хочуть вказати нам, що рівень „Проблем" не зовсім сходиться з рівнем бажань сьогоднішньої широкої публіки, а це може відстрашити читача від журналу.

Зразу мусимо завважити, що кожна цінна книжкова, журнальна і також часописна поява зберігає завсіди якусь відстань, якусь дистанцію між собою і т. зв. широкою публікою. Кожна така поява дає щось нове, невідоме загалові. Цим новим, невідомим не є друкований мішок наповнений сензаціями. Кож а цінна поява дає інший підхід, нове насвітлення подій і речей, як вислів іншої, нової життєвої постави. І це є різниця між книжками і журналами, що повинні з'являтися, і тими, що їх непотрібно. Часопис, що тільки підлещує людині, догоджуючи її духовому лінивству, вкінці нудить цінніші одиниці зпоміж читачів.

Ми не збіраємось догоджувати ні фальшивій амбіції, ні духовому лінивству. Є щось образливе навіть для української праці і творчости в тій вічно повторюваній вимозі приступности, легкости, популярности. В руках наших людей бачите різні німецькі, англійські, французькі журнали, зокрема поширені огляди, як „Neue Auslese", „Amerikanische Rundschau" і інші. Статті, реферати і змісти книжок подавані в тих журналах ні трохи не легші від статтей „Проблем", навпаки часто значно тяжчі. До того ще треба взяти до уваги, що предмет тих чужих журналів дальший для нашого читача і чужа мова все таки додає деяких труднощей. Одначе ті журнали купують наші люди, переглядають, читають. І кожна людина, що хоче називатися інтеліґентною, себто „такою, що розуміє", зовсім добре мириться з конечними труднощами тієї лектури. Вона знає, що треба якогось зусилля, щоб засвоїти собі дещо зі змісту тих статтей, що іноді саме те зусилля стає мірою цінности статтей, а переборені перепони стають джерелом духової насолоди.

Чому відношення до української книжки, українського журналу і часопису мало б бути інакше? Чому українське друковане слово мало б бути тільки легкою інтелектуальною юшкою і дешевенькою розвагою, а не зусиллям досягти найвищого і найпотрібнішого: пізнання себе самого. Для нас ясно, що такі духові зусилля не є справою всіх і кожного. Але так само ясно для нас, що перед нашою еміграцією, яка називає себе сіллю національного українського світу, його субстанцією, — напевно є тисячі і тисячі людей, для яких питання культури духа і політики це справи перші на потребу. Адже для збереження свободи духа і свободи політики вони вийшли з краю в скитальство. Для них це не питання післяобідного задріму або насонної вечірньої лектури, але справа життя і смерти. Оце для тих людей призначені „Проблеми". Ми переконані, що серед української еміґрації є їх тисячі, і в вірі в ті тисячі, в повній співпраці з ними і для них, хочемо далі шукати освідомлення і освітлення наших минулих і прийдешніх шляхів.

Маємо надію — Читачу, що Ти належиш до тих, що розуміють...

— — —

Сьогодні ми є свідками тріюмфу наддемократії, в якій маса діє безпосередньо, без закону і накидає громадськості свої бажання і свій смак силою матеріяльного тиску. Було б помилкою розуміти нову ситуацію так, неначе масі вже остогидла політика і вона довіряє спеціяльним особам її виконування. Так було колись і це була ліберальна демократія. Тоді маса була переконана що — не зважаючи на всі помилки і хиби, політики все таки кінець-кінців трохи більше розуміються на громадських справах, ніж вона. Сьогодні навпаки, маса вважає своїм добрим правом скрізь просовувати свої покутні мудрості й надавати їм сили закону. Сумніваюся, чи була коли в історії епоха, в якій маса так безоглядно правила б, як у наш час. Тому говорю про наддемократію.

Те саме діється в інших ділянках, особливо в інтелектуальній. Може я помиляюся, але письменник, беручи перо до руки, щоб писати про предмет, про який довго роздумував, не може позбутися свідомости, що пересічні читачі, які ніколи не займалися тими питаннями, читають його не на те, щоб чогось навчитися, але навпаки, щоб його осудити, коли він не погоджується з мілкостями, які у них в голові... Для сучасности характеристичне те, що пересічна душа цілком свідома того, що вона пересічна, але вона настільки безсоромна, що виступає в обороні прав тієї пересічности і намагається скрізь ті права утвердити. В північній Америці кажуть: — бути інакшим, це непристойно. Маса нищить усе, що інакше, визначне, особисте, особливо здібне і добірне. Хто не такий, „як усі", хто не думає „як усі"; наражається на небезпеку, що його усунуть геть. А ясно, що „усі" це саме не є всі. Нормально „всі" це була єдність, що складалася з маси і тих, які інакше думають, особливої провідної верстви. Сьогодні „всі" це вже тільки маса.

Це той потворний факт нашого часу, представлений без прикраси його брутального вигляду.

Ортеґа І Ґассет

Переклад із німецького видання „Der Aufstand der Massen", ст. 9—10., Stuttgart 1947.

З парадоксів нашого часу

Берлінський кореспондент лондонського „Daily Telegraph" повідомляє:

Британські урядники в Німеччині, які наглядають переведення чистки німецьких нацистів, попали в незручне положення. Обвинувачені в приналежності до гітлерівської партії, бувші службовики британських фірм в Німеччині, предложили судам посвідки своїх фірм, що вони стали членами партії на доручення тих фірм. Одну з таких посвідок предложено кореспондентові. В ній посвідчає управа одної відомої лондонської фірми, що керівник німецької філії став членом партії на основі інструкції з Лондону. Директор тієї фірми заявляє в посвідці, що він ставився неґативно до гітлерівського режиму, але мимо того дав таке доручення, щоб вдержати торговельні взаємини з Німеччиною.

Над домовиною Великого Гетьмана

слово **Самійла Зорки**

Входимо в ювилейний 48 рік — триста літ від виступу великого Гетьмана, виступу, яким розпочався найбільш імпозантний період державного будівництва під проводом Гетьмана Богдана. Буде великий здобуток для м а й б у т н ь о г о державного будівництва, коли українське громадянство закордоном використає ці роковини, щоб з б а г а т и т и наші державницькі традиції і п і з н а т и на прикладі великих Богданових років весь внутрішний процес будови держави. Можна теж піти по лінії найменшого зусилля і вдоволитись хронікарським пригадуванням окремих подій, боїв, переговорів тощо. Але тоді великі роковини проминули б для нас безкорисно, бо збудувати українську державу самим тільки сьогоднішнім розумом нашим, без досвіду державницьких зусиль в минулому — неможливо. Зокрема це відноситься до досвіду, що його українська нація здобула незвичайно дорогою ціною в Богданових роках.

З книжки „Україна на переломі" В. Липинського передруковуємо оповідання автора про останні хвилини великого Гетьмана і надгробне слово над його домовиною, яке виголосив Самійло Зорка, секретар Гетьмана.

В хвилину, коли важилась доля держави — пише В. Липинський — коли прилучались до неї північно-західні „руські землі" (добровільне прилучення Пинської землі до української держави)*, коли йшла за ці землі послідна боротьба з Польщею, коли мав бути підписаний союз зі Швецією і цим самим залежність від Москви мала бути зліквідована — агітація проти династичних плянів старого улюбленого Гетьмана викликувала страшне, катастрофальне замішання в рядах старшин, на єдности і дисциплінованости якої досі вся козацька держава спиралась. „Тут уже створились дві партії" доносить свому королеві шведський посол Лілієнкроне.

Старий Гетьман зразу просьбами хоче відвернути катастрофу... Коли ж це не помагає, коли старшина дальше проти дідичности гетьманства агітує, коли сварка і роздвій між нею перекидаються вже до військ козацьких на фронті, коли ізза цих сварок посол шведський не може справи союзу шведсько-українського до кінця довести, — Гетьман видає наказ полковника Лесницького і ще чотирьох видатніших старшин опозиціоністів казнити...

За цією гризотою від свободолюбивої старшини спала на старого Гетьмана незабаром ще страшніша гризота від козацької „черні". Побачивши, що старшина свариться між собою, не чуючи вже над собою її сильного проводу, а зачувши натомість, що вона не по волі старого Гетьмана поступає, „черњ" козацька зараз же проти своїх полковників на польському фронті збунтувалась. Начальний вожд на цьому фронті, Жданович, сам більше занятий тим, що в Чигирині, а не на фронті діялось, замість бунт здавити нещадно, як це давніше по наказам Гетьмана робилось, тепер почав відступати і, покинувши союзника України Ракочого, сам рушив до Чигирина. Зараз же після того „черњ" двох своїх полковників убила, а через московського агента Желябужського, який тоді енергійно між військами козацькими вештався, просила сказати цареві, що вона „царю служити хоче, а своєї старшини, що рушила в похід проти волі царської, слухати вже більше не буде".

До Гетьмана ця вістка про бунт у війську і про злочинну непорадність Ждановича настіла 24. липня (1657). „Зрада козацька — пише самовидець цих подій Лілієнкроне — так сильно вразила Гетьмана, що, наказавши викликати до себе полковника Ждановича і страшним гнівом запалавши, він був поражений ударом, пролежав п'ять днів без мови і на шостий день в Бозі спочив". 27. липня, у вівторок, в 3-ій годині пополудні помер в Чигирині Гетьман Богдан Хмельницький. Вічна трагедія українська: тупий егоїстичний анархізм нездатної до самоорганізації старшини і зрадливість темної „черні", та їх безглузда боротьба між собою — убили найбільшого державного мужа, якого колинебудь мала Україна.

Довго ховало Військо Запорозьке свого Гетьмана. Похорон відтягали мало не цілий місяць так, неначе осиротіле тогочасне покоління боялось зі своїм Провідником на віки розстатись. Останки Богдана Хмельницького зложено зразу в Чигиринській церкві, але, що Гетьман, як пише Величко, „будучи породи шляхоцької руської", хотів, щоб його в ріднім гнізді поховали, то домовину з Чигирина до Суботова перевезено. Похорон відбувся в Суботові 23. серпня.

Те покоління, що Богдана Хмельницького ховало, ще розуміло, кого воно втратило. Якась велика туга і неспокій за будуччину почуваються майже в усіх згадках тогочасних про передчасну смерть Великого Вождя. В суботівській церкві був після похорону вміщений під балдахимом портрет Гетьмана з написом, який вичисляв заслуги того, що „непереможений в боях, щасливий найшов кінець, бо з Сина своєї Отчизни став її найдостойнішим Батьком". Старий секретар гетьманський, Самійло Зорка, один з тих, що наміри і думи Гетьмана найбільше знали, виголосив на похороні промову, яка видко настільки добре загальний настрій тогочасний віддавала, що її копії старанно в Україні зберігались, і що її Величко цілу з великим пієтизмом до свого літопису вписав.

„Милостиві Панове Полковники — казав Зорка — і вся Старшино зо всім Військом Запорозьким, і вся Річпосполито Українська! Прийшлось тепер нам по веселих прошлих часах сумних слухати тренів (плачів) і рясними сльозами обливатись, коли Гетьмана нашого Богдана Хмельницького, воістину од Бога нам даного Вождя, через смерть невблагану скошеного, ось на катафальку смертнім оглядаємо і останні послуги йому віддаємо.

„Помер, несмертельну по собі оставивши славу, цей добрий Вождь наш, за котрого головою не тільки ми, але і вся Малої Руси Річпосполита*) — при щасливих успіхах довгі літа жити безпечно обіцювати собі могла. Помер той, котрому спільно з Вашмостями Милостивим Панством, при правді своїй за вольности і стародавні права свої ворогів наших — Савроматів Польських, скрізь свою скору допомогу давала. Помер той, од котрого гармат і мушкетів не тільки пресвітла Сарматія, але і бурхливого Евксинопонту замки і фортеці, а в р. 1621 і самі навіть Цареградські, порохом мушкетним окурені, дрожали і тряслися мури. Помер накінець той, котрого ділом оживлені, не могли вже цілком вмерти старожитні права і вольности українські і всього Війська Запорозького.

* В дужках подаємо наші пояснення. — **Ред.**

*) Мала Русь або Малоросія — назва надана Галицько-волинській Державі візантійською Церквою. В часах Гетьмана Хмельницького літературна назва України. — **Ред.**

„Не стає мені часу на вичислення чеснот і діл Ваших лицарських, котрі Ви, при від Бога собі данім Вожді і Гетьманові Хмельницькім за повреджені і потоптані Поляками, братами своїми, старожитні права і вольности стоючи, в багатьох місцях з великою відвагою хвалебне доказали. Хай людською мовою про ці діла Ваші лицарські розкажуть поля і долини, вертепи і гори; розкажуть, яким Ви мужнім, геройської відваги повним серцем за вольности свої стояли і воювали. І що при всемогучій допомозі Божій, на Жовтих Водах, під Корсунем, під Пілявою, під Збаражем, під Зборовом, під Берестечком, під Білою Церквою, під Львовом і Замостям, під Нестерваром і Баром, під Кам'янцем Подільським і Жванцем, під Батогом і Охматовом і на інших багатьох місцях, яких не вичислю, Ви доказували і доказали.

„До Тебе зі скромною моєю мовою звертаюсь, милий наш Вожде! Древній Руський Одонацаре, славний Скандербеґу, Гетьмане Славного всього Війська Запорозького і цілої козакоруської України, Хмельницький Богдане! До Тебе говорю, тепер між чотирма дошками окутаного і мовчазного, а якого мови перед тим і ординансу сто тисяч нас слухало і на кожний знак Твій готовими ставало. Чому так скоро став Ти мовчазним Гарпократом? Беручи приклад з німого Аттиса, промов до нас, братів своїх, як він, хоч одно слово, і **навчи нас, як маємо ми без Тебе жити і поступати** з сусідніми друзями і ворогами нашими. Бож той німий Аттис короля, свого батька, од смерти з рук його власного жовніра словом своїм перестеріг. А Ти ж, доброї бувши мови, **скажи і дай нам пересторогу, аби ми не були звойовані і побиті ворогами нашими...**"

„Заповітом своїм — як пише інший тогочасник — радив Гетьман Богдан Хмельницький Війську Запорозькому, щоб воно поступало так, як він хотів і поступав..."

Тими словами Богданового сучасника закінчує В. Липинський свою книжку. Останні дні життя великого Гетьмана віддзеркалюють вічну трагедію України: в рішальних хвилинах історії політичний провід українського народу роз'єднаний і поділений на кілька таборів. А незгода серед провідних верхів деморалізує народні низи і вони йдуть за підшептами ворожих аґентів, які намагаються вбити клин незгоди між низами і верхами. Тоді одні і другі дозрілі до того, щоб стати жертвою зовнішнього ворога, а разом з ними жертвою стає й ціла Україна.

Можливо, що сьогодні стоїмо перед подіями, які рішатимуть про долю України на століття. І знов сьогодні, подібно як в останніх днях життя великого Гетьмана, українське громадянство поділене на кілька таборів. А новий Желябужський киринить зі зграєю своїх аґентів і каламутить воду, щоб не допустити до об'єднання. Хай же згадка про останні, такі трагічні, дні великого Гетьмана і слово Самійла Зорки, яке ще сьогодні проймає до глибини душі — потрясуть совістю всіх тих українців, які своєю короткозорістю, малодушністю і партійно-сектантським егоїзмом утруднюють діло об'єднання народу довкруги одного державного центру.

Проблема культури і творчости

написав **Михайло Маркович**

Поняття замкнене в слові „культура", можемо цілковито змістити в зрозумілому слові „творчість".

А що таке творчість?

Кажучи про творчість, маємо на думці той світ, що його творить людина; світ, що його початки губляться в тайні всебуття. Виділення окремого світу, визнаного за твір людини, спонукало, як відомо, уяву античних поетів до створення міту про Прометея, а в нашій християнській добі поглиблює віру в співпрацю людини з Богом в тій царині, признаній людям на правах автономії.

Виразне усвідомлення тої окремішности людського світу потрібне для встановлення вихідного пункту культури-творчости. А саме, основна стихія людського світу це дух, як підмет творчости, і кажучи про творчість (культуру), треба мати на думці плекання цього духа, що виявляється в творах і живе в них. Мова, йдучи за явищем, звичайно охоплює його в цілості, тому називає творчістю однаково духовий процес творчости, як і його висліди. Цей факт не повинен затемнювати проблеми духовости тим, хто розуміє, що духові вартості, заворожені в творених речах, „живуть" тільки через те, що впливають знову на людей, підтягаючи їх на вищий рівень творення.

Тому найважніший продукт культури це людина з її духовістю. Людина, якщо має бути вічна, не може бути абияка. Вона несе на собі відповідальність за майбутнє того світу, що його має творити з Божого благословіння. Культуру слід розглядати з пункту зору людини. Людини шукаємо в її творах. Ступінь „культурности" думки даної епохи можна пізнати з її дбайливости за вартості людини.

З цього виходить, що культуру не можемо обмежувати до науки, філософії, літератури та мистецтва. Це був би ідеологічний примітив.

Примітивом називаю думку, що треба дбати лише про ті ділянки, в яких виявляється творчість індивідуальної геніяльности одиниці. Бо ця думка зв'язана з іншою, а саме, що в усіх інших ділянках, в яких індивідуальність затрачується в збірній творчості, одиниця не несе за неї відповідальности, а тому рівень її „культурности" — це справа для „культури" байдужа.

Людина всюди та сама, все, що вона витворює, є її творчістю. Людський світ — це твір не тільки індивідуальної геніяльности. Проблеми культури супроводять людину, щоб вона не робила і ким би вона не була.

Ці проблеми діляться здебільшого на п'ять груп:

а) справи внутрішнього життя з обов'язками супроти Бога й себе самого. Тут є місце для культури релігійного та етичного духа, почувань, сумління, характеру, обичайности та чести;

б) культура духових справ, зв'язаних з діянням, себто культура волі, витривалости, мужности і доцільности розумної боротьби та праці в усіх ділянках: у політиці, у праці громадській, економічній, фаховій;

в) культура розумової праці, пізнання в усіх дисциплінах науки, культура філософічної та літературної праці;

г) культура уяви та естетичних почувань (поезія, мистецтво, товариське життя);

ґ) як окремий відділ слід було б виділити справи виховання молодого покоління, справи, в яких повторюються всі згадані вище аспекти культури зі спеціяльним пристосуванням до завдань освіти та виховання.

З того суцілу не можна виривати окремих фраґментів, як виключних ділянок культури, з двох причин:

а) у психічному житті панує закон органічної інтеґральности (все в усьому). Не буде доброго мистецтва, коли мистець не підсилить своїх здібностей (г) культурою духовою (а) та розумовою (в) та культурою праці (б),

б) вирішний у цій справі той факт, що душа одиниці це твір громадянства, в якому все органічно між собою пов'язане та все зазнає взаємних впливів. Не створимо гармонійної цілости з людського світу, коли будемо надто високо підносити рівень мистецтва або філософії, залишаючи одночасно культуру громадянських понять та почувань на рівні дикунської обичайности. Якщо нашим ідеалом має бути людина повна та гармонійна, то такої людини не виховає громадянство неповне та негармонійне. Це великої ваги проблема в царині виховання.

З цим поняттям щільно зв'зана справа стилю, в якому ми творимо свій світ. Винаходи перших рухів життя устійнюються в утриваленні цього життя через автоматизацію рухів. Кожній зжитій групі людей буває притаманний спільний ритм рухів, що гармонізує це життя. Ця згідність та автоматична повторність витворює спільні риси стилю однаково в духовій культурі одиниць як і в витворених взаєминах та речах. Від того дужчає життя та виростає структура світу даної групи. А підтягає її вгору винахідливість індивідуального генія. Цей геній — даний людині, як це відчували люди скрізь і завжди, від Бога. Цей геній — дитина рідного стилю, творить в його рамах, з нього зачерпує надхнення, розвиває цей стиль. Не міг би відбудувати нічого свого, якби не шанував вже збудованого; не був би творцем, коли б не достосовувався до стилю, що створився віками.

Отак зусиллями праці та геніяльности людини постає людський світ, що його називаємо у відрізненні від природи — цивілізацією.

Цивілізацією називаємо формальний образ окремих типів об'єктивної культури. Це образ, що охоплює зі статистичного боку світ, створений людьми, згідно з основними ознаками, спільними для споріднених культур. Існують цивілізації — латинська, візантійська, жидівська, туранська та інші. Внутрі кожної з цих цивілізацій кожний нарід дороблюється через культуру власної індивідуальної цивілізації.

Кожну живу культуру в її об'єктивних осягах слід вважати за національну цивілізацію. Треба, щоб ця цивілізація мала в добрій культурі живих сил народу своє джерело, яке наповнювало б її високовартісним дорібком усіх суспільних шарів та всіх реґіонів. Треба, щоб ця цивілізація мала на своєму обличчі не тільки рум'янець життя, але й чітку різьбу національної індивідуальности.

Коли розглядаємо проблеми культури з погляду зусиль підмету творення — людини та національної збірноти, то розуміємо конечну потребу логічного відрізнення цеї творчої динаміки від річевого надбання, що його охоплює поняття цивілізації. Не все в цьому надбанні наш власний твір. Національні культури користають із привілею виміни, що невпинно відбувається між надбаннями різних культур. Амбіція кожної культури — давати іншим якнайбільше. Але, щоб брати від інших, треба на це заслужити власною культурою. Не все буває засимільоване в культурі.

Поганський нарід, прийнявши хрищення, ввійшов до круга християнських цивілізацій. Але це була справа формальна, доки нарід не здобув цього добродійства внутрішньо своєю релігійною культурою. Що Прометей викрав з неба вогонь — на користь культури — це була поетична метафора. Але коли мова йде про електричність, яка завжди існувала в природі, то вже чужі відкриття та електрифікаційні винаходи можна засвоїти тільки плекаючи відповідні науки. В хліборобському господарстві можна ввійти в добу тракторів, але це буде формальність, доки людина не придбає відповідної культури, щоб належно обходитися із цим надбанням цивілізації. Таким чином проблема культури вимагає відповіді на питання: **як?** Меншу вагу має питання що? Хай би нарід і не мав усього, що мають інші, хай би був бідний з огляду кількости надбання, але нехай те, що має, буде добре якісно, себто добре засвоєне, позначене питомим народові стилем та гармонійне.

„Культура" — це поняття майже так само широке як „життя". Бо це справді життя, лише вищої категорії; життя, що ним керує людська воля творення. Як біологія не може не тільки створити життя, але й відкрити тайни його динаміки, так і культурологія не може мати на оці тільки поодинокі процеси творення; мериторичній цілості не може дати ради. Завдання її влегшує те, що вона знає вихідний пункт primum mobile, spiritus movens, людину — одиницю з її творчою душею, розширену в особовий підмет вищого ряду — в нарід.

Культурологія може обсервувати життя народу, обсервуючи людину. Публіцист, культуролог, обсерватор і побудник творчої волі свого народу, не сягаючи філософічно до метафізичних початків і цілей існування народу, мо-

же ствердити, що мета культури даної національної збірноти — це створення особовости народу в об'єктивній формі його цивілізації. Зберегти рівний пульс народу в ритмі свідомої праці, удержувати національне „я" у вічному горінні, дати цьому „я" видиме для світу обличчя — ось завдання культури.

Цих завдань, як я вже сказав, не можна заздалегідь означити. Можна тільки випунктувати декотрі пункти погляду на цей світ, як це я зробив вище, як робить різьбар, що мріє про велику статую з одної брили. Хай кожний відлупує те, що йому потрібне, щоб побачити свій нарід.

Я хотів показати, що існує тільки один пункт зору, з якого треба дивитися на цілість, а саме треба стати на становищі національної доцільности. Культура добра тоді, коли через повну людину витворює виразний суціл національної особовости, такий стрільчастий, щоб прапор його національної культури було видно з висот европейської цивілізації.

ЕКЗИСТЕНЦІЯЛІЗМ

ЕКЗИСТЕНЦІЯЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ЖИТТЯ ТА УКРАЇНСЬКА ДУХОВІСТЬ

написав **проф. д-р О. Кульчицький**

Бажаємо звернути увагу ширших кіл українського громадянства на модну нині в Европі духову течію екзистенціялізму. Робимо це зовсім не тому, що ми підпали під вплив одностороннього гасла „европеїзації" української думки, бо ми свідомі, що такі гасла в практиці містять в собі небезпеку модности в духовій ділянці.

„Нова філософія, новіша філософія, найновіша філософія..." „Пощо так дуже сперечатись про першенство помилки?.. пише Ренан. Цінність екзистенціяльної філософії зовсім не в її „новості". Можна сумніватися про „новість" мотивів екзистенціяльної думки і навпаки добачати в екзистенціоналізмі старі філософічні ідеї, можна навіть саме в цій старості поодиноких екзистенціяльних ідей находити ґарантію їх стійкости, що оперлася напорові часу. Не в оригінальності, новості, ані модності справа. Новістю в екзистенціялізмі є не його провідні думки, але те, що Паскаль називає disposition de materies — уклад, упорядкування тематики і проблем. І саме це впорядкування ідей, їх пов'язаність із собою та з духовою і матеріяльною ситуацією світа, запевнює екзистенціялізмові його значення для всіх — і зокрема для нас, що відчуваємо тягар сучасности на наших скитальських плечах особливо важко.

—

Екзистенціялізм в його німецькій формі (про французьку не маємо наміру тут говорити) є філософічним напрямком, що його головними заступниками є Гайдеґер і Ясперс, а його корифеєм данський філософ Кіркеґард. Розвинувся він в 30—40 р. нашого сторіччя та своїм впливом перейшов далеко поза межі кіл спеціялістів, проникаючи в літературу та публіцистику. Екзистенціялізм бажає бути філософією виключно людського буття, залишаючи багато філософічних проблем, незв'язаних безпосередньо з тією тематикою, поза колом свого зацікавлення. Основною його ідеєю, із якої виводить теж свою назву, є розрізнення в сфері людського буття двох його способів („модусів"): існування й екзистенція.

Під існуванням розуміє екзистенціялізм такий рівень і таку форму людського життя, що в ній для пояснення людської поведінки, почииів і дій не виходимо поза обсяг поняття життя в біологічному розумінні того слова. Кожна проблема життя визначується на цьому рівні одиноко і виключно координатами біологічно-життєвих, біотичних тенденцій, гонів і намагань. Буття людини має однак на думку екзистенціялістів ще іншу, радикально відмінну форму: „модус" екзистенції, постать буття незалежного від біотичних меж і мет, буття, що цьому біотичному існуванню протиставиться з антагонізму до нього та з його переможення щойно виринає. Характеристика цього екзистенціяльного способу („модуса") людського буття творить саме головну тему екзистенціяльної філософії. Для орієнтації можемо покищо на вступі стільки сказати про нього: екзистенція являється постаттю духового життя, яка виникає з перемоги над біотичним існуванням.

—

Оце відвернення від біотичного існування людини і перехід чи радше перескок на рівень екзистенції являється, за екзистенціяльною філософією, закінченням емоціональних процесів, які є засновані в самій структурі біотичного існування та розвивається під впливом деяких ситуацій, що їх екзистенціяльна філософія називає „метовими ситуаціями" життя. З'ясовання оцих ситуацій подрібною виклиливою аналізою буденщини життя займається та частина екзистенціяльної філософії, що її Гайдеґер назвав „аналітикою людського існування". Основоположним поняттям, до якого вона в своїй аналізі умовин та даностей існування доходить, є поняття „людської покинености" (die Geworfenheit). Йдеться тут про ствердження невіддільної від самого життя обставини, що існування людини по своїй суті являється супроти невблаганих вимог дійсности станом беззахисности, станом бентежної відчужености в обличчі загрозливостей світа. Оця „покиненість" людини виникає на гадку екзистенціяльної філософії з цієї кардинальної да-

ности нашого існування, що воно відбувається в часі і є тим самим піддане його залізним метафізичним законностям. Підбудовою аналітики людського існування являється тому аналіза часовости у ньому.

———

Оця аналітика людського існування, що її представлення саме починаємо, творить з одного боку продовження, з другого боку протиставлення „філософії життя", як її розуміє напр., Берґсон. Час для екзистенціялістів, як і для Берґсона, не є низкою моментів теперішности, що залишається поза нами на лінії минувшини та приходить до нас із напрямку майбутности. Час, що його справді переживаємо, не є тим математичним часом побіч і поза собою існуючих пунктів часовости, але психологічним часом тривання (durée). Наша теперішність не є математичним пунктом, що відмежовує минувшину від теперішности, але є сполукою минувшини, що як пам'ять сягає в теперішність, її обумовлює і її уроблює, і майбутности, що як надія, чекання, сподівання, плянування прийдешнього — вже в теперішності живе і майбутність в певній мірі згідно з нашими бажаннями оформлює. Із тієї аналізи часовости, що її екзистенціялісти від Берґсона переймають, зробив однак Берґсон наскрізь відмінні і наскрізь оптимістичні висновки:

Прийдешність, — що в теперішності зроджується із минувшини саме тому, що вже в собі минувшину містить і що є її використанням з допомогою пам'яті для плянування і оформлювання будучого, виростає понад минувшину, — не являється ніколи повторенням минувшини, але її перевершенням. Життя в Берґсона покривається з поняттям élan vital — життєвого розгону, що йде в прийдешнє шляхом évolution creatrice — творчої еволюції, та, перевищуючи минуле, творить нове і неповторне. Коли берґсоністи глядять на часовість з боку прийдешности, що виринає з теперішности, екзистенціялісти скупчують свою увагу на минувшині, наскільки вона обумовлює і визначає теперішність.

Усі даності минувшини, духової і матеріяльної натури, складаються все наново на якусь окреслену ситуацію, що в ній мусять діяти для втримання нашого існування. Оця космічна ситуація людини у космосі, історична — людини в нації, суспільна, — людини в групі, особиста — людини в колі її близьких інтимних справ творять в дуже невеликій, а то буває і в ніякій, мірі непересувальні рямки нашого існування, що обручем даностей, колом засталого затискають спроможності нашого протидіяння. Навіть тоді, коли вдасться нам нашу життєву ситуацію в дечому змінити, її в більшій або меншій мірі опанувати, звільняємось тільки з тиску даної ситуації, щоб попасти в нову. Можемо отже подекуди звільнитися із тиску ситуацій, ніколи із ситуаційної обумовлености нашого існування взагалі. „Ситуаційна обумовленість" являється простим наступством обставини, що минувшина сягає в теперішність, частинно її визначаючи — тобто являється простим вислідом часової структури нашого існування.

Життєва ситуація людини являється при усьому чимсь цілком відмінним від життєвого положення тварини. Тварина живе у своєму співсвіті (Umwelt), людина у чужому для неї світі. Довкілля тварини — її співсвіт це загал тих вирізків дійсности, що для тварини мають значення як захист і сховище, гніздо для потомства і терен можливої добичі або сфера небезпек, що з огляду на них вона заздалегідь заосмотрена належними органами, якщо йде про органічний бік життя, та чудесними в свому діянні і певності інстинктами — по психічному боці життя. „Людська дитича" Мовглі, безпомічна, безрадна серед джунґлів природи, являється — побіч могутности слона, сили льва чи тигра, скорости зайця, забезпечености їжака чи черепахи — „недостатньою істотою" (як сказав Гердер) — серед чужого і ворожого світа. Тільки людське існування є „існуванням, що в ньому свідомо йдеться про нього самого" — тільки людське існування не є інстинктивною самозрозумілістю, як існування усіх інших організмів, але є свідомою турботою, є низкою насичених жахом, сумом, нудьгою і розпукою дій, що їх супроводить невідступна тінь смерти. Що людське існування є і мусить бути „турботою" в супроводі тих почуттів, це невідхильно виникає з „покинености" людини в світі, з її недоспосіблення до ситуаційної обумовлености взагалі, з її безсилости супроти особливих, т. зв. межових, ситуацій зокрема.

— — —

Межові ситуації це ситуації, що в них людина зупиняється на межі свого існування, своїх життєвих спроможностей. Вони від людського існування невіддільні, бо виникають із його ситуаційної обумовлености та загрожують існуванню як випадковість життя, провина, боротьба, терпіння — та вкінці смерть. Саме в цих ситуаціях бентежна відчуженість людини в „несвойому" світі виявляється з особливою силою і, переходячи через ґаму почуттів від почуття лячности аж до розпуки, викликує особливо в конфронтації з гадкою про смерть те внутрішнє потрясення, що являється зворотом від існування до екзистенції.

Почуття лячности, острах перед світом являється особливим згущенням бентежної відчужености від світа, якого інакше як „турботою" людина, як недостатнє єство, подолати не може. Всі ми, пише Рільке в своїй поемі „Велика ніч", являємось приїжджими вночі у велике місто, що його вулиці й контури будівель губляться в темряві, що в ньому шумить невидна нашим очам ріка, що в ньому бовваніють у темряві ночі дерева парків, — а за ними чорніють тільки відгадувані в далечині гори...

Від „незасвоєного" на наш бік „неперемовленого світа" межових ситуацій, що „в ньому речі не завдають собі труду, щоб бути нам зрозумілими", настає на нас, як нам здається

в якийсь незрозумілий спосіб із усіх боків загроза. Видається немов би жах потрясав цілим нашим відношенням до світа... Коли ж питаємо, що є предметом цього жаху, відповідаємо: предметом жаху є „ніщо". Лячність і ніщо взаїмно собі відповідають (Кіркеґард). Почуття лячности є при тому чимсь іншим від почуття побоювання. Побоювання відноситься завжди до чогось, почуття лячности до „невідомо чого", в суті речі до „нічого" чи „нічогости"...

Слабшою від жаху концентрацією почуття відчужености людини у світі є почуття нудьги, що його знов не треба утотожнювати з занудою. В зануді щось нудить нас, в нудьзі ми нудимось. Обі постаті цього почуття є виявом браку заінтересування, вживаючи того слова в етимологічному значенні — „бути з чимсь, бути посеред чогось" (inter-esse). Оце почуття життєвої нудьги, що „хвилює в пропастях існування та закутує речі, людей та нас самих у дивовижну байдужість" (Гайдеґер), являється рушійною силою людського діяння: неспокою. На початку була нудьга. Щоб утекти від неї, щоб її уникнути, людина шукає розваги і насолоди. Безугавно змінює поле своїх пошуків (система полезміни, „Wechselwirtschaft" Кіркеґарда), щоб свою погоню за розвагою закінчити станом глибокого життєвого суму (Schwehrmut) якого історичним усібленням являється, за Кіркеґардом, постать Нерона. Сум, типова мелянхолія, постає з переконання про даремність „полезміни". І знов треба відрізнити дві постаті споріднених, але відмінних почуттів: неокреслений життєвий сум і окреслену журу, що відноситься до визначеного предмету.

Crescendo життєвого суму доводить до почуття „розпуки" — загального, всеохопного сумніву в доцільність і потребу існування. Почуття розпуки, типовий пункт розвиткової лінії почуттів, що мають своє джерело в почутті бентежної покинености людини у світі, це вже однак крізовий пункт, перехід людини з площини існування на площину екзистенції. В розпуці не тікаємо від предмету нашого почуття чи від його безпредметовости як в нудьзі чи сумі, — навпаки, розпука охоплює свій предмет, активно схоплює і втримує його в осередку своєї свідомости і саме через те викликує той психічний „шок"-потрясення, що започатковує екзистенцію. Найчастіше діється це в обличчі думки про останню і конечну із метових ситуацій — думки про смерть.

Величезне значення, що його має думка про смерть для пробудження екзистенціяльної настави, дається замкнути в рямках інтерпретації середньовічної формули „hora certa, hora incerta".

Суттєвістю людського існування, що кристалізується довкола вісі „турботи", існування, а що його почотом являються почуття жаху, нудьги, суму і розпуки — є невіддільна від самого існування думка про його край, про смерть, про певність смерти — „mors certa". Екзистенціяльне відношення до смерти починається щойно в менті, коли пізнаємо смерть, як конструктивну частину життя, коли звідсіля виростає завдання — зробити свідомість смерти плідною в формуванню самого життя. Нагадуємо при тій нагоді екзистенціяльне розуміння часовости і майбутности, як сили, що оформлює теперішність.

Коли гадка про край нашого майбутнього існування, гадка про смерть стає формативною силою теперішности, тоді виринає перед нами конечність плянування нашого життя з метою — відрізнити в ньому суттєве від несуттєвого і здійснювати в обмеженому смертю прийдешньому тільки те, що суттєве. Якщо ж усвідомимо собі ще, що hora incerta, що кожна мить може бути останньою, виникають із цього ствердження ще й більш далекосяглі консеквенції: „Так жити, щоб життя у кожному менті могло закінчитися, не заперечуючи свого глузду", виповнити кожний мент таким змістом, щоб він не був загрожений можливістю смерти, — тобто виривати з часовости кожний момент і виповнити його змістом, в нашому принаймні розумінні, невмірущим, перетворювати момент, як сказав Кіркеґард, на точку, де проникають себе взаїмно вічність і час. Якщо ми зискали таку наставу супроти часовости, ми покинули межі існування і вступили на площину екзистенції.

Вище переведений розгляд людської щоденности, „що творить в екзистенціяльній філософії аналітику людського існування" (Гайдеґер) веде щойно до справжньої „онтології людського буття" — до поняття екзистенції. Саме тоді, і щойно тоді, коли ми переходимо через межові ситуації випадковости нашого життя, провини, боротьби, терпіння і вкінці смерть — із розплющеними очима, коли почот почуттів лячности, нудьги, суму і розпуки осягає відповідно високий ступінь інтензивности, потрібний, щоб визволити потрясення внутрішнього переставлення, виринає нераз і нараз із несуттєвости існування — суттєвість екзистенції, як другого відмінного „модуса" (способу) людського буття. Доходить тоді до „відштовхнення" існування, що в ньому „йдеться про нього самого, про саме існування", а на його місце появляється, особливо в обличчі гадки про межову ситуацію смерти, інший рід буття, в якому йдеться про наше відношення до чогось, що переступає і перевищує межі біотичного існування, а що може мати різні постаті і форми — від ідеалу лицарськости Дон Кіхота аж до релігійної ідеї Бога в Кіркеґарда. Чим би не було це „вище" потойбічне буття — завжди воно являється супроти біотичного існування „позамежовим", являється його „трансценденцією", хоча в своїх змістах буває на стільки різноманітне для різнородности суб'єктів, що позитивно його визначити не можна. „Екзистенція є тільки відношенням до трансценденції, або її не має" — пише Ясперс. Наше буття перестає бути турботою про існування і відношенням до себе самого, а стає відношенням до трансценденції, до чогось вищого від існування, при чому це переживання „чистого відношення", як каже Рільке, набирає характеру остаточности й абсолютности, що

його не має ніяке із переживань нашого існування. Тим робом відштовхнення існування в обличчі межових ситуацій, переживання нашого відношення до вибраної нами самими транценденції і характер остаточности цього переживання стають конститутивними прикметами поняття екзистенції.

Залишаючи на боці можливі критичні міркування відносно цієї „двоповерхової" концепції людини, людини в її існуванню і людини в її екзистенції, ставимо собі наприкінці питання: які є можливости та які вартости її реалізації в межах української психічної структури?

Якщо екзистувати значить „входити в межові ситуації життя", то який народ мав би більше даних чим українці — переходити на площину екзистенції? Чи життя українця не є і не бувало, більше як життя синів інших народів, низкою межових ситуацій випадковости, боротьби, терпіння і провини — чи наша історія не розвивалась більше як кожна інша в тіні дерева смерти?

А якщо так, то не тільки можливости реалізації екзистенціяльної концепції людини в українців, але і її вартість для нас є більше чим очевидні. Для дійсности українського народу — „українського" не тільки в сенсі географічному, але теж в метафізично-екзистенціяльному сенсі постійного виставлення на небезпеки „межовости" існування — для тієї дійсности екзистенціяльна концепція життя була б магічною формулою трансформації терпіння і недолі на енергетику творчости і героїки.

На жаль, діяння „межових ситуацій" із цим почотом почуттєвих реакцій, що їх супроводять, — творять тільки частину, а саме об'єктивну, назверхню частину суцілу умовин, потрібних для появи в людині екзистенціяльної настави. Не тільки, — як це виходить із вище наведеного вислову Ясперса — треба, щоб людина, у якій має пробудитися екзистенціяльна настава, входила в межові ситуації, але треба, щоб вона входила в них із розплющеними очима. Тільки тоді межові ситуації являються справді межовими, коли людина усвідомлює собі вповні їх „межовість", коли знає, що вони від самого існування невіддільні і для нього суттєво прикметні, і коли вповні здає собі справу з їх трагічної невідхильної поваги. А далі: до суб'єктивних умовин витворення екзистенціяльної настави належить „рішеність" покінчити з буттям типу біотичного існування, рішеність „відштовхнути" існування, щоб придбати цією жертвою екзистенцію. Якже ж мається справа з цими суб'єктивними, у структурі підмету заснованими, передумовами екзистенціяльного переживання, якщо йдеться про українську психічну структуру?

Вузькість рямок цієї статті не дозволяє нам ширше обгрунтувати наших завважень відносно цього питання. Мусимо на жаль обмежитися тільки до виявлення нашого погляду, що дві прикметності українського ставлення до світа, а саме ілюзіоністичний український оптимізм, та „ідилічна" настава в відношенні до життя протиставлятимуться витворенню екзистенціяльного переживання. „Ілюзіоністичний" оптимізм українського „якось то буде" каже саме заплющувати очі на межовість ситуації нашого існування, а „малахійська" ідилічна схильність замикатись в магічному чотирокутнику дитячої колиски, канарейки, та квітки на віконниці — непомірно утруднює „відштовхнення" існування. Хоч як назверхні умовини українського життя штовхають українську духовість на шлях екзистенції — внутрішні структурні даності цьому процесові не сприяють.

Останнє наше твердження треба однак в дечому обмежити. Відстань поміж екзистенціяльною концепцією людини а ідилічно-ілюзійним типом українського переживання зменшується — навіть щезає, коли в цій концепції поробити певні, здається нам, необхідні критичні поправки. Коли побіч екзистенції, що полягає на відштовхненню існування та виникломy із цього відношенню до трансценденції — прийняти можливість екзистенції, що в ній відношення до трансценденції, любов трансценденції, являється чимсь первісним і даним, чимсь, що виникає не з відштовхнення, але з природного органічного перевищення існування, справа відношення української психіки до екзистенціялізму представляється інакше. Така на нашу думку зовсім можлива постать екзистенціялізму, що не означає собою відвернення від світа, але його перевищення і доповнення, як напр., у вченню св. Франца Асизького, а в нас Сковороди, не тільки може пробудити в українській духовій структурі глибокий резонанс, але на її грунті може теоретично дальше розвинутися і практично здійснитися.

Поворот московського февдалізму

написав **В. Лісковицький**

Три форми примусу — три системи організації

Існує*) два способи керування людьми. Перший полягає в фізичному примусі людей до слухняности через залякування їх тілесними карами, ув'язненням, кайданами, смертю. Розподіл права застосувати цей метод поміж багатьма, декількома особами, або зосередження його в руках одної найвищої особи нічого не змінює в суті самої методи — фізичного примусу людини, щоб вона боялася за своє життя.

Другий спосіб керування людьми полягає в примусі економічному. Людина, щоб жити, повинна працювати, або в якийсь інший спосіб здобувати собі кошти для існування. Рушійним мотивом вчинків лю-

*) З технічних причин статтю скорочено на половину. — Прим. Ред.

дини є вже не страх, а розуміння свого власного інтересу. Тоді для керівників суспільства залишається лише спрямувати економічні засоби цього даного суспільства так, щоб вони спонукували членів цього суспільства до найактивнішої діяльности в інтересах власних, прислуговуючися тим самим і користі загалу. Такий економічний спосіб організації суспільства є кращий за спосіб мілітарно-терористичний, бо він прогресивніший і гуманіший. При економічному примусі виробничі сили суспільства і його добробуту зростають незрівняно швидше, ніж при способі фізичного примусу, бо при останньому нема могутньої рушійної сили власного інтересу. Духовий розвиток людства також іде темпами, незрівняно жвавішими, ніж за рабо-кріпацької системи, бо люди відчувають себе вільними, їх свідомість, прагнення освіти й культурна творчість підносяться на щаблі, незнані й неможливі за попередніх часів. Розкинуті сили людського духа й утвердження моральної гідности особистости перемінюють життя суспільства.

Про третю форму примусу — морального або психічного, покищо не доводиться говорити, як про окрему систему організації суспільства, бо не було досі в світі такої нації, що її життя і праця були б побудовані виключно на усвідомленні громадянами своїх обов'язків і на повномірному виконанні їх без жадного примусу, фізичного чи економічного. Ця третя форма — примусу переконуванням покищо залишається додатковою до обох попередньо названих систем, з яких кожна в різних формах і в нерівній степені вживає психічного примусу для полегшення свого механізму керування людьми.

Першою й єдиною спробою керування виключно методами морального (психічного) примусу було короткотривале урядування Української Центральної Ради і її Генерального Секретаріяту в 1917 р.

Але проти українських мрійників підняли меч самозванні „брати" з півночі — москалі. Духова нерозвиненість московського „прастова рускава челавєка", примітивізм моральних і громадських уявлень рязанських і орловських сермяжних і лапотних мас, вбогість індивідуальної самосвідомости північних лісовиків, споконвіку слухняних царських „холопів" — дали можливість горстці безоглядних політичних авантюрників і фанатичних доктринерів зловісної теорії перманентної „клясової боротьби" збройно захопити владу в жовтні 1917 р. Нечисленна й одірвана від свого народу російська інтеліґенція, що хотіла керувати своїм народом західньо-европейськими методами й диригувати революцією за взірцем Великої французької революції, — опинилась безповоротно за бортом. Російська буржуазія виявилася занадто слабою духом і матеріяльними ресурсами, щоб підтримати й організувати перехід від фізично-примусових форм старого режиму до форм економічно-примусових, демократичних. Тим самим вона підписала собі смертний присуд і перестала існувати, як суспільна сила.

Соціяльний відворот на кілька століть назад

За тим моментом російське стомільйонове суспільство було відкинене в соціяльному відношенні на декілька століть назад, на рівень московського князівства часів татарського панування. Зовнішні ознаки цієї катастрофічної деґрадації були настільки явними, що годі було б їх недобачити й недоцінювати ні тоді, ні тепер. Грошове господарство — нерв системи економічного примусу — перестало існувати через фантастичну інфляцію. Гроші залишилися лише символом недавно переживаного Росією і ще недорозвиненого, переходового капіталістичного ладу. Оскільки економічний примус перестав існувати, — утворилася пустка, що її раніш чи пізніш мала заповнити якась інша система організації суспільства.

Найміцнішим суспільним складником колишньої царської Росії була, несумнівно, аристократія-дворянство, за своєю чисельністю, освіченістю, становою свідомістю, традиціями й спаяльністю, мілітарним і цивільним службовим вишколом, достатнім маєтковим забезпеченням, міжнародніми родинними і культурними зв'язками і, нарешті, звичкою до панування й командування простим народом. Примушене залишити свої поміщицькі маєтки народові, російське дворянство пережило в 1917 р. раптову і тяжку кризу політичного розвалу й безперспективности. Викинуте з урядових посад, позбавлене матеріяльних засобів і не маючи в розпорядженні навіть звичного інструменту влади — меча (війська), російське дворянство, несумнівно, примушене було або зійти з політичної сцени і рятуватися еміграцією (до чого воно частково і вдалося), або пристосовуватися до нових обставин в ролях звичайних службовців нового ладу. На цьому й скінчилася б зміна долі російського дворянства, коли б Московщина мала ту соціяльну силу, що могла б замінити пустоту після краху недоношеної російської буржуазії, і якунебудь суспільну систему, що в її формах можна було б налагодити економічний і психічний примус наново. Але прояви такої нової сили і винаходу такої нової системи не можна було сподіватися на тому рівні суспільного розвитку, що на ньому перебувала тоді Московщина.

Ззовні допомога не могла прийти, бо західно-европейські народи менше цікавилися станом скрахованої Росії, ніж африканськими колоніями Німеччини.

Селянство успішно рятувалося серед загального хаосу, перейшовши на систему натурально-господарських відносин, живучи в ізоляції самовистарчального сільського господарства і забезпечуючи себе від нестачі міської продукції натуральним безпосереднім крамообміном хліба, сала, яєць, масла тощо на одяг, взуття, цвяхи, гас, сіль, цукор, і т. ін., що їх „недорізані буржуї" з міст і „спекулянти"-посередники возили на села. Диктатура сільського господаря над черевом міста найнаочніше виявилася в переводі всіх кооперативно-торговельних розрахунків в добу військового комунізму на „наймодернішу" валюту „соціялістичної" республіки — „аржаний рупль" (житній карбованець). Але селянство не було ще на стільки освічене, організоване й ініціятивне, щоб взяти на себе провід суспільством і його реорганізацію.

Міський пролетаріят, всупереч марксовій доктрині, також жадним способом не міг взяти на себе це важке завдання, бо він в масі своїй був недозрілим навіть до розуміння своїх клясових прав і обов'язків, просто неосвіченим і некультурним, не згадуючи вже про відсутність серед російських робітників діячів здатних мислити маштабами державних мужів.

Повернення до умов натурального господарства неминуче тягнуло за собою швидку деградацію всіх видів промисловости (за вийнятком кустарного промислу) й повну депролетаризацію „соціялістичної" країни. Важка металюргійна промисловість перейшла в повному розумінні слова на виробництво „запальничок" з приватної ініціятиви самих робітників.

Отже пролетаріят в бувшій Росії не міг ні об'єктивно, ні суб'єктивно бути джерелом нового післяреволюційного правопорядку і основоположником нової системи організуючого суспільство примусу. Між тим пустота не могла тягнутися безконечно. Народ, наляканий хаосом кінця 1917 року і безвихідністю ситуації, прагнув будьякої твердої влади, бодай „більшовицької", бо краще мати „lex dura, sed lex", ніж безодню анархії і повного хаосу народнього господарства.

Хто і як збудував систему східного тоталізму

В таких випадках кожен, хто візьме в руки керівничу ломаку, може стати новим і бажаним пастирем для здезорієнтованої отари. Тому колосальною країною взялася правити в імені неіснуючого російського і байдужого до неї всесвітнього пролетаріяту, революційна більшовицька інтеліґенція непролетарського різночинного і різнонаціонального походження, з незавжди світлим минулим, але з необмеженими претенсіями на світле майбутнє, — інтеліґенція, що вигринула з конспірації або нагло, як на пожежу, повернулася з еміґрації. Це була та революційна, руйнуюча суспільна отрута, що палаючи ненавистю до всього старорежимного, хотіла і вміла в найдосконаліший спосіб винищувати старий світ „да аснаванія". Всіх було зрівняно не лише правно, але й економічно на поземі прожиткового мінімуму люмпен-пролетаріяту. Лише селянство ощасливлене правом дев'ятирічного користування своїми післяреволюційними наділами землі, забезпечене було примітивно ситим існуванням, на взірець царських „тяглих крестьян" московського

великокнязівства 15 століття. Але це було руйнуванням, революцією. А хто ж і як почав будувати те, що ми бачимо нині в системі східного тоталізму?

Аристократія (дворянство) найсвідоміша й наймогутніша соціяльна верства російського суспільства зробила дві спроби опанувати ситуацію — двома різними тактиками. Частина, що була прихильна до компромісу з західно-европейською буржуазією і до співробітництва з нею (духовні нащадки тих, що робили реформу 1861 р.), намагалася зламати більшовицький хаос мечем за допомогою держав Антанти (Корнілов, Денікін, Юденіч, Колчак, Врангель) і потерпіла в цьому невдачу з різних причин. Головною серед них було те, що ця „спроба генеральної реставрації" була надто одвертою, брутальною до населення і явно назадницькою на фоні свого загального гасла: „Спочатку перемога над більшовиками, а потім реформи!"

Друга частина прихильників фізичного примусу не вважала доцільним з погляду тактики йти одвертою реакцією проти народ. револ. стихії. Вона вважала за зручніше поплисти на поверхні струму революції, забезпечивши за собою найголовнішу передумову влади за системи фізичного наставства — силу меча (в'язниця, каторга, страх смертної кари). Інакше кажучи спертися на національні внутрішні сили (а не на зовнішні), щоб через них найпевніше побудувати бажаний суспільний устрій. Бо блькування з европейською буржуазією вимагало ґрунтовних уступок системі економічного примусу, що є органічно чужою для чистого февдального мислення. Так духовні нащадки оприччини Івана Грозного і терористів, що покарали імператора Олександра II смертною карою за запровадження в Росії буржуазно-капіталістичної реформи 1861 р., — дійшли до визнання неминучости поглиблення антибуржуазної т. зв. Жовтневої революції безжальними і тотальними методами.

Нова оприччина, добір кадрів нової аристократії, нові методи керування масами

20. грудня 1917 р. Фелікс Дзержинський, польсько-російський дворянин, за згодою Леніна, заснував всеросійську „Чрезвичайну комісію для боротьби з контрреволюцією й спекуляцією". Ішлося про ґрунтовну чистку „чєлавєка", тобто натуральну ліквідацію збанкротованих і нездатних для дальшої творчої дії решток старого, ліберального, боягузливо-еґоїстичного, дворянсько-буржуазного ладу, що не хотіли самі вмирати. Ішлося також про добір кадрів нової чекістської аристократії, що мала б в собі достатньо моральної відваги й розумових здібностей, щоб безоглядно йти шляхом фізичного примусу для побудови крицево-міцної держави і щоб в цій державі посісти місце провідної верстви. На послугах для початку були кадри колишньої царської жандармерії і охранки і втаємничені провідні мужі з старих дворянських родів. Але двері для вступу до лав нової аристократії були відчинені і для всіх, хто бажав будувати „нове життя" старим методом фізичного насильства, тобто терору, безоглядно поборювати економічний метод організації суспільства, як „капіталістичне свинство", і головне — не боявся проливати кров свою і чужу. Найбільшу пошану в надрах нової аристократії мали ті, хто не лякався глянути в вічі смерті в момент критичного випробування своєї відданости конспіративній ідеї відбудови модерного „справедливого" і „гуманного" февдального суспільства. Хаос революційної стихії збільшовизованих мас мав бути поподаний методами революційної конспірації й терору. Керівництво „чєлавєком", тобто масами селян, робітників і технічної інтеліґенції, мало спиратися на використанні трьох наймогутніших інстинктів людини: страху смерти, голоду й статевої пристрасті.

Марксова теорія про неминучість і виправданість запровадження „диктатури пролетаріяту" для потреб революційної перебудови світу була найбільше використана, щоб обґрунтувати доцільність існування й дій ЧЕКА — ГПУ — НКВД. Ця теорія була визнана аксіомою, доктриною нового „соціялістичного" режиму. Визнано було, що є важливим самий факт запровадження диктатури і те, хто її застосовує, а не назва диктатури „пролетарською" або ще як-небудь. Якщо розаґітованим масам хочеться, щоб це називалося „соціялізмом" або „диктатурою пролетаріяту", — то хай так і називається. Але кожний маштаб, найменований „соціялістичним" треба допроваджувати до його найкрайнішої міри — „до безчувствія", як казав Ленін. В такий спосіб у найправовірнішого соціяліста згасне віра в ідеали соціялізму, і маси в повній темряві суспільного зневірення слухняно прямуватимуть під канчуками погоничів до мети, що її знають погоничі, а не маси. Сама ЧЕКА гордо найменувалася „мечем диктатури пролетаріяту", або „хребтом пролетарської революції", а на емблематичних нашивках на рукавах чекістів з'явився меч на тлі совєтського серпа й молота. Суспільство було приголомшено масовими актами „червоного терору", оголошеного ніби для порятунку революції від контрреволюції. Особливо пригноблююче діяли на психіку совєтського обивателя і навіть самих комуністів специфічні методи „меча диктатури пролетаріяту": невідомо за чиїми наказами і на підставі яких прав, таємно вночі заарештовувалися сотки людей і зникали без сліду й вістки, бо смертні екзекуції відбувалися не прилюдно (як за старого режиму), а в невідомих льохах Чрезвичайок, раптовим пострілом в потилицю (для гуманности!), трупи закопувалися невідомо коли й де, а заслані на каторгу вивозилися так далеко й ізолювалися так старанно, що морально вмирали для всього свого оточення, в тому числі і для своїх рідних. Страх „таємної смерти" виявився значно ефективнішим за вплив прилюдного смертного скарання, яке могло б до того ж ще й підбурювати маси до протестів проти страт.

Справжня суть нового режиму

В короткому часі лицарі февдального способу керування суспільством досягли основної своєї мети: реальна влада шляхом фізичного примусу перейшла до їхніх рук. Так звана „совєтська власть" зберігалася як показова для зовнішнього світу „найдемократичніша" форма держави. Вона відогравала в цій державі ролю не більшу, ніж „земщина" за часів Івана Грозного, керма ж урядування держави була в руках „оприччіни". „Соціялістичне" найменування держави, як також і всі її „конституції" відогравали не більше як пропаґандивну ролю перед власним населенням і маскувальну ролю перед зовнішнім світом. Поки справжній уряд перебував у глибокій конспірації поза мурами февдальних фортець ЧЕКА-ГПУ-НКВД, на Лубянці, Мироносицькій і інших славетних осідках анонімних творців і керманичів нової державности, не відогравало історичної ролі, як буде називатися велика суцільна „Патьомкінская дєрєвня" від Збруча до Камчатки. Доцільним було те, що ця назва забезпечувала видимість „соціялістичної" ідейності маріонеткового совєтського уряду і обіцяла гарантію досягнення наймодернішого й найбажанішого суспільного ладу. В усякому разі це давало можливість панівній чекістській новій аристократії правити населенням, не афішуючи покищо суті свого методу урядування, або, краще сказати, заховуючи його в гекатомбі „соціялістичного будівництва" і в тумані більшовицької пропаґанди пролетарської революції. „Ви думаєте, що ваш уряд — то є Григорій Іванович Петровський, голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад?.. Не він, а ми — є ваш уряд! Петровський не має права нічого зробити без нашого дозволу!" — так казали з погордою деякі чекісти-слідчі ув'язненим українцям підчас допитів в хвилину припливу одвертости. Це не був жарт. Така була справжня суть „нового прижиму", як казали селяни. (Докінчення буде)

З парадоксів нашого часу

Новочасні єрихонські труби

В совєтській Росії не люблять нічого індивідуалістичного. Не люблять теж індивідуалізму в музиці. Тому змагаючи розвинути неіндивідуальну культурну творчість винайшли механічну оркестру. Новий музичний інструмент називається „еміретон". Цей електричний інструмент заступає цілу оркестру живих музикантів. 10 „еміретонів" заступає щонайменше 150 бубнів і труб, їх сила звуку така велика, що переходить всяку людську уяву. — Rheinischer Merkur

Орган громадської думки

(ІДЕЇ ДО ФІЛОСОФІЇ ПУБЛІЦИСТИКИ)

написав **М. Шлемкевич**

Стало вже нудною правдою, що публіцистика та її предметний вираз: преса — це одна з найбільших світових потуг. Цій правді відповідають слова папи римського, одного з недавніх, про апостола Павла: коли б він — припустім — жив сьогодні, був би публіцистом. З нею погоджується і відомий випад Фр. Ніцше: — мовляв — теперішні люди туманіють завдяки часописній лектурі... В кожнім випадку публіцистика виросла у величезну силу чи то в добрі, чи то в злі.

Публіцистика і політика

Ріст впливу публіцистики це рівнобіжне, функціонально зв'язане явище з розширенням змісту того, що окреслюємо поняттям нації. Колись нацією в повнім того слова значенні була тоненька плівка, що її творили володар, його родина, придворні. Згодом те поняття включає щораз глибші суспільні верстви. Сьогодні поняття нації зливається з поняттям народу. Звідси горда назва, що її вже починають уживати для вільних народів з демократично-республіканським ладом, назва „королівського народу" або „народу-царя".

У княжій Русі-Україні нацією були князь і його дружина. Одночасно до співучасти у владі, себто до входу у націю, голоситься боярство. В державі війська запорізького нацією, себто повноправними громадянами і співучасниками влади, є козаки, а внутрішню суть соціяльно-політичних натуг цієї держави можна окреслити як тиск народу за вступ у ряди нації, себто у ряди козацтва. Третя українська держава це вже „народня республіка", держава народу, де владу справляє його ж найвища верхівка, народня інтеліґенція, на основі загального вибору. Народ стає нацією, нація зливається з народом. Ці ствердження важні незалежно від республіканськo-монархійних дискусій і зударів. Сьогодні, зокрема в українськім світі, питання республіки чи монархії це питання форми правління або більше технічне питання. І в однім і в другім випадку не зміняється факт зрівняння нації і народу. Це питання конституції зближеної до американської чи англійської, але і тут і там суто народовладної. Це питання народньої республіки чи народньої монархії.

Відповідно до такого розвитку, колись рішала в державі думка володаря, дружини, бояр. Її можна було виявити і оформити на вузьких нарадах. В другій державі рішала думка гетьмана, булави, іноді загальної т. зв. чорної ради, але завсіди ще думка обмеженої верстви, що наявно ставала замкнутою суспільною клясою. Сьогодні рішає думка народу, точніше думка інтеліґенції, що виростає на ґрунті всіх кляс: селян, робітників, урядовців і т. д.

Головним органом, де виявляється, згущується, і навпаки де створюється, кристалізується і формується ця сьогодні рішальна сила, ця народня думка, — стає преса, публіцистика. Оце джерело їх сучасного значення. Преса, публіцистика формулує зачатки народньої думки в її різноманітному багатстві. В такім уже більш окресленім і згущенім виді вона передає ті думки до загальної дискусії, до оброблення й оформлення. В критичнім млині ті думки дістають щораз ясніші і виразніші риси і щораз об'єктивнішу цінність. Вони вкінці стають зеркалом, що відбиває народні погляди в їх уже зведеній до кількох типів різнородності.

Для здорового функціонування сучасної держави такий вияв того, що можна назвати об'єктивним розумом народу, конечний. На згідності з ним полягає об'єктивна розумність влади, а згідність її з народнім розумом це й є основа народовладства. Внутрішньою суттю всіх виборів, зборів, віч, нарад і т. д. є вилущити з хаосу настроїв і особистих гадок по можливості загальний, уже устійнений осад народньої мудрости[1]). Варстатом, де перемелюється, очищується від усіх припадковостей і остаточно виявляється народня думка, є преса.

Звідси великий респект, який всі справді свобідні народовладні держави виявляють перед пресою, як органом вільного формування громадської опінії. „Громадська думка — читаємо в органі американського управління в Німеччині[2]) — це вітер, що напинає вітрила на човні історії і переганяє його через струю доби". Звідси і відклик до слів еспанського мислителя Ортеґа і Ґассет: „Іноді може дійти до стану, коли взагалі громадська думка не існує. Але природа не терпить порожнечі, тож порожне місце, що постає через брак громадської думки, займає брутальна сила. В крайності та брутальна сила виступає як намістка публічної опінії. Коли б ми хотіли якнайзагальніше висловити закон публічної опінії в формі ґравітаційного закону історії, тоді прийшли б ми до формули, яка годиться з давновідомою, достойною і слушною, але банальною правдою: не можна правити проти громадської думки"[3]). Обережніше ту правду можемо висловити так: не можна, принайменше розумно, отже і на довшу мету, правити проти раціональної пересічі, що створюється в суспільстві і висловлюється щораз ясніше і виразніше його свобідною публіцистикою.

Оце правна основа політичного значення преси, і великої поваги, що в свобідних суспільствах зазнають її чільні публіцисти. Звідси таке зближення політики і публіцистики, дуже часто до злиття в одній особі. Після того зрозумілішими будуть нам слова про апостола Павла, цитовані на початку. Сьогодні будуючи церкву, себто спільноту віри із розкиданих громад, апостол Павло був би в подібнім становищі, що політик, який із окремих душ, переконуючи їх і приєднуючи для своїх задумів, творить свої політичні органи: товариства, клюби, партії.

Після всього сказаного стають зрозумілі, парадоксальні на перший погляд слова Ніцше, що так часто виявилися проти волі автора пророчими. Де настає порожнеча і місце свобідної громадської думки займає брутальний диктат, там дійсно знову ж преса стає органом отуманення суспільства, себто органом наказної пропаганди, аґіткою, що має заслонити правду. Приклад недавньої Німеччини і куди яскравіший приклад совєтів справді підтверджують слова німецького філософа.

Справою совісти українства на еміґрації стає добре передумати і проаналізувати ситуацію і внутрішню цінність своєї преси. Чи є вона органом формування громадської опінії, вилущування тієї раціональної пересічі, зрілої до того, щоб бути основою політичної дії; чи деякі об'яви не свідчили б про те, що й у нас іноді прокидається охота спихати пресу на рівень засобу отуманення суспільства, особливо коли в боротьбу з поглядом супротивника вводиться не свій, яскравіший і правдивіший, гостріший погляд, але брутальну силу, що — як каже цитований еспанський філософ — намагається заступити громадську думку.

Коли говоримо про значення преси в політиці й одночасно бачимо його в виявлюванні раціональної пересічі, що творить ядро громадської думки, то це ніяк не треба розуміти як заперечення всякої ориґінальности, блиску, таланту в публіцистиці. Навпаки, ориґінальний талант дає виразніший, яскравіший вислів мислям, він виявляє різкості, навіть крайності. А тоді пересіч стає гармонією великих натуг, а не тільки чистою нулькою, або дрібною рівновагою дрібних напружень.

---

[1]) Порівн. „Українська синтеза або українська громадянська війна", вид. „Життя і мислі", ст. 41-42-43.

[2]) „Die neue Zeitung" ч. 95, 28. 11. 1947, ст. 4.

[3]) там же і нім. вид. есп. твору „Der Aufstand der Massen", 1947 § XIV.

Публіцистика в духовій культурі

Не менше значення і ще може цікавіше місце займають сучасна публіцистика та її вияви — журнали і часописи — в площині духа. Вже сам зовнішній вигляд сучасного репрезентативного щоденника чи тижневика діє естетично. Добре складений часопис, з відповідно розміщеним матеріялом, добре підібраними і графічно виведеними заголовками, з добірними ілюстраціями — це своєрідна мистецька композиція. Над нею в належно поставлених редакціях і друкарнях працюють мистці-фахівці. Коли в нашій пресі ця сторінка залишала і залишає ще багато до бажання, то це наслідок матеріяльної убогости незалежної української преси, або як підчас війни чи сьогодні наслідок дуже тяжких технічних умов. Але і у нас смак у тому напрямі виробляється і наші вимоги до редакцій і видавців ростимуть і віримо — заспокоюватимуться ними.

Коли вже мова про мистецтво, то і змістово сучасні журнали, мистецькі сторінки і додатки до щоденної чи тижневої преси відограють величезну ролю. Вона подібна до ролі політичної преси. Як там, так і тут, в зударі різних поглядів, критичних аналіз, естетичних студій витворюється і оформлюється смак суспільства і разом із тим усвідомлюється стиль доби. Сьогочасний журнал заміняє колишні дискусії. Він має перевагу над дискусіями тому, що в тривкій формі писаної розправи слабне, а то й зникає обрахована тільки на хвилинний ефект оздобність і афектованість промов, а місце блискучої іноді, але звичайно слабшої змістово імпровізації займає докладна продуманість і прецизність мислі і відповідального вислову. Сьогодні трудно думати про літературно-мистецьке життя й розвиток без дискусійних журналів.

Не менше значення журналу в ділянці науки. В коротких оглядах, передачах змісту, у витягах, уривках, критиках знайомиться учений і зацікавлений наукою світ із найновішими творами. На основі такого знайомства рішаються окремі працівники чи любителі науки простудіювати той чи інший твір. В журналах випробовуються нові задуми, нові відкриття й ідеї, передискутовуються, виправляються, насвітлюються критично з різних сторін і аж тоді появляються в зрілішому, більш упевненому вигляді в окремих творах. В журналах у формі причинків, додатків і т. п. збираються матеріяли для будучих великих наукових будівель. Коротко: науковий журнал це необхідний нині варстат наукової праці, своєрідна лябораторія, місце співпраці і духових зустрічей.

Досі говорили ми про журнали, зокрема про журнали з окресленим літературним, мистецьким, науковим обличчям. Перехід до часопису творять мішані типи журналу, якого зразок мали ми в нашім довголітнім і заслуженім „Літературно-Науковім Віснику". Сучасний добре редагований щоденник або тижневик (тип особливо впливовий і гарно поставлений у Франції) це простора сцена, де виступають усі ділянки духа: політика в вужчім того слова розумінні, література, мистецтво, наука, філософія, також економіка, техніка, фізкультура, усе в устійненім порядку. Таким діяпазоном, всеохопністю людських зацікавлень, сучасний часопис функціонально споріднений із загальним світоглядом. Адже під світоглядом розуміємо порядок мислей наукових, мистецьких, релігійних; порядок з погляду якоїсь осередньої ідеї. Часопис із виразним обличчям і добре заступленими ділянками духа і життя — стає речником світогляду того середовища, в якому зроджується й яке висловлює.

Преса, зокрема щоденник чи тижневик, найвпливовіші і найбільш поширені її з'яви, є акумуляторами думок, осередок згущення і вислову, синтетичними намаганнями підкорити різноманітність життя і мислей якійсь одній ідеї, одному задумові, в рямах одного порядку. Але тим дістає преса ще й деяку подібність до синтетичних тенденцій в ділянці мистецтва, яких яскравим виразом є сцена, театр. Театральна вистава — це своєрідна синтеза мистецтв у рямах одного задуму, одного переживального змісту. На театральну виставу складається і поезія (мистецтво слова і мислі), і пластика, яка сьогодні так сильно співдіє в оформленні вистави, в створенні відповідної декорації, в розміщенні і вигляді діевих осіб, далі музика (слова і співу), хореографія і т. п. Коли залишимося в дотеперішнім образі і снуватимемо порівняння далі, тоді сцена-кін це сторінки часопису. Сьогодні і та сцена хоче бути рухомою як сторінки, що обертаються залежно від бажання читача. Актори це автори статтей часопису. Режисер це головний редактор, що компонує в ім'я якогось задуму цілість.

Ті аналогії можемо виводити далі. Вчений, мистець, що творять у самоті, мають більше посередній зв'язок із широкою публікою, народом. Вони творять для вужчих кіл. Учена доповідь, авторський вечір не є сьогодні найзвичайнішими зустрічами творця зі споживачем. Часопис і театр зустрічаються з публікою і промовляють до неї безпосередніше. Народній тижневик і аматорська вистава це ж найзвичайніша культурна розвага нашого селянина в „Просвіті" рідного краю і нашого еміґранта в таборових скупченнях. І знову пригадуються слова цитованого вже Фрідріха Ніцше: довкола творців нових цінностей кружляє світ, але довкола акторів кружляють людські базарі. Ту думку можемо, пристосувавши до наших міркувань, висловити так: довкола великих мислителів і мистців кружляє світ, незримо кружляє він, але мистцям сцени і часопису, акторам і редакторам, плеще нарід і серцем і мізком повертається до них. Вони — театр і часопис — стали сьогодні духовим сонцем, що за ним повертаються соняшники людських душ.

Тому доля і недоля славних акторів і редакторів такі подібні. Признання, оплески, ясне світло рампи або свідомости, пахучі китиці й світючі очі, задивленість і заслуханість, але і камінь кинутий у голову редактора, як колись пляшка, що в Шекспіровськім театрі летіла на сцену з рядів публіки в актора, що їй не догодив. Актори і редактори часто стають володарями сердець і мірою того, що має бути і що цікаве й важне. Але і актор і редактор мусять щодня наново здобувати славу й оплески і наново документувати і виправдувати свої претенсії і признання. А ласка народу їздить на бистрих конях і іноді залишає позаду свого вчорашнього облюбленця. Звичайно коротко і тільки винятково поза смерть сягає слава актора і редактора, у протилежності до мислителя і письменника, що у них найчастіше аж смерть одчиняє двері загального признання і пошани.

Тимто і суспільне становище обидвох служителів духа має деякі подібності. Треба порівняти напр. недавнє ще відношення непохитних у своїй чеснотливості матрон до зірок сцени й екрану. Була в ньому цікава суміш отвертого негодування і пильно прихованої заздрости. Розгляньмося навкруги нас. Чи не відчуваємо чогось подібного в поставі мистців, зокрема поетів, консервативних у своїй задивлености в минулі дні романтичного культу, — мовляв — тільки poeta nascitur! — чи не відчуваємо чогось подібного в поставі поетів супроти редакторів, журнальних критиків? Або ще інший приклад, відношення правовірного вченого, для якого немає поважної думки нижче 10 аркушів друку й 10 відсилачів на сторінку, до публіциста. В усіх тих життєвих випадках перед нами строката китиця почувань, в якої запаху змішані і заздрість за блиск, живу славу і безпосередній вплив, і погорда родовитого, але збіднілого і сьогодні трохи обезціненого пана до багатого парвеню-приходимця.

Безпосередність у відношенні до народу дає і в ділянці театру і в ділянці преси ще один паралельний наслідок, а саме особливо широко розіп'ятий діяпазон вмілостей і знання. І серед ученого і мистецького світу є ступні, є ціла ґієрархія перших зір, і блідших, залежних від них плянет і трабантів, і вкінці непевних метеорів. Але все ж є якісь ясніші, вужчі межі. В театрі і пресі — який простір: Заньковецька, Садовський, Курбас — артисти, актори, але так само без найменшої надуми і сумніву титулують самі себе і люди так титулують звичайних сільських аматорів, що ледве повертаються на сцені. І подібно і Драгоманов, і Франко і Грушевський і Липинський — це також публіцисти, але й так називають у нас і так самі себе величають і автори маленьких новинок, передаваних у редакцію відкритими карточками. І це природне явище, коли зважити, діяпазон зацікавленої публіки. Наукою безпосередно цікавляться невеликі кола вчених, учителів, коротко вищі кола інте-

ліґенції. Велике — хай простять нам уживання цього, занадто часто невтишеною тугою проказуваного слова, — велике мистецтво зрозуміле для широких мас за допомогою критики, журналів. Але, як було сказано, panem et circenses, духового хліба і мистецької розваги у формі часопису і театру хочуть усі без різниці інтелектуального розвитку. Звідси повідь дилетантства, навіть спекуляції на тім загальнім хотінні, на тій всенародній тузі.

Публіцистика в українській духовій культурі

В українськім світі духа місце публіцистики особливше. В Німеччині чи Франції світогляд нації, бодай від 19 сторіччя, оформлюється головно в високих науково-навчальних осередках: академіях, університетах. Носії філософії тих народів, — повторяємо — бодай із 19 ст., це найчастіше професори філософії. І Кант і Фіхте, Шелінґ, Геґель, також Шопенгауер, аж навіть і до філолога-філософа Фрідріха Ніцше, чи сьогодні Гайдеґера і Ясперса, займали довший чи коротший час університетські катедри. Франція 18 сторіччя, Франція Руссо і Вольтера, але й учених енциклопедистів, в 19-ім, особливо в другій половині, ввійшла в те саме русло, і вже найблискучіше ім'я її мислі наших часів, Анрі Берґсон — це професор. Але й непрофесорські великі постаті, як Оґюст Конт, це в кожнім випадку типові вчені.

В нашім світі не зовсім так. Коли говоримо про український світогляд, думаємо для давніших часів про Сковороду. До нього — здається — можемо прикласти цитовану думку про апостола Павла. Коли б Сковорода жив сьогодні, він був би правдоподібно промовцем і публіцистом. В новіші часи подібно. Творцями світогляду, що в його підсонні живемо, є постаті як Драгоманов, Грушевський, Франко, Липинський, Липа. Може за винятком, і то частинним, тільки одного Грушевського, все це більше публіцисти, ніж учені, і цікаво: ні один із них не філософ по фаху. Україна мала і має і заслужених філософів по фаху, але вони залишалися звичайно ученими, вчителями й істориками філософії, а не творцями світогляду і вчителями життя.

Як пояснити таке цікаве явище? Може причиною його тільки наша молодість, брак тяглої шкільної традиції, яка на заході йде від монастирської схолястики аж до сучасних університетів. Просто ми не мали ще наших свобідних філософічних катедр в українських університетах. Може звідси слабість впливу вченого, що так скажемо катедрального, світогляду на наше життя. Може... Одначе пригадаймо, що і ті наші слов'янські сусіди, які були в кращім становиці і могли свобідно плекати філософію в своїх багатих академіях і університетах, як напр. росіяни, поляки, чехи, були й є в подібній до нашої ситуації. І в них найвпливовіші світогляди йшли від письменників і публіцистів, а не вчених професорів. Імена Герцена, Чернишевського, Добролюбова, чи коли треба й Льва Толстого, що став із мистецького письменника письменником публіцистом, свідчать про те ясно. Хто з учених професорів філософії міг би зрівнятися з названими у світоглядовім впливі? — Поляки мали також видатних вчених на філософічних катедрах, що їх прізвища можемо знайти в енциклопедичних історіях філософії. Та на життя і живу мисль Польщі їх вплив слабий, в кожнім випадку не може навіть рівнятися з впливом якогось Бжозовського, Фельдмана, Дмовського, отже знову більшого формату публіцистів. Чеську філософію репрезентує в світі ім'я Масарика. Де в ньому кінчається вчений професор, а де починається публіцист, не легко сказати.

Ті пригадки і порівняння можуть підказати ще інше припущення. Може це не тільки наша молодість причиною такого рішального впливу публіцистики в нашім житті. Може це не так історична тимчасовість, як може це якась своєрідна неминучість нашої духовости. Може саме в тій рішальній ролі публіцистики виявляється і виявлятиметься особливо наше українське прагнення поєднати мислення і діяння, прагнення до постійної близини духа і життя, виразником якого був і Сковорода і були наведені вище новочасні публіцисти. З того погляду незвичайно цікава була б психологія нашого так часто осуджуваного мрійництва. І воно не буває мрійництвом Пер Ґинтівського типу, мрійництвом розгубленим у фантастичних казках. Українське мрійництво пронизує життя, просвітлює його. Це не так втеча в казку, як уведення казки в життя. Наша щира революція 1917 року може бути великою історичною ілюстрацією цієї прикмети духа.

Після всього, знову обережно оминаючи всякі категоричні утвердження, могли б ми подумати: чи не залишиться у нас за публіцистикою більша роля і значення навіть за те, яке здобула вона в широкім світі? Коли сердечна туга і мрія українства не в сфері абстрактних цінностей, але в цінностях здійснюваних і переживаних, і коли згідно з тим тема українського мислення це щастя справедливого і одночасно гарного життя[1]), тоді публіцистика буде й далі правдоподібно осередньою і рішальною силою тих шукань і прагнень. Вона ж у своїм, неприниженім дрібними справами і дрібними представниками призначені, є ніщо інше як кожноденне намагання *о з м и с л и т и ж и т т я*.

Криза української публіцистики

Трагічна доля життя, рівнобіжно трагічна доля нашої преси. Злети життя, одночасно злети української публіцистики і його кризи це її кризи. Одну із найглибших ми переходили в роках перед останньою війною, підчас неї, і оце сьогодні ледве починаємо одужувати. Кажемо, що та остання криза одна із найглибших, бо вона, як бачитимемо, спричинена не тільки зовнішніми встряваннями, але й внутрішніми побудами.

Постає питання: чи публіцистика співвинна в кризі духа останніх часів, чи навпаки її заломання це тільки відгомін того загальнішого заломання? Сьогодні після довгого і то кількакратного позитивістичного перевишколу, ми обережні і маємо особливо загострену критичну увагу, коли йдеться про причинові зв'язки. Саме тут так легко зробити логічну помилку, що проти неї виступав ще Девід Юм у 18 сторіччі, помилку неправильного висновку із часового слідування: post hoc, ergo propter hoc. Із того, що якесь явище йде після іншого, не можна робити висновку, що перше є причиною другого. Ото ж було б занадто відважно обвинувачувати нашу публіцистику за ту інтелектуальну і моральну кризу, що її переживало головно західне і еміґраційне українство поза совєтським кордоном в роках поміж двома світовими війнами. І хоча з попереднього ясно, яку велику і рішальну ролю приписуємо публіцистиці, зокрема в нашім світі, і хоча не можемо заперечити факту, що в публіцистиці 30-их рр. найвиразніше, навіть найголосніше позначилася та криза, то все ж не вважатимемо публіцистики першою виновницею. Вона була в функціональнім зв'язку з життям, отже віддзеркалювала його кризу і з свого боку впливала на неї. Її засоби вислову — стаття, фел'єтон, нарис — одні з найлегших, то ж найскоріше вона виявила недугу. Вона не відкидала її, тільки прийняла отвертим серцем, і тим вона не так спричинила, як підсилила і поглибила її.

Як зазначено вище, ця криза мала зовнішні і внутрішні причини. До зовнішніх треба зарахувати найперше чужий натиск, головно на сході, натиск тоталітарної комуністичної диктатури. Свобідна публіцистика замовкла. Не зразу! 20-ті рр. це ще бій, що виявляв іноді особливе напруження, навіть горді виклики, героїчні зваги, за котрі їх авторам доводилося йти в заслання або на смерть. Не письменник Хвильовий, але в першій мірі публіцист Хвильовий, мусів пустити собі кулю в лоба. І хай скільки страшних жертв принесла в ті роки українська культура, найяскравіші з них: смерть публіциста Хвильового і заслання, а може й смерть режисера Курбаса. Знову публіцистика і театр перша боєва лінія сучасного духа.

В Західній Україні і в пресі еміґрації, розкинутої по Европі, при всіх поліційно цензурних пакостях не відчувалося такого тиску. Звідси добрий рівень її, признаваний навіть ворогами. Війна 1939 р. змінила й ті умовини. Цензура німецької влади накинула тим

---

[1]) Характеристичне явище: прикметники добрий і красний в сучасній літературній мові, у вищих ступнях мають однакову форму: кращий і найкращий. Українська паралеля до елинської калокаґатії...

кільком органам, що мали змогу появлятися, нестерпні рями, а іноді накидала навіть і зміст. Це спричинило відхід від публіцистики дотеперішніх їх представників. Можемо в пам'яті пройти орган за органом, наші щоденники, тижневики, місячники 20-их і 30-их років. Чільні керівники різних політичних партій, організацій були одночасно редакторами, або дуже близькими співробітниками пресових органів свого напрямку. Від 1939 р. справа радикально міняється. Представники виразних соціяльно-політичних ідеологій усуваються в тінь. Преса з конечности стає тільки, або майже тільки інформаційною пресою, і то знову ж з конечности досить однобоко інформаційною, з трудом, але все ж таки зберігаючи рештки своєї достойности. Більше можливостей свободи, за те малі можливості ліценцій і паперу мала літературна і мистецька журналістика, що далі старалася нести прапори високого рівня.

Разом із зовнішніми причинами сьогодні на еміґрації поволі зникають і їх наслідки. До публіцистики повертаються її колишні відомі представники і разом із молодими, свіжими силами створюють нову публіцистичну еліту. Глибші наслідки і тяжчі до переборення мали внутрішні причини кризи. Послаб патос правди, або цілком і то свідомо відкинуто його. Зовнішним виявом того була наша софістика 30-их років, що найголосніше виступила в публіцистиці. Схарактеризувавши панівну верству нашої духовости того часу назвою, взятою з давньо-грецької історії дозволяють численні подібності.

Як давня грецька, так і наша софістика мала два виразніші обличчя. Одне, це — що так висловимось — грайливий скептицизм. Його представники не вірять у якусь непорушну правду духа і життя. Вони тільки граються блисками мислі, як штукарі світючими м'ячиками. До кожного явища вміють підходити з одного і другого, а то третього і четвертого і т. д. боків. Для них усі ствердження релятивні, а мірою їх цінности вкінці є не правдивість чи помилковість, але блискучість, несподіваність, що ошелешує і дивує, вигідність, корисність і то часто в найнижчім матеріяльнім того слова значенні.

Друге обличчя тієї софістики це ірраціоналізм, прийнятий неначе якесь об'явлення молодою і впливовою, публіцистичною і політичною течією націоналізму кінця 20-их і 30-их рр. Мілка критика могла б бачити в тім духовім русі тільки моду, принесену з чужини. Але з відстані 10-ти років мусимо спокійніше і справедливіше оцінити його. Були там природні, з українських потреб часу і з українського духа постали риси. В тому ірраціоналізмі був слушний бунт проти інтеліґентщини, відірваної від життя і прагнень народу, проти перецінки розумових програмок, що ставали іноді в рішальні революційні роки дорожчими життя. Отже була в тому русі тривога, щоб провідна верства не порвала зв'язків із почуваннями і прямуваннями народної душі, отже щоб вона тим самим не відрізувалася від джерел своєї сили. Значить, був це зворот до життя, щироукраїнська туга за його близиною.

Але ті здорові основи і зачатки занадто скоро викривилися модними і цілком уже неприродними для нашої духовости крайностями алогізму і аморалізму. Для української публіцистики вони означали підрив власного коріння. Алогізм, себто піддання розумової праці під диктат пристрастей, означав відмову від політичного завдання і обов'язку публіцистики, що ми спробували накреслити його на початку цієї статті. Ми бачили в публіцистичній праці шукання того, що назвали ми об'єктивним розумом народу, шукання тієї вирішеної вже в душі народу розумної пересічі, рівноваги узгіднених чи вирівняних гадок. Передумовою таких шукань є спільна база однієї, для всіх однакової та обов'язкової логіки. Відречення від неї це тим самим відречення від такого шукання спільної мудрости, або хоч приблизної узгідненої середньої точки для різноманітности поглядів. Тоді залишається тільки єдиний шлях до єдности: диктат, духовий примус. Переконування уступає місце перекрикуванню, перекривлюванню думок і слів, всьому вишуканому духовому теророві, що практикується в такій програмово алогічній публіцистиці занадто ревно.

Аморалізм — друга, більш життєва сторінка того ж викривленого ірраціоналізму, — освячував такі засоби в публіцистиці, таку волю до влади за всяку ціну. Одночасно він поривав зв'язки із найкращими традиціями дотеперішньої української творчости особливо в публіцистиці, що непохитно і незрадно шукала доріг до вічної мрії українського життя: краси, з'єднаної з правдою-справедливістю.

В обох напрямках софістики знайшли вираз репрезентативні тоді політичні появи нашого світу. В софістиці грайливого скептицизму заспокоювалася дотеперішня еліта ліберальної демократії, що випускала зі своїх рук поводи життя. В софістиці алогізму і аморалізму знайшов вираз нетерпеливий гін до влади нових молодших шарів суспільства, що хотіли перестрибнути через усі інтелектуальні недостачі і моральні перепони.

Наша еміґраційна преса, як і все наше життя, з трудом переборює обидві тяжкі недуги. Для історика сучасної духовости це незвичайно цікава тема, цікава й одночасно приманлива, коли бачиш повільне, але неминуче розпрозорювання захмарених обріїв, неначе заповідь нових днів ясних і погожих.

Внутрішня криза нашої публіцистики ускладнилася ще одним чинником, і то економічного характеру. В ті критичні 20-ті і 30-ті рр. вперве в історії української публіцистики виступив приватний капітал у постаті підприємця й організатора преси. Досі знала українська преса приватний (світлий приклад Євгена Чикаленка і його відношення до київської „Ради") і громадський капітал (напр. відношення львівських банків до „Діла") у формі мецената, що залишав редакції духову автономію і редакторам достойну свободу. Новий приватницький капітал у своїм молодечім ще, не-окультурненім розгоні дивився на пресу як на засіб зарібку і піддав її законам базару, отже попиту і подачі. Це обнизило рівень і достойність преси та її працівників. Вони часто під прикрим тиском капіталу переставали бути виразниками шукання правди й боротьби за неї, а ставали тільки зарібниками, що робили те, що подобається базарові і що робить виріб поплатним. Такий стан тільки поглиблював аморалізм і алогізм, описувані раніше. Він діставав у тих теоріях своє оправдання і навпаки, платив тим теоріям данину, реклямуючи їх. Результат: новий тип редакторського спеца, що може писати і друкуватися всюди без огляду на напрямок часопису, але тільки з огляду на менші чи більші можливості спокою і заробітку.

На еміґрації

Така спадщина, славна і неславна, що її унаслідили ми і принесли з собою в нові, цілком нові умовини скитальства. Сьогодні ускладнився стан хіба проблемою обмеженого числа концесій. Це питання зв'язане з побутом у Німеччині та ще зв'язане з браком паперу в післявоєнній Европі, отже з тимчасовими моментами. То ж не мусимо на них довше зупинятися. Вони виявляють деякі цікаві сторінки. Напр. більші німецькі паперові концесії, як і у нас, в приватних руках, малі концесії віддані партійно-політичним організаціям. Між тими двома чинниками велася боротьба під гаслами: політична чи інформаційна преса. Гасла не точні, бо німецька преса приватних концесіонерів виявляє дуже живу політичність, тільки деяку пристойну відстань від нинішніх партій. Отже питання повинно звучати: непартійна політична, чи партійна політична преса. Шляхом анкеток і запитів можна устійнити, що величезна більшість читачів схиляється саме до нинішнього стану непартійної політичности великих часописів. Доказ переситу партійним диктатом, доказ відвороту від нестримної тенденційности і вічної аґітки, від всевладства інтересу, пристрастей, і доказ шукання свобідних і ясних мислей і свобідної постави до подій. Опріч того все це може бути і доказом того, що нинішні партії, ті трохи полинялі відблиски минулого, не заспокоюють туги німецького народу. В таких досліджуваних, масово-психологічних рухах можна знайти багато повчального і для психології нашого недосліджуваного читацького світу. В кожнім випадку й у нас занадто ясно покладений партійно-політичний натиск без якоїсь дистанції вже починає непокоїти і нудитиціннішого читача. Важне мементо для нашої публіцистики і для нашої політики.

Симптоми одужування можна бачити в тому, що сьогодні ніхто з публіцистів не поклоняється отверто тому ірраціоналістичному пантеонові, що йому стільки живих жертв і кадила принесла українська журналістика в 30-их рр. Також священослужителі грайливого скептицизму щезли в обличчі суворої дійсности. Саме в сучасній демократичній пресі знаходимо патос правди, утрачений нею в 30-их рр. Одначе те, що вростало в наш духовий ґрунт довгими роками, не викорінюється продовж року, двох. Привички діють ще півсвідомо чи підсвідомо, немов примари минулого. І арґументація деяких статтей наших часописів дає пророчисті зразки того, як викривлюється правда і калічиться логіка під диктатом пристрастей і сліпої партійної волі, ненависницьких комплексів, згущених у довголітній безоглядній боротьбі.

Лікування тих привичок і комплексів приспішується, а то взагалі уможливлюється, виведенням їх на денне світло. На жаль, у нас немає об'єктивного судді з терпеливістю й деякою вибачливістю, що є зрілим плодом розуміння. Коли б якийсь орган преси спробував навіть доброзичливо вказувати ті — хай мимовільні — хиби і прогріхи, зараз зродився б підзор, що він тенденційний. А тоді найспокійніша критика замість зтишувати, поглиблювала б озлобленість і інтелектуальну курячу сліпоту, спричинену нею. Грецька софістика знайшла критика і переможця в „академічній" у буквальнім розумінні філософії Платона і вкінці в школі Аристотеля. Наша публіцистична софістика, що була прологом і супровідним явищем політики сили, подібно як старинна, яка дала ідеологію діям Алькибіяда чи Критія, чекає ще на своєрідну аналізу своїх оманних доказів, на наше „пері софістікон еленхон".

Тут доходимо до дивних парадоксів нашого життя. Є у нас вельмиповажні високі наукові і навчальні установи, Вільна Академія Наук, Наукове Т-во ім. Шевченка, і особливо Український Вільний Університет. Недавно в однім із часописів чули ми, а в розмовах чуємо часто, закид кинутий у бік тих установ, і знову ж зокрема під адресою університету, що вони — мовляв — непрактичні, бо не дають своїм студентам життєвої підготови і заправи. Закид цілком неслушний. Було б смішно безнадійне намагання напр. нашого університету суперничати голіруч, без кабінетів і ляборатορій, із німецькими, французькими чи англо-американськими політехніками, мед-інститутами тощо. Воно було б і зовсім недоцільне з погляду потреб нації. Ті науково-навчальні високі установи мають бути **свобідними**, у протиставленні до духово невільних подібних установ в окупованій батьківщині, отже мають бути свобідними **інститутами українознавства** в найширшім розумінні, для всього світу, в першу чергу для понадмільйонової маси української еміґрації, розкинутої по всіх краях. Вони мають бути для давніх і сучасних еміґраційних хвиль „світилом во тьмі" скитальства і „скарбником слова", сторожем українського логосу, що — як віримо — є завдатком і початком своєрідної культури і цивілізації. Зберегти той логос на вигнанні, як Божу дитину, перед переслідуваннями сучасних Іродів, щоб повернувшися туди, в рідний край, той логос міг дати спокій і державу українського духа, — це найпочесніша місія названих вище установ.

А тепер рядом із тим кілька нових стверджень. Маємо шість тижневиків у самій американській зоні. Організується преса англійської зони. Є вона в Австрії, Франції, в Англії. Не говоримо про пресу давніших еміґраційних хвиль. Маємо низку літературно-мистецьких журналів, чи додатків. Організується науковий журнал. Ці органи вже сьогодні дають постійну працю кільком десяткам людей і одночасно зосереджують при собі кількасот співробітників. Пригадаймо на цьому місці ще раз важливу, просто рішальну ролю, яку відограє нині публіцистика в житті нації. А після того спитаймо, яку підготову дістають наші публіцисти для своєї відповідальної праці? Відповідь сумна. В наукових установах не було досі в краю, і не має сьогодні на еміґрації дослідних інститутів преси, громадської думки, де поглиблювалося б самопізнання нації, знаходжене в її живчику: пресі. Немає у нас ні катедри публіцистики, де будучі редактори, журналісти, могли б набувати теоретичних пізнань для їх фаху.

Оце парадоксальність ситуації. Бо саме тими з журналістикою зв'язаними клітинами, наші вищі науково-навчальні установи дали б доказ своєї **практичности в дійсно потрібнім напрямі і доказ своєї близини життя і його потреб**. Як приспішилося б одужання нашої публіцистики і нашої духовости взагалі, коли б редактори і журналісти знали, що їх статті в спокійних залях семінарів безпристрасно, науково аналізуються з погляду логіки і змісту. Як інакше виглядало б багато-багато з загонистих статтей, коли б їх автори знали, що перед найцікавішою для них публікою вчених і студентів не укриється ніякий фальшивий логічний стрибок або змістове викривлення думок противника.

Однією з найчастіших тем наших сучасних публіцистичних суперечок є поняття демократії. Як добре було б, коли б воно розробилося в університетських історичних, правничих, соціологічних семінарах, коли б у дослідних секціях наукових товариств мали ми зібрані дані і спостереження щодо нашої демократії в таборових самоуправах і їх надбудовах аж до ЦПУЕ включно. Як інакше виглядало б може навіть саме життя в наших скупченнях, коли б їх керівники знали, що їх поведінка спокійно і безсторонньо досліджується і аналізується науковою установою. А все це справи першої ваги. Це той організаційний вишкіл і ті організаційні привички, що з ними маємо повернутися в рідний край, щоб принести йому або початки дійсного свобідного і впорядкованого державного ладу, або анархію духа і життя.

Важливість усіх порушених питань не меншатиме з часом, навпаки вона ростиме з кожним днем і місяцем. Сьогодні ми ще скупчені головно в Німеччині, але всім нам ясно, що незабаром розбредемось по всьому світу. Сьогодні порозумітися нам легко, зійшовшися, зустрінувшися. Незабаром такі безпосередні зв'язки порвуться. А пам'ятаймо, що ті зустрічі і зв'язки заступали нам на чужині рідну землю, яка колись лучила нас в єдність. Незабаром тільки друковане слово стане ланкою, що в'язатиме нас в спільноту духа, тільки друковане слово, себто в першій мірі преса, публіцистика. Вона буде — що так скажемо — нашою батьківщиною на вигнанні, основою нашої спільноти, що стане тільки спільнотою духових зв'язків.

Закінчення

Філософію окреслюють іноді як самопізнання духа. Коли підзаголовок цього конспекту має мати оправдання, то саме тим, що це спроба усвідомити значення і призначення сучасної, зокрема української публіцистики. Пізнай себе — могло б стояти гаслом цієї спроби, скерованим до представників нашої публіцистики; пізнай і тільки в тім пізнанні знаходь основи самопошани і відповідальности.

Ми нарід в мандрівці по чужих світах. Але в душах несемо свій власний світ. І нам повинні бути досить байдужі титули чужого світу. Хай будемо вуглекопами в Бельгії, сільсько-господарськими помічниками у Франції, текстильними робітниками в Англії, пастухами в Арґентинських пампасах, чи помивачами тарілок з панських столів по ню-йорських ресторанах. Все це неважно. Все це 8 годин праці. А тоді повертатимемось до себе самих і ставатимемо знову українськими вченими і публіцистами і письменниками зі свідомістю, що нами тримається той незримий, але єдиноцінний для нас духовий світ.

Колись у Молодому Театрі в Києві перед початком вистави виходив з поясненнями перед спущену занавісу Лесь Курбас у костюмі паяца. У тій прекрасній появі був гордий виклик довкіллю. Хай — мовляв — бачать у нас тільки паяців, але ми, мистці сцени, свідомі нашого призначення бути зеркалом життєвих глибин і виявниками душевних таємниць людини. Так само не важно, кого в нас бачитиме світ, чи підмітачів вулиць чи вантажників чужих багатств, але важно чим ми будемо в нашім світі духа, і чи в ньому достойно сповнятимемо почесні обов'язки, що їх короткими натяками, на які дозволяють сторінки журналу, усвідомити було першою і останньою ціллю цього нарису.

Ідеї — сильніші за гармати і бомби

написав **Мирон Зашківський**

I

„Гармати — це дещо, ідеї багато, гармати й ідеї — це все", таку влучну сентенцію сказав хтось ще підчас першої світової війни. Цим хотів він сказати, що в збройному конфлікті вирішальним чинником є не так зброя, як саме і д е я. Згадану думку висловлено в тому часі, коли великий реформатор през. Вудров Вільзон мріяв про нову систему міжнародного співжиття, щоб, як він висловлювався, „усім народам принести мир і безпеку і зробити світ дійсно свобідним". Ці свої бажання сформулював він у відомих 14 точках.

Ця декларація Вільзона була, послуговуючись сучасною воєнною термінологією, справжньою атомовою бомбою, очевидно не в технічному, але в моральному розумінні. Проголошуючи своїх 14 точок Вільзон дав морально-ідеологічне обґрунтування, чи радше оправдання війни Америки і її союзників проти осередніх держав. Своєю декларацією він стверджував, що цю війну Америка веде не з якихнебудь еґоїстичних, але загальнолюдських спонук.

Під моральним тиском цієї ідеології почав зразу тріщати внутрішній, а потім воєнний фронт осередніх держав, які не могли виступити з подібними ідеями. Ні відомі австрійські „мерзери", ні німецькі велетні-гармати „берти", що обстрілювали Париж з віддалі 130 км, не могли охоронити осередніх держав від програної.

Та коли опісля по закінченні війни переможні держави приступили до побудови світу на проголошених през. Вільзоном засадах, то вже з самого початку станули вони перед великими трудногцами і перешкодами. Одним великим недомаганням в побудові нового світу було те, що визволені з дотеперішньої неволі народи унаслідили по своїх гнобителях дві крайнє шкідливі речі: **національну нетерпимість та імперіялістичні тенденції.** Отже і недивно, що нове національно-політичне обличчя світу та міжнароднє співжиття далеко відбігало від Вільзонових засад. Це найкраще відчули ми — українці!

Та все ж таки, коли порівняємо тодішній повоєнний політичний стан з тим, який заіснував після другої світової війни, то він тоді куди краще відповідав поняттю свободи і демократії. У висліді першої світової війни чимало народів, зокрема в Европі, осягнуло повну незалежність, тобто власну державність; права т. зв. меншин були узглянені в окремих міжнародних зобов'язаннях, у висліді чого Союз Народів не замикав своїх дверей перед їхніми оправданими скаргами, політична еміґрація мала признане право азилю і повну свободу рухів. Відношення тодішнього культурного світу до большевизму було вповні неґативне. Жахливі методи масового терору, що ним послуговувався московський большевизм, находив рішучий і одноцілий осуд цілого культурного світу.

Оформлене по першій світовій війні міжнароднє життя, що знайшло свій вияв у створенню Союзу Народів, як міжнародного об'єднуючого і порядкуючого чинника, натрапило і на інші великі ускладнення. Одним з найбільших ударів, що їх зазнав Союз Народів, а вслід за тим і цілий новостворений політичний стан, було те, що ЗДА відмовились від участі в цій міжнародній організації. А треба усвідомити собі, що ЗДА вже тоді займали панівне становище в світі, тому їх відмова від Союзу Народів не могла віщувати нічого доброго. З хвилею, коли опісля чину, могло здаватись, що це причиниться до стабів члени Союзу Народів прийнято переможену Німеччину, могло здаватись, що це причиниться до стабілізації міжнародніх відносин. Та ці сподівання теж не оправдалися, бо коли Гітлер захопив владу, він, бажаючи мати свободу рухів у своїх майбутніх аґресивних плянах, легкодушно вивів Німеччину з Союзу Народів. Це було дальше захитання престіжу Союзу Народів.

Ситуацію, що витворилась по виході Німеччини, зразу використовують більшовики. Згідно зі своєю облудною тактикою вони прикидаються великими миролюбцями, назверх притуплюючи своє вістря проти буржуазних держав, і на доказ цієї примирности стараються про прийняття до Союзу Народів. Їхню оферту приймають, сподіючись, що участь більшовиків у Союзі Народів приведе дійсно до послаблення їх революційної ексклюзивности. Очевидно, інші пляни снували більшовики, рішаючись вступити в члени Союзу Народів.

Прийняття більшовиків у члени Союзу Народів було їх великим морально-тактичним успіхом, та в ніякому разі скріпленням моральної сили Союзу Народів. Цим фактом інші, головно великі держави, розгрішили більшовиків з усіх їх протилюдських вчинків. В додатку сталося це без якихнебудь зобов'язань з боку більшовиків, бо тактичне твердження їх дипломатів, що, мовляв, уряд Рад. Союзу і III-ий Інтернаціонал це два незалежні від себе чинники, було пустою пропаґандивною фразою.

Так в Союзі Народів не засіли представники демократичної, пацифістичної Америки, звідки саме вийшла ідея створення цієї міжнародньої організації, а місто того знайшлися там представники більшовизму, перейнятого глибокою ненавистю до „гнилого заходу". На овочі цієї „співпраці" не прийшлось довго ждати.

II

Хто з нас не пригадує собі того враження, що його викликав був короткий комунікат німецької пресової служби з 23. серпня 1939 р. про **німецько-совєтське порозуміння**. Як це можливо? — питався кожний здоровомислячий громадянин. Гітлерівська Німеччина, яка в себе здавила комуністичний рух, яка мобілізувала протикомуністичні настрої, яка з цієї ж причини заключила була пакт неаґресії з Польщею, яка вкінці створила протикомуністичний бльок держав т. зв. **антикомінтерн,** нараз знайшла спільну мову з більшовиками. Очевидно, таке ідеологічно-політичне „сальто-мортале" могла зробити тільки партія без глибших морально-ідеологічних підстав.

По підписанні німецько-совєтського порозуміння в нікого не могло бути сумніву, що війна є неминуча, очевидно не німецько-совєтська, але німецько-польська. Гітлер і його партійні однодумці в своїй наївності були переконані, що цей факт є їх великим успіхом, тим більше, що і західні держави вели в цьому часі переговори з більшовиками. Гітлер у свойому політичному „вірую" („Mein Kampf") сказав, що Німеччина може виграти війну, якщо її вестиме тільки на одному фронті на заході або на сході. Тож входячи в порозуміння з більшовиками (бісмарківський Rückversicherungsvertrag) вважав, що маючи забезпечені східні границі, тобто з боку більшовиків, може розпочинати війну з Польщею, згл. з її західними протекторами. Дуже правдоподібне, що підписуючи німецько-совєтське порозуміння, Гітлер зразу снував плян, після переможної війни на заході розправитися з більшовиками. Якщо так, то це вказувало б тим більше на його політичну наївність, коли він надіявся, що йому вдасться перехитрити більшовиків.

Та якби воно не було, німецько-совєтське порозуміння було великим успіхом більшовиків не тільки тактичним, але й моральним. Чому саме? Бо по перше, більшовики, даючи згоду на спільний виступ проти Польщі, підсилили воєнну аґресію нацистів і посередньо причинилися до розпутання війни, як передумови для дальшого поширення комунізму; по друге, зайняття більшовиками (очевидно за тихою згодою Гітлера), великих просторів, причинилося до скріплення їхнього становища внутрі краю, і по третє, порозуміння нацистів з більшовиками означало остаточну компромітацію їхньої ідеології. Хтось може завважити, що й навпаки, це порозуміння означало таку саму компромітацію комуністичної ідеології. Та тут, як це показала дальша тактика одних і других, можна навести відому римську сентенцію: si duo faciunt idem non est idem. (Якщо двох робить те саме, то це дві

різні речі). Більшовики і надалі не перестали змагати до світової комуністичної революції, в той час, коли Гітлер викинув на сміття свою ідеологію боротьби з комунізмом.

Коли опісля в розгарі війни Гітлер побачив, що більшовики, не зважаючи на великі територіяльні здобутки, почали ставити нові вимоги, пішов війною проти них. Та ця війна, як зрештою і війна з Польщею, не була проголошена в ім'я якоїсь вищої загальної ідеї, це була звичайна імперіялістична, завойовницька війна. Не була це війна в ім'я боротьби проти більшовизму, але за здобуття „лебенсравму". Очевидно, ця війна, поминаючи великі спустошення, що їх спричинив Гітлер, війна в більшости ведена на неросійських етнографічних теренах, була водою на більшовицький млин. Народи окупованих німцями країв бачили в них звичайних грабіжників. А коли до того додамо ще ті різні безглузді „теорії", що їх для виправдання своїх імперіялістичних тенденцій проголошували націонал-соціялістичні емісарі, в роді „райхскомісара" України — Еріха Коха (напр., теза про нездібність підсовєтських народів до самостійного, державного життя), то стане нам ясним, що ніхто так не прислужився більшовикам, як саме нацисти. Коли по цій війні більшовики ліквідують залишки національних окремішностей тих народів (зокрема українців), то в цьому безперечно чимала „заслуга" б. гітлерівських окупантів.

Коротко кажучи, нацисти, які почали свою діяльність під гаслом боротьби з комунізмом, опісля цілою своєю поведінкою зробили все можливе, щоб причинитися до його скріплення і поширення.

III

Нападаючи на Польщу, Гітлер розпутав другу світову війну, в висліді чого світ поділився засадничо на два ворожі табори, бльок тоталітарних і бльок демократичних держав. Особливе становище займали більшовики: до червня 1941 р. стояли по боці тоталітарних, від того часу по боці демократичних держав. Америка стала зразу по стороні демократичних держав, одначе щойно з хвилею нападу японців на Філіпіни включилась активно до війни.

Як це було підчас першої війни, так і тепер, Америка не мала на увазі якихнебудь своїх імперіялістичних цілей. Це своє становище з'ясували ЗДА устами през. Рузвельта, який проголосив **чотири ідеали**, в обороні яких Америка вестиме війну, а саме: **за свободу національну, за свободу релігійну, за звільнення від нужди і за звільнення людини від страху.** Ці ідеали призначені були, як це стверджує американський публіцист С. В. Беннет, не тільки для власних громадян, але для народів цілого світу.

Шоб своїм задумам надати більш обов'язуючі сили, ЗДА разом з Англією устійнили опісля певні принципи, на яких мав би бути побудований світовий лад. Історичним документом, в якому з'ясовано ці принципи є т. зв. **Атлантійська Хартія.** Її провідною думкою є — свобода людині і свобода народам.

Та подібно, як це було з 14 точками Вільзона, так теж пізніше здійснення постанов Атлантійської Хартії натрапило на великі ускладнення.

Чому саме? Шоб відповісти на це питання, треба ще раз завернути до перших початків другої світової війни. Не зважаючи на те, що большевики пішли в 1939 р. походом проти Польщі, а опісля проти Фінляндії, балтійських держав та Румунії, західні великодержави не виповіли їм війни. Причина цієї поблажливости була, здається, в сподіванні, що скорше чи пізніше всетаки мусить дійти до війни між німцями і більшовиками, і тому недоцільно цементувати німецько-більшовицький союз. Це сподівання сповнилося. Притиснені німцями до муру, більшовики звертають тепер свій зір у сторону демократичних держав, з якими підписують воєнний союз. Західні великодержави, а зокрема ЗДА, згідні дати більшовикам всебічну допомогу, вимагають одначе від них дальших зобов'язань, головно припинити комуністичнореволюційну пропаґанду, практично розв'язати III-ий Інтернаціонал. Більшовики годяться на поставлені їм вимоги, нібито находять з демократичним світом спільну мову, бо вірні своїй ідеології і тактиці придержуються засади reservatio mentalis.

Яка велика і різнородна була ця допомога, про це говорить наглядно б. американський міністр закордонних справ та б. голова „ленд-ліз"-у Е. Стеттініюс у своїй книжці. Нема сумніву, що ця допомога помогла більшовикам перейти з дефензиви до офензиви проти німців.

Та разом з тим зміняється теж їхня тактика супроти союзників; з кожночасними успіхами більшовиків на фронті зростають їхні вимоги супроти союзників, на які ці останні дають свою згоду. Одночасно більшовики вміло використовують свою ролю союзника, щоб при помочі своїх емісарів і автохтонних аґентів просякати в організми чужих держав і народів, не виключаючи своїх союзників.

Для стороннього світу є це незбагнута загадка, чому демократичні великодержави пішли на такі далекойдучі уступки більшовикам і це не тільки під кінець війни, але теж по її закінченні. Адже ж багато тих поступок, що їх вони зробили більшовикам, були запереченням тих високих ідеалів, що їх проголосив през. Рузвелт, ідеалів, які найшли своє оформлення в Атлянтійській Хартії.

IV

Ми навели три найбільше маркантні моменти двох останніх десятків літ, що причинилися до поширення впливів більшовизму. Очевидно, не можна підтягати їх під один спільний знаменник. В той час, коли німецько-більшовицьке порозуміння випливало з аґресивних спонук, співпраця західних великодержав з більшовиками була подиктована бажанням якнайскорше закінчити війну.

Американський соціолог Т. Френч, у свойому творі „Психодинамічна проблема демократії" каже, що істота демократії лежить не так у системі виборности та машинерії народнього представництва, як саме у **волі** вирішувати всі непорозуміння і протиенства шляхом **компромісу.** Без сумніву, компроміс це основний канон справжньої демократії, однак це не значить, що це має бути компроміс за всяку ціну. Компроміс мусить кінчатися там, де він вже нарушує основні засади, ненарушні права справжньої демократії. Зрештою компроміс є можливий тільки тоді, коли і в другої сторони є воля до компромісу. Чи така воля могла бути у більшовиків? Не важко відповісти.

Американський журналіст Г. Габе, який відбув кількамісячну поїздку по ЗДА помістив у „Люксембурґер Ворт" статтю, в якій подає спостереження зі своєї поїздки. Між іншим він пише, що „пересічний американець вважає, що він не може бути безпечний проти більшовизму, бо більшовизм може заразити національний організм, а ліку проти більшовизму ще не найдено — тому й вірить він, що одинока рада проти більшовизму — не війна, а кварантанна". Очевидно ,такий погляд може випливати тільки з чужої суґґестії, або з дезорієнтації.

Сила більшовизму лежить не так в ньому самому, як саме в цій чи іншій слабості його противників. Та це не значить, що демократичний світ не має ідеології, що могла б протиставитись більшов. доктрині. Найкращим ліком проти комунізму є саме ті вселюдські високі ідеали, що їх проголосив був Рузвельт, і які опісля лягли в основу Атлантійської Хартії. Ці ідеали випливають з вічних догм християнської етики, у тому і їх незнищальна сила. Бо що ж може бути більше цінного для кожної людини, як не **ідеал особистої свободи,** духової і господарської, **пошанування її особовости та звільнення її від вічного страху.**

Та ціла сила і вартість вселюдських ідей чи ідеалів лежить у їх ненарушенности й абсолютности. В боротьбі за їх воплочення не сміє бути ніяких хитань, ніяких компромісів, що їх заперечують. Навпаки, **між їх проголошуванням і здійсненням мусить бути повна однозгідність і тверда послідовність.** Кожне їх нарушення, хоч би посереднє й обмежене тільки до певних теренів, чи краще кажучи, до певних людських збірнот, мусить довести до захитання їхніх основ, до їх викривлення й повного заперечення. У висліді — нарушення абсолютних правд викликує оправдане пригноблення і розчарування у покривджених народів, а в усіх інших дезорієнтацію і затрату віри в стійкість голошених правд.

Сьогодні ми є свідками, як публічна опінія демократичних великодержав, зокрема ЗДА й Англії, щораз більше критично дивиться на висліди останньої війни. Згадати б тільки слова амер. республ. сенатора Р. Тефта: „Ми виграли війну, але програли мир", або заяву демократичного посла Е. Кокса: „Найстрашнішим гріхом, що був колинебудь зробленим проти людськости, це наше примирення з Росією". Цю зміну опінії бачимо теж у позитивних заявах провідних державних мужів, напр., у словах през. Трумена, який правильно завважив: „Втрата свободи в якійнебудь країні світу означає втрату свободи теж і для ЗДА".

Зміна цілого наставлення демократичних великодержав супроти більшовиків приходить доволі пізно, після твердих досвідів, важких розчарувань, після чималих жертв. Та, як каже наша приповідка — краще пізно, як ніколи! В кожному разі ця переоцінка є запорукою зміни на краще, вона створює яснішу ситуацію, скріплює віру в перемогу добра і справедливости.

Сьогодні для кожного є ясно, що справжній світовий мир може бути побудований тільки на засадах — свободи, справедливости і рівности всіх націй. А в змаганню двох світів, свободолюбного заходу і комуністичного сходу про остаточну перемогу рішатиме не так зброя, хоч як сильна, але жива ідея, бо жива ідея **всесильна зброя!** Це мусить пам'ятати справжня демократія, що на своїх прапорах виписала **священне** гасло: **свобода людині і свобода народам!**

Але ця ідея не може залишитись тільки гаслом.

Альфред Розенберґ

ЯК СВІДОК НА ПРОЦЕСІ ЕРІХА КОХА

написав **Д-р Іван Лисяк-Рудницький**

Альфред Розенберґ — страчений, як воєнний злочинець, в ніч 16. жовтня 1946 року разом з іншими провідниками націонал-соціялістичної Німеччини — використав довгий в'язничий побут — перед і підчас Нюрнберзького процесу — для написання мемуарів, які тепер появляються в одному швайцарському видавництві*). Розенберґ уважався колись за головного ідеолога гітлерівського руху та „Третього Райху". Твір Розенберґа „Міт XX. століття" дочекався мільйонового накладу. Очевидно, як мислителя, годі Розенберґа брати серіозно. В Німеччині, навіть за гітлерівського рехиму, всі сяк-так освічені, а то й обдаровані простим здоровим розумом люди сміялися із маячінь Розенберґового „Міту". Всетаки духовий вплив Розенберґа був дуже великий. На його книзі виросло ціле одне покоління німецької молоді, загіпнотизоване проповідуваною Розенберґом ідеологією „міту крови й землі". Офіційно позиція Розенберґа була зафіксована тим, що Гітлер призначив його „уповноваженим фюрера для всіх світоглядових питань націонал-соціялістичної партії". Гегемоніяльна роля в духових справах такого типового недоучка й дилетанта, що ним являвся Розенберґ, може служити свідоцтвом однаково про інтелектуальний рівень націонал-соціялізму, як і про німецьку культурну катастрофу після 1933 року. Але як-не-як, між своїми — у середовищі авантюрників, головорізів і кондотієрів — Розенберґ був ще „світилом". Найкращий доказ, що він всетаки пробував думати — хоч виходило воно в нього примітивно й туманно — може служити той факт, що він, одинокий з ув'язнених в Нюрнберґу корифеїв „Третього Райху", відчув потребу переглянути пройдений шлях та з'ясувати перед самим собою та майбутніми поколіннями причини страшного краху. Це провідна нитка мемуарів Розенберґа. Жаліти приходиться, що швайцарські редактори, замість дати повний текст цього цікавого історичного документу, обмежилися до витягів, щедро поперетикавши їх власними педагогічно-моралізаторськими коментарами.

Український читач має особливі причини інтересуватися твором Розенберґа. Альфред Розенберґ увійде на жаль, до нашої історії. Розенберґ, уроженець балтійських провінцій та початково студент московського університету (який, до речі, Німеччину побачив вперше вже дорослою людиною), славився серед гітлерівської верхівки як спец для східних питань. Тому могло здаватися зовсім натуральною річчю, що Гітлер саме Розенберґа призначив в 1941 р. „міністром для окупованих східних земель". Злощасна німецька окупаційна політика на Сході взагалі, а в Україні зокрема, назавжди залишиться зв'язана з іменем Розенберґа.

Інше діло, що фактичний вплив Розенберґа на хід подій був менший, ніж могло виглядати назовні. Для зорієнтованих людей не було секретом, що Розенберґ уже здавна не втішається повним довір'ям свого фюрера. Розенберґ належав до старої ґвардії нацизму. На фотознимці, яка показує знаменитий „похід до фельдгернгалле" (нацистівський пуч в Мюнхені в 1923 р.), видно Розенберґа безпосередньо за Гітлером. Але після приходу партії до влади на перші місця висовуються інші постаті. Розенберґові ніколи не вдалося досягти одної з двох позицій, що до них він почував себе покликаний: становище міністра закордонних справ, або міністра пропаґанди. Характеристичне, що з усіх старих вожаків режиму, Розенберґ був узагалі останній в черзі, що добився міністерського фотелю, бо щойно в 1941 р. Коли на порядку дня німецької політики стануло питання про створення проводу для адміністрації східними землями, Розенберґа, очевидно, годі було поминути; його „заслуги" та „компетентність" на це не дозволяли. Але партійні конкуренти Розенберґа, (що високо стояли в ласці диктатора), подбали про те, щоб по-змозі обмежити його реальні функції. Зроблено це в той спосіб, що по-перше, загальну лінію східної політики устійнено **„понад головою"** Розенберґа, а, по-друге, вилучено з його відання цілі ділянки адміністрації: напр. справи безпеки, „поборювання банд", а також творення т. зв. „добровольчих армій" із східних народів, забрав у свої руки Гімлер. А фактично й оба „райхскомісари", себто начальники управління в Україні та в т. зв. „Остлянді" (себто на Білоруси, разом із балтійськими країнами), не дуже підпорядковувалися берлінському „Східному Міністерству".

Нацьому саме, „post festum", конструує Розенберґ свою моральну та юридичну оборону, показуючи, який він був безсильний, та наскільки кращі та розумніші були його власні, незреалізовані наміри. Шо нам думати про цю оборону Розенберґа? Німецька східна політика останньої війни ще чекає на свого історика. Шодо загального погляду на справу, не може бути двох думок; але щойно подрібні джерельні досліди могли б докладно устійнити пайку відповідальности, яка паде на поодинокі німецькі центральні та теренові установи та діячів. Але приймім навіть, що все те, що Розенберґ говорить для відтяження своєї особи, дійсно відповідає правді. Гадаємо, що також і в цьому випадку, провина Розенберґа дуже тяжка та що вирок Міжнародного Трибуналу далебі не був незаслужений.

Р. В. Купер, англійський автор найкращої досі мо-

*) Serge Lang. Ernst von Schneck: *„Portrait eines Menschenverbrechers,* nach den hinterlassenen Memoiren des ehemaligen Reichsministers *Alfred Rosenberg"*. (Verlag Zollikofer & Co., St. Gallen, 1947).

нографії про Нюрнберзький процес*) про Розенберґа каже таке: „Як міністр для Східних Окупованих Земель, він не міг мати ніякої надії врятуватися від смертної кари, а було проти нього ще багато інших обвинувачень. Вже в давніших часах не раз чулося вістки про інтриґи Бюра Розенберґа. Це бюро в рямцях Партії займалося питанням міжнародніх зв'язків і підтримувало здавна контакти з людьми, в роді Квіслінґа. Трибунал відкрив, що аґенти цього Бюра дуже активно розгортали сітку нацистівських інтриґ у всьому світі. Крім цього Розенберґ стояв на чолі окремої Комісії, що їй доручено методичну конфіскату скарбів мистецтва в цілій Европі, скарбів, що з них більша частина мандрувала до приватних колекцій Гітлера й Ґерінґа". Але, на наш погляд, мабуть найбільша відповідальність Розенберґа та, що не дається схопити юридично, а саме моральна: як провідник людоненависницької ідеології расизму й націоналізму, він належав до тих, що підготовляли „духове підложжя" для злочинів і всіх страхіть режиму...

Апологетичні тенденції спогадів Розенберґа не є перешкодою для того, що його свідоцтво дуже цінне, коли йде про ясніше пізнання цього періоду. Підчас війни в українських колах не раз були дискусії на тему, хто власне є спричинником німецької божевільної політики на Сході. Мемуари Розенберґа дають на це цілковито достатню відповідь: головні напрямні — колоніяльний та екстермінаційний характер німецької окупації — були устійнені самим Гітлером. Але несподіванкою буде для багатьох, що великий вплив (як дорадник Гітлера, що утверджував його на шляху „політики твердої руки") мав Мартин Борман. Борман це взагалі був „великий невідомий" гітлерівської системи. Ширша публіка про нього майже не знала, у пресі про нього рідко коли появлялася якась згадка. Але його дійсна роля була в останніх роках велетенська. Як начальник „Партійної Канцелярії" керував він персональною політикою режиму, через його руки проходили номінації ґавляйтерів та інших достойників. Це робило позицію Бормана ключевою. Дивовижна внутрішня аналогія тоталітарних систем: позицію Бормана при Гітлері можна порівняти із становищем, що його в останньому періоді життя Леніна займав у комуністичній партії Сталін; також Сталін був ще ширшому загалові майже невідомий, в очах публіки він не міг рівнятися із старими більшовицькими головачами; але у своїй напозір скромній ролі партійного секретаря мав він змогу керувати в корисний для себе спосіб персональними справами й таким чином промощувати собі дорогу до верхів влади.

Свого часу українську пресу на чужині обігла сенсаційна вістка про арешт колишнього „райхскомісара" України, Еріха Коха. Якого типу людиною був цей кат України? Спогади Розенберґа малюють портрет Коха яскравими барвами: маленький у всіх відношеннях чоловічок — ростом, соціяльним походженням, здібностями та, певне, первісно навіть амбіціями — винесений примхою долі та грою інтриґ внутрі камарилі диктатора до ролі сатрапа над великою країною, над десятками мільйонів чужого населення. Т. зв. „божевілля цезарів" вдарило на слабу й дурну голову колишнього дрібного урядовця, опанованого шалом влади. Сподіємося, що тепер суд над цим злочинцем не дасть уже довго на себе чекати. І можемо бути певні, що на суддейському столі, між іншими доказовими матеріялами процесу Еріха Коха, лежатимуть також мемуари Розенберґа.

Свідок Альфред Розенберґ має слово:

Спочатку здавалося, що Гітлер схильний приняти мою концепцію, що на Сході панувати треба при допомозі 3/4 психології й тільки 1/4 сили — але пізніше віддався він фантастичним безмежним ідеям... Шойно в 1944 році прочитав я мемуари Куленкура про Наполеона й зачудувала мене однакова постава (Наполеона й Гітлера) супроти Росії... Як Наполеон відмовився викликати революцію серед російських мужиків, так Гітлер — під оплески своїх прибічників — відхилив мої пропозиції щодо політичної та культурної автономії всіх народів Східної Европи та їхнього втягнення в спільне життя европейського континенту.

Те, що фюрер хотів мені довірити керівництво східної політики, дуже сильно схвилювало Гімлера й Бормана. Тому, що прямо проти цього не могли вони нічого вдіяти, спробували посередної дороги. В першу чергу ствердив я, що фюрер, який зразу не перечив висловленим мною концепціям, згодом деклярував інакшу, зовсім радикальну настанову; при цьому покликувався він на один меморіял, який, мовляв, оцінює східні питання цілком інакше, як деякі „наші панове" (під цим розумів він мене). Цього таємничого меморіялу, що про нього Гітлер і потім ще один раз був згадав, мені ніколи не вдалося побачити на очі.

Тут отже розпочалася моя трудна боротьба за великодушну концепцію східного питання, так преважного для майбутности Німеччини. Частково вдалося вибороти найконечніше, але багато суттєвих речей уже не досягнено. Найцінніший час безповоротно пішов намарне. Та Мартин Борман міцно й твердо захищав інтереси імперії перед м'яким Розенберґом, який, як на керманича східної політики в воєнному часі, за багато, мовляв, виявляв слов'янських симпатій. А Гімлер підтримував погляди про конечности твердої війни й домагався для себе виключного командування в боротьбі проти банд.

*

Мою промову до питань східної політики з дня 20 червня 1941 оцінено неприхильно. Гімлер (а за ним Кох та Борман) перехвалювався на всі заставки. Але коли почалося формування добровольчих баталіонів із східних народів, Гімлер ужив усіх засобів, щоб їх дістати під своє командування. З естонцями та латишами діло пішло скоро: їх зараховано до ґерманських народів... Я завдав собі багато труду, щоб уже в 1942 році використати російського генерала Власова, але продовж двох літ на Власова тільки сипалися лайки. Та коли Гімлер в цій справі — без мого відома — вплинув на фюрера, розіграли з Власовим велику комедію під кінець 1944 р. В цій формі мусіло це відштовхнути всі інші, не-російські народи Сходу, які хоробро билися проти більшовизму. Гімлер ні в зуб не розумівся на справах Сходу. Те, що він часом довідався від мене (за посередництвом Берґера), було поверховне; крім цього — як вірю сьогодні — коли він навіть мої концепції визнавав за слушні, то їх реалізацію хотів забезпечити за самим собою. Для цієї цілі всі засоби були для нього хороші — раз з Власовом, раз без нього — аби тільки дати волю своїй хворобливій жадобі влади. Це не була сильна особистість, це не був суверенний ум, лиш підступний клеветник і єзуїтський інтриґант.

*

Я запросив двох ґавляйтерів, щоб супровожали мене в моїй службовій поїздці по Україні в 1943 р. Якже ж зачудувалися вони, коли з мого спец-поїзду побачили широченні простори Сходу. Все тут розсаджувало привичні виміри: хлібні поля, Таврійський степ, величезні черешневі сади... Потім відвідали ми Асканію Нову, рослинний і пташиний рай у степу, твір німецького колоніста Фальц-Файна. Внедовзі сиділи ми в чудовому Ботанічному саді на Криму, та в гарний, настроєвий вечір пили солодке вино цієї землі...

*

Ніколи не було б мені прийшло раніше на думку, що ґавляйтер Еріх Кох виросте понад свою обмежену ролю та що він міг би відіграти ролю світово-політичного значення. Кох походив із Бармен-Еберфельду в Надренії, подвійного міста із 150 сектами, служив залізничним урядовцем і брав участь в організації пасивного спротиву проти французької окупації по першій світовій війні. Гітлер призначив десь коло 1928 року Коха ґавляйтером на Східну Прусію. Після націонал-соціялістичного перевороту долітали до мене вістки про суворість заходів Коха, але й про його добру господарську ініціятиву. У всякому разі Східна Прусія була першою провінцією, що звітувала про перемогу над безробіттям. Мені тільки декілька разів доводилося говорити з Кохом і він зробив на мене враження безтурботного „старого наці", трохи чванькуватого й галасливого, але не позбавленого певної добродушности.

---

*) Французький переклад: R. W. Cooper: *„Le procès de Nuremberg"*. Librairie Hachette.

В 1933 р. та чергових роках публіцистичні атаки російських більшовиків проти німецького націонал-соціялізму були, із зрозумілих причин, надзвичайно завзяті, а ми зі свого боку відповідали не менше гостро. Але Кох заняв у цій справі помітно окрему позицію; чи він хотів „оригінальністю" звернути на себе увагу?.. В концепції Коха німецька закордонна політика повинна була базуватися на факті широкої східноевропейської рівнини, що до неї включаються Польща і Східна Німеччина. Тут відчувався вплив ідей Меллера фан дер Брука, сподвижника т. зв. „східного духа". В цьому змислі написав Кох ряд статтей, що їх потім зібрав у книжці „Розбудова Сходу". Там проповідував він єдність великого простору, висловлював свої надії на молодь Достоєвського та Яна Гуса, а молодь Совітської Росії ставив у приклад німецькій молоді...

*

Кох щораз більше розвивався на пустого фразера. Але він був любимцем Ґерінґа, який високо цінив господарські здібности Коха. Коли ж питання східної адміністрації стало актуальним, виринула кандидатура Коха — як „найкращого спеца"! — висунена Ґерінґом і підтримувана Борманом. Я вже тоді вважав Коха небезпечним, через його скакунство та необчислимість... Мої зусилля прямували до того, щоб першзавсе віддалити Коха від Балтії, що мені й повелося. А дальше хотів я Коха зарезервувати для властивих московських теренів, а зате для важнішої України дістати іншу силу. Я передбачував для цього Завкеля або Баке. Але — як я довідався пізніше — Кох обробив Ґерінґа та навідався до Баке та Функа, прохаючи їхньої протекції. При цій нагоді вказував він на свою успішну годівлю свиней у Східній Прусії, заявляв, що це саме розвине на велику скалю на Сході та взагалі обіцював зорганізувати велетенські постачання для Райху. На конференції з 16. липня 1941 Ґерінґові вдалося переперти своє й Кох дістав призначення на райхскомісара України...

*

Я й нині ще не можу собі ясно освідомити, що вплинуло рішально на поставу фюрера: чи згаданий таємничий меморіял про Україну був причиною, чи тільки претекстом?.. Ця справа, мабуть, навіки залишиться невиясненою. На всякий випадок, той самий Кох, що давніше під небо виносив совітську молодь, зробився найбільш гарячим прихильником методи „необхідних суворостей" і найбільш гарячим противником власного українського центрального адміністраційного проводу та культурно-освітньої автономії. Я мабуть 8 разів робив перед фюрером спроби, щоб змінити цю поставу. При цій нагоді почув я двічі від фюрера арґумент, що його й Кох розповсюднював направо й наліво: вже раз Німеччина, мовляв, пішла назустріч Україні в 1918 р., а відповіддю на це було вбивство німецького генералфельдмаршала фон Айхгорна українськими націоналістами; отже небезпечно допускати підчас війни створення українського політичного центру.

На це відповів я коротко, що інформація про вбивство Айхгорна здається мені невірною. Згодом я провірив в імперському архіві в Потсдамі дійсний перебіг цієї події. Виявилося понад усякий сумнів, що німецького генералфельдмаршала вбив російський есер, на прізвище Донской, при помочі двох жидів... При кінці травня 43 передав я записку з цим вияснениям фюрерові через Бормана, але не знаю, чи цей її доручив. А в тім це взагалі не був ніякий політичний арґумент.

*

Підчас моїх відвидин в Україні в 1942 р. Кох спровокував авантюру із кількома моїми співробітниками. Підчас моєї інспекційної поїздки в 1943 р., що до неї прилучилися теж фельдмаршали Кляйст і Манштайн, Кох нахабно втручався в мої розмови з фельдмаршалами. Коли ж приходило до інспекції фабрик і ґебітскомісаріятів, Кох поводився так, щоб кожному відразу було видно, що це не йому роблять інспекцію, але що це він сам робить інспекцію. Пригадую таку картину: Кох, що його ріст був нижчий середнього, запхав руки в кишені та величезними кроками проходжувався по городі; він голосно чванився своїми розпорядженнями та гірко скаржився на інші урядові станиці, що робили йому пакості в його плянах годівлі свиней; по хвилині грубо накинувся на одного генералкомісара, а одному ґебітскомісарові, що його я відзначив орденом, не подав руки...

*

Кох був підставленим партнером Мартина Бормана, який двічі залишив без відповіді мій офіційний запит, чи райхскомісари подають до фюрера за моїми плечима скеровані проти мене меморіяли. Діяльність Гімлера йшла в цьому самому напрямі. Досягнення справних ґебітскомісарів та хліборобських керманичів записувано на конто „енергії" Коха — тоді як у дійсності ці досягнення випливали тільки з розуму нижчих інстанцій, що підтримували прямі контакти з населенням. А фюрер — як я зачув в 1945 р. — говорив про „вірні очі" Еріха Коха... Отже, як видно, ті комедії, що їх Кох розігравав перед фюрером у головній кватирі, не оставалися безуспішні.

Це була якась недостойна трагікомедія: я був примушений борюкатися із цією підставленою фіґурою в той час, коли інші особи, що самі не несли ніякої безпосередньої відповідальности, закулісовими ходами запевнювали прихильність шефа держави цьому надутому чоловічкові. Ця боротьба велася між великодушною концепцією східної політики, що ставила собі за мету включити народи Східної Европи у спільну долю европейського континенту та між примітивним способом думання, що перечив усякій правдивій великопросторності.

*

Додам ще тільки, що під кінець 1944 фюрер призначив Коха до Остлянду, на місце захворівшого Льозе... Ото ж Кох зібрав в Ризі вищих адміністраційних керівників та, підперши долонею підборіддя, заявив: „Я привик, що мої накази виконують. Хто не поводитиме себе згідно з цим, того я знищу". Дальше слідували його звичайні чванькуваті тиради, хоч кожному було ясно, що в Остляндії йдеться здебільша вже тільки про евакуаційні проблеми.

Якщо хтось узагалі повинен був дослівно виконати наказ Бормана — „перемога, або смерть" — то цей чванькуватий ґавляйтер Східної Прусії... Але в тому часі, коли заступник ґавляйтера та крайсляйтери одчайдушно боролися у звалищах Кеніґсберґу, Кох сидів із добре навантаженим кораблем у Пілляв, а трохи пізніше виїхав у прискореному темпі із своєї провінції. Я знаю, що Кох ще показався раз у Фленсбурґу, що з нього зник у невідомому напрямі. Мені не доводилося його зустрічати. Від тоді за Еріхом Кохом заглух усякий слід.

Від Редакції: Розенберґ твердить, що головною опорою Еріха Коха в його нищительній політиці в Україні були Борман і Гімлер. Про кінець Гімлера знаємо. Еріх Кох — кажуть — арештований, а його доля оповита таємничою мовчанкою, яка багато говорить. А що сталось з Борманом? В зв'язку з вище наведеним твердженням Розенберґа український читач зокрема заінтересується ролею Бормана. Тому подаємо — за „Rheinischer Merkur" 1947, Nr. 44 — зізнання Олендорфа про Бормана. На процесі проти „Einsatzgruppe Ost der SS-Verfügungstruppe" зізнав головний обвинувачений Отто Олендорф, один з керівників „Reichssicherheitshauptamt-у", в справі Бормана: Борман вже від 1943 р. працював в користь совітського уряду, а коротко перед капітуляцією мав багато телефонічних розмов і особистих зустрічей з совєтськими командантами. Олендорф твердо переконаний, що Борман в хвилі розвалу добровільно удався до москалів і там досі перебуває. — До того зізнання додає редакція „Rh. Merkur": „Якщо добре розважити справу, то сенсаційне твердження Олендорфа має багато правдоподібного".

З парадоксів нашого часу

В одній берлінській хлопячій школі переведено анкету про злодійство. 41 учнів в віці 12—14 років мали анонімно відповісти, чи вони вже хоч раз поповнили злодійство. В усіх 41 анкетах була відповідь: так.

Rheinischer Merkur.

Мотиви совітської поведінки

написав **Джордж Ф. Кеннен**

з англійського переклала Л. Дражевська

Минулого літа появилася в амер. квартальнику „Foreingn Affairs" стаття „Коріння совітської поведінки". Автор скрився під буквою X. Стаття звернула на себе увагу політиків і журналістів цілого світу, бо названий квартальник це свого рода офіціоз американського міністерства закордонних справ і тому статтю вважали висловом поглядів урядової політики супроти Радянського Союзу. Стаття стала предметом живої дискусії, бо висловлено там зовсім одверто деякі думки, що „поділали як нокавт": Сов. Союз треба поставити в такі умовини, щоби перед ним виринула тільки одна альтернатива — або піти на співпрацю або провалитись.

Вкоротці виявилось, що автором статті є Джордж Ф. Кеннен — фахівець у справі більшовизму, шеф відділу Рад. Союзу в східно-европейському департаменті міністерства закордонних справ і „головний пляновик" того міністерства. Згідно з опінією преси він підготовляє всю російську політику американського уряду. Кілька інформацій про нього: розпочав дипльоматичну кар'єру як урядник амер. консуляту в балтійських державах, потім був близьким співробітником відомого амбасадора Буллліта, що з приятеля став рішучим противником Сов. Союзу. Дядько Дж. Кеннена був в Америці найбільшим авторитетом в справах історії царської Росії, від нього Кеннен перейняв інтерес до проблем східної Европи. Дж. Кеннена звуть „сірою еміненцією російської політики Америки".

Відколи почалась „тверда політика" супроти Сов. Росії, в Вашінґтоні значно поширено східно-европейський відділ міністерства закордонних справ. Між спецами тієї ділянки — крім Чіп-Болена, нащадка відомої родини Круп фон Болен — є ціла низка натуралізованих російських еміґрантів. Керівником цього відділу є Llewellyn E. Thompson Jr., а його головне гасло: „ми мусимо бути приготовані".

Погляди Кеннена сильно заатакував Вальтер Ліпмен, „головний ас" американської преси. В серії статтей в „Ню йорк Геральд Трібюн" поборював ту систему американської політики супроти Сов. Союзу, яку сформулював Кеннен. В Вашінґтонських політичних колах звернули увагу, що Ліпмен, виступаючи проти Кеннена, властиво звернувся проти доктрини Трумена, яка на його думку для З'єднаних Держав є „понад сили".

Українському громадянству треба знати, що думають у Вашінґтоні про Рад. Союз ті, які рішають про американську політику супроти СССР; тому даємо в скороченню переклад обширної статті Кеннена. — Ред.

Пристрасна жадоба влади і почуття непевности

Обговоривши складові елементи ідеології більшовизму, Кеннен каже:

Обставини, що склалися зразу після революції — громадянська війна в Росії і чужинецька інтервенція разом з тим очевидним фактом, що комуністи становили нікчемну меншість російського народу, привели до необхідности створити владу диктатури. Експеримент з „військовим комунізмом" і нагла спроба знищити приватне виробництво та торгівлю привели до господарчих труднощів і спричинили ще більше незадоволення новим революційним режимом. Нова економічна політика, що тимчасово ослабила намагання комунізувати Росію, подекуди зменшила розвал господарства і тим досягла певної мети, та вона яскраво показала, що „капіталістичний сектор суспільства" є готовий розквітнути при найменшому послабленні урядового тиску і, якщо йому дозволити існувати, він завжди становитиме сильний опозиційний елемент до совєтського режиму і буде серйозним суперником у впливі на країну.

Можливо, що коли Ленін був би живий, він виявив би себе достатньо великою людиною, щоб примирити ці ворожі сили для остаточного блага російського суспільства, хоч це й сумнівно. Та виявилося, що Сталін і ті, що під його керівництвом боролися за захоплення ленінських позицій при владі, не були людьми, що толерували б суперницькі політичні сили в сфері тої влади, якої вони так пристрасно добивалися.

Почуття непевности було в них надто велике. Вони несли особливо тавро фанатизму, непом'ягшеного якоюсь з англо-саксонських традицій компромісу, і цей фанатизм був надто лютий і заздрісний, щоб допустити постійний поділ влади. Народившися в російсько-азіятському світі, вони винесли з нього скептицизм щодо постійного і мирного співіснування суперницьких сил. Переконані у „правоті" своєї власної доктрини, вони настоювали на підкоренні або знищенні всіх сил, що могли б з ними змагатися. Поза комуністичною партією російське суспільство не повинно мати кістяка. Не сміють існувати жадні форми громадської діяльности людей, жадні товариства, де б не керувала партія. Жадній силі в Росії не дозволено жити й організуватися. Тільки партія може мати структуру. Все інше має бути амофорною масою.

Процес політичної консолідації ще незавершений — Теорія про загрозу ззовні

У середині партії був застосований той же принцип. Маса членів партії могла брати участь у виборах, нарадах, винесенні постанов, роботі, але вся ця діяльність відбувалась не з волі окремих людей, а під впливом грізного подиху партійного керівництва і всепроникливої присутности „слова" (зн. політичної поліції).

Для більшовицького режиму характерно, що процес політичної консолідації й до сьогодні не є завершений, а люди в Кремлі й досі найбільше заклопотані боротьбою за те, щоб забезпечити і зробити абсолютною ту владу, що вони захопили в листопаді 1917 року. Спершу вони прагнули забезпечити її проти внутрішніх сил всередині самого більшовицького суспільства, але водночас намагалися забезпечити її і проти зовнішнього світу.

І тепер в природі ментальности більшовицьких провідників, а також в характері їх ідеології, лежить думка, що жадна опозиція не може бути будь-коли офіційно визнана як така, що має якісь заслуги або виправдання. В теорії така опозиція може походити тільки від ворожих і непоправних сил умираючого капіталізму. Поки офіційно визнавали, що рештки капіталізму ще існують у Росії, було можливо перекладати на них частину закидів і вини за існування диктаторського ладу.

Але відколи капіталістичні рештки були ліквідовані, поступово це виправдання відпадало. Коли ж було офіційно оголошено, що їх остаточно знищено, то таке виправдання цілковито вичерпалося. Цей факт спричинився до того, що більшовицький режим змушений був прийти до такого твердження: через те, що капіталізм більше в Росії не існує, і через те, що не можна припустити можливости серйозної чи великої опозиції проти Кремля, яка б сама собою вибухла серед мас, що є під його владою, необхідно виправдати дальше існування диктатури, підкреслюючи загрозу капіталізму ззовні.

Москва ніколи не буде співпрацювати з „капіталістичними" державами

Одночасно був зроблений величезний наголос на старій тезі про принциповий антагонізм між капіта-

лістичним і соціялістичним світом. З багатьох даних ясно, що вдійсности такого антагонізму нема.

Є багато даних на те, що наголос, зроблений у Москві на загрозі, яка чекає радянське суспільство ззовні, основується не на дійсних фактах, а на необхідности бодай чимось пояснити потребу дальшого існування диктатури в країні.

Як відбилося історичне минуле на політичній особливости більшовицької влади, як ми її бачимо сьогодні? З колишньої ідеології офіційно не відкинуто нічого. Підтримується віра в те, що загибіль капіталізму є неминуча, а також у те, що пролетаріят мусить допомогти його загибелі і перебрати владу в свої руки. Проте, наголос робиться насамперед на тих концепціях, що стосуються самого більшовицького режиму, його становища, як єдиного справді соціялістичного режиму в темному і зле керованому світі, та на співвідношенні сил всередині його.

Перша з цих концепцій є концепція природнього антагонізму між капіталізмом і соціялізмом. Ми вже бачили, як глибоко ця концепція занурилася в підвалини совєтської влади. Вона глибоко впливає на поведінку Росії, як члена міжнароднього суспільства і визначає те, що Москва ніколи не може щиро сприйняти спільних цілей Радянського Союзу і держав, що вона їх вважає капіталістичними.

Якщо більшовицький уряд часом кладе свій підпис на документах, що могли б засвідчити протилежне, то це треба розглядати як тактичний маневр, дозволений у змаганні з ворогом, „що не має чести" — і його треба сприймати з найбільшою обережністю в дусі „caveat emptor". В основному антагонізм лишається, він є побажаний і з нього випливає багато явищ зовнішньої політики Кремля, які викликують заколот: таємничість, відсутність щирости, лукавство, обережна підозрілість і спеціяльна, намірена недружність. Ці фактори лишаються і на майбутнє.

Теорія про непомильність Кремля

Це значить, що й надалі ще довгий час нам буде важко мати з росіянами справи; та це не значить, що до них треба ставитися так, начебто вони мали плян — в певний означений час за всяку ціну зруйнувати наш суспільний лад. Теорія про неминучість загибелі капіталізму має щасливу підкладку — нема чого поспішати, сили проґресу мають час підготовляти кінцевий удар, щоб дати ласкавий стріл загибаючому.

Це приводить нас до другої з концепцій, важливих для сьогоднішніх поглядів більшовиків, а саме — непомильність Кремля. Більшовицьке розуміння влади, що не дозволяє жадних організацій поза партією, вимагає, щоб провід партії був єдиним носієм правди. Бо якби правда знайшлася будь-де ще, то було б виправдане існування організованої діяльности для її виразу. А це й є саме те, чого Кремль не може і не хоче дозволити.

На принципі непомильности побудована залізна дисципліна комуністичної партії. На ділі обидві концепції взаємно підтримують одна одну. Досконала дисципліна вимагає визнання непомильности. Непомильність вимагає дотримування дисципліни. А обидві концепції разом визначають поведінку всього апарату більшовицької влади.

Але не можна зрозуміти наслідків цих двох концепцій, коли не взяти до уваги третього чинника, а саме того факту, що провід має волю висувати з тактичною метою першу ліпшу тезу, яку він знайде за потрібне в даний момент, і вимагати вірного та незаперечного прийняття цієї тези всіма членами руху в цілому. Це значить, що правда не є щось усталене, а вона постійно твориться самими більшовицькими провідниками в залежности від усіх цілей і потреб.

Особливости московського розуму

Всі ці фактори разом дають цілому розгалуженому апаратові більшовицької влади непорушну міцність і твердість в орієнтації. Ця орієнтація може бути змінена виключно на бажання Кремля. Якщо дано партійне настановлення на якомусь відтинку поточної політики, то вся радянська урядова машина, включаючи механізм дипльоматії, непомильно рухається уздовж передбаченого шляху і так само, як автомобіль-забавка, повертається та біжить у певному напрямі, зупиняючись лише там, де зіткнеться з якоюсь несподіваною силою.

Ми вже бачили, що немає жадного ідеологічного примусу, який змушував би Кремль до прискорення в досягненні його мети. Так само як і церква, він діє на полі довготривалих ідеологічних концепцій, і він може мати терпеливість. Він не має права ризикувати наявними досягненнями революції задля якихось майбутніх дрібничок.

Ці настановлення підсилюються практикою з історії Росії: сторічними воєн із кочовниками на просторах широкої неукріпленої рівнини. Там особливе значення мають: обережність, обачність, гнучкість, уміння обдурити, і природньо, що ці якости особливо цінятьcя російським чи східнім розумом.

Отже Кремль не соромиться відступити перед лицем дужчої сили. Змушений відступати поза всяким пляном, він не піддається паніці. Його політична діяльність нагадує потік, що постійно пливе до певної мети. Його головна турбота — упевнитися, що він заповнив кожний закапелок і кожну щілинку, приступну йому на водах світової політики. Але він по філософському зустрічає неприступні перепони на свому шляху і пристосовується до них. Основне те, що завжди має бути натиск, безперервний постійний натиск у напрямі до наміченої мети.

З цих міркувань виходить, що з більшовицькою дипльоматією і легше і водночас важче мати справу, аніж з дипльоматією індивідуалістичних провідників аґресії, як Наполеон чи Гітлер. З одного боку вона чутливіша для сили ворога, виявляє більше готовости поступатися на окремих ділянках дипльоматичного фронту, коли почуває ворожу силу надто сильною і є, отже, більше раціональною в логіці і реториці. З другого боку її не можна легко перемогти або залякати якоюсь одною перемогою противників.

Яка повинна бути американська політика

За цих обставин ясно, що основним елементом будь-якої політики ЗДА щодо Радянського Союзу має бути тривале, терпеливе, але тверде і пильне стримування тенденцій Росії до експансії. Проте важливо відзначити, що така політика не має нічого спільного з зовнішньою театральністю, з погрозами, з криком, або зайвою жестикуляцією, що мала б виявити зовнішню „твердість". Якщо Кремль в основному проявляє гнучкість у своїй реакції на політичну діяльність, то це ніякою мірою не є невідповідним до вимог престижу. Так само як і кожний інший уряд, він міг би поставити себе через нетактовну і погрожуючу жестикуляцію в такий стан, в якому уже не міг би йти на поступки, навіть коли б вони диктувалися відчуттям реалізму. Російські провідники це добрі знавці психології і вони прекрасно знають, що втрата рівноваги і самоконтролі ніколи не стає джерелом сили в політичних справах. Вони вміють швидко використати такі ознаки кволости ворога.

З цих причин передумовою успіху у взаєминах з росіянами є вимога до уряду, щоб він весь час зберіг холоднокровність, скупчення і спокій і щоб його вимоги до політики Росії були висловлені в такий спосіб, щоб лишився відкритий шлях до компромісу, який не разив би престижу Росії.

Якщо ідеологія переконує провідників Росії, що правда є на їх боці, і що через це вони можуть чекати, то ті з нас, що не є під владою тої ідеології, мають змогу об'єктивно дослідити важність цієї обіцянки.

Совєтська теза не тільки містить у собі погляд про певний брак контролі Заходу над його власною господарчою долею, але також приймає, що в Росії необмежений час пануватиме єдність, дисципліна і терпеливість. Поставмо цю апокаліптичну візію на землю і приймім, що західній світ знайде засоби і можливості стримувати совєтську силу протягом 10 чи 15 років. Що це значило б для самої Росії?

Совєтські провідники, застосувавши новітні досягнення до техніки деспотизму, розв'язали питання слухняности в межах своєї влади. Мало хто робить спротив проти їх влади, а як хто й намагається, то фактично нічого не може зробити проти державних органів гноблення.

Кремль виявив себе здібним вивершити свою мету — побудову в Росії, не зважаючи на інтереси її населення, промислових підвалин важкої металюргії, яка, можна бути певним, хоч і не вивершена ще, але продовжує зростати і наближується рівня головних індустріяльних країн світу.

Непевність над політичним життям Сов. Союзу

А втім, і підтримування внутрішньої політичної безпеки, і побудова важкої промисловости йде за жахливий рахунок людського життя, людських надій і енергії. Війна додала жахливої руїни, смерти і виснаження. В наслідку всього цього населення сьогоднішньої Росії є фізично й духово перевтомлене. Існують межі фізичного і нервового напруження людей. Ці межі є абсолютні і зв'язують навіть найжорстокіші диктатури, бо поза ті межі уже не можна гнати людей.

Тут може допомогти тільки молода генерація, яка, не зважаючи на всі злидні і страждання, є велика числом і енергійна, а росіяни є взагалі талановитий нарід. Але ще неясно, як відбивається в зрілому віці ненормальне емоційне напруження в дитинстві, створене Радянським Союзом і неймовірно збільшене війною. До того ж треба додати, що економічний розвиток совєтів, хоч і має певні формальні досягнення, та характеризується випадковістю, строкатістю і нерівністю. Трудно уявити, як зможе втомлене і занепале духом населення подолати в скорому часі всі труднощі, працюючи переважно під тінню страху та примусу.

В той же час велика непевність висить над політичним життям Радянського Союзу. Це є непевність, обумовлена тим, що одна особа або група осіб панують над іншими людьми.

Насамперед, звичайно, це є проблема особистого становища самого Сталіна. Треба пам'ятати, що він втратив 20 років на те, щоб укріпитися на такому ж високому стані, який посідав Ленін у комуністичному русі. Це коштувало життя мільйонам людей і струсило державу геть до її підвалин.

Завжди може статися, що якийсь перехід влади відбувається спокійно і непомітно, без особливих зрушень. Але знову ж можливо, що при тому, висловлюючися за Леніном, справа раптово виллється в один з тих „неймовірно швидких переходів" від „делікатного обману" до „дикого насильства", які характеризують історію Росії і який може струсити і більшовицьку владу аж до самих її основ.

Але це є питання не тільки особи Сталіна. Починаючи з 1938 р. політичне життя у вищих колах совєтської влади було небезпечно заморожене. Всесоюзний З'їзд Комуністичної Партії, в теорії найвищий орган партії, повинен збиратися не рідше як раз на три роки. Скоро промине вже 8 років від часу останнього з'їзду.

За цей час кількість членів партії удвічі збільшилася. Дуже багато членів партії загинуло підчас війни і сьогодні понад половину партії складають ті, що вступили після останнього з'їзду. В той же час, та ж сама маленька група людей стояла на чолі партії і провела цілу серію дивовижних змін у державі. Звичайно, війна обумовила ґрунтовні політичні зміни в кожному з великих урядів Заходу. Звичайно, ця причина є достатньо основна, щоб також вплинути і на сумне політичне життя більшовиків.

Більшовицька влада несе в собі насіння власного розкладу

Хто може сказати, чи за таких обставин евентуальне омолоджения вищих верств влади (що може бути тільки справою часу) відбудеться гладко і мирно, чи суперник у боротьбі за владу не зрушить політично незрілі і недосвідчені маси, щоб знайти серед них підтримку для своїх домагань.

Таким чином майбутнє більшовицької влади ні в якому разі не є таким певним, як це здається людям у Кремлі, обманутим завдяки здібности росіян до самообману. Імовірно (і на думку автора цих рядків, дуже ймовірно), що більшовицька влада, так само, як і капіталістичний світ у більшовицькій концепції, носить у собі насіння власного розкладу і ріст цього насіння поступив уже далеко.

Ясно, що ЗДА не можуть сподіватися у ближчому майбутньому політичної інтимности з совєтським режимом. Ми повинні продовжувати ставитися до радянського Союзу, як до суперника, а не як до партнера на політичній арені. Треба й далі сподіватися, що політика більшовиків проявлятиме обережний постійний тиск у напрямі розкладу і послаблення всіх суперників та їх влади.

Для противаги цього є такі факти: Росія, у протилежність до західнього світу, взагалі є досі значно слабша, в політиці вона в великій мірі гнучка, а більшовицьке суспільство повне таких недоліків, які евентуально можуть послабити його загальний потенціял. Це все може дати підставу З'єдиненим Державам з обдуманою певністю розпочати політику твердого стримування, що має непорушно протистояти росіянам у кожній точці, де вони виявляють втручання в інтереси миролюбного і стійкого світу.

Але в дійсности можливості американської політики аж ніяк не обмежуються вдержуванням лінії і надіями на краще. Для ЗДА є цілком можливим впливати своїми діями на внутрішній розвиток і всередині Росії і в усьому міжнародньому комуністичному русі, який значно впливає на політику Росії.

Це є не тільки питання інформаційної діяльности, що її наш уряд може проводити в скромних розмірах і в Радянському Союзі і будь-де ще. Це є швидше питання того, до якої міри можуть ЗДА створити серед народів світу враження країни, яка знає чого вона хоче, яка успішно впорується з питаннями свого внутрішнього життя та зі своєю відповідальністю, як світової потуги, і яка здібна проявляти своє духове обличчя серед основних ідеологічних течій нашого часу.

Якщо таке враження буде створене і підтримане, то прагнення російського комунізму будуть безплідними і донкіхотськими, надії та ентузіязм прихильників Москви послабнуть, а закордонна політика Кремля зазнає ще додаткового обтяження. Адже концепція про старечу кволість капіталістичного світу є основою комуністичної філософії. Навіть той факт, що ЗДА не зазнали економічної депресії, яку від кінця війни віщували з самозадоволеною певністю ворони з Червоної Площі, знайшов глибокий відгомін у комуністичному світі.

Кожний прояв нерішучости, роз'єднання і внутрішніх розбіжностей в нашій країні зразу ж оживлює цілий комуністичний рух, комуністичний світ збуджується і починає тремтіти надією, а в московському наступі помічається якась жвавість.

Отже, в дійсности рішення буде великою мірою залежати від нашої країни. Справа більшовицько-американських взаємин по суті є випробуванням загальної вартости ЗДА як нації серед націй.

АНЕКСІЯ АБО ЗАВОЮВАННЯ

„...Під висловом анексія або завоювання чужих країн Совітський уряд розуміє — згідно з розумінням прав демократії взагалі, а робітничої кляси зокрема — кожне прилучення малого або слабого народу до більшої і сильнішої держави, без його згоди і недвозначно ясно і добровільно висловленого бажання...

„...в випадку коли нарід влучено до держави шляхом примусу переможною силою проти його ясно висловленої волі (незалежно від того, чи та воля була проголошена друком, чи на мітинґах або народніх вічах, чи шляхом постанов членів того народу або шляхом протестів і повстань проти наїзника), в випадку, коли нарід, позбавлено права рішати без найменшого натиску про форми свого державного існування шляхом вільних виборів, при чому війська наїзника або сильнішої держави повинні бути вповні стягнені — в таких випадках прилучення є анексією, завоюванням і насильством".

З постанов II. Всеросійського З'їзду Совєтів 18. 11. 1917 р. Цитовано з „The Intermarium Bulletin" Nr. 6, Roma, 1947.

Троцький і Сталін

З ПРИВОДУ КНИЖКИ ТРОЦЬКОГО ПРО СТАЛІНА

написав **Ґ. Б. Томес**, переклад з англійського

Монументальна студія Троцького про Сталіна була закінчена тільки в двох третіх, коли він впав жертвою атентату в 1940 р. Неможливо знайти в цій книжці якийсь слід з тих великих ідей, якими, як нам говорили, мали захоплюватись творці російської революції. Кожний бачить сьогодні, що це була жорстока й особливо безоглядна боротьба за владу, незлагіднена навіть хвилевою свідомістю вини. „Колесо історії — каже Троцький — завернуло в багатьох відношеннях до часів ренесансу, які наша доба навіть перевищила дикістю і брутальністю". Але хай історики займаються порівняннями. Мені здається, що таке порівняння, як оборона того всього, що сталося за останніх 25 літ, надто поблажливе. Російська революція — з більшим успіхом, як будьяка інша катастрофа в історії християнського світу — стерла межі між добром і злом, а разом з тим знищила старі демаркаційні лінії між свободою і неволею, рівністю і привілеями, правдою і брехнею, ласкавістю і брутальністю. Вона не вдоволилась тим, що розчавила тіло власних дітей, вона скалічила і зруйнувала їх душі. Вбивство з часів ренесансу це був гарячий акт пристрасти і визов Бога, совєтське вбивство це механічна робота подібна напр. до вимивання скляних пробівок в хемічній лябораторії. Совєтська брехня це тільки інґредієнт (складова частина) державної лябораторії, який не підлягає ніяким моральним оцінкам. „Наша доба, каже Троцький зза гробу, це понад усе доба брехні". І це говорить він у такий звичайний спосіб, як ми сказали б, наприклад, що наш час це час бензинової машини.

Троцький каже, що Сталін зрадив революцію. Показує, як він винищив старих большевиків і запровадив совєтську реакцію, „якої гнет без порівняння важчий для опозиції, ніж гнет царської реакції для більшовиків". Він виказує, як крок за кроком в безконечній черзі брехні винесено на престіл міт про революційну минувшину Сталіна. Навіть „література і мистецтво сталінської доби перейдуть в історію як приклади найбільш абсурдного і простацького візантинізму". Але мимо всього книжка залишає нас з враженням, що світ зовсім не був би інакший, якщо Сталіна, а не Троцького, замордували б на мехіканськім вигнанні.

Майже половина книжки присвячена молодим літам Сталіна. Як історичне свідоцтво цього періоду, оповідання Троцького це безцінне джерело інформацій. Його заїла ненависть до свого великого суперника, ненависть, що неначе виринає з могили, така очевидна, що можна б сумніватись у деяких його висновках. Він твердить, що Сталін замордував Леніна і Ґоркого, але не подає ніяких доказів. Нитку свого оповідання він перериває раз-у-раз глумливими заввагами, як ось наприклад: „Легше уявити собі Сталіна, як він потайки в ночі наставляє лапку, ніж як стріляє до птаха в леті". Його погорда до Сталіна — безмежна. Сталін це „ніщо інше, як тільки плебейський демократ, глупий провінціял, обставинами свого часу змушений приняти на себе марксівську поволоку".

Ніщо з того не помагає нам зрозуміти, як Сталін вийшов на найвищі верхів'я влади і як закріпився там, не зважаючи на зависть своїх приятелів. Навіть прикмети, які подивляв у нього Ленін — твердість, шорсткість, впертість, хитрість, — не виясняють, як це він влаштував, що здобув владу і вдержався при ній проти опозиції здібніших і більше досвідчених товаришів. Я думаю, що причини того треба шукати в його особливім умінні маневрувати часом (вміти вибрати властивий час). На ділянках, де він не визнавався зовсім, напр., закордонні справи, робив жахливі помилки. Але на йому властивім терені його не можна перевищити. В його аналізі чинників, що рішають про елементи сили, його інстинктовне знання в виборі відповідного часу, коли пристати до одної групи, покинути другу, а третю знищити — він був, як його показує Троцький, майстром, який о цілу голову перевищував усіх інших. Його змисл для реалізму — абсолютний: в порівнянні з ним Троцький, а навіть Ленін це майже романтики. Троцький каже: „В дискусії з опонентами Сталін не дасть закрити собі очі ніяким серпанком". Він розгадав таємницю влади.

Видається, що він був одинокий, хто розумів підстави, на яких можна сперти владу в Росії. Передусім це була основна концепція, „що жовтнева революція, як коріння нового режиму, мала заняти центральне місце в ідеології нових правителів". Тому вже зарання Сталін взявся творити міт про те, що він і Ленін були батьками революції. Сталін розумів, що соціялізація — тому, що залежна вповні від бюрократії — доведе до створення нової бюрократичної ґієрархії. Тому він в пору зорієнтувався, що він може вповні покладатись на неї і боротись на життя і смерть проти кожної загрози для її влади і привілеїв з боку нової соціяльної кляси. Вкінці „в міру того, як стабілізувалося життя бюрократії, зростала серед неї потреба комфорту". Сталін „виїхав на верхи на хвилях того спонтанного руху за вигодою життя, керуючи тим рухом і впрягаючи його до свого воза". І вкінці „контроля над продукцією відкрила тій бюрократії шлях до влади". І що це шкодило Сталінові, що „він, зовсім про те не знаючи „зорганізував не тільки нову політичну машину, але й нову касту?" Головне, що влада в його руках.

Картина Сталіна, яка виринає зі сторінок цієї книжки, ясна: це зручний політик державної машинерії. Ясно теж, що Сталін, „завжди діє емпірично, під тиском його природнього опортунізму, який завжди каже йому шукати лінію останнього спротиву". Ані програма партії, ані принципи революції не мають для нього значення. Дль нього важна тільки дієспроможність партійного апарату і його власна змога контролювати цей апарат.

Коли це дійсно правда, а я думаю, що так, то нам треба буде змінити неодин з наших поглядів про совєтську закордонну політику. Нам прийдеться залишити ті старанні зусилля, які роблять наші експерти, щоб аналізувати промови Сталіна і статті совєтської преси, надіючись тим шляхом зрозуміти, що Москва властиво хоче. Там нема іншої політики за виїмком тої, яка намагається всюди в поза-більшовицькім світі послаблювати своїх противників. І коли сталінізм є тільки інше слово для опортунізму, то совєтська закордонна політика є тільки рефлексом нашої. Це значить, що вона буде сильна, коли наша слаба, і буде слаба, коли Лондон і Вашинґтон будуть міцні.

Ми бачимо, що кожний територіяльний здобуток, кожна дипльоматична перемога Рад. Союзу в останнім десятиліттю була вислідом дипльоматичної слабости спершу німецької, а потім західної дипльоматії. Де задемонстровано дійсну силу, як нпр., в Персії, там опортунізм Сталіна спонукав Росію відступити. А де захід позував або шаржував, не маючи засобів або волі перевести протест в діло, як у південно-західній Европі, там совєтська політика перемогла. Бо Сталін, як майстер реалізму, знає, що незалежно від того, яку вартість мали б духові сили в часі війни, в часах мира може вдержатись тільки та країна, яка має відповідну силу до своєї диспозиції.

(З лондонського тижневика „Спектейтор")

З парадоксів нашого часу

Англійська військова влада в Гамбурґу видала такий комунікат про стан цін на чорнім ринку Гамбурґу: „В часі звітного місяця подача товарів чорного ринку була в порівнянню з попереднім місяцем — незмінна. Дуже великий був попит на товці, а подача була в поміркованих межах. Ціни на каву, какао, і хліб впали на 50%. Ціни закордонних папіросів дуже хитались". — Weltpresse.

Польсько-українська дискусія з перспективи Лондону

Лист **Мирослава Полоницького**

Вже від довшого часу на сторінках української преси в Німеччині проходить дискусія на тему польсько-українських взаємин. Площина дискусій така широка, кількість і якість проблем, справ, концепцій така велика, що годі й поважитись на, хоч би й найзагальніший, підсумок того, що на цю тему сказано. Сміло можна ствердити, що довкруги цього питання повстала вже ціла література предмету.

З якоюсь впертістю і майже що пристрастю забирають в цій справі голос наші редактори, публіцисти з однієї і другої сторони. З однієї й другої сторони сиплються аргументи, ствердження, заяви важности, необхідности цього питання. З обох сторін маніфестується гаряче бажання взаємно зблизитись, краще себе пізнати, дискутувати і до чогось таки договоритись. Іншими словами, оба партнери цієї дискусії промощують шлях ідеї співпраці — зближення — співжиття між обома народами, що на сьогодні впряжені в один ридван східного деспота, мріють про вільне життя і заздалегідь промощують шлях ідеї співжиття чи радше полагоди міжсусідських, дідично і хронічно обтяжених стосунків, яким на ім'я „незгода". Ці дискусії проходять в атмосфері дружніх зустрічей, куртуазійних візит і гутірок.

І читаючи про те все на сторінках української преси в Німеччині, пересічний читач може й радіє, що ми і в умовинах злиденного життя на чужині творимо якесь велике корисне діло, робимо потрібну й необхідну політичну роботу в секторі польсько-української проблематики.

Я не хочу входити в суть самої справи чи радше проблеми, як і не думаю підважувати чи ослаблювати саму доцільність і потребу тієї акції. Не хочу теж зупинятись над такими кардинальними питаннями тієї справи, як необхідний для її остаточного вирішення акцент офіційних політичних кругів (бодай зі сторони польського партнера) на таку чи іншу розв'язку цього безперечно наболілого питання. Бо як досі, дискусію ведуть тільки публіцисти з доброї і непримушеної волі і за це їм можна висловити признання, що хочуть протоптати перші стежки для серйозного і фактичного розгляду цього комплексу справ. Натомість я хочу на цьому місці кинути жмут світла на проблему польсько-українських взаємин з лондонського прожектора, або іншими словами, показати колам нашого зацікавленого польсько-українською дискусією громадянства в Німеччині, як задивляються на проблему Галичини, як одного з найбільш дразливих відтинків польсько-українських взаємин, — польські політичні партії і формована ними польска прилюдна опінія в Англії.

Авторові цих рядків вже неоднократно доводилось дискутувати це питання з цілим рядом осіб з кругів польської інтелігенції, молоді, вояків і ствердити понад усякий сумнів, що всі вони без вийнятку як „conditio sine qua non" майбутньої вільної Польщі визнають лінію Збруча і навіть в уяві не допускають якоїсь ідеї ревізіонізму польської державної концепції, яку й визначає річка Збруч на Сході. Авторові цих рядків доводилося читати всі енунціяції й декларації відносно Галичини всіх польських політичних угрупувань різних „zwiazkow ziem poludniowych i polnocnych" і т. п. і знову понад усякий сумнів ствердити, що всі майже політичні круги, угрупування, за дуже маленькими вийнятками, відносно своїх „історичних прав" до західно-українських земель є однозвучні, в своїх поглядах непохитні і одним фронтом в цій справі виступають.

І в той час, коли польсько-українська дискусія в Німеччині не пригасає, а навпаки здавалося б кристалізується в конкретних формах здогадних „успіхів", — в перших днях нового року (4. січня), в Лондоні, де досі перебуває еліта польської політичної еміґрації, відбулося громадянське зібрання під гаслом „за одноцілу поставу відносно питань польського кордону на Сході".

Віче організували згадані вище „звйонзки", на прелеґентів запрошено вісьмох доповідачів, що репрезентують вахляр польської політичної думки. Особливу вимову і закраску надавав цьому зібранню факт, що взяли в ньому участь представники польського еміґраційного уряду з прем. Бор-Коморовським у проводі, ген. Андерсом та іншими визначними особами польської політичної верхівки.

Зібрання стояло під знаком морального „лінчу"-засуду Міколайчика за його політику резиґнації з був. східно-польських територій (в тому числі й Галичини) в користь Рад. Союзу. Вони гостро наплямували його теперішнє відстоювання політики Ялти й одобрювання її серед кіл польської еміґрації в ЗДА, з якою навіть він склав відповідний договір, чи радше устійнив точки спільного порозуміння. Справа, здавалося б, чисто польська. Одначе по своїй суті так близько й безпосередньо зв'язана з проблемою західно-українських земель, що варто бодай інформативно і побіжно познайомити наше громадянство з ходом цього зібрання, а радше з деякими характеристичними виступами поодиноких промовців і висновками.

Характеристичне, що жадний із промовців, які виступали, аналізуючи політику Міколайчика відносно бувших польських східних земель, ні одним словом не згадав, ба навіть з імені не назвав українців, немов би то їх там ніколи не було, а радше немов то їх зовсім не торкається. Значить, у своєму підході до проблеми втрачених рішенням Ялти західно-українських земель зайняли становище, сказати б можна, академічне, принципіяльне, що іншими словами можна б висловити: **говоримо про вас без вас, бо ви в тій справі нічого сказати не маєте.** Оцей догматичний підхід до проблеми втрачених „історичних і корінно-польських земель" дуже прикметне явище вже в самому заложенні того зібрання, яке тією справою займалося.

Другою прикметною рисою виголошених палких і боєвих промов проти Міколайчикової політики була однодушність й абсолютна однозгідність усіх промовців у тому, що без Львова і Вильна — без кордонів накреслених ризьким договором — не може бути й мови про відбудову нової вільної „моцарствової" Польщі.

І врешті третьою характеристичною рисою цього зібрання було ствердження, що ми (тобто польська політична еміґрація) і тільки ми можемо репрезентувати польську політику в майбутній розв'язці тієї справи.

Шоб ті наші завваги не були голословні, наведемо для прикладу кілька речень, які впали з уст промовців на тому зібранні. І так:

> „Розуміємо, що без східніх земель немає суверенности польської Річипосполитої, немає незалежности" (з промови предсідника „звйонзку" Ґодлевського).

> „Мусимо домагатися... щоб справа польських східніх земель була піддана ревізії в світлі прав Польщі, її незалежности, її безпеки зі Сходу. Хто не боронить прав Польщі до її східних земель, є прихильником Ялти. Ніколи не погоджуся на те, щоб чужі амбасадори творили для Польщі уряд і щоб пересували без нашої згоди кордони так, щоб незалежність Польщі була загрожена" (ред. Роєк).

„Справа східного кордону не є для нас пустим гаслом. Постулят польського повороту до ризького кордону — це постулят дійсний і безоглядний. Ми мали східні землі перед війною, вони були нашою дідизною, були частиною нашого минулого і ми для них принесли стільки жертв за час історії. Ми боролися за них в часі останньої війни з наїзником, в той час, коли інші з цим же наїзником співпрацювали. Справа польських східніх земель це справа польської незалежности політичної й господарської. Маючи східні землі, Львів і Виль-

но, Польща контролює ключеві позиції своєї оборонности від Сходу. Дехто каже, що вистачить, коли матимемо федерацію з Литвою й Україною. Це не вистачає, бо це були б держави слабі, які заздрісно берегли б своєї окремішности від Польщі" (ред. Піщковський — видавець часопису „Львуф і Вільно").

Зібрання закінчилось ухваленням резолюцій, в яких безоглядно засуджено Міколайчика як зрадника, що погодився на втрату бувших польських східних земель, і які стверджують, що „польський кордон на Сході, за який польський нарід готов боротись до останніх жертв, це кордон ризького договору, без якого Польща не може бути державою незалежною ані під політичним, ані господарським оглядом. Від тієї засади не може відступати жаден польський табор без уваги на свою подрібну програму, яку визнає" (5-та точка резолюцій).

Хай же цих кілька завваг до питання польсько-українських взаємин і дискусій під сучасну пору і цих інформацій з терену Вел. Британії, що є осередком польської політичної еміґрації, будуть одним з причинків до тієї ж дискусії, яка на нашу скромну думку тільки і дискусією, мабуть, лишиться.

З листів від наших приятелів

Лист з Ню Йорку

...Нас, що звикли віддавна жити в обставинах „нендзи галіцийскей", нас, що бачимо навкруги себе европейську руїну та таборове голодування, Америка зразу приголомшує надміром добробуту. Всього, чого лише душа може забажати, маєте всюди гори і доступне воно кожному. Люди живуть нормальним, безпечним життям, і все те, що твориться десь там поза Америкою, обходить тутешніх людей так само, як оповідання баби Параски. Із чемности американці (рівно ж і українського походження) послухають оповідань новоприбулих ДіПі — скитальців, а далі їхня увага знову повертається до привичних і милих справ бізнесових та різних розваг, яких тут не бракує. Нікому і в думку не приходить, що це безпечне, багате життя, ці височенні хмародери та потужні фабричні споруди, могла би осягнути якась небезпека, що зміг би хтось зруйнувати. Большевизм і його загроза цьому світові, — це все казочка для нечемних дітей...

...Перша ілюзія, якою ми там в Европі живемо, що світ цілий творить єдність, — ця ілюзія гине безслідно при першому ж контакті з американською дійсністю. Величезні океанічні простори які лежать по обох боках Америки, це реальність, яка робить нам зрозумілою доктрину Монрое, робить зрозумілим американський ізоляціонізм. Навіть я, свіжо випечений американець, відчуваю вже певну зміну в свому думанні та світовідчуванні. Усі дотеперішні факти з першої й другої світових війн, коли Америка приходила до Европи, це не є для неї річчю істотною, це лише епізоди, що зовсім не міняють змісту життя американців. І в першому і у другому випадках властивою причиною, властивим промотором американської дії були чинники, що знаходяться поза Америкою. В цих, порівнюючо безпечних американських прогулянках до Европи були лише елементи здорового спорту та бізнесу, а не якась містика христових походів проти магометанських невір...

...Отже і в нашій справі не Америка, але Англія рішатиме те: „битися чи миритися" з совітськими ботокудами, та й то звичайно не своїми, а чужими, може й знов американськими кулаками. А Англія покищо має досить часу і тому воліє покищо підписувати з ботокудами торговельний договір, як колись після першої війни та невдатних інтервенцій вона підписала... Отже коротко, приїхавши до Америки я переконався, що наші европейські сподівання не оперті на ніяких реальних підставах. Большевицьке бахвальство про світовий пожар не беруть надто поважно і спроби поширення більшовизму в Европі мають надію вповні знівечити „Маршаловим пляном", себто доляром і підтримкою антибільшовицьких сил в окремих краінах. Боротьба поміж СССР і Англо-Америкою вже йде, але не в тих формах, в яких ми бачили б і для себе проблиск якоїсь надії скорого визволення. Нині викидають більшовиків із західної Европи, завтра може викинуть із середної, але чи захочуть їх викинути ще й зі східної, — це ще велике питання. В кожному випадку — не скоро воно постане. Воно постало би скоро лише тоді, коли більшовики, замість поразок, мали б у Франції та Італії яскраві успіхи, коли б вони, так як Гітлер, стали над Суезом, Ґібральтаром, Ля Маншем; коли б загрозили вони безпосередньо Лондонові і Нюйоркові. Коли б більшовицька п'ята колона в Нюйорку й Вашінґтоні потрапила зробити те, що робить вона нині в Парижі й Римі, чи Греції. А так, то сидить ця колона тут, як миш під мітлою і лише язиком громить американську плютократію...

На такому загальному тлі виявляються зовсім безпідставними наші уявлення, наче б Америка нині могла виявити якесь виїмкове зацікавлення українською проблемою і особливу активність. Досить буде, коли — згідно з законом Стрейтона — вона допустить до себе переїзд кілька десяти тисяч найздоровіших українських ДіПі, які тут мусітимуть підлягти тим же швидким процесам асиміляції, що й їхні попередники. Очевидно, нині керуючі політичні кола Америки, передбачаючи поважну міжнародню гру на дальшу мету, вже громадять у своїй руці дані з українського атуту. Навіть мають вже добру їх колекцію. Одначе, коли і як ці українські козирі будуть положені на стіл, американці ще нікому не прозрадилися...

Покищо джерелом інформацій про українську проблему в світі є аґентура із людей, що проживали в колишній царській Росії та СССР. Це переважно або жиди, або росіяни, або поляки, і лише в найменшій мірі українці. Останні завдяки своїй малій політичній виробленості і розбиттю по своїм симпатіям до окремих груп, можуть достарчати лише дані без ширшого конструктивного аспекту для державної майбутности України. Я особисто думаю, що єдино цінне свідоцтво про українську справу дає лише життя і діяльність українських ДіПі в Европі. І цілком правильно робиться, коли його всемірно і всебічно розбудовується, без огляду на тимчасовість перебування українців у Німеччині. Стара американська еміґрація, так як я її тут спостерігаю, вповні засуджена на відумертя.

...Перенесення наших науковців до ЗДА вважаю справою цілковито нереальною. Українське суспільство тут не має для цього ані відповідного розуміння ані організації ані коштів. Науковці, що прийдуть сюди за поміччю різних християнських організацій, так як і інші еміґранти, користатимуть з кількатижневої допомоги, поки не підшукають собі помешкання і праці. Тутешнє українське життя є в такому організаційному стані, що не може забезпечити науковцям якоїсь нефізичної праці, хіба що вони висвятяться на священиків до одної з трьох православних, двох католицьких епархій і до 20 евангелицьких сект. Хто має таке духовне покликання то буде мати досить добрий кус хліба. Хто ж цього не має, то мусить або проситися на ласкавий хліб до одної з погребних інститукцій, або йти на фізичну працю.

Я собі вибрав останнє. Поки не засвою достаточно англійської мови і поки не можу приступити до іспитів для одержання права практики, заробляю на життя своє і родини працею на фабриці, де пройшов уже кілька ступенів і одержую вже платню як фаховий робітник. Моя дружина рівно ж працює, як вечірня спрятуха у великому банку. Працюємо по 8 годин денно від 8 до 4,30, а потім від ½ 8 до 10 ходимо до школи на мову. В суботу і неділю маємо вільне і використовуємо час для полагодження господарських справ, громадських зустрічей та писання листів. Настрій маємо бадьорий, добрий. Почуваємо себе вповні вільними птахами.

Лист з Буенос Айресу

...Праці при тутешніх українських організаціях не можна мати, бо таких організацій тут тільки дві: „Просвіта" та „Відродження" й обидві вони бідні, як церковні миші. На 120.000 українців в Арґентині (ніхто їх тут не рахував, але всі більш-менш погоджуються на цій цифрі) тільки біля 3.000 зорганізовані в „Просвіті" та „Відродженні", а 40.000 взяло совітські пашпорти. Культурний рівень тутешньої еміґрації незвичайно низький. Інтеліґенції тут завжди було дуже мало, а та, що була, не витримувала загального рівня й відокремлювалася від загалу, віддаючись приватним справам.

Тільки з приїздом інтеліґенції з Европи тут справи покращають, але на це потрібний час. Для інтеліґенції ніяких варстатів праці нема, хіба для інженерів; все інше мусить іти на фабрики. Ніяких закордонних дипломів тут не признають. Шоб попасти в університет, треба кожному чужинцеві здавати арґентинську матуру.

Всі, хто сюди приїздить, чомусь розчаровуються; чомусь всі малювали собі фантастичні замки, а приїхавши, бачать, що тут життя важке, — треба дуже ретельно працювати на шматок хліба. Фізичної праці тут для кожного досить, але (в столиці) панує така мешканева криза, що заробітку не вистачає на пристойну кімнату і тому приходиться винаймати тільки ліжко. Нема сумніву, що не зважаючи на такий стан, я раджу кожному не старшому всетаки сюди їхати: побідувавши рік, можна вийти в люди. Можливостей багато, але треба перш за все опанувати мову, без неї можна бути тільки чорноробочим. Крім того треба знати якесь ремесло.

...Український Допомоговий Комітет ніяких засобів не має. Тому й посилок теж нікому не шле. Голова його їздив на власний кошт до ЗДА на панамериканськo-українську конференцію, щоб здобути засобів від тамтешніх Комітетів, але не дістав нічого. Тому й ті люди, які сюди приїздять, не можуть рахувати на ніяку допомогу з боку Комітету. Вся його роля зводиться на діставанні віз, а там кожний вже мусить використовувати свою візу, як сам знає.

...Коли б Ви мали людей, що хотіли б сюди їхати, (а їхати сюди все ж краще, як залишатись в Европі), то подайте листу осіб з точними біографічними даними — дата й місце народження, релігія, фах, освіта, тощо. Я дам до Комітету, там їх впишуть на чергові листи, що вже виготовляються для наших людей в Німеччині.

Малий фейлетон

ЯК ПИСАТИ ГАЗЕТНУ СТАТТЮ

Відомо, що статтю треба пистаи виключно про речі, в яких нічого не розумієш; тільки завдяки цьому здобуваєшся на зухвалість, яка може зробити статтю інтересною і тим самим читабельною. Пильнуйте цієї тези — і Ви ніколи не будете бентежитися браком тем.

Для першого шкіцу статті може бути корисним легкий алькогольний хміль, але остаточний запис має відбутись по відпочинку, при тверезому стані.

Відносно формулувань діє аксіома: центр ваги тематичний і центр ваги стилістичний завжди треба розставляти так, щоб вони не збігались; напруження, що виникає з цього, є плодотворче незвичайно. Тому з користю для справи обирають до нотаток тон наукового трактату. Зате при поважних темах належить брати злегка саркастичний тон. При цьому рекомендується обрамовувати істотний пункт тривіяльности або невеликими нісенітницями; бо лінивий читач хоче бути заскоченим: найкращі зубні лікарі це ті, які разом з наркотичним шприцом непомітно вводять в рот пацієнтові також і щипці. Найтяжче трактувати субтильні теми, як от „про уміння писати статті". Є улюбленою ницістю подавати їх у такому стилі, який має симулювати логічну чіткість.

Бережися давати відповіді на цілком очивидні справи, а тим паче пояснювати, що саме подумано як поважне, а що — як жартливе. Містифікації є сіль журналістики.

Треба відібрати читачеві здібність мислити, це так, але кінцеві висновки він повинен зробити сам — в пастку такого благодійства він все ще потрапляє. Стаття має дати тільки барви і точки опори, що на них читач може потім снувати образи своїх бажань. Це не єдина риса, яку журналістика має в спільному посіданні з фаєрверками; вона бо, як і фаєрверки, є марне, але прибуткове зайняття.

Фрідрік Кемпфер, дипл. фізик
Göttinger Universitäts-Zeitung

З парадоксів нашого часу

Вашинґтонський кореспондент газети „Süddeutsche Zeitung" пише в ч. 106, що міністр пошти Геннеґен, уступив з уряду ЗДА тому, щоб стати головою спортового клюбу бейзбол.

Ворожа мафія діє

Інструкції для комуністичної роботи серед ДіПі

„Baltic Review" з 28. листопада 1947 року оголосив такі інструкції, видані комуністичним агентам в таборах ДіПі (наводимо в дослівнімп ерекладі за „East Europe" ч. 161, грудень 1947):

Необхідно викликувати господарську й політичну незгоду між утікачами різних національностей. Різні політичні групи серед утікачів однієї національности треба штовхати на взаїмне ворогування, яке повинно найти вислів і на сторінках преси. Культурна діяльність утікачів мусить бути паралізована. В тій цілі треба заохочувати іґнорантів і тупих осібняків, щоб домагались керівних постів і писали до газет, дбаючи про те, щоб їхні писання, які не можуть пошкодити комунізмові, мали першенство в пресі утікачів. Необхідно викликувати скандали, які лишають у світі враження, що утікачі, це неґативний елемент.

Треба поглиблювати роз'єднання між католицькою Церквою і Церквами православними.

Утікачів треба всяким способом обезцінювати в очах представників тих країв, які хочуть дозволити їм іміґрувати, напр., Канада, Арґентина, Бразилія і т. п.

Муситься зруйнувати економічну базу утікачів усякими можливими засобами. Кримінальні злочини в таборах мусять траплятися частіше. На відповідальних робітників у таборах треба кидати підозріння, що вони спроневірили американські речі. Треба викликувати взаїмне надовір'я між жителями таборів і їх управою. Найбільш ефектовний засіб до цього — провокувати адміністрацію табору і поліцію, щоби поступали несправедливо. Це має викликувати незадоволення й огірчення між таборовиками, при чому можна спонукати адміністрацію і поліцію „показати свою владу". Цього рода провокації не наткнуться на більші трудноці, як довго адміністрація має багато свободи в роботі, а контроля з гори практично не існує.

Небезпечних типів серед утікачів треба заставити мовчати, а неінтеліґентних висувати на керівні позиції, де їх можна використати в наших інтересах. Основне значення має викликування настроїв незадоволення і безнадійности, бо це захитає утікачів у спротиві проти комунізму й ослабить їх волю.

Найбільше зусиль треба звернути на те, щоб викликати ворожнечу між утікачами та Аліянтами. Аліянтську поліцію треба переконати, що утікачі це кримінальні елементи; треба постійно на неї впливати, щоб їх відповідно до того трактувала.

Приязнь між утікачами і їх закордонними опікунами треба змінити на явну ворожнечу. Утікачі повинні вважати західних Аліянтів своїми ворогами.

В відношенню до преси утікачів треба вживати ось такої тактики: на місце боротьби проти комунізму має прийти боротьба внутрі різних національних груп.

Росіян треба штовхнути проти українців, українців проти поляків і т. д. Всю еміґрантську пресу треба компромітувати і знеславлювати; таксамо поступати з людьми, що працюють у цій пресі.

Ґ Л Ь О С И   Д О   П Р Е С И

Леґенда про 14 мільйонів українців

Ришард Враґа, перед війною київський кореспондент Польської Аґенції Телеграфічної, помістив у польському журналі „Міжнародні справи" статтю про українсько-московські взаємини між двома світовими війнами. Він каже в тій статті (цитуємо за „Українською Трибуною" ч. 90):

„Загальне число українців в межах СССР не перевищувало при кінці 1946 року 22 мільйони, з чого на терені Української Республіки біля 14 мільйонів".

Не підозріваємо Враґи в ніякій тенденції, але рівночасно мусимо запитати: чи справді можливе, щоб у сьогоднішній Україні було тільки 14 мільйонів українців? Ми вповні здаємо собі справу з тієї руїни, яку спричинив серед української людности терор червоної Москви і друга світова війна (гляди передову статтю в цьому числі). Але мимо того цифри 14 мільйонів не можемо приняти за правдиву.

Р. Враґа спирається на совєтську статистику без ніяких застережень. Тимчасом треба узглянднити, що після 1929 р., коли почався масовий терор, урядові статистичні дані подавали скількість українців на мільйони менше ніж було в дійсності. Причини цього явища ось такі:

1) Шоб хоронити себе перед терором люди масово подавали себе за „русских"; 2) з тої ж причини найбільш загрожені, національно свідомі елементи масово втікали на московські і не-українські терени, де маскували себе і при урядових статистиках не признавались до українства; 3) шляхом масових чисток з державного апарату усунено ступнево українських людей, заступаючи їх щораз більше русотяпськими елементами, які тенденційно зменшували скількість українців при статистиках; 4) коли почалась насильна колективізація, маса розкуркулених селян пішла в донецький промисловий басейн, який не належить в цілості до УССР, але є частиною української суцільної території, а там зокрема була сильна тенденція до зменшування українського стану.

Крім того Р. Враґа, говорячи про УССР, думає її в межах передвоєнних, отже без населення Західної України, яке давало около 6 мільйонів. Воєнні втрати українського народу він подає на 8 міл., що означало б, що поголовно мусіли вигинути не тільки всі українці мобілізовані до Червоної Армії, але ще кілька мільйонів цивільних. В польській публіцистиці ота цифра 14 міл. чомусь здобуває право громадянства. Пригадуємо, що в 1946 р. ендецька „Mysl Polska" теж твердила, що в Україні є тільки 14 міл. українців. — Додаймо, що за станом 1. 1. 1939 самого тільки колгоспного населення (без радгоспів, МТС і т. п.) в УССР було понад 14 мільйонів, з яких 98% українці.

Ми оцінюємо, що сьогодні на суцільній території України є біля 30 міл. українців. Це страшенно мало в порівнянні з тим, що повинно бути, якщо б український нарід мав змогу нормально розвиватися.

Поголоски про смерть Сталіна

Час до часу появляються в світовій пресі поголоски про смерть Сталіна. Мільйони читачів екзальтуються тими поголосками і зв'язують з ними різні, більше або менше наївні, комбінації про майбутнє совєтського режиму, про можливість революції в Рад. Союзі і т. п. Навіть поважні знавці московських справ, такі як напр., Джордж Кеннен, вірять в те, що смерть Сталіна може мати важкі наслідки для більшовицького режиму.

Нам здається, що всі ті розрахунки неправильні. Доля більшовицького режиму не зв'язана вже в такій мірі з особою Сталіна, щоб його смерть могла захитати цей режим. Тому нам не інтересно розгадувати загадку, чи Сталін ще живе. Зрештою ні громадяни Рад. Союзу ні закордон не довідається правди про кінець Сталіна, який скоріше чи пізніше таки прийде. Про смерть Сталіна довідаємося, коли його наслідник вже буде твердо сидіти в Кремлі, або коли почнеться чистка сталінівців.

Совєтський режим це не диктатура одної особи, тільки ціла система. Вона має свої коріння глибоко в історії московського народу, вона відповідає його вдачі і загальному стилеві життя. Ця система продовж тридцятилітнього панування витворила вже нову суспільну верству більшовицької аристократії (енкаведе, державна бюрократія, господарські адміністратори і специ), яка не за страх, а ради свого шкурного інтересу піддержує цей режим, бо він дає їй владу й вигідне життя — вигідне в порівнянні з нужденним життям широкої маси совєтських „громадян". Ця система винищила до щенту всі ті громадські сили, які могли б завалити режим. А спеціяльна система енкаведе забезпечує його перед кожною небезпекою революції знутра.

Той режим може провалитись тільки внаслідок якогось історичного припадку, якого не можна передбачити, або внаслідок зовнішньо-політичних ускладнень. Смерть Сталіна в цьому відношенні без рішального значення. Періодичні поголоски про його смерть, що викликують у світі різні облудні надії, можуть бути навіть побажані для більшовицької пропаґанди, бо вони звертають ворожі більшовицькі сили на манівці.

Таємниця англійської династії

Швайцарський ліберальний тижневик „Weltwoche" пише з приводу весільних торжеств англійської престолонаслідниці:

„Досить дивно вражає нас, коли бачимо, з якою важливістю прикрашується кожну, навіть найменшу, подробицю весільного церемоніялу. Ця проблема має багато глибші коріння, ніж це може видаватись на перший погляд. Вона виростає з тих ірраціональних глибин життя, де коріниться туга за проводом народу і де живе ідея архаїчного королівства, яку модерні часи перемогли тільки поверховно; і тому серед різних народів на місце королівських мітів творять тепер злиденні міти „народних" трибунів. Правда, також Англія післала колись свого короля на шафот. Але після того англійське королівство перейшло через усі кризи і виявилось незвичайно тривкою інституцією. Можна сказати, що це сьогодні найпопулярніша династія в світі. Король — це з одної сторони символ, що стоїть перед історією, а з другої — він рівний common man (звичайній людині, не-шляхтичеві). Королівська родина це щось в роді ґльорифікованого (прославленого, вивисшеного) громадянства. В її святочних церемоніях кожний — включно до останнього підміського пролетаря — відчуває в якийсь дивний спосіб своє власне вивисшення".

Ці слова дають і нам дещо для думання. Кожний нарід інстинктово відчуває потребу одного народного проводу. Ті величезні труднощі, які доводиться перемагати, щоб реставрувати один державний законний роблять самі ж таки українці — свідчить, як дуже центр український, і ті перепони, що тим заходам знищили довгі часи поневолення здорові інстинкти народу. Шо в інших народів дається самим тільки підсвідомим хотінням, на те саме в нас треба зуживати величезної енергії. Кожний нарід відчуває інстинктово тугу за якимсь національним органом, в якому він бачив би свій власний символ, відчував би свою власну гідність і своє вивисшення. В нас на ту інституцію, що могла б сповняти таку ролю, періодично ллють помиї і її паплюжать. Гляди для прикладу: неінтеліґентну і злобну брошуру „Ми і наше довкілля", кпини з УНР в гумористичних журналах, різні летючки проти уряду і т. п. На це можемо відповісти: нарід, що сам себе не шанує, не здобуде пошани в других.

Без коментарів

Всі українські газети на терені Німеччини — без уваги на їх світоглядове обличчя — помістили оголошення про появу журналу „Проблеми". Одиноко „Українська Трибуна" не помістила платного оголошення, а інтервенція нашої Адміністрації зустрілась з рішучою відмовою.

ЗА УКРАЇНСЬКУ СОБОРНУ САМОСТІЙНУ ДЕРЖАВУ!

СВОБОДА НАРОДАМ! СВОБОДА ЛЮДИНІ!

На сторожі

Ч.19. ГРУДЕНЬ 1946 р.

Видає Тереновий Провід ЗЧ.ОУН.

ЧИТАЙТЕ І ПОШИРЮЙТЕ ВИДАННЯ ОУН!
" НА СТОРОЖІ" ПОВИННО СТАТИ ЛЕКТУРОЮ ДЛЯ НАЙШИРШОГО УКРАЇНСЬКОГО ЗАГАЛУ, БО ХТО НЕ ЧИТАЄ "НА СТОРОЖІ" - НЕ ЗНАТИМЕ ПРАВДИ.

З М І С Т:

Надсилайте нам якнайширші матеріяли!

ТИМ, ЩО МУЖНЬО СТРІЧАЛИ СМЕРТЬ.

Як хто жив і як, та за що вмирав - це два нехибні критерії оцінки вартости одиниці для народу в теперішній і будучім.

Життя, виповнене працею і боротьбою за кращу долю народу та мужньо опринята смерть за найвищі ідеали нації - це два моменти, що канонізують одиницю на народнього героя, на легендарного борця, який стається для будучих поколінь тим вічним джерелом нових сил і все свіжих зусиль. Ні уродження, ні образування, ні соціяльний пост одиниці в її народі не дають її права на безсмертність. Одиноко героїзм життя і смерти творять людину вічною для народу і для людства

23 грудня 1946 року минає чотирнадцять років від смерти двох героїв, що вийшли з найширших українських мас, що пережили своє коротке життя з праці власних рук і що жили і вмерли за волю свого народу, для добра своєї батьківщини. Їх імена знані і дорогі всьому українському народові: Б і л а с і Д а н и л и ш и н.

Хтось сказав, що Самостійности України доти не буде, доки її в рівній мірі не захоче як інтелегент, та селянин, так і робітник. Україна виборе свою самостійність тоді, коли за неї буде боротися однаково, хоч і різними способами, найбільший і найменший в народі. Коли кожній з них випише на своїм прапорі: з д о б у д у в о л ю с в о й о м у н а р о д о в і, а б о з г и н у в б о р о т ь б і з а н е ї.

І ми сьогодні, святкуючи роковини смерти тих двох героїв, святкуємо рівночасно день соборного прагнення Українського народу до волі, до самостійного життя. Не сам чин тих двох борців є суттю їх безсмертної слави, бо інші ще більше вчинили ніж вони, лише героїчність їхньої постави в боротьбі за долю народу, лише факт, що це є ті, які ще вчора були безіменними рядовиками в українському суспільстві, що ще недавно були тим бракуючим вугольним каменем в будові Української Самостійної Соборної Держави. Це є ті, що стали символом виповнення невідкличного наказу конечности для здійснення найвищого ідеалу : від найменшого до найбільшого - в боротьбі за Волю!

Білас І Данилишин - це народні герої українського робітництва, що поставило боротьбу за українську державу понад соціяльну боротьбу, що підпорядкувало свої інтереси інтересам цілої нації і чинно включилися у змаг за всенаціональні ідеали.

Ці два герої - це символ тих всіх працюючих, що в тім же часі тисячами гинули в такій же самій боротьбі по той бік Збруча під червоним терором. Це символ тих всіх безіменних героїв, що за повновартісне і вільне життя свого народу волочили кайдани в далеких тайгах Сибіру, що пропадали в лісах і багнах Соловецьких островів і що кров'ю своєю зливали підвалля Вінницького ГПУ. Це ті, що кров'ю писали і пишуть історію боротьби Українського Народу.

Віддаючи поклін тіням славної пам'яті Біласа і Данилишина, ми рівночасно клонимо голови перед тими всіма безіменними борцями і героями, яким забракло крови для виписання своїх імен на золотих сторінках Українського Народу.

СЛАВА ЇМ ГЕРОЯМ І ВІЧНА ЇМ ПАМ'ЯТЬ В НАРОДІ!

Петро Карпенко-Криниця

ЩАСТЯ

Як про весни буяння при дзвінкій долині,
Про Тебе здавна кожен мріє на землі.
Ночами в снах Ти увижаєшся людині,
Щоб ранком зникнути, мов дальні кораблі.

І щоб із нов вернулися, як різні вісті:
Любов і ненависть, розрада й сум гіркий...
Здається іноді - нема для Теде місця,
А все ж таки Ти є, мов іскорка надій.

Та лиш сміливцям шлях до Тебе не затерто,
Відважних душі сповнені Тобою вщерть,
Бо тільки з ними, з ними дружиш Ти до смерти,
Як різні істини - народження і смерть.

Назустріч їм Ти йдеш і кажеш: "Я із вами,
Немов найвища нагорода на землі..."
І, наче казка, кволим снишся Ти ночами,
Щоб ранком зникнути, мов дальні кораблі.

13.II.1944.

/Передрук/

Іко Дарич

М И І КУК.

/до проблеми консолідації українських політичних сил на еміграції/

Проблема консолідації українських політичних осередків на еміграції не нова. Вона виринула ще в осені 1944 р., коли то в Берліні вперше про це ведено розмови. Цей перший період консолідаційної акції почався у Ваймарі. Очевидно невдачно.

Другий період почався більш-менш у травні 1945 р. в Бад Кіссінгені, куди то з'їхалися представники трьох українських осередків а саме: УНР, Гетьманців і ОУН /Мельник/. Переговори тривали довго й по дуже палких дискусіях, покінчилися також нічим...

Зате третій період консолідаційної акції увінчався "успіхом". Створено КУК, в склад якого ввійшли аж 8 українських, еміграєських партій /від 1945 по 1946 намножилося їх досить!/

Чи матиме праця КУК-у позитивні для українських самостійницьких змагань наслідки, покаже найближче майбутнє...

Наше становище до КУК-у? Заки його спрецизуємо, насамперед насвітлимо становище до консолідації взагалі, та перебіг консолідаційної акції в краю і на еміграції.

Наше становище щодо консолідації українських політичних чинників наскрізь п о з и т и в н е . Вважаємо конечнюоа то й пекучою справою, в часі, коли пущено в рух величанську машину української революції, запрягти до її обслуги всіх українців, що стоять на платформі боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу.

З уваги на те, та у висліді консолідаційного процесу в українських народніх масах і їх об'єднання довкруги самостійницької ідеї, з боку українських самостійницьких революційних кругів заініційовано консолідаційну акцію українських політичних кругів - ще в 1943 р. Тоді то, в час активної боротьби з німецьким окупантом, запрошувано до участи в ній багатьох українських політиків, які сьогодні заявляються "ініціяторами" і "творцями" ідеї КУК-у. На жаль у тому небезпечному часі ці панове, як слабий і боязкий елемент, мусіли від такої " небезпечної авантюри" відпасти. Взяли в ній участь здорові самостійники, що перевели консолідаційну акцію ще в Краю, в аспекті боротьби за державу, а не за владу. У висліді цієї консолідаційної акції, що спіралася на довершену вже о р г а н і ч н у консолідацію українських мас, повстала Українська Головна Визвольна Рада. В свойому Універсалі УГВР зразу ж зайняла чітке становище щодо проблеми консолідації українських політичних чинників. Там читаємо: "Завданням УГВР є об'єднати і координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил всього українського народу на всіх землях України та поза ними, для національно-визвольної боротьби проти всіх ворогів українського народу, зокрема проти московсько-большевицького і німецько-гітлерівського режимів, за створення Української Самостійної Соборної України /УССД/.

" І тому, щоб об'єднати всі національно-визвольні сили українського народу, щоб з одного центру керувати нашою визвольною боротьбою, щоб перед зовнішним світом репрезентувати волю українського народу та щоб протиставитися спробам ворогів української держави розбивати єдиний самостійницький український фронт створюється Українська Головна Визвольна Рада, яка з сьогоднішнім днем переймає керівництво визвольною боротьбою українського народу.

В Українській Годовній Визвольній Раді зібрані всі представники

активно діючих революційно- визвольних сил сучасної України та передові одиниці з українських політичних середовищ, що в сучасний мент визнали за єдино правильну, цілком незалежну плятформу визвольної боротьби українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу, та будуть впроваджувати іі в життя.

До УГВР можуть входити всі справді самостійницькі і незалежні сили України, незалежно від іх світоглядового та політично-групового прямування, ті, що готові боротися за Суверенну Українську Державу".

Із вище наведеного виходить, що суттєвими моментами для об'єднання в Краю були:

а/ боротьба за Українську Самостійну Соборну Державу,
б/ цілком незалежна плятформа боротьби українського народу. х/

Хто ці два моменти визнав, включився, незалежно від своіх політичних і світоглядових переконань, в активну боротьбу і провадить іі до нині.

О т ж е в и х о д и т ь н е з а п е р е ч н о, щ о к о н с о л і д а ц і я п о л і т и ч н о г о а к т и в у в К р а ю з а в е р ш е н а н а в к о л о У Г В Р ще в ч е р в н і І944р.

Знаємо також, що УГВР вислало закордон своє Закордонне Представництво, яке, крім політичних акцій на чужинецькому відтинку, має завдання "мобілізувати і об'єднати українське громадянство закордоном навколо українськоі самостійницькоі ідеі: разом з тим старається також безпосередніми контактами з представниками політичних еміграційних груп, довести до об'єднання всіх та залучення іх на службу українській визвольній справі. хх/

Нам відомо, що Закордонне Представництво УГВР ні разу не пропустило моменту, щоб довести до д о ц і л ь н о г о й ф а к т и ч н о г о об'єднання українських політичних чинників на еміграціі під прапором боротьби за УССД.

Звідкіля, отже, взявся КУК?
Чи може це політичний емігрантський "d-us ex machina"? Ні!
Справа із КУК-ом мається трохи інакше. Причини його появи слід дошукуватися в підготовчій праці т.зв.Контактноі Комісіі, яка стала плятформою для вияву українського емігрантського опортунізму, самозаконности та ідеі боротьби, не так може за владу /бо фактично годі про таку тут говорити/, але радше за право на гонори і репрезентацію.

Що ж! Небезпека минула, чому ж не зажити почестей, визнання, ну, і може /що найважніше/ кращого матеріяльного буття!!!

Гей, гей, якби це було гарно - війна, проголошена і визнана Самостійна Українська Держава, а ми, в чудових, модерних лімузинах, вертаємося в Київ. А там!! Витають нас з ентузіязмом, відбираємо дефіляди, гратуляційні телеграми....

Ось так мріють, панове, що пруться на пости вождів і голов майбутньоі Украінськоі Держави...

Як практично здобути цю Державу, про це вони не клопочуться.Це зробить вже український нарід!....

Це правда! Ми св'ято віримо в те, що у к р а і н с ь к и й н а р і д здобуде Волю, але віримо також і в те, що й український нарід не терпітиме на свойому скровавленому тілі жадних емігрантських "репрезентантів" - галапасів, які в час змагання обпльовували й висмівували його героів, спокійно жирували, загострюючи собі апетити на теки майбутніх міністрів!

Таких бо панів бачимо в рядах КУК-у!!

х/Гл. "Визвольна Політика" ч.3.,жовтень І946.В-К- Як хто розуміє консолідацію? -
хх/ Бюлетень Закордонного Представництва УГВР ч. І/46.

Становище Закордонного Представництва УГВР щодо КУК-у ясне. УГВР є понадпартійний Керівний Центральний Чинник і його Закордонне Представництво не може брати участи в консолідації партій. Справа зовсім ясна.

Виходячи з заложення, що консолідація українських партій на еміграції є конечною, Закордонне Представництво "могло тільки повитати акцію, що прямувала до порозуміння між існуючими закордоном партійно-політичними середовищами, сподіючись, що ті українські чинники, які в Краю з різних причин , хоч би навіть зі страху,чи неправильної оцінки політичної ситуації, відмовились взяти участь в боротьбі....." х/

Нам йдеться тільки про спрецизовання відношення ОУН до консолідаційної акції й до КУК-у зокрема.

Фактом є, що Закордонні Частини ОУН, яка має на меті не вузькопартійні справи, лиш обстоювала й обстоює всюди українські державницькі позиції, виявила добру волю піти назустріч консолідаційній акції закодоном та делегувала до Контактної Комісії свого представника.

Одначе вже на першому засіданні Контактної Комісії показалося, як чітко зарисувалися на чужині два політичні напрямки - революційно-самостійницький, що його чільним репезентантом є ОУН, та опортуністичний. Відповідно до цього й були два різні підходи, два різні способи розуміння консолідації українських політичних груп на еміграції. Для нас консолідація вважається засобом для включення всіх українських політичних чинників до боротьби за УССД. - Консолідація для опортуністів - це засіб для здобуття в українському суспільстві втрачених позицій.

Яке було розуміння консолідації, такий був і підхід поодиноких груп до її реалізації. Не диво, отже, що на терені Контктної Комісії повстала велика розбіжність думок. Більшість еміґрантських "мертвих душ" обстоювали свої партійно-групові інтереси, бажаючи не тільки бути впливовими на еміграції, але здобути собі вплив на хід подій в краю, домагання, щоб компетенції консолідації були поширені також і на край. Зрозуміло, що ОУН на таке погодитися не могла. Годі ж бо було допускати до керми боротьбою цих людей які:

1/ не визнавали й знехтували події, що зайшли в 1944 р. в Краю,
2/ не визнали платформи УГВР і ставилися до неї наскрізь негативно,
3/ з каригідним презирством висмівали геройську боротьбу українських народніх мас в рядах УПА.

Одночасно оці всі групи хотіли залишити за собою право політичної репрезентації на закордонному відтинку і заборонити Закордонному Представництву УГВР переводити на цьому полі якінебудь акції. Вимоги прямо смішні. Де ж бо ці панове були в час репатріяційних акцій, де ці панове були в час переслідування греко-католицької церкви? Де ці панове були в час Мирової Конференції в Парижі?
Ми переконані, що КУК надалі віддаватиме, і то дуже поспішно, другому право на політичні акції на зовнішньому відтинку, тоді коли б ці акції становили хоч малу небезпеку для їх пановних "репрезентативних" осіб. Про це ми мали змогу переконатися вже не один раз в недавньому минулому....

Наше становище до КУК-у? ось воно:

1/ Вважаємо повстання КУК-у не консолідацією

х/ Бюлетень Закордонного Представництва УГВР ч.1/46.

українських політичних чинників на еміграції, а лиш міжпартійним порозумінням деяких політичних груп.

2/ Тенденції КУК-у не йдуть у напрямі посилення української визвольної боротьби і закріплення українських позицій на закордонному відтинку. Вони виходять із вузько- партійних інтересів, нехтуючи всі досягнення минулого.

3/ Вважаємо, що ідею об'єднання всього українства поза межами Батьківщини має право реалізувати тільки Закордонне Представництво УГВР, як закордонна делегатура цього органу, довкруги якого об'єдналися всі політичні чинники в Краю.

Наше становище до КУК-у наскрізь негативне!!

::::::::::О::::::::::

НА ЧИСТІ ВОДИ.

Нема нічого трагічнішого від безкритичного і пересадного наслідування у великих справах, а нічого смішнішого від такого копіювання у малих речах. Таке наслідування заносить неофітизмом, а неофітизм завжди обезцінює.. Коли ж він обезцінює пересічного чоловіка, так це лиш комедія. Можна сміятися, коли доробкевич садиться, щоби золотом покрити свій парвенізм, коли порісший в піря підчас війни спекулянт пнеться між докторів і вдає більше вченого від винахідників атомової бомби, але жах огортає, коли великий нарід у великих справах губиться на роздоріжжі неофітизму. Коли цей нарід, маючи величні власні традиції у всіх проявах громадського і політичного життя, що є старшими від традицій багатьох народів, починає наслідувати безкритично та без найменшої доцільности чужі взори, починає перелицьтовуватись у демократичності та соціялізмі, уважаючи це одиноким способом свойого ратунку та одинокою підставою признання для себе серед чужих народів.

Коротко маємо на думці три головні прояви українського політичного життя на чужині. Перше: - це партійництво, друге - це вічно покутуюча в нас хвороба - якнайдальше йдуче сприймання чужих зразків безкритично і третє - це бездільна критикоманія. Розгляньмо ті всі три прояви по черзі. Де лежить причина їх існування, їх доцільність у нашій політичній теперішності та куди вони нас ведуть.

Партійництво. Це не партійність у здоровім змислі цього слова. Ні, це щось хворе, погубне. Цього не можна назвати політичними партіями, бо вони такими не є. А хотілось би, щоби було кілька політичних партій, що виразно і чітко назначили б свій програмовий шлях до найбільшої та найблищої мети цілого народу. Хотілось би, щоби ті партії, йдучи по думці і по лінії своїх програм до цьої найвищої цілі Українського народу, вносили попри другі партії свою позитивну працю і тим самим брали активну участь у тій величезній будові. Але в тім і ціла біда, що багато тих "партій" не дають цьої засадничої відповіді, як дійти до того всенародного ідеалу. Йде дискусія, а то й лайка, не за "як дійти", але "як урядити" це готове, здобуте, щоби кожньому в тім було як найвигідніше. Нікому чомусь не прийде на думку, що в своїй хаті навіть найменшому буде краще, ніж найбільшому з нас на вічній скитальщині. Навпаки в тій дискусії ви вичуваєте цей злочинний наголос: "Коли не буде такої України, як ми хочемо, то хай її взагалі не буде!" Звище у нас пережите, та на жаль нічого нас не навчило. На цю тему ви знайдете жироченні програми та дискусії, що заносять сваркою за шкіру ще невпольованого медведя. Та коли ви поставите рубом питання, як цього медведя вполювати, то ті партійки розведуть руками, або подадуть вам такий спосіб, проти якого вони ще вчора прилюдно чи потайки схрещували мечі й ломили копії. Партійки не мають чіткої відповіді на питання: як здобути? А що найважнішою справою Українського народу є "здобути", тому кожна політична партія м у с и т ь на чолі своєї програми поставити цю преважну відповідь. Доки партія цього не зробить, не має права називати себе політичною партією, а її дискусії є безплідні і не прочищуючі українську політичну атмосферу, лише занечищуючі.

Друге - це сліпе наслідування чужих зразків та безплідне перелицьтовування себе, хто демократичніший та соціялістичніший. Чому це? - питаєте - кому це потрібне? А от чому. Ми попали у демократію, а демократія полягає на праві оборони своїх інтересів для всіх соціяльних шарів суспільства, а в першу чергу дає право кожній політичній партії здобути собі в народі більшість, перебрати керму державного судна в свої руки і кермувати долею народу та держави так, як це дана партія найкраще розуміє і вірить, що цей її шлях, назначений для цілого народу

є найкращим. Так є у державних народів. І це є правильне.

Коли ж ви приглядаєтесь нашій "демократії" тут на чужині, то виносите враження, що ми є неофітами в демократії. Так як би ми не мали в своїй історії чи не найстарших зразків демократичних форм. Ми не хочемо доказати численними партіями світові, що ми є дуже а дуже демократичні. А що ознакою демократії є партії - так давай чим більше партій. Ви чуєте навіть голоси "З нами є зле, бо у нас замало партій". Отже партії, байдуже які , пощо і з ким чи проти кого, мають світові доказати, що ми справжні демократи. І чи не неофітизм? Справжній! Ми не вміємо стануги в середині, лише знаємо бігати з кута в кут. Як далеко ми загонисті у наслідуванні, най посвідчить такий факт. Тому, що партії державних народів не потребують відповідати на питання "як здобути", наші партії сліпо наслідуючі ідеологічно їм подібні тих же народів, цю проблему також збувають загальниками: "будемо боротися, будемо змагати, заступати" і т.д. Але для нас це все замало. Ми мусимо детально і чітко розібрати це питання та недвозначно відповісти, байдуже чи така ж сама партія Америки чи Англії це питання розробила чи ні.

Трете - це критикоманія. І знов демократія. Модою демократії є критикувати. Так, це правда. Але критикувати це не значить розкладати, валити, обезцінювати та всякі їм синонімні поняття. Політичний критик критикуючи, матиме все на увазі добро народу чи держави, а не своєї партії передовсім. Матиме на увазі, чи ця критика з огляду на всякі внутрішні і зовнішні обставини є на часі, бо дуже часто і правда , не впору сказана, є убійчою. Та нам це байдуже. Ми хочемо критикувати, бо це докаже, що ми найбільші демократи. Ми кричимо, що у нас замало дискусій /чит. сварні/, що ми замало розробляємо в полеміці проблем /чит. забагнюємо проблем/ і т.д. Чи не неофіти? Найчистішої води!

Причини цих явищ можна шукати або от тут зараз, що так скажемо, під шкірою нашого політичного життя, або їх треба шукати ген далеко у століттях нашого поневолення, що є для себе окремою і широкою соціологічно-психологічною студією. Нас більше обходять ті "підшкірні" причини. Комусь є потрібним розбиття української еміграції на партійки, комусь треба дискусій /сварень/ та політичного заколоту. Хтось хоче розложити український організм самоаналізою та перемінити твердий марш українського народу до його вершин на стадняний заколот та тупцювання на місці, а в дальшому зіпхнути його до самого підніжжя його верхів'я. Хтось хоче мати між українською еміграцією цю дискусію над найбільше безспірними проблемами, бо коли авдиторія свариться , то не чує суфльора, а суфльор не для авдиторії лише для артистів.

Цьому очевидно йде на руку вибуялий український індивідуалізм та амбіції одиниць, що в десятеро переростають їх здібности. Для творення нової партійки вистарчає, щоби менша чи більша індивідуальність не знайшла вимріяного собі місця у вже існуючій партії. Тут не конче потрібно сутєво-програмової різниці погляду на великі справи. Про це свідчать факти, що провідники нових партійок присвоюють собі гасла та розв'язки проблем вже існуючих партій, що кристалізувалися в довгій боротьбі.

Якщо говорити про сліпе наслідування, то це абсолютно новий політичний неофітизм. Ніхто з думаючих людий не повірить сьогодні ,що ми здобудемо собі попертя демократичних народів лише тому, що докажемо безспірність нашої демократичности дорогою партійного розчленовання та сварів. Народи попирають себе не задля ідеологічно-політичних подібностей, лише тому, що бачать в тім свій, в найширшім понятті цього слова, інтерес. Цей інтерес може проявитися у силі і зрілості партнера в розгрі з третім. Совєти будуть обстоювати полінезійських націоналістів коли українські демократи і соціялісти будуть для них лише фашистами. Такий інтерес.

Доцільність тих явищ. Очевидно вона була би, коли б заіснували такі передумови: Не партійництво дрібне і миршаве, а справжні політичні дві або три партії, що поставили би собі "во главу" своїх програм найвище добро нації як цілості та ії найголовніші ідеали. При крихітці доброї волі в нинішній стадії українського народу з його соціяльною простотою і незложеністю, ті дві чи три партії /бо більше нема потреби/ можуть дійти до повної гармонії у співпраці.

Коли би наслідування чужих зразків було розумне з повним узгляднениям питомечностей нашого народу та політичної ситуації. Кожній український політик мусить собі здати справу зо специфічної ситуації нашого народу. Жоден з них не сміє рівняти нашої стадії боротьби у вічнім поході, у безустаннім воєннім стані зо статичними внутрішньо-політичними обставинами державних народів. Як що ми можемо наслідувати справжні демократії, то лише Англію й Америку в іх воєнних часах, де інтереси всіх партій зникли в обличчі цілого народу і держави;

Коли би критикоманство, що йде на взаїмне поваленния партій, змінилося в справжню, здорову і в добрій вірі критику , що могла би служити добрі цілого народу та бути пробним каменем для критикованої партії чи політики. Така критика повинна виходити в сьогоднішню пору не з партійної програми про внутрішню структуру, лише з поняття добра , і то добре передуманого добра народу, в періоді збройного походу на свої вершини. А ще й крім критики та негації мусіло би прийти позитивне ставлення боротьби даною партією і то краще ставлення могло би ії дати моральне право критикувати.

Коли це не наступить, то наша політична сучасність може мати два наслідки. Або об'єднання по думці боротьби за самостійність прийде з долу, коли більшість народу на еміграції відчує здоровий підхід і правильний шлях одної партії і ії попре, тоді ... інші партії залишаться у неспівмірній меншості і будуть сповняти невдячну ролю базарних крикунів, або настане політичний, а вслід за тим і моральний розклад нашої еміграції. Такий кінець мали вже численні еміграції і то з вище наведених причин.

Здоровість і психічна тугість нашого народу дає нам підставу вірити, в це перше, що прийде понад голови тих, що мають претенсії бути політичним розумом народу. -

Сем.

" ТЕОРІЯ" І РЕАЛЬНІСТЬ.

Теорія большевицькоі партіїі сквернила капіталізм і слала робітничому клясові килим під ноги.Російські робітники підтримували цю теорію,пішовши під прапор большевизму. Нищився російський поміщик, фабрикант і банкір-капіталіст. Але чи з ними й капіталізм? Ні, він лише змінив свого господаря.

Замість окремих поодиноких капіталістів став один капіталіст - держава.Робітничі професійні об'єднання стають вже не посередниками між робітниками і роботодавцями, а прямим помішником капіталіста - держави. Профспілки стають погоничами самих робітників,лишившися на боці інтересів капіталіста - держави. Права, і обов'язки члена професійноі спілки тепер уже не ті ,що були за роздрібленого капіталізму. Член профспілки в першу чергу мусить сплачувати членські внески, бути відданим у роботі і не говорити про підвищення зарплати, хочби навіть у держави - капіталіста виникла інфляція. В противному разі такого члена профспілки було б оголошено зрадником і ворогм народу.
В школах і ... виданнях говорилося про історію клясовоі боротьби а не історію людського життя взагалі. Про історію держав нічого не можна було знати.Всюди - лише історія комунізму.
Говорилося приблизно так: є на світі робітнича кляса, керована комуністами і є іх вороги пани-капіталісти,які за винятком своеі власноі кишені не дбають ні про що в світі.
Робітниче об'єднання в Англіі - це,казалося, дрібнобуржуазне об'єдання, що ставить собі за мету допомагати великим капіталістам утримувати в покорі поневолені народи в колоніях.Створювалась ілюзія, що існує не лише комуністичний світ і буржуазія ,але й клясова ненависть та смертельна боротьба між ними.
І ось, як сніг на голову, проклята війна з німецьким націоналізмом,що теж будував соціялізм за рахунок других народів але лише для німців. Теорія клясовоі боротьби стала непідходяща в час війни. Треба виходити з тупика заднім ходом, бо заклик "вперед, і вперед",зустрів твердий кам'яний мур. Тут приходить на допомогу і розпуск комінтерну,старі царські чини і відзнаки, релігія - повертається все назад.Це дало позитивні наслідки.Ворог став переможеним. Але як же з комунізмом і клясовою боротьбою? Тут вирішує вже не теорія, а зброя і фізична сила. Війна скінчилася, але ще не зовсім, бо переможений лише великий конкурент в побудові соціялізму, а капіталісти ще живуть.Адже ж існує ще доларова Америка і дрібно-буржуазні тредюніони.
Отже,що- об'єднатися професійним спілкам країни"побудованого соціялізлізму" з професійними спілками капіталістичних країн? Але чи можуть, напр., робітники СССР вимагати підвищення собі зарплати і покращання житлових умов, як це робиться у капіталістичних країнах?
На з'їзді трейдюніонів у Англіі делегація советських профспілок змогла лише передати через свого представника Тарасенка привіт від робітників. Чи зміг маршал Жуков написати все те, про що говорилося на з'їзді трейдюніонів у Англіі, як також про життя і долю народів СССР у своій передовій статті у газеті "Правда"?
Ні, він обмежився лише підкресленням,що комуністична партія репрезентує робітничий кляс у всьому світі.Закинув англійцям, що вони тримають своє військо в Греціі та інших державах, а про те, що самі тримають лише на західних кордонах більше 200 дивізій, не сказав нічого.Про це мусять на з'їзді Асамблеі запитувати.Як же вийти з цього кутка? Як пояснити все це світові? Хіба можна допомогаючи робітникам світу у боротьбі з поодинокими капіталістами та з дрібно-буржуазною організацією-

трейдюніонами стати членом профспілки, яка допомагає капіталістові-державі, де "щасливі" робітники одержують матеріяльну допомогу від тіє ж долярової Америки, проти якої ведеться завзята боротьба.
Вийти з цього тупика, значить відступити з своєю теорією й практикою боротьби за панування державного капіталізму, відмовитись від визиску трудящих країни,де панують боги з кремлівського трону, що силою змушують вибирати іх до влади, накидаючи трудящим свою волю,свою теорію клясової боротьби,та засуджуючи на смерть або довголітню і тяжку каторгу тих,що сміють розкривати уста ,висловлювати правду у вічі.
Нехай знають робітники світу, яка доля спідкала тих робітників, які пішли шляхом большевицької теоріїі.Нехай усі знають у який тупик зайшля робітнича кляса кермована державним капіталізмом, яку вільність мають робітники і поневолені селяни в колхозах,де господарем є пар - торг і вся його комуністична ячейка, а не голова колгоспу і всі колгоспники, від яких "добровільно" забирають на безцін збіжжя а йому продають його ж хліб у десятеро дорожче. Правда ця ніде і в ніяких"Правдах" не написана ні жуковими ні іншими писаками.Хіба стаття в "Правді" - "Комуніст на хлібозаготівлях" не говорить сама про себе? Чи ж тримав би колхозник зайвину хліба, коли б йому привезли на продаж мануфактуру, чоботи чи інші речі широкого вжитку?
Та чи потрібні тоді ті комуністи для хлібозаготівлі? Ці дармоіди нічого не роблять, а лише по -собачому винюхують де лежать скарби трудящих. Чи можуть похвалитися держиморди з Кремля,що робітники сьогодні в СССР не голодні і не голі , не говорячи вже тим про добре житло після тяжких наслідків війни? А запитати тих заготувачів для чого державі потрібно забирати стільки хліба у свої руки? Адже ж цей хліб з держави сам нікуди не дінеться.Чи да-дуть вам правдиву відповідь?
Відповідь ясна:Хліб потрібний для величезної армії,яку треба збільшити і для армії комуністів у Китаі , бо армії лише воюють, а не сіють і не орють.Для чого ж така сила війська? О тут судіть, читачі, самі.Це теж тупик - сказати світові правду.Ніякі маршали Жукови про це ніякої передової у газеті "Правда" чи "Известия" не осміляться написати.

Петро Головешко

С.Сношківський.

CAVEANT CONSULES ...

Німецький істрик старої школи, ще з перед першої світової війни Пауль Рорбах - у своїй дуже оригінально написаній "Вельт Гешіхте", проводить таку головну думку, що рушійною силою історичного процесу всіх епох від найдавніших часів почавши була все нова зброя. Поява нової зброї завжди обумовлювала повстання нової стратегії і тактики на полях боїв і в політиці.

Цю свою тезу доказує Рорбах примірами взятими з історії різних народів. І так, старинні Перзи доби Кира,Камбіза і Дарія знищили нововавилонську державу тому, що їхня нова зброя була з заліза тоді,коли вавилонська була ще бронзова. Олександер Великий знищив перську мілітарну потугу довгим списом /ратищем/ своєї піхоти, доброю кавалерією та вкінці грунтовно переорганізованою його батьком Филипом греько-македонською фалангою. Римляни били всіх своїми легіонами зорганізованими спершу в маніпули із ужиттям резерви, а згодом по реформі Гая Марія легіонами зорганізованими в залізні когорти.Римські вояки тих часів були уоружені в знамениті короткі мечі, мали на собі добрі й легкі панцирі й знамениті легкі щити. І т.д. і т.д. - через винахід пороху й огнестрільної зброї аж до найновіщих часів.

Приклавши тезу Рорбаха, можна легко доказати, що вислід першої світової війни вирішила поява на полі бою опанциреного повза /танка/ на гусільниці, для якого лябіринт стрілецьких ровів й цілі системи загород кільчастого дроту не були ніякою перешкодою.

На вислід другої світової війни вплинула безумовно поява радару апарату, що грунтовно паралізував дії ворожих літаків й підводних човнів, та поява штучних плаваючих пристаней, що вможливили десант на европейське побережжя й вкінці поява наймодернішої й найстрашнішої зброї - атомової бомби.

Ця бомба, враз з винайденою і вживаною німцями ракетною бомбою /   /, творять нову епоху в способі ведення війни і враз з тим нову епоху у світовій політиці.

Сьогодні атомова бомба, неначе тінь висить над усіми конференційними столами, при яких вирішується доля світу. Ясно, що хто сьогодні знає таємницю продукції атомової бомби, може диктувати свою волю цілому світові.

Знають про це очевидно й большевики й тому за всяку ціну стараються добути для себе цю таємницю, а доки це не вдається, стараються різними рафінованими дипломатичними трюками відсунути й паралізувати небезпеку атомової бомби у відношенні до себе.

До таких трюків належить безумовно як будьто би ділова участь большевицьких делегатів в нарадах комісії по справам атомової енергії при О.О.Н.

Рафінована гра, що її большевики ведуть на тій комісії, а тим самим в О.О.Н. полягає на тому, щоб приспати чуйність цілого світу своєю як будьто би готовістю піддати й себе протиатомній міжнародній контролі за ціну заборони вживати атомну енергію, як зброю, й за ціну знищення існуючих вже запасів атомних бомб, де б вони не були.

Цілий світ трактує очевидно справу міжнародньої контролі над атомною енергією чесно й відкрито, крім одних большевиків. Коли представники прочого позабольшевицького світа, хотять його дійсно забезпечити перед страшною нищівною силою атомної бомби й коли Америка по мужеськи заявляє устами свойого представника, що готова піддати атомну енергію контролі, що її мала б проводити окрема, створена для

тієї цілі установа, то большевицькі Громики прищурили хитро очі й насторожили вуха. Вони напружують свої мізки в тому напрямі, щоб по большевицьки надати різних, на їх думку наївних "буржуазних й дрібнобуржуазних господ", приспати їхню чуйність, довести до таких постанов, що дійсно заборонилиб дальшу продукцію атомних бомб, а існуючі доручували б знищити. Очевидно ці постанови мали б у своїй громадській чесності виконувати всі крім большевиків, для яких не існує ніяка громадська чесність, лише подиктована грубо-матеріялістичним способом думання - політична доцільність. А ця большевицька доцільність одна: - в який завгодно спосіб знищити "буржуазний" світ й настановити в цілому світі тотальну диктатуру кремлівських можновладців.

Може трапитись, що цей світ, сповнений різними ілюзіями, що до большевизму, дійсно дасть себе надути большевицькими грачами й тим самим стягне невимовне горе й катастрофу на ціле людство. Для нас представників народу, що пережив усі страхіття большевицької тюрми народів й знає грунтовно ментальність большевиків, знає всі їхні рафіновані трюки, всі їхні круті ходи й виходи, як довголітній вязень, знає всі найтаємніші закамарки душі свого гнобителя, тюремного наставника , - немає ніякого сумніву, що большевики не додержать ніякої умови,/так як досі не додержали ні ялтянської ні постдамської/у справі за перестання продукції атомної бомби. Для нас немає сумніву, що коли б дійсно прийшло до якогось атомного розоруження, большевики, як найбільша сьогодні мілітарна й агресивна потуга напали б на цей роз - оружений світ, поламавши віроломно всякі договори.

Для нас не має сумніву, що мимо найрізнороднішних приречень, большевики ніколи не зрезигнують із спроб продукувати якусь свою атомну бомбу десь в нетрях тайги і тундри де ніяка контроля неможлива.

Для нас немає сумніву, що власне в тому напрямі працює большевицька думка. Знаючи це з досвіду, наївність деяких европейських і позаевропейських ілюзіонерів, якщо йде про оцінку большевизму, як світової небезпеки, - хотіло б ся перефразуючи відому пересторогу староримських сенаторів кликнути на увесь світ "caveant consules, nequid mundus detrimenti capiat" /Хай чувають консулі, щоб дрімаючий світ, не стрінула катастрофа/.

ooooooOoooooo

БСЯ КОЛЯДЯ НА ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

" ЩО ЗНАЧИТЬ "КАЯТТЯ" ХРУЩОВА....."

Большевики, від першого дня після приходу до влади, почуваючи свою як духовну так і матеріяльну слабість, але не бажаючи ніяк уступити з свого місіонерсько-імперіялістичного становища, змушені, час-від-часу, для розряду ситуації та задоволення простаків, як у себе внутрі так і закордоном, допускати якісь псевдо-демократичні свободи. При допомозі цих псевдо-свобод їм удавалося і тепер ще удається обдурювати, як своїх так і чужих простаків, а з другого боку під цією маскою проробити ще більшу каінову роботу по знищенню непокірних.

Таких псевдо-демократичних свобід було досить, але ми хочемо при нагоді згадати тільки ті "найдемократичніші" свободи, за "користування" якими підяремні у Совітів народи заплатили мільйонами жертв, ми хочемо згадати тільки ті, які підяремні "советські граждани"змили своєю кров'ю і сльозами, ми хочемо згадати тільки ті, від споминну яких находить на багатьох кривавий жах, зупиняється серце і тіло вкривається холодним потом.Винаходи їх належать двом "освободителям" людства Ленінові й Сталінові.

Беремо запорядком.

I. "Свобода народів на самовизначення аж до відокремлення" - чи потрібно до цього першого по лицемірству і підступу гасла давати якісь коментарі? Як "самовизначилась" Україна, Дін, Північно-Кавказькі, Закавказькі та Туркменські республіки- відомо всьому свідомому й честному світові. Як після того самовизначились зовнішно Монголія,Басарабія, Литва, Латвія і Естонія, - теж відомо. Як сьогодні "самовизначаються" Польща, Мадярщина, Румунія, Фінляндія, Болгарія, Югославія - теж ні для кого не становить секрету.

Друга "свобода" - це так зв. нова екон.політика.За цей буржуазний гріх дуже дорого заплатили ті, що користувалися цією "свободою", а особливо такі непокірні народи, як український, північно-кавказькі та кавказькі. 7 років користування цією "свободою" коштували згаданих народів I2-I5 мільйонів людей! I0-I5 міл. людей повинні були згинути голодною смертю,доходити в жахливому падінні свому до масового людоїдства. Три останні "свободи" є чисто сталінський винахід, одна тільки з них має шось I5 років існування ,четверта років 7-8, а остання п'ята зовсім молода 3-4 роки. Так як сьогодні нашу увагу найбільше буде займати третя "свобода" "найдемократичнішої" країни, то коротко необхідно з'ясувати про "свободу" 4 і 5.

Четверта "свобода" - советські вибори, за цю трагікомедію немає зовсім потреби говорити, бо коли це для всіх істинних демократій світу виглядає тільки як фарс, як бездонна і дика комедія, то для під'яремних "щасливих советських громадян" це кольосальна трагедія.Бо де й коли було можливе в світі, щоб сама маса рабів вибирала, та ще з любов'ю, собі катів, тиранів. Але не будемо довго зупинятись на цьому, перейдемо до 5 "свободи". Як ми вище згадали 5-а "свобода" ще занадто молода, але нехай ніхто з вас, крий Боже, не подумає, що вона неоплачена.Большевики дуже добрі комерсанти. Недаром так панове демократи спішать з ними торгувати. У них буває всяко, буває так, що вони відступлять товар, а тоді беруть добру плату, а буває і навпаки; набирають плату, а опісля й товар. Так було з 5-ою "свободою", що після 1943 року наз. "свобода релігії". За неї спочатку віруючі народи заплатили дуже добре,а потім уже батюшка Йосиф рішили і товар відпустить Так ,що можна спокійно тепер московському митрополиту Олексію флліртувати з усіми новітними Неронами.Це не в кредит - Йосип взяв за це крові за I000 митрополів, а не за одного. А тепер перейдемо до 3-ої "свободи" - це посоветському називається "критика і самокритика" це теж

одна з свобод, яка так добре характеризує большевицьку дійсність. На перший погляд вона показується зовсім невинною, навіть більше - дуже потрібною річчю, що немов "критика й самокритика", це в "найдемократичнішій" країні називається щось подібне, як "свобода слова і друку". Це від большевиків перший таран, проти того, що у советах деспотія, тиранія. Яка мовляв тиранія, коли є критика і самокритика; яка тиранія, коли можна критикувати всіх і вся, не дивлячись на особи, хіба в тих, що називають себе демократами, краще? Але дійсніть цієї псевдодемократичної свободи, дійсність цієї критики стала зрозуміла всім, хто серійозно подумає і попробує перевірити большевицькі слова і діла. Тому зразу впаде в очі лицемірність, підступ і опуканство цієї свободи, але на превеликий жаль, не всі мають бажання задуматись над судьбою своєю і собі подібних, тому це гасло, ця жаінова"свобода" вабить навіть ретельних, войовничих простаків-демократів. Для підсоветських народів ця "свобода", як і всяка большевицька "свобода", страшна з двох причин. Поперше, що ця так зв. критика й самокритика служить для большевиків ширмою, опустивши яку, вони за нею час-від-часу роблять кровопускання інтелігенції і проводові поневолених народів, щоб держати їх в покорі, а з другого боку нею большевики ловлять на гачок закордонних простаків, які, обізнавшися поверховно з большевицькими свободами, не тільки не вірять поневоленим народам у знущання і кари над ними, а навпаки - завидують їхньому підсоветському щасті, і хотять щось подібне завести і в себе.

Дійсну правду на цю "свободу" критики й самокритики виявив ще відомий французький письменник Анрі Жід, який написав книжку про СССР і казав, що критикувати можна все в Со. Союзі, все, що проти генеральної лінії партії. А ця генеральна-лінія зробила голод на Україні і Північному Кавказі, завела нове кріпацьке право для селян, поробила робітників істинними пролетарами - жебраками, тримає щорічно IO-I5 міл людей в тюрмах, концтаборах і на каторжних роботах.-Як бачите, це все не піддавалось критиці й самокритиці. Для чого ж тоді вона? - Ось ми і попробували трошки відкрити дійсну мету цієї З-ої, як ми назвали, "сво-боди". Приглянувшися більш-менш до большевицької критики й самокритики, легко напрошуються порівнання, що ця "свобода" грає ролю ресори, пружини, що тільки ілюзорно пом'якшує ці страшні вугловаті кроки-поштовхи, які стрясають підсоветський нарід в цей час, коли його большевики ведуть до комуністичного раю. Всі ці злочини й промахи, що їх робить Сталін і його К-о, есперементуючи над поневоленими народами, "критика й самокритика" дає не тільки можливість перекласти на голови інших і притягнути їх до відповідальности /хочби їх було й мільйон/, а що більше - пустити, як кажуть, пил в очі і здобути собі терпиму громадську опінію. Та треба прямо зазначити, що критика й самокритика стала в руках большевиків універсальним засобом, вони нею не тільки прикривають свою чорну, злочинну роботу в своїх експериментах. Вони нею користуються для прикриття своїх злочинів при прямому знищенню непокірних, поневолених народів. Тепер нарешті зупинимося на цьому новішому використуванні критики й самокритики по відношенню до українського народу.

Московська "Правда" від 23.IX.1946 за ч.200, поміщує повідомлення, яке доводить до відома всім про наради пленуму ЦК ВКП/б/України під заголовком: "Покращити підбір, розживлення й виховання кадрів". Репортаж з України повідомляє, якими питаннями займався пленум, але це тільки окремі скупі фрагменти. Про те, як большевики готують й переводять вже нову криваву лазню українському народові й його інтелігенції. На пленумі відчитується раб кремлівського владики й прямий кат українського народу, Нікета Хрушов. Усі ті фрагменти відчиту, які большевики дозволили собі обпарадувати, зроблені у вигляді критики й само -

критики. Нікітка признається ніби всьому чесному люду, що він робив відчит Йосипові і його роботу в справі підбору і висування керівних кадрів уважали незадовільною, що у наслідок цих помилок на Україні має місце масова зміна основних керівних кадрів. Він говорить, що в секретаріятах райвиконкомів партії змінилося в середньому на Україні 64%, а голів районових виконавчих комітетів на 64% директорів МТС - дві третині! Особливо виділюється в цьому Сумська область, де за півтора року вичищено 91% голів райвиконкомів. В миколаївській області 88%, а в рівенській 83%. На дійсній причині цієї чистки, а не невольної зміни, як каже, для наївних людей прикидаючись наївним, Микита, ми зупинемося нижче, а тепер тільки запитаймо у його, як же воно погоджується ота чистка з вашою найдемократичнішою сталінською конституцією, ота зміна голів райвиконкомів, що, як кажете, по всій Україні іх змінили 64% а по окремих областях 80-90%. Та то ж за вашою соняшною конституцією "народні виборні", іх же вибрав сам "щасливий нарід", а чого ж ви іх зміняєте, міняєте, висуваєте, засуваєте і т.д. Хіба ж це демократія ? - Микито, робиш брудно, та хочби говорив чисто, а то і того тебе позбавив Бог.

А тепер зупинемось на дійсній причині помилок і каяття цього кровокусного сталінського пса на Україні . Чому це такий вірний і безпомилковий, з большевицького тіста зроблений, фірер большевиків України виступає в ролі недоумка, винуватого Утя, який признає свої помилки, недогляди в підборі й вихованні кадрів на Україні? Чим викликане це? Большевицька Москва, Сталін і його сатрапи задумали здобути українському народу нове, чергове кровопускання. Ім треба спустити з нього нову певну кількість крови й приборкати революційний організм, зупинити його боротьбу за волю, вбити в його живуче джерело волі. І тут Москва починає застосовувати свій підступ і хитрість. Слухайте, Микита кається і самокритикується, аде ж послухайте до чого смішні його аргументи. Знаете, чому на Україні змінилось за півтора року від 60-90% голів районних виконавчих комітетів і тільки ж директорів МТС, і трохи менше секретарів компарткомів? - Це тому, каже Микита, що ЦККП/б/У не надавав серіозного значення своєчасному затвердженню номенклатурних робітників, слабо контролював цю роботу! Ось бачите, яка проста причина. Канцелярія ЦК КП/б/У погано працювала, а 80% "народніх" депутатів позлізали зі своїх виборних місць. - І все. Здивуєтеся ви: так для чого тоді робити пленум, відцуруватися перед Йосипом і т.д. і т.д? Ні, ні, ще не все, не спішіть, Микита по своій простоті, хоч і не бажаючи сказати правду, таки сказав, чому це, вони так роблять, чому вони не змінили за півтора року 60-80% керівного, старшого складу, а просто чистили, чистили, як завжди чистять. Бо в Україні, гніт став для народу настільки нестерпний, що навіть бувші большевицькі посіпаки, та іхні ставленники від України не в стані його перенести і терпіти. Вони йдуть в димісію з большевицького становища по двох напрямках; або падають морально й розкладаються, або переключаються на бік борців за волю України. Ось де, Микито, причина чистки! Бо й сам же ти після всяких прикладів "мистецького керування кадрами" наткнувся як біщений пес на "буржуазно-націоналістичну концепцію" історика Грушевського й його школи. Щоб не бути голословним дамо йому слово: "ЦК КП/б/У переоцінивши особливоі ваги ідеологічні праці, не прикладав необхідноі уваги підборові та ідейно-політичному вихованню кадрів в галузі науки, літератури, мистецтва й не організував міцноі критики ворожоі буржуазно-націоналістичноі ідеологіі". В наслідок цього в деяких книжках, журналах і газетних статтях та в усних виступах українських істориків і літераторів є ідеологічні помилки, невірні тлумачення, намагання відродити буржуазно-націоналістичні концепції історика Грушевського і його "школи". Інститут мови і літератури Академії Наук УССР видає "нариси історії української літератури/ в якому находить-

ся буржуазно-націоналістичні погляди на історію українського народу і його культуру. Серійозні помилки націоналістичного характеру допущені також в І-м томі історії України, виданому інститутом історії. В творчості деяких радянських письменників України замітні тенденції відходу від найбільш складних проблем /не помагають большовикам брата обдирати./ Дехто із письменників ідеалізує минуле, допускається в своїй творчості помилок націоналістичного характеру і т.д.

Ось де головна причина чистки. Що ж, ми нічого не порадимо, що у Хрущова так виходить. Він почав з номенклатурних робітників, а скінчив робітниками ідеологічного фронту та письменниками.

Перечитайте добре ці правдиві слова нашого ката, і возрадуйтеся! В надзвичайному гніті, в дикому розгулі російського большевизму, в крові насилля ніяк не вмірає Україна. Вона росте, вона шириться, вона як фенікс, з попелу виростає знову і знову.

І в які б плащики невинности, критики й самокритики Хрущови й ім подібні не прибиралися, вже не прикриють двох річей: що вже знову катують Україну, український нарід і його інтелігенцію, але боротьба українського народу за свою вільність й незалежність далеко прогресивніша і не задушити вам, сатрапи, вам того вогню, що розгориться в Україні. -

Гнідий

ЧЕХОСЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК ЗНАРЯДДЯ МОСКОВСЬКОЇ ПОЛІТИКИ.

Роля Бенеша від 1938 - 1943 р.

Незнання мети політики московського імперіялізму з одного боку, будучи окруженим з усіх сторін і поневоленим Німеччиною з другого боку, все це кинуло малий чеський нарід в обійми російсько-большевицької політики. Симпатії чехів до так званого "братнього" російського народу наростали довгими століттями, на протязі яких цей малий нарід мусів переносити неволю під заливом германців. Майже 90 процент чеського народу вірило, що запорукою їх незалежного державного існування може бути тільки повна перемога Росії над Німеччиною. Симпатії до Росії досить сильно були закорінені ще до 1938 р., до так званої мюнхенської трагедії, коли то в наслідок уступок Англії і Франції, Чехословаччина впала жертвою гітлерівської Німеччини. Будучи залишеним західніми державами і попавши під чобіт німецького імперіялізму, очі чеського народу вповні звернулися на далеку Москву.

Знаючи політичні настрої свого народу, Едвард Бенеш, спадкоємець президентського крісла по покійному Масарику, опинився перед досить трудною політичною проблемою: або Захід, або Схід. Лявіруючи довший час, бо від 1938 року до 1943-тього між Льондоном і Москвою, Бенеш змагав в рівній мірі шукати підтримки для своєї справи в Льондоні, Вашингтоні, як і в Москві. Це було тоді, коли большевицька імперія сильно захиталася від удару німецької армії. Щойно поразка німецької армії під Сталінградом і зростаючий офензивний натиск на захід червоної армії, остаточно перетягнули Бенеша на сторону Москви.

І так, 12 грудня 1943 р., в присутності Сталіна, Ворошилова і Калініна, Едвард Бенеш підписав в Москві договір приязні між своїм еміграційним урядом і СССР. Від тоді, фактично дипломатичне лявірування між Заходом і Сходом Бенеша закінчилося і він включився в орбіту загального, політичного пляну СССР.

Це останнє посунення Бенеша, як вправного дипломата і політика, немало заскочило особливо ті політичні круги світу, які реально оцінювали мету московської імперіялістичної політики. Проте, враховуючи трудне політичне положення Бенеша в тих роках, було б неправдиво приписувати йому політичний промах. Включаючись в політичний плян Москви Бенеш просто не мав іншого виходу, бо коли б він цього не зробив, безперечно втратив би свої політичні впливи на власний нарід.

Банкроцтво Бенешової політики.

В час своєї політичної діяльности за кордоном, чи то в Льондоні, чи в Москві, Е. Бенеш досить простолінійно і відкрито поставив питання створення незалежної нової чехословацької республіки. Раніше англійські, потім совєтські літаки скидали на територію Чехії і Словаччини сотні тисяч різних летючок, деклярацій, політичних програм, тощо. Чеський і словацький інтелігент, робітник і селянин потайки читали про те, що буде існувати нова свобода преси, що в склад влади будуть входити представники з усіх верств народу, що буде признана цілковита свобода для громадянства, творення собі політичних організацій, що буде забезпечена приватна ініціятива, тощо. Словом, нова республіка мала бути ще більше досконалою ніж перша, ще більше справедливою у відношенні до всіх верств громадянства. Все це, зрозуміло, ще більше скріпляло політичну позицію Бенеша в обличчі власного народу.

Але дальший розвиток подій, а з ними переможне посування червоної армії на захід, все це витворило сприятливі для СССР передумови до політичного натиску на Середню Европу, не рахуючись з інтересами окремих малих народів, що опинилися під окупацією совєтських військ.

Коли в 42-43 роках СССР ставила цілком ясно питання створення незалежних менших держав в Середній Европі, окупованих німцями, то з хвилиною, коли червона армія почала опановувати ці краі появляються раптом давно приготовані, накинені Москвою уряди всім державам, що найшлися в стрефі її мілітарних і політичних впливів. В Польщі появляється уряд Берута, в Румунії Грози і т.п. Рівночасно, коли йшло про словянські краі, Кремль з усією рішучістю видвигнув гасла панславізму /старий коник, на якому Москва вже іде від початку минулого століття/, зберігаючи при цьому для себе провідне місце. Чехословаччина, з своіми традиційними симпатіями до Росії, зрозуміло, стала обектом якнайактивнішого поширювання цих гасел.

Здобувши перший клапоть східньоі Словаччини з містом Кошиці в осені 44 року, Москва подібно як у Польщі/створення уряду на чолі з проф. Моравським/, почала накидати своіх людей і для Чехословаччини. І так, появляється державна кошицька програма, а з нею державний апарат на чолі з довголітніми вислужниками Москви Зденком Фірлінгером, Каменським і Готвальдом, провідником чеськоі комуністичноі партії. І такто колись уявлена Бенешом незалежна чехословацька республіка з урядом, вибраним народом, з появою советських військ соромно провалилася, а державний апарат новоствореної республіки цілковито опанували люди, підпорядковані Москві. Факт цей остаточно підірвав позицію Е. Бенеша, залишаючи для нього тільки титул президента республіки, без політичного впливу і будь якого поля до діяння. Колишня сильна політична індивідуальність в обличчі західніх потуг, зійшла тепер на грунт цілковитоі політичноі ізоляції. Довголітній борець за повну незалежність Чехословацькоі республіки, Едвард Бенеш, став тепер маріонеткою в руках Кремля, що рівнозначне є з цілковитим його політичним банкроцтвом.

Економічна ситуація.

З появою перших панцирних частин червоноі арміі на вулицях Праги, відкрилася для Чехословаччини доба пізнання зблизька "братнього російського народу". По перших днях ентузіястичного шуму, палких промов і привітань "визволительки", червоноі арміі, народні маси Чехіі поступово почали холонути, приглядаючись на не цілком коректну поведінку "братів-росіян" супроти місцевого населення. Кілька-місячне господарювання "братів-словян" на багатих землях Моравии і Чехіі, позначилося численними грабунками годинників, одягу, взуття, худоби, коней тощо. Чеська дівчина, яка може не раз мріяла колись "vdat's za Russa", стала в багатьох випадках жертвою сексуального насильства. "Брати-словяни", колишній ідеал чехів, вчас свого гостювання в Чехії так надоіли місцевому населенню, що чеські "бабічки" почали голосно говорити: v[illegible]te nas[illegible] hodinky, nas[illegible] satsvo a pod't[illegible] od nas tam od kud[illegible] pris[illegible]" /Верніть наші годинники, наш одяг і ідіть туди, звідкіль ви прийшли/. В Празі, в одному кіні мав місце факт, який в своій оригінальності став популярний далеко за іі межами. Коли на екрані появився Сталін і простягнув руку до Бенеша /фрагмент підписання договору приязні в Москві в 1943 р./, хтось з глядачів крикнув: Аддай часи! Заля залилася реготом, що мусіла негайно утихомирити прибувша поліція.

Проте, це пробудження чехів вже не спроможне припинити советськоі політики, хочби тому, що ключеві становища в республіці захопили комуністи. Вірний Москві празький уряд, консеквентно змагає до повноі советизації республіки. З кінцем минулого року, появився декрет президента Бенеша /редагований Фірлінгером і його клікою і слухняно підписаний Бенешом/, який уводить націоналізацію шахт, банків і більших підприємств. Щоб побільшити видобуття вугілля, подібно як в СССР, загнано гірників на чеському Шлезьку до робочих кадр, які зразком со-

ветськоі системи переводять соцзмагання. Такаж система стосується тепер і в інших підприємствах. Таким чином, Москва цілком відкрито за посередництвом прихильного для неі уряду, накинула республіці свою невільничу систему примусової праці з широко закроєним стахановським рухом. Як довідуємося з чеського журналу "Обзори" з 2. лютого ц.р., ще з кінцем серпня м.р. введено на шахтах 7-ми дневний закон праці, тобто з неділею включно. Помимо осторого закону праці видобування вугілля посувалося черепашим кроком, так, що минула зима, була для республіки найкритичнішою зимою взагалі, що навіть головні шпиталі в Празі були неотоплені. Згаданий журнал з цього приводу пише:

"З 45000 затруднених в шлезько-карвінському підземеллі, вдалося втримати лише 28 тисяч робітників . Втеча робітників з шахт спричинилася до того, що в деяких ямах видобування вугілля понизилося на 3/4 загальної денної продукції!"

Щоб, однак, не допустити до катастрофи, змушено до праці в підземеллі німецьких полонених. Хаос в шахтах і низький процент видобування вугілля, спричинився до застою промислу. Крім того, чеський промисел відчуває буквальну недостачу сирівців. Втративши надію на імпорт сирівців з СССР, журнал "Обзори" звертає увагу чехів на захід.

"Для нас є просто необхідний імпорт пшениці, мяса, товщу, текстильних сирівців, колірового металю, шкіри, гуми, тощо. Без того імпорту, який нам можуть дати тільки західні союзники, чеський нарід дійшов би до голодової катастрофи і ходив би в ганчір'ях".

Далі, автор статті наводить цифри імпорту до Чехословаччини в 1930 році. В тім році Чехословаччина імпортувала на 4 міліярди корон текстильних сирівців, на 2 міліярди харчевих продуктів і на I міліярд колірових металів, що в сумі виносило 7 міліярдів корон. Якщо б таку кількість продуктів Чехословаччина могла тепер ввозити, додаючи до того підвищення цін на світовому ринку, річний імпорт коштував би IO міліярдів корон! Щоб осягнути передвоєнний імпорт сирівців, треба на це мати покриття товарів на експорт, але через те, що цих товарів в наслідок застою промислу не має, а власна валюта немає підкладу золота, один вихід - просити у західніх держав грошевої позики."

Далі, автор статті дорікає державним кругам, що в своєму засліпленні не доцінюють поваги економічної ситуації і і спрямовують свою орієнтацію на схід, відвертаючись рівночасно від західніх союзних держав.

Але, враховуючи політичну залежність республіки від Москви, немислиме є оживлення заграничної торгівлі з західніми союзними державами. Це в майбутньому може спричинитися до ізоляції Чехословаччини від заходу і втиснення її цілковито до східнього бльоку, що означало б повну економічну залежність від СССР.

Внутрішня політична ситуація.

Ситуація, яка витворилася в Чехословаччині з хвилиною, коли край цей опинився під впливом советської політики, подекуди нагадує протекторатну ситему вчас німецької окупації. Визначну, а то й провідну політичну ролю внутрі республіки грає тепер советська амбасада в Празі на чолі з амбасадором Зоріном. Як колись райхспротектор Франк був фактичним диктатором протекторату, такою ж всевладною одиницею є тепер амбасадор Зорін. Його політична компетенція виходить далеко за межі своєї амбасади і сягає не тільки міністерства закордонних справ, але й всіх клітин державного апарату республіки. Вистарчить поглянути до чеських ілюстрованих журналів, як "Свет совєту", "Беседа" і ін. Цілі сторінки пестріють ілюстраціями, на яких парадне місце займає високий тип з ясним волоссям, довгою бородою і косими очима. Це і є

по Франку чергове нещастя для чехословацького народу, фактичний володар республіки, товаріщ В.А.Зорін. Густо-часто чеська преса доносить, що амбасадор Зорін промовляв в радіо до чеського народу в Празі, в Острав і інших містах.

Читаючи це, стає дивно, чому саме товаріщ Зорін називає себе амбасадором? Чи ж не краще було б йому засвоїти титул "Генерального комісара Чехіі і Словакії%/" Бо чи ж мислима річ, щоб амбасадор, промовляв в радіо до народу, на землі якого перебуває як урядовець чужої держави? Але амбасадор Зорін не ограничується тільки промовами. Він посувається значно далі. Проявляє він себе - як візитатор міністерств республіки, де чеські вислужницькі міністри, без сумніву, стають перед ним на струнко. А ось, за звідомленими всієї чеської преси, 20 грудня минулого року, Зорін з своїми співпрацівниками з амбасади відвідав робітників шахт в шлезькій Острові. Зрозуміло, не обійшлося й там без промови в радіо. Подорож цю свідоміше громадянство Чехії уважає, як безпосередню контролю продукції вугілля, якої поважну кількість забирає для себе СССР.

Зокрема заслуговує на увагу музейний куток Леніна в Празі, який став осередком відкритої большевицької пропаганди в чеській столиці. Сюди большевики кинули цілу потугу свого пропагандивного матеріялу. Від революційної біографії Леніна, Сталіна і інших визначних большевиків, можна тут найти різноманітний ілюстрований і писаний матеріял листопадової революції, соціялістичного будівництва, розвитку промислу в СССР, розбудови колгоспної господарки, досягнення пятирічок, тощо. Крім того, за спеціяльний фонд міністерства інформації /міністром інформації Копецки, комуніст/, великими тиражами випускається кожночасно цілий лексікон комуністично-пропагандивної советської літератури. Передове місце у вікнах книгарень, зрозуміло, займають твори "наймудрішого батька Сталіна" як "Вопроси ленінізма", "Краткій курс історії ВКП/б/" і інші.

В початках січня ц. р. великою сензацією було те, що міністерство освіти ввело ордени для середніх і вищих шкіл поруч медалі Масарика, Медаль Леніна. Все це викликало несмак в кругах чеського громадянства, що часопис "Лідова демокраце", на своїй сторінці поставив питання: "Чи міністерство освіти находиться в Празі, чи в Москві?" Цей сміливий виступ підтримала преса християнських організацій і соцдемократів, що викликало в таборі комуністів велике невдоволення. Вміру активности комуністів, росте в чеському громадянстві певний пасивний спротив. Це виявляється в настроях мас, які чекають одинокого спасіння від Англії і Америки. Наприкінці минулого року, громадяни Праги і інших міст почали відкрито домагатися висвітлювання американських фільмів.

Советські фільми, з героями-стахановцями і зразковими партійними діячами, очевидно, не зворушують чеську публику. В статті, присвяченій цьому питанню, комуністичний центральний орган " Руде право" добачує в кругах чеського міщанства гнилу реакційність і обвинувачує американські фільмові підприємства, в тім, що ті не хочуть за корони продавати фільмів, тоді, коли советський союз постачає республіці за дармо.

Щоб закріпити свої позиції, чеський уряд /за порадою советської амбасади/, від довшого часу розпочав клясову ворожнечу, натравлюючи робітників на інтелігенцію, власників менших підприємств і на багатших селян.

В початках лютого ц.р. розігралася в цьому дусі на вулицях Брна правдива драматична сцена. Місцевий комуністичний часопис помістив довгу провокаційну статтю, денунціюючи визначного чеського діяча доцента брненського університету майора Штрафа. В обороні свого профе-

сора, студенти влаштували демонстрацію перед домом редакції. Тоді правління професійних спілок /цілковито в руках комуністів/ телефонічно наказало стримати працю трьох великих фабрик і робітників негайно нагнано на контрдемонстрацію проти студентів. Тому, що студентів вже розігнала поліція, банди комуністичних груп з посеред робітників увірвалося до університету і почали бити всіх і вся, хто тільки находився в університетських мурах. Скінчилося тим, що здемольовано в кабінеті ректора меблі, побито в бібліотеці і на коридорах вікна і до півсмерті потурбовано кількох цілком невинних студентів. Факт цей поважно підкопав повагу комуністичної партії в республіці, помимо спростувань її провідника Готвальда, що мовляв демонстрації /студентську і робітничу/ викликали фашистівські елементи. Назагал, слово "фашист" для комуністів являється досконалим предметом, який дає їм можливість переводити всі свої кампанії проти своїх політичних противників. В половині лютого на Мораві переведено широкі нічні ревізії по всіх приватних домах. Умотивована вона була тим, що нібито поліція мала на меті вишукувати укритих власовців і дезертирів з червоної армії, але після тих нічних наскоків в одному тільки Брні арештовано поверх п'ятьсот визначних чеських громадян.

І так Чехи переконуються поволі в намірах свойого "старшого брата і покровителя" а враз із тим наростає ворожнеча до нового неофіційного окупанта Чехії. Ця безпосередня стріча чеського народу з большевицьким визволителем вилікує цей нарід раз на все із тих безпідставних симпатій до "братнього руського" народу, як до " защитника" і "покровителя" всіх Словян. -

х о х о х о х

З БОРОТЬБИ В КРАЮ.

ЗВІТ

з акції на місто Грубешів, переведеної вночі з 27. на 28.У.1946 р.

На конференції представників УПА з представниками "ВіН"-у/Вольносьць і Неподлеглосьць - прим.Редакції/ дня 18.У.46. представники ВіН"-у запроєктували спільну акцію на м.Грубешів, в цілі знищення тих ворожих інституцій, які шкодять обом народам та терозизують польське і українське населення і підпільні організації, й в цілі надання нашій співпраці конкретного характеру. Встановлено, що акція має відбутися з 27.на 28.У.1946 р. В акції в місті мали взяти участь відділи УПА; розвідку, застави і теренових провідників мав дати "ВіН". Представники "ВіН"-у настоювали головно на знищення НКВД. Обіцяли взяти участь в акції в силі одної сотні. Усталено збірний пункт і розпізнавальні знаки. Представники "ВіН"-у передали плян Грубешова з означенням ворожих об'єктів і подали стан ворожих сил.

1. НКВД - 150 люда кватирує з двох бльоках домів, обдротовані і підготовані окопи. Стійки від вулиці і від городів поза дротами. /Ці дані різнилися від наших даних про 250 НКВД-истів, які ми дістали на підставі зізнання НКВД-иста, зловленого в бою з УПА дня 14.У.1946./

2. УБП /Ужонд Безпеченьства Публічного - прим.Редакції/ коло 60 осіб. Будинок мурований обдротований від вулиці має мурований паркан - висота 2 метри.

3. МО /Міліція Обивательска - прим.Редакції/ - до 60 осіб - 2 малі будинки.

4. Штурмівка - до 20 осіб

5. Охорона коменданта міста /штурмівка/ - до 40 осіб.

6. Виселенча комісія - 12 осіб /з пістолями/.

7. ВП /Войско Польске - прим. Редакції/ - за містом в кошарах - до 300 осіб.

8. Дім ППР /Польска Партія Роботнічая - прим Редакції/.

Представники "ВіН"-у ствердили, що ВП участи в бої не візьме. Всі дані об'єкти були розположені в одній частині міста, дуже близько себе, що дуже ускладнювало оперування поодиноких груп.

НАША ПІДГОТОВКА.

На відправі з к-диром В. дня 24.У. постановлено акцію перевести. Акцію ускладнювало те, що наша розвідка донесла, що "ВіН" голосно про акцію говорить, що багато польського населення знає про акцію і про замовлену на 24.У. збірку членів АК. Це все грозило, що наші пляни ворог розшифрує.

На відправі вирішено, що на збірному, вихідному до акції пункті буде д. Пет.Дун. і спільно обговорить з представниками "ВіН"-у плян акції. - Д.Пет. відповідає за організування безпеки перед акцією. За переведення акції відповідає д.Пр. Назначено збірний пункт відділів на день 25.У., і боєві розпізнавальні знаки. Постановлено, щоб взяли участь в акції кращі вояки, добре одіті, належно пропагандивно підготовані, щоб гідно репрезентувати наші збройні сили перед сусідами.

Дня 26.У.46. на збірному пункті зібралися відділи і б. СБ./боївка Служби Безпеки - прим. Редакції/.К-дир Б. перевів перегляд і спільно відсвятковано свято 23.травня. Ніччю перемашеровано на збірний пункт 6 км. від Грубешова, де мали бути відділи "ВіН"-у. Стріча з їхньою стежою мала бути на мості на р. Гучва, але там нікого не було. Розложено відділи в боєво-оборонному характері. Приготовано кулеметні гнізда.

В лісі відділів "ВіН"-у не було. Іх представник приїхав 27.У. рано і сказав, що відділи є в дальших лісах, прийдуть вечером, а в год 12. прибудуть к-дири "ВіН"-у для обговорення пляну наступу.

СТРІЧА З СУСІДАМИ І ОБГОВОРЕННЯ ПЛЯНУ АКЦІЇ.

Представники "ВіН"-у, офіцери, приїхали фірою на означений час. Представилися: Вк., довудца обводу, к-дир іхнього війська, кап.Вр.до усталення пляну, пор.М. - к-дир оперування в місті, пор.С. - к-дир заставів поза містом. Всі вищі, як середнього росту. Вк. і Вр. вбрані в цивільне убрання, скромно. Пор. М. і Сьлепи в військових уніформах, убрані скромно. Всі озброєні в пістолі, кап. Вр. - ППС, і М. КБН.

Привітання відбулося в приязній атмосфері, взаємно частували себе тютюном. Скликано командирів поодиноких груп, постелено коци і розпочато укладання оперативного пляну. Представники "ВіН"-у представили теренові умовини і розклад ворога. Укладання оперативного пляну передали нашим представникам, кажучи, що не знають нищівної сили торпед і можливости іхнього поцілу. Заявили, що на себе беруть обезпечення поза містом, будуть брати участь в акції, самі хочуть нищити УБП,роз - броїти МО, знищити ППР, і дадуть провідників по всіх інших опірних пунктах ворога. Гарантували, що ВП не візьме участи в бою в жоднім випадку, а буде сидіти тихо. Проектів було багато, представчики"ВіН"-у займали становище більш пасивне. Врешті укладено поверховний плян акції. К-дир Пр. з к-дирами відділів УПА встановили подрібний плян акції на НКВД, розміщення застав і інших бойових груп і передано це до дис - кусії, що й прийнято. На УБП призначено ще одно технічне звено з торпе дами.

Підвідділи УПА в силі:

120 осіб плюс 2 технічні торпедні звена плюс 30 люда резерви - наступ на НКВД.

15 люда, боївка Я. - обстріл з крила.К-дир наступу - Пр.

Боєва група "ВіН". - 25 люда плюс наше техн.торпедне звено УБП. - к-дир пор. М.

МО розброїть "ВіН" сам.

Виселенча комісія - 20 люда - б. СБ., к-дир О. /наші/.

ППР. - 5 з "ВіН"-у.

Приватні мешкання урядовців з УБП - 10 з "ВіН"у, 2 наших.

Знищення пошти і застава, щоб нас не окружило НКВД - боївка Х.

Застава на холмськім мості - б. СБ.

Відділ к-дира Б. - забезпечення від ВП.

Застава в метеленському лісі і спалення мосту в Вербковичах - "ВіН" в числі 25 люда.

Застава від Холма - на роздоріжжі Грубешів - Холм - Городно 25 люда "ВіН".

Черничин - застава від Сокаля - "ВіН" 20 люда.

Дрібніші застави - "ВіН".

Подано боєві клички і боєві завдання поодиноких груп. Встановлено час нас тупу. Починати мала група, яка атакує НКВД. Враховано всякі евентуальності. З нашої сторони - к-дир акції Пр., з польської сторони - кап.Вк

Представники "ВіН"-у від'їхали. З к-дирами поодиноких груп зро - блено відправу і точно пояснено плян акції, розміщення ворога і завдан ня поодиноких груп. Опісля це саме зроблено з роєвими. Перед вечером зроблено збірку з усіма боєвими групами , повідомлено про акцію і назначено завдання поодиноких груп. Передано плян Грубешова кожному з к-дирів, і він познайомлював свою групу зокрема. Перед заходом сонця прибули відділи "ВіН"-у, зайшли на поляну, де була наша збірка,і діс-

тали команду "свобідно" Між стрільцями нашими і "ВіН"-у почалася розмова, пізнавали себе, оповідали про минулі стрічі - коли ми це були ворогами. Варта підмітити, що зверхній вигляд відділів "ВіН"-у був більше репрезентативний, як наших. З польським відділом прибув політ. реф. з Варшави - П.О.

Кілька хвилин спочинку, останні накази. Відділи "ВіН"-у як розпізнавальні знаки насадили на рукави приготовані попередньо червоно-білі опаски. Наші стрільці зробили опаски з хусточок/ білі/. Відійшли. Перед Грубешовом остання розвідка - в місті спокій, ніхто нічого не сподівається.

ПРОВЕДЕННЯ АКЦІІ.

Всі боєві групи увійшли непомітно в місто. Ворожі варти погано пильнували і ніхто нічого не сподівався, в місті зловлено 5 вояків з МО і придержано/ група Вовки І./. Відділи прийшли на призначене місце багато пізніше, як було передбачено /І2,5 год./. До того провідний "ВіН"-у, який проводив на означене місце групу "Вовки"І, помимо кількакратного пояснення, де мав завести, завів її в таке місце, де грозив сильний обстріл ворога і своїх. /Ця група мала почати наступ/. Група хотіла перейти з гори на призначене місце, але це було неможливо, зайняла більш вигідне місце, початок год. І.30.

НКВД: група УПА з півдня підсунулася під самі дроти, а деякі і в окопи НКВД. Поставлено торпедник на становищі. Наші становища були розложені півколом довкруги НКВД. Друга група, два рої, була з півночі /не згідно з пляном/. Один рій, як охорона торпед, перед штабом НКВД, другий на становищах, на яких мав бути Яс. Перша торпеда вдарила в будинок, де було військо НКВД. Зразу почалася стрілянина в цілому місті. Будинки НКВД вкрив пил з розрваних торпедою мурів. Другу торпеду пустив стрілець В. і бунчужний - "Вовки III" - Також цільна. Ще пущено 4 торпеди, з цього дві цільні. Частина НКВД вибігла на становище з південної сторони і відкрила вогонь з двох "Максимів" і іншої зброї але їх зразу знищено перехресним кулеметним вогнем, гранатами і "гарлачем". Вкінці стріляв лиш один "Максим", але його становище було призначене на обстріл другої, східньої частини, і через погане поле обстрілу не робив жодної шкоди нашим відділам. Північна група лише завважила, як деякі НКВД-исти втікали на схід, у місто. Другий рій, з відділу Зом./кулеметчик С./, обстрілював втікачів з будинку УБП, двох впало, трьох вернулося назад. Незабаром НКВД почало пускати ракети з міста. Як ми довідалися опісля, в місті ще було коло 20 авт ЧА, які верталися десь з Німеччини. Бій тривав коло І,30 год. Як почало світати, дано знак відступу.

УБП: з гуком першої торпеди група М. з б. СБ.Я. почала наступ на будинок УБП. Заатаковані втікли нагору, де їх нищено кулеметним огнем, решта втекла з камениці, інших знищено в середині. Будинок здобуто наступом. Випущено в'язнів, а будинок зі всіми актами спалено. АКівці билися дуже добре. МО ... не розброєно. Виселенчої Комісії не знищено, тому що там була сильна охорона з кулеметами, і вона не дала доступити до будинку, а розвідка "ВіН"-у донесла неправдиві відомости /- пістолями/.

Приміщення ППР знищено, забрано документи, зліквідовано кілька працівників, які там були.

Знищено пошту.

З нашої сторони був ранений інструктор - "ВовкиII" - Б., 2 з"ВіН"-у, один з б. СБ. О. вбитий під час перестрілки з переселенчою комісією.

На знак ракети почато відступ. На холмському мості вбила група "Вовки"І - майора НКГБ /пізнано по погонах/ та трьох вояків з ВП. Вони ранили роєвого П. Тут же танкетка заатакувала відступаючу групу пор.М.

Був з нашої сторони вбитий В., підреф.СБ., зі сторони "ВіН"-у -чотири вбиті, три ранені. Задня частина "ВіН"-у розбіглася і одинцем пізніше пробилася додому.

Втрати ворога: УБВ і ВП - понад 30 осіб.

Розброєно 5 МО. Вбито кілька працівників ППР.

НКВД: здемольовано торпедами майже цілі приміщення НКВД.Жертв не устійнено. Розвалено будинки в двох місцях і частину бараку.Вбитих забрано ніччю, а не знати, що було в тих частинах будинку, які знищено.

БІЙ В ТЕРЕБІНСЬКОМУ ЛІСІ.

Найперше відступив відділ "ВовкиІ", опісля відступили інші відділи і б.СБ. На збірному пункті лишився ще д.Дун. Г.і д. Пр.,бо не вернула ще б.СБ. Коли Я. перейшов шосу в метеленському ліску,над'їхало кілька авт НКВД і ВП з Грубешова /ворог уже вспів опам'ятатися і зорганізуватися/ і обстріляли відділи. В тім місці не було доцільно приймати бою, і дано наказ до відступу в напрямі теребінського лісу. 2.км. від ліску ворог вже був на віддалі цільного стрілу і почав обстрілювати відступаючу розстрільну. Відстрілюючись відступлено аж до тер. лісу. В часі відступу двох наших ранено - одного легко, другого тяжче. На краю лісу швидко привернено боєвий порядок.і прийнято оборону.Наспіла ворожа танкетка. Наступ відбито, скорострілі на танкетці знищено. Тут також був відділ "ВовкиІ". В бою було три вбитих і три ранених, в тім к-дир Пр.Ворог заліг, обстрілював наші становища і не наступав. Відділи почали відв'язуватися. Наостанці лишився ще відділ "Вовки ІІ і ІІІ". Вони відступили коло 200 м. в лісі і залягли. За якийсь час зі сторони лісу, в напрямі нашої розстрільної, почав зближатися ворог, який хотів нас окружити. Ворога підпущено на близьку віддаль і прийнято гураганним вогнем. Ворог почав панічно втікати.Наші відділи відв'яз[illegible] в іншому напрямі. Бій тривав від 4,20 до 6,30 год.

Втрати ворога: 32 НКВД і 6 ВП вбиті /подали з "ВіН"-у/.

Наші втрати: 3 вбиті, 5 ранених.

29.У. коло 8.год. ворог дістав підкріплення з Люблина,Холма та Замостя, і почав погоню за відділами, але не попав на слідп. Група Я. під командуванням Дум. і І., відступила в метеленський ліс. Під лісом почав хтось стріляти, д.І. вислав боєвиків в розвідку на кольонію, щоб розпитала, що діється довкола. Ворог був уже на краю ліса, і, коли стрільці вийшли на поле, почав до них вогонь. Тут згинуло 2-ох, в тім д.Горинь.Група відступила до лісу коло діброви,де получилася з частиною відділу Д. По обіді подано, що зближається ворог КБВ /з Люблина/. Розложено розстрільну.Підпущено ворога на близьку віддаль. На наказ к-дира Д. ворога прийнято гураганним вогнем.Ворог почав панічно втікати.Відділ відв'язався .Як почало смеркати, відділ почав відступати в південний терен.Коло кольонії Вишнів завважено,що в нашу сторону зближається ворог.Частина відділу залягла частина ще стояла.Д-ий почав перекликатись з ВП, питаючи хто є з ВП.Вдповіли,що "К[illegible]" з Люблина" -"А то кто ?" "Войско Варевжа, пор.Дунайскі".Ворог не сподівався підступу, машерував дальше.Коли ворог підійшов на близьку віддаль, прийнято його гураганним вогнем. Ворог панічно втік,лишаючи 10 вбитих. Наші відділи відв'язалися.

Втрати ворога: /Перший бій не провірено/.

Другий бій - 10 вбитих.

Наші втрати: 3 вбиті, 1 ранений.

Постій 7.6.1946.

СЛАВА УКРАЇНІ!

Н.

Фейлейтон.

ЧУТЬ, ЧУТЬ НЕ ЗРОБИВ РЕВОЛЮЦІЇ.

Кажуть люди - і правду кажуть, - що з яким пристаєш, таким сам стаєш. А все то через амбіцію, не бути гіршим від другого. Ось послухайте, як то чоловіка засмоктує ця амбіція.

Вийшов я колисьто на заболочену вулицю нашого табору Ліпі, та похнюпивши голову, йду. Горе ж бо настало по тих таборах! Що дня то якийсь скрінінг, перейдеш скрінінг - то знову пайки обривають, до праці гонять , аж наостанку перевели всю нашу бітоду на німецький харч. І тут вже амінь! Бувало все то можна було за американські ласощі виміняти у шваба кусок якогось стерева або кілька яєць для діладей. А тепер і з тим шлюс. Починай чоловіче нанову крутити лисою головою, щоб якось цю біду пхати.

Ото ж іду я і думаю, як то і де то виміняти тих ще кілька покосляд за щось поживніше, аж чую а мій сусід Горлаєнко під боком про щось проповідує кільком таборянам.

- Запитаю - подумав я собі пана Горлаєнка.- Він людина вчена , по німецьки добре шварготе, все вміє дешево купити, а дорого продати - він мені порадить.-

Підходжу ближче. Не випадає мені йому перебивати тож слухаю:

- Гроші з людий здирають, по приватках вигідно сидять, народ тероризують, фашисти нерозкаяннї! На УПА - кажуть, А де ж ця УПА! Хто ії бачив! Яка може бути УПА в советськім союзі? Скажіть це дітям,але не мені! На Упій - то так, але не на УПА.- Оклеймлять недолюдки цілу еміграцію своїм фашизмом, а тоді демократи всіх нас видадуть большевикам. Побачите, що так буде! -

- Ви про кого, пане Горлаєнко - питаю несміло.

- Як то, ви не знаєте про кого? Почекайте, я вам зараз зпочатку розкажу. Так вечером заходьте, панове, і зробимо діло - звернувся пан Горлаєнко до своїх слухачів, а потім взяв мене під руку і, проходжаючись статочно, почав мені толкувати:

- Як ви думаєте, сусіде, для чого у нас так багато провірок,чому весь час людий трівожать, через що пайок обривають та на німецький харч нас переводять? Чому, питаю?

- Думаю, що це вже така демократична мода- кажу я.

- Ге, ге! голубе! Це не мода, це має свою причину. А ось чому; через тих проклятих бандерівців, за фашистів нас уважають. -

В мені аж дух заперло:

- Як то - кажу - я ж весь час думав, що ви з бандерівцями тримаєте. Я чув минулого року, як ви УПА вихвалювали та до згоди наклинкали. За революцію, мовляв. На зборах це було, перед всіми людьми. -

Пан Горлаєнко трохи замнявся:

- Було так , було... Та що будемо в паперці завивати! Ви знаєте, я ж людина непроста, мені не випадає десь там у хвості плентатися та від початку починати. За мною вже ціла історія. Думав я, що справді бандерівці вміють людий шанувати, що справді у них революція і ми ... ось-ось опинимося в Україні, гм! - на відповідних постах.

Та коли я приглянувся - то це все блахман та крутійство.Позасідали самі на міністерствах, а до людий: - У нас немає міністрів, народ буде міністрів вибирати. Ставайте і працюйте! Праці доволі! -Е, голубчики - подумав я собі,вам не мене за ніс водити! Знаю я як трава росте.Монополю ви на політику не маєте. Це не большевія. І ми вміємо партію склеїти!

Сів я в хаті, зложив програму і ось сьогодні вечером основуємо партію а завтра поспішним поїздом іду я до КУК-у. Приймуть нас як

рівні рівного і розведем пропаганду. Для ва й пост придумав. Ви у нас будете касіром. -

- А що ж це за партія? - питаю я.

- Соціялістично-революційна. "Соціялістично" - це для західних демократій, а революційна" - це для нашого громадянства. Треба ба - чите, зразу політично ставити справу. Соціялістичність виключає фашизм, а революційність під смак нашому народові. -

- А звідки ж ви знаєте, що я захочу бути у вас касієром - питаю я дальше.

- А чому ж би ви не захотіли? Як довго ще вам плентатися між сірими людьми? Ви людина статочна, безпартійна, ворогів у вас немає,то й зразу здобутете собі політичну симпатію.

Я задумався.

- І чого ж ви думаєте? Кажіть: так і готово. Приходьте сьогодні вечером і будете одним з основників нашої партії. Ну?!... Недумайте довго, бо мені ніколи. Треба ще з людьми поговорити. -

- Добре - кажу я, щоб лиш спекатися, бо в мені зродилася своя думка.

Пан Горлаєнко стиснув мені руку і пішов. А я забув про свою мінянку і побіг у хату.

- Дай - кажу до сина папір і чорнило.

- Пошо вам? - здивувався син, бо ніколи не бачив, що я на еміграції щось колись писав.

- Дай - кажу - і не забирай часу! Засмаркатий, щобперед тобою ще й толкуватися! -

- Я ж задачу пишу - починає синок вередливим голосом /не зношу вередливого голосу у дітей!/

- Ти яким голосом до батька? - Прищуривши очі, підходжу до сина.

Та тут вмішалася жінка:

- Тю, старий! А ти що таке мудре писати хочеш, що дитині вчитися не даєш? -

- Не твоє діло - кажу - як напишу то побачиш! -

- Го, го, -взялася під боки жінка - а я тобі кажу, що це і моє діло, щоб дитина вчилася.

- А в мене ще важніше діло - почав і я піднесеним голосом./ Я й забув, що такий голос закукурічує мою жінку, що потім, хоч навколішки перед нею падай./

- Ото ж не дістанеш так довго, поки не скажеш, що це ти задумав писати! -

Я зразу побачив, що головою муру не проб'єш і почав лагідно:

-Послухай жінко! Я задумав оснувати партію і хочу написати програму! -

- Яку партію? - витріщилася на мене жінка.

- Політичну. -

- Яку, яку?! -

- Революційну! -

- А ще яку? -

- Соціялістичну -

- А що ж ти хочеш в цій програмі написати? -

- Як то що? Напишу соціяльну програму,розділю між людий добра, начеркну устрій....

- Яку соціяльну програму, які добра? - перебиває мені жінка. - І де ти це хочеш зробити? Тут в Німеччині, в Парагваю, в Бразилії,чи в Канаді? Та коли ти вже такий мудрий, то напиши, як то большевиків з України вигнати! Тьфу, на твою голову, старий блазню!І через це мала би дитина задачу не написати?.... Пиши,сину, і не слухай, що батько торочить. А ти краще придбай кілька яєць до хати!....Який що мені по-

літик! -

I, грукнувши дверима подалася до хати. Я зразу пізнав, що з цього нічого не буде. Коли моя жінка і говорити навіть не хоче, то це вже нічочого.

Сів я на дзиглику посеред хати і думки у мене порозбігалися, як кури перед яструбом.-

А шкода. Оснував би чоловік і собі партію, приняли б тебе до КУК-у, посадили б серед батьків народу та навіть, коли б і треба було їхати на дальшу чужину, то поїхав би не Спірицон Чемерка, а голова партії, людина знана, непересічна. Тобі б і місце на пароплаві неабияке, тебе першого на "вокзалі" стрічали б, руку зжимали б про твою думку питали б і на гадку не прийшло би запрягати тебе до чорної праці. І честь і слава і гроші - все.
І все - пропало. І чи не шкода? - скажіть люди добрі!! -

Спірицон Чемерка

О. Данський

Б А Т Р А К
/Докінчення/

Верталися зі сміхом, серед голосноі розмови,щоби заспокоіти Василя Савчина. Міг стрілити нечайно,лякаючись підступу,приняти іх,як ворогів.

Низьке, кремезне тіло Пилипа тряслося в сміху.Він хіхікав якимсь тонким голосом, аж на очі набігали сльози, а лице червоніло , мов у натузі.

– Перша стійка зочила якогось старенького дядька,що йшов хильцем, збірав ріще, – пояснював він Олексі, який хвилювався на своій лежанці, томився цікавістю. – Степан з опалу вдарив на сполох,передав другим. Тривога дійшла аж до нашоі землянки, думали: большевики наскочили.

Іван Дрозд мовчки сердився. Потім він добув з торбини шматок черствого хліба, рвав його здоровими зубами, аж тріщало в щелепах. Іван натомлено присів, задивився в кут землянки.

Ранений Олекса, що попросив пити, так і задрімав з кухлем у руці. Спокій змішався з вогким духом землянки, розсівся мов звичний гість.

Пилип Чабан добув з кишені шматок паперу, вигладив його на столі долонею. Він висунув кінчик язика, торкнувся об нього невеличким олівцем, наче б пробував його гостроту, почав писати. Пилипові груди твердо надавили край стола, голова перехилися в право. Пилип наче б зазирав лівим оком у папір, ворушив устами в такт своіх думок.

Василь Савчин довго глядів на друга, втішався його мінами, дивувався. Врешті він не видержав, підійшов до стола, присуваючи рукою ближче до Пилипа ліхтаря, запитав:

– Що ти так мучишся, Пилипе ?

Пилип підніс дещо голову вгору, не випускаючи грудьми стола через те карк у нього покривяс грубими, червоними складками шкіри.

– Пишу собі код! – сказав спокійно, як дитина, що не вміє писати, але водить олівцем по папері. Василь узяв папір довго розглядав чудернацькі хрестики, кривульки, якісь лініі, схожі на черв'ячки.

– Та цього "письма" не розібрав би й сам Шамполіон! –засміявся Василь.

– Який Шамполіон? – не второпав Пилип.

– Та той, що відчитав гіерогліфи! – ще більш незрозуміло пояснив Савчин.

Обличчя Пилипа почервоніло ще дужче, очі засяли вдоволлям, як у людини, що відчуває свою перемогу. Він добув пом'ятий, звинений папірець, розгорнув його. Не випускаючи його з руки, запитав друга:

– Пригадуєш собі, Василю, наказ Бобра, який ми дістали ще в зимі ?

Василь наморщив лоба, силкуючись відгребати в пам'яті слова,що припали порохом пройдених днів. Врешті він піддався.

– Знаю, що ти й я одержали були спільний наказ,але забув слова

Чабан відхилився від стола, прибрав лице в вибачливу достойність

– Ну, то я прочитаю тобі цей наказ, хоча я Сам – поліон – сказав другові, розділюючи незрозуміле слово. Він хвилину вдивлявся в розгорнений папірець , віддихав важко.

–Друг Комар....то ніби ти, Василю.... і друг Батрак, себто я...,– читав Пилип , пояснюючи, – відійдуть.... в 9 годині вечором до Р.... забіраючи зі собою эвентуальну....

Василь Савчин слухав мовчки, а довкруги його уст блукав легкий усміх."Добру має пам'ять, біда!" – подумав він про Пилипа, підозріваючи неписьменного друга про імпровізацію.Та останнє слово Пилипового читання вразило Василя. "А може й справді "читає"свій код ?"

У в а г а !

У значенні сторінок видрукувано помилкова замість 31.сторінку – 32 сторінку.

Знав, що Пилип не вживав чужих слів, навіть важко йому приходилося повторити їх, зачутих від других. Допитливо глянув у шире, дружне лице Пилипа.

x x x

Від голосних жайворонкових співів окрай неба зарожевівся втіхою. Із межі схопився вітер, розгорнув крила, лискаючи ними врунa піль. Повітря прозорилося, пахло весняною свіжістю. Довга дорога в обрамованню двох рівчаків п'ялася на горбок, закручувалася.

Василь Савчин підкинув рухом плеча невеличкий ранець, сердито вдарив ногою зустрічний камінь. По його обличчі в червоних плямах сплив - вав піт, збірався на кінчику носа, лоскотав. Василь здмухував його, як докучливу муху, потім зняв з голови картуза, широко розмахнувся ним по обличчі. Ноги, натомлені швидкою ходою, боліли в колінах, на зап'ятку муляв черевик. Савчин зупинився і безнадійно глянув на Пилипа Чабана., що йшов у віддалі перед ним. Спокійний, розмашисто-рівний крок друга збудив у Василеві ревнощі.

- І так уже йде три години! - сказав він у півголос. - Чортів скороход!

Втома хитнула ногами Василя, змусила його до крику.

- **Пилипе** ! - скликнув він друга, - Зажди, не йди так швидко!

Чабан зупинився півоборотом, добув тютюн. Сапаючи голосно, Василь Савчин наблизився до нього.

- Ходиш, як льокомотива! - сказав обурено, але щасливий, що друг пристанув. Та Чабан закурив і рушив далі, зразу попадаючи в розміряний широкий крок скорохода. Василь затиснув уста, намагаючись побороти досадну втому, не відставати.

Сонце, що цікаво визирнуло на сході, позолотило їм дорогу, теплом торкнулося їхніх плечей, ще дужче натомлюючи Савчина.

Пилип Чабан махнув ціпком у руці у даль дороги.

- А я так собі думаю, Василю, - почав він поважно, - що я буду робити в нашій державі? Яку мені, темному батракові, дадуть працю?

Здивовання Василя підшепнуло йому їдкі слова:

- Будеш працювати в суді, Пилипе!

Пилип недовірливо покосився на друга.

- Виноситимеш папері в кошиках! докінчив Василь.

Чабанове обличчя налилося кров'ю, видуваючи жили. Він пристанув, здавив обома руками ціпок, аж сухо тріснуло дерево.

Савчин пожалів своєі злоби, намігся злагіднити її.

- Знаєш, Пилипе, в суді є всякі папери, до того треба довіреної людини...

Сердиті Чабанові очі, розділені глибокою морщиною, це хвилину яскніли хижо, били в лице Василя. Потім злагідніли, мов у дитини, легко приховалися під опалі до половини повіки. На повних, мов у дівчини червоних устах, осів усміх.

- А, як треба довіреного чоловіка, то буду виносити навіть сміття! - погодився Чабан, відвертаючись лицем до шляху.

Сонце незамітно підбивалося вгору, ширше обіймало світ. Високіповапнені придорожні стовпи з чорними знаками кілометрів з далі, здивовано гляділи в слід двом пішоходам.

Василь Савчин уже не сердився, хоча втома розсілася на його плечах, пригинала до долу. Він зрезигновано піддався волі товариша, йшов усе вперед, намагаючись додержувати кроку.

Раптово Чабан зійшов зі шляху, перестрибнув рівчак і зупинився під широкою польовою грушею.

- Трохи спочинемо, Василю, а там далі до Львова! - сказав другові

Він заховався за пнем дерева в траві, ляг, як вояк до стрілу, з обличчям, повернениим на шлях.

- Ходи сюди, тут нас ніхто не догляне непроханий, а ми будемо бачити все!

Василь Савчин опустився на коліна з окликом полегші, простягся в траві.

Дрімота білкою підкралася до друзів, відібрала їм охоту до їжі. Чабан намагався прогнати її гострим димом тютюну, дужався з нею, як з людиною. Савчин приложив гаряче лице до трави, вгорнувся спочинком, як пуховиком, безпечний у сторожкій чуйності друга.

З поля надлетіла хмарка горобців, сірими грудками опала на грушу, знімаючи гамір, мов пустуни- школярі. Ворона, що підстрибувала на шляху, наче б її підкидувала пружина, зірвалася з лопотом крил перед надіїзджаючим автом.

Чабан нижче нагнувся над травою, хижо зорів очима за воякькими постатями в авті.

Південна духота йшла полем, хитаючись, мов п'яна, в'ялила все живе. Гамірливо, з погейкуванням і дзвінкими згуками своєї дивної мови, надтягнула шляхом циганська валка. З-під широких, полотняних халабуд визирали бородаті обличчя, голі, засмалені дитинчата.

Молодий циган звинно зіскочив з воза, кричав високим голосом, ляскаючи пугою. Високе колесо перехилилося на бік, грозило упадком. Валка зупинилася на місці. Громадка циган зібралася довкруги воза, живо спорила над випадком.

Від гурту відірвалася жіноча постать, ішла до груші. Зоркі, чорні очі молодої циганки нагледіли двох друзів, зближалися ід ним.

Гамір розбуркав сторожкого Савчина, підвів його до половини.

- Покладіть карбованця на руку, поворожу, всю правду скажу! - молода циганка присіла в траву, ніжила чорними, в блисках, очима, влещувала. Довкруги її голови тихо бреніли монети, вплетені в чорні коси, кольоровий шаль ворушився на високих грудях. Звернулася до Пилипа Чабана, нахиляючи гнучко тіло.

- Дай, поворожу, вгадаю твою долю!

Чабан засміявся весело, знепоохочував. Циганка зазирнула у його очі, обдала солодкою знемогою. Зловила його руку, хвилину гляділа на жмут ліній, химерно сплетених у міцній долоні.

Потім підвела голову, почала журливим голосом, мов просила:

- Не йди туди, молодий, чорнявий! Плакатимуть дівчата за твоїми устами, хороший! Не йди туди, там хрест!

Глузливий сміх Василя прогнав хвильову моторошність Чабана, протверезив його. Чабан вирвав руку, хотів сміхом покрити дивне почування.

- Моєму татові теж ворожила циганка, щоб не їхав у місто, бо жде його хрест! - почав весело. - А тато найшов на дорозі гроші й купив ще шматок поля. Така циганська правда! - докінчив, розглядаючи з-під примкнених повік личко циганки. В відповідь почув знову срібний бреньків її намиста й тихі, журливі слова.

- Ой, не йди туди, вродливий! Там хрест стоїть, куди ти йдеш!

x x

x

Скрутив у бічну вуличку й вийшов на малу базарну площу.

- Ще треба купити хліба й до дому! - подумав, оминаючи авто. Сіро, непомітно прокрався між сідух, роздивлявся кругом. Міський гамір глушив його, придавлював з усіх сторін. Загледів те, чого шукав, і рушив з місця.

Чиясь рука зупинила його й голос, схвильований злорадною втіхою

проскрипів над вухом:

- Тут ми зустрілися, Пилипе!

Рвонувся, як прив'язаний і зустрівся з очима з Михайлом Лещиним.

Блідаве, перекошене обличчя Михайла нахилялося до нього, плювало їддю:

- Давно шукаю за тобою, оунівський бандите! Врешті спіймав!

Пилипова рука непомітно зупинилася на грудях, де під свиткою ви - сів на ремені револьвер, та враз охляла. .

- Ні, треба без гуку, тишком. У мене ж доручення....

Тоді без надуми вдарив цілою силою важкого кулака в нахабне, нахи лене лице ворога - і скочив вперед.

Біг швидко, вкладаючи в свої ноги скорохода всю пружність лісової людини, оминав зустрічні перешкоди якимсь відчуттям, ключив петлями, мов загнаний заяць. Враз побачив проти себе ворожу заставу, за собою по чув крики, стукотню, і на хвилину оглянувся. З виходу вулички вискочила погоня. Михайло Лещин біг передом, викрикуючи дико для заохоти, на бігу добував з кобури зброю.

Пилип Чабан бистро обняв зором всю просторінь кругом себе, підшукав місце в заглибині муру.

- Не йди туди, молодий ,вродливий! - подумав нагло, згадуючи вчорашні слова циганки, і посміхнувся гірко.

Серце билося дрібно - ,але думка працювала ясно, рівно, наче б кругом був спокій.

Оперся плечима об мур, широко розставив ноги, наче б хотів удер - жати на собі тягар. Рвонув рукою поли свитки, аж порвалися гудзики, добув важкого нагана.

Погоня надбігала звідусіль. Почав бити кулями спокійно, націлю - чись, мов на вправах.

Вороги розскочились, припадаючи в кожний вилом кам'яних стін, відгризалися пострілами, схожі на роздратованих вівчарок, що клацають зубами.

Вирвані кулею шматки стіни вдарили Пилипа в обличчя, на хвилину забрали йому зір. Тічня доглянула цю нагоду, ринула вперед з радісним криком. Добув гранату й пошпурив її в саму гущу тіл.

Знову підняв револьвер, але замок клацнув сухо, остеріг,що нема куль.

Гарячково сягнув по гранати. Затяжіла йому в рупі остання зачіпна. Тоді рішився.

Впевнено відбезпечив гранату й підніс до своїх грудей, де в кишені сірої сорочки спочивав "кодований" кривульками наказ.

Ще доглянув перед собою порване тіло ворога з розкиненими на боки руками - мов хрест.

Потім огорнув його полум'яний вихор.

оооооооооо---------оооооооооо